

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

FOR KØBENHAVNS AMT

(MED GAMLE ROSKILDE AMT)

1922

Indhold.

	Side
By- og Gaardbeskrivelse af de »danske« Byer paa Amager, af Redaktør Chr. Nicolaisen, Dragør.....	5— 47
Et Skifte efter Degnen Berthel Colding i Havdrup, af Lærer S. Wiskinge, Kirke Skensved.....	48— 56
Køge Havn før Aar 1700, en Studie, af Premierløjtnant Otto Smith	57— 82
Haveanlægene ved Ledreborg, Foredrag holdt ved en Udflugt af Det kgl. nord. Oldskriftsselskab den 29. Juni 1919 til Roskilde og Lejre, af Museumsdirektør Oppermann	83— 87
Sognedegnene i Brønshøj-Rødovre (1668—1803), af Vicekoleinspektør Valdemar Møller	88— 96
Fra Brøndbyvester og Brøndbyøster Sogne, af fhv. Sognepræst Henning Jensen	97—109
Lejreegnen og dens Oldtidsminder, efter et Foredrag, holdt ved Historisk Samfunds Udflugt til Lejre den 4. Juli 1922, af Direktør Arthur Fang.....	110—133
Ritmester Axel Sehested og Fru Øllegaard Thott i Brøndbyvestre 1664—1692, af fhv. Lærer J. P. Jørgensen, København	134—141
Mindeord over Højskoleforstander Thomas Vilhelm Birke- dal Bredsdorff, af Civildommer P. Buch.....	142—143
En Begivenhed i Snoldeløv Kirke 1710, af fhv. Gaardejer Ole Hansen, Havdrup	144—145
Lidt om »Dannebrog« i Kjøge Bugt den 4. Oktober 1710, ved J. T. Rohde.....	145—148
Køge Borgervæbnings Oprettelse 1643, af Premierløjtnant Otto Smith	148—150
Love, Bestyrelse etc.	151—155
Indhold af Aargangene 1910—13	156
Register over Stednavne og Personnavne i Aargangene 1910—13, udarbejdet af Premierløjtnant Otto Smith.....	157—162

By- og Gaardbeskrivelse af de „danske“ Byer paa Amager.

Af *Chr. Nicolaisen*, Dragør.

Det er overordentlig lidt, man ved om Byerne paa Amager og deres Befolkning fra Tiden før Hollændernes Indførelse. Man ved, at der fandtes 9 Byer — foruden Dragør, som var en Markedsplads — og nogle enkelte større Gaarde. Efter den Jordebog, som førtes af Roskilde Bispestol, hvorunder Øen hørte, indtil Kronen annekterede den 1416, fandtes her i det 14. Aarh. omkring 50 »Bol«, d. v. s. Brug eller Gaarde, som hver især raadede over ca. 100 Tdr. Land dyrkelig Jord og 100 Tdr. Land Fællejord¹⁾. Hvert Bol var inddelt i »Fjerdinger«, formentlig derved, at der kun dyrkedes en Fjerdedel hvert Aar, og af hver Fjerding svarede 2 »Pund« Korn (48 Skpr.) i Landgilde-Tiende til Bispens Gaard²⁾. De 9 eller 10 Bol gik dog fra, idet disse var direkte underlagt Bispens Gaard eller dens Ladegaard ved Taarnby; denne hørte nemlig til Bispestolens Taffelgods, som leverede sine Produkter til Københavns Slot. De forskellige Byer havde 4—6 Bol, undtagen Magleby søndre, der synes at have haft et Tilliggende paa 10 Bol.

Foruden Landgilden svarede hver By en *Gæsteriafgift*, maaske af Græsningen, til den, der havde Højhedsretten. Afgiften svarede under Et af hver By og fordeltes af

---

¹⁾ Et Bol havde et Tilliggende, der efter Nutidens Jordberegning vilde ansættes til omkring 20 Tdr. Hartkorn.

²⁾ Senere inddeltes Gaardene i »Ottinger«; en Otting svarede til 2—3 Tdr Hartkorn.

Fogden paa Beboerne. Den udgjorde noget senere for hele Amager: 28 Køer eller Nød, 29 Svin, 23 Faar og 52 Lam samt i Penge for andre Smaaredsler ca. 180 Mark, svarende til lige saa mange Daler. Iøvrigt indbragte Fiskeriet og Markedet paa Dragør i Told, Bodeleje osv. mere end hele Øens Landgilde og Gæsteri.

Efter Kronens Overtagelse af Øen, eller i al Fald ved Begyndelsen af det 16. Aarh. var Beboelsen fordoblet til omkring 100 Gaarde, foruden 18 »øde Jorder«, der ikke havdes i Fæste, samt Ladegaardens Tilliggende. Bolene var halvdelte, de var 2 Punds Gaarde ligesom før, men kun med det halve Jordtilliggende, og svarede endda 1 eller 2 Tdr. Havre i ekstra Landgilde. Gæsteriafgiften i Kvæg var omtrent den samme, men der var lagt 1 Gaas og 4 Høns mere paa i Tiende eller Landgilde, hvad vistnok blev den nyere Benævnelse, da Tienden paalagdes som en særlig Kirkeskat eller kulturel Afgift. Omkring 1520 fordelte de 100 Gaarde sig saaledes: Sundbyvester 12, Sundbyøster 14, Taarnby 10, Kastrup 8, Maglebylille 15, Tømmerup 12, Skjelgaarde 2, Ullerup 3, Viberup 1, Raagaard 1, Magleby-Søndre 22; desuden enkelte øde Gaarde. Kronens Ladegaard omfattede da 5—6 Gaarde, og fra denne udskiltes ved samme Tid Taarnby Præstegaard.

Ved Hollændernes Indførelse (1521) praktiseredes vistnok en anden Sognegrændse end før. Maglebysøndre eller Hollænderbyen blev et Sogn for sig, og alle de andre Byer, undtagen Dragør, sluttedes sammen til et stort Sogn, hvor den hidtil værende danske Befolkning forblev som Fæstebønder under Kronens Slot København, medens Hollænderne blev privilegerede Selvejere. Hvert Sogn fik sit eget Retterthing. Kommunalt og økonomisk udviklede de sig paa forskellig Maade og levede gennem mange Slægtled ret afsondrede fra hinanden, hvert sit eget Liv. Endnu længe efter, at Hollændernes stærkere og driftigere Jordbrugs- og Erhvervskultur havde tildels gennemtrængt de danske Byer, holdt Samfundslivet sig adskilt, klassedelt. Levevilkaarene var forskellige. Hollænderne forblev den privilegerede, velstaaende, friere »Amager«, som de andre gennem hele det 16. og 17. Aarh. forgæves stræbte at

efterligne — forgæves, fordi de var tyngede af Fæstebaandets Lænker. Hvad der navnlig gennem det 17. Aarh. skreves om Amagerne som det dygtige, flittige, »nærlige« Folk, er saa at sige altsammen tilfaldet den hollandske Part; fordi den sad i gode og kraftige Kaar, medens den anden var forarmet. Men det bør dog ikke glemmes, at de »danskebys« Amagere ogsaa tog deres Del i Arbejdet og særlig i Skattebyrderne, der var paalagte dem i en ganske anden Grad end de hollandske.

Det danske Folks Beboelse alene var ved Tiden omkring Aarstallet 1600 stegen til 96 Gaarde, 12 Huse med Jord og 71 jordløse Huse, hvoraf de 26 paa Dragør; Størstedelen af de øvrige Huse var i Sundbyerne. I det følgende Hundredaar gik det rask med Udpartningen af Gaardene. De deltes mellem flere Fæstere, og der kom flere og flere Huse paa Gaardtofterne. 1718 fandtes der i de 9 »danske« Byer (Dragør var nu gledet ind under det hollandske Sogn) det samme Antal (96) Gaarde, men de var nu paa 146 Hænder. Sognet havde nu 80 Huse med Jord og 48 jordløse Huse, deraf Hovedparten i Sundbyerne og Taarnby.

Hvad Skatteforholdet angaar, saa var de 96 2 Punds Gaarde, som havde svaret den samme Afgift fra Middelalderens Slutning, væsentlig i Naturalydelse, efter Enevoldskrigene bleven paalagt en betydelig højere *Hartkornsskat*, nemlig ca. 750 Tdr., som fra 1718 skulde svares med $4\frac{1}{2}$ Rdlr. aarlig pr. Td. Desuden svaredes nu over 100 Rdlr. i *Husbandhold* af Husene. Gæsteriaafgiften eller *Pyskatten* og Tienden var ikke bleven væsentlig forandrede. Men der var i Tidens Løb bleven paalagt adskillige tunge *Extraskatter*, som sammen med de øvrige tyngede Bønderne i Knæ. Hollænderne havde en fast Afgift, som de svarede punktlig, og som Skattemyndighederne ikke turde røre ved.

Det er Hensigten i det følgende at give et Omrids af Byerne og deres Afgifter samt optegne Gaardenes Besiddere og Ejere saa langt tilbage, som der findes nogen Oplysning derom.

SUNDBYERNE.

Disse to Tvillingbyer ved det smalle Sund mellem Amager og Hafn er af ældgammel Oprindelse, og deres bymæssige Bebyggelse kan sikkert føres tilbage til Oldtiden. Begge Byer nævnes 1085 som hørende under Lundestolen, hvortil de sikkert er skænkede af Svend Estridsen og Knud den Hellige. De synes da at have havt 9 eller 10 Bol. 1370 var de voxede til 12 Bol, og 1520 til 24 Gaarde, Halvdelen i hver By.

Sundbyvester havde ved Aar 1600 13 Gaarde og 9 Husmænd eller »Inderster«, som sad paa Gaardenes Grund. Gaardmændene eller Fæsterne af Gaardene var: *Søfren Bertelssøn, Frederik Heinessøn, Søfren Lauritzsøn, Niels Hanssøn, Hans Pederssøn, Oluf Aagessøn, Oluf Hanssøn, Jep Lauritzsøn, Lauritz Olssøn, Jost Rasmussøn, Lauritz Tømmermand, Oluf Matzsøn og Lauritz Lauritzsøn*, alle danske Navne.

Tallet 13 Gaarde fortsattes lige til Udskiftningen omkring 1800. Ved 1650-Tiden findes i Husene et Par Haandværkere (Vævere), ligesom det ses, at Byen forlængst havde en Tømrer.

Under Svenskekrigen (1658) blev samtlige Gaarde og Huse, der laa langs den nuværende Thingvej, brændte og ødelagte, for at Fjenden ikke ved Landgang paa Amager skulde benytte dem som Forskansninger. Det varede flere Aar, inden man fik rejst nogle »Hytter«, hvor de Beboere, der ikke var omkomne under Belejringen, kunde finde deres Hjem igen. Efter Krigen deltes de fleste af Gaardene mellem flere Fæstere i halve, kvart og ottendedels Parter, og Fæsteafgiften og Skatterne svaredes i Forhold dertil.

Byen havde 1190 Tdr. Land, indbefattet Fælledandelen (den senere Exerцерplads). I Landgilde svarede hver Gaard 2 Pund (6 Tdr.) Byg og 1—3 Tdr. Havre samt 1 Gaas og 4 Høns. Efter Krigen sattes Gaardene i Hartkorn efter deres Størrelse fra 5—8½ Td. Ialt havde Byen 86 Tdr. Hk. og var inddelt i 48 Ottinger. Byskatten »af ald Byen« var fra gammel Tid 4 Køer, 3½ Faar, 5 Lam, 3 Svin samt 13 Rdlr. 4 Sk. i Gæsteri- og Arbejdspenge (senere omtakseret til ca. 15 Tdr. Hartkorn).

Gaardrækken, der oprindeligt laa langs den nuværende Thingvej, den tidligere Vestergade, og rimeligvis paa Nordsiden af denne, flyttedes efter Svenskekrigen op til Kirkevejen fra Taarnby. Den strakte sig da fra den nuværende Skotlandsgade til Møllevejen. Haverne og Husgrundene strakte sig ned mod Thingvejens Forlængelse, hvor Fælleden grænsede til med Bydammen og Lergravene. *Gaardnumrene* begyndte mærkelig nok fra den vestre Ende af Rækken. Men det var en given Ting, at Numrene altid fulgte Solretningen: Nord—Syd, Vest—Øst.

Efterhaanden som der fraskiltes Gaardene Pladser til indsiddende Arbejdere, Haandværkere og Husmandsbrug, blev Haver og Tofter optagne af Husbeboere, som svarede hel eller halv Husbondhold, henholdsvis en hel eller en halv Daler efter Grundens eller Husets Størrelse. Ogsaa Toften mod Øst over til Øresundsvej og Kongevejen dannede snart en Fortsættelse af Byen. Omkring Aarstallet 1700 havde denne By 37 hele og halve Huse, hvor en Del Søfolk og Haandværkere paa Holmen slog sig ned, og hvor »Sundbykonerne« hjalp med til Opholdet ved lidt Have- og Jordbrug, der gav et ret godt Udbytte ved Salget af deres Amagervarer fra Torve- og Portstader. Omkring 1800 havde denne By ikke mindre end ca. 100 Husbeboere med mange forskellige Erhverv.

Det hollandske Befolkningselement gjorde sig tidligt gældende her og fik snart efter Krigen en vis Indflydelse paa Byen, selv om disse Hollændere ved Giftermaal holdt sig indenfor deres egne Slægtsrammer. Da Hollænderne var kontante Folk, blev de let Overtagere af en Del af Fæstegaardene, navnlig de største og bedste. Fra omkring 1650 kan vi følge Gaardbesidderne eller Fæsteindehaverne. Det viser sig at være følgende; Gaardene anføres i Følgerække efter deres gamle Gaardnumre:

Nr. 1.

En 4 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Laursson og 1660 Lauritz Hanssøn, senere sammen med en Hollænder Frederich Zibrandts og dennes Søn Zi-brandt Frederichs, som døde under Pesten 1711. Begge

havde 5 Ildsteder, 9 Heste og 10 Køer, deraf Hollænderen de 7. 1718 Oluf Madssøn og Anders Hanssøn (ca. 6 Tdr. Hartk.). 1752 Anders Svendsen og Gjert Pittersen.

Ejere: 1778 Niels Rasmussen og Brandmajor Dirch Gjertsen. 1802 Hans Andersen (5½ Td. Hk.). 1840 Svend Hansen. 1868 Ane Svendsen. 1900 H. G. Jacobsen; Sundbygaard (Matr. Nr. 2).

Nr. 2.

En 4 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1660 Peder Madssøn. 1688 Hans Jørgenssøn. 1718 Hans Olufsen (Kastrup Nr. 7). 1752 Jan Jensen.

Ejere: 1767 Jan Albrechtsen. 1778 Dirch Dirchsen, der udflyttede og delte Gaarden 1810. 1840 Pitter Bastiansen, derefter Crilles Petersen, Hans Svendsen og P. Poulsen (Matr. Nr. 3).

Nr. 3.

En 3 Ottings Gaard (5½ Td. Hartk.), hvorfra Nr. 4 formentlig udstilt. Fæstere var: 1160 Svend Olssøn eller Olufssøn, der 1663 var Foged († 1710). 1697 Søfren Anderssøn og Laurs Dirchsen († 1711). 1718 Dirch Jansen.

Ejere: 1752 Hans Hansen¹⁾, Foged og Brandmajor. 1759 Laurids Hansen, Foged, og Anders Svendsen. 1802 Gert Jacobsen Bacher. 1840 Anders Hansen. Derefter deltes Gaarden. Garver Zacharias Petersen havde en Lod, hvor nu Øselsgade ligger. Hovedlodderne tilhørte senere H. A. Hansen og J. F. Svendsen (Matr. Nr. 4).

Nr. 4.

En 3 Ottings Gaard (5½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1660 Anders Henrikssøn; senere dreves Gaarden sammen med Nr. 3. 1718 Mouritz Pederssøn. 1752 Jens Bendtsen.

Ejere: 1767 Bendt Jensen. 1778 Willem Pedersen og Jens Bendtsen. 1802 Jens og Peder Bendtsen (Nr. 12).

¹⁾ Hans Hansen havde, foruden Sønnen Laurids, en anden Søn, Niels, som var Sømand, senere Foged i Sundbyøster og Medejer af Røde Kro, 4 Døtre: De to ældste var gifte med Fogderne i Taarnby og Kastrup, den tredje med Skipper Jan Jansen, København, og den yngste med Schouten i St. Magleby.

1820 Pitter Dirchsen (se Nr. 9 og 10). 1868 Jacob Th. de Place. 1900 H. P. Petersen (Matr. Nr. 5).

Nr. 5.

En 4 Ottings Gaard ($7\frac{1}{2}$ Td. Hartk.). Indehaver var før Svenskekrigen Birkeskriver Hans Pederssøn. Fæstere: 1660 Hans Olssøn. 1697 Mikkel Hanssøn og Mikkel Claus-søn. 1718 Peder Hansen og Pitter Raagaard. Af dens $7\frac{1}{2}$ Td Hartk. nød stadig Birkeskriveren de 6 Tdr. 1752 Frederich Clausen og Dirch Albertsen.

Ejere var: 1778 Pitter Frederiksen og Pitter Dirchsen Raagaard. 1802 Dirch Pittersen Raagaard. 1868 Peter Dirchsen Raagaard. 1900 D. P. D. Raagaard († 1918). Navn: Raagaardsminde (Matr. Nr. 7).

Nr. 6.

En 4 Ottings Gaard ($7\frac{1}{2}$ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Niels Schotte (Skytte?). 1660 Per Michelssøn og Hans Nielssøn Schotte († 1678). 1688 Anders Henrikssøn. 1697 Møller Peder Truelsen († 1707), Oluf Tordsen o. fl. med tilhørende Mølle. 1710 Skipper Jens Bunde. 1752 dreves den sammen med Nr. 5.

Ejere var: 1778 Hans Hansen og Niels Rasmussen. 1802 Albert Hansen. 1840 Gjert Nielsen. 1868 Anders Mikkelsen. 1900 H. J. Bacher (Matr. Nr. 10 o. fl.).

Nr. 7.

En 5 Ottings Gaard ($8\frac{1}{2}$ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Laurids Ibssøn. 1660 saaedes af fire københavnske Borgere. 1668 Hans Olessøn Schotte. 1688 Oluf Hanssøn Schotte († 1711). 1718 Hans Pederssøn.

Ejere var: 1760 Pitter Willumsen¹⁾, der havde Krohold. 1778 Samme sammen med Dirch Jansen (Nr. 11). 1802 Ole Michelsen. Brændt og udflyttet i 1810. 1840 Jan Olsen. 1900 Ole Jansen († 1918) (Matr. Nr. 6).

¹⁾ En Datter blev 1760 gift med Skriveren i Hollænderbyen, C. Tønnesen Backer.

Nr. 8.

En 3 Ottings Halvgaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Børge Torstenssøn. 1688 Niels Olssøn. 1697 Hans Hanssøn († 1711). 1718 Dirch Cornelsen.

Ejere var: 1752 Dirch Hollænder, eller Ulspil. 1767 Pitter Jansen. Gd. brændte 1793, hvorefter frasolgtes 10 Tdr. Land til Veterinærskolen. 1802 Ole Pittersen. 1845 Peter Olsen. 1868 Møller P. Petersen og Ole Petersen samt Gert Bastiansen, senere Peter Hansen (Matr. Nr. 14 og 25).

Nr. 9.

En 3 Ottings Halvgaard (5½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Søfrenssøn. 1688 Claus Jacobssøn. 1697 Rasmus Tordssøn og Frands Pederssøn. 1718 Ousker Pittersen. 1752 Cort Nielsen o. fl. 1778 Pitter Raagaard (Nr. 5).

Ejere var: 1802 Mads Hansen, Bendt Jensen og Pitter Dirchsen. 1840 Jan Pittersen og Gjert Pittersen. 1868 Jens Jansen og Dirch Bastiansen (Matr. Nr. 17 og 18; forlængst nedlagt og udparcelleret).

Nr. 10.

En 3 Ottings Halvgaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1660 Anders Nelssøn. 1668 gl. Oluf (Ole) Hanssøn († 1701). 1710 Jan Jensen († 1711). 1718 Gert Isbrandtsen. 1752 Jens Nielsen og Niels Jensen.

Ejere var: 1767 Jan Jansen jr. 1778 Dirch Pittersen, Sognefoged. 1820 Pitter Dirchsen, do.¹⁾. 1845: Dirch Pittersen. 1868 Hans Willumsen og Jens Hansen. 1900 P. Hansen og A. Larsen (Matr. Nr. 12 og 13).

Nr. 11.

En 3 Ottings Halvgaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1600 formentlig Oluf Hanssøn, derefter Niels Olufssøn († 1644) og atter 1660 Oluf Hanssøn (Nr. 10). 1688 Jørgen Nielssøn, Peder Thorssøn († 1711) og Oluf Nielssøn († 1711). 1718 Peder Espensen og Pitter Clausen. 1752 Cort Nielsen.

¹⁾ 1802 var fraskiftet en Smedjelod.

Ejere var: 1767 Ole Josephsen, Anders Svendsen og Willum Christensen. Gd. brændte 1793. 1802 Dirch Jansen (9½ Td. Hk.), under hvem Gaarden atter brændte og udflyttedes 1810 til Landevejen under Navnet Sophienhøj. 1812 Grosserer Jacob Werner. 1818 Købmand O. de Place. 1820 Peter Fr. Kaarsberg. 1832 cand. phil. P. I. Schouw. 1850 Schultz. 1868 Morten M. Lindgreen, derefter Hans Lindgreen og H. C. Ohlsen (fra Gd. Nr. 2 i Taarnby).

Nr. 12.

En 4 Ottings Gaard (7 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1660 Anders Olufssøn (Olssøn) (Nr. 13) og Jens Thomassøn, Brygger. 1668 Jørgen Livendall. 1688 Hans Hanssøn († 1692) og Niels Hanssøn († 1711). 1718 Tønnes Clausen og Bunde Jensen. 1752 Ole Jensen. 1767 Enken.

Ejere var: 1778 Peder Bendtsen, Hans Hansen og C. D. Westerholdt, Kastrupgaard. Gd. brændte 1793; den ejedes da af Peder Bendtsen. 1814 Hans Hansen, Foged. 1820 Crilles Jansen. 1840 tillige Dirch Olsen; delt i to Gaarde (Matr. Nr. 9 og 11), der senere er udparcellerede. Villabyen »Gimle« ligger paa en Del af Jorden herfra.

Nr. 13 (den østligste).

En 5 Ottings Gaard (9 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Anders Olufssøn (Nr. 12), 1660 sammen med Jens Thomassøn Brøgger og Thor Pederssøn. 1688 Svend Olsøn og Peder Nielssøn († 1711). 1718 Hans Andersen og Lars Hansen. 1752 Niels Svendsen og Jan Jansen. 1767 Peder Olsen.

Ejere var: 1778 Ole Corneliussen og Theis Jansen Bager. 1840 Pitter Jansen Buur, Jan Hansen og Gert Bastiansen (Nr. 8). Gaarden delt (Matr. Nr. 13, 15 og 16) og udparcelleret. Eberts Villaby ligger paa denne Gaards Jord.

Grunden til, at det gamle Hartkorn for Sundbyvester i Forhold til Ottingsangivelsen er betydeligt mindre end Sundbyøsters Hartkorn, maa antagelig søges i, at Fællenden paa Grund af militære Øvelser og Skydning var væsentlig forringet til Græsning.

Sundbyøster var ogsaa en ret stor Landsby, der ved Tiden omkring 1600 havde 14 2 Punds Gaarde og nogle Huse. Byen havde endda en »Pebbersvend« (Handlende) og en »Embitzmand« (Skræder). *Gaardrækken* lå oprindelig langs den senere Østergade og Murciaegade op til Røde Kro, hvor den sluttede til Kastrupvej. Gaardene lå paa den nordre Side af denne Vej, men blev efter Svenskekrigen flyttede op til Øresundsvej. Bykæret og Lergravene dannede Afslutningen paa den østlige Ende af begge de to Byveje paa Grænsen mellem Tofterne og Fælleden. Gaardnumrene fulgte i Række fra Vest til Øst. Af de 14 Gaardfæstere haves kun Navnene paa de 7 fra Aar 1600; disse var: *Anders Matssøn, Peder Knutssøn, Anders Frandsøn, Lars Mikkelsøn, Aage Matssøn, Oluf Pederssøn* og *Rasmus Hanssøn*.

Paa Gaardtofterne og Haverne dannede sig Tid efter anden flere Husmandsbrug eller nedsatte sig Haandværksfolk, som levede af Byen. 1650 er her, foruden de 14 Gaardmænd, 8 »Inderster« og Husmænd; der nævnes saaledes Niels Smed og Hendrik Møller, saa Byen havde ogsaa en Mølle paa den Tid.

Under Svenskekrigen blev alle Gaarde og Huse nedbrændte og jævned med Jorden, for at Fjenden ikke skulde finde Dækning under Belejringen af Hovedstaden. Da Gaardene endelig rejstes paany, maatte de deles mellem flere Fæstere, for at de kunde svare Skatterne og Afgifterne deraf.

Byen havde efter Krigen 10 hele, ca. 8 à 10 Tdr. Gaarde, og 4 halve, ca. 5 Tdr. Gaarde. Den almindelige Landgilde, der før var 2 Pund (48 Skpr.) Byg, 1—3 Tdr. Havre samt 1 Gaas og 4 Høns af hver Gaard, regnedes nu i Hartkorn og taxeredes efter Jordens Opmaaling og »Sort« (Hvede, Byg, Havre eller Græsjord). Byens Areal regnedes til 1345 Tdr. Land — indbefattet Fælledareal — med 120 Tdr. Hartk., fordelt paa 48 Ottinger Jord, hvorefter Tienden ydedes. Byskatten af »ald Byen« var 3½ Køer, 2 Faar, 5 Lam, 3 Svin, 13 Snese Æg og ½ Td. Aal af et Aalestade samt i Arbejds- og Gæsteriafgift 11 Rdlr. 4½ Sk. 1688 taxeredes Byskatten til ca. 22½ Td. Hartkorn.

Efter Krigen opstod ogsaa her Tid efter anden en Del Indsieder- og Lejehuse paa Gaardtofterne, hvor der drevs mindre Jord- og Havebrug. Herved opstod de saakaldte »Sundbykoner«, som drev Handel med Grøntsager og Fjerkræ, enten paa Torvene eller fra Portstader i Husene. 1688 havde denne By 14 Husmænd med Haver paa $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ Td. Land eller et lejet Areal af Byens Overdrev. 1718 var der desuden 7 jordløse Huse, som kun svarede halv Husbondhold. Omkring 1800 havde Byen 70 Ejendomsnumre, deraf 45 Gaarde paa over 1 Td. Hartkorn. Enkelte Landsteder var opstaaet, ligesom enkelte Ejendomme benyttedes til industrielle Virksomheder.

Fra 1650 har Gaardne havt følgende Fæstere og Indehavere efter den Orden, hvori Gaardnumrene faldt fra Vest til Øst:

Nr. 1.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Svend Nielsen Bunde, Foged. 1672 Broder Jensen, Foged († 1701). 1697 Niels Jensen. 1718 Jan Corneliusen, Foged.

Ejere var: 1747—78 Crilles Zibrandtsen, derefter Zibrandt Crillesen og Jan Crillesen. Omkring 1800 udskiftet i tre Gaarde: »Toftegaard«, »Frydenhøj« og »Thorsly«, hvis Indehavere var henholdsvis: 1) Jan Crillesen, senere Hans Nielsen Ahrenkilde (Matr. Nr. 12); 2) Jacob Dirchsen, senere Pitter Jacobsen og Dirch Pittersen (Matr. Nr. 5); 3) Assesor Thorlacius, senere O. M. de Place (Matr. Nr. 2). Vinhandler Rohde og Prokurator Palle havde Parceller derfra.

Nr. 2.

En 2 Ottings Halvgaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Peder Olsson. 1660 Børge Bentsson. 1672 Olle Pederssøn. 1697 Svend Ollufsen, Foged († 1711), 1718—52 Peder Larsen.

Ejere var: 1767 Willum Pittersen o. fl. 1802 Pitter Willumsen og Ole Hansen. Gaarden brændte 1814 og udflyttedes til Højdevej af Hans Hansen o. fl., senere delt mellem Hans, Anders og Dirch Jansen samt Høker Ole Christensen Hedegaard o. fl. (Matr. Nr. 13, 14, 15).

Nr. 3.

En 2 Ottings Halvgaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Madssøn. 1660 Peder Hanssøn og Børge Bentsøn (Nr. 2). 1668 Major La Hey. 1672—77 Prins Friederich Christian og Gesandt Friederich von Gabel samt Marineløjtnant Oluf Thomasen, hvis Enke havde den 1677 sammen med Torben Pederssøn. En Krudtmøllé ved Kastрупvej synes da hørende til den. 1688 Søfren Laurssøn. 1710 Peder Hanssøn 1718 Hans Jensen. 1752 Thor Hansen. 1767 Jan Bager.

Ejere var: 1778 Svend Bentzen., senere Lars Bentsens Enke og Ouscher Nielsen (Nr. 5). Gaarden brændte 1814 og synes derefter delt i mange Parter, bl. a. mellem Dirch Gertsen Bacher, Tobaksspinder J. C. Beck, Høker O. C. Hedegaard, cand. jur. Jordening (Matr. Nr. 2 i, 3 d, 10 c).

Nr. 4.

En 2 Ottings Gaard (5½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Mikkell Anderssøn. 1660 Svend Bendtssøn. 1697 Rasmus Anderssøn. 1718 Hans Mikkelsen. 1752 Rasmus Ouscher-sen.

Ejere var: 1767 Anders Mikkelsen, 1778 sammen med Willum Pittersen (Nr. 2), Mogens Jensen og senere Raadmand Casse. Gaarden brændte 1814, udflyttedes og deltes i to Gaarde: 1) ved Højdevej under Navnet »Lykkehøj«, der ejedes af Mikkell Andersen, Foged, senere Ole P. Jacobsen; 2) ved Kastрупvej, Ejer: Christen Hansen, senere Svend Andersen. (Matr. Nr. 3 og 6).

Nr. 5.

En 3 Ottings Gaard (7½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Niels Olssøn. 1660 Niels Nielssøn. 1677 Just Madssøn og Bendix Bendtssøn. 1710 Niels Pedersen, Hans Laursen o. fl. 1718 Lars Olufsen og Pitter Jacobsen. 1752 Laurs Hansen, Foged. 1778 Bendt Pedersen.

Ejere var: 1802 Peter Christiansen, Ouscher Nielsen, Mathias Howitz, Bastian Olsen o. fl. Gaarden brændte 1814, udskiftedes og udflyttedes i flere Gaarde og Ejendomme, der senere tilhørte Jacob Willumsen, Lars Bent-

zen, Pitter Adriansen, Jan Jensen, Hans Rasmussen, Etatsraadinde Kofoed o. fl.

Nr. 6.

En 4 Ottings Gaard (8 Tdr Hartk.). Fæstere var: 1650 Jørgen Hanssøn. 1660 Hans Johansen, Raadmd. paa Christianshavn. 1668 Marquor Rodsteen. 1688 Anders Toerssøn. 1710 Anders Madsen og Peder Andersen. 1752 Rasmus Jensen og Peder Nielsen.

Ejere var: 1802 Svend Pedersen og Jens Svendsen. 1814 brændt og udskiftet mellem Crilles Dirchsen, Brygger Wolfsen, Nicolaj Rentzmann o. fl., senere Piter Jacobsen, »Frydenhøj«, Møller Augustinus, Urtekræmmer Geisler o. fl.

Nr. 7.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hk.). Fæstere var: 1650 Cornelius Eigbertsen. 1660 Mikkel Anderssøn. 1672 Børge Gunderssøn. 1677 Mathias Olessøn m. fl. 1710 Laurs Andersen. 1752 Ole Mathiasens Enke.

Ejere var: 1767 Mathias Olsen, senere sammen med Claus Jacobsen. 1802 Anders Abrahamsen († 1818). 1820 Dirch Gjertsen Bacher. Gaarden brændte 1814 og blev udflyttet til Kastрупvej under Navnet »Gl. Krudtmøllegaard«. Samtidig synes den delt imellem O. M. de Place (Nr. 1), Gjert Hansen, senere Crilles Gjertsen (Matr. Nr. 4) og G. D. Bacher (Matr. Nr. 26).

Nr. 8.

En 4 Ottings Gaard (10½ Td. Hk.), der laa, hvor den gamle Skole ligger. Fæstere var: 1650 Hans Anderssøn. 1660 Mester Anders Hansen, Sognepræst ved Helligaands Kirke. 1668 Anders Madssøn. 1697 Peder Hanssøn m. fl. 1710 Oluf Nielsen. 1752 Niels Olsen (Olufsen). 1753 købt ved Auktion af Malthe Chr. Bruun, der delte den i flere mindre Gaarde. Senere ejede Jacob Jensen Møller, Niels Børgesen, Møller Strand og Møller Jens Poulsen Parter af den. 1811 havde Ole Nielsen Hovedlodden. Derefter H. A. Hedegaard og L. P. Holmblad (Matr. Nr. 8).

Nr. 9.

En 4 Ottings Gaard (ca. 10 Tdr. Hk.). Fæstere var: 1650 unge Niels Hanssøn. 1660 Laurids Pederssøn. 1697 Oluf Svendssøn o. fl. 1718 Claus Jacobsen o. fl. 1752 Niels Olsen med 5 Interessenter.

Ejere var: 1767 Jan Christiansen. 1778 Gjert Bondesen, Foged, o. fl. 1802 var Gaarden delt i flere mindre Parter; Hovedlodderne synes tilhørende Anders Pedersen og Gjert Adriansen, senere Anders Gjertsen. Senere udflyttet til Sydsiden af Øresundsvej (Matr. Nr. 11).

Nr. 10.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Michel Olssøn (Olufssøn). 1668 Laurids Perssøn. 1672 Morten Slachter. 1677 Peder Svendssøn. 1697 Poul Jenssøn og Anders Nielssøn. 1710 Egbert Dirchsen med 4 Interessenter. 1752 Cort Nielsen og Laurs Pedersen Møller. 1767 Ole Laursen.

Ejere var: 1778 Niels Ungersen og Niels Svendsen. 1802 var den delt i flere mindre Parter. Hovedlodderne: Rasmus Rasmussen og Møller Søren Berg, medens mindre Parter synes tilhørende Linnedvæver Køhlert, Jacob Hansen, Anders Olsen og Claus Svendsen. Omkring 1810 blev Resten af Gaarden udflyttet sammen med Nr. 1 til »Frydenhøj«, som ejedes af Ridefoged Jacob Dirchsen, senere Pitter Jacobsen og Dirch Pittersen (Matr. Nr. 5).

Nr. 11.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hartk.), kaldet Dyvekes Gaard. Fæstere var: 1632 Hans Nielssøn, Foged, som havde et Bundgarnsstade ved Refshalen. 1660 Madtz Brøgger, Christianshavn, der havde Krohold paa Gaarden. 1668 Peiter Byrting. 1672 Mous. Henrik Møller, maaske Rentemesteren, der havde et Sukkerraffinaderi bag Børsen. 1677 Stephan Gardener, som drev Gartneri; der nævnes ogsaa Plantør Hector. 1679 Hendrich Augustinus (Lüdemann). 1697 Jacob Møller og Niels Møller, der havde en Mølle paa Fælleden sammen med Hans Tordssøn (Nr. 12). 1718 Christoffer Truelsen, der havde baade Mølle

og Krohold. Gaarden kaldtes paa den Tid »Svaneleje«. 1735 overtog Ole Larsen Kroen.

Ejere var: 1752 Malthe Chr. Bruun, Amtsstuefuldm., der tillige havde Part i Gaarden Nr. 12 og byggede Rødegaard op. 1767 Mads Illum. 1771 Jes Diderichsen (se Kastrupgaard), derefter Peder Steffensen Sejr, C. D. Westerholt og Niels Hansen Bager. 1783 Niels Hansen, Sognefoged, Søn af Hans Hansen, Nr. 3 Sundbyvester. 1802 Rayr Hansen. 1811 Claus Jacobsen. Til 1835 Hans Peter Bøttger, Skibsfører. 1840 Hans Jacobsen (Matr. Nr. 11, 18 o. fl.).

Nr. 12.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hk.). Fæstere var: 1650 Anders Christenssøn. 1660 Axel Sehested. 1668 Peder Hanssøn og Peder Tidemand. 1697 Jacob Møller, Hans Torssøn og Michel Raagaard. 1718 Niels Nielsen, Christoffer Truelsen, Pitter Raagaard o. fl.

Ejere var: 1752 Malthe Chr. Bruun med 5 Interessenter. 1767 Cornelis Olsen, Altonagaarden ved Siden af Rødegaard. 1778 Pitter Raagaard, Bendt Pittersen og Ole Cornelissen. 1802 Dirch Andersen. 1840 F. G. L. Frydensberg, Amtsforvalter. Derefter udskiftet i mindre Parter: Svend Olsen, L. P. Holmblad, Bagerm. Hamann o. fl. (Matr. Nr. 16).

Nr. 13.

En 4 Ottings Gaard (10 Tdr. Hk.). Fæstere var: 1650 Christen Jenssøn. 1660 Knud Olssøn, senere med Anders Hanssøn. 1718 Rasmus Anderssøn. 1752 Ole Svendsen og Hans Nielsen.

Ejere var: 1778 Cornelis Olsen og Hans Cornelissen. 1802 udskiftet i flere Parter: Crilles Mouritzen, Pitter Jacobsen, Ole Andersen, Smed Therchildsen o. fl. 1840 Gert Hansen Hovedlodden. 1868 Crilles Gjertsen og Hans P. Jacobsen, senere P. A. Hansen (Matr. Nr. 3 a, 4 a, 21 o. fl.).

Nr. 14.

En 4 Ottings Gaard (8½ Td. Hk.). Fæstere var: 1644 Thor Olssøn og Ole Thorssøn. 1688 Niels Povlssøn. 1718 Povl Nielsen m. fl.

Ejere var: 1767 Ole Larsen, Gjert Bondesen o. fl. 1802 delt i flere Parter: Svend Pedersen, Svend Johansen, Gjert Bastiansen, Møller Berg o. fl. 1845 Crilles Jansen Raagaard, senere Jacob Raagaard (Matr. Nr. 23 a o. fl.) og Nicolaj Kofoed (Matr. Nr. 38 o. fl.).

T A A R N B Y.

Denne By, der synes betydeligt yngre end Sundbyerne og langt yngre end Magleby, er antagelig opstaaet ved Tiden omkring 1100 som Landsby. Dens første Begyndelse skyldes sikkert et Udkikstaarn her paa Strandkanten, maaske allerede i Vikingetiden, benyttet til at holde Vagt over de søfarende, der ofte kom paa Rov og Eventyr i disse Farvande. Da Absalon byggede en mindre Borg her — før han opførte Borgen i Hafn —, var her i al Fald en Landsby, som fremtidig kom til at hedde Burgby og hed saaledes gennes det 13. Aarh. I dette Tidsrum er Borgen atter forsvunden, sandsynligvis ødelagt af Hansestæderne, og Navnet Taarnby vinder Indpas igen som Byens Navn. Allerede under Absalon var den bleven Sogneby, og den bispelige Ladegaard synes tillige blevet Retssæde for Øen¹⁾.

Fra hin Tid havde Taarnby 4 Bol, hvoraf det ene hørte under »Bispens Gaard«. Ved Middelalderens Slutning havde Byen 12 Gaarde. Dertil kom Præstegaarden, som udskiltes fra Ladegaarden, saaledes at Gaardtallet blev 13, og dette Tal fulgte Byen indtil omkring 1800. Ladegaarden, der annekteredes af Kronen 1416 sammen med Øen, blev nedlagt af Christian d. 4., og hele Gaardens Mark gaves i Forpagtning til Hollænderne.

Omkring 1600 havde Byen, foruden Præsten, følgende 12 Gaardfæstere: Morten Hanssøn, Oluf Nielssøn, Albert Hanssøn, Laurids Ibssøn, Jep Nielssøn, Laurids Møller, Oluf Hanssøn, Karen Olufs, Jep Ibssøn, Niels Anderssøn, Peder Olssøn og Svend Olssøn. Desuden var der 4 Hus-

¹⁾ Dette blev senere — under Kronen — overdraget til Thingfogden for Amager Birk.

mænd, boende paa Gaardtofterne, blandt hvilke en Smed, en Væver og en Møller.

Gaardene svarede hver i Landgilde 2 Pund (8 Tdr.) Byg og 1 Td. Havre samt 1 Gaas og 4 Høns. Byskatten »af ald Byen« var 3 Køer, 3 Faar, 6 Lam, 3 Svin samt for Hoveri-afløsning, Gæsteri og »Skott« (Tilskud til Militær- eller Rytterhold) 12½ Dlr. 13 Skill. og 3 Penning.

Til Byen hørte ca. 900 Tdr. Land, der senere paalagdes ca. 100 Tdr. Hartkorn og var inddelt i 36 Ottinger. Til Ladegaarden hørte desuden, indbefattet »Kongens Enge«, ca. 500 Tdr. Land med 88 Tdr. Hartkorn.

Gaardrækken laa paa den vestre Side af Byvejen, der kom fra Sundbyvester og ved Kirken delte sig i tre Veje: til Kastrup, til Tømmerup og over Fælleden til Skjelgaarde og Ullerup. Gaardnumrene begyndte ved Præstegaarden og fulgte Solretningen mod Nord til Brand- og Gadekæret ved den nordre Fælledvej. Bag Gaardene laa Haver og Tofter, hvor Husene laa spredte ud mod Fælleden og Lergravene. Paa Ladegaardens Fælled havde Kirken en Have, kaldet Møllebakkehaven. Her stod sikkert Møllen, der synes nedlagt allerede i det 17. Aarh.

Husmændene tiltog stærkt i denne By. 1688 fandtes 25 saadanne med Kaalhaver, Degnen og Substituten medregnet. 1718 nævnes ikke mindre end 20 hele og 17 halve Huse, som svarede hel eller halv Husbondhold, foruden Degnehuset, Præsteenken Md. Abela Fleischers og en Tingmands, der var fri for denne Afgift paa en hel eller en halv Rdlr. Gaardene var da meget delte, idet de 12 Gaarde havde ikke mindre end 21 Fæstere og var meget forskellige i Størrelse, nemlig fra 4½ til 10½ Td. Hartkorn.

Fra 1650 har Gaardene haft følgende Fæstere og Indhavere efter Numrene i Gaardrækken:

Nr. 1.

Præstegaarden, der 1688 var paa ca. 12 Tdr. Hartk., har indtil den senere Tid været i Pæsternes Besiddelse og er saaledes omtalt andre Steder.

Nr. 2, tæt ved Præstegaarden.

En 3 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Claussøn. 1660 Christian Bagger, Christianshavn, og Christoffer Sørensen. 1668 Mads Steensen. 1677 Niels Pederssøn. 1710 Steffen Jørgensen. 1718 Jacob Cornel- sen. 1752 Pitter Pittersen.

Ejere: 1802 Cornelius Pittersen, Foged. 1820 Crilles Corneliussen, Foged. Sammenlagt med Nr. 12, Nordenden, der vistnok brændte 1808; derefter delt og udflyttet i 4 Gaarde, hvoraf de tre tilhørende Ole Corneliussen, senere Ole Ohlsen ved Landevejen, Crilles Geertsen, O. C. Ohlsens Enke, Fælleden (Matr. Nr. 12).

Nr. 3.

En 3 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Nielssøn. 1660 Rasmus Hanssøn. 1677 Oluf Rasmus- søn. 1702 Hans Olufssøn og Dirch Corneliussen. 1718 Cor- nelius Eigbertsen. 1752 Michel Olsen, Brandmajor.

Ejere var: 1778 Rasmus Mikkelsen, Brandmajor. 1820 Mikkil Rasmussen og Mikkil Jacobsen. 1868 Rasmus Mik- kelsen og Dirch P. Fischer (Matr. Nr. 3). Gaarden brændte 1858 og deltes da i to Gaarde; den ene flyttedes til Øst- siden af Byejejen paa Præstegaardsjorden; nu Jacob Geert- sens Gaard (Matr. Nr. 1 c, 3 b, 4 a).

Nr. 4.

En 2 Ottings Gaard (5½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Rasmus Ibssøn. 1688 Matz Pederssøn. 1752 Steffen Jen- sen. Ejere var: 1802 Jacob Pittersen. 1820 Jan Jansen Raa- gaard (6 Tdr. Hartk.). Gaarden brændte 1858 og udflyt- tedes i to Gaarde; disse tilhørte Hans Bastiansen, senere P. A. Hansen, Sognefoged, og Jan Jansen Raagaard, »Raa- gaardsminde« ved Landevejen (Matr. Nr. 5, 16 og 29).

Nr. 5.

En 3 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Rasmus Sørenssøn. 1660 Niels Rasmussøn. 1710 Laurids Nielsen. 1752 Pitter Dirchsen, Foged.

Ejere var: 1778 Hans Pittersen. 1820 Peder Bendtsen, Foged. 1840 Bendt Pedersen 1868 Nikolaj Larsen. Gaarden brændte 1858 og udflyttedes til Kastrup Kirkevej, senere kaldet »Allégaarden«, tilhørende Gartner H. Suhr (Matr. Nr. 6).

Nr. 6.

En 4 Ottings Gaard (9½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Anders Svendssøn. 1660 Svend Jansen og Præsten Hans Claussøn. 1677 Rasmus Hanssøn og Laurs Jørgenssøn. 1718 Hans Laurssøn og Hans Jeppesen; Ret til Krohold. 1752 Rajer Jacobsen med 5 Interessenter.

Ejere var: 1778 Jacob Crillesen m. fl. 1802 delt i 2 Gaarde mellem: 1) Jacob Crillesen (brændt 1808), senere Crilles Jacobsen — Gert Crillesen — nu Crilles Gertsen o. fl. (Matr. Nr. 7, 9, 11); 2) Crilles Crillesen — Corn. Crillesen ; brændt 1858 og udflyttet; nu H. A. Hansen (Matr. Nr. 11 a).

Nr. 7.

En 2 Ottings Gaard (4½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Peder Ibssøn. 1677 Oluf Hanssøn og senere Anders Ibssøn. 1718 Peder Poulsen og Peder Olufsen. 1752 Pitter Crillesen o. fl. 1767 Egbert Cornelissen (se Nr. 1 i Kastrup).

Ejere var: 1778 Jacob Michelsen. 1820 Ole Hansen. 1840 Mikkel Jacobsen (Nr. 3 og Nr. 7). Gaarden brændte 1858 og blev derefter delt i 3 Gaarde mellem følgende: 1) Jacob Mikkelsen, senere Corn. Raagaard o. fl.; 2) Jan Pittersen Buur, »Ny Skelgaard«, senere Dirch Corneliusen, Corn. Bacher o. fl.; 3) Jens Hansen, senere Gartner Buchardt (Matr. Nr. 8, 10 og 15).

Nr. 8.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Peder Lauridsen. 1688 Søfren Anderssøn. 1697 Jan Dirchsen, Bastian Nielsen o. fl. 1718 Peder Pedersen o. fl. 1752 Peder Poulsen o. fl. 1767 Hans Pedersen.

Ejere var: 1802 Bastian Hansen (7½ Td. Hk.). Derefter delvis udflyttet som »Nordregaard« og delt mellem Dirch Bastiansen, Gjert Pedersen, Mikkel Hansen o. fl. (Matr. Nr. 14).

Nr. 9.

En 3 Ottings Gaard (8½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Michel Andersson. 1660 Dirch Jansen. 1677 Niels Steffensson og Gjert Michelsson. 1710 Joen Nielsen o. fl. 1752 Pitter Crillesen og Jan Jacobsen. 1767 Jacob Crillesen eller Corneliussen. 1820 delt mellem Cornelius Jansen, Claus Christensen, Peder Olsen o. fl. Derefter: Niels Petersen, Niels Petersen Raagaard, Jens Christiansen (Matr. Nr. 13 o. fl.).

Nr. 10.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Lauritz Nielsson. 1660 Zacharias Caspersson. 1677 Oluf Hanssøn. 1710 Svend Olufsen (Olsen), Foged, og Lauritz Nielsen. 1718 Søfren Lauritzen og Jacob Tønnesen. 1752 Ole Hansen, Foged, og Isbrandt Albrechtsen. 1778 Jacob Pedersen. 1802 Peder Jacobsen og Ole Nielsen. 1820 Major Aagaard o. fl. Derefter delt i flere Smaaejendomme og Udflyttere.

Nr. 11.

En 2 Ottings Gaard (5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Michel Hanssøn og Jacob Thorkildsson. 1668 Hans Laursøn. 1697 Niels Jørgensson. 1718 Lauritz Nielsen og Niels Nielsen. 1752 Hans Hansen og Cornelis Jacobsen. 1767 Hans Hansen 1802 Jens Nielsen og Ole Johansen. 1820 Hans Hansen. Derefter delt i flere mindre Ejendomme mellem Ole Hansen, Hans Olsen, G. P. Fischer o. fl. (Matr. Nr. 9 og 17).

Nr. 12.

En 4 Ottings Gaard (ca. 11 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1660 Jens Christensson, derefter Præsten Hans Claussøn. 1677 Søfren Laursson. 1688 Samme og Hans Poulsson. 1710 Hans Poulsson og Niels Raagaard. 1718 Cornelius Nielsen og Frederich Corneliussen. 1752 Sidstn. og Albert Albertsen. 1767 Anders Andersen.

Ejere var: 1778—1802 Samme og Dirch Dirchsen. Gaarden brændte vistnok 1808 og synes derefter sammenlagt med Nr. 2, som deltes og udflyttedes i flere Gaarde — bl. a. »Corneliussens Minde« ved Hovedlandevejen — samt flere mindre Ejendomme (Matr. Nr. 12, 18, 39).

Nr. 13.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Jenssøn. 1660 Jørgen Hanssøn. 1710 Svend Olufsen, Foged (Nr. 10). 1718 Jacob Tønnesen (Nr. 10). 1752 Ole Hansen, Foged. 1767 Anders Svendsen. 1778 Niels Hansen, Foged. 1802 Gjert Pittersen. Derefter delvis tillagt Nr. 10, dels udskiftet i flere Smaaiejendomme, tilh. Smedemester Nicolaj Sally — senere Hjulmand P. Berg o. fl. (Matr. Nr. 21, 22).

Taarnby Ladegaard.

Ladegaardsmarken er et særligt matrikuleret og særligt skyldsat Areal, idet Hartkornet er tiendefrit. Der svarer dog en fast Refusion for Præstetienden, oprindelig 20 Tdr. Rug, til lige Deling mellem Præsterne i Taarnby og Store Magleby. Refusionen gælder kun Hartkornet paa selve Marken, ikke Englodderne eller Græsningsretten.

Det samlede Ladegaardens Areal, som Kronen 1579 lortfæstede til Hollænderne, omfattede — foruden Salt-holmsretten — 422 Tdr. Land med ca. 88½ Td. Hartk. Ved en Rentekammerresolution besluttedes det 1782 at udparcellere selve Marken og Overdrevet i 10 Gaardlodder og at sælge de saakaldte »Kongens store og smaa Enge« i 62 Smaaparceller, hver paa et Par Tdr. Land, ved Auktion. Schouten Gert Corneliusen Bacher købte paa Hollændernes Vegnen de 32 Lodder af de nærmeste Enge, og de øvrige fordeltes mellem Køberne af Marklodderne og andre Gaardmænd.

Selve Gaardparcellerne solgtes til: Prokurator Palle 3 Parc., Landinspektør Schytt 2, Sognefoged N. Hansen 2, Tønnes Olsen 2, Pitter Gertsen 1 Parc.

De 7 første Parceller samledes under et af Kancelliraad Fabricius, og herpaa byggedes »Løjtegaard« enten af ham eller af Grosserer Christen Hansen, København. Gaaden, der var paa ca. 45 Tdr. Hartk., har senere haft følgende Ejere: 1802 Jens Korsgaard. 1807 Peder Jensen. 1809 Kapt. N. A. L. Classen, Forpagter: Peter Løppelmann. 1813 Kapt. Christensen. 1849 Brygger Søren Bjerre, der-

efter Propr. Lars Klinch. 1867 Hans Absalon Hedegaard. 1874 F. K. K. Breit (Matr. Nr. 1).

Paa de øvrige 3 Parceller opstod 2 Gaarde, nemlig:

Nr. 2. Gl. Ladegaard.

Denne var paa ca. 5 Tdr. Hartk. og havde følgende Ejere: 1782 Tønnes Olsen. 1845 Crilles Petersen. Derefter Hans Crillesen, senere Marchen Crillesen, Dirch Rasmussen Dirchsen (Matr. Nr. 2). Den bændte 1912.

Nr. 3.

3½ Td. Hartk. Ejere var: 1782 Adrian Pittersen. 1845 Jan Bastiansen. Senere Gartner Møller-Holst (Matr. Nr. 3).

K A S T R U P.

Denne By er betydelig yngre end de forannævnte, en Udflyttertorp enten fra Sundbyerne eller Taarnby. Den findes først nævnt ca. 1370 som »Karstorp«, men er mulig opstaaet i Valdemarstiden. Den angives (1370) til 4 Bol; men disse synes at have været noget mindre end de tidligere Landbrug. Ved Middelalderens Slutning — 1518 — havde Byen, saa vidt ses, 8 Gaarde, der hver svarede 2 Pund Byg (8 Tdr. à 6 Skpr.) og 2 Tdr. Havre, 1 Gaas og 4 Høns i Landgilde, der fra gammel Tid regnedes til omkring Ottendedelen af Avlen. Den samlede Byskat af hele Byen var 2 Køer, 2 Svin, 2 Faar og 4 Lam samt 10 Dlr. 1 Mk. 10 Sk. i Afløsningspenge.

Ved Tiden omkring 1600 nævnes endnu kun 8 Gaardmænd og 2 Huse, hvoraf det ene regnedes for et Gaardsæde med Jordbrug. Gaardmændenes eller Fæsternes Navne var følgende: *Svend Bentssøn, Peder Matssøn, Anders Jenssøn, Peder Jørgenssøn, Peder Frandsøn, Anders Pederssøn, Frands Anderssøn, Anders Lauritzsøn*. Indehaveren af Gaardsædet var *Michel Jensen Vragger*. der antagelig havde Opsyn med Stranden, hvorfor han fritoges for Extraskat, medens de andre maatte betale hver 1 Daler om Aaret.

Ved den Tid maa en Skibsbro være anlagt indenfor Kastrup Knæ, ligesom det ses, at Christian d. 4. lod an-

lægge en Skandse paa dette Sted. Paa Joh. Meyers Kort af 1656 ses udfor Byens nordlige Del den saakaldte »Alter Schiffsbrügk«, der formentlig laa, hvor den nordlige Side af Kastрупværk blev anlagt 100 Aar senere. Der maa have gaaet en Vej herved over Fælleden. En Del af Salt-holmsøverfarten — for de nordlige Byer — maa være foregaaet fra denne Vej, medens den for de andre Byer foregik over Dragør under Hollændernes Myndighed og Administration.

Under Svenskekrigen blev Byen 1658 totalt afbrændt og ødelagt, og 1660 var endnu kun bygget nogle Hytter, hvor man kunde dække sig. Hvorledes Gaardene atter kom til Magt, er næsten en Gaade. Baade Staten og velstaaende Borgere i Staden maatte hjælpe baade med Saa-sæd og Kvæg. De fleste af Byens tidligere Beboere gik til Grunde. Men der opstod 10 Gaarde paa de gamles Aske og endda snart et Gaardsæde, som efter en Tids Forløb blev den 11te. Omkring 1700 var de 11 Gaarde paa 18 Hænder, idet der var flere Fæstere paa nogle af dem, og der fandtes 12 Husmænd med Haver og smaa Jordbrug.

Byens Tilliggende var ca. 530 Tdr. Land med ca. 78 Tdr. Hartkorn, regnet til 32 Ottinger.

Gaardrækken laa langs Østsiden af Byvejen, der kom fra Sunndbyøster og førte over Maglebylille til Dragør. By- og Brandkæret laa ved den sydlige Ende af Gaardrækken, hvorfra ogsaa den gamle Kirkevej til Taarnby udgik. Paa Gaardtofterne og Haverne ned mod Fælleden, hvor Lergrave fandtes, opstod Husene, nærmest langs Baggyden eller Fæggyden, der førte ud til Fælleden, hvor Kvæget blev sluppet ud.

Skøjtevejen er, ligesom Saltværksvejen, af nyere Oprindelse. Den er formentlig anlagt efter Værkets og Havnens Anlæg som privat Foretagende, idet man ikke har villet være afhængig deraf ved Kreaturoverførselen og har bygget en ny Bro, hvor Skøjterne og Fiskebaadene kunde lægge til. Saltværksbroen blev anlagt til det i forrige Aarh. opstaaede Saltværk, som gik fallit omkring 1870.

Efter Anlægget af Kastрупværk (1759) skiftede Byen væsentlig Karakter. Ved Siden af den landbrugende Be-

folkning opstod en Arbejder- og Søfartsbefolkning, der i Hovedsagen beskæftigedes af Værket, som ogsaa ejede Havnen. Ogsaa en Del Fiskere fandt efterhaanden Plads for deres Erhverv, saaledes at der omkring 1800 fandtes 30 Huse uden Jord, medens Gaardbrugene ikke var tiitaaget stort i Antal.

Ved Hjælp af Gaardnumrene, der fulgte Gaadrækken fra Nord til Syd, er vi i Stand til at spore Fæsterne og Besidderne af de forskellige Gaarde fra Tiden omkring 1650 indtil nu. Vi skal tage dem nummervis, saaledes som de laa i den ældgamle Rækkefølge.

Nr. 1, Skottegaard.

En 3 Ottings Gaard (7 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1636 (?) Oluf Steen, Birkefoged. 1650 Peder Olufssøn. 1660 Peder Pederssøn. 1697 Eigbert Cornelissen. 1710 Tønnes Tønnesen († 1711). 1718 Gjert Pittersen. 1752 Ouscher Clausen.

Ejere: 1760 Lars Corneliussen († 1820). 1820 Jan Olsen. 1868 Ole Jansen, Sognefoged; derefter delt mellem ham og Peter Tønnesen (Matr. Nr. 3). 1802 var fraskiftet en Del til Kroejer Sandberg og senere en Grund til Møller F. W. Sally. Det er usikkert, hvorfor Gaarden i ældre Tid kaldtes Skottegaard. Har her boet en Skytte?

Nr. 2.

En 3 Ottings Gaard (7½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1600 Tønnes Hanssøn og gl. Lauritz Hanssøn (Nr. 5 og 6). 1688 Jens Nielssøn. 1697 Laurs Gudmandssøn og Peder Pedersen »til halne«. 1710 Jacob Pedersen og Christen Mortensen. 1718 Peder Christensen og Hans Lauritzen. 1752 Ouscher Clausen m. fl.

Ejere: 1778 Jes Didericksen og Westerholt. 1802 Hans Crillesen (ca. 4 Tdr. Hk.). 1845 Crilles Hansen. Gaarden brændte 1834, derefter udflyttet og senere udskiftet mellem Gjert Andersen (Nr. 4) og Dirch Gjertsen (Matr. Nr. 2 og 7).

Nr. 3.

En 3 Ottings Gaard (7½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Jens Christenssøn. 1660 Rasmus Sørenssøn, senere Laurs Sørensen og Poul Jenssøn. 1710 Laurs Laurssøn. 1767 Jacob Jensen.

Ejere: 1802 Jens Jacobsen. 1820 Michel Olsen (gift med fornævntes Enke). 1840 Peder Hansen, derefter Hans Pedersen († 1919). Gaarden ses at have været i samme Families Hænder i ca. 300 Aar. Den brændte 1834 og udflyttedes da fra Gaardrækken til den nye Kirkevej. (Matr. Nr. 4.)

Nr. 4.

Oprindelig en 4 Ottings Gaard (over 8 Tdr. Hartk.), hvoraf Halvdelen 1688 var tillagt Nr. 6. Fæstere var: 1650 Madtz Lauridssøn. 1688 Niels Hanssøn (4½ Td. Hartk.). 1718 Haagen Mogensen. 1767 Peter Espensen. 1778 Svend Michelsen, derefter delvis tillagt Kastrupgaard. 1820 Christian Svendsen (2½ Td. Hk.). Gaarden brændte 1834, og Jorden blev derefter tillagt Gjert Andersens Gaard (Matr. Nr. 2 og 7).

Nr. 5.

En 4 Ottings Gaard (ca. 10 Tdr. Hk.). Fæstere: Hans Lauritzsøn, Birkefoged, til 1636. 1653 gl. Lauritz Hanssøn (Nr. 6 og 9). 1672 Niels Pederssøn, Birkefoged, der havde 8 Tdr. Hartk. frit. 1697 Peder Nielsen og Mikkell Pedersen (†† 1711). 1718 Hans Pedersen og Lars Pedersen. 1752 Jan Adriansen og Theis Pittersen.

Ejere: 1778 Jan Clausen og Westerholt, hvorefter den var inddraget under Kastrupgaard. 1840 Kammerraad Martin Petersen (4½ Td. Hk.). 1868 Christian Petersen, Sognefoged, derefter Peter Nielsen (Matr. Nr. 5).

Nr. 6.

En 3 Ottings Gaard, senere 5 Ottinger (12¼ Td. Hartk.). Fæstere: 1653 gl. Lauritz Hanssøn og Lauritz Hyffvelmand. 1672 Niels Lauritzsøn, Foged († 1711); havde 4 Ildsteder, 10 Heste og 20 Køer; derefter bortfæstet i 2 Dele. 1718 Jacob Jansen og Rasmus Andersen. 1752 Anders Andersen og Cornelius Olsen. 1767 Jes Diderichsen, Kastrupgaard.

Ejere: 1778 Samme og C. D. Westerholt. 1802 Gjert Nielsen ($7\frac{1}{2}$ Td. Hk.), derefter Pitter Crillesen og Thønnes Crillesen (1840). Da Gaarden brændte 1834, blev den udflyttet til Bredagre under Navnet »Bredegaard«. Ejere: Crilles Tønnesen. (Matr. Nr. 6.)

Nr. 7, senere Kastrupgaard.

En 3 Ottings Gaard ($7\frac{1}{4}$ Td. Hartk.). Fæstere: 1624 Lauritz Bay, der havde et Bundgarnsstade ved Køge Krog († 1631). 1653 Jørgen Bay. 1660 Jens Svendssøn, Bendt Brøgger o. fl. 1710 Jens Hansen. 1718 Hans Olufsen (Ol- sen). 1752 Jacob Fortling, kgl. Stenhuggermester.

Ejere: Jes Diderichsen, Rødegaard, og Jacob Stentzler (ca. 40 Tdr. Hartk.). 1763 Hof-Bogtrykker Nicolaj Chr. Høpfner og Amtsfuldmægtig C. D. Westerholt. 1784 Major Chr. Jørgensen og Kancelliraad P. Jac. Hygom. 1792 Ole Tønder Lange, der 1820 havde ca. 63 Tdr. Hartk. Efter hans Død udskiltes Gaarden i 7—8 Gaardparceller og en Masse Smaalodder. De nye Gaardnumre, der opstod, tilhørte 1840: Fru Lange, Martin Petersen, Kammerraad J. W. Seeler (Kastrup Ladegaard), Distriktskirurg Nyborg (Kastrupgaard), Dirch Pittersen, Ole Pedersen Førsløv, Bendt Jansen, Niels Pedersen o. fl. (alle under Matr. Nr. 1).

Senere Ejere af *Kastrupgaard*: Jørgen Hendr. Krieger, Ole P. Jacobsen og Mikkell Jacobsen.

Kastrup Ladegaard eller *Ny Kastrupgaard*: August Sick (1847), D. von Osten, Ole Petersen Bacher og Gartner M. Kristensen.

Lille Kastrupgaard: Cornelius Backer og Gartner Th. Suhr.

Nr. 8.

En 2 Ottings Halvgaard ($4\frac{3}{4}$ Td. Hartk.). Fæstere var: 1660 Niels Michelssøn. 1697 Michel Nielssøn og Hans Hanssøn. 1710 Poul Jensen († 1711). 1718 Peder Pedersen, Møller, o. fl. sammen med Nr. 9. 1752 Jacob Fortling og Claus Pittersen. 1802 Pitter Clausen. Derefter lagt ind under Kastrupgaard (Matr. Nr. 1).

Nr. 9.

.Et Gaardsæde, udskilt fra Nr. 8, 1 Otting (2½ Td. Hk.). Fæstere var: 1600 Michel Jenssøn Vragger. 1660 gl. Lauritz Hanssøn, der svarede 3 Skill. grot i Landgilde. 1672 Niels Lauridssøn. 1708 Frantz Bentzen († 1711). 1718 Peder Pedersen, Møller (Nr. 8). 1767 Claus Pittersen. 1778 Møller F. W. Sally og C. D. Westerholt. 1807 var Møllen flyttet ud til Hovedlandevejen og Jorden tillagt Kastrupgaard (Matr. Nr. 1).

Nr. 10.

En 3 Ottings Gaard, maaske udskilt fra Nr. 2 og 3 (7 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1660 Anders Rasmussøn. 1697 Jan Laursen († 1711). 1718 Svend Michelsen.

Ejere: 1778 Rasmus Svendsen, Foged. 1802 Gjert Dirchsen, Sognefoged. 1810 solgt ved Auktion, vurd. til 13,700 Rdlr. (48 Tdr. Land). 1820 Pitter Gjertsen. 1840 Pitter Pittersen. 1868 Dirch Gjertsen. (Matr. Nr. 7.)

Nr. 11.

En Halvgaard, senere en 3 Ottings Gaard (7¼ Td. Hartk.), formentlig udskilt fra Nr. 1 og Nr. 4. Fæstere var: 1660 Erik Torstenssøn og (senere) Peder Jenssøn. 1710 Hans Olufssøn († 1711). 1718 Lars Mathiassen og Anders Jensen. 1752 Hans Hansen og Cornelis Jacobsen.

Ejere: 1778 Cornelis (Crilles) Hansen, Møller Mackeprang og Rasmus Svendsen (Nr. 10). 1802 delt mellem Kromand Morten Sandberg og Pitter Gjertsen, senere delvis tillagt Kastrupgaard, men atter delvis udskilt til Dirch Pittersen, Lars Hansen, senere Hans Gertsen. (Matr. Nr. 1 dd, 7 og 8.)

MAGLEBYLILLE.

Allerede 1370 var »Maglebylilæ« en ret stor By paa 6 Bol eller »Mansos«, som det hedder i Bispestolens Jordebog. Denne By stammer sandsynligvis ogsaa fra Valdemartiden og er uden Tvivl en Udflytterby fra den større Magleby søndre, der er langt ældre. Ved Middelalderens Slutning (1520) var de 6 Bol forvandlede til 14 eller

15 Gaarde, som hver svarede 2 Pund Korn, og som senere regnedes til omkring 10 Tdr. Hartkorn hver.

Ved Aar 1600 havde Byen 17 Gaarde og 8 Husbeboere. De to Gaarde var allerede fæstede af Hollændere, nemlig *Zibrandt Adriansen* og *Jan Theisen*. De øvrige Gaardmænd var: *Rasmus Andersson*, *Knud Frantzson*, *Hans Lauritzson*, *Jens Lauritzson*, *Jep Lauritzson*, *Jens Matzson*, *Jost Matzson*, *Peder Nielsson*, *Jep Olsson*, *Niels Olsson*, *Rasmus Olsson*, *Jep Pedersson*, *Oluf Pedersson*, *Aage Sørensen*, *Matz Sørensen*.

Efter Svenskekrigen var desuden opstaaet et Gaardsæde, hvoraf svaredes 2 Skill. grot, og som snart blev til en mindre Gaard, saaledes at Byen havde 18 Gaarde, hver paa 2 Pund Byg, 1—3 Tdr. Havre, en Gaas og 4 Høns i Landgilde. I Byskat — Gæsteri m. m. — svaredes »af ald Byen« 4 Køer, 3 Faar, 8 Lam og 3½ Svin samt 16 Dlr. 5 Mk. i rede Penge.

Under og efter Krigen, da Byen var totalt afbrændt, overtoges næsten alle Gaarde i Fæste af Hollænderne i Store Magleby, som drev Gaardene ved Siden af deres egne.

Til Byen hørte ca. 950 Tdr. Land (141 Tdr. Hartk.), regnet til 48 Ottinger.

Gaardrækkerne laa 1739 paa begge Sider af Byvejen, der kom fra Kastруп og delte sig i to Veje, til Dragør og til Hollændebyen. Paa Østsiden af Vejen strakte Fællenden sig tæt op til Byen; her laa Brandkæret og Lergravene. Paa Syd- og Vestsiden, bag Gaardene, laa Tofterne og Haverne, »Ulchehaugen« eller Plantestykkerne. Efterhaanden blev Gaardene af ret ulige Størrelse. De dreves stadig for Størstedelen af Hollænderne, enten i direkte Fæste eller i Fællesskab med de enkelte danske Fæstere, som havde holdt sig ved Hovedlodden.

Til Gaardnumrene, der fulgte Gaardrækken paa Østsiden fra Nord til Syd og paa Vestsiden fra Syd til Nord, knytter sig følgende Fæstere eller Andelshavere fra 1650 til efter Udskiftningen og den nye Matrikels Indførelse:

Nr. 1.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Hans Hanssøn, Foged. 1688 Jan Clausen, Foged. 1718 Hans Hansen. 1752 Theis Larsen m. fl.

Ejere: 1802 Claus Theisen. 1820 Pastor L. D. Bruun, Taarnby. 1840 Hans Petersen. 1868 Pitter Gjertsen m. fl. (Matr. Nr. 16 og 20).

Nr. 2.

En 2 Ottings Gaard (6½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Jan Isbrandtsen. 1668 Isbrandt Jansen. 1677 Børge Anderssøn m. fl. 1718 Svend Nielsen. 1752 Peter Svendsen.

Ejere: 1778 Dirch Chrillesen. 1802 Claus Albrechtsen. 1820 Albrecht Clausen. 1868 Rasmus Dirchsen. Udflyttet til Hovedlandevejen under Navnet Vestergaard. Senere Ejer: Ole Nielsen. (Matr. Nr. 2.)

Nr. 3.

En 3 Ottings Gaard (9 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Jan Jansen Alberts. 1668 Theis Clausen. 1677 Jens Madtssøn. 1697 Hans Søfrenssøn. 1752 Gunder Mogensen.

Ejere: 1778 Ole Svendsen og Dirch Thimand, Dragør. 1802 Gjert Hansen. 1820 Pitter Jansen. Udflyttet. 1840 Møller H. Buch og Skytte Nissen, senere Skovfoged H. D. Nissen o. fl. (Matr. Nr. 15.)

Nr. 4.

En 3 Ottings Gaard (9 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Jan Jansen, Foged paa Dragør. 1672 Gudmond Olessøn. 1710 Mogens Poulssøn. 1752 Jan Mogensen.

Ejere: 1778 Dirch Pittersen o. fl. Hollændere i Fællesskab. 1802 Svend Pittersen (2 Tdr. Hartk.). Udflyttet Øst for Byen. 1868 Jørgen Ahrenkilde, senere Crilles Corneliussen. (Matr. Nr. 10.)

Nr. 5.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Claus Tønnesen. 1668 Tønnes Clausen Rayer. 1672 Niels Hanssøn. 1697 Arved Sønnesøn. 1718 Zibrandt Crillesen. 1752 Pitter Zibrandtsen.

Ejere: 1778 Jacob Berthelsen, Dragør, og Jan Raagaard. 1802 Niels Svendsen (4½ Td. Hartk.). 1820 Hans Hermandsen. 1840 Peter Hansen. 1868 Claus Petersen. (Matr. Nr. 8.)

Nr. 6.

En 4 Ottings Gaard (11¼ Td. Hartk.). Fæstere: 1650 Femb Cornelissen, Dragør. 1668 Jacob Jansen, Dragør, og Engel Svendssøn. 1677 Dirch Wibrandt og Niels Espensøn. 1710 Dirch Pittersen. 1752 Albert Clausen, Foged.

Ejere: 1778 Isbrandt Isbrandtsen o. fl. Hollændere. 1802 udskiftet mellem Svend Svendsen, Hans Jeppesen o. fl. 1840 Claus Clausen Hovedlodden. (Matr. Nr. 12.)

Nr. 7.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Søfren Laurssøn, der havde et Aalestade. 1668 Tønnes Theisen. 1677 Peder Justessøn. 1697 Peder Hanssøn († 1711). 1718 Claus Pedersen, Møller. 1752 Niels Svendsen, Møller, og Peder Svendsen. 1802 Møller Asmus Grill. Udflyttet. 1820 Møller Ryder og Jens Christiansen. 1840 Møller Hendrik Buch. 1868 Andreas Andreasen (Matr. Nr. 11). Senere Møller Buch, der udflyttede Møllen til Hovedlandevejen.

Nr. 8.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1660 Jacob Jochimsen Kramer, senere Tønnes Gjertsen (Nr. 12). 1677 Peder Nielssøn. 1710 Knud Hanssøn og Crilles Theisen († 1711). 1718 Anders Jørgensen. 1767 Niels Poulsen, Svend Isbrandtsen og Schouten Pitter Pittersen.

Ejere: 1802 Hans Pittersen. 1840 Claus Jansen. 1868 Mouritz Jansen. (Matr. Nr. 4.)

Nr. 9.¹⁾

En 4 Ottings Gaard (11½ Td. Hartk.). Fæstere: 1660 Gjert Pittersen. 1668 Tønnes Theisen (Nr. 7) og Hans Tønnesen. 1677 Ole Svendssøn. 1710 Piter Clausen og Albert Theisen († 1711). 1718 Dirch Dirchsen.

¹⁾ Den sidste Gaard i Rækken paa Østsiden af Vejen.

Ejere: 1778 Gjert Pittersen o. fl. 1802 Jan Clausen, Møller Grill o. fl. 1820 Jens Christiansen Hovedlodden. 1845 Claus Jansen, senere Anders Hansen, Lars Jensen o. fl. (Matr. Nr. 9 og 12.)

Nr. 10.

En 3 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Jan Cornelsen, senere Adrian Cornelsen. 1677 Just Andersson. 1710 Anders Justesen († 1711). 1752 Oluf Andersen.

Ejere: 1778 Rasmus Andersen, Hans Clausen og Westerholt, Kastrupgaard. 1802 udskiftet; Niels Hansen havde Hovedlodden (ca. 2 Tdr. Hartk.). 1820 Hans Andersen. 1845 Niels Hansen. 1868 Cornelius Dirchsen, senere Asmus Hansen (Matr. Nr. 2 og 14). Gaarden synes tidlig flyttet fra Nordenden til Sydenden af Byen.

Nr. 11.

En 4 Ottings Gaard (11 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Theis Pittersen, senere Dirch Wibrandts. 1672 Oluf Svendsson Holdte. 1710 Wibrandt Albrechtsen († 1711). 1718 Hans Esbensen. 1752 Claus Hanssen o. fl. Hollændere.

Ejere: 1778 Samme og Jacob Møller. 1802 Jan Raa-gaard. 1820 Anders Mouritzen. 1840 Hans Corneliusen. 1868 Jan Clausen og Corn. Hansen. (Matr. Nr. 3.)

Nr. 12.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Tønnes Gjertsen (Nr. 8), senere Jan Albertsen og Claus Tønnesen. 1677 Jens Andersson. 1710 Laurs Gudmandsson († 1711). 1718 Anders Laursen. 1767 Rasmus Andersen (Nr. 10) og Isbrandt Isbrandtsen.

Ejere: 1802 Hans Dirchsen o. fl. 1820 Claus Mouritzen. 1840 Christian Christiansen. 1868 Ole Johansen og Hans Petersen. (Matr. Nr. 7.)

Nr. 13.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Piter Pittersen. 1668 Svend Olessøn. 1672 Peder Andersson. 1688 en Ødegaard, der brugtes af Jan Ouscher, Hollændersbyen. 1718 Lars Theisen.

Ejere: 1778 Peder Andersen, Møller Sally o. fl. 1802 delt mellem Anders Nielsen o. fl. 1810 Theis Pittersen Hovedlodden. 1820 Peter Christiansen (4 Tdr. Hartk.). 1868 Christian Petersen Matr. Nr. 5).

Nr. 14.

En 3 Ottings Gaard (8½ Td. Hartk.). Fæstere: 1650 Claus Clausen. 1660 Cornelis Adriansen. 1668 Hendrich Hendrichsen. 1688 Broder Nielsson. 1710 Peder Jensen. 1752 Gjert Mogensen. 1767 Jes Diderichsen, Kastrupgaard.

Ejere: 1778 Lars Michelsen o. fl. 1802 delt i flere Parter; Hans Andersens Enke Hovedlodden. 1820 Peder Hansen. 1840 Lærer L. Hansen. 1868 Hans Jensen o. fl., derefter Peter Emil Hansen, P. J. Lakjær (den gl. Skole) o. fl. (Matr. Nr. 13). Gaarden har tidligere ligget paa Vest-siden af Byejejen.

Nr. 15.

En 4 Ottings Gaard (11½ Td. Hartk.). Fæstere: 1650 Knud Perssøn. 1668 Jens Knudssøn († 1694). 1694 Gert Jenssøn. 1710 Pitter Willumsen († 1711). 1718 Claus Pittersen. 1752 Peter Svendsen. 1767 Claus Pittersen og Hendrik Rajersen.

Ejere: 1802 Christian Nicolaisen (ca. 4 Tdr. Hartk.), Kromand Lassen, Dragør, o. fl. 1820 Niels Svendsen. 1840 Crilles Erichsen. 1868 Hans Jansen, senere Albert Zi-brandtsen (Matr. Nr. 6).

Nr. 16.

En 3 Ottings Gaard (9 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1660 Wil-lum Gjertsen, senere Pitter Willumsen. 1677 Valentin Jør-genssøn. 1697 Oluf Jenssøn († 1711). 1718 Anders Peder-sen. 1752 Peder Larsen. 1767 Lars Michelsen.

Ejere: 1778 Isbrandt Corneliussen, Jan Jacobsen Huck og Kromand Rasmus Leth, Dragør. 1802 udskiftet mellem Justitsraad Lange, Kastrupgaard, o. fl. Lodsejere.

Nr. 17.

Et Gaardsæde paa 1 Otting (3 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Jan Isbrandtsen, der svarede 2 Skill. grot. 1677 Cril-

les Bacher. 1710 Dirch Pittersen. 1752 Gert Jansen. 1778 Jacob Bertelsen, senere Foged paa Dragør, o. fl. 1802 var Gaarden udskiftet mellem adskillige Lodsejere.

Nr. 18.

En 2 Ottings Gaard (6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Peder Lauritzøn, Kastrup. 1668 Niels Pederssøn, Birkefoged (?). 1688 Niels Pederssøn jr. († 1711). 1718 Hans Jensen. 1752 Knud Svendsen. 1778 delt mellem adskillige Lodsejere i Kastrup og Dragør. Mulig er Jens Andersens Gaard (Matr. Nr. 9) opstaaet paa Grunden. Denne Gaard var den nordligste paa Vestsiden af Byvejen.

Senere er opstaaet »Petersdal« og »Østergaard«.

TØMMERUP.

En af de ældre Byer paa Amager var **T h u m m e - t o r p**, der nævnes Aar 1135. Som Navnet siger os, var den en Udflytterby (Torp), hvis første Bryde eller Bonde formentlig hed **T h u m m e**, og hvis Navn den derfor har beholdt. Fra den ældre Middelalder havde Byen 4 Bol, foruden de to, som Erik Emun 1135 tillagde Ringsted Kloster, og som senere dannede de saakaldte Skelgaarde som et Skattedistrikt for sig.

Ved Middelalderens Slutning havde Tømmerup alene 14 Gaarde, altsaa 3 à 4 paa hvert Bol. Ikke alle var fulde 2 Punds Gaarde; nogle synes udskilte og tillagt ny Jord fra de omliggende store Engarealer. **L a n d g i l d e n** var da tilsammen 23½ Pund Byg (94 Tdr. à 6 Skpr.), 12 Tdr. Havre, 10 Gæs, 40 Høns samt 24½ Mark 3 Sk. 2 Penning. I Byskat »af ald Byen« sammen med Skelgaarde svarede 3 Køer, 3 Svin, 3 Faar og 6 Lam. Hver af Gaardene var paa omkring 50 Tdr. Land, foruden Andel i Fælleden og Saltholmsgræsningen. Efter Udskiftningen hørte til Byen 938 Tdr. Land med ca. 96 Tdr. Hartkorn.

Byen laa i Syd og Nord langs Vestsiden af Vejen, der førte fra Ullerup til Taarnby. Gaardnumrene fulgte Solretningen: Syd—Nord. En Del af Gaardene udskiltes af Rækken ret tidligt, antagelig ved Ildebrande. Paa Østsiden laa Bytoften, og Vest for Gaardene fandtes Lergra-

vene ud til Fælleden. Ved Byens Nordende Bykæret. Der førte en direkte Vej over Præsteengen til Hollænderbyen og en Vej mod Øst til Landevejen og til Maglebylille.

Omkring Aar 1600 var Gaardenes Indehavere følgende: *Lauritz Nielsson, Jens Lauritzson, Erik Pedersson, Peder Andersson, Reinicke Andersson, Hans Ibssøn, Ordtvedt Jørgens, Benette Lauritz, Niels Poulsson, Jan Theisen, Anders Nielsson, Rasmus Hanssøn, Hans Lauritzson* og *Peder Jørgensson*. 1650 fandtes paa de fleste Gaarde »Inderster« eller Husmænd, og en stor Del af Gaardene havde Hollænderne delvis i Fæste og brugte Jorderne til deres egne Gaarde. De fleste Gaarde var derfor ringe paa Brug og Besætning: et Par Heste og et Par Køer. Men heri skete dog nogen Forandring, da de igen kom til Magt efte Svenskekrigen. 1718 havde Byen 11 »hele« og 4 »halve« Huse, hvoraf svaredes en hel eller en halv Rdlr. i Husbondhold til Slottet. En Thingmand havde et Hus frit. Af Haandværkere var vist kun en Smed.

Fra omkring 1650 finder vi følgende Fæstere og Indehavere af de 14 Gaardnumre:

Nr. 1.

En 3 Ottings Gaard (ca. 8 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1660 Christen Thomassøn, Ullerup. 1668 Claus Pitersen og Jacob Clausen. 1677 Christen Hanssøn o. fl. Hollænderé. 1697 Knud Pederssøn.

Ejere: 1752 Jacob Jansen. 1778 Ole Jacobsen og Dirch Schøyd. 1802 Hans Hansen. 1812 Mathias Møller, Ole Olsen Lier. 1820 Piter Clausen. 1868 Cort Clausen; nu Piter Cortsen, Jacob Olsen, H. Christensen (Matr. Nr. 7).

Nr. 2.

En 2 Ottings Gaard (ca. 6 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1651 Jacob Jacobsen. 1660 Peder Tordssøn. 1672 Samme og Jan Theisen. 1710 Niels Jørgensen († 1711). 1718 Hans Laurisen.

Ejere: 1752 Jacob Bacher, Schout. 1767 Niels Hermandsen. 1802 Hans Jensen. 1840 Dirch Corneliussen. 1868 Cor-

nelius Dirchsen og Jan Pitersen, senere Hans Clausen, Gartner E. C. Nielsen, A. Ahrensberg (Matr. Nr. 8).

Nr. 3.

En 2 Ottings Gaard. Fæstere var: 1650 Madtz Andersson, senere sammen med Hollænderen Jan Ouscher. 1697 Peder Nielsson. 1752 Niels Pedersen. 1778 Niels Svendsen. 1804 Corn. Dirchsen, Foged (ca. 10 Tdr. Hk.). 1840 Claus Pitersen. 1868 Corn. Crilles Jansen; senere Crilles Corn. Jansen og Cort Jacobsen o. fl. (Matr. Nr. 4 og 5).

Nr. 4.

En 2 Ottings Gaard. Fæstere var: 1650 Knud Pedersson. 1660 Cornelis Pitersen. 1672 Jens Svendsson. 1688 Niels Jensson (ca. 5 Tdr. Hartk.). 1718 Jacob Clausen. 1752 Anders Olsen.

Ejere: 1778 Ole Dirchsen. 1802 Crilles Pitersen. 1840 Piter Hansen. 1868 Hans P. Bacher; derefter Hans Andersen og Cornelius Andersen (Matr. Nr. 10).

Nr. 5.

En 2 Ottings Gaard (ca. 5 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Thor Jensson. 1660 Hans Madtzson. 1710 Mads Hansson. 1718 Esben Theisen. 1767 Anders Svendsen.

Ejere: 1778 Ole Hansen. 1802 Peder Jensen og Corn. Dirchsen (Nr. 3). 1840 Piter Corneliussen. 1868 delt mellem Hans Pitersen og Jacob Bacher Pitersen; senere Anders Hansen og Cornelius Jacobsen (Matr. Nr. 6).

Nr. 6.

En 2 Ottings Gaard (ca. 6½ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Jan Dirchsen. 1672 Jacob Jansen o. fl. 1677 Niels Pedersson. 1688 Peder Madtzson. 1718 Adrian Pitersen. 1752 Tønnes Tønnesen.

Ejere: 1767 Christoffer Carlsen og Jan Crillesen. 1802 delt mellem Claus Jensen Vejle og Handelsmand Carl Sørensen. 1840 Bendt Olsen. 1868 Jacob Jensen og Crilles Jansen; senere Ole Crillesen og Chr. Fischer (Matr. Nr. 11).

Nr. 7.

En 2 Ottings Gaard (ca. $5\frac{1}{2}$ Td. Hartk.). Fæstere var: 1650 Jan Pitersen. 1668 Dirch Theisen. 1672 Laurs Pederssøn og Thor Svendssøn. 1710 Jan Corneliussen og Svend Thorssøn († 1711). 1718 Cornelius Tønnesen. Ejere: 1752 Niels Jensen. 1802 Claus Petersen og Michel Petersen, Taarnby. 1820 delt mellem Dirch Pitersen, Piter Olsen Bacher og Gudmand Nielsen samt Svend Rasmussen (fra 1826). 1868 Rasmus Svendsen og Ole P. Bacher o. fl.; senere Gartner N. Knudsen, »Kirstinehøj«, der udflyttedes efter Gaardens Brand 1884. (Matr. Nr. 9.)

Nr. 8.

En 2 Ottings Gaard (ca. 6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Gjerdt Rejers. 1668 Tønnes Gjerdtson. 1688 Safve Poulssøn. 1710 Joen Anderssøn. 1752 Anders Madsen.

Ejere: 1802 Rajer Corneliussen. 1840 Hans Jensen. 1868 Carl F. Rejersen; senere Ole Olsen, Nordre Vej, Jens Nielsen o. fl.

Nr. 9.

Et Gaardsæde, senere en 2 Ottings Gaard (ca. 6 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Søfren Christenssøn. 1668 Peder Jenssøn. 1672 Svend Poulssøn. 1697 Hans Pederssøn og Knud Didriksen. 1718 Gert Cornelsen. 1750 Corn. Gertsen, Føged. 1774 var Gaarden delt; Hovedlodden ejedes 1802 af Jens Andersen, senere Bendt Svendsen og endelig Jacob Jansen (Matr. Nr. 13). Muligvis tillagt Matr. Nr. 5.

Nr. 10.

En 2 Ottings Gaard (ca. $5\frac{3}{4}$ Td. Hartk.), »høj paa Skyld og ringe paa Brug«. Fæstere var: 1650 Thomas Nielssøn. 1651 Zibrandt Cornelsen. 1672 Hans Michelssøn. 1710 Anders Anderssøn. 1718 Crilles Dirchsen. 1752 Jacob Gertsen Bacher, Skriver i Hollænderbyen. 1767 Theis Espensen og Isbrandt Crillesen Bacher. 1802 var Gaarden delt; Hovedlodden havde Jens Theisen; derefter Hans Laursen (1820), senere Jørgen Hansen (1868), Niels Jørgensen, H. Jørgensen, C. Handberg og Crilles Jansen (Matr. Nr. 4).

Nr. 11.

En Halvgaard, 2 Ottings Gaard (ca. 5 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Piter Jansen Buur. 1668 Jan Hendrichsen. 1672 Jacob Lauridsson. 1710 Christen Tønnesen. 1718 Theis Dirchsen.

Ejere: 1767 Jørgen Pedersen og Mads Larsen. 1802 Mikkel Jensen (7½ Td. Hartk.) og Piter Hansen, der 1805 udflyttede Gaarden til Landevejen. 1840 Hans Clausen, Sognefoged. 1868 Piter Hansen, senere Svend Hansen, »Østergaard«, o fl. (Matr. Nr. 2 og 3.) »Nøragersminde« og »Strandgaarden« er udskilte herfra..

Nr. 12.

En 2 Ottings Gaard, der 1650 havdes i Fæste af en Holænder; 1660 af Cornelis Dirchsen. 1672 Anders Jenssøn. 1710 Laurids Olufsen. 1752 Mads Pedersen. 1778 Hans Bertelsen og Tønnes Bacher. 1802 delt mellem Hans Jensen (Nr. 2) og Mikkel Jensen (Nr. 11). Nedlagt.

Nr. 13.

En 3 Ottings Gaard (8 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Dirch Clausen Rejers. 1660 Cornelis Clausen. 1672 Peder Pederssøn. 1710 Bendt Jensen. 1752 Peder Bendtsen. 1804 delt mellem Piter Hansen (Nr. 11) og Hans Olsen, Skelgaarde. Senere er opstaaet »Højgaard« og flere mindre Ejendomme deraf. (Matr. Nr. 1 og 3.)

Nr. 14.

En 4 Ottings Gaard (ca. 11 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Gert Alberdtsen. 1660 Neel Clausen. 1668 Knud Pederssøn. 1669 Dirch Cornelsen, Foged (Skifte 1717). 1718 Jens Poulsen. 1752 Dirch Cornelsen og Crilles Isbrandtsen. 1767 Piter Olsen, Foged. 1778 Svend Andersen, Foged, og Cort Jacobsen. 1802 var denne, den nordligste, Gaard delt i flere mindre Parter, hvoraf to tillagt Gaardene paa Ladegaardsmarken. (Matr. Nr. 11, 12 og 15.)

Senere er opstaaet »Nøragersminde« og »Strandgaarden«.

SKELGAARDE.

Denne særlige Bydel, bestaaende af 2 Bol (ca. 160 Tdr. Land) blev udskilt fra Tømmerup 1135, idet Erik Emun skænkede Ydelsen deraf sammen med andet Jordegods til Oprettelsen af et Kloster i Ringsted. Senere synes Ydelsen tillagt en Præbende under Vor Frue Kirke i København. Derved blev disse to Bol et eget Landgilledistrikt og beholdt sin særlige Plads i Jordebogen, baade under Bispestolen og senere under Kronen. 1518 var Landgilden 4 Pund Byg, 2 Tdr. Havre, 8 Høns og 2 Gæs, saa Distriktet synes endnu kun delt i 2 Gaarde. Da det svarede By-skat sammen med Tømmerup, har det sikkert været underlagt denne Bys Fogeddistrikt.

Omkring 1600 nævnes imidlertid i Skatteregistret 3 Gaardmænd i Skelgaarde (Navnene ulæselige), saa der har da sikkert været oprettet et Gaardsæde paa den ene Gaard, medens den anden stadig var en Helgaard. De tre Gaarde laa paa Nordsiden af Vejen fra Ullerup i Nummerfølge fra Syd til Nord. Den oprindelige Nr. 1 blev ved Udskiftning af Gaardsædet Nr. 2, og det ældste Nr. 2 deltes efter Svenskekrigen (1660) i Nr. 3 og 4. Indehaverne har fra den Tid været følgende:

Nr. 1.

Et Gaardsæde (1 Otting), som svarede 4 Skill. grot, senere 5 Tdr. Hartkorn. Fæstere var: 1668 Peder Jenssøn. 1688 Hans Pederssøn og Dirch Jansen. 1718 Gert Cornelsen. 1752 Cornelius Gertsen, Foged. 1778 Crilles Brøgger og Theis Nielsen (Nr. 2). Ejere: 1802 Hans Olsen (9½ Td. Hartk.), senere Ole Crillesen, Crilles Olsen, Peter Christiansen. (Matr. Nr. 1.)

Nr. 2.

En 4 Ottings Gaard (ca. 18 Tdr. Hartk.). Fæstere var: 1650 Lauritz Pederssøn. 1668 Peder Laurssøn, 1688 Theis Anderssøn m. fl. Interessenter. 1702 Niels Jensen. 1752 Theis Nielsen. 1778 delt i to Gaarde, der ejedes af Jan Jansen Hollænder og Isbrandt Corneliussen. 1802 Corn. Jansen og Skibskapt. Abel. 1820 Peter Olsen Bacher og Prokurator Lauritzen, tidligere Amtsstuefuldmægtig, der

ejede »Abelsminde«. Senere Ejere: Claus Hansen og Crilles Clausen (Matr. Nr. 2). Clemmen Lorentzen (Matr. Nr. 6 og 7).

Nr. 3.

En 2 Ottings Gaard (8¼ Td. Hartk.). Fæstere: 1660 Jørgen Hanssøn, Viberup, og Peder Laurssøn (Nr. 2). 1672 Niels Nielssøn, der havde en Husmand. 1697 Tønnes Nielsen. 1718 Jens Nielsen og Adrian Pitersen. 1752 Mads Olsen og Tønnes Tønnesen. 1767 Hans Sørensen, senere sammen med Piter Thimand.

Ejere: 1802 Svend Jacobsen, Bendt Svendsen, Corn. Dirchsen o. fl., senere Joh. A. Grell, Peder Nielsen og Gert Jacobsen. 1868 Crilles Hansen, hvorefter Gaarden udflyttet af C. C. Jansen. (Matr. Nr. 3.)

Nr. 4.

En 2 Ottings Gaard (ca. 8½ Td. Hartk.). Fæstere: 1668 Jan Jansen og Lauritz Pederssøn (Nr. 2). 1672 Jens Nielsøn (Nr. 3). 1677 Jens Svendssøn, der havde en Husmand. 1718 Svend Jensen. 1752 Isbrandt Tønnesen. 1778 Isbrandt Isbrandtsen og Niels Jensen.

Ejere: 1802 Christen Madsen. 1840 Peder Andersen. 1868 Niels Pedersen, Niels Egbertsen o. fl.; senere P. Jørgensen, P. H. Hansen, Gartner Schmidt, P. B. Clausen o. fl. (Matr. Nr. 4 og 5.)

VIBERUP.

Dette Skattedistrikt var oprindeligt en Hovedgaard under Bispestolens Ladegaard (Burgby) ved Taarnby. Den nævnes allerede ca. 1370 i Bispestolens Jordebog. Navnet stammer antagelig fra en af dets første Besiddere, som har heddet V i f f u e eller lignende. Det var et stort Bol. som senere svarede 3 Lødemark i Landgilde til Kronen. Baade »Præsteengen« og de saakaldte »Kongens smaa Enge« har sikkert hørt derunder. 1496 synes Oluf Perssøn at have haft Gaarden. Men 1529 blev den delt i to Gaarde, paa hvilke Seuerin Perssøn og Anders Ibssøn¹⁾ da fik

¹⁾ Nævnes 1496 som Thingfoged.

Livsbreve; Præsteengen er da sandsynligvis snart bleven fraskilt og tillagt Præstegaarden i Taarnby. Nogle Aar senere, 1532, gaves imidlertid Seuerin Perssøns Gaard i Fæste til Fru Anne Urne — formentlig Lensmandens Hustru paa Københavns Slot — mod sædvanlig Rente. 1619 ses, at den ene af Gaardene beboedes af Thingfogden Hans Poulssøn, senere Birkefoged paa Amager. Denne Gaard var sikkert Nr. 1. Begge Gaarde laa paa Vestsiden af Vejen fra Ullerup, og der førte en Vej direkte til Hollændebyen. De gav ingen særlig Byskat.

Nr. 1.

En 5 Ottings Gaard (ca. 17 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1650 Jørgen Hanssøn. 1668 Cornelis Jansen og Hofrath Reffenklou. 1672 Claus Cornelissen († 1711). 1718 Cornelis (Crilles) Wibrandtsen. 1767 Ole Hansen. 1778 delt mellem tre Hollændere. 1802 ejede Niels Olsen og Hendrik Willumsen hver en mindre Gaard deraf; senere Cornelis Svendsen, Crilles Madsen o. fl. (Matr. Nr. 3.)

Nr. 2.

En 5 Ottings Gaard (ca. 19 Tdr. Hartk.). Fæstere: 1620 Niels Ibssøn. 1650 Jan Pitersen. 1660 Lauritz Nielssøn. 1669 sammen med Hofrath Reffenklou. 1697 Piter Jacobsen. 1752 Claus Jacobsen. 1767 Tønnes Crillesen. 1778 Dirch Jansen Ulspil o. fl. Hollændere. 1802 delt i flere Gaarde, der ejedes af Jan Hansen, Ole Jeppesen o. fl. 1840 af Lars Jensen, Piter Hansen, Svend Jensen, Niels Hansen og Pastor Wøldicke i Taarnby, der havde Hovedlodden »Viberupgaard (5½ Td. Hk.), som nu tilhører Crilles Hendrichsen. (Matr. Nr. 2.)

ULLERUP.

Denne Udflyttertorp, der opstod paa de saakaldte »Utlundæ« — Ødemarker eller Skovkrat — tidligt i Middelalderen, nævnes ca. 1370 som *Ullæthorp*. Navnet har formentlig oprindeligt været *Utlundæthorp*. Torpen har næppe bestaaet af mere end et Par Bol (omkring 350 Tdr. Land). Endnu 1518 synes den kun at have haft 3 Gaarde,

at dømme efter Landgilden, der var 6 Pund Byg, 3 Tdr. Havre, 3 Gæs og 12 Høns. I samlet Byskat: 1 Ko. 1 Svin, 1 Faar, 2 Lam, 7 Mark og 7 Sk.

Omkring 1600 var Gaardene delte i 6 halve, og der fandtes da 3 Husmænd (Haandværkere?) og en Pebbersvend (Handlende).

Gaardrækken laa langs Vestsiden af Vejen, der førte ud til Raagaard, og Gaardenes Numre gik følgelig fra Syd til Nord i Solretning. Bykæret og Lergravene laa ved Nordenden ud til Fælleden.

Ved Aar 1600 bestod Byen af 6 mindre 2 Ottings Gaarde, som dog senere hver især ansattes til ca. 8 Tdr. Hartkorn. Af de 6 daværende Fæstere er kun bevaret Navnene paa de 5, nemlig Niels Christenssøn, Jens Ibssøn, Christoffer Perssøn, Jacob Jenssøn og Hans Pederssøn. Efter 1650 har Gaardene haft følgende Fæstere eller Besiddere:

Nr. 1.

1650 Mester Hendrich (formentlig Præsten eller Degnen i Hollænderbyen). 1660 Jacob Jansen, Raagaard. 1672 Zibrandt Pitersen. 1710 Jan Zibrandtsen og Adrian Bacher. 1752 Cornelis Adriansen og Jan Cornelsen. 1778 Hans Hansen, Jan Schøit o. fl. 1802 Jan Hendrichsen, Foged. 1840 Jan Hansen og Claus Jansen. 1868 Claus Jansen og Hendrich Jansen, senere Adrian Gertsen, Corn. Hendriksen o. fl. (Matr. Nr. 2 og 5.)

Nr. 2.

1650 Niels Bjørnssøn. 1672 Claus Jansen, Jacob Jansen og Hendrik Clausen. 1710 Gert Willumsen († 1711). 1752 Rajer Jacobsen. 1767 Isbrandt Isbrandtsen. 1778 Theis Jansen og Piter Isbrandtsen. 1802 Dirch Dirchsen og Hans Mouritzen, der 1819 solgte Gaarden til Murermester Hans Beckmann for 1600 Rdlr. (6½ Td. Hartk.) og denne til Hr. Frontin. 1840 P. J. Sally, senere Kammerraad G. Sally (Matr. Nr. 3).

Nr. 3.

1650 Jacob Jansen (Raagaard?). 1660 Mads Jenssøn og Borgmester P. Pedersen. 1697 Isbrandt Cornelsen. 1718 Piter Clausen. 1752 Anders Nielsen og Peter Andersen.

1778 dreves Gd. af 4 Hollændere. 1802 Anders Nielsen.
1868 Peder Andersen, senere Anders Pedersen (Mtr. Nr. 4).

Nr. 4.

1650 en Ødegaard, der 1660 dreves af Jan Jansen og Claus Hendrichsen. 1668 Jacob Jansen Korremager. 1697 Theis Jacobsen og Peter Nielsen. 1718 Cornelis Jansen. 1767 Henrich Cornelsen, Foged. 1802 Claus Hendrichsen. 1820 Dirch Mouritzen. 1840 Jan Nielsen. 1868 Hendrik Jansen, senere Cornelius Henriksen, »Maglegaard«, og Ole Jacobsen. (Matr. Nr. 5.)

Nr. 5.

1650 Zibrandt Dirchsen. 1660 Jacob Jansen og Borgmester P. Pedersen. 1677 Claus Tønnesen (g. m. Jacob Jensens Enke). 1718 Jan Jacobsen. 1752 Willum Jansen. 1767 Peder Andersen o. fl. Hollændere. 1802 delt i flere Udflyttergaarde, tilhørende Hans Madsen, Rasmus Jacobsen o. fl., senere Hans Rasmussen, P. L. Holm, Dirch Svendsen og Lars Pedersen. (Matr. Nr. 7, 8, 9, 10.)

Nr. 6.

1650 Cornelis Tønnesen (?). 1660 Jacob Jansen, Raagaard. 1672 Claus Tønnesen (Nr. 5), endnu 1718. 1752 Lars Pedersen, Foged. 1767 Ole Corneliussen, senere Foged, Dirch Brygger, Willum Buur. 1802 delt; Hovedlodden Espen Theisen. 1840 Dirch Jansen. 1868 Henrik Jansen og Christen Espensen, senere Espen Dirchsen, Christen Nielsen, Hans Christensen. (Matr. Nr. 6.)

RAAGAARD.

Denne Gaard synes opstaaet under Kronens Besiddelse af Amager, altsaa efter 1416, af en Del af de saakaldte Udlunde, som hørte under Ladegaarden. Den nævnes først 1508 som »Ragordt« og svarede da, ligesom Viberup, 3 Lødemark i Landgilde, senere desuden 8 Mark af en Eng, formentlig de »store« Enge, som tilhørte Kronen. 1525 fik Slotsskriver paa Københavns Slot Peter Villadsen overladt Gaarden for 8 Aar uden al Tynge og Afgift, og 3 Aar

senere fik han Livsbrev paa den, kvit og fri, dog skulde han opbygge og forbedre den. 1555 fik Jep Knudssøn og Hustru Livsbrev derpaa mod tilbørlig Afgift til Slottet. Omkring 1600 havde Peder Lauritzsøn Gaarden, og 1631 fk Lauritz Jensen Schøning¹⁾ den i Fæste for 80 Kurantdaler foruden Landgilden. Samme Indfæstning gav en Hollænder Jan Jansen 1633, og 1663 var hans Søn, Claus Jansen Hollænder, Fæster af den; 1672 Jacob Jansen Raagaard († 1677), derefter Claus Jansen Raagaard († 1712); begge var Fogder for Ullerup. Gaarden havde da 13½ Td. Hartk. De senere Besiddere var: 1710 Isbrandt Willumsen, 1718 Crilles Jacobsen Raagaard og Jacob Clausen. 1752 Jan Corneliussen og Jacob Pitersen, 1778 sammen med 4 andre Hollændere. 1802 (14½ Td. Hartk.) var Jorden delt; Crilles Hendrichsen havde Hovedlodden (ca. 8 Tdr. Hk.) og senere Piter Adriansen; til 1843 Alexander Knirsch, der da solgte den til Henning Jacob Leth.

¹⁾ Han var 1623 Skipper og sejlede fra Holsten til Dragør.

Et Skifte efter Degnen Berthel Colding i Havdrup.

Af Lærer *S. Wiskinge*, Kirke Skensved.

I ndtil omkring ved Aaret 1808 blev Præsternes og Degnenes Dødsboer varetaget af en gejstlig Skifteret, bestaaende af Herredsprovsten og een eller to Sognepræster, og i Henhold til Danske Lov 2. Bog 16. Kapitel krævedes det derfor af dem, der skulde være Provster, at de havde fornøden »Forstand i Landsloven«, saa de paa tilbørlig Maade kunde udføre dette Embedshverv.

Saa snart en gejstlig Mand, hvortil ogsaa Degnene blev henregnet, var afgaaet ved Døden, skulde Melding derom afgives til Provsten, af hvilke der den Gang var een i hvert Herred, og denne maatte da tilligemed en af Sognepræsterne straks begive sig til Stervboen (Dødsboet) og »forsøge det«, som det hedder i Datidens juridiske Sprog.

Var Herredsprovsten af en eller anden Aarsag forhindret i at komme til Stede, kunde en af Præsterne fra det Herred, Dødsfaldet var indtruffet i, træde til og udføre det fornødne paa Provstens Vegne og Ansvar.

Efter Forløbet af 30 Dage blev der saa i Overværelse af Arvingerne foretaget en fuldstændig Fortegnelse og Vurdering af den afdødes Efterladenskaber, hvorefter Skifte og Deling af Dødsboet kunde finde Sted.

Gennem disse Skifteboer fra det 17. og 18. Aarhundrede kan man i flere Henseender faa et ret fyldigt Indblik i de økonomiske og sociale Forhold, der har været raadende i Præsternes og Degnenes Hjem i Fortids Dage, men medens man for mangt et Præstehjems Vedkommende

ofte kan træffe paa Dødsboer, som viser, at der indenfor Hjemmets Arne har været fuldt op af denne Verdens Herligheder, saa hører dette til Sjældenhederne for Degnehjemmenes Vedkommende.

Vel traadte Armoden ingenlunde i Almindelighed saa stærkt frem i Degnenes Hjem, som man gennem nedenauførte Skifte efter Degnen Berthel Colding i Havdrup faar Indtrykket af, at den her maa have gjort, eftersom der blandt hans fattige Efterladenskaber af Gangklæder kun fandtes en gammel Kjole til 4 Skilling, et Par Skindbukser til 6 Skilling og to Par Strømper til 8 Skilling, men nogle Steder var de Indtægter, der var tildelt de Mænd, der virkede som Degne, dog meget knappe og ringe. Dette var saaledes Tilfældet i Havdrup, idet der ikke var tillagt dette Degneembede nogen Jordlod.

Bemeldte Sogndegn Berthel Madsen Colding, hvis Skiftebo her fremdrages, var født 1688. Gennem hele sin Ungdom sad han som Pebling paa Bænkene i den lærde Skole i Æbeltoft, i hvilken Latinen ligesom i alle andre af Datidens lærde Skoler var det dominerende Fag.

Da Berthel Colding havde naaet sit 24. Aar, blev han af Rektoren udskrevet som Student og forlod Skolen i Æbeltoft, og som saa mange andre af hin Tids Studenter fortsatte han ikke Studierne ved Universitetet, men valgte at gaa over i Degnestillingen.

I 1718 blev han af Biskop Christen Worm kaldet til Degn for Havdrup og Kirke Skensved Menigheder, som den Gang hørte sammen. I dette Degneembede virkede han i 44 Aar.

Omtrent samtidig med, at han tiltraadte Embedet, ægtede han Anne Kirstine Laursdatter, der var en Datter af Herredsfoged Laurs Andersen i Begtrup paa Mols. Hun døde længe før sin Mand, og Berthel Colding henlevede de sidste Aar af sit Liv i stor Ensomhed. Han havde ingen Børn eller nærstaaende Slægtninge, som kunde yde ham Hjælp eller Støtte i hans sidste Levetid, da han blev kastet paa Sygelejet, og en Kone fra Havdrup paatog sig derfor at »opvarte ham« for en Betaling af 2 Skilling (4 Øre) daglig.

Den gamle Lære-Mand, som han benævnes i Kirkebogen, døde Onsdag den 25. August 1762 i en Alder af 74 Aar og blev begravet Søndagen derefter paa Havdrup Kirkegaard ved Siden af »sin forhen afdøde salige Hustru«.

— — —

Samme Dag, Dødsfaldet havde fundet Sted, indfandt Skifteretten sig i Dødsboet og foretog en Vurdering af Berthel Coldings Efterladenskaber, hvorom det hedder:

Anno 1762, den 25. August, var jeg underskrevne Adam Friederich Fugl, Sognepræst for Snoldelev og Tune Menigheder, paa velædle og højlærde Hr. Provsten i Carlsunde Magister Lorentz Lorentzens Vegne og efter hans Begæring tillige med Hr. Caspar Müller, Sognepræst for Havdrup og Skensved Menigheder, i Stervboen efter hæderlige og vellærde Berthel Colding, forrige Sogndegn for Havdrup og Skensved Menigheder¹⁾, som i Dag ved Døden er afgaaet, for at registrere og vurdere, hvad der fandtes i Stervboen, og havde med os overværende to Mænd, Jens Madsen og Hans Andersen, begge bosiddende Gaardmænd i Havdrup, og fandtes der som følger i Boen:

1 Jern-Bilæggerovn	5 Rdl. 2 Mk. » Skl.
1 gammelt Fyrreskab	» — 1 — 8 —
1 — Kuffert	» — 2 — » —
1 Træ-Saltkar	» — » — 2 —
1 gl. Bord	» — » — 4 —
1 liden gammel Kiste	1 — » — » —
1 jernbundet Skrin	» — » — 8 —
1 mindre Skrin	» — » — 6 —
1 Urteskrin	» — » — 2 —
1 bundløs Standertønde	» — » — 1 —
1 Kaalkurv	» — » — 1 —
1 Sidestykke til en Seng.....	» — » — 4 —
4 Stk. gamle Senge-Klæder	» — 1 — » —

¹⁾ I Henhold til en kgl. Resolution af 28. Februar 1812 bestemtes det, at Havdrup og Kirke Skensved Sogne skulde skilles, naar der indtraadte Vakance i Jersie Præstekald. Den 5. April 1816 traadte Resolutionen i Kraft, og Kirke Skensved Sogn henlagdes da som Anneks til Jersie.

1 Øreballie	» Rdl. » Mk.	2 Skl.
2 Hylder	» — » —	6 —
1 gammel Thedaase	» — » —	1 —
1 Net med lidt sort Uld.....	» — » —	1 —
1 Futeral med 2 Rageknive	» — » —	4 —
1 Sten-Thepotte	» — » —	1 —
1 Kurv med noget gammelt Jern	» — » —	6 —
1 gammel Fjerding	» — » —	1 —
1 bundløs Fjerding	» — » —	1 —
1 Buesav	» — » —	8 —
1 Nathue, en gl. Paryk og en Hat	» — » —	4 —
1 Kobber-Thekedel	» — 1 —	8 —
1 gammel Tin-Thepotte	» — » —	2 —
1 Messingbæger	» — » —	8 —
1 Blikdaase	» — » —	1 —
1 Glas med Træfod.....	» — » —	1 —
1 Hængeskab med 3 smaa Skuffer	» — » —	2 —
1 Messinglysestage	» — » —	6 —
1 Hammer	» — » —	2 —
2 Træstole	» — 2 —	» —
1 Brændeglas	» — » —	2 —
1 Kedelkrog	» — » —	8 —
1 Sæk med Kalk udi.....	» — » —	12 —
1 Par Skindbukser	» — » —	6 —
1 gammel Kjole	» — » —	4 —
2 Par Strømper	» — » —	4 —
Nogle gamle makulerede og gen-		
nemregnede Bøger	» — » —	8 —
1 Lier (d. e. en Slags Hønsbænk)	» — » —	8 —
1 Skovlæs Brænde	» — 5 —	» —
Ialt....	9 Rdl. 5 Mk.	9 Skl.

Som man ser, var det kun et meget lille Beløb, Berthel Coldings Ejendele i Henhold til Vurderingen repræsenterede. Dog maa det ikke lades udø af Betragtning, at hans Bo ogsaa tager sig endnu fattigere ud, naar man ser det under en Nutidens Synsvinkel, end det har gjort efter hin Tids Forestilling og Opfattelse, men faa og ringe var hans Ejendele dog, og de illustrerer i høj Grad, hvor tarvelige Forholdene har været indenfor dette Degnehjems Mure.

Da der ingen Slægtninge eller Arvinger var nærværende, som kunde have det fornødne Opsyn med, at Efterladerens Ejendele ikke bortkom, og Skifteretten skønnede, at det vilde blive for bekosteligt for Boet, om der skulde lejes nogen dertil, lod den allerede 5 Dage efter Dødsfaldet afholde Auktion over Berthel Coldings Ejendele.

Den 24. September 1762, 30 Dage efter »den salige Mands Død«, traadte Skifteretten atter sammen i Stervboen for at paabegynde et lovligt Skifte. Her blev der først foretaget en Opgørelse af, hvad der var indkommet ved den afholdte Auktion, og det viste sig da, at dette oversteg Vurderingen betydeligt, idet det beløb sig til

15 Rdl. 5 Mark 9 Skilling.

Hertil kom der endvidere, hvad Dødsboet havde tilgode for Degnetrave (Tiende) hos Bymændene i Havdrup og Kirke Skensved, og som i Henhold til en Kontrakt, den »salige Mand« forhen havde indgaaet med dem, udgjorde følgende Beløb aarlig:

Af Havdrup Sogn:

Gaardmand	Niels Jørgensen	.....	1	Rdl.	3	Mark.
—	Jens Madsen	.....	1	—	3	—
—	Hans Olsen	.....	2	—	»	—
—	Jens Andersen	.....	1	—	3	—
—	Hans Andersen	.....	1	—	3	—
—	Nilaus Andersen	.....	1	—	»	—
—	Jens Johansen	.....	1	—	»	—
—	Ole Jensen	.....	1	—	»	—
Smeden	.....	.....	1	—	»	—

Ialt.... 12 Rdl. » Mark.

Af Kr. Skensved Sogn:

Gaardmand	Hans Jensen	.....	1	Rdl.	»	Mark.
—	Christian Hansen	.....	»	—	5	—
—	Lars Nielsen	.....	»	—	5	—
—	Peder Jensen	.....	1	—	2	—
—	Hans Kristensen	.....	1	—	2	—
—	Ole Larsen	.....	1	—	3	—
—	Niels Pedersen	.....	»	—	5	—
—	Morten Christensen	.....	1	—	1	—

Ialt.... 8 Rdl. 5 Mark.

Hele Skifteboets Aktiver beløb sig saaledes ialt til
36 Rdl. 4 Mark 9 Skilling.

Der blev imidlertid stillet følgende Gældsposter til
Dødsboet:

Den salige Mands Begravelse.....	12 Rdl.	»	Mark 12 Skl.
En Kone, som udi hans Svaghed			
i 16 Uger havde opvartet ham..	2 — 4 —	» —	
En, som havde ringet Kirkeklokken	» — 5 —	» —	
Til Enkekassen udbetalt 1 Aars			
Rente af 50 Sletdaler for Degne-			
boligen	1 — 4 —	» —	
Afgift til Roskilde Skole.....	4 — 3 —	» —	
En Consumsions- og Familieskat..	1 — 1 —	10 —	
Hans Olsen i Havdrup fordrede....	» — 4 —	» —	
Johanne Olufs i Snoldelev ligeledes	» — » —	4 —	

Ialt.... 23 Rdl. 4 Mark 10 Skl.

Som det fremgaar af ovenstaaende Udgiftsposter, var det ingenlunde smaa Afgifter, der aarlig skulde udredes af et Degneembede. En af de Byrder, der tyngede mest, var den aarlige Afgift til den Latinskole, under hvilken Embedet henhørte. Denne Afgift beløb sig i Almindelighed til op imod en Femtedel af det paagældende Embedes Kornindtægt, og det holdt derfor mangan Gang haardt for Degnene at udrede Afgiften, men blev den ikke betalt til Forfaldstiden, kunde den inddrives ved Udpantning eller endog drage andre højst ubehagelige Følger efter sig for Indehaveren af Embedet.

Af andre Udgifter, som Degneembederne maatte bære en ikke ringe Andel af, kan nævnes de i Fortidens Dage almindelige Krigsskatter, Kopskatter, Fortifikationsskatter og mange flere. Vel kunde disse Skatter være af veksellende Størrelse, men de var dog altid en Faktor, der maatte regnes med paa Udgiftssiden.

Hertil kom saa, at der ved Overtagelsen af Embedet maatte betales en Indløsningssum for Degneboligen. Kunde dette Beløb ikke betales kontant, maatte det tilvejebringes gennem Laan, hvorved der altsaa blev en aarlig Renteudgift, som Degnen maatte svare. Ligesaa paahvi-

lede det ogsaa Indehaveren af Embedet at vedligeholde Boligen i god og forsvarlig Stand.

Skønt det kun var saare lidt, Berthel Colding havde efterladt sig, hengik der dog lang Tid, før Skiftet kunde sluttes, idet Lovens Forskrifter skulde overholdes. Der skulde saaledes sættes Undersøgelser i Gang for at finde de mulige Arvinger, og dette gik ikke saa hurtigt for sig i de Tider.

I det af Slægten Berling fra Aaret 1749 udgivne Blad, der i Tiden fra 1762 til 1808 udkom 2 Gange ugentlig i 2-spaltet Kvart-Format under Navn af »Kjøbenhavnske Tidender«, lod Skifteretten den 26. og 29. November samt 6. December 1762 indrykke følgende Kundgørelse:

Da Berthel Colding, Degn til Havdrup og Schiensved Meenigheder, i Tune Herred, i Sielland, er for nogen Tid siden ved Døden afgangen, uden Livs-Arvinger; og hans Stervboe strax tagen under lovlig Behandling, men befunden saa ringe, at den ey formaaer at bekoste et lovformeligt Proclame: Saa lader Skifte-Forvalteren herved 3de Gange indkalde saavel hans Arvinger som Credi og Debitores at indgive deres Fordring hos Provst Lorentzen udi Carlslund, eller at møde i bemeldte Haudrup 12 Uger fra d. 4. Decbr. h. a. at regne, da enhver skal vederfares Ret efter Loven og Stervboets Omstændigheder; men de Udeblivende at tage Skade for Forsømmelse.

Carlslund, d. 25. Novbr. 1762.

L. Lorentzen.

I Henhold til dette Proklama fra den gejstlige Skifteret for Tune Herred indløb der Skrivelse fra Byskriver Ditlevsen i Æbeltoft om, at Berthel Colding havde 4 Broderbørn, nemlig en Brodersøn, Orgelbygger Mads Hansen, som rejste i Udlandet paa sin Profession, og tre Broderdøtre, af hvilke de to opholdt sig i Æbeltoft, den tredje i Kjøbenhavn, og at disse var berettigede til at tage Arv efter Berthel Colding, ifald der blev noget tilovers fra Dødsboet.

Men samtidig hermed stod Eftermanden i Embedet, Degnen Niels Christensen Qvist, frem for Skifteretten og

beklagede, at Degneboligen var i en højst daarlig Forfatning, og han formodede, at Degneboligen blev leveret ham i Overensstemmelse med de kongelige Bestemmelser for Sjællands Stift.

Overfor dette Krav hævdede Skifteretten, at den saalige Mands Vilkaar og Indkomster havde været saa ringe, at det vilde have syntes noget ukristeligt, om det lidet Levebrød, han havde, skulde være taget fra ham og anvendes til Boligens Vedligeholdelse, især da det ikke kunde godtgøres, at han havde modtaget den i god og beboelig Tilstand, men Qvist kunde faa Boligen til den Pris, den var takseret til, nemlig 50 Rigsdaler, og ifald der kunde blive noget tilovers fra Stervboens Besværinger, maatte han endda nyde det til Hjælp til Opbyggelse af den forfaldne Degnebolig. Hermed erklærede Qvist sig tilfredsstillet.

Hen paa Slutningen af Aaret 1763 var Skifteretten omsider naaet saa vidt, at den endelige Opgørelse af Dødsboets Aktiver og Passiver kunde finde Sted, og den 17. December traadte Retten sammen for sidste Gang.

Til de foranførte Udgifter af 23 Rigsdaler 4 Mark 10 Skilling var der yderligere kommet følgende Poster:

Auktions Salær	» Rdl. 4 Mark » Skilling.
For at indkassere Pengene.....	» — 4 — » —
Skifteretten for Rejser og Umage	2 — » — » —
Stempel-Papir til Skiftebrevet...	» — 4 — 8 —
Skriverløn for Skiftebrevet, 5	
Ark à 3 Mark.....	2 — 3 — » —
Vurderingsmændene	» — 4 — » —
Kundgørelse i »Kiøbenhavnske	
Tidender«	1 — » — » —
Hans Larsen i Havdrup fordrede,	
»hvad der var enhver bekendt«	» — 3 — » —

Ialt... 8 Rdl. 4 Mark 8 Skilling.

Hele Arven efter Berthel Colding blev saaledes kun 4 Rigsdaler 1 Mark 7 Skilling, og da Byskriver Ditlevsen i Æbeltoft, efter at der var givet ham Oplysninger om

Dødsboets Aktiver og Passiver, ikke havde ladet høre fra sig, bestemte Skifteretten, at Arven skulde tilfalde Eftermanden i Embedet som Hjælp til Istandsættelse af Embedsboligen.

— — —

Degnen Niels Qvist, der blev Berthel Coldings Efterfølger, havde ikke gaaet i den latinske Skole, og han blev derfor betegnet som »en ustuderet Mand«, men da han i flere Aar havde været Skoleholder og fundet Naade hos Abbedissen for Vallø Kloster, Prinsesse Louise Sophie Frederikke af Slesvig-Holsten-Glyksborg, blev han af hende kaldet til Degn i Havdrup og fik i Henhold til Reskript af 27. November 1762 Tilladelse til at blive Degn.

Det var dog ingenlunde blide Kaar, Niels Qvist opnaaede i Havdrup. Indtægterne var smaa, og i en Klage over den forfaldne Degnebolig anfører han, at han næppe til daglig kunde finde Ly i den, og at de 4 Rigsdaler 1 Mark og 7 Skilling, han havde erholdt i Arv efter Formanden, forsløg kun lidt til Boligens Istandsættelse.

I sin Vaande tyede han da til Biskoppen om Støtte, og i 1765 erholdt han Tilladelse til at maatte modtage Gaver af sine Embedsbrødre i Sjællands Stift til Opførelse af en ny Degnebolig i Havdrup.

Niels Qvist kom dog ikke til at beklæde Degneembedet i Havdrup i ret lang Tid. En trist Skæbne ramte ham, idet han paa en Hjemtur fra Roskilde i November Maaned 1766 faldt i en Tørvegrav og druknede. Om de nærmere Omstændigheder ved denne ulykkelige Begivenhed giver Beretningerne ingen videre Oplysninger. Han blev i Henhold til »naadigst Resolution« af Amtmanden stedt til Hvile paa Havdrup Kirkegaard den 1. December 1766.

Af Kilder nævnes: Gejstlig Skifteprotokol for Tune Herred. Kirkebøgerne for Havdrup Sogn. Danske Lov af 1683. »Kiøbenhavnsk Tidender« 1762. Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie.

Køge havn før år 1700.

En Studie.

Af Otto Smith.

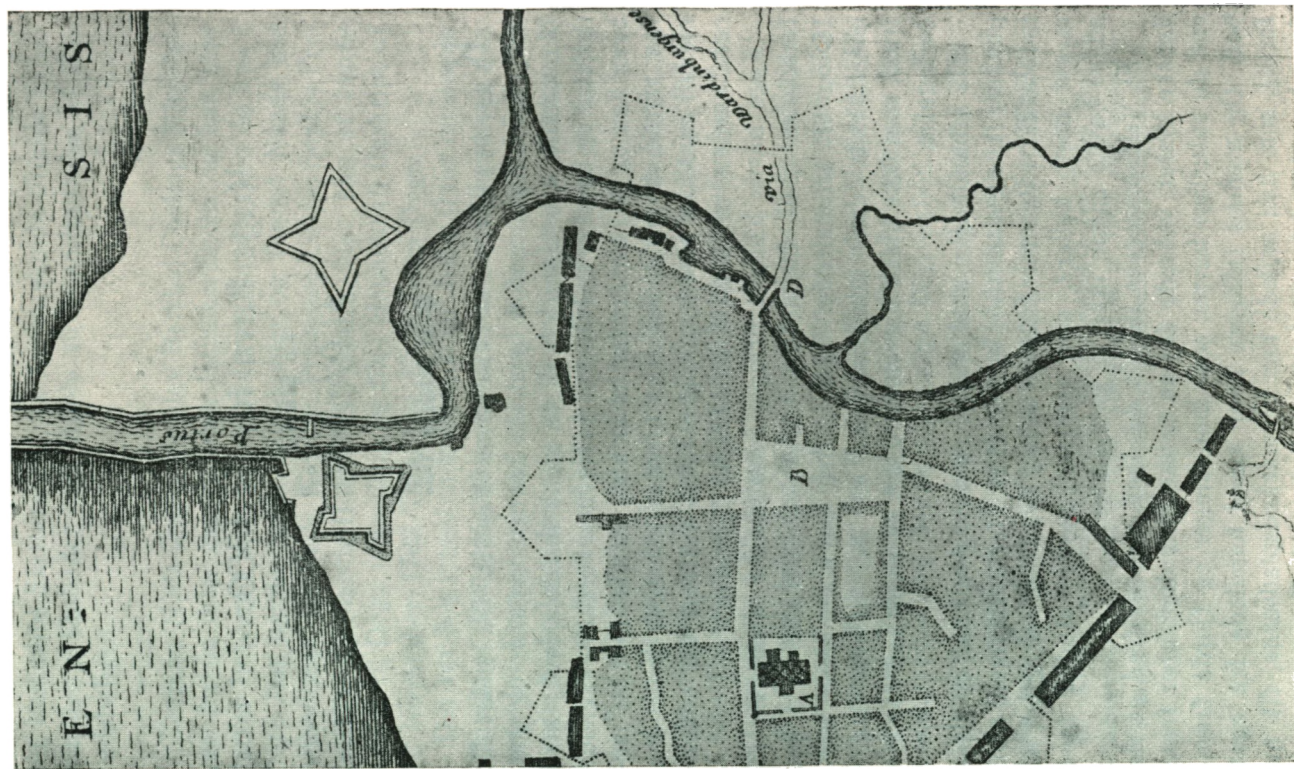
Den ældste tid.

Køge bys historie er dens havns historie. Da landet fik brug for havne, opstod byen, da havnen var stor og god, blomstrede købstaden op til en smuk middelalderby med driftige og dygtige indvånere, da havnen forfaldt, sygnede byen hen og lå i hundreder af år som en lille flække, trofast værnende om de rester af fordums storhed, den endnu ejede i en del af sine bygninger. Først nutiden, der udbedrede havnen, vækkede byen af dens dødssøvn.

Køge havns historie bringer interessante momenter til forståelse af de danske købstæders økonomiske liv i det 16. og 17. århundrede. Også andre punkter: dens bygningsteknik, dens administration m. m., bringer sider frem, som ikke hidtil har været gjort til Genstand for undersøgelse.

Da afhandlingen skal indgå i en særlig ramme, er disse punkter ikke gennemført systematisk i fremstillingen, men indblandet i den fortløbende tekst, hvad jeg har gjort så meget desto hellere, som sammenlignende studier med andre havne endnu ikke er gennemført.

På Valdemarernes tid, da der igen skabtes fred på de danske kyster, voksede der en række strandkøbinge frem ved de naturlige havne, som åmundinger og fjorde frembød. Og medens tidligere hver mand handlede fra eget fartøj, som han sejlede hen til markedspladserne, fik nu disse byer handelsrettigheder for deres indbyggere.

Udsnit af Dalbergs stik af Køge byplan 1689.

I det yngste kuld af disse byer finder vi Køge, der ikke nævnes i »kong Valdemars jordebog«, hvor købstæderne på Kristoffer I's tid opregnes; men den må være grundet kort efter under Erik Glipping.¹⁾

Teorien om, at byen flyttedes fra Gl. Køge, der lå længere oppe ad åen, og til den nye plads, må forlades. Nogen forbindelse mellem de to byer ud over navnet findes ikke. Den gamle by var en landsby, og at den skulde have haft en havn, som tilsandede, og som derfor bevirkede byens »flytning«, er meget usandsynligt. Tilsandingen af åens munding er ganske vist et vigtigt moment i Køge havns historie, men den spiller først ind senere.

Hele udviklingen viser, at først på denne tid opstod der købstæder, og først da skabtes der havne. Landsbyen Køge bukkede selvfølgelig under for den stærkt voksende nære nabo, men først halvtredie hundrede år efter opslugtes den helt og lagdes ind under købstaden.²⁾

At Køge fik sin nuværende beliggenhed, skyldtes netop de gunstige betingelser, der her fandtes for anlægget af en havn. Desuden fandtes der et stort opland med rige afsætningsmuligheder for de varer, der udskibedes i havnen. I adskillige århundreder gik hovedparten af varer til Ringsted, Roskilde, Hedinge og Møen landværts fra Køge, hvor de var udskibet.

Efterretningerne om Køge havn i middelalderen er selvfølgelig sparsomme. Selv øresundstoldens indførelse hjælper ikke til at klare meget derpå, da størsteparten af byens handel naturligvis foregik paa øresundskysterne og således unddrager sig den kontrol, som ligger i sundtoldens regnskaber.

Lidt kan man dog få klaret fra de ældste tider.

Den ændring, som kystlinien netop på grund af havneanlægget undergik, og som senere skal udførligt omtales, gør det rimeligt at antage, at den ældste havn har strakt sig langs Fennediget og umiddelbart øst herfor.

Skønt dette kun kan være en formodning, synes det dog også at bekræftes af den mærkelighed, at byen »vender ryggen til«³⁾ sin senere havn, den østligere, fra hvilken der kun var adgang til torvet gennem Bygårdsstræde.

Fra den formodede ældre havn var adgangen derimod langt lettere, og denne havde desuden den fordel, at den gik mere ind under byens befæstning. Byen lukkede sig om sin havn.

Anlægget af en havn, hvad enten den nu lå her eller østligere, bød på fordele, som kun få af landets øvrige havne ejede.⁴⁾

I reglen var disse anlagt i fjordene, hvor der selvfølgelig fandtes mere læ end på åbne kyster; men oftest måtte disse havne bygges ud fra fjordkysterne i form af skibsbroer, og disse led meget både af strøm og isskrninger, der gjorde vinterleje meget risikabelt.

I Køge havn kunde man ved anlæget nøjes med en konsolidering af åens bredder ved pælesætninger samt med en oprensning af bunden.

Til gengæld truedes Køge havn af en anden fjende, og det en fjende, der var så stærk, at den på en tid, hvor man ikke bød den tilstrækkelig modstand, blev skyld i byens totale ruin.

Det var tilsandingen!

Denne stadige opskylning af sand og tang virkede igennem århundrederne stadig ind på havnens udformning, og denne indvirkede atter på kystliniens form, som stadig ændredes, så at havnen atter og atter droges længere mod øst.

Der ligger atter heri et moment, der taler til gunst for teorien om, at den ældste havn lå umiddelbart syd for Fennediget; thi i begyndelsen af det 15. århundrede anlagdes der en ny havn, som må være den, der strakte sig langs »Stranden«.

En på latin affattet beretning⁵⁾ af et særdeles troværdigt præg meddeler nemlig, at i året 1411 mandag efter Quasimodi fødsel blev der for første gang kørt vogne til vandet til det bygningsværk, der almindeligvis kaldes bolværk, som blev opført ved Køge under opsyn af borgmestrene Johan Petersen og Nicolaus Olaus, som særlig havde opsyn med det store arbejde herved. Ligeledes blev i året 1430 mandag før påske under samme Johan Petersens ledelse nedsænket (sten)kister, til hvilke en tilkædet træstamme blev fastgjort, som almindeligvis kaldes en Bom, således at havnen blev lukket.

I 1411 kunde man altså endnu nøjes med at konsolidere åbredderne ved at lave »bolværk«, hvilket den dag i dag betegner nedrammede pæle med bræddebeklædning ind mod land.

Åmundingen må på denne tid have været i højde med det nuværende toldkammer; men da man i 1430 yderligere vilde udvide havnen, måtte man altså begynde at bygge ud fra kysten og på denne måde forlænge bredderne ud i bugten.*)

Som beretningen siger, nedsænkedes der kister, d. v. s. der byggedes firkantede rammer af pæle, indvendig beklædt med brædder, og i disse kasser nedstyrtes kampesten. Denne konstruktion afløste henimod middelalderens slutning de ældre skibsbroer af træ.

Stenkisterne lagdes i enkelt- eller dobbeltrækker ud i vandet og dannede skibsbroer, der på frie kyster med tilstrækkelig dybde havde anlægspladser til begge sider. Her anvendtes dog kun den indvendige side. Stenkisterne lagdes med en afstand af c. 10 meter fra hinanden, for at strøm og isgang ikke skulde virke for kraftigt på den samlede bro. Over mellemrummene førte broer af kraftige pommerske bjælker.

Medens den gamle havn udbyggedes, holdtes den gamle pælesætning langs Fennediget stadig vedlige og anvendtes til anlæg for både.

Der var nu lagt grunden til en fortrinlig havn, som kun få af landets øvrige kunde måle sig med. Selv om man intet kender til dens udseende, til, hvor meget og hvad der udskibedes, og i hvilken grad borgerne selv begyndte at handle på udlandet, så kender vi dog resultaterne deraf.

Byen blomstrede op. Gode stenhuse byggedes, hele to handelsgilder opstod, et dansk og et tysk, ja selv kirken, der forøvrigt var indviet til Sct. Nicolai, de søfarendes helgen, blev præget af livet i havnen, idet der i det 16. århun-

---

*) I Køge rådstuebog 6/7 1631 beklages under en drøftelse af havnens forbedring, at der kun kan bygges på den ene bred, da den anden tilhører Vallø. Om sagens videre forløb findes der intet, og det er i absolut modstrid med regnskabet af 1619, der omtaler brokar på begge åbredder (sml. side 67).

drede blev muret en karnap på tårnet, hvori der som fyr ophængtes en lygte. En engelsk rejsende skrev i 1588 i sin rejsedagbog⁶), at byen havde smukke bygninger og en ikke ilde havn (portus non inalus).

Størsteparten af handelen på Danmark var i Lübeckerens hænder, men disse byens »gæster« måtte selvfølgelig betale afgifter for at benytte havnen. Længe havde de trykket den danske handel og hindret de danske købstæders vækst. Men Erik af Pommerns kampe med hansestæderne havde kaldt hollænderne ned i Østersøen, hvor de lurede på at bemægtige sig handelen, og efter den nordiske syvårskrig, da Lübecks magt var helt knækket, sejrede hollændernes frihandelsprincipper, og der opstod i adskillige danske byer en række driftige handelshuse.

Også Køge voksede i velstand, og dens handelsflåde forøgedes. Kun glimtvis kan man følge dens handel, idet øresundstoldens regnskaber kun nu og da nævner dens skibe eller melder om hollændere, der har Køge til mål. Men til selve havnen og dens udvikling kendes en del også fra det 16. århundrede.

Den stærkt besøgte havn led selvfølgelig meget ved det daglige slid på den, og i midten af det 16. århundrede trængte der til en grundig reparation. I den anledning deltog byen i den almindelige jagt på klostergods, og ansøgte i 1552 kongen om at få to af klostrets huse til dækning af udgifterne ved reparationen af bolværkerne.⁷)

Tyve år efter var det galt igen. Ved denne lejlighed skænkede Frederik den anden som sit bidrag til reparationerne en lille lund på Gl. Køgegårds mark nord for Kragebroen⁸), men iøvrigt måtte byen selv om at vedligeholde et så vigtigt organ som havnen.

Helt let var dette nu ikke! Den afgift af fremmede fartøjer, som byen oppebar, var så at sige dens eneste indtægtskilde og skulde dække en del forskellige udgifter, da personlige skatter ikke fandtes.

Byens råd sendte da et andragende til kongen om at måtte oppebære en skat af 8 skilling af hvert pund malet byg, der »forbryggedes« der i byen, samt 8 skilling af hver læst korn, der udskibedes.⁹)

Ved samme lejlighed hører man det første nødskrig om den fare, der truede havnen. Neppe var denne nemlig istandsat, før en storm næsten fyldte den helt med sand og tang. Til hjælp ved den deraf nødvendige oprensning skænkede kongen tre læster korn, som Christoffer Valkendorff skulde levere af det på Sjælland oppebårne tiendekorn.¹⁰⁾

Det gik imidlertid mere og mere op for borgmester og råd, der som helhed administrerede havnen, at der til dennes vedligeholdelse krævedes stadige og faste indtægter, og at det slet ikke var så ringe midler, man måtte have at råde over.

Den afgift af skuden, som »gæsterne«¹¹⁾ hidtil havde betalt, var jo nu blevet forøget ved borgernes afgift af bryg og udskibet sæd. Men da dette langt fra slog til, måtte nye skatteobjekter findes, og ved kongeligt åbent brev af 18. oktober 1600¹²⁾ fik byen da tilladelse til at opkræve en havneafgift på $\frac{1}{2}$ skilling dansk af hver dalers værdi, der ind- og udskibedes af gods på Køge brygge.

Endnu en vigtig indtægtskilde opnåedes året efter, idet byen fik tilladelse til¹³⁾ at opkræve 4 skilling danske af hver tønde roctockerøl, der indførtes. Oprindeligt var dette måske tænkt som en beskyttelsestold til værn for borgernes eget bryg; men det tyske øl var så meget bedre end det hjemmebryggede, at indførslen ikke formindskedes af den grund.

I stedet for kom der nu gode penge i havnekassen. Da varetolden havde virket i en halv snes år, var indtægten af almindelige varer c. 125 sletdaler, medens øllet alene bragte 43 sletdaler i kassen.

Når det i det foregående er nævnt, at der skulde betales en vis afgift af alle ind- og udskibede varer, gjaldt dette dog ikke byens egne købmænd, men kun de fremmede. Kom en fremmed skipper med egne eller andres varer og solgte dem i byen, betalte han afgift deraf; men kom han med varer, der var købt i fremmed havn til en af byens købmænd, udskibedes de frit.

Endnu i 1621 fik byen hjælp fra kongen til havnens udbedring, idet Axel Gyldenstjerne befaledes til at levere

ege- og bøgetræer fra skovene i Bleking.¹⁴) Iøvrigt måtte byen nu administrere sine egne midler til havnens bedste, men den forsigtige konge lod sig ikke nøje hermed. I 1613 lod han Jørgen Kås og Jacob Beck undersøge, om udgifterne til havnens vedligeholdelse stod i rimeligt forhold til den indtægt, den nu havde fået ved benådningensbrevet. Som særlige sagkyndige ved denne lejlighed beordredes 4 tømmermænd, der klarligen skulde beskrive for sig, hvad de mente, der var anvendt til havnens forbedring.¹⁵)

Den hovedreparation, som havde været stærkt tiltrængt, kostede en stor sum penge. Der optoges derfor et lån på 1000 daler af hospitalets midler¹⁶), og dette afbetaltes af havnens indtægter i de følgende år.

Den ny ordning med havneafgifter m. m., der forøvrigt indførtes omtrent samtidig i alle danske søkøbstæder, krævede imidlertid en ganske særlig havneadministration, som hidtil havde påhvilet det samlede råd. Der måtte nu ansættes en mand, som kunde varetage byens interesser i havnen, kontrollere varemængderne og opkræve afgifterne.

Fremgangsmåden hermed var forskellig i de sjællandske Byer. I Holbæk overdrog man således hvervet til en af rådmændene, og først senere, da dette viste sig upraktisk, fordi han ikke kunde henvende sin fulde opmærksomhed på dette arbejde, antoges en havnefoged.

I Køge ansatte man straks en sådan, der stod direkte under borgmester og råd og aflagde regnskab til dette. Regnskabet omfattede både indtægter og udgifter samt inventar, og man er gennem disse regnskaber, der findes regelmæssigt fra 1637, i stand til at følge havnens skæbne fra år til år samt at danne sig et overblik over byens handel.

Havnefogden fik endnu en opgave, nemlig at opretholde ordenen i havnen, og han udstyredes derfor med en politimæssig myndighed. Denne var ofte tiltrængt, og rådstueprotokollen lader ane et ret bevæget liv ved havnen.

Sømænd har altid været urolige hoveder, og når så tilmed landkrabberne var hidsige, kunde det gå som i 1596,

hvor en skipper og en købmand kom op at skændes om fragten. Købmanden slog den anden i hovedet med et stykke enebærtræ, men denne for op på Skibet, hentede sin økse og huggede den i halsen på købmanden, som »faldt nasgrus ned på jorden«.17)

Udviklingen i det 17. århundrede.18)

Det er allerede tidligere hævdet, at tilsandingen satte sit præg på Køge havns uddybning, idet denne stadig forlængedes mod øst, og dette bevirkede atter kystliniens fuldstændig forandrede udseende.

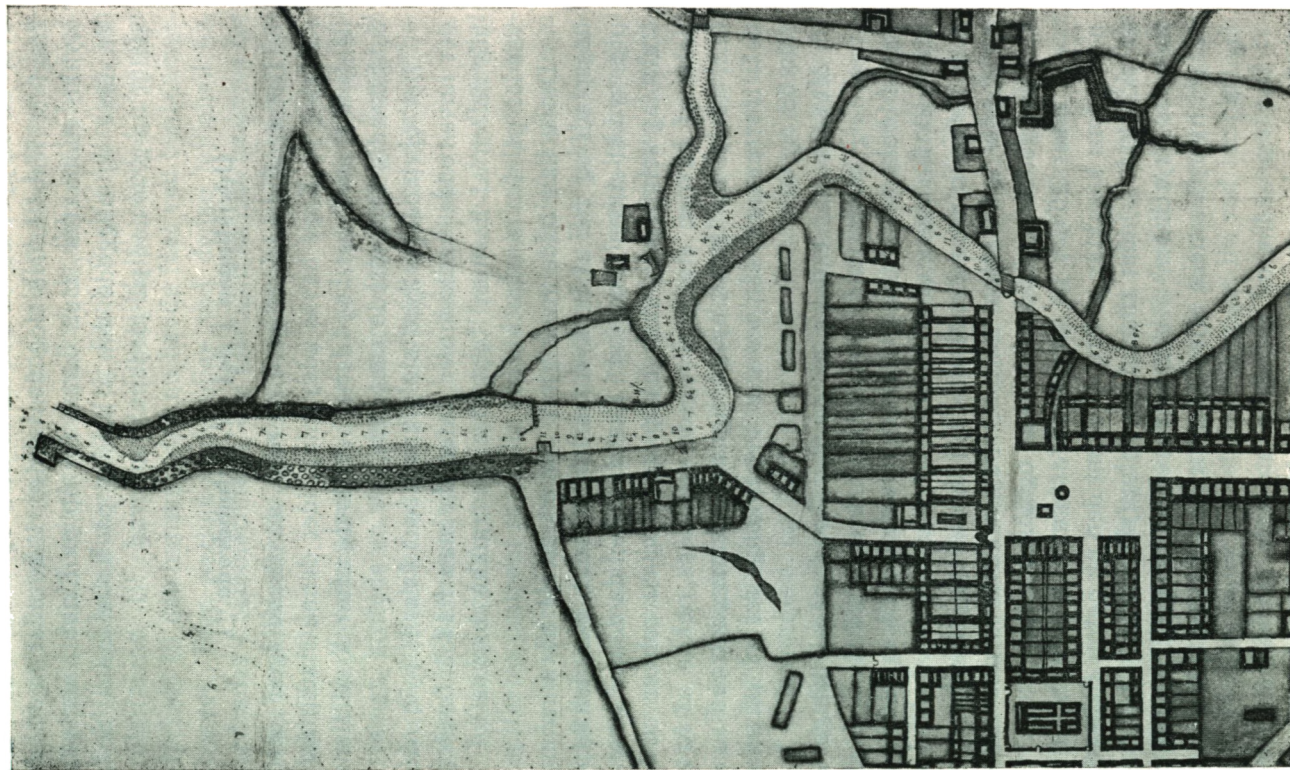
Den oprindelige kystlinie gik omtrent i nord—syd over det nuværende toldkammer, men da man i 1430 foretog udvidelsen af havnen, byggedes en række brokar ud i vandet på den søndre åbred.

Dette kan både være gjort for at udvide havnens anlægsplads og for at beskytte mod det sand, som den hyppige sydøst-strøm førte ind i havnen. Men da denne foranstaltning selvfølgelig ikke hjalp stort, og da enhver udvidelse af havnen stadig forøgede sydsidens række af brokar, udvidedes landet sydpå ligeså regelmæssigt ved sandets tilstrømning, således som det tydeligt ses af kortene side 58 og 66.

Medens man således på søndre åbred på en længere strækning havde land — eller dog i hvert fald sand — at støtte brokarrene til, når havnen udvidedes, fik nordsidens konstruktion nærmest karakter af en skibsbro, således som der på samme tid rundt om i landet byggedes broer i købstæder med »åbne havne«. På grund af denne isole-ring byggedes nordsidens brokar også sværere.

[I løbet af det 18. århundrede forsvandt efterhånden nordsidens karakter af bro — skønt den nu netop fik navn af skibsbro —, idet tilsanding og opfyldning efterhånden nærmede kystlinien til den nuværende form, d. v. s. den tange, hvorpå senere oljemøllen og petroleumslagrene anlagdes.]

Der var endnu en grund til at gøre nordsidens konstruktion sværere. Denne bro måtte jo blive den egent-

Udsnit af Jens Sørensen's kort over Køge 1692.

lige havn, hvortil skibe, der vilde losse og lade, måtte søge; thi en afskibning på sydsiden fordrede en lang transport af varerne om ad Broport, inden de nåede byen.

I midten af det 17. århundrede var forbindelsen dog lettere, end det synes at fremgå af kortene. I regnskabet for 1641 nævnes nemlig, at der blev lagt en tyk delle over »denn skæren kiste som går offuer haunens bro vid stranden udfor Jørgen kremmers pakhus«.

Der har altså gået en bro tvers over havnen. Dens nøjagtige beliggenhed kan ikke angives, men citatet giver en håndsrækning til bestemmelse deraf ved at nævne »stranden«. Som sådan betegnedes nemlig endnu i 1859 havnens nordside ud for havne- og toldkontoret.¹⁹⁾ Man kan vel antage, at den har ligget der, hvor nu broen går fra mindesmærket over til Codanværket. Meget vestligere kan den ikke have ligget, da den jo spærrede for al sejlads af både, der ikke kunde lægge masten, og vestligere har åen jo netop sin store udvidelse.

Den havn, der skabtes gennem det 17. århundrede, var meget anseelig og opnåede efterhånden c. 400 løbende meter bolværk.

Et begreb om udviklingen får man ved at se, at der i 1619 — altså efter den omtalte store udvidelse — stod 5—6 brokar på hver side. I 1639 havde sydsiden imidlertid nået til et antal af 14 brokar, et tal, som nordsiden dog omtrent nåede med et slag, idet den det pågældende år forøgedes med hele 6.

Og samtidig voksede landet syd derfor stadig. Et minde om denne landvinding og et mål for dens udstrækning fremdroges i 1895, idet der på denne opskyllede sandgrund og i en dybde, hvor der tidligere var havbund, afdækkedes et forlist købmandsskib med isenkramvarer fra tiden omkring år 1500. Det lå da c. 50 meter fra kystlinien.²⁰⁾

Men byggede man stadig på den nye havn, glemte man dog ikke den gamle ved Fennediget, hvis brolægning også vedligeholdtes af havnens midler. I 1638 satte tømmermanden nyt pæleværk på denne strækning lige fra bommen og til vragerstedet.

Også helt om på den vestlige side af »byens bro«, som

Broport også kaldtes, holdt man pælesætningen vedlige. I 1654 repareredes den helt ned til Store Tvættebro, der sammen med en anden (Lille Tvættebro?) lå c. 150 m vest for Broport, og hvortil to senere nedlagte stræder førte fra torvet.

Hvad bommen angår, blev den åbenbart flyttet, da havnen udvidedes. I 1619 var den udsat for et hårdt angreb, idet storm og strøm satte så megen tang ind i bomstedet, at skibene hverken kunde komme ud eller ind.

Omkring 1641 var dens saga endt, idet Jacob Tømmermand fik 2 daler for »den gamle bom at opvinde, som neden for korset lå siunken och det til bomstedet at føre«.

Måske var denne bom en adskillelse mellem den ydre og den indre havn, men ellers er dens betydning ikke klar.

Den nye bom, som ses på kortet side 65, bestod af et ud i havnen gående brokar på nordsiden og et fra sydsiden udgående pæleværk, hvortil var hængslet et led, der kunde lukke og åbne for den indre havn. For opkrævning af afgifter havde den ingen betydning, da størsteparten af havnen lå uden for dens spærring.

Det kan tænkes, at den dannede grænsen for vinterhavnen. Søkortdirektør Jens Sørensen²¹⁾ skriver i 1692 om sin rejse ud fra Køge, at han endelig den 6. juli kunde lægge ud gennem bommen. Men på den anden side ved vi, at 6 karle i vinteren 1674 drog bommen i land, for at den ikke skulde drive bort med isen og strømmen, så nogen betryggende sikring var den altså ikke.

I tiden inden svenskekrigen klarede havnen sig økonomisk, men en stor del af dens indtægter gik stadig til oprensning af havnen for sand og tang. Navnlig var dette arbejde stort i 1649, hvor en stærk storm og vandflod i dagene 13.—14. oktober bragte store ødelæggelser. Med de heraf forøgede udgifter kunde regnskabet langtfra balancere, og en supplikation (bønsskrivelse) om hjælp indsendtes til regeringen, men fik intet resultat.

Havnen havde nu forlængst bestaaet sin prøve som særlig administreret institution, den var ikke længere i den forstand hele byens ejendom, at man som i 1623 kunde kalde alle indbyggerne til hjælp og beordre dem til, at hver

borger skulde sende en voksen mand til arbejde på havnen.²²⁾

Den måtte nu se at klare sig selv, hvad den virkelig også formåede, men kort efter udbrød svenskekrigen og standsede alt.

Karl X tog som bekendt kvarter i byen den 13. februar 1658, men denne første besættelse satte dog ikke dybere spor i havnens administration. Regnskabet 1658—59 sluttede med en omtrentlig balance mod tidligere års underskud, der skyldtes den store reparation.

Men svenskernes senere besættelse og hærgen af hele Sjælland efter fredsbruddet slog også alt i Køge i stykker. Al administration af havnen ophørte, og først i 1663 fremkom der igen et regnskab, som tydeligt vidnede om, hvad by og havn havde lidt.

Årene derefter bragte ingen bedring i situationen. Besøget i havnen var yderst ringe, og samtidig steg udgifterne, så at havnen i 1669 skyldte sin foged 1300 dl.

Til alt held ejede havnen endnu den lille skov ved Kragebroen, som Frederik II havde skænket den. Den kaldtes havneskoven og var en tid lagt ind under Gl. Køge kirke, med hvis jorder den i 1597 vendte tilbage til byen.²³⁾

Der blev her fældet en del træer til udbedring af brokarrene. Men arbejdet synes aldrig at være blevet rationelt gennemført — vel sagtens af mangel på pengemidler — og tilsynet med arbejderne svigtede også.

Tilstanden i havnen blev stadig dårligere, og sandet, der ikke længere blev holdt i ave, vandt mere og mere indpas.

I 1671 afholdtes en synsforretning²⁴⁾, hvorved det viste sig, at fire kister (brokar) på sydsiden, der nylig var blevet repareret, atter var i reparabel stand, hvilket måtte skyldes, at den afgåede havnefoged Hans Holtoug ikke havde ført tilstrækkeligt tilsyn med arbejderne derpå.

Havnen var i sin helhed så dårlig, at synet skrev, at munden var så tilstoppet af sand, at »der snart ey een tom pram kan ind eller udflyde«.

Selvfølgelig sank indtægterne stadig, når havnen ikke ydede skibene den beskyttelse, de ventede at finde, eller

de muligheder for god losning og ladning, de måtte kræve; men byen havde lagt hænderne i skødet og fandt ingen steder den energi, der var nødvendig for at sætte det hele på plads igen.

I december 1692 kastede en voldsom storm havnen fuld af sand og tang. Magistraten blev allarmeret og besigtigede i sin helhed skaden. Man enedes om at tilkalde søkortdirektør Jens Sørensen som særlig sagkyndig.²⁵⁾

Som resultat heraf fremkom et kort²⁶⁾ (gengivet side 65), der tydeligt viser, at det var mangel på tilsyn og udbedring, som havde bevirket den ulykkelige tilstand, og det understreges yderligere af Jens Sørensens påtegning:

»... hafde icke slemme Mennisker saa U forskamet Tømerit i Stycker huget formedelst at der mange større Jern bolte hafuer kundit bortpilles ellers hafde bolvercket staaet godt I denne dag baade for storm og Issgang.«

Ved det nordre bolværk i yderhavnen var ikke levnet 10 meter anlægsplads selv for mindre skibe, og ved dagligt vande lå sandet tørt indtil 2 meter ud fra bolværket. Kun midt i løbet fandtes en åben rende på c. 6—7 fods dybde.

Denne Jens Sørensens undersøgelse, som ikke efterfulgtes af nogen aktion fra magistratens side, bragte ham til selv at indsende til regeringen et forslag til havnens udbedring²⁷⁾. Dette fremkom dog først året efter og bragte intet resultat.

Nogen stor teknikker var Jens Sørensen nu heller ikke, og hans forslag var holdt i vage og ubestemte udtryk, der ikke kan have vakt tillid til hans plan.

Han vidste således intet andet middel til afhjælpning af sandfaren end det, der var brugt århundreder igennem, nemlig en forlængelse af brokarrene ud i søen. Alligevel synes hans forslag i den retning at have rummet en forbedring, idet han foreslår at føre »gattet« (mundingen) skråt ud; men han forfølger ikke denne tanke, der nærmest kommer som en lille sidebemærkning.

Hele forslaget er præget af en forsigtighed og et besparelseshensyn, som ikke spåede godt for den radikale udbedring, der fordredes.

Han mente, at en rende paa 8—9 fods dybde stadig kunde holdes åben i indløbet ved arbejde fra prammen, når det var lavvande. Desuden satte han sin lid til, at åens strøm nok skulde gøre sit til at rense op. Hvor fattige tiderne var, fremgår tydeligt af, at han for at skaffe fyld til nogle nye brokar foreslog at anvende — stenslæmningen langs havnen.

I denne tilstand gik Køge havn ind i det nye århundrede, der bragte endnu mere ødelæggelse, og som bevirkede, at byen fra det smukke stæde, den hidtil ved sin handel havde indtaget blandt landets øvrige købstæder, sank ned i en håbløs armod.

Havnens nærmeste omgivelser.

På Køge havns nordre mole stod et trækors²⁸). Det synes, som om dette mærke var almindeligt til at betegne de danske havnes plads. Ikke alene forekommer det fra ældre tid i navne som Korsør og Korshage, hvad der tyder stærkt på dets anvendelse som sømærke, men det kan i det 17. århundrede noteres som topografisk genstand ved adskillige danske havne. Måske var det oprindeligt et fredskors, inden for hvilket byfreden skulde respekteres.

Lidt inden for det sted, hvor nordre mole begyndte, byggedes i 1619 en havnegård, samtidig med at det store nye havneanlæg fuldenndtes.

Det var meningen, at dette hus skulde tjene til opbevaringssted for de redskaber, som tilhørte havnen, og ligeledes for prammen, naar den om vinteren blev trukket på land.

Pladsen til denne gård udvalgte af magistraten på havnens nordside, og den blev omgivet af et plankeværk med to store porte. Pladsen kaldtes undertiden også »havnens have«.

Huset opførtes af bindingsværk og havde teglhængt tag. Det fik to store døre og skodder for vinduerne. Steffen skomager i Kirkestræde leverede fæhår til at iblandte kalken, og Rasmus Søffrensen anstrøg hele huset med bromme-rødt.

Det var den Rostocker tømmermester, som havde haft arbejde ved havnen, der opførte havnegården. I løn fik han 24 skilling danske om dagen og desuden »om uggen 7 sk. d. thill seng och en huer aff sine suenne om dagen 20 sk. d. paa deris egen kost«.

Snart blev det imidlertid en dansk tømmermand, der knyttedes til havnen og virkede her en årrække. Han erhvervede sig efterhaanden en sådan dygtighed i havnebygning, at han i 1639 kaldtes til Holbæk for at udføre en større reparation på skibsbroen der.

Hans navn var Jacob bulhugger, men han nævnes også en enkelt gang Jacob Schlopmand. Hans arbejde bestod i en årlig reparation af havnens brokar og pælesætning, ligesom han også besørgede den stadige udvidelse af havnen med nye brokar.

Inde på pladsen ved havnegården foregik al tilhugningen af tømmeret, og så nær var Jacob bulhugger knyttet til stedet, at han omkring 1640 opnaaede tilladelse til at flytte ind i havnegården, der i den anledning fik en mindre udvidelse.

I 1647 var Jacob borte, måske døde han dette år, og Simon bulhugger overtog hans virksomhed og hans bolig.

Havnegården blev et af ofrene for svenskernes ophold i Køge, idet den »ganske bleff afbrudt«. I 1668 rejstes den dog påny, tildels af de gamle materialer, og Hans tømmermand tilhuggede tømmeret dertil gratis, da han ligesom forgængerne skulde have fri bolig deri.

Et stykke inden for bommen lå »vragerstedet«, der sikkert kun har bestået af et mindre hus eller skur, hvori havnefogden kunde opholde sig og udføre sine forretninger.

Måske kan vragerstedet sættes i forbindelse med den omtalte bro tværs over havnen, idet der flere steder tales om vragerbroen. Ingen slip uset forbi dette sted, idet det lukkedes med en vippe, som først åbnedes, når afgifterne var betalt.

I århundredets første halvdel frembød livet ved havnen naturligvis et livligt skue. Der herskede travlhed både ved skibene og ved de pakhuse, som byens købmænd hævde

bygget i havnens umiddelbare nærhed. Der kendes både Hermand Rigtters pakhus og Jørgen Kræmmers og Gabriel Jacobsens, foruden en del, hvis ejere ikke er nævnt.

Havnen havde desuden en årlig indtægt af at leje en del af sine arealer ud til oplagspladser.

Ved sin stadige flytning mod øst var havnen i 17. år.h.s begyndelse efterhånden kommet helt uden for byens befæstning, og der anlagdes derfor til dens forsvar et par skanser, en på nord- og en på sydsiden.

Da voldenes nedrivning blev befalet, blev kun disse skanser liggende²⁹⁾; men da svenskerne atter befæstede byen, forsvandt de, vel sagtens fordi disse under besættelsen ingen interesse havde af havnens forsvar.

Byens gæster og gaster.

Medens det i det 16. århundrede havde været borgerne, der med skatter måtte bløde til havnens vedligeholdelse, blev det ved det kongelige åbne brev af $\frac{6}{5}$ 1600 de fremmede skippere, byens gæster, der måtte betale for opholdet i den gode havn, som ikke mindst bød paa et fortrinligt vinterleje.

En undersøgelse af, hvilke udenlandske fartøjer der anløb havnen, giver et godt billede af, hvorledes handelen gled fra Lübeckerne over på hollænderne, og hvorledes den hjemlige skibsfart efterhånden steg.

I 1619 blev havnen anløbet af 61 skuder, hvoraf 8 fra Rostock, 10 fra Lübeck og 2 fra Holland.

Knap en snes år efter (1638) besøgte Køge havn af 159 skuder. Af disse var 23 hollændere, 21 nordmænd, 15 rostockere, 6 svenskere, 8 gullændere og kun 7 lübeckere. 9 danske skuder overvintrede i havnen mod en afgift af 10 daler.

I 1641 var skibsantallet steget til 184 skuder. Antallet af hollændere var sunket til 13, Lübeck og Rostock var kun svagt repræsenteret, medens de norske både med deres fragt af tømmer og fisk var steget betydeligt. Byens eget skibsantal var 19 på ialt 185 $\frac{1}{2}$ læst.^{29a)}

Hvad de danske både angår, kan man på dette tids-

punkt begynde at få et overblik over, hvilke byer der navnlig handlede på Køge. Flensborg og Helsingør var rigest repræsenteret, derefter kom Mariager, Randers, Nakskov, Nysted og Skagen, og endelig ses Køge selv at have skabt sig en lille handelsflåde. Da byen den ³¹/₁₀ 1644 blev beordret til at afhente noget rytteri i Malmø og overføre det til Sjælland, var der ialt 8 af Køges egne både hjemme. Da man ikke var sikker på, at kronen vilde holde dem skadesløse for denne fart, måtte byen gå i kaution for beløbet.³⁰⁾

I 1647 løb 160 skuder ind i Køge havn. Heraf var 12 hollændere, 4 rostockere, 14 lübeckere og 38 nordmænd.

I Køge selv fandtes nu kun 12 skibe, der dels ejedes af byens købmænd, dels af skipperen selv, der gik i fragtfart for dem, der engagerede ham. Det var skipperne Mikkel Falstring, Simon Tedding, Claus Riche, Hendrik Nielsen, Jens Jensen, Svend L., Jens Abrahamsen, Hans Pedersen, Jens Dalby, Bernt Jensen, Ole Skelle og Peder Holst.

Fordelingen af anløbende skibe til de enkelte måneder var således: maj 33, juni 14, juli 20, aug. 33, sept. 11, okt. 11, nov. 9, dec. 2, jan. 1, febr. 1, marts 25, april 14.

En oversigt over ind- og udførte varer findes nedenfor, men nogle almindelige betragtninger skal fremsættes her.

Der gik stadig en del varer til Roskilde og Ringsted over Køge³¹⁾. Købmænd fra disse byer hyrede ofte de Køge skipperne til både udenrigs og indenrigs sejlads, og varerne afskibedes derefter i Køge havn for så at føres videre over land.

Den vigtigste udførsel var malt, som hjemførtes både til Holland og Norge, når skipperne derfra havde aflastet tømmer, tagsten og fisk. Lübeckerne bragte stadig mest kolonialvarer, men måtte ofte tage sand ind som ballast.

Fiskehandelen var meget udbredt. Der løb året igennem en række småskuder fra havn til havn, navnlig med jyske sild, der solgtes bedst.

En skibslast kunde ofte være af meget broget indhold, og endnu fandtes der skipperne, der var lige så meget handelsmænd som befragtere. Ofte modtog de også kommissioner fra handelsmænd i een by til afsætning i de andre,

som skuden anløb, f. eks. klæde i ruller eller pakker, ofte til meget høje værdier.

Det store opsving, som handelen havde taget i århundredets begyndelse, holdt sig et stykke tid ud over svenskekrigen.

Endnu i 1664 besøgte havnen af c. 150 skuder, men der var en betydelig forandring i fordelingen af disse efter hjemsted. Rostock havde 7 skuder, Lübeck slet ingen og Holland kun 4. Også de norske både var i betydelig nedgang (14), medens de københavnske var vokset til 39.

Bemærkelsesværdigt er det at se, hvorledes Køge selv var gået i spidsen for fragtfarten til og fra byen. Dens tolv skuder, der førtes af skipperne: Jens Olsen, Jacob Jørgensen, Simon Erlig, Andreas Børresen, Maties Børgesen, Jacob T..., Børre Carlsen, Bendt Andersen, Petter Brouer, Peder Holst, Matias Andersen og Hans Lydersen, var i uafbrudt fart både på udlandet og på indenlandske havne.

Et par af disse både sejlede til stadighed på Norge, et par andre dels på Sverige, dels på Nordtyskland, medens resten, fragtede af Køge købmænd, bragte varer til og fra de fleste andre danske byer. En af de købmænd, der gik i spidsen her, var borgmester Kasper Eggers, hvem c. 40 p.ct. af ind- og udførte varer tilhørte.

Når forholdet forandredes så fuldstændig i halvfjerdserne, når denne feberagtige travlhed afløstes af et urimeligt dødvande, må det sikkert søges i, at havnens indtægter sank, samtidig med at byens handelsiver steg. Af alt dette »borgergods« betalte der jo ingen afgifter, og samtidig med at administrationens midler formindskedes, steg kravene til reparationer og udbedringer ved det stærke slid på havnen.

Der havde været år omkring 1639, hvor havnens indtægter havde været over 1400 dl., og hvor der årlig blev et overskud på c. 400 daler. Men indtægterne sank til halvdelen i fyrreerne, og samtidig steg udgifterne til reparationer på den meget lange havn, som stadig måtte holdes vedlige i hele sin længde.

I halvtredserne sank indtægterne til c. 240 daler årlig, og det siger sig selv, at der ikke kunde foretages større reparationer herfor.

Det synes, som om byens råd i fortvivelse herover helt lagde hænderne i skødet. Administrationen sløjede af, og underskudet steg fra år til år.

Det hjalp kun lidt, at indtægterne fra 1675 blev forøgede med de gennem accise og consumption oppebårne penge, hvorved byens folk betalte $1\frac{1}{2}$ skilling af hver lest, medens de fremmede betalte 4 skilling pr. lest samt $\frac{1}{2}$ p.ct. af varernes værdi.³²⁾

Var denne nye indtægtsberegning relativt en forbedring, kom den i hvert fald for sent. Havnen var i forfald, og de midler, der skulde afhjælpe dette, fandtes ikke. Indtægten sank i århundredets sidste år til omkring 100 daler.

Køge havde haft en havn, der stod langt over de fleste andre. Ved dens hjælp var byen blevet en efter forholdene betydelig handelsby, men da havnen ødelagdes, var alt tabt.

Da staten i 1621 oprettede de danske saltkompagnier, lovede den de byer, som ønskede at indtræde i kompagnierne og yde skibe dertil, privilegier på handelen på Frankrig og Spanien. Resultatet blev tarveligt, og foretagendet viste, hvor elendige havneforholdene var i de fleste byer, og hvor utrolig lille evnen og viljen var til at kaste sig ud i større foretagender.³³⁾

Køge stod på denne tid langt fremme. Den viste sit initiativ ved at tilbyde skibe på ialt 100 lester mod til gengæld at få privilegier på handelen med vin og salt på Roskilde, Ringsted, Hedinge og Møen. Desuden havde den endnu den gang en havn, der virkelig var noget værd, medens ikke en eneste jysk by formåede at modtage et skib på 100 lester.

Endnu lidt ind i det 18. århundrede havde man ikke tabt troen på Køge havns fremtid. Efter søkortdirektør Jens Sørensens undersøgelse af havnen og forslag til regeringen om dens udbedring udtalte equipagemester Olaus Judichær, der på regeringens vegne blev beordret til at foretage en undersøgelse, at havnen ikke mindst vilde få betydning for krigsflåden.

I admiralitetets indstilling til kongen af $\frac{9}{7}$ 1707³⁴⁾ hed-

der det derfor: »Køge havn er den eneste udi hele Østersøen . . . . belejlig for eders kongelige majestæts gallioter, både, chaluper o. a. deslige små fartøjer, når eders kgl. majestæts orlogsflåde er udi søen til der at anlægge for at hente allehånde provision af vand, victualier, øl o. a. . . . . og især for de syge. . . . . Denne liden havns conservation er . . . . af større vigtighed, end al dens nytte kan med pennen udi skrift kortelig forfattes.«

Men der skete intet, og Køges skæbne var dermed afgjort.

Nedenfor er opstillet en oversigt over de varer, der førtes til og udførtes fra Køge havn. Udtømmende og fuldt ud korrekt er den ikke, da »borgervarer« for det meste ikke er optaget deri, og specificeringen af de forskellige varer — navnlig for de første 4 årtier af århundredet — er meget tilfældig, ligesom mængden undertiden angives i pris, til andre tider i mål.

1619. Udført: 180 lester*) korn, 6 skippund flæsk.

Indført: 4700 ol jyske sild, 35000 stk. tømmer, 22500 mursten, 14000 hele og halve pasglas³⁵), 15 lester kalk, 20 lester salt, 3 skippund humle, 40 skp. flæsk, 5 piber fransk vin.

1638. Udført: 340 lester malt (à 100 dl.), for 85851 daler byg, c. 500 td. rug, 110 skp. flæsk (à 18 dl.), 85 td. boghvede og 41 lester nødder.

Indført: 42000 hollandske klinker og 400 stk. tobakspiber, 247 td. rostockerøl, 28000 tagsten, 48 lester kalk, 655 tylfter tømmer samt (under prisberegning) for 1400 daler tømmer, 130 td. huder, 6000 mursten, 55 td. tysk tjære, 50 slibesten, 11 lester stenkul, 10 skok sorte lerpotter (jydepotter), 10 kakelovne, 28 sække homle, 30 skp. stangjern, 32 skp. hør, nogle oksehoveder fransk vin og brændevin og for 200 daler »spicierier og papire«. Desuden en del fisk, der imidlertid opgives både i penge, lester og stykker.

---

*) 1 lest korn — 12 pd. — 48 td.

1 lest fisk, kalk, salt m. m. — 12 td. à 144 potter.

1 lest fisk ofte 100 stk.

1647. Udført: 35 lester byg, 612 lester malt, 8 lester rug, 1900 td. ærter (til Norge).

Indført: 140 lester sild, 64 skp. stangjern, 800 tylfter tømmer, 2500 grandeller og 10600 lægter, 97 lester salt, 44 oksehoveder fransk vin, 37 lester tjære, 1½ lest tran, 200 lester tørske, 18 lester kalk, 48000 tagsten, 12 sække humle, 68 td. rostockerøl, 8 kister og 24 td. glas, 60 fade potaske, 15 fade kønrøg, 13000 mursten, 11 ris og 1 fad papir, 17 skp. hør.

1664. Udført: 10000 td. malt, 1800 td. havre, 16000 td. byg, 900 td. rug, 900 td. ærter samt lidt fisk, tran, æbler m. m.

Indført: 13000 hollandske klinker. 100 td. rostockerøl, 13000 tagsten, 70 lester kalk, 500 tylfter tømmer og 9000 rafter og lægter, 100 td. huder, 380 td. tjære, 340 slibesten, 24 lester stenkul, 10 sække humle, 100 skp. stangjern, 56 skp. hør, 146 td. salt og 1000 pd. svedsker samt en del fisk.

Administration og embedsmænd.

Det er tidligere fremhævet, at havnen i det 16. århundrede var byernes eneste reelle indtægtskilde, og at administrationen for mange byers vedkommende hvilede på byrådet, der undertiden på skift valgte et af sine medlemmer som speciel tilsynsførende.

I Køge gik man tidligt over til at ansætte en fast lønnet havnefoged, som udstyredes med politimæssig myndighed. Nogen instruktion for denne havnefoged er ikke bevaret, men hans pligter må have været de samme, som kendes fra andre byers instruktioner.³⁶⁾

Sin væsentligste opgave havde han naturligvis i at opkræve afgiften, hvad der i de år, hvor der kunde ligge 12—14 skibe ad gangen i havnen, krævede hans fulde opmærksomhed. Desuden havde han opsynet med arbejderne på havnens udbedring, der foruden reparationer på bolværkerne og bygning af nye brokar bestod af en omhyggelig oprensning af selve havnen og en stadig sandgravning, når vejr og vind tillod det, på den sandtange, der

strakte sig parallelt med kysten c. 100 favne uden for havnens munding.

En ting, som han mere end andre havnefogder måtte have sin opmærksomhed henvendt på, var skippernes afkastning af ballast. Skulde skuden indtage en del gods, måtte den eventuelle ballast (i reglen sand) selvfølgelig udkastes; men da skipperne oftest ikke gad sejle skibet ud på reden for at gøre dette, lod de den ofte gå ud i havnen, hvad navnlig Køge havn ikke kunde tåle.

Umiddelbart under sig havde havnefogden en bomslutter, der fik 12 daler årlig i løn, men som betaltes yderligere for det særlige arbejde, han hjalp med til rundt om på havnen.

I den gode tid var byen ret heldig med sine havnefogder, der synes at have passet deres bestillinger godt. Regnskaberne var ganske vist ofte ubehjælpomme og tit fulde af fejl, men det var kun småting. Til selve regnskabets affattelse var engageret en skriver, der betaltes med 6 daler.

Den første kendte havnefoged var Niels Jørgensen i 1619. Hvor længe han virkede, kan ikke siges, da det næste regnskab først fremkommer i 1638.

Næste havnefoged var Jens Poulsen, der afløstes i 1638 af Anders Thomsen, som kun virkede et år og afløstes af Jens Aarensen fra 1639 til 1641.

I 1642 blev Hans Helmers havnefoged og afløstes i 1645 af Gert Borcherdinch, som beholdt stillingen i 6 à 7 år.

Hans eftermand var Oluf Svendsen, som i 1654 afleverede inventar og pligter til Peder Christensen, som administrerede embedet i hele 11 år, ja måske mere, idet der efter Hans Holtougs uheldige administration atter fremkommer en Peder Christensen, hvis skrift minder meget om den tidligere havnefogeds.

Hans Lauridsen Holtoug overtog havnefogedforretningerne i 1667. De dårlige tider var begyndt, og han havde det uheld tillige at være kæmner.

De to forretninger kunde aabenbart ikke forenes. Tilsynet med skipperne var mangelfuldt, og flere af dem stak af uden at betale deres afgifter. Man ser af regnskabet,

at de endog er kommet igen året efter uden at blive krævet for beløbet.

Men også tilsynet med reparationerne og opmudringen var utilstrækkeligt. I 1670 blev han afløst af omtalte Peder Christensen, og havnens underskud var da 301 daler, som skyldtes til Hans Holtoug.

Man var imidlertid blevet opskræmmet ved den elendige tilstand, havnen var i, og en kommission på 8 mand fik ordre til at undersøge forholdene.³⁷⁾ De fandt, at arbejderne med fire brokar, der lige var blevet repareret, var aldeles uforsvarlige, og havnen fandtes så fuld af sand og tang, at skibe hverken kunde komme ud eller ind.

På øvrighedens befaling anlagde Peder Christensen nu sag mod Hans Holtoug, og denne lovede på rådhuset at betale den skade, som var sket ved hans forsømmelighed. Da dette beløb ikke var betalt to år efter, engageredes prokurator Jacob Slange til at føre sagen på havnens vegne. Rimeligvis blev det hele ikke til noget, thi sagen satte ikke senere noget spor i Regnskaberne.

Peder Christensen førte nu administrationen videre og gled i 1673 over til den nye beregning af indtægterne efter den nye toldrulle. Afgiften bestod dels i consumption af øl, sild og humle, medens der af alle andre varer betales accise.

Der måtte nu et nøjagtigt sammenspil igang mellem havnefogden (der fungerede som consumptionsbetjent for skibenes vedkommende) og toderen, hvem det blev forbudt at ekspedere en skipper, før denne mødte med bevis for, at consumptionen var betalt.³⁸⁾

Det var dog kun kort, at havnefogden foretog disse forretninger. Statens betjente overtog denne Side af sagen, og havnefogdens tidligere opsigt med skib og ladning gled ganske fra ham, så at han nu halv- eller helårlig modtog fra consumptionsforvaltningen den sum af consumption og accise, der tilkom havnen.

At den nye ordning ikke var til gavn for indtægterne og dermed for hele havnen i denne vanskelige tid, lader sig let påvise.

Consumptionen var beregnet til at lette og eventuelt

afløse matrikkelskatten i købstæderne³⁹). Den havde altså ikke sigte på at ophjælpe havnens indtægter, hvad man dog i denne situation absolut måtte fordrer, når en ændring skulde foretages. Den part, som nu kom havnen tilgode, beløb sig kun til lidt over 100 sletdaler.

Endnu en fejl rummede den. Af varer, der indførtes landværts til en by, betaltes nok consumption i portene, men denne tilbagebetaltes atter ved udskibningen, når Kvitteringen forevistes tolderen. Dette var en direkte nedgang i indtægterne, som ikke kunde tåles.

Efter dette blev alt kaos i Køge havn. Selv de mindste vedligeholdelsesarbejder måtte stryges. Regnskab aflagdes nu for tre år ad gangen, i hvilken tid havnefogden virkede i embedet, men det var nu kun et bierhverv, som blev dårligt passet.

Strid om småting, surhed og gnavenhed kan læses mellem linierne. Havnefogden måtte ofte nøjes med $\frac{1}{3}$ af sin løn, og den var dog ringe nok.

Den driftige handelsby var ødelagt!

En femogtyveårig kran, ødelagt og faldefærdig, hævede sig som et symbol over den øde og ødelagte havn, som først de allerseneste tider skulde kalde til live igen.

Noter og henvisninger.

- 1) Sml. Hugo Matthiessen: Studier over Køge byplan. Architekten XXIII pag. 349 ff.
- 2) Ved brev af 20/6 1534,
- 3) Se Hugo Matthiessens ovenfor omtalte afhandling pag. 355 f.
- 4) Af andre »åhavne« kan nævnes Ålborgs ældste havn, Sæby, Århus, Kolding.
- 5) Ny kgl. saml. 647 4° pag. 200. Den er benyttet af Pontoppidan i Danske Atlas II 357.
- 6) Danske magasin 6—1—343.
- 7) Anders Petersen: Køge bys historie.
- 8) Køge rådstueprotokol 80/3 1597.
- 9) Anders Petersen: Køge bys historie.
- 10) Sjøll. tegnelser 12, 221 b.
- 11) »Gæster« kaldtes fra hanseaternes tid de hansekøbmænd, der i modsætning til »liggerne« kun kom til byen på et kort besøg, medens de andre var fast bosiddende.

- 12) Sjæll. registranter 14.277.
- 13) Sjæll. registranter 14.320 b.
- 14) Missive af 18/12 1621.
- 15) Sjæll. tegnelser 21.8.
- 16) Sjæll. registranter 14.314.
- 17) Køge rådstueprotokol 21/7 1596.
- 18) Dette og de følgende afsnit er i hovedsagen, hvor intet andet angives, baseret på havneregnskaberne (Landsarkivet for Sjæll.).
- 19) Bykortet i Trap: Danmark. 1. udg. 1859.
- 20) Undersøgt af Nationalmuseet, hvor de fundne genstande opbevares.
- 21) Jens Sørensen f. 1646 i Sølvitsborg i Blekinge. Var bosiddende i Køge 1686—1712. Se nærmere Johannes Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen. Kbh. 1918.
- 22) Anders Petersen: Køge bys historie.
- 23) Køge rådstueprotokol 30/2 1597.
- 24) Køge rådstueprotokol 4/4 1671.
- 25) Johannes Knudsen: Søkortdir. Jens Sørensen, pag. 47.
- 26) Søkortarkivets antikke kortsamling I 32.
- 27) Indsendt 18/8 1693. J. S. arkiv (Rigsarkivet): brevbogen 18/8 1693.*)
- 28) Bl. a. steder: Køge rådstuebog 14/3 1644.
- 29) Dalbergs kort 1659.
- 29a) Køge rådstuebog 9/8 1641.
- 30) Køge rådstueprotokol 31/10 1644.
- 31) Bl. a. regnskabet 1647—48 2/5.
- 32) Regnskab 1699—1700.
- 33) Albert Olsen: Handels- og søfartsforhold i 17. århundrede (Danmarks søfart og søhandel I).
- 34) Her efter Johannes Knudsen: Søkortdir. Jens Sørensen pag. 72 ff.
- 35) Pasglas — glas med mærker, der angiver rumfang i dele. Mærkeligt nok er der trods den store indførsel aldrig gjort noget fund af sådanne glas. I den store samling af skår i Nationalmuseets II afdeling findes ikke et eneste, der kan henføres til sådanne glas.
- 36) Bl. a. findes en sådan bevaret i Holbæk havns arkiv.
- 37) Køge rådstuebog 4/4 1671.
- 38) Forordning af 1674.
- 39) Forordning af 1/2 1672.

---

*) Ole Rømer skal iøvrigt have stået bag dette forslag af Jens Sørensen til en udbedring af havnen. (Sml. H. D. Lind: Træk af Jens Sørensens liv i Årbog for hist. samf. for Præstø amt 1916.)

Foredrag holdt ved en Udflugt af Det kgl.
nord. Oldskriftselskab d. 29. Juni 1919
til Roskilde og Lejre.

Af Musæumsdirektør *Oppermann.*

Højtærede Forsamling.

Samtidig med at Lensgreve Johan Ludvig Holstein tog fat paa Ombygningen af Lejregaaard, gik han i Gang med Omdannelsen og Anlægget af de tilstødende Haver. Af disse hans Anlæg er saa godt som intet bleven bevaret. Kun den bekendte Allé, der i lige Linie gaar fra Familiebegravelsen mod Vest, gennem Slotsgaarden og videre ind mod Roskilde, har faaet Lov at udvikle sig efter den oprindelige Plan og vidner gennem sin imponerende Længde og Skikkelse om Bygherrens Storsyn paa Plantningernes Omraade.

Grev Johan Ludvigs Haveanlæg delte sig i tre Partier. Den franske Have med Terrasserne syd for Slottets Hovedfacade — Kaskaderne paa den søndre Side af Aaen omtrent ved den lille Bro i Parkens østre Del — og endelig, det kuriøseste af det Hele, det saakaldte »historiske, genealogiske, peripatetiske Akademi«, der laa i den nuværende Dyrehave.

Det franske Anlæg foran Slottet udgjorde Havens centrale Del. De ydre Betingelser for dette Anlæg var dog i flere Henseender meget ugunstige. Den ideelle franske Have deler sig, saaledes som det kendes fra Versailles, i tre Hovedpartier. Parterret, den brede, planerede Plads foran Slottet med Vandspringene, Vandbassinerne, Statterne og Blomsterpartierne. Terrasserne, der danner

Overgangen til det tredje Led, de lavere liggende Busketter paa den vidtstrakte plane Slette med de lange, lige Alléer, de festlige Perspektiver og de arkitektonisk udformede Afsnit, der altsammen er symmetrisk ordnet efter Slottets Hovedaxe.

Ved Ledreborg var der strengt taget kun Plads for Terrasserne. Slottet ligger for tæt ved Skrænten, det er umuligt at skabe et nogenlunde veludviklet Parterre umiddelbart foran dets Hovedfacade. Ejheller for de regulære Busketter var Betingelserne til Stede. Dalen er snæver, der var ingen Mulighed for at skabe den plane Slette, der er deres Forudsætning. For Anlægget af Terrasserne var Forholdene derimod særdelees gunstige, og de synes ogsaa at have været udnyttede med Bravour. — Om hvordan de har virket, kan man til en vis Grad danne sig en Forestilling ved at sammenligne de nuværende Terrasser med Tegningen til de oprindelige, der er gengivet i Pontoppidans »Danske Atlas«. Som det vil ses, afviger Tegningen og de nuværende Anlæg ret betydeligt fra hinanden; ingen af dem er dog i fuld Overensstemmelse med det gamle Anlæg. — Fælles for Pontoppidans Tegning og de nye Anlæg er Terrassernes Antal, der maa sættes til 10. Fælles er ogsaa de forskellige Terrassers vexlende Bredde, der dog mere anes end ses paa Tegningen. — Vidt forskellig er derimod Terrassernes Længde samt det centrale Parti med de omfattende Trappeanlæg. Ved dette sidste viser den gamle Tegning en langt pompøsere Opbygning; navnlig er Forskellen mellem de fremskudte og tilbagetrukne Partier, der har en saa afgørende Betydning for Helheden, langt klarere accentueret.

Spørges der nu, i hvilken Udstrækning de oprindelige Anlæg har været i Overensstemmelse med den gamle Tegning, bliver det vanskeligt at give et fyldestgørende Svar. Sikkert er det dog, at det oprindelige Terrasseanlæg ikke kan have været saa bredt, som Tegningen angiver. Nogle Bøge, der er over 200 Aar, altsaa ældre end Haven, staar mod Vest et godt Stykke inde paa det Areal, der efter Tegningen skulde have været udlagt til Terrasserne. — De mange Statuer, som ses paa den gamle Tegning, har næppe

existeret, og det er ogsaa tvivlsomt, om de klippede Laurbærtræer paa Postamenterne nogensinde har været realiseret.

Efter hvad Pontoppidan meddeler i Danske Atlas, var Ledreborgs Haveanlæg i Henseende til Springvand paa Højde med Datidens Krav. De var 9 i Tallet og kastede Vandet indtil 10 Alen i Vejret.

Om den førnævnte Kaskade, som i sin Tid blev anset for en fremragende Seværdighed, ved man kun lidt. Den skal have været 40 Alen høj og haft 10 Afsatser. — Ogsaa om det »historiske, genealogiske, peripatetiske Akademi« er det vanskeligt at danne sig et klart Begreb. Pontoppidan meddeler, at det var anlagt efter Grev Johan Ludvigs egen »Intension«. Det bestod af en Række Spadseregange, som skar hinanden under skæve Vinkler og hist og her samlede sig i kantede eller runde Pladser. Ved at gennemvandre disse Veje og læse de paa mangfoldige Statuers, Busters og Obeliskers Fodstykker anbragte Indskrifter skulde man, som der skrevet staar, »faa bekræftet sit forud fastsatte Begreb om alle Danske, Svenske, Sachsiske og Engelske Kongers Regerings Følge.« — Af de mange Statuer og Buster, som udgjorde en saa væsentlig Del af dette Anlæg, er nu kun faa bevaret. Nævnes kan Statuerne af Knud den Store og Dronning Margrethe samt Busten af »Ole« den hellige. Ogsaa de to navnløse Buster, som nu har fundet Plads nedenfor Terrasserne, skriver sig, hvad deres Form og Stil tydeligt viser, fra det peripatetiske Akademi.

For Grev Johan Ludvigs forskellige Haveanlæg har der næppe været nogen lang Levetid beskaaret. Allerede inden han døde i 1763, begyndte Reaktionen mod den franske Havekunst at rejse Hovedet. Man vilde tilbage til Naturen. Det romantiske Natursværmeri kom i Flor. De engelske eller rettere de kinesisk-engelske Haveanlæg begyndte at trænge sig frem. Grev Johan Ludvigs pragtfulde Terrasser maa sandsynligvis tidligt være kommen i Forfald, hvad der forklares af, at de vidtløftige Trapper og Afsatser kun skal have været bygget af Træ. For 100 Aar siden var Omdannelsen, der synes at være gaaet jævnt for sig, alt vidt fremskredet, hvad der fremgaar af de

100-aarige Bøge, som nu vokser i Udkanten af det oprindelige Anlæg. Men endnu i en Række af Aar gjorde Hovedterrasserne sig stærkt gældende i Terrainets Form, saaledes som det fremgaar af S. H. Petersens Radering i Billedværket »Danske Egne«, der udkom i Aarene 1819 til 1823. — Først omkring 1860 synes de sidste Spor af dem fuldstændig forsvundne; en bølgende, græsklædt Skraaning indtog deres Plads. Ogsaa Kaskaden og det genealogiske, peripatetiske Akademi skal tidligt være smuldret væk. For det sidstes Vedkommende blev en Del af Statuerne benyttet som Dekorationer i andre Dele af Parken. — I al Stilfærdighed havde den engelske Havekunst sejret over den franske.

Forskellen mellem disse to Arter af Havekunst er dybt-gaaende og alt i alt særdeles karakteristisk for de to Tidsaldres Livsopfattelse.

Den franske Havekunst bunder i Menneskets Trang til at herske over Naturen, ordne og organisere den. Den engelske bæres af Naturbejstring og Naturtilbedelse. Den ønsker, at Naturens Vidunderlighed skal udfolde sig i sin fulde Glans..

Den franske Havekunst vil besejre alle Tilfældigheder og fuldstændig forme baade Planter og Terrain efter sit Behov. Den engelske kæler for alle Tilfældigheder og benytter dem til at give Anlægget Afvexling.

I det franske Haveanlæg fejrer Logik og Konsekvens store Triumfer. Det engelske byder paa det uventede og overraskende.

Bortset fra Tidsaand og Mode var det i og for sig naturligt, at den engelske Havekunst sejrede over den franske i Ledreborg Park. Terrainet er som skabt for et engelsk Anlæg. De høje Skrænter, de dybe Slugter, Dalbunden med den bugtede Aa, rummer mangfoldige Muligheder for Udviklingen af karakteristiske og ejendommelige Partier. Og disse Muligheder er gennemgaaende bleven udnyttet med stort Snille og understøttet gennem Beplantningen. Bøg og Eg, Poppel og Ask og Birk og Gran veksler med Pil og mangfoldige andre Træsarter og Buske, hvis forskelligt farvede Løv øger den koloristiske

Helhedsvirknings Rigdom, der yderligere fremhæves af, at Træerne snart samler sig i Grupper, snart staar frit, hvert udviklende sig efter sin særegne Natur.

I de sidste Decennier er Sansen for den franske Havekunsts arkitektoniske Fortrin atter vaagnet herhjemme. I Ledreborg Park har dette sat dybe Spor.

Den sidst afdøde Lensgreve Holstein-Ledreborg har med stor Pietet søgt at genskabe noget af den gamle Slotshaves formfulde Skønhed. Med stor Bekostning har han genrejst Terrasseanlægget foran Hovedbygningen. Ved Afgravningerne genfandtes de gamle Gange, saa det kan med nogenlunde Sikkerhed fastslaas, at de nye Terrassers Plads i Terrainet er i Overensstemmelse med de oprindelige. — Ogsaa paa det genealogiske, peripatetiske Anlæg rettede Greven sin Opmærksomhed. De gamle Gange og Rotunder blev i stor Udstrækning genfundne og bragt i Orden, og en Del af Statuerne og Mindestøtterne er atter bleven ført tilbage til Anlægget. Som Resterne af det peripatetiske Akademi nu staar, ejer det en ejendommelig Stemning, der skyldes Vexelvirkningen mellem de brede Bøge og de forvitrede, altid smagfuldt formede Mindesmærker.

Paa Grund af Nyindretningen af Terrasserne har det været nødvendigt at flytte Havens højt ansete, i en senere Tid erhvervede Skulpturværk, Jerichaus Adam og Eva efter Syndefaldet. Denne Marmorgruppe var anbragt i Plainen til Venstre for Slottet, nu staar den paa Toppen af Bakken lige overfor.

Blandt danske Herregaardshaver er Ledreborgs berømt. Dette skyldes dog ikke alene dens Skønhed, men ogsaa den storslaaede Liberalitet, hvormed Greverne Holstein altid har ladet den være tilgængelig for Publikum. Aar efter Aar har den været til Glæde for Mennesker i Tusindvis.

Sognedegnene i Brønshøj-Rødovre. (1668-1803).

Af Viceskoleinspektør *Valdemar Møller*.

Deegnene var Kirketjenere; de ledede Sangen, assisterede ved kirkelige Handlinger, besørgede Klokkeringningen og gav Ungdommen den nødtørftigste Undervisning i Kristendomskundskab. For deres Tjeneste havde de Embedsbolig, Jordlod, Degnetrave (i Reglen 40 Tdr. Sæd) samt Offer fra Menigheden. Som oftest var de Studenter, der af forskellige Grunde ikke var kommet videre i Studierne. Dog skete det stundom, at teologiske Kandidater begyndte med et Degnekald for senere ved Lejlighed at blive befordret til Præst. Undertiden var Degne- og Skoleholderstillingen slaaet sammen. I *Brønshøj* havde Sognedegnen til Brønshøj-Rødovre Menigheder sin Bolig — en lang, straatækt, lav 7 Fags Bygning —, beliggende mellem Kroen og Kirkegaarden. Han havde nær til sin ene Arbejdsplads — Brønshøj Kirke —, men ogsaa nær til et Sted, hvor han kunde slukke sin Tørst og drukne sine Sorger. Om en af Degnene vides det, at han havde mange økonomiske Bekymringer. Og dog var Degnens Indtægter ikke helt ringe. Omkring 1740 anslog Bispen dem til ca. 200 Rdlr. Det var ikke lidt i de Tider — man sammenholde hermed, at Rytterskolernes Lærere kun havde 24 Rdlr. aarlig i Penge. Det ses da ogsaa, at en af Skoleholderne gik over i Degnestillingen, da denne blev vakant. Den gamle Degnebolig blev først nedrevet for faa Aar siden.

I Tidsrummet 1668—1803 har der været 6 Sognedegne i Brønshøj.

Af Kirkebogen ses det, at *Jørgen Knudsen* var Degn ca. 1668—1680. Der vides intet om ham, men med Henblik paa, at Svenskerne havde ligget i Brønshøj faa Aar i Forvejen, og Kirken var blevet brugt til Ammunitionsværksted, forstaar man, at baade Degn og Præst har haft et større Arbejde med at bringe de forfaldne Sager, timelige som aandelige, paa Fode.

Fra 1680—1706 var *Peder Olsen Knop* (Stud. fra Kallundborg 1674) Sogndegn for Brønshøj og Rødovre Menigheder. Rødovre blev 1682 Annex til Brønshøj. I hans Tid fandt en meget ceber Daabshandling Sted i Brønshøj Kirke, om hvilken findes en lang Beskrivelse i Brønshøj Kirkebog.

»Døbt d. 19. Augusti 1687:

En *Morian*, som var 15 Aar gammel, kaldet *Sigvert*. Denne var Hr. Estats Raads. velæle og velbaarne Hr. Luxdorps tiener, kommen fra Bengala udi Ostindien, hidbragt ved Hr. Admiral Sigvar Adeler, som var Gubernator paa Hans May.st Fæstning Dannebrog udi Ostindien, men døde paa hidreisen. Samme bleff senere kaldet *Sigvert*, hans Naffn var tilforn Docter, som de kalled ham paa skiemt.

Hos mig var hand til information ungefair et Aars Tid. Hand gjorde aabenbar sin bekiendelse for Guds høye Alter og fornøveligen gjorde rede for sin Christendom liudeligen med alles forundring. (Her opregnes en lang Række Faddere — alle »Standspersoner«.) . . . . .

Alle disse fornemme Høye Herrer og Personer offrede omkring alteret og effter dennem fulte enhvers Laqvay og Tiener, som alle offrede werd.

Fra Predichestoelen holdis bøn, for alteret bleff holden Oration, som aff mig ved Hendes Naade bleff forhandlet, og hand effter gjorde løfthe, bleff døbt og nu strax effter Dom. XIV p. Trin. stoed og anamit den H. Nadveres Sacrament. Gud styrche hannem i det goede og bevare ham uskatterlig till vor Herre Jesu Christi Dag. Amen.«

En lang Række Kareter har ført Herskaberne med Følge ud til den lille Landsbykirke, og Begivenheden har nok vakt stor Opsigt og været et almindeligt Samtale-

emne i Landsbyen. Det har jo ogsaa nok været en indbringende Dag for Degnen!

Peder Knop, »Substitut« i Brønshøj, var flere Gange indstævnet for Birketinget i Ballerup; 1680 i Anledning af en Gæld til Christen Willumsen i Husum og samme Aar i en Retssag mellem Biskop Bagger og Thorsten Nielsen, der drev Bispens Gaard, og som havde tilladt Folk at skære Tørv i en Mose, der tilhørte Bispem. Peder Knop stod da frem og »suared med Eed med opragte fingre effter Loffven, at Hannem er vitterlig, at Hans Pedersen har skaaret der. . . .«

1682 havde han en Datter til Daaben, kaldet Dorothea. Det hedder herom:

Faderen: Peder Knop, Degn, Brønshøj.

Moderen: Dorethe Knop.

Faddere: Hr. Heidemanns bar det.

Jomfr. Sophie Friis holt det ofver.

Christopher Heidemann.

Christen Aalborg, Smed paa Westergade.

Jesper Rasmussen, Brænde wiins mand og

Hans Daatter holt Christen Huen.«

Man bemærke, at det var »Standspersoner«, i hvert Fald ingen af Bondestanden; Heidemann ejede Herregaarden Husumgaard (hvor Leonora Christine opholdt sig nogle Maaneder i Sommeren 1685 efter Løsladelsen fra Blaataarn).

1688, d. 23. February bleff Peder Knopps Degnets Barn, som var dødfødt, begravet,

og 1689, 4. Juny bleff Peder Knops Datter Anna Maria begrafven i Brøndshøj Kirkegaard i den østre Krog ved Vaabehuset.«

1706 døde Peder Knop; Enken levede til 1713.

Den tredie Degn var *Anders Jensen*, Student fra København, i Brønshøj 1706—41. Man faar Indtryk af, at han har haft en fast Position i Sognet. Han holdt Karl og var ikke sjældent paa Tinge i Sager med Sognefolkene, naar disse ikke svarede ham de Afgifter, de var pligtige til. 1712 havde han indstævnet Michael Nielsen »udi Utersleuf til Spørsmal at suare og Dom at lide for Restan-

cen trey Aars Deigne Trave«. Michael Nielsen maatte love at holde sig Loven om Deigne Traven efterrettelig!

Degnen i Brønshøj »penserede« aarlig til »Vor Frue Latine Schole« 6 Rdl. 4 Mk.; til Gengæld havde Disciplene fra øverste Klasse — Mesterlektien — fortrinsvis Adgang til Degnekaldet. Til Degneenkerne svarede en Pension af Kaldet paa 8 Rdlr. 1727 blev Anders Jensen Enkemand, og nu styrede Margrete Bastiansdatter i en halv Snes Aar Huset for sin Svoger. Hun blev 1737 »lagt under Quindestoelene i dend brede Gang tæt oppe ved Choeret«.

Samme Aar opdagede en ny tilkommen Præst et Menneſke i Sognet, der ikke kunde læse eller skrive og »intet kendte til Guds Ord«, ja end ikke vidste, hvor gammel han var. Han spurgte Degnen ud desangaaende, hvortil denne svarede, at han intet kendte til ham, »hvilket er meget underligt, eftersom han (Degnen) har været her i 30 Aar, og hans Embed fornemmelig er at undervise Ungdommen«. Det 23-aarige unge Menneſke blev sat i Skole, han var meget tungnem — og Skolemesteren har nok ikke været begejstret for ham! Ualmindeligt var det ikke, at de unge af Bondestand simulerede, skjulte deres Alder af Frygt for at blive taget til den forhadte Militærtjeneste.

Den 27. Febr. 1741 gav Anders Jensen 50 Slettedaler, der skulde staa hos Præsten til 5 Procent Rente. Hver »Michelsdag elier Juul« skulde disse Rentepenge gives til »Brøndshøj eller Rødoure Sogns fattige og ingen andre«. »Derom er ingen videre Foundation«, skriver Præsten i sin Embedsbog. Og Ugen efter, »3. Martz 1741, døde han i sit Embeds 35. Aar og alders 69. Aar«. Nu blev *Henrich Hiort* Degn. Han var Student fra Slagelse Skole 1739, samme Aar blev han *Skoleholder* ved »Rytterskolen« i Brønshøj og ægtede Elisabeth Tronier. Samme Aar havde de en Søn Rasmus til Daaben. Det ses af Kirkebogen, at han har haft Omgang med Folk af bedre Stand. Det var i hvert Fald et økonomisk Avancement at blive Degn. Det hedder jo, at naar det »regner paa Præsten, drypper det paa Degnen«. I Brønshøj var det omvendte nærmest Tilfældet, thi Præsten klagede over, at hans Indtægter ikke var større end Degnens, hvorfor der blev taget en Korn-

tiende fra denne og lagt til Præstekaldet. Saa kom der den rette Balance i Tingene!

Det vides, at han i længere Tid var svagelig. Bispnen skriver i sin Visitatsbog: »Degn Henrich — ædrue — har i lang Tid været svag, men nu begyndt at bædre sig.«

1749 døde han, efterladende sig Enke og en større Børneflokk. Præsten i Brønshøj var fra Trondhjem, hans Broder var Sjællands Bisp, og maaske kan dette forklare, at en Nordmand, *Lorentz Pedersen Holst*, Stud, fra Trondhjem, nu blev Degn til Brønshøj-Rødovre Sogne og havde Kaldet i 25 Aar, 1751—76. Han har aabenbart siddet haardt i det og været inderlig led og ked af det hele. I Landsarkivet for Sjælland opbevares 3 Skrivelser fra ham, de belyser hans fortrykte Stilling.

Han skriver 4. April 1759:

Høyædle,

Høyærværdige og

Høylærde Hr. Biscop.

Naadige Herre.

Da jeg ofte har haft den Naade mundtlig at andrage for Deres Høyærværdighed mine slette Omstændigheder, saa understaar jeg mig endnu skriftlig at anmelde samme. Det er Deres Høyærværdighed altfor vel bevist, at jeg er den eneste Degn her i Sjælland, som ingen Korn-tiende nyder, men allene det uvisse, som falder, som i disse besværlige Tider er ganske ringe, hvoraf jeg med min Familie hverken kan subsistere eller mindre istandsætte min forfaldne og før min tiid ruinerte Bolig, thi jeg har ikke isaa meget som et knippe Halm af den hele tiende.

Nu ere Tagene dels af Ælde fortærede og dels af Vinden afblæste, Væggene hartad udspringende — Sparrer og Lægter forraadnede, saa vi nu knap har et Sted at sætte vor Seng paa, naar det regner, og maa være bange, naar det blæser, at den paa fald staaende Hytte skal falde ned over os, hvilket er hele Menigheden bekjendt. Ja, jeg har i Aar af Mangel paa Foder været nødsaget til at skille mig med mine Faar, som hidindtil har været mig og mine en stor Hielp til Klæder og føde. Naar altsaa dette andre Degne kan forbædre sig, fordi de i disse Tider haver foder og Kiærnen vel betalt, saa er jeg med min familie færdig at crepere, fordi jeg har ingen af Delene, og naar andre Degne kan holde baade Heste og Wogne, maa jeg, som ingen Hest kan holde, gaa og udstrabadsere mig

til 6 Byer, ja, min Kone sidder indemuret som i et Kloster og ingensteds kand komme.

Dersom jeg nu, da Degne-Boeligen saa haardelig trænger til reparation, ingen Hjelp nyder, nødes jeg at overlevere den til Præste Enke Cassen, som har den i Pant, at den kand lade den reparere og gøre sig betalt af min Eftermand; da jeg aldeles ikke forlanger noget for den, men dog vil betale de sædvanlige renter for at boe i den.

Dersom det ikke kand gaae an, nødes jeg til at søge Hans Kongelige Mayestæt om, at hans Rescript om Degneboeligerne maa staa ved Magt, navnlig at den af Kornindkomsterne skal holdes i Stand. Men for at befries fra alle fortrædeligheder i denne trælagtige Tiepneste er min underdanigste Begiering, at Deres Høyærværdighed vil redde mig af min yderlige Elendighed ved at meddele mig et andet Brød, da Gud saadan retmæssig naade visselig skal belønne, hvornæst jeg i Haab om en gunstig Bønherrelse henlever i dybeste underdanighed.

Høyædle og Høyærværdige
Høylærde Hr. Biscop.
Naadige Herre.

Deres
underdanigste Tjæner
Lorentz Pedersen Holst.

Brøndshøj, d. 4. April 1759.

Ovennævnte Bønsskrift havde ikke den forønskede Virkning; et Par Maaneder efter — 16. Juni 1759 — skriver Degnen atter til Biskoppen:

»Høyædle og høyærværdige Hr. Biscop.
Naadige Herre.

»Jeg understaar mig herved at fremsende inlagde Memorial ydmygst bønfaldende, at Deres Høyærværdighed vil proponere min Sag paa det beste, at jeg dog som andre Degne maatte naae det ønske at see min Degne-Boelig i forsvarlig Stand, thi hvis jeg selv uden hielp skal bestride dens reparation, vil det ufejlbar befordre min total ruin. Hvornæst jeg i dybeste Underdanighed henlever.

Høyædle og Høyærværdige
Hr. Biscop.
Naadige Herre.

Deres
allerydmygste, underdanige
og ærbødige Tjæner
Lorentz Pedersen Holst.

Brøndshøj, d. 16. Juny 1759.

Heller ikke dette frugtede; og da Degnen hører, at hans Kollega i Kirkeværløse ligger for Døden, skynder han sig at indsende Andragende om at blive befordret til dette Degnekald. Dette sker i November 1759.

Høyædle,
 Høyærværdige og
 Høylærde Hr. Biscop.
 Min naadige Herre.

»Da Degnen udi Kirke Wærløse ligger for Døden, og der er intet Haab om hans forbedring, saa er min aller- ydmygste Begjæring, at om hand ved Døden skulde afgaae, Deres Høyærværdighed da vilde forunde mig Degnekaldet, thi baade er der kun en Kirke at opvarte og en nye opbyggt Degnebolig samt flere Herligheder, der hører Degnekaldet til, hvilket kunde komme mig som en fattig Mand vel tilpas og kunde være Vederlag for mine 9 Aars lange og møysommelige Tiænnestø her i Brøndshøj og for de store Bekostninger, jeg tiid efter anden har giort paa den forfaldne Degne-Boelig.

Jeg forlader mig i det øvrige paa Deres Høyærværdigheds mange høye Løfter og underdanigst recommenderer mig til Deres Høyærværdigheds Retsindige affection, hvornæst jeg med utallige forbønner for Deres Høyærværdighed og ganske høye familie i dybeste veneration henlever.

Høyædle,
 Høyærværdige
 og
 Høylærde Hr. Biscop
 Min naadige Herre

Deres
 Troe Forbeder hos Gud
 og underdanigste Tiæner
 Lorentz Pedersen Holst.

Brøndshøj, d. 13. Novbr. 1759,

De saare ydmyge Andragender har ikke haft den for- ønskede Virkning, og at Boligen har været mindre solid, ses deraf, at den nedblæste 1761. I den Anledning blev der foranstaltet en Kollekt blandt Gejstligheden i Sjæl- lands Stift til Genopførelse af Degneboligen. Man maa da antage, at den blev noget solidere!

Først 1776 befriedes Holst for sin »trælagtige Tiene- ste« i Brønshøj, idet han *byttede Embede* med sin Efter- mand *Jens Lund*, der var Degn ved St. Hans Hospital. Her

virkede han kun faa Aar; hans Enke — Ane Cathrine Holst — blev begravet i Brønshøj Torsdag 24. Juli 1784.

— Den sidste Degn i Brønshøj var *Jens Lund*, f. 1730, Student fra Nakskov 1749, først Skoleholder ved Børnehuset og Degn ved St. Hans Hospital. Han byttede — som nævnt — Embede med Holst.

Det anføres i Kirkebogen 1776, at »Lene Sehsteds spæde Rebecca er død i Degnebolig«.

At det ikke har været nogen ublandet Fornøjelse at færdes i Embedsforretninger paa Sognevejene, ses af følgende Klage fra Præst og Degn til Amtmanden (Scheel-Plessen).

»Jeg veed, at Deres Excellence haver foranstaltet en istandsættelse af Weyen imellem Husum og Islehus, men enu befindes, at den er ligesaa slet i Aar som i fjor, da der blev lagt lidet Grus hist og her, men paa det værste Sted slet intet. Jeg har derfor adskillige Bekymringer: skal jeg blive siddende paa Vognen, saa staa jeg Fare for at vælte, og dersom det skeedte, hvem kand erstatte mig den skade? Skal jeg staa af og vade igiennem dyn-det, da vilde det blive tungt for mig, som en gammel Mand at gaae til Embedsforretninger med vaade Fødder? Skal jeg lade Sognereysen fare og give Rødovre Sogne-Folk Andledning til Deres Klagemaal og mit Forsvar, dend opsyn vilde jeg ugierne opvække: det bliver derfor min Tilflugt og underdanigste Ansøgning, at Deres Exc. ville fornye sin Ordre med dend alvorlige eftertryk, at den af Vedkommende bliver respektered.

Underdanigst

Brønshøj, d. 15. Oktb. 1786,

P. Egberg.«

»Denne min Sogne Præstes underdanigste andragende og begiering beder jeg ligeledes underdanigst at maae blive efterkommet, da jeg (om Gud vil) paa førstkommande Søndag begynder min Aften Læsning i Rødovre og skal reyse ad denne vey i Mørke og Mulm Kl. 9 à 10 om Natten med største Liivsfare.

Underdanigst

Brønshøj Degnebolig
ut supra.

af
J. Lund.«

Men saa tilføjes der: »Dette Brev blev ej bortsendt, da veyen blev reparered.«

Der var megen Modvilje hos Bønderne, som skulde befordre Degnen rundt i Sognet, naar han i Embeds Medfør læste med den voksne Ungdom. Lund maatte klage

til alle Myndighederne, og til sidst resolverede Kongen i Aaret 1784, at 11 Gaardmænd i Husum skulde idømmes en Mulkt paa »fiire Mark« hver til Sognets fattige og endvidere tilpligtes at befordre »den gamle Degn« »uden Følge for Efterkommerne« rundt til Sognebyerne. Det har nok været med blandede Følelser, at Degnen satte sig op hos sine Sognefolk! Dog tager man fejl, hvis man tror, at dermed var den Sag i Orden. Omkring Aar 1800 blev det galt igen; denne Gang fra Sognets anden Kant, fra Emdrup. Her var det rent galt med Gaardmand Niels Andersen, han vilde hverken køre for Degnen eller udrede den Smaaredsel, han skulde. Til sidst blev der givet Lund Ret til *Udpantning*.

1792 laa Lund i Proces med Brønshøj Bymænd om et Stykke Jord paa $5\frac{1}{2}$ Skp. Land, hvoraf han fik tilkendt 1 Skp., og 1793 indstævnedes han et Par Utterslev Gaardmænd til at betale *Tolv-Brød* for at ringe Tolv om Middagen; den ene resterede for $2\frac{1}{2}$ Aar, den anden for 8 Aar. Begge blev dømt at betale in natura eller med rede Penge.

Biskop Balle var godt fornøjet med Degnen. »Degnen Msr. Lund er gammel. Han synger taalelig og catekiserer nogenlunde.« Senere hedder det: »Den gamle Degn Msr. Lund har bestandig iagttaget sine Pligter. Jeg agter ham og lader ham hilse.«

1802 indgav Lund Begæring om Afsked og om, at Sønnen, Student Johs. Lund, maatte faa Embedet. Dette sidste blev dog afslaaet, da man paatænkte at nedlægge Degnekaldet. Aaret efter, d. 24. Aug. 1803, døde Jens Lund, 73 Aar gammel, efter 27 Aars Virksomhed i Brønshøj. »Liigtale i Chordøren, da han blev begravet i Kirken«, siger Kirkebogen.

Sønnen blev nu »Interimsdegn« til 1805, da Kaldet blev nedlagt og Degneboligen solgt til Kromanden i Brønshøj — for 372 Rdl. For 5—6 Aar siden blev den nedrevet.

Og dermed var Degnenes Saga ude. Men den Dag i Dag minder »Degnemosen« og »Degnemose Allé« om, at der i sin Tid har levet og virket ovenomtalt Folk i Brønshøj.

Fra Brøndbyvester og Brøndbyøster Sogne.

Af fhv. Sognepræst *Henning Jensen*.

Der findes i Landsarkivet en interessant lille Bog, nemlig en »Gudstjenestebog« fra 1737—44. Den indeholder alt, hvad Præsten hver Søndag bekendtgjorde for Menigheden fra Prædikestolen; og da disse Bekendtgørelser var langt mere omfangsrige end de nuværende, faar vi i dem Kendskab til en Mængde Ting og Begivenheder ikke alene i Brøndbyerne, men i en langt videre Omkreds, som ikke er uden Betydning for Tilstanden i Landet for henved et Par Hundrede Aar siden.

Det var en fast Regel, at Præsten hver Søndag bekendtgjorde fra Prædikestolen, hvad Tid Solen stod op næste Onsdag, og hvad Tid den gik ned. Ligeledes bekendtgjorde han alle Maaneskifterne, — naar Nyet blev tændt, første Kvarter, andet Kvarter, Fuldmaane osv. Det indskærpes jævnligt Forældre »samt Mad-Fædre og Mad-Mødre«, at de »ei ville forhindre deres Børn og Tyende, at de jo efterdags, naar der er sidst Tjeneste, flittig lader sig indfinde i Kirken til Læsning og Regnskab at gøre for det, de have hørt og lært af Prædikenen, og siden at blive til Cathecismi Undervisning«. Det meddeles Ungdommen, at hvis de ikke møder i Kirken til Prædiken og Cathecisation, saa vilde de »ingenlunde blive tegnede og ei annammen til Skrifte eller Alterens Sacramente«. — Det er »Hans Kgl. Maj. allernaadigste Vilje og Befaling, at der skal have alvorligt Indseende og Opsigt med Ungdommens flittige Undervisning, og at der, foruden den sædvanlige Søndags-

Læsning skal ugentlig een Gang læses i hver By. Og er det berammet — undtagen i den travleste Sæde- og Høsttid —, at her i Brøndby-Vester skal læses om Tiisdag Middag i Kirken strax efter Klokken 12. Da herved ombedes og formodes, at Ungdommen fra saa gudeligt et Værk ei tilføies nogen Ophold eller Forhindring, helst det er deres Salighed angaaende.

Naar nogen i Menigheden havde forset sig paa en eller anden Maade, maatte de staa aabenbart Skrifte i Kirken, og Præsten holdt da fra Prædikestolen en lille Tale, i hvilken han præsenterede den angrende Synder og opfordrede Menigheden til atter at optage det vildfarne Faar i sin Midte.

Søndag d. 7. Juli 1737 finder vi følgende:

»Her fremstiller sig i Dag en bodfærdig Synder, navnlig Niels Nielsen, hvilken har, udi en fortvivlet Stand som et vildfarende Faar længe i en forvirret Skik gaaet paa Syndens Vei, entholdet sig fra den aandelige Faaresti, Guds Hus, og skammeligt forsømt sin Sjæleføde med det saliggørende Guds Ord flittig og retsindig at høre, og det hellige og højærværdige Alterens Sacramente rettelig og andægtig at bruge. — Men som han nu, ved Guds Aands Oplysning, er kommen til samme sin Synds Kundskab og hjertelig angrer og fortryder den, saa fremkommer han her i Dag med et sønderknust Hjerte og en angergiven Aand, og i en fast Tro og Tillid til sin Frelsers, Jesu Christi, Fortjeneste, med Løfte om et alvorligt Forsæt til Forbedring og Omvendelse, at bede Gud om Naade og denne Guds Menighed om Forladelse for denne sin begangne Synd og grove Forseelse, hvormed han har givet Forargelse fra sig. — Ombedes derfor Menigheden at ville tilgive ham denne sin Feil, og ikke lade sig deraf forarge, men heller indfalde til Gud med inderlig Bøn og Paakaldelse, at han vil tage ham til Naade, og antage ham til sit Barn og delagtiggøre ham i sit Huses Gode, med Hjerterns Ønske, at han efterdags maa bekræftes, styrkes og grundfæstes i det Gode, Guds hellige Navn til Ære og sig selv til Salighed, hvortil vi samtlige vil ønske ham Naade, Lykke og Velsignelse af Gud Fader i Sønnen Jesu Christo ved den naadige hellig Aand.«

Dette viser, hvilken uhyre Forskel der er paa den daværende Tid og Nutiden. Det betragtedes som en grov Synd ikke at gaa i Kirke og til Alters, en Synd, som man offentligt maatte bede Menigheden om Forladelse for.

Gamle Folk vil endnu erindre, at der i deres Ungdom hver Søndag af Degnen blev baaret en Tavle omkring, i

hvilken der samledes Bidrag i forskelligt Øjemed. Det synes nu at have været Skik i 1737, at Tavlen ogsaa blev baaren om, naar der var Bryllup. Men denne Skik synes at være gaaet af Brug i Brøndbyerne.

Søndag d. 28. Juli 1737 maatte nemlig den daværende Sognepræst *Jens Colding* minde om, at det var »Hs. Kgl. Majestæts Befaling, at hvor og naar der holdes Gæstebud paa Landet, skal Degnene, enhver i sit Sogn, eller en anden i hans Forfald, have Indseende med, at Bøssen omgaar saavel til Brudefolkene som til de indbudne Gjæster«. Hvad der indkom, skulde gives til Sognets Fattige, og enhver, der lagde noget i Bøssen, »kan vente sig Belønning i de Retfærdiges Opstandelse«.

Søndag d. 8. September 1737 var der atter en bodfærdig Synder i Kirken. Denne Gang var det en Kvinde, *Ellen Rasmusdatter*. Hun havde forset sig mod det 6. Bud, men vil nu »ved en sand og alvorlig Poenitentse bede Gud om Naade og Menigheden om Forladelse«.

Opfordringerne til Ungdommen om flittigt at møde i Kirken til Cathecisation synes desværre ikke at have frugtet. *Søndagen d. 24. November 1737* meddeler nemlig Pastor *Colding* fra Prædikestolen, at »endeel af Ungdommen findes forsømmelig og motvillig til at efterleve Hs. Kgl. Maj. allernaadigste Befaling«. Han maa derfor »én Gang for alle advare dem, at de flittig indfinder sig«. Hvis de ikke møder, »da maa Degnen efterdags ikke indtegne dem (til Altergang), og da maa de selv tilskrive sig den Skam, Skade og Ulempe som de, ved saadan sin motvillige Udeblivelse og Forsømmelse kan vorde tilføjet«.

1738.

Søndagen d. 15. Juni meddeler Præsten, »at der i Dag er en bodfærdig Synderinde, navnlig *Anne Margrethe Hansdatter*, som har syndet mod det 3die Bud og grovelig forset sig mod Gud i at foragte hans hellige Ord og i lang Tid entholde sig fra det høiværdige Alterens Sacramente«. — Men da hun nu »med Hjertens Suk og væmodig Poenitentse« har indfundet sig for at afbede sin Forseelse, »saa ville Guds Børn andægtig og alvorlig bede Gud med hende og for hende, at han i Naade selv vil forarbejde en sand Omvendelse hos hende og med sin gode Aand saaledes regjere hende, at hun herefter ei mere falder i saadan grov Synd og Guds Fortørnelse«.

Det var ikke alene saadanne Sager, som kun angik Brøndbyerne, der meddeltes fra Prædikestolen; undertiden fik Præsten Opfordring til at meddele noget fra

fjerntliggende Sogne, som mulig kunde faa Interesse for hans Sognefolk. — Disse Meddelelser fra Prædikestolen bragte altsaa Sognefolkene adskillige Nyheder og erstattede saaledes i nogen Maade den fuldstændige Mangel af Aviser. Vi kan tænke os, at dette Forhold tildels har bidraget til at holde Folk til Kirke. Man kunde aldrig vide, om Præsten ikke netop den Søndag havde en eller anden interessant Nyhed at meddele.

Søndag d. 2. November meddeler Præsten, at »Velærværdige Hr. *Mathias Hermand Læssøe*, Sognepræst for Reersløv Menighed i Løve Herred«, havde henvendt sig til ham i Anledning af en Skandale, der var foregaaet i Reersløv Sogn. En ung Pige *Kirstine Olufsdatter Sundts* var nemlig den 14. Juli blevet trolovet med Ungkarl *Søren Jørgensen*, »som har Gaard i Sønderød i Reersløv Sogn«. — »Men da der var udlyst for dennem til Egteskab, er hun bortløben og ikke siden indfundet sig til Sammen-Vielse og Egteskabs Fuldbyrkelse«. — Derefter følger en Beskrivelse af den bortløbne Brud: »Hun er maadelig høi og har et trint og glat Ansigt«. — Sognefolkene anmodes om at give Præsten Underretning, hvis nogen skulde høre noget om hende; »for at dette vildfarende Faar kan komme paa den rette Vei igjen«.

Det er jo muligt, at der bag denne Bortløben skjuler sig en hel Roman. Det var i hine Tider sjældent Hjertet, der fik Lov at raade, naar de unge Piger skulde bortgiftes.

Men den Søndag havde Præsten endnu mere at meddele: »Der lyses ogsaa efter en Ægte-Mand, som haver boet paa St. Jørgens-Bjerg udenfor Callundborg indtil d. 13. Mai 1737, da han er undvigt fra sin Ægte-Hustru *Maren Pedersdatter* og 2de umyndige Sønner, og siden ikke har indfundet sig, endskjøndt de ved den ulykkelige Ildebrand, som overgik St. Jørgens-Bjerg d. 17. Juli 1737, er bleven husvilde og i yderste Armod geraaden«.

Og endelig efterlyses »en Reserve-Karl fra Callundborg Kalds underliggende Mensal-Gods ved Navn *Hans Hansen*, som Dagen efter St. Hans-Dag er undviggen af sin Tjeneste. Skulde nogen af disse 2de Bortløbne antræffes, maatte det tilkendegives Høiærværdige og Høilærde Hr. *Peder Hansen Paludan* paa hans Bekostning, som er Sognepræst i Callundborg«.

1739.

Søndag d. 14. Juni efterlyses følgende Personer:

1. *Dorthe Nilsdatter* Hun var løbet bort fra sin Trolovede *Jens Jensen* i Blæssinge. Hun var 20 Aar, »maadelig af Høide. tyk af Ansigtet og noget rødladen i Kinderne med sorte Øienbryn«.

2. *Jens Olsen*, ohngefær 40 Aar, maadelig af Høide, sorte Øienbrynhaar, grov i Udtale og lad til Arbeide, hvorfor han har begyndt at løbe om i Landet for at betle, og er ellers gift for faa Aar siden og fra Hustru og iboende Hus undvogen«.

3. *Poul Poulsen*, »af Alder 20 Aar, af en maadelig Høide, noget smal i Ansigtet og kleinlig (daarlig) af Udtale, af brune Øienbryn, som fra sin Fader er undvegen«.

Disse tre Personer var undvegne fra Havrebjerg Sogn i Sælland. Skulde nogen kunne give Oplysning om dem, maa de »anmelde det »hos Universitetets Ridefoged udi Roeskilde *Christian Tostrup*, og der blive med 10 Sletdaler (40 Kr.) til recompans (Erstatning) for deres Umage betalede«.

Endvidere efterlyses *Hans Hartvigsen*, som blev troloved og siden undvigede fra sin Hustru, og var henimod 34 Aar, middelmaadig af Statur med et langagtigt, slet (glat) brunt Haar, noget hastig i sin Tale«. — De, som traf ham, skulde meddele det til deres Sognepræst, »hvilken da ufortrøden ville behage at give det tilkjende enten ved Posten eller anden Leilighed for Hr. *N. Ahrsløben*, Sognepræst for Kongsted«.

Endelig lader Hr. *Lars Judichær*, Provst i Hammer Herred og Sognepræst til Hammer og Lundby, efterlyse en Karl, *Hans Nielsen*, »henad 20 Aar gl., som tjente ham og bortløb om Natten mellem 2. og 3. Pintsedag Han var høj af Staur, havde et langt, brunagtigt Haar, bleeg i Ansigtet, klædt med hvid Trøie yderst og rød under. Han var Vorned til Hammer Præstegaard og havde ellers begaaet et Leiermaal, som mulig har været Aarsag til hans Undvigelse«.

Samme Søndag fremstilledes for Menigheden en grov, dog ventelig bodfærdig Synderinde ved Navn *Ellen Rasmusdatter*, der nu anden Gang har som de vildfarende Faar skeitet fra den rette Vei, gaaet paa den vilde og trange Sti og ved hendes grove og fremturende Horeris Synd løben vild fra Hjorden, saa at, endskjøndt hun vilde skjule denne Synd for Menneskene, saa kunde hun dog ikke dølge den for Gud, og derved let kunde blive et fortabt Faar og en forloren Pending. Men som hun nu i Dag indstiller sig for Guds Menighed, offentlig at afbede samme sin begangne Forseelse hos Gud og Forargelse hos Menigheden, — saa ville Guds Børn alvorligen bede for hende, at Gud selv i Naade vil forarbeide en sand Omvendelse i hende, og fremdeles med sin gode Aand saaledes regjere hende, at hun ikke herefter skal falde i saadan eller anden grov Last og Guds Fortørnelse.«

Endelig opfordres Menigheden til at tegne sig for Bidrag til Amtsforvalter og Eier af Gislingegaard, *Jacob Jørgensen*, da han har »ved ulykkelig Ildebrand lidt stor Skade paa Gods og Formue«.

Man kan forstaa, at alle disse Meddelelser fra Prædikestolen i ikke ringe Grad bidrog til at forlænge Gudstjenesten. Men i lige saa høi Grad bidrog de ganske vist til at gøre den underholdende, hvilket maaske nok kunde behøves.

Søndag d. 28. Juni var der atter en Synderinde, der havde forset sig mod det 6. Bud, og d. 12. Juli maatte *Niels Willumsen* staa aabent Skrifte for samme Forseelse. Gennem hele »Gudstjenestebogen« vender denne Synd stadig tilbage, og man faar det Indtryk, at Moralen i Brøndbyerne ikke har staaet paa noget særlig høit Trin. Der var ellers mange Sogne i den Tid, hvor der meget sjældent fødtes uægte Børn.

Søndag d. 15. November bekendtgjorde Præsten. at *Hans Michelsen Thim* for 5 Aar siden havde købt Næstved Bys store Veirmølle for 1900 Sletdaler og desuden kostet 8—900 Sletdaler paa den; men »i Mai Maaned mistede han udi sin Fraværelse ved en ulykkelig Ildebrand samme Mølle med det af ham indrettede Sigteværk og alt Kornet, saa at intet deraf blev reddet, men alt blev lagt i Aske. Og som han derover med 5 Børn er bragt i yderste Armod, har Hs. Kgl. Maj. allernaadigst bevilget, at han med denne Bog (her har sandsynligvis Præsten fremvist en Indsamlingsbog) maa lade besøge godt Folk i deres Huse baade i Købstæderne og paa Landet overalt i Sjællands Stift.« — Desuden havde Hs. Kgl. Maj. befaleet, at enhver, som vilde give noget, skulde skrive sit Navn i Bogen og Bidragets Størrelse.

Søndag d. 29. November fremstillede Præsten »en angergiven Synder, navnlig *Peder Pedersen*, der har været Guds hellige Ords og det høiærværdige Sacramentes grove og formastelige Foragter, da han har holdt sig fra dem begge udi 3 Aars Tid, og lettelig derved kunde forspilde sin Salighed. Men som han nu finder sin Samvittigheds u-roelighed at være stor, og han nu gruer og forskrækkes for Guds strenge Vede og den ævige Død og Fordømmelse —, saa indfinder han sig nu i Dag som et fortabt Faar i denne aandelige Faaresti, hvorfra han har længe løbet vild, og vil afbede denne hans grove Synd.«

1740.

Søndag d. 10. Januar giver Præsten først den sædvanlige astronomiske Oversigt: »Paa Onsdag staar Solen op

lidet over 1 Quarter til 9, og gaar ned næsten 3 Quarter til 4. Samme Dag faar vi fuld Maane om Aftenen Kl. halvgaaen 12. Samme Dag indfalder en Formørkelse i Maanen, som begynder om Aftenen lidet over 1 Quarter til 10, og bliver Maanen ganske formørket næsten halvgaaen Kl. 11, men begynder igen at lade sig se noget over Kl. 12. Og ender saa Formørkelsen lidet over 1 Quarter til 2.«

Dernæst meddeles, at Hs. Kgl. Maj. »allernaadigst har bevilget og tilladt Hans Høiærværdighed Biskop *Ancher sen* over Riiber Stift en Collect... for at komme af den Vidtløftighed, som endnu hænger ved ham, siden den ham, ved den u-lykkelige Ildebrand i København tilføiede store og ubaadelige Skade, hvorved han kom i saa stor Uformuenhed, at han ikke kan gøre Rede og Rigtighed for sig.« — Ved den forrige Collect (til Mølleren i Næstved) fandtes det, »at unge Folk og Tyende næsten ikke havde givet noget«. Præsten mener derfor, at de nu »maa findes des villigere til at gøre godt, mens de kan og har Tid, da alle og enhver kan vente sin Betaling og Vederlæggelse af den almægtige Gud, som er alle Velgerningers rige Belønner«.

Søndag d. 3. April efterlyses »et Qvindmenneske, som Tirsdagen d. 8. Marts har henlagt et levende Drengbarn i Sneen ved Veien nærved Friederiksberg Slot, som synes at være 1 a 2 Aar gammel, klædt i en Kattuns Hue og Kyse, en rød filtes Trøie, et rødt Skørt, et grønt Forklæde, et Par blaa Hoser og to u-mage Sko. Paa Brystet er heftet en Seddel at Barnets Navn er *Jens* og Faderen gamle *Jens Jensen*. Hvilket Barn nu er indsat hos en Slagter i Friederiksberg By, navnlig *Friederich Jacobsen*. Hvo som herom kan give nogen Efterretning, enten hvor Barnet savnes eller véd nogen Oplysning derom, vilde anmelde det i Regiments-Skriverstuen i Brønshøj. Saa vidt er ellers udsporet, at de har været 2de Kvindfolk i Følge, da Barnet blev henlagt, kommende fra Slottet. Den ene, der har lagt Barnet, var klædt i Kattuns Kaabe, violet Skørt, blaastribet Forklæde, liden af Statur, ung og meget rødsøiet.«

Palmesøndag d. 10. April meddeler Præsten, at Ungdommen »Tid efter anden udebliver til Høitiderne, og ikke lader sig indfinde med deres Gave og Offer, som de efter Guds og Kongens Lov er pligtige at yde mig og Degnen«. De undskylder sig med, at da deres Forældre og »Mad-Fædre og Mad-Mødre« selv er i Kirke, saa kan de ikke forlade Huset. — I den Anledning meddeler Præsten, at han og Degnen er villig til at modtage Ungdommens Offer *anden Paaskedag*, »hvilket synes at være til deres desto større Bequemlighed«.

Dernæst advares alle og enhver, »fornemmelig Ungdommen og helst de, som sidder paa Pulpituret, at de altid, særdeles paa de store Høitider, helst naar der offres, entholder sig fra Hvidsken, Grinen, større Larmen og anden Uskikkelighed, som hidtil er gaaet i Svang«.

Endelig bekendtgøres det, at der er sluttet en Tractat mellem Danmark og Sverige, som gaar ud paa, »at alle Desertører af begge Landes Arméer og Trouper til Lands og til Søs, samt alle Misdædere og Overløbere. . . . skal strax arresteres, extraderes og udleveres.« Overløberne fra Danmark til Sverige skal udleveres i Helsingborg, de fra Sverige til Danmark i Helsingør.

Anden Paaskedag d. 18. April erfarer vi, at der den paafølgende Søndag, efter Hs. Maj. Kongens Befaling, vil blive ombaaet en Tavle til Fordel for »den Evangelisk-Lutherske Kirke i Utrecht i Holland, som er ganske forfalden og skal paany igen opbygges.« — »Vel er det saa«, siger Præsten, »at en Del i Menigheden kunde besvære sig over, at det kommer saa tit paa, saa at de maa blive kjede deraf.« Men han minder om Paulus' Ord: Lader os ikke blive trætte og kjede af at gjøre godt.«

Søndag d. 22. Mai bebudes atter en Indsamling. Denne Gang gælder det »*Hans Olsen* af Holbæk for erlidte Søskade af Dato 7. Juli 1739, da han, ved et ham tilhørende Fartøi fra Holbæk til Norge strandede om Natten udi et forfærdelig haardt Veir og Snefog, indehavende 300 Tønder Mælk og Korn, saa at han med Skibsfolkene næppe fik reddet Livet, men ikke det ringeste berget af Ladningen, hvorudover han med Hustru og 4 umyndige Børn udi største Armod og Elendighed er geraaden.«

Søndag d. 10. Juli efterlyses en Skræder-Svend *Christen Dreyer* fra Ubye i Arts Herred, »som var trolovet med en Skræder-Enke i Kjelleklinte, men som ikke vilde lade det begyndte Ægteskab komme til Fuldkommenhed, men er undvigen fra sin trolovede Kvinde. Han er maaelig af Statur, trind og bleg i Ansigtet, bruger Paryk, gaar i gule Klæder og er meget ingetaagen og stille.« — Endvidere efterlyses en Husmand fra Boeslunde, som er rømt fra Kone og Børn »udi yderste Armod«. Han har »en fuldkommen stor Næse, er lavpandet og rødladen af Ansigt«. — En Bonde i Bloustrød efterlyser sin Hustru, som er rømt fra ham d. 1. Juni 1739 — altsaa for et Aar siden. Hun er »langagtig i Ansigtet, trindbened, har et langt, stort Haar, sorte Øjenbryn og en liden Vorte paa den venstre Kind, og er temmelig blufærdig af Udsigt. Hun gik bort i et grønt filtes Skørt og en grøn Vadmels Trøie.« Manden lover 4 Rdl. til den, der kan skaffe hende hjem.

1741.

Nytaarsdag kunde Præsten overraske sine Tilhørere med den Meddelelse, at der om Aftenen blev Maaneformørkelse. »Den begynder Kl. 11, er størst Kl. halvgaaen 1, da noget over Halvdelen af Maanen er formørket, og ender henimod Kl. 2.«

Søndag d. 29. Januar meddeles det, at Hs. Kgl. Maj. har tilladt, at der overalt i Sjælland baade i Købstæder og paa Landet — undtagen i København — »sættes et Bækken for alle Kirke-Dørene« for at samle Bidrag til Borger og Skipper i København *Oluf Poulsen Trundhjem*, »der er nu 77 Aar gammel«. Han har nemlig lidt stor Søsksade, idet han »4 Gange har mistet Skib og Gods, og derved sat i saa yderlig og ynkværdig en Tilstand, at han med Hustru og Børn maa næsten crepere«. — Præsten gør opmærksom paa, at Bidragyderne »kan vente sig Løn af den naadige Gud — om ikke nu, saa dog i de Retfærdiges Opstandelse«.

Søndag d. 12. Februar faar vi at vide, at Hs. Kgl. Maj. allernaadigst har erfaret, at der blandt mange gamle og gifte Folk hersker stor Vankundighed. Grunden hertil formodes at være den, »at de bliver ikke tilstede, medens Catechisationen varer«. Derfor har Hs. Kgl. Maj. allernaadigst befalet, at hele Menigheden skal blive i Kirken under Catechisationen »undtagen de Svangre og Frugtsommelige, de Skrøbelige og de, som har ret ondt«. — Dernæst er befalet, »paa det Menighederne ikke for længe skal opholdes, at der maa ikke prædikes over een Time og catechiseres over en halv Time«. — Naar Prædiken er forbi, formaner de Unge til »strax at forføie sig ud af Stolene« og stille sig op »Mandkønnet ved Mandfolke-Stolene og Kvindekønnet ved Kvindfolk-Stolene«. De, som sidder paa Pulpituret, skal strax forføie sig ned og søge deres Plads, »for at man ikke, som hidtil er sket, skal varte og bie efter dem, og derved ske Sinkelse og Ophold i Tjenestens Forretning«. Endvidere befales, »at Kirke-Dørene under Catechisationen holdes tillukte«, og Degnen, Skoleholderen og Medhjælperne skal passe paa, at ingen gaar ud mellem Prædiken og Catechisation, »saafremt de ikke agter derfor tilbørligen at vorde straffede«.

Søndag d. 7. Mai meddeler Præsten: »Ellers fremstiller sig her i Dag tvende bedrøvede, beængstede og hjerteklemte Mennesker, navnlig *Peder Jensen* og hans Hustru *Maren Nilausdatter*, hvilke, endskjøndt de ere forvissede om, at deres Samvittighed skal ikke fordømme dem, at de videndes og med fri Vilje og Forsæt haver dræbt, druk-

net eller paa nogen anden Maade omkommet deres Barn, saa dog, da det er sket formedelst deres Uagtsomhed og Uforsigtighed, fremkommer de som bodfærdige Syndere, at afbede denne store Feil og Forseelse hos den naadige Gud, saa og at anmode denne Guds Menighed, at de ikke ville tage deraf ringeste Anstød og Forargels, men langt hellere indfalde til Gud med inderlig Bøn og Paakaldelse, at de Been maatte nu ved Guds Sendebuds Trøst og Husvarelse blive lette og glade, som hidtil af Sorg og Hjertes-Urolighed har været tunge, ængstelige og sønderknuste«.

Søndag d. 3. September gives Menigheden tilkende, »at Hs. Kgl. Maj. allernaadigst af christelig Omsorg har befaleet, at Jagten, som ellers pleier at tage sin Begyndelse d 24. August, skal nu, paa det at den velsignede Sæd kan vel vorde indhøstet, og ei af onde Mennesker og umælende Creature nedtrædes og opædes, ei begynder før 14 Dage efter d. 24. August og udsættes til 7. September«.

Samme Dag efterlyses en Kvinde *Trune Nielsdatter*, som er rømt fra sin Mand i Finderup Sogn St. Hansaften, efterladende sig et Barn paa 3 Aar og et paa et halvt Aar. »Hun er 30 Aar, stumpnæset, bleg af Ansigt, tung og vriker i sin Gang og har kun ét Bryst at give Die med.«

Søndag d. 10. December efterlyses en undvegen Slave ved Navn *Lars Sørensen*. Ved sin Undvigelse var han »indsmedet i 3 Jern-Skinner, omkring Halsen, om Livet og om det ene Ben, hvilke ved stærke Kjæder vare tilsammen fastgjorte. For mangfoldige Indbrydelser og Tyveris Skyld er han to Gange kagstrøgen og har faaet Brændemærke baade paa Ryggen og i Panden. Foruden at han i dette Aars Begyndelse var udbrudt af Fængslet i Esrom, og med sig tog et Kvinde-Menneske, som for Børne-Drab sammesteds var arresteret, er dette og at erindre, at samme undvigte Lars Sørensen siden 1740, da han første Gang af Slaveriet echappered, og indtil han for sit Tyveri paa Esrom blev fængslet, at han da løb omkring paa Landet saa med Knappenaaler og Baand og saa med andet Kram af Kniver, Skospænder og deslige, og gik sommetider om i Kvindfolke-Habit.

Paa det han nu kan hindres fra at gøre mere ondt, ville da enhver nøie efterforske ham, og hvo ham maatte forekomme hannem paagribe og i Castellet indlevere.«

1742.

Søndag d. 4. November oplæste Præsten en Skrivelse fra Biskop *Hersleb* med Opfordring til Menigheden om at

give Bidrag til at afhjælpe »den svære Hungers-Nød i Norge«. — Biskoppen skriver, at »der er en Nød saa stor, som ei før af nogen levende Mand kan erindres i Norge, efterdi endog de Norskes sædvanlige Tilflugt at male Fyrre-Bark til Mel for at opholde Livet nu har feilet, idet Fyrre-Bark ikke til den Mængde har været at faa, og Fyrre-Mel har kostet 3-dobbelt mod den Pris, andet godt Mel pleiede at koste. Men de fleste har maattet tørre Halm, knuse og male den, sanke Ben op paa Märken af døde Aadsler, tørre, støde og male dem; grave Rødder af Jorden for at æde raa. Børn er fundne paa den døde Moders Bryst at die, Forældre, for ei at se deres Børn at dø, have forladt dem og gaaet paa én Vei og lade Børnene gaa en anden, saa der løbe Børn omkring, som ei selv vide, hvor de høre hjemme.«

Det oplyses endvidere, »at Græsset ved en ny og usædvanlig Plage af et Slags Orme er fortæret, saa at deres Kreature og Heste paa mange Steder er ganske ødelagte«. Kongen — som selv har tegnet sig for et Bidrag af 3000 Rdl. — har nu befaleet, at der over hele Danmark skal ombæres Omgangs-Bøger af Degnene og Skoleholderne i hvert Sogn, og for at opmuntre Folk til at give meddeles det, at »Hs. Kgl. Maj. vil selv efterse hver en Omgangs-Bog og deraf erfare hans Undersaatters Hjertelaug og Kærlighed mod deres betrængte nødlidende Næste og Jevn-Kristen«.

Søndag d. 9. December er der atter to »bedrøvede og bængstede« Forældre, der fremstiller sig, nemlig *Niels Pedersen* og *Karen Larsdatter*. Næstafvigte Høst blev nemlig deres Barn funden død i en Hølade. Og skjøndt de i deres Samvittighed er forvissede om, at de ikke har dræbt Barnet, saa er Ulykken dog sket »formedelst deres Uagtsomhed og Skødesløshed, at de ikke, som Forældres Pligt er, har haft Opsigt med Barnet, og da det savnedes af Børneflokken ikke har spurgt og søgt efter det«. Derfor »fremkomme de nu som bodfædige Syndere, at afbede denne store Feil og Forseelse hos Gud og at anmode denne Guds Menighed om, at de deraf ikke vil tage sig ringeste Anstød og Forargelse o. s.v.«

1743.

Søndag d. 5. Mai erindres Menigheden om, at næste Fredag »indfalder den almindelige store Faste- og Bededag«. Derfor bør »Kongelig Majestæts Forordning efterlevs, at naar der Aftenen tilforn ringes med Bede- og

Freds-Klokken, enhver da begiver sig fra Marken hjemad, og opholder fra al Trældoms Arbeide, og derimod indfalder til Gud med inderlig Bøn og Paakaldelse om Naade og Syndernes Forladelse, og derpaa ved en sand og alvorlig Pønitentse forekommer Gud i sin Vrede, at han i Naade vil afvende adskillige Lande-Plager, som vi med vore mange og mange Slags Synder har fortjent, og det for Jesu Christi Skyld.«

Samme Dag fremstiller sig »et skrøbeligt Menneske — dog formodentlig en bodfærdig Synderinde, navnlig *Kirsten Clemensdatter*, der i langsommelig Tid har anstillet sig som et vildfarende, ja et fortabt Faar, og ganske foragtet Guds Naades Middeler, hvorved han fører Menneskene til Salighed, nemlig det hellige Guds Ord og det høiværdige Alterens Sacramente, hvorved hun lettelig, om hun var beven henrykt i sine Synder, kunde forspilde sin Salighed og blive Djævelen tildelt i Helvedes Pøl og Pine. — Men som hun nu finder hendes Samvittigheds Urolighed at være stor, og hun gruer og forskrækkes for Guds strenge Vrede og den evige Død og Fordømmelse, — saa efter at hun længe har løbet vild, indfinder hun sig i Dag i denne aandelige Faaresti for at afbede denne hendes grove Synd, hvormed hun har fortørnet sin Gud og forarget Guds Menighed.«

Søndag d. 11. August efterlyses »2de Quindes-Personer, der er udbrudte og undvegne af deres Arrest Natten mellem den 16. og 17. Juli. Den førstes Navn er *Karen Hansdatter*, som er Døds-Dom undergiven. Hun er lav af Statur, hvidladet i Ansigtet, hvide Øienbryn, ohngefær 20 Aar gl. Hun havde den Tid en rød Cattuns Trøje, et blaastribet Skørt, en rødtribet Cattuns Kaabe, træhælede Sko, et hvidt Forklæde og en Cattuns Hue og en slet Hat paa Hovedet.

Den anden, som var arresteret for Tyveri, hedder *Anna Margrethe Nielsdatter*, er middelmaadig af Statur, trind og rundladet i Ansigtet, og derhos noget koparret, har en tyk og buttet Næse og noget brunagtige Øjne; hun læsper noget, naar hun taler; hun havde en Cattuns Hue, en rødtribet Vær-Garns Trøje og Skørt, blaa Hoser og Træsko paa og er ohngefær 30 Aar. — Hvo der kan bringe disse tvende Delinquenter igen, helst den første, over hvilken Dødsdom er gaaen, loves 10 Rdl. for Umagen af Højædle og Velbaarne Hr. Obristleutenant *Beenfeldt* til Jomfruens-Egede og Lystrup.«

1744 d. 7. September fremstilles en bodfærdig Synder,

som »ved Overilelse af stærk Drik har syndet mod det 3die Bud, da han ikke har holdet Guds Ord i saa høi Agt og Ære, som han burde«.

Formodentlig har der ved alle Kirker været saadanne »Gudstjenestebøger«, men de fleste er vistnok gaaet tabt. De maa have indeholdt mange interessante Oplysninger om hine Tidens kirkelige og borgerlige Liv.

Henning Jensen.

Lejreegnen og dens Oldtidsminder.¹⁾

Af *Arthur Fang*.

For 20—30,000 Aar siden, da den sidste Istids, den bal-tiske Isstrøms, vældige Masser stod i Begreb med at for-svinde, er Egnen omkring Lejre i sine Hovedtræk blevet udformet. Meget tyder paa, at Isen netop her længe har væltet sig frem og tilbage, inden den har besluttet sig til sit sidste store Tilbagetog i sydlig Retning bort fra Sjæl-land. Det stærkt bølgede Landskab, der hæver sig op mod de storslaaede Bakker i Gevninge Overdrev, er et synligt Resultat af Isens Bevægelser; vældigt har den rodet op i Undergrunden, og store Sand-, Grus- og Stenmasser har den aflejret af de mægtige Forsyninger, den havde med sig fra sit Hjemsted. Hver en Sten paa Mark og ved Strand her i vort Land hører hjemme enten i Norge, i Sverrig eller i Østersø-Trakten. De store Aadale fortæl-ler om de rigelige Smeltevandsmasser, der skulde føres af Sted; overalt i Landskabet har Isen sat sine stærke Spor. Herthadalen, der vel at mærke ikke blot er den lille Sæn-ning inde i Skoven med det saakaldte »Stenalder«, men er hele den lange, ejendommelige Dal, der fra Herthadalshu-set skærer sig dybt ned gennem Bakkerne og løber i næ-sten lige Linie, til den munder ud paa Markerne ved Lejre, er et Værk af Smeltevandet. Hestebjerget er et Brud-stykke af en Aas, der kan forfølges nordpaa hen mod Lejre Mølle og sydpaa ned til Bregentved og Gammerød; den er i Afsmeltningstiden dannet af en Flod, der har løbet i en Tunnel under Isen.

1) Efter et Foredrag, holdt ved Historisk Samfunds Udflugt til Lejre 4. Juli 1922.

Det var et barskt og aabent, koldt og fugtigt Danmark, Isen havde skænket; livløst og øde laa det hen. Men længe varede det ikke, før haardføre og taalmodige Planter — Arter, der nu findes i arktiske Egne — fandt beskedne Voksesteder i al den megen Sten, Grus og Ler. I Aartusindernes Løb bedres Klimaet, Plantevæksten bliver rigere, og mere og mere udfolder Dyrelivet sig. Fra denne Tid, den første Skovtid, hvor Birk og Bævreasp er de fremherskende Træer, har vi Fund, der tyder paa, at Mennesket har levet i Danmark. Her tænkes paa den bekendte Pilespids fra Nørre Lyngby, som Geologen Dr. N. Hartz i 1913 fandt i et Lag fra Bævreasperioden, samt Fund af bearbejdede Rensdyrtakker, bl. a. en i Horns Herred. Dog først fra en meget senere Tid har vi helt sikre Spor af Mennesker her i Landet. Klimaet har i Mellemtiden stadig bedret sig, det er blevet baade varmere og mere tørt. De første lette Skove er blevet afløst af Fyrreskove; Stammer fra disse vil man ofte støde paa dybt nede i vore Tørvemoser. Landet har hævet sig meget stærkt, saa Jylland ved en Landbro staar i Forbindelse med Sverrig, og Østersøen danner en Indsø. Indenfor denne Periode falder vor første kendte Kultur, Mullerupkulturen, opkaldt efter Fund af ældgamle Bopladser i Mullerup Mose ved Tissø. De fundne Redskaber af Sten og særlig mange af Ben viser, at vore ældste Forfædre har levet yderst primitivt som Samlere, Jægere og Fiskere.

Den følgende store Periode i vort Lands Udviklingshistorie har et ganske andet Præg. Egen, der allerede i Fyrretiden havde vundet Fodfæste, bliver nu det fremherskende Træ. Det tørre og varme Klima er blevet varmere og fugtigt. Men hvad der endnu mere giver Landet et helt ændret Udseende, er de store Sænkninger, der lidt efter lidt indtræder. Fra sit før saa højtliggende Stade sænkes store Dele af Danmark ikke alene til sit nuværende Niveau, men endog langt under dette, saa at store Strækninger, der i vore Dage er Land, bliver sat under Vand. Da Sænkningen var paa sit højeste, laa Strandlinien inde i Roskilde Fjord 10—15 Fod højere oppe end nu om Stunder. Det tilbageværende Land havde herved faaet et

endnu mere indskaaret og udtunget Udseende end i vore Dage. Et Sund gik tværs over Horns Herred syd for Nordskoven, et andet Sund skilte Selsø-Østby Land fra Horns Herred, saa Selsø var en veritabel Ø. Kun Halvdelen af Bognæs svømmede som en Ø i Fjorden. Over de to Kattingesøer gik en Fjord ind i Buesø og Svogerslev Sø. Denne Fjord stod atter i Forbindelse med den indre Del af Roskilde Fjord og med Bognæs-Bugten, men derimod ikke — som man tidligere har ment — med den anden store Fjord, der fra Lyndby Strand gik ned over Gevninge, ned til den nuværende Holbæk Landevej og op mod Kattinge.

Disse Forhold er blevet oplyst gennem Undersøgelser, foretaget i Aarene 1890—91 af Geologen Dr. K. Rørdam, og herved er den tidligere og kun løst opbyggede Antagelse, at begge de nævnte Fjorde er gaaet helt ned til Lejre By og har staaet i Forbindelse med hinanden, blevet afkræftet og med dem Fablerne om de særlig gunstige Besejlingsforhold til Lejre.

I den første Del af denne Periode, der kaldes Litorinatiden, falder vor næstældste Kultur, Ertebøllekulturen, opkaldt efter den store Ertebølle-Køkkenmødding syd for Løgstør, den største og bedst undersøgte af de mange Skaldynger, der findes i vort Land. I en Afhandling i Aarbogen for 1919 har den unge Arkæolog Magister *Therkel Matthiessen* optalt ikke færre end 104 Dynger alene i den sydlige Del af Roskilde Fjord, og der har utvivlsomt været mange flere.

Til Opdagelsen af eller rettere Udfindelsen af, hvad Køkkenmøddingerne var, er Lejres Navn uløseligt knyttet. I 1848 blev nemlig den bekendte Lejrekommision, bestaaende af Geologen *Forchhammer*, Zoologen *Japetus Steenstrup* og Arkæologen *Worsaae*, nedsat af Videnskabernes Selskab til Undersøgelse af de mærkelige Skalansamlinger, der findes mange Steder ved vore Kyster, for det meste højt over den nuværende Vandstand. Hvad de var, vidste ingen, og forskellige Gisninger havde været forsøgt, bl. a. at de var opkastet ved Bølgeslaget. Efter nogen Tids Undersøgelser baade i Lejreeggen og andre Steder i Landet kunde den geniale *Worsaae* konsta-

tere, at Skaldyngerne var Affaldsdynger efter Fortidens Mennesker. Da der rundt om i Verden, i Frankrig, Portugal, Japan og Amerika baade ved Stillehavs- og Atlanterhavskysten, findes lignende Skaldynger, var Lejre-Kommissionens Udredelse en af dem, der vakte Opsigt i hele den videnskabelige Verden, og Ordet Køkkenmødding blev optaget i de fleste fremmede Sprog som Benævnelse paa disse mærkelige Kulturrester.

Ertebøllekulturens Mennesker har ikke staaet særligt over Mullerupkulturens, de har levet stillestaaende paa det primitive Samler- og Jægerstandpunkt uden Udsigt til Videreudvikling.

Der maatte en Impuls til udefra for at bringe vore Forfædre det store Ryk fremad og op i den Kulturform, der endnu danner Grundlaget for vor Civilisation, nemlig Agerbrug og Kvægavl. Fra den store Moder Asien, den vældige Folkefrembringer og Kulturskaber, der uophørlig har gydt nye Menneskemasser og nye Kulturer ud over Jorden, er ogsaa Kendskabet til Kvægavl og Agerbrug kommet. Enten er det naaet her til Landet gennem Indvandring af nye Stammer, der hurtigt ved deres kulturelle Overlegenhed har underlagt sig de gamle Beboere, eller ogsaa har den nye Kulturform forplantet sig fra Land til Land.

Ved Lejre findes der et meget interessant Vidnesbyrd om denne dybt indgribende Ændring i vort Folks Levevis, en Ændring, der sætter et af de allerstørste Skel i Kulturhistorien, idet Mennesket fra at være omstrefjende Samler og Jæger nu bliver fast bosiddende og derfor faar Muligheder for en højere Udvikling.

Under sine Undersøgelser i 1890 havde Dr. Rørdam paa Skraaningene ned mod Lejre Aa omtrent lige overfor Orehøj Gaard opdaget en Køkkenmødding, der syntes at have et andet Indhold end de ude ved Kysten. I 1897 lod Nationalmuseet ved Inspektør *Carl Neergaard* med flere Videnskabsmænd foretage en fuldstændig Undersøgelse af denne Dyng. Den var lille af Omfang og ikke videre tyk i Laget, men af saa meget des større Interesse, idet den afgav tydelige Vidnesbyrd om den nye Kulturs Indtræ-

gen. Mens man i den ældre Stenalder Dynger kun finder Knogler af vildt levende Dyr, konstaterede man her for første Gang Ben af tamme Dyr, nemlig Svin, Faar og Oxer; endvidere fandt man Knogler af det udprægede Markdyr Haren, og som et endeligt Bevis for, at Menneskene nu ogsaa kendte til Agerbruget, fandtes der paa flere af Lerkarskaarene i Dyngen Aftryk af Korn og Avner af Hvede og i Jordlaget et Brudstykke af et enkelt forkullet Korn, vistnok Hvede. Under Navnet Lejredyngen er dette mærkelige Kulturminde alle arkæologisk interesserede bekendt.

Medens Køkkenmøddingerne ude ved Kysten med de for disse karakteristiske Redskaber og Dyrelevninger tilhører den saakaldte ældre Stenalder, henregnes Lejredyngen til den yngre Stenalder, der udmærker sig ved højtudviklede Flintredskaber og -Vaaben, mest slebne eller af en Tilhugning, der ofte kan betegnes som høj Kunst, skøntformede, ornamenterede Lerkar og sidst, men ikke mindst, de storlaaede Begravelser: Dysserne og Jættestuerne.

Det nordligste af de Oldtidsminder, der samler sig omkring Lejre By, den saakaldte Harald Hildetands Høj, er en Langdysse, der desværre er efterladt os i temmelig ødelagt Stand. En meget smuk Dysse, den saakaldte Hellesten, ligger tæt ved Jernbanelinien syd for Dellinge Mølle. Et Stykke øst for Lejre By findes en udgravet og delvis ødelagt Jættestue, der, skønt den ikke er særlig stor og en Ruin, dog virker smukt. For slet ikke at tale om et af vort Lands prægtigste Oldtidsminder, den herlige Jættestue i Øhm.

De smukke Høje uden synlige Stenprydelser, hvorefter der findes flere i Lejreengen, kan være fra den yngre Stenalder, blot er Stensætningen skjult ved en senere Begravelse, men sædvanlig karakteriseres de som Bronzealder-Høje og maa i hvert enkelt Tilfælde undersøges for at afsløre deres Hemmelighed.

Selv Jernalderen, der ikke har efterladt mange jordfaste Minder, har maaske et ved Lejre, dersom den ejendommelige Stenkreds paa Ravnhøjgaard's Mark er Resterne af en saakaldt Skibssætning, en Opstilling af Sten

i Vikingeskibets Form som Mindesmærke for en stor Sø-konge.

Mens Naturen tidligere alene har været bestemmende for Danmarks Udseende, begynder Mennesket, da det i den yngre Stenalder er blevet Kvægavler og Agerbruger, i høj Grad at være medbestemmende. Hverken Mullerup- eller Ertebøllekulturens spredte Menneskeflokk har ifølge deres Levevis haft Interesse i at gribe ind i Naturens Gang; den Smule Træ, de har haft Brug for, har hverken gjort fra eller til i de uendelige Skove, der dækkede Landet lige ned til Kysterne. Det var Skoven, der før havde Magten; med den nye Kultur tog Menneskene den. Først er det rimeligvis gaaet ud over Kratskovene ved Vandløbene, da Kvægbruget krævede udstrakte Engarealer; men samtidig har Ild og Økse saa smaat begyndt at gøre lyst i Skovene, hvor Markerne nu skulde have deres Plads. Uden her at komme ind paa det store Emne Stednavnene, og hvad de fortæller om Landets Bebyggelse, blot dette: alle Forskere synes enige om, at Bynavne paa »inge« er de ældste; i en Søgen efter Sammenhæng føres man da uvilkaarlig fra Lejredyngens Mennesker til de Samfund, der i Gevninge og Kattinge fandt rigelig Græsning for deres Hjorder og Plads nok til en Tid at udsaa Kornet i en Mark for, naar denne var rovdrevet, at svide et nyt Stykke Skov og udlægge en ny Mark. — Og ned gennem Tiderne til vore Dage fortsættes Bevægelsen: Menneskene, der gør sig Naturen underdanig, Skoven, der maa vige for Marken. Og havde Lejreeggen ikke haft sine Bakker, der har vanskeliggjort Opdyrkning, og havde Grevskabet Ledreborg ikke været, saa havde vel Menneskene ogsaa her faaet Bugt med mere Skov, end godt var.

Lige ned til Oldtidens Slutning i Jernalderen er det kun Naturen, Mindesmærkerne og Oldsagerne, der fortæller om vore Forfædre, og selv om lydhøre Videnskabsmænd heraf har kunnet udfinde forbavsende meget, saa er der dog eet, der mangler, og det vigtigste: Menneskets Røst. Den lyder første Gang ud fra vore herlige Oldsagn som en

dunkel, men skøn og vis Tale, og blot det, at det er selve den menneskelige Røst, giver straks hele Billedet Liv og Blod. Som levende Tradition har disse prægtige Sagn fra vor Oldtids sidste Dage forplantet sig fra Slægtled til Slægtled, indtil de i Middelalderen fandt Mænd som *Saxo* og *Snorre*, der optegnede dem og derved skænkede os en Skat, som vi forhaabentlig altid vil forstaa at værdsætte. Som et gyldent Morgengry lyser disse gamle Sagn over vort Lands Historie.

Tit og ofte er der gjort Forsøg paa at plukke dem itu og klemme dem ind i Aarstallenes tørre Ramme, men den nyeste Tid har atter faaet Respekt for dem, man forsøger ikke mere at lave Historie og Kronologi paa dem, men lader Sagn være Sagn.

I alle Sagnene fortælles det, at Danmark, der dengang strakte sig fra Slien og op til Smaalands uigennemtrængelige Skove, stod under en Overkonge, der havde et Hovedsæde, og dette bærer Lejres Navn. Saxo kender ikke mindre end et halvt Hundrede Lejrekonger før Vikingetidens Begyndelse, deraf lader han tyve leve før Kristi Fødsel, og denne Begivenhed henlægger han til Frode Fredegods lykkelige Dage.

Det er nemlig denne Kong Fróde og selve Lejres Navn, der klinger os i Møde fra det gamle, navnkundige Kvad Grottesangen, der findes i den herlige Samling af gamle Sange, der kaldes den ældre Edda.

Der bliver en Dag i Danmark fundet to vældige Kværnstene. Alt kunde de male, Guld og Lykke, Fred og Herlighed, men ingen kunde svinge Grotte, som Kværnen hed. Da køber Kong Frode i Sverrig to kæmpestærke Jættekvinder, Fenja og Menja, og sætter dem i Møllen at drage Kværnen; og nu maler de Dag og Nat Guld og Herlighed til Kong Frode, men — og her lyder Digtets vise Tale — selv Kong Frode forstod ikke at holde Maade, han undte ikke Fenja og Menja hverken Rist eller Ro, og da blev de store Piger vrede; først spaar de Kongen hans Undergang i Krig, og saa lægger de al deres Harme og alle deres Kræfter i Kværnen:

Møerne malte
i mægtig Vrede,
vare unge
i Jættevrede.

Stokkene skjalv,
og Bundladet styrted,
brudne brast
de brede Stene.¹⁾

Selve Jordskorpen revnede, og Jættekværnen sank i Havet, og over den hvirvler Bølgerne endnu i Malstrør.

At Lejre har vundet uvisnelig Berømmelse gennem de gamle Sagn, er ikke at undres over, naar det i et af de ældste og skønneste sættes i Forbindelse med selve Sjællands Tilblivelse og de gamle Guders Fremkomst. Her tænkes paa Snorres Beretning i Ynglinga-Saga, der indleder hans Heimskringla, og hvori der fortælles om Odin og hans Følge, der helt inde fra Asien kommer til Danmark gennem Garderige og Saxland og tager Ophold paa Fyen, hvor han skal have anlagt Odense (Odins Vi el. Odins Helligdom). Herfra sender han Gefion nordpaa for at søge efter nyt Land. Hun kommer først til Kong Gylfe i Sverrig, der gav hende Land, derefter rejste hun til Jaatnernes Hjem og avlede der fire Sønner med en Jaatun; dem omskabte hun til Okser og spændte dem for Ploven og udpløjede, saa det røg af Dyrene, »Danmarks nye Øgning«, et Stykke Land, som hun drog ud i Havet vest paa lige overfor Odins Ø. Dette nye Land blev kaldet Selund, og der boede Gefion siden. Odins Søn Skjold fik hende til Hustru, og de boede i Leidra. Der, hvor hun pløjede, ligger nu Laagen-Sø (det gamle Navn for Mælaren), og Næssene paa Sjælland svarer til Fjordene i Laagen. — Fra Skjold og Gefion nedstammer de berømte Skjoldunger.

Skjoldunge-Stammen tæller en lang Række store Konger; blandt de ældste træffer vi Roar og Helge, Sønner af Kong Halvdan og begge selv Konger i Danmark, idet Helge raadede over Havet og Roar over Landet. Det er denne Kong Roar — som maaske har været en historisk Person, Beovulfdigtets Hrodgar —, der lader det ubekvemt beliggende Høgekøbing flytte ud til Isefjord ved en dejlig Kilde og kalder den nye By efter sig og Kilden: Roskilde.

En Søn af Helge er Rolf, der bliver den navnkundigste

¹⁾ Oversættelsen i Danmarks Riges Historie, 1. Bind.

af alle de Sagnkonger, hvis Navn er knyttet til Lejre. Det vil føre for langt at komme ind paa Fortællingerne om Rolf Krage og hans Hird; her skal kun mindes deres Undergang. Kong Rolfs Svoger, Svenskernes Konge Hjartvar, er med sine Skibe kommet til Lejre under Foregivende af at ville betale sine Skatter. Rolf modtager Svenskerne gæstfrit, og der drikkes tæt i Hallen om Aftenen, dog viser Svenskerne et usædvanligt Maadehold. Mens Rolfs Mænd efter Gildet lægger sig til Hvile, tunge af Mjød, iler Svenskerne til deres Skibe for at væbne sig og angriber derefter Borgen. I den heftige Kamp, der nu udfolder sig, falder Kong Rolf og hele hans Hird, og Lejreborgen gaar op i Luer — for aldrig mere at rejse sig af Asken. — En mere storslaaet Afslutning paa en berømmelig Historie kan selv et Lejre ikke forlange.

Ned gennem Tiderne har Rolfs og hans Kæmpers Navn levet omgivet af Gny og Hæder. Dette skyldes ikke mindst det prægtige Oldkvad Bjarkemaal, opkaldt efter den ene af de to berømte Hirdmænd Bjarke og Hjalte. Det var det gamle Bjarkemaal, Skjalden Thormod sang Morgenen før Slaget ved Stiklestad for at ildne Olaf den Helliges Hær. Der er Rejsning og Lurklang alt i den første Strofe:

Solen stiger,
Hanens Fjedre suse,
Dagværkets Mænd
Dont maa øve.

Vaagner, vaagner op,
Venneflokke,
alle de ypperste
Ædlingens Svende.¹⁾

Det er de samme Toner, der genlyder i Grundtvigs: Sol er oppe, — Skovens Toppe — glimre alt som Gimles Tag. — Hele vor Sagnhistorie faar ligesom en straalende Slutningsapoteose i det mægtige Braavalla-Slag, hvor alt, hvad der var af Kæmper i Norden, har sat hinanden Stævne for en sidste Gang at skifte Vaaben, inden en ny Tid oprinder. I Slaget falder Harald Hildetand, og det forekommer næsten symbolsk, naar Saxo fortæller, at Urnen med hans Aske blev ført til Lejre. Thi medens i den følgende Tid Roskilde, den nye By med den nye Kongestol og Ho-

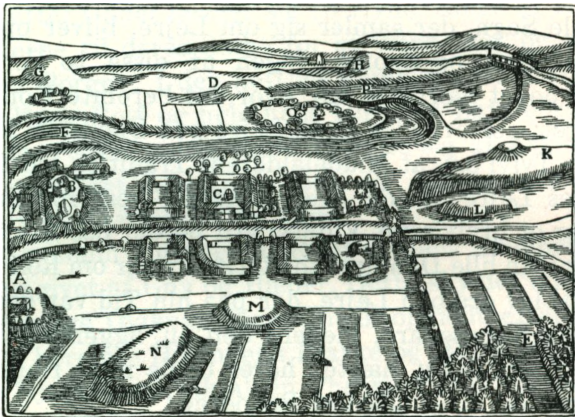
¹⁾ Oversættelsen fra Danmarks Riges Historie, 1. Bind.

vedsædet for den nye Gudetro, stærkere og stærkere træder frem i Historien, svinder Lejre bort i Mytternes og Sagnenes Tusmørke, men omstraålet af en Berømmelse, der aldrig skulde svinde, selv om den ogsaa i Aarhundreder ligesom skulde ligge i Dvale.

Det er, som allerede nævnt, først i Middelalderen, at de gamle Sagn, der samler sig om Lejre, bliver optegnet, særlig af Saxo og Snorre. Ingen af disse to Forfattere nævner noget nærmere om, hvor det berømte Kongesæde har ligget; der omtales højst Lejre paa Sjælland. Men der er ingen Tvivl om, at Middelalderens Tradition har henlagt Sagnenes Lejre til de skønne Aadale vest for Roskilde. Man har et utvivlsomt Vidnesbyrd herom hos *Sven Aggesøn*, der i sin lille Danmarkshistorie skriver om Rolf Krage, at han »blev dræbt i Lejre, der paa hin Tid var den navnkundigste Kongsgaard, medens den nu, liggende i Nærheden af Roskilde By, næsten hører til de mest ringeagtede Smaabyer og knap nok har Beboere«.

I hened 500 Aar hører man nu intet om Lejre, før vor første Oldforsker herhjemme — som man nok kan kalde den danske Arkæologis Fader — *Ole Worm*, i 1643 udgav sit Værk »*Monumenta Danica*«, der bl. a. indeholder en Del Afbildninger — mærkeligt naivt udførte — af Mindesmærker og nogle Panoramaer af særlig berømte Egne, blandt disse sidste et Billede af Lejre By og de nærmeste Høje og Dysser. Billedet er nok ubehjælpsomt gjort, men Forholdene er rigtige, saaledes at man den Dag i Dag fortænlig kan benytte det til Vejledning ved Studiet af Lejres Oldtidsminder, og af megen Interesse er det unægtelig at staa med et Billede fra Christian den Fjerdes Tid og kunne konstatere næsten alle de gamle Mindesmærker eller i hvert Fald Rester af dem, der, foruden deres egen Værdi som Mindesmærker, har faaet forøget Interesse gennem en saa gammel litterær Tradition. Maatte det derfor lykkes at bevare de Mindesmærker eller Rester af saadanne, der endnu ikke er beskyttet!

Man maa tænke sig, at Ole Worms Tegner har staaet paa den smukke Mysselhøj og tegnet ikke alene, hvad han har set foran sig, men at han maa have haft »Øjne i Nakken«, thi i Billedets højre nederste Hjørne ser man noget, der skal forestille en Skov, og i denne Begyndelsen til et Indsnit, der bærer Bogstavet E, og i Teksten oplyses det, at E er Ertedal, »en yndig Dal, som antages fordem for helliget Gudinden Hertha«.

Ole Worms Lejre-Billede i den formindskede Gengivelse i Traps Danmark*). Bogstaverne tages her i den Rækkefølge, hvori Billedets Angivelser gennemgaaes.

E. Ertedal eller Herthadal. K. Hestebjerg eller Kong Dan Mykillafis Gravhøj (nu Hestebjerg). L. Folehøj (nedpløjet). M. Kirkehøj (Tomten kan eftervises). N. Frishøj eller Frisbjerg (Banken med Vandværket). A. Harald Hildetands Gravhøj (fredet Langdysse). B. Dronningestolen (selve „Stolen“ findes endnu). C. Kongsgaardens Plads. G. Stenhøj (nu Ravnshøj eller Ravnehøj). H. Kongs Olufs Gravhøj (nu Nørrehøj eller en Høj nordøstligere). D. Hyldehøj (den nu delvis nedpløjede Grydehøj). O. Stensætninger. E. Lejre Aa. P. Kornerup Aa. I. Maglebro.

Med denne Bemærkning er Ole Worm blevet Grundlæggeren af, hvad man kan kalde Lejres fantastiske Historie. Han skulde blot have anet, hvilke Strømme af Blæk og hvilke Dybder af Spekulation han med Teksten til sit Lejre-Billede og særlig med Bemærkningen om Hertha har givet Anledning til! I Tidens Løb opbyggedes der over den et virkelig storstilet Luftkastel, nemlig hele Historien om Gudinden Hertha og hendes Dyrkelse, som det næppe nok endnu er lykkedes at nedbryde.

*) Gads Forlag har velvilligt udlånt Clichéen til Samfundet.

Vore historiske Kilder indeholder ikke et Ord om nogen Gudinde Hertha eller om nogen Dyrkelse af en saadan Gudinde. Det hele skyldes en i flere Retninger mistydet Udtalelse af den romerske Historieskriver *Tacitus* i hans Bog »Germania« fra Aar 98 efter Kristus. Den indeholder en Skildring af Germanien, det gamle Tyskland, af de Folk, der beboede det, deres Sæder og Skikke. I 40de Kapitel nævner Tacitus syv germanske Folk, der har Floder og Skove til Værn, og skriver:

»Og hos disse Folk enkeltvis er der ikke noget at mærke sig, med Undtagelse af, at de i Fællesskab dyrker Nerthus, det vil sige: den moderlige Jord, og mener, at hun blander sig ind i Menneskenes Færden og kører omkring til Folkene. Paa en Ø i Oceanet findes der en ubesmittet Lund og i denne en indviet Vogn, der dækkes med et Tæppe. Præsten er den eneste, der har Lov til at berøre den. Han mærker, naar Gudinden er til Stede i dette hemmelige Gemme; og mens hun kører afsted paa sin Vogn, som trækkes af Hunøksne, ledsager han hende under dyb Ærefrygt. Da er det glade Dage, og der holdes Fest paa de Steder, hun viser den Ære at komme til og tage Ophold paa; man gaar ikke til nogen Krig og tager ikke Vaaben i Haand; alt Jern er gemt hen under Laas og Lukke; Fred og Ro er det eneste, man da sætter sin Hu til, saa længe indtil Gudinden har faaet nok af at færdes mellem Menneskens Børn, og Præsten derfor bringer hende tilbage til det hellige Sted. Derefter bliver Vognen og Tæpperne og, hvis man har Sind til at tro det, selve Guddommen tvættet i en skjult liggende Sø. Trælle gør Tjeneste derved, dem Søen øjeblikkelig sluger. Derfra hidrører den lønlige Rædsel og den fromme Uvidenhed om, hvad det er, som ingen faar at se, uden han er Døden vis.«¹⁾

Her er altsaa Tale om en Ø i Oceanet med en Lund og ellers ingen Stedbestemmelse og om en Gudinde Nerthus. Skønt man baade i ældre og nyere Tid tydede og tyder dette Ord i de gamle Germania-Manuskripter som Nerthus, opfandt man i det 17. og 18. Aarhundrede Tydnin-

1) H. H. Lefoliis Oversættelse (1900—02).

gen Herthus, der lettere kunde sættes i Forbindelse med det tyske Ord for Jord, Erde; og snart blev Herthus til Hertha eller Herthe. Endvidere har en ukendt fantastisk Hjerne udfundet, at Øen i Oceanet kun kunde være Sjælland og den hellige Lund kun Herthadalen! Det er saadanne Fantasier, der har faaet Ole Worm — thi han synes ikke at være Ophavsmanden — til om Ertedal at bemærke, at den forud har været helliget Gudinden Hertha, og forsigtig føje til: »som det antages«. Slet saa forsigtige var senere Skribenter ikke. I 1645 udsendte *Stephanius* sin Udgave af Saxo, og blandt Noterne havde han anbragt Ole Worms Lejrebillede med en noget ændret Tekst. Til Bogstav E skriver han kort og godt: Gudinden Herthas Dal, almindeligvis kaldet Ertedal. Udviklingen er foregaaet hastigt og kraftigt; nu er Stedets Navn fastslaaet som Gudinden Herthas Dal, det er kun uvidende Bønder, der kalder det Ertedal, og ethvert Spor af Worms forsigtige Antagelse er forsvundet. Det endnu manglende Led sørger den senere Skribent *Resen* for, idet han i sit »Atlas Danicus« med den største Selvfølgelighed sætter Tacitus og Herthadalen i direkte Forbindelse med hinanden.

Dermed var Vejen banet for Historikeren Professor *J. P. Anchersen*, der i 1745 udsendte et 398 Sider stort Værk i Kvartformat, betitlet: »Herthadal ved Leyre i Siælland og det gamle Danmark 150 Aar for og efter Christi Fødsel« og tilegnet »den høyvelbaarne Eyere af Hertedal«, Lensgreve Holstein.

Her faar Fantasien frie Tøjler, og det er i Sandhed imponerende, hvad den gamle Professor faar ud af sit Emne. Drabeligt og med megen Skarpsindighed gaar han løs paa de formastelige, der har fordristet sig til at ville hævde, at Herthas Lund ikke skulde søges paa Sjælland, men enten paa Rygen, paa Helgoland eller Als, — thi saa forskellige er Meningerne. Bevæbnet med hele Ladninger af græske og latinske Citater massakrerer han dem alle. Han opdynger derpaa et Utal af mere eller mindre besynderlige Beviser for, at Herthas Ø er Sjælland og hendes Lund Skoven ved Lejre. Et af de vægtigste »Beviser« er

selve Stedet, som han har besøgt, og som har indgivet ham den mærkelige Idé, at hele den lange Dal — selv udmaaler han den til 2280 Fod — oprindeligt har været en i Bakke- draget kunstigt udgravet Hule, afstivet med Tømmer. Dalen maa da være fremkommet ved, at Hulen er skredet sammen, efter at Tømmerafstivningen er bortraadnet. Selv for vor Tid, der dog har oplevet adskillige Ingeniørarbejder, synes Anchersens Hule ret uoverkommelig. Da Hertha er Jordens Guddom, anbringer Professoren uden Betænkning hendes Vogn og de hellige Hunøksne i Hulen, der til den ene Side munder ud paa Markerne ved Lejre, som han paa den Tid lader være dækket med Skov som det meste af Sjælland, og til den anden Side naar til den hellige Sø eller Vithe Sø, hvor han lader Afvaskningen af Gudinden og Drukningen af Trællene foregaa. Navnet Vithe Sø er bevaret i nogle Smaahuse, Videsø-Husene, lidt nord for Herthadals-Huset, og om den tidligere Sø minder den nærliggende Mose. Alt dette er for Anchersen saa øjensynligt og ligetil, at han — skriver han — slet ikke som »Bevis« behøver at medtage Bøndernes Beretning om de mange Menneskeben, der opgraves i Engen ved den gamle Vithe-Sø, thi disse Ben, siger han, kunde jo stamme fra de store Menneskeofringer — der senere skal omtales her — eller fra de mange Feltslag, der jo har fundet Sted der paa Egnen. Den noget senere Historiker *Gebhardi* faar alle disse Menneskeben i den gale Hals, idet han fortæller, at man stadig opgraver en stor Mængde Knogler af ofrede Mennesker i »den gamle Sø«; men efter Kortet, der ledsager hans Bog, er denne Sø den nuværende Mose øst for Kidserup Skov. *Gebhardi* kender ogsaa til de mange Feltslag og ved, hvor de har staaet, idet han paa sit Kort benævner Lavningerne i Gravhøj Skov vest for Ledreborg Slot: Stridsmose eller Slagmark. De gamle Historikeres største Fejl var, at de vidste altfor god Besked.

Anchersen, der ikke for intet levede i Rationalismens Tid, forklarer iøvrigt hele Hertha-Dyrkelsen som et Bedrag fra hendes Præsts Side, hvorved han sikrede sig en uindskrænket Magt, men samtidig som et fromt Bedrag, idet Dyrkelsen maatte opfattes som et Gode for de Folk,

der hengav sig til den. Thi, siger Anchersen, hvis Gudinden ikke var kommet til disse stridbare Folk og havde stiftet Fred blandt dem til bestemte Tider, saa vilde de enten have udryddet hinanden eller være gaaet under af Sult, da de paa Grund af deres evindelige Stridigheder og Fejder vilde have forpasset de rette Tidspunkter for Højbjergning og Fiskeri. — En praktisk Mand, den gamle Professor! — Men først og fremmest var det hele jo efter Anchersens Mening sat i Scene af Præsten, for at h a n kunde herske over Folkene. Ved at han paastod, at kun h a n vidste, naar Gudinden indfandt sig i sin hellige Lund og begærede at blive kørt omkring til Folkene, at kun h a n maatte nærme sig til Vognen, og at kun h a n kunde spørge hende til Raads, vandt han en usædvanlig Magt over de ellers uregerlige Folk; thi alt, hvad h a n vilde, var naturligvis Gudindens Befaling, som alle maatte bøje sig for. Anchersen mener, at Præstevælden er gaaet i Arv, og at den ældste Kongeslægt nedstammer fra Herthas Præst. Og det vil næppe forundrè nogen, at Anchersen lader Herthas Præst bo ved selve Lejre paa Landtungen mellem Kornrup og Lejre Aær. — Den meget indgaaende Forklaring af, hvorledes det nærmere gik til, naar Hertha i sin Vogn gæstede Folkene, og hendes Hjemkomst til den hellige Skov er mere end naiv og maa her forbigaaas. Der er dog ingen Tvivl om, at Anchersen har begejstret mange i Dattiden, og i *C. A. Lorentzen* har han fundet en Maler, der troligt har gengivet hele Redeligheden i et kuriøst Maleri, der findes paa Ledreborg. Det er gengivet i et Stik af *A. Flint*.

Blæser man Avnerne bort, bliver Kernen i hele Hertha-Historien den Kendsgerning, at germanske Folk og maa-ske ogsaa vort i Aarhundredet før Kristi Fødsel var naaet frem til en Dyrkelse af en Jordens Guddom, en Gud for Frugtbarhed, Grøde og Fred. Tegn, der tyder paa voksende Kultur.

En anden, men yderst tvivlsom Efterretning om religiøs Kultus ved Lejre vil — selv om den er langt senere — vide, at vore Forfædres Gudedyrkelse stadig foregik under barbariske og blodige Former. Der tænkes her paa den

tyske Historieskriver *Thietmar af Merseburg*, der døde 1028, og som i sine *Annaler* under Aaret 931 omtaler »Northmanni« og »Dani«, som tillige med deres Konge af Kejseren blev tvunget til at antage Kristendommen, og i den Forbindelse nævner »de underlige Ting«, han har hørt om Ofringer, der foregaar »ved Kongerigets Hovedstad, Lederun kaldet, i den Landsdel, der nævnes Selon, og til hvilken alle kommer sammen med 9 Aars Mellemlum i Januar Maaned efter den Tid, hvor vi holde Jul, og da slagte de og ofre til deres Guder 99 Mennesker og lige saa mange Heste, Hunde og Haner, som de gav i Stedet for Høge«. — Hertil følger den praktiske Professor Ancher- sen, der selvfølgelig ogsaa har dette interessante Sted i sin *Herthadal-Bog*, om Høgene: »hvilke de ikke kunde slagte saa mange af, siden de brugte dem til deres Jagt«.

Om Thietmars Efterretning er at bemærke, at den af mange Grunde er ganske usandsynlig. Vi hører saaledes ingen Steder om Menneskeofringer i vort Land, skønt Saxo hentyder til saadanne i Sverrig og Norge, og det er ogsaa udenfor enhver Tvivl, at der i begge disse Lande og ogsaa paa Island har fundet Menneskeofringer Sted endog i Hedenskabets sidste Dage. Adam af Bremen fortæller, at der i Upsala hvert 9de Aar ofredes 9 Stykker af alt levende Mandkøn, og i Offerlunden tæt ved Hovet har Adams Hjemmelsmand set Heste, Hunde og Mennesker hænge i Træerne Side om Side og talt ialt 72 ofrede Mennesker. Og ved Udgravninger i 1846 i den ene af de saakaldte Kongehøje ved Gammel Upsal fandt man baade Menneske- og Dyreben. Efter al Sandsynlighed er det Meddelelser om de svenske Ofringer, der er naaet til Thietmar, og som han ud fra et forstaaeligt Ukendskab til Nordens Geografi har henlagt til det Sted i disse Lande, der var ham mest bekendt, nemlig Lederun, der jo sikkert skal være Lejre. En Undersøgelse af Thietmars Manuskript har stærkt underbygget denne Antagelse, idet man ser, at Forfatteren først har nedskrevet hele Offerberetningen og saa bagefter i Marginen tilføjet Stedbetegnelserne Lederun og Selon. Hermed turde den vel rigelige Mængde Offerblod, der var udgydt over det gamle

Lejre, være aftvættet. At der imidlertid her i Hedenskabet's Dage har været en betydningsfuld Kultplads, kan og skal heller ikke betvivles, thi dertil var Stedets almindelige Betydning altfor stor.

Efter dette temmelig langvarige Ophold i Herthadalen maa de øvrige Lokalteter paa Ole Worms Billede nøjes med en hastigere Gennemgang.

Bogstav K betegnes med det samme Navn, som Stedet bærer nu om Stunder, nemlig Hestebjerg; men Worm tilføjer rigtignok i sin Billedtekst, at her var fordum Stalden for de kongelige Heste. En mere ligetil Forklaring paa det ganske dagligdags Navn har den gamle Pastor *Trojel* givet: han siger i sin Skildring fra Lejre, at Hestebjerg har sit Navn af, at her »plejer Bæsterne i Uvejrs at søge Ly og bestandig staa paa en af Siderne«. I 1805 var man ikke nær saa nøgtern, thi da vilde *Fr. Münter* vide, at hele denne store naturlige Banke er Dan Mykillatis Gravhøj, »opkastet med Konst«, og at Kongen er gravsat i den til Hest, iført sine kongelige Klæder og med alle sine Vaaben, og heraf skal saa Navnet Hestebjerg forklares. Dette med en Hest beskæftiger ogsaa Pastor *Wilse*, der i 1792 skrev om Lejre, men han tør ikke afgøre, om det er Kongens eller Harald Blaatands Hest, der ligger begravet i Hestebjerg. Saa meget er dog vist, at der tidligere har været en lille Gravhøj paa Hestebjergets Ryg, og den har vel givet Anledning til, at hele Banken er bleven kaldet Kongens Gravhøj.

Lige neden for Hestebjerg spores endnu en svag Forhøjning i Terrainet, det er Resterne af en ødelagt og overpløjet Dysse, der paa Worms Billede kaldes Folehøj (L), fordi de kongelige Føl tidligere har haft deres Stald der, siger han i Forklaringen. I en kuriøs Rejsebeskrivelse fra 1806 gives der en anden Udtydning; efter denne bærer den lille Høj Navnet Folehøj, fordi den er som et Føl i Forhold til det store Hestebjerg.

Gaar man paa Worms Billede vest over, træffer man en Høj, kaldet Kirkehøj (M), med den Forklaring, at her, paastaas det, skal der tidligere have ligget en Helligdom. Man kan endnu tydeligt i Terrainet eftervise, hvor det af

Worm angivne Oldtidsminde — rimeligvis en Dysse — har været.

Videre vest og nord paa finder man paa Worms Billede den Banke, hvori der nu er installeret et Vandværk. Worm angiver kort og godt Navnet Frijshøj (N) og intet mere. Der vides intet om, at der har været nogen Gravhøj paa Banken, der hører til den itubrudte Aas, hvoraf ogsaa He-stebjerg er en Del. I Stedet for Frijshøj vilde Frijsbjerg, som denne af Naturen dannede Banke før har heddet, være en heldigere Benævnelser.

Nordligst i Billedet finder man Harald Hildetands Høj, der, som tidligere nævnt, er en Langdysse fra Stenalderen. Den er nu meget ødelagt; allerede i første Halvdel af det 18. Aarhundrede blev Overliggeren fjernet og hugget til Stentrappes paa Lindholm, senere forsvandt selve Gravkammeret, og endog nogle af Randstenene er fjernet; de er nu delvis erstattede med kløvede Sten, og Mindesmærket er endelig blevet fredet. Harald Hildetands Urne kan være nedsat i denne Dysse, men herom vides intet.

Gaar man paa Worms Billede øst over og passerer Lejre Bygade, finder man nordlig i Byen en stor Sten, omgivet af flere mindre. Teksten meddeler, at den store Sten ved sin Form henleder Tanken paa et Sæde, og at den af Byens Beboere kaldes Dronningestolen (B), og at det endvidere fortælles, at her har Dronningen siddet, prydet med Rigets Diadem. Stenen ligger endnu nordlig i Byen, og en rimeligvis gammel Bortsprængning giver den en Form, der godt kan opfattes som et Sæde; men Fortællingen om Dronningen maa henføres til Fablernes Verden.

Længere syd paa i Byen finder man paa Worms Billede den tredje Gaard, mærket med C, og Teksten forklarer, at dette er Stedet, hvor Kongsgaarden har været, og at det endnu glæder sig ved dette Navn. Hertil er blot at bemærke, at ingen endnu ved, hvor Lejreborgen har ligget, men at den lokale Tradition altsaa har udvalgt sig dette Sted og fastholdt Navnet lige til vore Dage. Da den gamle Bondegaards Udlænger for nogle Aar siden blev nedrevet, kom der under Logulvet en stor og smuk Sten til Syne. Traditionen har kendt den og benævnt den Kongestolen.

En af de mange Lejreskribenter, nemlig Pastor Wilse, omtaler ogsaa »en stor Steen, noget udhulet, kaldet Kongestolen«, og han vil vide, at baade den og Dronningestolen før har staaet paa Danshøj. En anden Lejreskribent, Fr. Münter, har ikke villet lade sig nøje med blot at nævne den lokale Tradition om Kongsgaarden, han gør i sin lille Bog et uforknyt Forsøg paa at bevise, at Kongsgaarden har ligget her; men han har i Sandhed været saare uheldig. Han fortæller nemlig, at man ved at grave ved Gaarden har fundet »en Brolægning af Muurstene, hvilken altsaa formodentlig har været bestemt til Gulv i Kongsgaardens Værelser«. Paa Münters Tid har man altsaa endnu ikke vidst, at brændt Tegl først blev kendt her i Landet omkring Midten af det 12. Aarhundrede. Skal der endelig gisnes, er det meget rimeligere at tro, at en af de gamle Lejrebønder har hentet sig et Læs Mursten til sit Gulv maaske fra det nærliggende Gl. Lindholms Ruin.

Hinsides begge Aaer viser Ole Worms Tegning to store, smukke Høje; de benævnes i Teksten Steenhøj (G) og Kong Olufs Gravhøj (H). Den første er den nuværende Ravnshøj eller Ravnehøj, fredet af Nationalmuseet. Wilse fortæller, at »i Ravnshøj ligger en norsk Stridsmand Ravn begravet, eftersom han omkom der i Nærheden«. Den har enten ved en Fejltagelse faaet et andet Navn hos Worm, eller ogsaa har den i Tidens Løb skiftet Navn. Noget lignende er Tilfældet med de to Høje mellem Aaerne, thi nu benævnes den store, nordlige, der er fredet af Nationalmuseet, Hyldehøj, og den sydlige, overpløjede kaldes Grydehøj (D), medens det paa Worms Tid var omvendt.

Betydelig vanskeligere er det at identificere Worms Olufshøj med noget bevaret Mindesmærke. Der kan enten være Tale om den nu gennemskaarne og delvis ødelagte Nørrehøj syd for Ledreborg Allé eller om en tæt bevokset Høj ligeledes syd for Alléen og ca. 150 m øst for Vejen, der fører til Svogerslev. Derimod kan Worms Olufshøj aldrig blive til den store kendte Olufshøj ved Gaarden Mikslyst lige ved Alléens Begyndelse, saaledes som afdøde Professor *Axel Olrik* mente, og paa hvilken Antagelse han

har baseret en Artikel i Samfundets Aarbog for 1910. Professor Olrik har ikke haft Øje for, at Worms gamle Tegning i store Træk er saa korrekt, som den er, saaledes at man fortrinlig kan lægge den til Grund for Studier i Marken, naar den benyttes sammen med Generalstabens Maalebordsblad.

Gennemgangen af Worms Billede kan afsluttes med en Omtale af Landtungen mellem Lejre og Kornerup Aaer, der især tidligere maa have hørt til de ejendommeligste i vort Land, thi efter de gamle Beskrivelser har her Mindesmærke ligget ved Mindesmærke, snart smukt kuplede Høje, snart storslaaede og imponerende Stensætninger. Tilbage er nu kun, som allerede nævnt, Hyldehøj, der ikke kan ses paa Worms Tegning, og Grydehøj (D) samt Resterne af to af de store Stensætninger (O). Ole Worms Tegning giver kun en Antydning af, hvorledes disse har set ud, og paa *Hammers* Kort fra 1751 ligger der kun nogle Sten paa maa og faa drysset ud over Landtungen. Bedre Besked faar man gennem Historikeren Gebhardi, der i 1758 besøgte Lejre og optog en Række Skitser paa Stedet. Af disse kan det ses, at der endnu paa den Tid har været 160 Sten, fordelt i 3 ovale Stenkredse; de fleste af Stenene var allerede væltet omkuld, men dog stod 22 paa deres Plads. Selv saa sent som i 1805, da Münter besøgte Lejre, kunde han tale om 3 Stenkredse, skønt Ødelæggesen allerede var vidt fremskreden, men værre skulde det blive med Tiden, saa der nu er levnet os sørgeligt smaa Spor af Fortids Storhed. Nedenfor den stærkt nedpløjede Grydehøj finder man kun liggende. væltede og delvis begravne, 31 Sten, hvoraf endog nogle er itubrudte.

Den smukke Dronning Margrethe Sten, lidt syd for den nuværende Hyldehøj, er rimeligvis en Rest af den Stensætning, som Ole Worms Billede viser paa dette Sted (den lille Ring af Sten midt mellem Bogstaverne G og F). Da denne Sten ikke er bleven væltet omkuld, og da den i Forbindelse med en Hyldebusk, der vokser ved Siden af den, er af en smuk og ejendommelig Virkning i Landskabet, har Naturfredningsnævnet kunnet tage sig af den, saa den vil blive bevaret. Værre har det set ud med de 31 Sten

ved Grydehøj, men de vil sikkert nu ogsaa blive fredet, takket være Lejreengens Beboere, idet 8 Mand er traadt sammen og har dannet Lejre Fredningsforening med det Formaal at frede Resterne af de gamle Stensætninger og senere eventuelt ogsaa andre gamle Minder. Trods en Række Uheld er der Udsigt til, at det skal lykkes denne Forening i Forbindelse med Historisk Samfund for Københavns Amt at faa Fredningen bragt i Orden.

Enhver, der har Sans for vore Fortidsminders ejendommelige og gribende Skønhed, vil første Gang, han ser de omstyrtede Stenkæmper ligge i Række, halvt begravne i Mulden, blive grebet af samme Følelse, som naar man staar overfor en smuk Dysse; og der skal ikke særlig megen Fantasi til at forestille sig, hvor storslaaet de vilde tage sig ud mod den grønne Mark, dersom de kunde rejses i al deres Vælde. — Og hvilket imponerende Skue har ikke den hele Hær paa 160 Stenkæmper mellem de smukke Høje paa den lille aabeskyllede Landtunge i sin Tid frembudt!

Hvad har Meningen været med disse Stensætninger? *Fr. Münter* mener, at de har været til Folkeforsamlinger, naar Kongerne, staaende paa den (gamle) Hyldehøj, blev hyldet eller holdt Ting derfra. Fra denne — ikke meget sandsynlige — Forklaring stammer sikkert deres sædvanlige Navn paa Lejreengen: Tingstenene. Museumsinspektør *Carl Neergaard* nærer den Anskuelse, at Stenkredsene har været Skibssætninger og derfor stammer fra Jernalderen. Andre Forskere, som *Vilh. la Cour*, lader Spørgsmaalet være ubesvaret. Men i hvert Fald staar man her overfor Resterne af et meget ejendommeligt og storstilet Oldtidsmindesmærke, der ikke mindst af Hensyn til den klassiske Egn, hvori det findes, bør bevares for Eftertiden, og derfor kan man kun udtale sin Glæde over, at netop Lejreengens Beboere selv har taget Initiativet til Fredningen.

Her er kun omtalt nogle af de mest kendte Oldtidsminder nærmest Lejre By, men der har i Egnen omkring denne været en Mængde Dysser og Gravhøje, og endnu er heldigvis flere smukke Høje, der er af en prægtig Virkning

i Landskabet, bevaret. Da vore Forfædre med Forkærlighed har rejst Minderne for deres døde ved de alfare Veje, vil Oldtidshøjene altid give fortrinlig Vejledning om de gamle Færdselslinier. Naar man for Lejre regnens Vedkommende tilvejebringer et Højkort, hvor baade de bevarede og de forsvundne Mindesmærker er indtegnet, vil det heraf fremgaa — som paavist af *Vilh. la Cour* —, at Lejre maa have været et meget vigtigt Vejknodepunkt, idet Færdselslinier fra Lejre Vig, der kan forfølges videre ind i Horns Herred og Merløseegnen og til Tempelkrogen, samt Veje sydvest og syd fra løber sammen ved Lejre og herfra kan følges videre ind mod Bunden af Roskilde Fjord. Som et uundværligt Led i hele dette Vejsystem har man den mærkelige Dæmning (som Worms Billede antyder, og paa hvis Betydning Direktør *Sophus Müller* først har gjort opmærksom), der umiddelbart syd for Lejre By har ledet Færdselen over Engene og hen mod det Punkt, hvor Lejre og Kornerup Aaer deler sig. Her har et Vadested eller maaske ogsaa en Bro ført over Vandet. Disse meget interessante Oplysninger, som først de senere Aars Forskninger har tilvejebragt, bidrager stærkt til at fastslaa Betydningen af det Sted, hvortil Lejre-Navnet er knyttet, og har gjort Stillingen endnu vanskeligere for de Forfattere, der har forsøgt at flytte det gamle Lejre til andre Egne af Landet.

— Forfølger man — hvad der her kun i store Træk er gjort Forsøg paa — Lejres Skæbne gennem den ret omfattende Literatur, kommer man fra Worm-Stephanus over Anchersen til Biskop Fr. Münster, hvis lille Bog fra 1805: »Lejre i Sjælland i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede« har været nævnt her. Selv om den er af Værdi for Nutiden, idet den skildrer Forholdene ved Lejre for godt hundrede Aar siden, hører den i høj Grad hjemme blandt den fantastiske Lejre-Literatur som en sidste Udløber af denne.

Fra Midten af forrige Aarhundrede faar Lejre en anden Behandling i Literaturen; der tages nu videnskabeligt og kritisk paa Spørgsmaalet. Men som det saa ofte gaar: var Fantasien tidligere gaet for vidt til den ene Side, gaar

Kritiken nu for langt til den anden, idet den ender med helt at ville berøve den skønne Lejreegn den gamle Lejrestol. Det begynder med, at *J. J. A. Worsaae* i 1842 fastslaar, at den saakaldte Harald Hildetands Høj er en Langdysse fra yngre Stenalder og altsaa ikke oprindelig oprejst som Minde over den faldne Jernalder-Fyrste. Dette var unægtelig et slemt Stød for Lejre-Fantastiken, og Worsaae begynder da ogsaa at tvivle om Lejre-Traditionernes Rigtighed; men længere end til at udtale, at Sagnene maa have overdrevet Lejres Betydning, naaede han dog ikke.

Et stort Skridt videre gik *Henry Petersen* i sin Doktordisputats af 1876: »Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold«, idet han ganske ribbede Lejre for dets Herlighed og reducerede det til at være en Havnestad for Ringsted og derfor — dog alligevel — et hyppigt Opholdssted for Kongerne og et vigtigt, ved en Borg befæstet Punkt.

Men ikke nok hermed: det forsøges helt at flytte Lejre. Det ene Forsøg skyldes dog en Misforstaaelse. I sine tekstkritiske Bemærkninger til Saxo havde *J. Kinch* i 1874 udtalt, at den Borg, Saxo omtaler under Kong Valdemar, ikke maatte søges ved Lejre, men rimeligvis var Søborg i Nordsjælland. Dette er blevet misforstaaet derhen, at ogsaa Sagnhistoriens Lejre skulde søges ved Søborg. Det egentlige Forsøg paa en Flytning af Lejre er derimod alvorligt nok; det blev foretaget af Magister *H. V. Clausen* i 1916, idet han i sine bekendte Stednavnsstudier opstillede den Hypotese, at Sagnenes gamle Lejre var Udlejre i Nærheden af Ølstykke. Denne Antagelse staar dog i saa nøje Tilknytning til Magister Clausens stærkt personligt prægede Syn paa vore Stednavne, og hvad de oplyser om Oldtidsbebyggelsen, at det sikkert vil falde mange vanskeligt at give den deres Tilslutning.

Men allerede inden den revolutionerende Kritik var gaaet saa vidt, havde Reaktionen allerede indfundet sig. I 1903 hævdede Professor *Axel Olrik* med Styrke i sin Bog »Danmarks Heltedigtning«, at det gamle Lejre, der forsvandt i Luerne fra Kong Rolfs Borg, maatte søges der, hvor Traditionerne saa uimodsigeligt henlagde det, nemlig

til Egnen vest for Roskilde. Og i 1904 stod daværende Direktør for Nationalmuseet, Dr. *Sophus Müller*, paa Hestebjerget og fastslog i et Foredrag for Oldskriftsselskabets Medlemmer, at det gamle Lejre maatte søges der paa Egnen, om ikke netop nede ved Lejre Aa, hvor nu Landsbyen ligger, saa dog ikke langt derfra, nemlig i Omegnen af Voldstedet Gammel Lindholm paa Højderne umiddelbart syd for Lejre Vig, lidt sydvestlig for det nuværende Lindholm.

Til de her nævnte Forskere slutter Lejres sidste og yngste Historiker, Magister *Vilh. la Cour*, sig ved i sine indgaaende Lejrestudier at tilbagevise den ovenfor omtalte Kritik, ved at fremdrage nyt og betydningsfuldt Materiale og ved at hævde det faste Standpunkt, at saa længe der ikke foreligger bestemte Beviser for, at Oldtidens Lejre har ligget andre Steder i Landet, saa maa man lade det blive liggende i Egnen vest for Roskilde.

Og selv om der ikke kan tilvejebringes Beviser for, hvor den sagnomstraaede Lejreborg bestemt har staaet, saa tyder dog alt paa, at dennes Plads har været her, hvor Naturen og Oldtidsminderne har forenet sig om 'at danne en skøn og værdig Ramme, og hvor stærke Traditioner gennem Aarhundreder har henlagt den. Efter en Tid at have villet skyde disse i Baggrunden, synes altsaa den historiske Kritik selv at have reageret og genoptaget det gamle Standpunkt, men paa et fastere og sundere Grundlag end før. Uden Beklagelse kan vi se de vilde Fantastier forsvinde, uden Tab af noget som helst kan vi kvittere Hertha-Dyrkelsen i den Anchersenske Form og med Glæde sige Farvel til Thietmars bloddryppende Offerhistorier; af virkelig og dyb Værdi bliver der mere end nok tilbage, bl. a. de herlige Sagn, der stadig som en usynlig Glorie svæver over det gamle Lejre, hvorfra Danmarks Rige i Historiens Morgen blev grundlagt og svejset sammen. Af umiddelbar Skønhedsværdi vil denne Egn, der saa kraftigt og skønt fortæller vort Lands Udviklingshistorie, altid være, og for hvert modtageligt Sind vil de prægtige Oldtidsminder altid føre deres ophøjede, tavse Tale.

Ritmester Axel Sehested og Fru Øllegaard Thott i Brøndbyvestre 1664—1692.

Af fhv. Lærer *J. P. Jørgensen*, København.

Kilder: Smørum Herreds Thingbøger 1664—1692. — P. Jensen: Gaunøs Historie. — Thyra Sehested: Rigskansler Chr. Th. Sehested. — Sammes: Admiral Chr. Th. Sehested. — Brøndbyvestre Jorders Matrikulering 1682. — Sammes Udskiftning 1790. — Capt. Hirsch: Samlinger.

I Enevældens Tid træffer vi ofte Officerer bosatte i Landsbyer paa større Gaarde, som derefter blev kaldt Officersgaarde. En saadan Officer var Ritmester, Oberstløjtnant Axel Sehested, der med sin Frue, Øllegaard Thott, i en Aarrække beboede en Bondegaard i Brøndbyvestre, der efter ham blev kaldt Axel Sehesteds Gaard.

Axel Sehesteds Fader var Christen Thomæsen Sehested til Stougaard og Tanderup m. m. (f. 1590, † 1657), en dygtig Statsmand, der under Christian IV var Kongens og Rigets Cansler og som saadan var med til at afslutte den sørgelige Fred i Brømsebro. Moderen var Mette Holgersdatter Rosenkrantz, Datter af den lærde Holger Rosenkrantz til Rosenholm.¹⁾

Christen Thomsen Sehested bestræbte sig for, at hans Søn kunde blive uddannet og dygtiggjort til i Tiden at kunne indtræde i Rigets og Kongens Tjeneste. Efter i Hjemmet at have faaet en omhyggelig Opdragelse og Undervisning skulde den unge Sehested derfor, som Skik og Brug da var, yderligere uddanne sig i Udlandet, og Fade-

---

¹⁾ Slægten Sehested: Jfr. Danmarks Adels Aarvog. 1911.

ren valgte da til Hovmester og Rejseledsager for sin Søn Laurits Jensen Bording, en rejsevant og velbegavet Student, der nylig var hjemkommen fra en fleraarig Rejse i Udlandet. Den unge Sehested rejste saa flere Aar i Udlandet. 1648—49 studerede han i Orleans; senere var han i Rom, Florents, Venezia, Tyskland, og 1652 vendte han tilbage til Danmark. I Aaret 1654 købte han det skaanske Gods Fligende og blev samtidig forlenet med Munkeliv Kloster i Norge. Samme Aar, d. 7. Maj, ægtede han i Malmø Øllegaard Ottesdatter Thott, Datter af Rigsraad Otte Tagesen Thott til Herresædet Næss og andre store Godser i Skaane; hun bragte Godset Mogenstrup i Medgift¹⁾. Brylluppet fejredes med stor Pomp og Pragt i Overværelse af talrige Slægtninge og Venner, navnlig af den skaanske Adel, og Livet syntes da at forme sig lyst og lykkeligt for det unge Par. Ingen anede vel den Gang, hvilke Trængsler og Genvordigheder, Sorger og Bekymringer det i de kommende Dage skulde møde.

I Begyndelsen af 1657 var der Udsigt til Krig med Sverrig, og efter at en Rigsdag i Odense havde bevilget Midler til Landets Forsvar, fik Axel Sehested Bemyndigelse til paa egen Bekostning i Skaane at hverve et Korps af 100 Ryttere. Disse var blandt de Ryttere, der senere i Hensigt til Bestemmelserne i Roskildefreden blev afleveret i Holsten til Svenskerne. — Da Krigen atter brød ud 1658, mødte Axel Sehested i København, hvor han kæmpede paa Volden i Ulrich Chr. Gyldenløves Regiment; men da Krigen var endt, stod han som en forarmet Mand. Han fik ingen Erstatning for sit Udlæg som Hverver af Rytterkorpsen; Forleningen af Munkeliv Kloster mistede han ved Roskildefreden, og hans skaanske Godser blev indtagne under den svenske Krone som Vederlag for Bornholm. Som Erstatning fik han forskelligt Jordegods i Danmark, deriblandt Hovedgaarden Strandegaard, der var oprettet af den i Svenskekrigen ødelagte og derefter nedlagte Bondeby Fiskerhoved ved Præstø Bugt, af Hartkorn

¹⁾ Mogenstrups og Fligendes Htk. var c. 1250 Tdr. Jfr. K. Fabricius: Skaanes Overgang I, 161.

ialt 38 Tdr.; endvidere 4 Gaarde i Lyderslev, 2 Gaarde i Gevnø, 1 Gaard i Skørping, samt 1 Gaard i Højstrup, med Tilliggende, deriblandt Skov — alt i Præstø Amt. — Efter Faderens Død 1657 arvede han Fædrenegaarden Stougaard med underliggende Bøndergods (c. 60 Tdr. Htk.) samt en adelig Gaard paa Østergade i København. Men med alle disse Besiddelser var det kun slet bevendt, da Arvegodset Stougaard saavel som Vederlagsgodset var næsten lagt fuldstændig øde af svenske og polske Krigere. Intet Under da, at han haardt trængt af sine Kreditorer maatte gøre Opbud, hvorefter hans Jordegods i Præstø Amt erhvervedes af Købmand Hans Pedersen Klein fra Køge, der som Kaperkaptajn i Krigens Tid havde tjent en stor Formue, hvorhos han som dreven og snu Pengeudlaaner ydede Regeringen og forgældede Adelsmænd Laan mod Pant i Jordejendomme. Ax. Sehesteds Fædrenegaard Stougaard var pantsat til en lignende Pengeudlaaner, Kort Heinrich Merscher, der 1666 lod sig denne Gaard udlægge.

Imidlertid var Ax. Sehested tyet ind til sin adelige Gaard i København. Men havde han ventet at opnaa Embede i Statens Tjeneste, eller dog en lønnet Stilling, blev han skuffet; efter Enevoldsmagtens Indførelse havde Kongen ikke Brug for Sehesteds Tjeneste, uagtet denne havde underskrevet Suverænitetssakten (af 1661) og derved godkendt Regeringsforandringen. Men han hørte jo til Højadelen, som ikke var vel anset af Frederik III og Sophie Amalie, der frygtede Forsøg paa at genrejse Adelsvælden; og det var vel heller ikke glemt, at Ax. Sehesteds Fader, Chr. Thomæsen Sehested, var blandt de 4 Rigsraader, der havde affattet den haarde Haandfæstning, Kong Frederik maatte underskrive ved sin Tronbestigelse.

I sin betrængte Stilling maatte Ax. Sehested tage til Takke med 1664 at fæste en Boelsgaard i Brøndbyvestre af Htk. 22 Tdr., som bevilgedes ham uden Skat eller lignende Tyngde, medens han derimod var pligtig at yde Tiende samt svare den paa Gaarden hvilende Landgilde: 4 Pund Byg, 4 Tdr. Havre, 1 Lam, 1 Gaas, 4 Høns og 1 Læs Hø, hvilket efter Datidens Priser blev ansat til 58 Rdlr. Samtidigt fæstede han i Sundbyøstre paa Amager en

Gaard, hvis Skyldsætning var noget lignende. Gaarden i Brøndby var øde, da Ax. Sehested overtog den; formodentlig var det en Gaard, der var afbrændt i Svenskekri- gens Tid. Han opførte nu paa Tomten en ny Gaard af Bin- dingsværk med klinede Vægge og Straatag, men iøvrigt saaledes indrettet, at den kunde afgive en rummelig og no- genlunde sømmelig Beboelse for en aristokratisk, højjæ- dig Familie, som det var gaaet tilbage for. Og da Udbyttet af Gaardens Drift ikke vilde kunne strække til, for at han med Familie kunde leve standsmæssigt, maatte han, der jo var yderlig fattig, have Opmærksomheden henvendt paa at skaffe sig forøgede Indtægter. Han startede derfor Bryggeri og Brænderi paa Gaarden og byggede i den An- ledning 2 store Kældere. Ved Fæstebrev af 11. Juni 1666 erhvervede han Brøndbyøstre Kirketiende, »Tienden at le- vere paa Gaarden i Brøndbyvestre«. Brøndbyøstre Kirke var imidlertid ødelagt i Krigsaarene, og Kirkeværgerne havde derfor til dens Istandsættelse stiftet et Laan, for hvis Tilbagebetaling de personlig indestod. Ax. Sehested tænkte imidlertid ikke paa Kirkens Istandsættelse, men anvendte Tiendekornet i Bryggeriet og Brænderiet, og Kirkens Værger fik ham derfor ved Rettergang kendt pligtig til at overtage det anførte Laan, samt til udeluk- kende at anvende Tiendebeløbet til Kirkens Istandsæt- telse. Da han saaledes ikke kunde se sin Fordel ved at be- sidde Tienden, opgav han Fæstet.

Samtidigt med Anlæg af Bryggeri og Brænderi indret- tede Ax. Sehested et Mølleri ved Gaarden. Oprindelig har han vistnok tænkt paa at anlægge en Vandmølle ved Magleaaen, der den Gang var et betydeligt Vandløb; men da dette var for omstændeligt, anlagde han paa Bakken udenfor Gaarden en Vindmølle, som han fra først af bort- forpagtede, men senere drev selv. Inde i Gaarden byggede han en Hestemølle. — Aar 1671 startede Ax. Sehested en Kro, som blev bygget paa Toftevangen ved Køge Lande- vej, der den Gang ikke laa ved Strandkanten, men længere inde paa Bymarken. Kroen, som blev kaldt »Axel Sehe- steds Kro« eller »Axel Sehesteds Hus«, bortforpagtede han til en Jens Andersen fra København paa Vilkaar, at

denne 1671 var fri for Afgift; senere skulde han svare 60 Sldr. aarlig. Iøvrigt styrede Sehested selv sin Bedrift: Mølleriet ved Morten Jochumsen, Bryggeriet ved Brygger-svend Christen Nielsen og Avlsvæsenet ved Avlskarlen Peder Laursen. Stillingen som Herskabskusk beklædtes af Jørgen Christensen, medens Niels Christensen var Tjener. Til som Murermester »at kline og spikke« Gaardens Bygninger benyttede han »forrige Skolemester Christen Hansen«.

Axel Sehesteds slette økonomiske Forhold bedredes ikke i Brøndby. Maaske var han dygtig og driftig; men Tiderne var ugunstige for Landbruget, og Udbyttet af Gaarden var næppe tilstrækkeligt til Familiens og den talrige Husstands daglige, nødtørftige Underhold. Af de Foretagender, han startede, gav Brænderiet og navnlig Bryggeriet et ret godt Udbytte, og han havde en ikke ringe Afsætning til Kroer og Udsalgssteder. Men han havde bygget meget og dyrt, og han og Frue vilde, trods deres ringe Kaar, ikke leve som Bønder, men standsmæssigt, og ikke afbryde Samvær med andre højadelige Familier; men hertil kunde hans Indtægter ikke strække til, og han var derfor stadig i Pengeforlegenhed og haardt trængt af Kreditorer. Saaledes blev han 1670 indstævnet af Slots-skriveren Jacob Ejlersen »til Dom at lide for 8 Aars resterende Landgilde«, til Beløb 318 Sldr. 18 Sk.; men da han sidste Aar havde præsteret Ydelser til Beløb 62 Sldr. 12 Sk., nedsattes Restancen. Samtidig blev han dømt til at betale Købmand i København Peder Hansen Korsør »skyl-dig Gæld 34 Sldr.«, og 1672 blev han dømt til at indfri en Obligation, stor 400 Sldr. Men alt dette forknyttede dog ikke den rastløse Mand mere, end at han 1674 fæstede en tredie øde Gaard i Kollekolle, for hvilken han i Indfæstning betalte 10 Rdl.

Imidlertid trak det atter op til Krig med Sverrig. Ax. Sehested og Fru Øllegaard var med stærke Slægtskabsbaand knyttet til Skaane; intet Under derfor, at deres Hjerter hang ved denne Landsdel, som man nu haabede ved Krigen atter at vinde tilbage til Danmark, og Ax. Sehested var da heller ikke sen med at melde sig til Tje-

neste. Nu havde Regeringen Brug for ham, og d. 3. Juli 1675 blev han udnævnt til Ritmester ved Rostjenesten. Det første Krigsjaar laa han med sin Deling paa Lolland, men næste Aar deltog han i Krigen i Skaane. I August 1676 fulgte han en Hærafdeling paa 3000 Mand, der skulde angribe Halmstad. Den uduelige Overgeneral Duncam tog med hele sin Styrke Stilling i en Dalslugt ved Fyllebro, hvor den (d. 17. August) blev overrumplet af en overlegen svensk Styrke paa 7000 Mand, og her fandt de højere danske Officerer Rosenkranzt, Lützen og Sehested Heltedøden.

Det var en tung Prøvelse for Fru Øllegaard at modtage Budskabet om sin Ægtefælles Død, saa meget mere som Kreditorerne nu mødte frem med deres Fordringer. Slotsskriveren Jacob Eilersen krævede Konge- og Kirketiende for de tre foregaaende Aar; hun formaaede kun at udrede en Del af Beløbet, medens der for Restbeløbet — 50 Rdl. 5 Mk. 4 Sk. — udstedtes Revers, som hun i Aug. 1677 blev dømt til at indfri. Aar 1678 blev hun atter afkrævet resterende Tiender, deriblandt Præstetiender, som Præsten Peder Jespersen Skov opgjorde til 135 Sldr. Samme Aar blev hun af sin »gudfrygtig Pige Karen Thomasdatter« stævnet for Gæld 35 Sldr. 2 Mk. 12 Sk. Og da Jacob Eilersen 1682 vilde inddrive resterende Tiendebeløb ved Rettergang, undlod hun at give Møde, hvorfor Herredsfogden afsagde følgende Kendelse: »Eftersom velb. Fru Øllegaard Thott hverken ved sig selv eller ved Fuldmægtig efter lovlig Indvarsling, og siden naar Retten er foretagen, nu i saa rum Tid ikke er mødt, naar Sagen til Doms er optagen, eller havt noget Gensvar at give paa Fordringen af Konge- og Kirketienden af den Gaards Avling, hun har i Brug i Brøndbyvestre. Thi vidste jeg intet andet at kende, end at Øllegaard Thott er pligtig at svare den resterende Konge- og Kirketiende inden 15 Dage.«

Under saadanne Forhold saa Fru Øllegaard sig nødsaget til at opgive Driften af Brænderiet og Bryggeriet samt sælge Kroen og den adelige Gaard i København. Men Gaarden i Brøndby klamrede hun sig fast til for dog at bevare et Hjem for sig og sine Børn; at dette lykkedes for

hende, skyldes nærmest Slægt og Venner, der kom hende til Hjælp, naar Nøden bankede paa Døren, og særlig blev hun vel støttet af Broderen Knud Thott. Denne, der ikke kunde udholde at være svensk Undersaat, mageskiftede 1682 sine skaanske Godser Næs og Knudstrup med Gaunø paa Sjælland og kom saaledes til at bo nærmere Søsteren. Hendes 2 andre Brødre, Holger og Tage, der ligeledes var store Godsbesiddere i Skaane, maatte ogsaa fortrække fra deres Hjemstavn; den sidste bosatte sig paa Strandegaard ved Præstø. En af Fru Øllegaards Ungdomsveninder var Grevinde Birgitte Parsbjerg (født Skeel), hvem hun undertiden aflagde Besøg i København og paa Gl. Køgegaard og vel ogsaa senere paa Gaunø, da Grevinden 1682 ægtede Fru Øllegaards Broder Knud Thott. Men iøvrigt levede hun sine sidste Aar i Stilhed i Brøndby, og her har hendes nærmeste Omgang været Præstefamilien der i Byen. Præsten, Herman Mortensen Lipper, havde tidligere været Ax. Sehesteds Præst som Sognepræst til Boeslev og Jerrestad Menigheder i Skaane; men i Krigsaarene blev han fuldstændig udplyndret og flygtede til København. 1680 blev han Præst til Brøndbyerne.¹⁾

Axel Sehested og Fru Øllegaard havde 8 Børn, af hvilke 2 døde som smaa. De øvrige var:

1) Mette, g. m. Steen Bille til Jungersgaard og Grønkær i Salling.

2) Helvig Sophie, f. 1655, † 1705, g. m. Frederik Thott til Skabersjø og Eskildstrup i Skaane.

3) Dorthe, † ugift, havde forpagtet Vanstadgaard i Skaane.

4) Otto, der blev dræbt i en Duel i Hamborg.

5) Christen Thomesen, f. 1664, † 1736, der blev en berømt dansk Admiral.

6) Anne, f. 1664, † ugift i en høj Alder. Efter Moderens Død beboede hun med sit Søskendebarn Anne Thott (f. 1706) en Gaard i Roholte Sogn, der laa under Strandegaard.

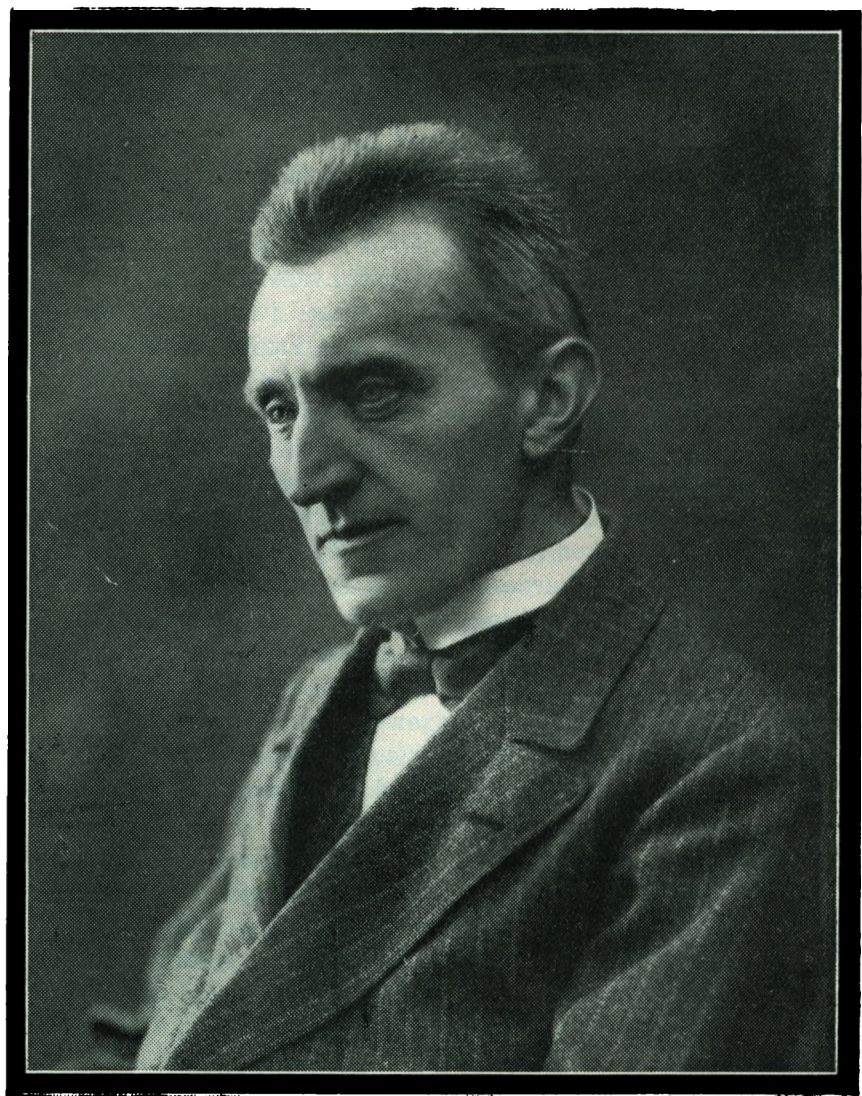
¹⁾ Jfr. Ministerialbog for Brøndbyerne med Selvbioграфier af ældre Præster, i Landsarkivet.

De 3 førstnævnte Børn blev opdraget i Skaane hos deres nære Slægtninge; de 3 sidstnævnte blev opdraget i Brøndby.

Fru Øllegaard døde 3. August 1691, kun 53 Aar gammel. De store Sorger, Trængsler og Bekymringer, der mødte hende i Livet, har vel forkortet hendes Dages Tal. Hun blev bisat i Vejlø Kirke, hvor hendes Kiste er nedsat i Slægten Thotts murede Gravhvelving.

Fru Øllegaard efterlod ikke sin Gaard i Brøndby i bedste Tilstand, hvorfor den efterfølgende Fæster Niels Hansen blev forundt 2 Aars Frihed for Skat og Landgilde. Paa Gaarden blev holdt Auktion over Efterladenskaber, tilhørende Boet. Boelsgaarden, som Ax. Sehested og Hustru beboede, var Byens nordligste Gaard. Dens Navn var da »Axel Sehesteds Gaard« og senere »Frøergaarden«. Stednavne paa Bymarken fra den Tid var Fru Øllegaards Tofte (Bakken vest for Gaarden), Fruens Enge og Fruens Marespjeld. Disse Navne er dog nu glemt. — Kroen paa Toftevangen blev i mange Aar kaldt »Axel Sehesteds Hus«. Senere, da en Korporal Nissen blev Kromand, opkom Navnet Nissekroen. Da den gamle Køgevej blev forlagt til Stranden, mistede Kroen sin Søgning og blev nedlagt, og en ny Kro, Fedtekroen, blev bygget ved den nye Landevej paa Vallensbæk Mark.

Ved Byens Henlæggelse under Rytterdistrikterne blev Ax. Sehesteds Gaard delt i en Hovedparcel, den nuværende Tranemosegaard, og en mindre Parcel, Nordgaarden, medens Gaardens Jorder i Toftevangen blev lagt under Nissekroen, der, efter at Kroholderiet var nedlagt, blev kaldt Mæglergaarden.

Thomas Vilhelm Birkedal Bredsdorff.

Født i Odense d. 9. November 1868 som Søn af Pastor Morten Brédsdorff og Ryslinge-Præsten Vilhelm Birkedals Datter blev Thomas Vilhelm Birkedal Bredsdorff opdraget i et til Grundtvig og hans Livsanskuelse nøje knyttet, historisk-poetisk interesseret, af Tidens religiøse Rørelser

stærkt paavirker Hjem. Efter nogle Aars Uddannelse paa Askov Højskole og paa Kursus blev Bredsdorff Student og tog i København livlig Del i de aandelige Bevægelser og Brydninger i Halvfemsernes Begyndelse. Efter at have taget theologisk Embedsexamen i 1895 viede han sig strax til Højskolegerningen, først som Holger Begtrup's Medhjælper som Lærer ved Frederiksborg Højskole og senere — fra 1907 — som selvstændig Leder af den af ham ved Roskilde Fjord opførte store Roskilde Højskole, der under hans energiske og dygtige Haand er bleven en af Landets største og mest ansete Højskoler, ligesom han selv ved sin Intelligens, sine fremragende Evner som Foredragsholder, sit Frisind og sin Fædrelandskærlighed hørte til denne Bevægelses ypperste Repræsentanter her i Landet. Bredsdorff havde altid haft et skrøbeligt Helbred; d. 2. Juli 1922 bukkede han under for en lang og haabløs Sygdom.

For Historisk Samfund i Københavns Amt har Bredsdorff haft en afgørende Betydning, idet han i 1910 var en af dets Stiftere, og det tør vel uden Tilsidesættelse af Medstifternes Fortjenester siges, at han var Sjælen i den Bevægelse og det Arbejde, der førte til dette Samfunds Oprettelse. At han ikke blev dets første Formand, skyldtes hans eget Ønske; efter Provst Pontoppidans Død i 1913 lod han sig dog overtale til at paatage sig dette Hverv, dog kun for et Aar, for da at trække sig tilbage og overlade Formandspladsen til daværende Rektor, Dr. phil. H. Bertelsen. Bredsdorff vedblev dog til sin Død at være Medlem af Bestyrelsen, og Historisk Samfund skylder ham Tak for hans betydningsfulde og trofaste Arbejde i dets Tjeneste.

Smaastykker.

En Begivenhed i Snoldeløv Kirke 1710.

Af forh. Gaardeier *Ole Hansen*, Havdrup.

At Overtro i vore Forfædres Tid spillede en stor Rolle, er bekendt nok, da Oplysningen lod meget tilbage at ønske; her paa Egnen vil vel mange have hørt noget om Køge Huskors, en Hekse- eller Besættelseshistorie, som vakte meget Røre, og som skal have kostet 15 à 16 Kvinder Livet ved den gruelige Død enten paa Baalet eller under Bøddeløksen, hvilket passerede under Chr. 4des Regering. Omendskøndt selv de mest oplyste var ikke saa lidt overtroiske, blev der dog fra Lovgivningens Side grebet ind mod saadanne overnaturlige Kunster som Signen Manen, »vise igen« og flere andre Ting.

Det, som her skal fortælles om, var, hvordan man søgte Oplysning om et begaaet Tyveri; det kunde ske ialtfald paa to Maader. I en Spand Vand, som havde henstaaet nogle Timer i Solen, kunde den Mand, som havde den fornødne Indsigt, se Tyvens Ansigt. En anden Maade var at lade Soldet gaa rundt; man tog et rundt Korn-Rensesold, der sattes paa Spidsen af en Uldsaks; paa Soldet maatte endvidere ligge en Kniv eller Saks. Nu satte de, som var interesserede i Tyveriets Opdagelse, sig i en Rundkreds og nævnte Navnene paa dem, som man mistænkte, og traf man det rette Navn, mente man, at Soldet kom i Bevægelse. I Snoldeløv-Hastrup var der nok 1710 begaaet et Tyveri, og dette søgte man at faa opklaret ved at lade Soldet gaa rundt. Dette kom Sognepræsten, Magister Hans Clausen Høielse, for Øre, og saa maatte de skyldige, 3 Koner og 6 Mænd fra Byen, staa aabent Skrifte i Snoldeløv Kirke.

Det siger sig selv, at dette Optrin i Kirken har vakt stor Opsigt, at saa mange, vel for en Del ældre Mænd og Koner, har maattet gaa den triste Gang, og der har rime- ligvis nok været mange Folk i Kirke den Dag, mere af

Nysgerrighed end for at høre Prædikenen. De ni Syndere har saa efter Prædikenen maattet frem paa Kirkegulvet og paa høre en lang, streng og alvorlig Formaningstale af Præsten.

At staa aabenbart Skrifte betragtedes som en stor Skam; i mange Tilfælde var det Kvinder, som var kommet galt afsted og havde faaet et Barn udenfor Ægteskab, men der var adskillige andre Ting, hvorfor man maatte udstaa »Kirkens Disciplin«, som det hedder, saaledes naar nogen i utilbørlig Tid havde afholdt sig fra den hellige Nadvere.

Præsten havde Folk ellers megen Respekt for, thi paa ham beroede det ofte, om det frygtede Vaaben »Absolution« skulde anvendes mod dem, som havde forset sig mod Kirkelovene. Folk turde nok ogsaa være nærgaaende mod deres Præst, thi i 1707 stod Jacob Jensen i Snadeløf aabenbart Skrifte for Vold og Overfald mod sin Præst, og 1683 var to stridbare Koner paa Kirkegulvet i Tune Kirke for Slagsmaal under Prædikenen, da de røg i Totterne paa hinanden; det drejede sig nemlig om, hvem der skulde have det øverste Stolestade i Kirken; det var jo ogsaa et slemt Brud paa Kirkefreden.

Dette, hvem der skulde have det øverste Stolestade i Kirken, gav ofte Anledning til Stridigheder.

Lidt om »Dannebrog« i Kjøge Bugt d. 4. Oktober 1710.

Ved *I. T. Rohde.*

Søslaget i Kjøge Bugt d. 4. Oktober 1710 var som bekendt temmelig resultatløst, men til det knytter sig Mindet om Orlogsskibet »Dannebrog« med Iver Hvitfeldt og hans kække Vaabenbrødre. Under en af den danske Flaade foretagen Vending kom »Dannebrog« og tre andre Skibe i løbende Fægtning med den svenske Flaade, og efter nogle faa Skud kom »Dannebrog« i Brand ved egen Uforsigtighed. Den stærke Blæst bevirkede, at Ilden bredte sig med rivende Hast. At falde af for Vinden var muligt, men derved udsatte Hvitfeldt ikke alene »Dannebrog« for at optræde som Brander mellem de i Læ liggende danske Skibe, men afskar sig ogsaa fra den Mulighed at faa Ilden slukket, da Vinden hurtigt vilde føre den fra Agterenden, hvor den opstod, forefter. Som en kæk og omsorgsfuld Skibschef valgte han at ankre, hvorved,

naar Skibet svingede mod Vinden, Ilden vilde bære fra og ikke over Skibet. Men Ilden lod sig ikke slukke, og efter til det sidste at have fyret paa Fjenden sprang Skibet i Luften med sin Besætning paa 3 Mand nær, der tilfældigvis var ude i en Jolle. — Det er nogle samtidige Aktstykker fra denne Begivenhed, som her skal anføres. »Kiøbenhavns Postrytter« skrev saaledes om Slaget:

»Den 4 udi denne Maaned saa vi her den svenske Orlogs-Flode under Adm. General Vagtmester, henved 21 store Orlogs Skibe stærk, med en stærk Syd Østen Vind at komme paa vores udi Kiøge-Bugt for Anker liggende Orlogs-Flode under hans høie Excell. Hr. Gen. Admiral Lieut. Gyldenløve flux anseilende, og at give hastig Fyrr af det grove Skyt paa vores, hvilken svarede den saaledes, at de Svenske ei fik Lyst til ydermere at gribe Floden an, men fik Leilighed alene at binde an med vores Orlogs-Skib Dannebrog, som Commandeur Hvidtfeldt førde, der saa mandeligen forfegtede sit Skib, at ikke aleneste tven- de af de største Skibe i Svenskens Flode af hans Skyt blev igiennemborede, som nu siges at skal have været de tree Croner under Admiral Carl Ruth med 92 Stykker og Princesse Ulrica under Scoutbynacht Vagtmester med 82 Stykker bevæbnede, maatte, mueligt for at berge Folket, strande under Dragøør. Thi mand har kunnet øjne samme Skibe, efter at de have truffet med »Dannebrog«, at være efterhaanden sunkene dybere i Vandet under Veis, imens de med Vinden maatte tage Veien ad Dragøør Strand, hvor de sattes fast. Commandeur Hvidtfeldt værgede sig ydermere dapper mod andre de svenske Skibe, som faldt an paa hannem, og lood han paa det sidste ikke af at fegte for i Forstavnen, skiønt hans Skib var antændt i Bagstavnen af sin egen Lue fra Stykkerne, saasom Vinden var dem imod, og endeligen sprang i Luften, hvorpaa de Svenske lagde sig for Anker i Søen for Dragøør, og toorde ei videre vove at antaste vores Flode, der havde ei Vind at angribe dem. Hvorpaa benævnte tvende strandede Skibe fra Dragøør den 5te ditto bleve hart bombarderede og er saaledes et efter andet kommen i Brand, enten af vores eller egen Ild, at de med forfærdelig stoor Knald fløie i Luften.«

Blandt de bevarede danske Skibs-Journaler, der omhandler »Dannebrog«s Brand, er Orlogsskibet »Wenden«, ført af Vice Admiral P. Raben. Deri staar:

»Den 4. Oct. Efm. Vagten 1. Glas vendte vi med hele Flaaden for Vinden om, saasom det blæste saa haardt, at

vi ikke kunde vende over Stag, og da vi vare over Styrbord og lagde Wester over continuerede de Svenske endda at løbe øster over, — samme Tid var Dannebrogge noget til Luvart af Flaaden, saavel som Vice Admiral Reetz, og idet General-Admiral Wachtmester saa dem ankomme, begyndte han selv fra Luvart at give Fyr paa dem, men hans Kugler kunde ei naa saavidt, saa vi forundrede os nok, at han som General-Admiral vilde fyre først og det med saa lang Afstande. De andre Skibe af de Svenske fulgte efter, fyrede og, hvorpaa Dannebrogge og begyndte at fyre omtrent Kl. 2½ eller i det 5 Glas af Eftermiddags Vagten. — Vice Admiral Reetz paa Orlogs Skibet Qvintus lod og skyde nogle Skud, men vi saa siden en Røg opstige fra Dannebrogge, som Gud bedre saa tilvoxte, at hele Skibet kom ibrand og endelig sprang op, efter at først hans Mesanmast, siden hans Stormast og saa Fokkemasten vare falden. — Gud være de Siæle naadig, som det ulykkelige Tilfælde underlaae og fremdeles frelse os andre fra slig en og andre Ulykker for Christi Skyld.« —

»Dannebrogge«s Besætning synes, da Katastrofen skete, at have været henved 600 Mand. Den 19. Juni opgives den efter Generaladmiralens Indberetning at bestaa af:

11 Officerer, 19 Aarstjenere, 132 af Kjøbenhavns Hvervning, 68 af Fyens og Langelands, 21 af Vester-Jyllands, 42 af Møens, Lolland og Falsters, 3 af Frederikshalds, 35 af Bragernæs's, 3 af Christianssands, 155 af Holstens, 10 fra Hamborg, Lübeck og Bremen og 101 Marine-soldater.

Sygdom hærgede imidlertid Flaaden, og »Dannebrogge« havde sin Part. Den 24. August havde Skibet 156 Mand syge ombord og iland, d. 11. September sender det 14 Syge iland, og d. 13. s. Md. erholder det Ordre til med tvende Skippere at maatte afsende saa mange Syge, det ønskede at være af med. Af friskt Mandskab ses Skibet d. 24. August at faa 16 Mand og d. 3. Oktober, Dagen før Slaget, 50 Mand.

Admiralitetets Medlemmer, hvoraf de fire havde overværet Slaget d. 4. Oktober, sendte i Februar 1711 følgende Ansøgning til Kongen for Hvitfeldts Enke:

»Hvad een høy-bedrøvet saaret Encke formedelst hendis Husbonds afg. Commandeur Ifver Hvitfeldt Tenniszens saa plutselig borttryckelse ved Døden udi Eders Kongelige Maiestets Tieneste (lider), formener jeg at være beføyet Eders Kongelige Mayestet allerunderdanigst at foredrage, udviser denne hendes indsendte allerunderdanigst Supplication,

hvis indhold til formodentlig Høy-Kongelig Naades teigns Ervisning imod een høyplaget Encke Kirstine Royem med 4e efterladte Fader-løese Børn, som ei alleene hafver mist forbemeldte hendis Hosbonde mens endog alt, hvad hand hos sig paa Skibet hafde; os desforuden bekiendt er hende at sidde udi betryck og at være med giæld behæffted formedelst et af hannem nyebygte og hannem tilhørig Skibs forliis udi Vliet ved Lootzernis forseelse, hvorfor hand ved Proces og paa fulte Dom ingen Wederlag hafver erlanget. Wi eragter ufornoden Wiitløfftig at recommandere til Eders Kongelige Mayestets Naade, saasom udi Befalingen af 3. Novembris udi nest afviigte Aar 1710 os for hen er gjort bekiendt Eders Kongelige Mayestets naadige Tæncker for samtlige det forulyckede Skib Dannebroges folcks effterladte Encker of Arfvinger; er og vitterlig at de Svenske effter overstanden bevidste Action sig hafver sielfven erkyndiget om dend person, som Skibet Commanderede, formedelst at, der Skibet stoed i fuld Brand, han da icke opholdte med at bruge Styckerne sin fiende til muelig afbreck, mens derimod loed se sin uforsagt tapperhed og ved egget exempel animeerte samtlige Skibets folck til mandelig Striid; heden stiller der for alting til Eders Kongelige Maiestets naadige bønhoerelse, forblifvende etc.« —

Ved Kgl. Resol. tilstodes derefter Hvitfeldts Enke 200 Rdl. aarlig i Pension. Iøvrigt tilstodes Enker og Børn efter Mænd fra »Dannebroke« 3 Maaneders Gage, og de tre Matroser af Kjøbehavns Hvervning, der havde »salveret sig med Dannebroke«, erholdt hver en Douceur af 2 Maaneders Gage. (Efter Arkivalier i Det kgl. Bibliothek.)

Køge borgervæbnings oprettelse 1643.

Af Otto Smith.

Da jeg i fjor (årbog 1921 pag. 95 ff.) gav nogle bidrag til Køge borgervæbnings historie, anede jeg ikke, at jeg så kort efter og nærmest ved et tilfælde skulde komme til den egentlige kærne heri: korpsets oprindelse.

Køge rådstuebøger for årene 1643—44 giver nemlig fuld oplysning herom.

Det var krigen med Sverige 1643—45, der skabte størsteparten af de danske købstæders borgerkorps. Faren for landets ødelæggelse ved Torstensons indfald var så

overhængende, at byernes borgere følte, at de selv måtte hjælpe til med at holde fjenden fra livet.

Der 12. december gik Torstenson over Grænsen i Holsten, og allerede den 23. samlede borgmester og råd i Køge en del borgere på rådhuset for at få oprettet en strandvagt. Denne, der blev på en snes mand, underlagdes en vagtmester, og hver mand i vagtholdet havde til pligt at underrette vagtmesteren, hvis han »fornam noget ved søkanten«. Denne rapporterede saa videre til øvrigheden.

Men selvfølgelig var dette ikke tilstrækkeligt! Den belægning af soldater, som byen hidtil havde haft, var nu trukket bort, og man var overladt til sig selv.

Det blev nu »borgerskabet« selv, der måtte holde for som krigsfolk. På en tid, hvor selv en håndværkssvend til daglig bar sin »degen«, var det forholdsvis let at skabe et korps, der kunde yde en forholdsvis god modstand bag byernes volde og grave.

Det, det gjaldt om, var at få lidt samling på det hele og at få en inddeling i vagthold i stand.

Derfor samledes atter en del af borgerskabet den 12. og 13. januar 1644 på rådhuset for sammen med borgmester og råd at vælge embedsmændene i korpset.

Til kaptajn udnævntes Hans Lauridsen den yngre og til løjtnant Peter Pall. Desuden udnævntes en fændrik, en trommeslager, nogle sergenter og nogle korporaler.

Pligten til at stille mandskab til borgerkorpset var åbenbart pålagt hver husstand, idet en håndværkers svend ofte ses at møde for mesteren, og kort efter oprettelsen ses Mette Krogs at være anklaget for, at hendes vagt havde været ubesat. Hun fritoges dog derfor på grund af fattigdom, da hun »intet havde at holde vagt for«.

En »cortegar« (corps de garde, vagtstue) oprettedes, rimeligvis på torvet, og vagterne besatte portene. Men med disciplinen og forståelsen af de nye pligter var det kun småt i begyndelsen. Der var dage, hvor hele 5 borgere slæbtes for retten for vagtforseelser.

Det hændte således, at posten i Nørreport ganske rolig gik sin vej, så at »luttanten«, der kom for at inspicere, fandt posten ubesat. Men borgerne var nu soldater og kaldtes også sådan, og synderen idømtes en bøde på 1 rigsort eller i mangel deraf en omgang «i tønden»^{*)}.

Det kunde også ske, at en håndværksmand i sin aftenrus blev irriteret over det uvante syn af en skildvagt ved

*) »Den spanske kappe«. En tønne, der sattes over synderens hoved, og i hvis låg hovedet stak ud af et hul.

cortegaren, rev »huggeren« fra ham og gav ham en i synet. Men det var også en dyr omgang.

Staden var i belejringstilstand, og krigsdisciplinen blomstrede.

Der skete et befalingsmandsskifte, idet Brick Holmers blev fører i stedet for Hans Lauridsen d. y., men disciplinen forbedredes ikke.

Da tog byrådet en fornuftig beslutning. I begyndelsen af marts måned antog de kaptajn Georg Haan (Hahn?) til at eksercere borgerskabet og eventuelt anføre det.

Kaptajnen — åbenbart en gammel krigskar — blev indtil videre antaget på 3 måneder og skulde som vederlag have 35 rdlr.

Det blev udtrykkelig forlangt at han skulde lære borgerne at opstille vagterne, som det sig bør, samt »føre altingest udj goed orden og manerer, som og uforsagidt, om [det Gud forbiude] att fienderne kom, selv med borger-skabit, dennem att gaa under øyen och anføre«.

Virkingen heraf udeblev ikke. Den gamle Hugaf vidste, hvordan han skulde behandle sit mandskab, og de følgende måneder bragte ikke en eneste overtrædelse af disciplinen, i hvert fald ingen, som øvrigheden blev ulejliget med.

Med dette lille, men ikke uvigtige bidrag til Køge borgervæbnings historie skal jeg denne gang lade det bero, men en systematisk gennemgang af byens arkivalier vil sikkert bringe endnu mange gode bidrag dertil.

Love, Bestyrelse etc.

Love for Historisk Samfund for Københavns Amt.

§ 1. Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans og Interesse for Amtets Historie. Dette søges naaet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved Afholdelse af historiske Foredrag,
- 3) ved Indsamling af Arkivstof,
- 4) ved Udflugter og Møder,

samt ved paa enhver anden Maade at støtte Bestræbelserne for at fremdrage Egnens Historie og bevare dens historiske Minder.

§ 2. Samfundet ledes af en Styrelse paa mindst 11 Medlemmer, der afgaar med Halvdelen hvert Aar. Den vælges af en Generalforsamling ved almindelig Stemme flerhed paa 2 Aar.

§ 3. Til Støtte for Styrelsen vælges paa Generalforsamlingen Repræsentanter for Amtets forskellige Egne til Varetagelse af Foreningens Tarv. De samles saa vidt muligt en Gang aarlig.

§ 4. Til Bestridelse af Foreningens forskellige Formaal deler Styrelsen sig i et Forretningsudvalg og 3 Sektioner, nemlig Tidsskriftssektionen, Foredragssektionen og Arkivsektionen; de bestaar ordinært af 3 Medlemmer i hver.

§ 5. Generalforsamlingen afholdes hvert Aar i Roskilde, hvor Formand og Kasserer aflægger Beretning og Regnskab, ligesom Sektionerne aflægger Beretning om deres Virksomhed.

Generalforsamlingen vælger tillige 2 Revisorer, der vælges paa 2 Aar og afgaar skiftevis.

§ 6. Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig eller 35 Kr. en Gang for alle. Hvert Medlem modtager gratis de Skrifter, som Samfundet udgiver. Udmeldelser skal ske senest 1. Juli i Regnskabsaaet.

§ 7. Aarbogen udsendes saa vidt muligt i November Maaned. Den søges udvekslet med andre historiske Samfunds og Foreningers Publikationer, som samles i Roskilde-Arkivet.

Saaledes vedtaget paa Generalforsamlingen d. 7. September 1921.

Bestyrelsen

bestaar af følgende Medlemmer:

Civildommer P. Buch, Formand.

Direktør Bülow, Køge, Næstformand.

Boghandler A. Flensborg, Kasserer.

Direktør A. Fang.

Etatsraad Matthissen, Roskilde.

Frk. Marie Christophersen, Højelse.

Fhv. Gaardejer Ole Hansen, Haudrup.

Lektor Heuer, Roskilde.

Gaardejer N. L. Nielsen, Vridsløsemagle.

Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt, Roskilde.

Premierløjtnant Otto Smith, Frederiksberg.

Bestyrelsen har endvidere — under Forventning af Generalforsamlingens Sanktion — suppleret sig med Overlærer H. J. Hansen, Køge, og Adjunkt Arhning, hvilken sidste tillige er valgt til Sekretær.

Forretningsudvalg: Civildommer Buch, Direktør Fang og Etatsraad Matthissen.

Tidsskriftssektionen: Lektor Heuer, Premierløjtnant Smith og Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt.

Foredragssektionen: Civildommer Buch, Premierløjtnant Smith og Direktør Fang.

Arkivsektionen: Civildommer Buch, Direktør Bülow, Frk. Marie Christophersen, fhv. Gaardejer O. Hansen og Frk. Lønholdt.

Repræsentanter:

Gaardejer N. Pedersen, Vittenbjerggaard, Lellinge; Lærer V. Mortensen, Karlslunde; Gaardejer H. P. Nielsen, Lejre; Lærer Petersen, Kyndeløse; fhv. Lærer J. P. Jørgensen, København; Lærer Nielsen, Vallø; Gaardejer P. Hansen, Strandgaard, Ishøj; Pastor Vest, Jyllinge; Gaardejer A. P. Andersen, Brobjerggaard pr. Hvalø; Lærer K. K. Kristensen, Lyndby; Manufakturhandler Holm, Taastrup; Lærer Nielsen, Gevninge; Fabrikant A. P. Andersen, Gadstrup; Sognefoged H. Gyldenkerne, Ousted; Gaardejer H. Hansen, Bavnehøj, Sengeløse; Sagfører J. P. Nielsen, Roskilde; Landvæsenkommissær A. Jensen, Gershøj; Gaardejer H. Petersen sen., Ny Glim; Magister H. E. Petersen, København F.; Ungkarl H. Sørensen, Ramsømagle; Pastor Glahn, Snoldelev; Gaardejer H. Christensen, Veddelev; Overretssagfører Tüchsen, Ballerup; Mejeribestyrer Vald. Hansen, Ousted; Fru Marie Jensen, Hillerød; Fru Nielsen-Skjensved, Roskilde; Frøken Betty Müller, Gadstrup; Etatsraad Alfred Sørensen, København; Provst Varming, Ørsted; Sognepræst Poul Vibeck, Taarnby, Kastrop; fhv. Sognepræst Michelsen, København; Pastor Fenger-Eriksen, Gammelby; Pastor Bjørndal, Hyllinge; Mejeriejer Tholstrup, Himmelev; Gaardejer N. P. Hansen, Trellerup.

Aarsberetning.

Af Adj. Arhning.

»Historisk Samfund for Københavns Amt (med Gl. Roskilde Amt)« har i det forløbne Aar fortsat det Arbejde for Arkivsagen, som blev taget op i 1921, og samtidig har nye, vigtige Opgaver meldt sig.

Paa ydre Begivenheder har Aaret vel ikke været rigt, idet der kun har været afholdt en Sommerudflugt. Denne foretoges til Lejre-egnen Tirsdag d: 4. Juli 1922. Deltagerne samledes Kl. 9½ paa He-stebjerg, Syd for Lejre By. Efter at Formanden, Civildommer Buch, havde sagt nogle Mindeord om Samfundets nylig afdøde Stifter, Høj-skoleforstander Bredsdorff, holdt Direktør Fang et interessant Foredrag om Lejreeggen og dens Oldtidsminder (se andetsteds i Aarbogen). Senere spadserede man til Ledreborg Slot, som Lensgre-ven velvilligt havde aabnet for Samfundets Medlemmer; man besaa Kapellet og Samlingerne paa første Sal. Kl. 4 afholdtes Fælles-spisning i Herthadalen. Derefter tog Deltagerne hjem. Turen havde været begunstiget af et friskt, smukt Vejr.

Af Bestyrelsens Arbejde skal følgende fremhæves:

Det er lykkedes at skaffe Plads til Arkiverne i Folkebiblote-kerne saavel i Roskilde som i Køge, og henholdsvis Adjunkt Arh-ning og Overlærer H. J. Hansen har givet Tilsagn om at bistaa ved Ordningen. Denne er ogsaa paabegyndt. Det er Mening at samle Foreningsprotokoller m. m. I Roskilde søges tillige samlet Aarbø-gerne for de forskellige Amtssamfund.

I det forløbne Aar er der knyttet Forbindelse med en Række svenske, norske og et enkelt finsk Samfund, og der er truffet Af-tale om Udveksling af Aarbøger. Mange smukt illustrerede Hefter er allerede kommet og vil faa Plads i Arkivet i Roskilde.

I Marts tiltraadte »Hist. Samf. for Kbh.s Amt« en Henvendelse til Regeringen om snarlig Nybygning til vore nationale Kultursam-linger med særligt Henblik paa Museumsbygningen i Kastellet. Henvendelsen var sendt fra »Dansk historisk Fællesforening«.

Samfundet har endvidere støttet Bevaringen af historisk værdi-fulde Levninger i Amterne. Det har paataget sig betydelige Ofre for at redde en interessant Levning fra Oldtiden, »Tingstenene« i Lejre, fra Tilintetgørelse, og det har ydet Tilskud til Restaurerin-gen af St. Ibs Kirke.

Hist. Samf. har i det forløbne Aar kunnet glæde sig ved Tilskuød fra Carlsen Langes Legat, Roskilde Byraad og Amtsrraad, Køben-havns Amtsrraad og Undervisningsministeriet.

— D. 9. Dec. 1921 repræsenterede Premierløjtnant Otto Smith Samfundet paa Dansk historisk Fællesforenings aarlige Repræsen-tantmøde, og i Juni 1922 deltog Adjunkt Arhning i Fællesforenin-gens Besøg i Haderslev.

— Generalforsamling har ikke været afholdt, men vil ifølge Beslutning paa et Bestyrelsesmøde finde Sted i Begyndelsen af December; ved denne Lejlighed vil bl. a. Spørgsmaalet Repræsentanter blive taget op til Nyordning.

Nye Medlemmer.

Adjunkt Arhning, Roskilde.

Fru Apoteker Augsburg, Borgediget, Roskilde.

Fabrikant Svend Christensen, St. Hansgade 11, Roskilde.

Viggo Frandsen, Allerslev, Lejre.

Brygger Klarskov Hansen, Kr. Hyllinge, Roskilde.

Gaardmand Jørgen Henriksen, Jordhøj, Slangerup.

Lærer H. P. Hansen, Vejringe Skole, Stubbekøbing.

Jørgensen (forh. Højskolehjemmet), Algade 25, Roskilde.

Fru Jensen, Jernbanegade 33¹, Roskilde.

Kommunelærer Aksel Jacobsen, Jernbanevej 1, Kg. Lyngby.

Assistent L. V. Jørgensen, Langelandsvej 12³, København.

Køge Bibliotek, Køge.

Murer Kronsteen, Gevninge, Roskilde.

Greve Knuth, Haraldsvej, Roskilde.

Grevinde Clara Knuth, Haraldsvej, Roskilde.

Landsarkivet for Fyn, Odense.

Fabrikant Niels Larsen, Langgade 21², Valby.

Pastor Bartholdy-Møller, Ejby, L. Skensved.

Politibetjent Grønlund Petersen, Ballerup.

Førstelærer Chr. Petersen, Sengeløse Skole, Taastrup.

C. A. Reitzel, Boghandel, Løvstræde 7, København K.

Roskilde Bibliotek.

Ramløse Folkebogsamling.

Fhv. Direktør H. H. Schou, Pileallé 27, København F.

P. A. J. Chr. Svendsen, Gevninge Overdrev, Lejre.

Bankdirektør Sattrup, Køge.

Sogneraadssekretær Thomsen, Ballerup.

Gaardejer Hans Thomsen, Trellerup, Roskilde.

Museumsdirektør K. Uldall, Rolighedsvej 15, København V

Stiftsskriver Westrup, Roskilde.

Redaktør Wellejus, Allehelgensgade, Roskilde.

Medlemsantallet er den 16. November 1922 547 Medlemmer.

Afgaaede Medlemmer.

Forpagter H. Andersen, Bangertsgade 19, København.

Lærer Andersen, Biltris.

Amtsraadssekretær Andersen, Blütsvej 8, København F.

Dr. med. Bramsen ved Glyptoteket, København.

- Fru Boesen, Helligkorsvej, Roskilde.
 Sognepræst Christensen, Køge.
 Pastorinde Christensen, Køge.
 Frk. Johanne Christoffersen, Algade 32, Roskilde.
 Lærerinde Frk. Marie Christiansen, Kastelsvej 17, København Ø.
 Lektor Gemzøe, Jomfrustien 7, Sønderborg.
 Fru Glarmester Guhle, Algade 17, Roskilde.
 Frk. Gyldenkærne, Svogerslev, Roskilde.
 Cand. phil. K. Heymann, St. Hans Hospital, Roskilde.
 Læge Frantz Hancke, Taastrup.
 Parcellist Hans Hansen, Ejerbæksdal, Solrød, Havdrup.
 Gdr. Carl Peter Jensen, Lindenberg, Roskilde.
 Købmand Ole Jensen, Ishøj, Taastrup.
 Gaardejer J. Jensen, Dr. Margrethevej, Roskilde.
 Mejeribestyrer Jensen, Viby Sj.
 Mejeriejer P. V. Jespersen, Slangerup.
 Gaardbestyrer L. Jørgensen, Svogerslev, Roskilde.
 Prior Kerckhoffs, Roskilde.
 Frk. Kleisdorff, St. Hans Hospital, Roskilde.
 Dyrlæge Kruse, Roskilde.
 Forsøgsassistent Knud Larsen, Ansagergaarden, Taastrup.
 Fru Michelsen, Henckels Allé 3, København S.
 Gaardejer Niels Nielsen, Kyndeløse, Roskilde.
 Frk. Agnes Nielsen, Asylgade 22, St. Jørgensbjerg, Roskilde.
 Gdr. Jens Christoffer Nielsen, Kr. Hyllinge, Roskilde.
 F. Nielsen, Asylgade 13, St. Jørgensbjerg, Roskilde.
 Kommunalærer Henrik Pedersen, Ved Linden 13, København.
 Pastor, Dr. theol. N. M. Plum, Gunslev pr. Nr. Alslev.
 Direktør Poulsen, Algade, Roskilde.
 Frk. Rentz, Ringstedgade 3, Roskilde.
 Bankdirektør H. P. Schram, Roskilde.
 Redaktør Svarre sen., Køge.
 Landmand Johannes Sørensen, Aarslev, Randers.
 Lærerinde Frk. J. Spillemose, Vedskølle, Vallø.
 Pastor Thygesen, Mønstensvej 12, København.
 Mejeriejer Tholstrup, Himmelev, Roskilde.
 Stationsforstander Voss, Roskilde.

Indhold af Aargangene 1910—13.

(1. Række.)

1910.

Bredsdorff, Th.: Hist. Samfund for Københavns Amt.....	5
Kornerup, J.: Snubbe Kors og Ledøje Kirke.....	8
Olrik, Axel: Olafshøjen ved Lejre.....	14
Kornerup, J.: Smaabilleder fra Roskilde for hundrede Aar siden	21
Mortensen, V.: Et Blad af Karlsrunder og Karlstrup Sognes Hi- storie	33
Heuer, L.: Regensprotokollen for de Skoledisciple, der nød Kon- gens Kost i Duebrødre Kloster i Roskilde.....	43
Bang, Thomas B.: Den hellige Margrethe.....	54
Jensen, Marie: Fra gamle Dage.....	58
Petersen, J.: Spredte Træk af Bondeliv i tidligere Tid I.....	65

1911.

Kornerup, J.: Roskilde i Fr. VI.s Tid.....	3
Petersen, J.: Spredte Træk af Bondeliv i tidl. Tid II.....	27
Rockstroh, K. C.: Et Bidrag til Oplysning om Slaget i Køge Bugt	40
— : Om Svend Poulsen (Gøngenhøvdingen).....	60
Nielsen, N. P.: Folkesagn fra Højelse og Omegn.....	69
Nielsen, N. L.: Træk af Sengeløse Kirkes Historie.....	80

1912.

Hiort-Lorenzen, H. R.: Fr. II.s Begravelse.....	5
Kornerup, J.: Ingerd, Grevinde af Regenstein.....	49
— : Selsø Kirke	60
— : Skibby Kirke	65
Jørgensen, J. P.: Hist. Optegnelser om Ledøje Sogn.....	73
Mortensen, V.: Blade af Karlsrunder Kirkes Hist.	107
Kristensen, Marius: Københavns Amts Landsbynavne.....	127
Bang, Thomas B.: Nebbe Slot.....	143

1913.

Kornerup, J.: Dronning Margrethes Forbindelser med Roskilde	7
Fritz, N.: Livet i Roskilde og Tidsaanden fra 1840 til 1850....	19
Jørgensen, J. P.: De svenske Grave paa Smørumnedre Bymark	32
— : Fra Krigen 1807 (Høje Taastrup Sogn).....	36
Tüchsen, P. C.: Ballerup By paa Udskiftningens Tid.....	38
Bredsdorff, Th.: Professor Jacob Kornerup	78
— : Provst J. V. Pontoppidan	80

Register over Stednavne og Personnavne.

(1. Række.)

Udarbejdet af Otto Smith.

Begge Register er udarbejdet paa Grundlag af de i Oberst Harboe: »Om Personnavne« pag. 18 f angivne Regler.

(* betyder Stedet, hvor Navnet omtales udførligt, n ved et Tal betegner, at Oplysningen findes i en Fodnote.)

De udhævede Tal betegner Aargangen (altsaa 12 = 1912), de sidste Tal Siden.

I. Stednavne.

Aabenraa Kirke 12 5.	Hove 12 138.
Aetorp (Jyderup Sogn) 12 52.	Husis Sø 12 74.
Aggetorp (Aagerup) 12 52.	Husum 12 131.
Ammætorp 12 52 f.	Højelse (Ølishøue, Ølsyøe) 10 54, 11 69-79.
Anstorp (Aunstrup Gd.) 12 52.	Højetostrup Sogn 13 36 f.
Antvorskov 12 7 ff.	Høm 12 53.
Ballerup 13, 38—77. — Kro 13 40. — Natmand 13 58 f. — Præstegaard 13 65, 73 ff. — Rettersted (Tinghusgraven) 13 67. — Taaregaarden 13 40. — Tallerkenrækken 13 40.	Isle 12 134.
Barnætorp 12 52.	Jenslev 12 130.
Barnekilde. Karlstrup Sogn. 10 34.	Jyllinge 12 133.
Birkerød 12 130.	Jætneslef (Jenstrup?) 12 52.
Borring. Borg ved Gl. Lellingegaard. 11 73.	Jørlunde Herred 10 57 n.
Byrthinge (i Skaane) 12 55.	Karise 11 63.
Bytteborg 10 9.	Karlslunde Kirke 12 107-26.
Børkop 12 130.	Karlslunde 10 33-40.
Catrineberg 11 83.	Karlstrup 10 33.
Dalby, Nørre (Sæd og Skik) 10 65-81, 11 27-39.	Klokkeholm ved Højelse 11 72.
Enderslev 12 130.	Kollekroen 10 23.
Eskesti (ved Sigerslev) 11 48 n.	Kyen 12 74.
Esrom 12 131.	Københavns Amts Rytterdistr. 12 97.
Fischerhoed 11 63.	Køge 12 138.
Ganneskov Bro 11 63.	Køge Bugt (Slaget 1/7 1677) 11 40.
Gentofte 12 133.	Køge Kro 11 63.
Gjedesby 12 22, 30 f, 131.	Ledøje 12 73-105. — Brydegaarden 12 76. — Kirke 10 11-13. — Kro 12 94 f. — Kongelig Skole 12 90 f. — Mølle 12 81. — Plantage 12 104. — Skove 12 95 f. — Stanghøffs Vang 12 84. — Veje 12 92 f.
Gladsakse 12 139.	Lemminghøj 12 74.
Gævninge 12 133.	Lejrø 10 15 ff. 12 138.
Haarlef 12 52 f.	Lundspiel 12 74.
Haderslev 12 6 f.	Luystorp (Lystrup) 12 52 f.
Helvigmagle (Nyglim) 12 129.	Lykkensgave ved Klovtofte 13 37.
Herløv 12 134.	Lyndælille (Lille Linde) 12 52 f.
Holtug 11 45, 49.	Lystrup 11 63.

- Maaløv **12** 134.
 Marbjerg **12** 129.
 Navrbjerg Mølle **11** 73 f.
 Nebbeslot **12** 143-46.
 Nykøbing Slot **12** 22.
 Nyord **11** 65.
 Nærum **12** 132.
 Olafshøjen ved Lejre **10** 14-20.
 St. Olafs Kilde, Østby **12** 61.
 Osager **12** 129.
 Osted **12** 135.
 Porse Mose **12** 74.
 Rompe (Smørum Sogn) **12** 75, 85,
 13 35.
- Roskilde** **10** 21-32, **11** 3-26, **12**
 19 ff, **13** 19-31. — Begravelser **11** 9,
 Bjerget (St. Jørgensbjerg) **10** 45.
 — Bondetinget **11** 4, — Borgere
 (eligerede) **11** 6. — Brandkorps **11**
 21 f. — Børsen **11** 13 f. — Domkir-
 ken **12** 23 f. — Duebrødre Kloster
10 43. — Flængmarken **12** 132. —
 Fondens Bro **10** 47. — Fugleskyd-
 ningsselskab **11** 12 f, **13** 26, — Gar-
 nison **11** 17 ff. — Graabrødre Kir-
 ke **12** 57. — Hellig Kors Kilde **11** 3.
 Helliggesthus **10** 45 f. — Ildebran-
 de **11** 3 f. — Kildehuset **11** 3. — St.
 Klara Kloster **12** 52, — Konsump-
 tionsfrihed **11** 3. — Købmandshuse
13 27 f. — Latinskolen **11** 8 f, **13**
 22 ff, — St. Laurentii Kirke **10** 45
 — Laurentiustaarnet **11** 7. — St.
 Lucius Kirke **12** 56. — Markeder
11 14 f. — Palæet **11** 19. — Politi
11 7 f. — Postgaarden **11** 10. —
 »Prinsen« **11** 4, 10 ff. — Raadhuset
11 5 f. — Skovbovænget **11** 15. —
 Spedalsberghuset **10** 45 f. — »Sto-
 den« **10** 44.
 Roskilde Hvile **11** 25.
 Roskilde Kro **10** 9.
 Saløv **12** 134.
 Scethæ (Skeby) **12** 52.
 Selsø Kirke **12** 60—64.
 Sengeløse **12** 133.
 Sengeløse Kirke **11** 80-111.
 Sigerslev **11** 45.
 Sigerslev Strand **11** 43.
 Skibby Kirke **12** 65-71.
 Smørholmen (Smørum Sogn) **12** 75.
 Smørum **12** 132.
 Smørum Herreds Ting **12** 96.
 Smørumnedre **13** 32 ff.
 Snubbe Kors **10** 8-11.
 Snubbekorsgaard **10** 9.
 Spanager **12** 129.
 Stanges Høj, Ledøje, **12** 74.
 Stenagergaard **10** 9.
 Stordal **11** 44.
 Svenstorp **12** 56.
 Swalmstorp **12** 52.
 Sværborg **11** 64.
 Søsøm **12** 131.
 Taarnbylille **12** 52 f.
 Totterupgaard, Karise Sogn, **11** 63.
 Tubald (Tøvelde) **12** 53.
 Tune **12** 138.
 Tysmose **12** 74.
 Valby **12** 136.
 Vie Agre **12** 75.
 Vigsø **12** 138.
 Virum **12** 131.
 Vridsløse **12** 133.
 Wolby **12** 52.
 Ørsted pr. Havdrup (Sæd og Skik)
10 65-81, **11** 27-39.

II. Personnavne.

- Aarsleff, Prof. Billedhugger, **13** 15 ff.
 Abraham Brodersen **13** 9.
 Absalon, Biskop, **10** 54 f.
 Ahlefeldt, Hans v., Ryttergeneral,
11 83.
 Albrecht, Skovrider i Boserup, **11** 12.
 Andersen, Peder, Ledøje Krogaard,
12 99.
 Andreas Tagesen til Nebbe **12** 144.
 Anulo, dansk Konge (se Olaf).

- Astrad Fraki, Valdemar II's Drost, **12** 56 n.
- Bagge, Lavridtz, Præst, **12** 114.
- Bang, Aug., Proprietær, **11** 83.
- v. Bentzon, Christian, **11** 83.
- v. Bentzon, Jacob, **11** 83.
- Benzon, Peder, Godsejer, **12** 108.
- Bloch, Søren, Dr. phil., Rektor, **11** 8 f, **13** 22.
- Bonakker, Pottemager, **11** 17.
- Brechwold, Ritmester, **11** 18, **13** 26 f.
- Borch, Martin, Arkitekt, **10** 10.
- Borch, Ole, Professor, **10** 10.
- Borch, S., Agent, Købmand **13** 26.
- Brock, Muremester, Løjtnant, **11** 22.
- Bræmer, Sabina, **12** 118.
- Brønnicke, P., Premierløjtnant, **11** 23.
- Buch, Johannes, Degn, **12** 121.
- Budde, Christoffer, fhv. Provst, **11** 89, 107 f.
- Caspar Snedker i Roskilde **12** 112 ff.
- Claus Glarmester i Roskilde **12** 112.
- Christensen, Niels, Lillehedinge, Kap-
tajn, **11** 49 ff.
- Christoffersen, Otto, Præst, **12** 98.
- Coleman, Gebethe Margrethe, **13** 65.
- Corfitzen, Peder, Præst i Karlslunde, **10** 38, **12** 118, 126.
- Damian den hellige **12** 54 f.
- Dichmann, Efvert Willumsøn, Præst, **12** 118 ff.
- Ehlers, Landinspektør, **12** 103 f.
- Elberling, Prof., Rektor, **13** 22.
- Else Margrethe Andersdatter **10** 58-64.
- Engberg, Andreas v., Landsdommer, **12** 108.
- Erik af Pommern **13** 11 f.
- Erlandsen, Jacob, Bisp i Roskilde, **10** 45.
- Falster, H. H., Degn, Sengeløse, **11** 110.
- Fastenove, Johannes, Klokkestøber, **11** 71.
- Finckenhoff, H. J. D., Præst i Sen-
geløse, **11** 89, 104.
- Fischer, Mestertyv, **11** 6.
- Frandsen, Niels, Præst i Sengeløse, **11** 87 101.
- Frederik II **12** 5-48.
- Frederik VI **10** 60 f., **11** 20 f., 23 ff.
- Frederiksen, Morten, Mestertyv, **10** 22, 25-32, **11** 5.
- Friedenreich, C. D., Præst, **12** 118.
- Fribo, General, **11** 18.
- Friis, Prof., Bygningsinspektør, **12** 46 f.
- Friis, Johan, Ridefoged paa Gjorslev, **11** 49.
- Fritz, Justitsraad, **13** 20.
- Gad, C. P., Præst i Sengeløse, **11** 89, 108.
- Gad, Friboline Christiane, f. Korne-
rup **11** 89.
- Geuss, Mette Sophie, **13** 65.
- Giertsen, H. M., Præst i Sengeløse, **11** 89, 165.
- Giøe, M. v., Justitsraad, **12** 123.
- Godfred, dansk Konge, **10** 14.
- Grundtvig, Præst i Ledøje, **12** 104 f.
- Gyllich, Ritmester, senere Slotsforval-
ter, **11** 18.
- Haffn, Otto Johannes, Præst, **12** 98.
- Hage, Johannes, Overlærer i Roskilde, **11** 9, **13** 22.
- Hahn, Overjægermester (Kymanden), **12** 97.
- Halling, C. H., Præst i Sengeløse, **11** 89, 106 f.
- Halling, Holger, Præst i Ballerup, **13** 56.
- Hammer, J. H., Præst i Sengeløse, **11** 101.
- Hans d. y., Hertug **12** 33.
- Hans Maler i Roskilde **12** 116.
- Hans Sejrmager i Roskilde **12** 115, 123.
- Hansen, Anders, Herredsfoged, **11** 45 f, 51.
- Hansen, C., Kammerraad, Stiftsskri-
ver, **11** 25.
- Hansen, Christoffer, Herredsfoged i
Smørum, **12** 96.

- Hansen, Christoffer, Præst i Ledøje, **12 98, 13 35.**
- Hanson, Bogtrykker, Løjtnant, **11 21.**
- Heefordt, Elisabeth, f. Vissing, **11 88.**
- Heefordt, Gregers Hansen, Præst i Sengeløse, **11 88, 104 (Heerfordt).**
- Heje, J. C., Præst, Sengeløse, **11 108.**
- Helgesen, Poul, Lektor, **12 71.**
- Hemmingsdatter, Margrethe, **10 9.**
- Hemmingsen, Laurids, **11 65 f.**
- Hemmingsen, Niels, Skolark i Roskilde 1591, **10 43 f.**
- Herbst, D. C., Hofklokkestøber, **12 123.**
- Herlog, den hell. Margrethes Mand, **10 54 f.**
- Hersted, N., Skoleholder i Ballerup, **13 51, 56.**
- Hertz, H. P. B., Konsistorialraad, Præst, **13 28.**
- Hertzog, Billedhugger, **13 14 f.**
- Hielm, J. P., Degn i Sengeløse, **11 110.**
- Holm, Eduard, Grosserer, **11 83.**
- v. Holstein, C. F., Kaptajn, **11 83.**
- Holstein, N. R., **11 83.**
- Ingfred Tagesdatter til Nebbe **12 144.**
- Ingerd, Grevinde af Regenstein, **12 49-59*.**
- Jens Hugger, Original i Roskilde, **11 15 f.**
- Jens Professor, Original i Roskilde, **11 16.**
- Jensen, Henrik, Kannik, **10 11.**
- Johanszen, Madtz, Provst i Tune Herred, **12 108.**
- Johnsen, C. G., Præst, **11 89, 107.**
- Juel, Ritmester, **11 18.**
- Juel, Niels, Admiral, **11 40 ff.**
- Kalv Skurva (Kalf Skurfa) **10 35.**
- Kiuse, Hans Pedersøn, Præst i Karlslunde, **12 117, 119 f.**
- Kjærulff, Løjtnant, Landinspektør, **13 41.**
- Knoff, Christoffer, Fr. II's Hofprædikant, **10 43 f, 12 43.**
- Knoppert, Albert, Prof. juris, **12 81.**
- Koch, Hans, Tesebølle, Mønsterskriver, **11 59.**
- Konrad, Greve af Regenstein, **12 51.**
- Kornerup, Jacob, Prof., **13 78*f.**
- Krabbe, Maren Christensdatter, **11 88.**
- Kyhnel, A. M. A., Professor, Præst **11 89, 108.**
- Kyhnel, Elisabeth, f. Blichert, **11 89.**
- Langmach, Christian, Præst i Sengeløse, **11 87, 102.**
- Largelo, Cathrine Giertrud, **12 118.**
- Largelo, Kay, **12 118.**
- Lassen, Frederik, **11 83.**
- Lassen, Laurits, Justitsraad, **11 83. 89 f.**
- Lauritz Snedker i Roskilde **12, 112 f.**
- Lauridsen, Anders, Dr. theol., **12 43*.**
- Leth, Falk Hansen, Præst i Sengeløse, **11 88, 103.**
- Lindenov, Christoffer, Lensmand paa Nykøbing, **11 62, 64.**
- Luffe, Hans, Degn i Sengeløse, **11 111.**
- Maar, Claus, Køge, **11 52 f.**
- Maase, Chr. v. der, Justitsraad, **12 108.**
- Malling, Maler, **12 116.**
- Maren Dragon **13 31.**
- Margrethe, Dronning, **13 7-18.**
- Margrethe, den hellige, **10 54-57.**
- Margretheskud. En kirkelig Indsamling, **10 57.**
- Mathiassen, Hans, Snedker, **12 113.**
- Matthiassen, J. P., Malermester, **12 113.**
- v. Mehren, Oberstløjtnant, Vadsby, **11 88.**
- Mejssen, Samuel, Løjtnant, **11 87.**
- Michelsen, Hans, Herredsfoged i Smørum, **12 97.**
- Möhr, Claus, Handelsmand i Køge c. 1807, **11 44 f.**
- Moltke, Adam Vilhelm, Minister, **11 25.**

- Moltke, Fikke, Lensmand paa Nebbe, **12 144.**
- Mørck, J. M., Herredsfoged i Højstrup, **11 43, 45, 48.**
- Mühlhausen, Skarpretter i Kbh., **13 75 f.**
- Müller, Bomuldsvæver i Roskilde, **10 61 f.**
- Nielsen, Aksel, Købmand, Taastrup **11 83.**
- Nielsen, Markus, Tingskriver, **11 48.**
- Nielsen, Villum, Gaardejer i Ballerup, **13 42 ff.**
- Olaf, dansk Konge, **10 14 ff.**
- Olavsen, Johannes, Præst, **12 117.**
- Olsen, Helias, Luthersk Præst, **12 81.**
- Olsøn, Villads, Provst, Greve. **12 114.**
- Panther, Peder Lauritsen, til Nebbe **12 144.**
- Pedersen, Jens, Muremester i Roskilde, **12 111.**
- Pedersen, Mads, Præst, **11 87.**
- Pedersen, Matthies, Katolsk Præst, **12 80 f.**
- Pedersen, Mats, Præst i Sengeløse, **11 91 ff.**
- Pedersen, Niels, Skriver i Tryggevalde Amt, **11 48, 52.**
- Petersen, Anders, Gaardejer i Benløse, **10 58.**
- Pontoppidan, J. V., Provst, **13 80*f.**
- Poulsen, Svend (Gøngehøvdingen), **11 60-68.**
- Radech, Barbara Mortensdatter, **12 117.**
- Rastrup, Maler, **12 114.**
- Richard, Abbed i Ringsted, **10 55.**
- Rosted, Madame, f. Borch, **10 22 11 10.**
- Rumohr, Anna, **11 83.**
- Runchel, P. C. H., Præst i Sengeløse, **11 89, 104.**
- Schack, N. C., Præst, Sengeløse **11 106.**
- Schack, Tagea Dorte, f. Erasmii, **11 107.**
- Schiødt, Præst i Ballerup, **13 62.**
- Scholl, Billedhugger, **13 14,**
- Schrike, Jacob, Degn i Sengeløse, **11 111.**
- Schrøder, Ritmester, Møen, **11 62, 64.**
- Schrøder, A. S., Præst i Snese 1658, **11 66.**
- Sehested, Catrine, **11 83.**
- Skjold, Hans, Aggerup, Kaptajn, **11 52 ff.**
- Snubbe, Eskild, Ridder, **10 8 ff.**
- Snubbe, Margrethe Hemmingsdatter, **11 86.**
- Simon af Høm **12 53.**
- Simon, Abbed i Sorø, **10 55.**
- Sivard (Sigfred) den hvide, dansk Konge, **10 18 ff.**
- Smith, C. V., Docent i Slavisk, **13 23.**
- Sophie, Fr. II's Dronning, **12 8.**
- Steenberg, Løjtnant, Landmaaler, **12 99.**
- Stori, Valdemar II's Marsk, **12 50.**
- Sundby, Niels, Birkedommer i Ballerup, **13 67.**
- Sundorph, P. J., Præst, **12 122.**
- Svane, Agent, Stænderdeputeret 1838, **11 6.**
- Sveistrup, Gæstgiver, Borgerkaptajn, **11 10 f, 20.**
- Søborg, N. P., Præst, Sengeløse, **11 87, 91.**
- Sørensen, Niels, Roskilde Kro, **11 87.**
- Terkildsen, Anders, Birkeskriver i Ballerup, **13 67.**
- Theophilus, Munk i Helmarhausen, **12 68.**
- Thiset, Arkivar, **10 10.**
- Thrige, Søren, Prof., **13 24.**
- du Thury, Pierre, fransk Billedhugger, **13 16.**
- »Torvegrisen«, Original i Roskilde, **11 17.**
- Trolle, Niels, til Trolleholm **12 108.**
- Tscherning, Oberst, **11 9.**
- Tyborg, Johan, Lensmand paa Nebbe, **13 144.**
- Tørsleff, Præst, Sengeløse, **11 108.**

Ulrik af Mecklenborg, Hertug, 12	Wellesley, engelsk General, 10 21.
29 f, 39.	Werresundt, Niels, 12 55.
Urne, Sigvard, til Raarup 11 80 f.	Worm, Knud, Herredsfoged i Smø-
Vessel, Matths Johansøn, Præst,	rum, 12 96.
12 118.	Æuer, Johan, 12 144.
Vidested, M., Prokurator i Ballerup,	Øthensøn, Peder, Dekan, 12 57.
13 67.	

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

FOR KØBENHAVNS AMT

(MED GAMLE ROSKILDE AMT)

1923

1928

ERH. FLENSBORGS BOGHADEL
ROSKILDE

Indhold.

	Side
Fra Brønshøj-Rødovre Sogne (1768), af Vice-Skoleinspektør V. Møller, København.....	5— 15
En sjællandsk Mane- og Signebog, af Dr. phil. F. Ohrt, København	16— 30
Middelalderlige Kamme og Styler fra Jordfund i Roskilde, af Premierløjtnant Otto Smith, København	31— 37
Dorothe Clausdotter Høyels og hendes Samtid, en kulturhistorisk Skildring fra Tiden før og efter Aar 1700, af Redaktør N. P. Nielsen, Slagelse.....	38— 51
S. Ibs Kirke i Roskilde, af mag. art. V. Hermansen.....	52— 81
Bartholinernes Pilenborg og Rømers Observatorium Tusculanum i Vridsløsemagle, af Museumsinspektør Hans Kjær, København	82—106
Hans Tausen og St. Ibs Kirke i Roskilde, af Sognepræst Th. Aaholm, Vojens	107—108
Ligbegængelse i Hollænderbyen i Aarene omkring 1840—1880, af Dirch Jansen, St. Magleby	109—111
Præst, Brandstifter og Kvaksalver, af A. P. Andersen, Gadstrup	112—115
Love, Bestyrelse etc.	116—120
Tillæg: Register over Stednavne og Personnavne i Aargangene 1914—17 med Titelblad og Indholdsfortegnelse, udarbejdet af Premierløjtnant O. Smith, samt Titelblad (og Indholdsfortegnelse) til Navneregistret for Aargangene 1910—13, der ved en Fejl ikke kom med i Aarbogen i Fjor.	

Fra Brønshøj-Rødovre Sogne (1768).

Af Vice-Skoleinspektør V. Møller.

Nordmanden *Peder Lorenz Hersleb* virkede med Nidkærlighed som Sognepræst for Brønshøj-Rødovre Menigheder fra 1744—68. Han blev da Præst i Trondhjem. Før sin Afrejse skrev han „Efterretning for Eftermanden udi Embedet ved mit afgaaende 1768“ (Landsarkivet for Sjælland). Da dette Skrift indeholder adskilligt, der oplyser om Egnens og hine Tidens Sæder og Skikke, skal her — med Præstens egne Ord — anføres et Uddrag af det.

Om Kirkegaarden.

Kirkegaarden har Degnen her intet at bestille med, men Præsten kan slaa Kirkegaarden, om han vil; ingen maa sætte Spade i Jorden paa Kirkegaarden, og alle Gravene skal Præsten udvise; han lader dem sige, hvor de har indsat deres forrige Lig, og skønner derefter, hvor Jorden kan aabnes udi lige Linie med de andre saa vidt muligt. Man maa ikke lade sig indbilde af Bonden, at nogen har et vist Lejersted paa Kirkegaarden, men at de skal alle komme i Kirkegaarden, og at man samler Slægterne og de paa Gaarden afdøde, saa vidt det kan ske.

— — —

En Ligsten koster 2 Rigsdaler at indlægge paa Kirkegaarden, da Kirken freder den i 20 Aar; skal den fredes længer, maa den fornyes igen med halv Penge. Et Lig-Træ koster 1 Rigsdaler at indlægge og fredes udi 10 Aar. Et Lig-Triangel 2 Mark og en Egé-Ramme 4 Mark, men fredes ej længere end 5 Aar. Disse Penge annamme Præsten til sig. Mig synes, at

Præsten kunde beholde dem, som den der udviser alting, men hellers hører de Kirken til. Men naar Kirke-Gulvet skal aabnes, maa det speciel meldes til Kirke-Patronen og have skriftlig Ordre dertil; det koster i Rødovre 5 Rdlr. og i Brønshøj 10 Rdlr.

— — —

Bønderne opgraver deres Lighøje til Højtiderne og derved confundere nye og gamle Liggrave, saa man ej kan se, hvor man skal udvise Plads til et nyt Lig; dertil burde dem ingen Tilladelse gives, men saa længe her ingen Graver er til Kirken, som kunde tjene Sognet herudi, er intet derved at gøre.

Om de præstelige Indkomster.

Offeret paa Alteret er den frivillige Gave, som staar udi enhvers fri Vilje at formere eller formindske. Konfirmations-Børnene har faaet Sedler at lægge deres Offer udi, som jeg har indført i Henseende til, at det er forbuden ved en kgl. Forordning at tage noget af Bønder-Børn paa Landet, men det staar jo enhver frit for at lægge en frivillig Gave paa Alteret, som ingen Forordning forbyder; for da at have Snibberummet (Samvittigheden) frit — at ej en Kylling tages imod for Konfirmationen — er dette indført.

— — —

Lig-Prædiken betales ej forud, og maa Præsten vogte sig for at begære noget vist, men ellers svare, at det staar udi deres egen Magt, om de vil have, at Præsten skal give sig megen Umage udi Ligtalen; udi min Formands Tid har Lig-Prædikener ganske gaaet af Brug, fordi han foreskrev dem Taxt; men jeg gjorde Lig-Prædiken over smaa Børn og viste, at de var større Helgener end andre og mere Lig-Prædiken værd end de voksne. Applicationen er det, som de egentlig betaler, men Textens Afhandling er ikke deres Sag. Vel skriver Degnen Testamentet, men man kan vel ikke læse op al den Skraale, hvorfor man maa compendiere det forud, og derfor skal Degnen i Tide indlevere det optegnede. Præstens Øjemærke bliver vel at betragte Livets Ende, naar Træet falder, som er hans Pligt at være her, foruden den Gang han beretter dem og bliver kaldet, thi da skal Hyrden vogte allerbedst, indtil han lukker deres Øjne og lyser den sidste Vel-

signelse over dem. Jeg har alletider brugt den Maade og syngte Salmer, som var bekendt, ved Kommunionen, hvorved sker Opvækkelse hos de levende og døende. Jeg ved vel, at Skriftemaal skal ske privatissimo, men der er mødt mig mange besynderlige Ting, da jeg af Førstningen paastod den Sag indført, at jeg har aflagt det og skrifter udi andres Paa-hør; kommer Præsten anden Gang til den syge, kan han bedre finde Lejlighed til at efterforske og give pobulem animæ. Men bliver Præsten Olding, har han alt dette-øj behov, men kender sine Faar og kendes af sine i deres egen Samvittighed.

— — —

Til Kirken gives for Klokkerne at ringe 2 Mark og nedad, dog ej over een Time, thi Klokkerne er skrøbelige; derfor maa Præsten give Befaling, naar de skal begynde; Liget sættes ned i Graven, staar aaben, til Lig-Prædiken er ude, og man gaar af Kirke; da først kastes Jord paa, hvorved man vinder den Tid, som Jorden skal kastes paa af Ligfølget, hvilket da sker bagefter. Klokkerne gaar da og en liden Stund bagefter, indtil Graven er tildækket.

— — —

Præsten maa ej give sit Samtykke til, at der ringes eller synges over nogen Grav, naar Præsten, som slæber til Kirken, intet fortjener. Den Skik skal ikke indføres, at Kirken og Degnen skal fortjene, og ej Præsten.

— — —

Husum og Brønshøj har givet visse Traver og Neger in natura af Byg og kørt det til Præstegaarden; fra Vanløse maa han ej tage in natura, efterdi deres Korn er kun temmeligt.

Smaaredsel d. e. Tiende af Lam, Kalv, Føl, Gris, Gaas, Høns og Ost; de 3 første Poster er forfaldne til St. Hansdag, men er hidtil betalt ved Mikkelsdags-Tider; hvert skrevet Lam 5 Skilling; dør noget før St. Hans, taber Præsten det; dør det derefter, er det Bondens Skade, derfor bør han at melde det, naar det dør. Kalv og Føl er betalt 8 Skilling i min Tid, fordi jeg ikke vidste, at jeg skulde have 10 Skill. Stykket. De øvrige Poster er betalt 20 Skilling for hver Post af de store Gaarde paa 10 og 14 Tønder, og 16 Skilling for de paa 7 og 8 Tønder, saa tælles intet af de Ting. Skulde disputé indfalde, da er Bonden pligtig at levere Præsten af hver Tønde Hart-

korn 1 Pd. Ost, og da slipper han ej med 20 eller 16 Skilling, men bryder han Kontrakten udi det ene, er den og brudt udi det andet, og disse Oste-Penge skal holde dem til at lade alting staa paa den gamle Fod.

— — —

Det hænder sig ofte, at Bonden ej føder Faar over om Vinteren af Mangel paa Foder, men køber om Foraaret af Prangere paa Landevejen; dersom han da kan fremvise Præste-Attest, at der er gaaet Tiende af de Lam, maa Præsten lade sig nøje med intet, men hvis ikke, da faar han halv Lam, videre har jeg ej kunnet drive det.

— — —

Æggene skal leveres til Paaske, og i Mangel deraf begæres saa meget Mikkelsdag, som Æggene gjaldt paa Torvet, da de burde leveres.

— — —

Høns burde Bonden yde; men han leverer 2 Kyllinger i Stedet for een Høne, som skal være leveret til Vor Frue Dag ved Midsommerstid, siden er man ej pligtig at tage imod dem, og da skal Høns betales efter Taxten. De andre Ting betales med Penge, undtagen de kan levere en Gaas in natura, som er Præstens Fordel.

— — —

Udi Rødovre er stor Forstyrrelse udi Smaaredselens Betaling, som er sket af min Uvidenhed, da jeg kom, og siden var det ej værd at disputere, men hvad der skal gøres, bør gøres straks. Man forlanger af Regimentsskriveren Fortegnelse over Gaardenes Hartkorn og reglerer da, om der skal betales helt eller halvt, thi adskillige af Gaardene ere i fordums Tid delte i 2 Dele; de skal da give halv Gaas, Ost osv.

— — —

Fra gammel Tid har det været Brug, at hver Mand i Rødovre gav Præsten Langfredag et godt Rugbrød, som endnu bør vedblive, som noget der, i Præstens Hus gerne kan forføres.

— — —

Bønderne er pligtige af Gaardene at gøre Præsten een Dags Arbejde med Vogn og Heste, særdeles at køre Møget ud, Tørrven og Brændet hjem. Husfolken gør — Mand og Kone —

een Høstdag paa Præstens Kost, og i Mangel deraf betales 1 Mark for Møgdag og 8 Skill. for en Bindedag; svage forbi-gaas som en Barmhjertighed; dog staar de, som ej kan møge eller binde, i Laden at tage mod Sæden.

— — —

Tjenestefolk nyder udi denne Egn stor Løn og god Kost; min Avlskarl har jeg givet 30 Slettedaler og noget Havrejord, som han selv har ladet pløje og besaa, og naar man faar saadan tro Karl, som den jeg nu har, er det ham vel undt, thi han er Hovedhjulet udi hele Sagen; den anden Karl giver jeg 26 Slettedaler og ej mere; en Pige 14 Daler og en Dreng imellem 16 og 20 Daler, naar de er noget voksne; men Ekstra-Skatten betaler de selv, som nøje maa observeres, at Tjenere ej skal skubbe alting fra sig; thi er een Tjener bedre end en anden, kan man nok værne ham paa anden Maade; især har jeg brugt at regalere mine Folk, naar Sæden er lagt; det opliver Tjenesten, naar Tjeneren ved, han har noget i Vente hos Husbonden, og man bliver ej rigere, om man i saa Fald sparede, som mange gør til deres store Skade.

— — —

Tjenestefolkene maa saa vidt muligt afholdes fra Kroen, thi en Dranker bør ikke hæles udi Præstegaarden, men man maa se igennem Fingre med grove og uopdragne Mennesker. Husbondens Nachlassighed (d. e. Eftergivenhed) kan dog drage værre Skade efter sig, eftersom Musen løber paa Bordet, naar Katten sover for længe.

— — —

Præsten maa nøje tage sig vare at gøre nogen delagtig udi, hvad han nyder til Indkomster, dels fordi det er uvist og kan differere 100 Rdlr. det ene Aar med det andet at regne, dels og for at procurere sig for ekstraordinære Paabud, at han ikke for højt bliver tegnet. I min Tid er Kaldet til Prinsesse-Styr angivet til 300 Rdlr., og deraf er svaret 30 Rdlr., som er alt det, Kaldet kan taale; den sidste Gang gav jeg kun 20 Rdlr. for Kvæg-Sygen, som der var i Sognet og havde hjemstøgt mig 7 Gange, foruden Ormene, som fortærede al min Sæd. Desuden bliver Præsten i Brønshøj alletider medtaget, idet han anses som andre Sognepræster, der nyder fuld usum fructum af deres Kald, som kendelig existerede, da Styk-

Heste skulde udredes og Rytter-Heste blev talt om; da blev ingen Forskel gjort paa mig og andre, men jeg vidste nok, hvo der burde have baaret Byrden med mig. (Hersleb sigter til Biskoppen, der havde Tienden af Embedet.)

— — —

Peder Jørgensen, Gaardmand her i Byen, har hidtil ingen oprigtig Tilhører været, ihvor sledsk han end ser ud; med ham ene har jeg haft dispute.

Alle Mændene udi denne By leverer 2 Snese Æg til Præsten, ligesaa og alle de i Husum, men den ene Mand vil ej yde flere end 1½ Snes, men da det ikke var værd at sagsøge ham for den halve Snes Æg, lod jeg ham beholde dem alle i mange Aar, hvilket han og tog imod med Glæde; nu paa nogle Aar har han ej villet levere mere end 1½ Snes, nu var det lige meget for den anden Tabs Skyld, men Konsekvenserne maa man tage sig Vare for, thi en nykommen Præst kunde snart finde hele Byen saa sindet, at de ej herefter vilde give mere end Peder Jørgensen; den Restance, som han i mange Aar har ladet trække paa sig, har jeg skænket til Bøssen paa Ballerups Ting.

Om Embedets Førelse.

Nogle Andagter, som af mig er forfattet og bruges ved Skriftemaalet, har hidtil været i Brug („Andagt at bruge for og efter Skriftemaal til Nytte for Brønshøj-Rødovre Menigheder“ — findes i det kgl. Bibl.); dog paatvinges de ikke Eftermanden, men det, som har foranlediget mig til at indføre dem, er først, at ingen Bøn fandtes udi Salmebogen, som skikkede sig til at oplæses udi Chordøren af Degnen, dernæst saa har D. M. Luther lært mig, at Lærdommen allerlistigst udsprede med Salmer, idet de ligger i Hukommelsen og Munden paa dem, som bruger dem, og kan siden blive til en habitus og en Kilde inden i Tilhørerne. Mange Aars Prædiken kan paa den Maade dybt indprentes udi ens Tilhørere, saa at Satani Klo ikke skal kradse Ordet fra deres Hjerter.

— — —

Den Katekismus Forklaring, som ved kgl. Forordning er indført i Skolerne, har ingen Præst Magt at udføre. Men det staar enhver Præst frit for at compendiere den for tørre Hoveder, hvilke aldrig vil komme til at lære Halvdelen deraf.

Jeg har lært af andres Skade at blive viis. Udi et vist Nabokald er dette indfalden, at den gamle Bror ej vil antage andre end de hurtigste Hoveder, Resten har han ladet gaa 4 à 5 Aar til Læsning, eller for Vind og Vove, indtil de er strømmet ind i andre Menigheder, hvor de da paa en enfoldig Kundskab omsider blev antaget; naar de nu kommer tilbage til deres Fødested, har de paany maattet gaa i Skole. For nu at undgaa Bagnak, har jeg udlyst af Sognene saadanne Flygtninge og sat mig for ej at antage nogen d e r f r a kommende Flygtninge til Præparation. Min Eftermand skal helst gøre ligesaa — og lade ham selv æde sine tørre Skorper, thi udi Ungdommens Undervisning bestaar Præstens Ære.

— — —

Den saa meget omtalte Privilegium at ægtevi, hvem man vil, som udi Mag. Niels Glomsæi Tid (Niels Hansen Glomsæus, Præst i Brønshøj, Rødovre og Frederiksberg 1687—1736) skal have været her ved Kaldet, har slet ingen Grund i nogen Maader, men Sagnet rejser sig dels af Forvovenhed og Pengegerrighed, dels af hans 48 Aars Forblivende; thi naar man gaar saa langt tilbage i Tiden, var mange Forordninger og Klausuler om Sammenvielse ej udkomne, saa at han gjorde Forsøget og tog Forskrivelse af vedkommende at staa ham inde for Last og Brast, som en Præst n u slet ikke maa tage imod.

I alle Ting maa han passe, at han ej støder an mod det 4. Bud eller mod Forældrenes Samtykke, at det ikke skal gaa ham selv over, som selv Fader til Børn, *thi saa gik det med bemeldte Magister Niels.*

— — —

De Lægedoms Raad og Midler, jeg i min Tid har uddelt, hører vist ikke Embedet til, men er dog ej uanstændigt for Lære-Embedet. Jeg er bleven Doktor per force, efterdi Amtet ej havde nogen Chirurgum, endsige Doctorem, hvorfor jeg af Medynksomhed af Begyndelsen meddelte dem de Raad, jeg vidste; dog har jeg lidt eller intet befattet mig med Apoteker-Sager, for saa vidt de er kostbare, men da Botanikken har været mig noget bekendt, har jeg til Kurene paa Landet benyttet mig af Urternes Kraft og henvist dem til selv at samle dem og præparere et enfoldigt Lægemedel af dem; det er og

i visse Maader gelinget mig at curere vel, efterdi jeg mærkede, at de fleste laa syge af een Aarsag; dog skal jeg ikke rose mig af Belønningen, ja end ikke Takken. Men jeg har ikke gjort det for at vinde Vederlag af Menneskene, thi det var mig nok at vide, at det var min Gud behageligt, endskønt det saarede Hjertet, naar Menigheden var utaknemlig; af de udkomne Lægebøger, særdeles den sidste af Svensk oversat, kan enhver studeret blive en Hjælper i Nød.

— — —

Dersom Gaardmand Jens Jensen her i Byen ved Døden skulde afgaa, da kan hans efterladte ikke med Rette gifte sig med Karlen Jacob Rasmussen, efterdi hun har levet udi ondt Rygte for samme Person udi dette Ægteskab, hvorom Anders Pedersøn udi Emdrup er vitterlig saa vel som flere, thi Loven forbyder det. Det maa i Tide observeres, at hun ej faar Lov at tænke derpaa, og Amtmanden saa vel som Biskoppen consuleres derom; men der er mange underlige og fortiede Ting i den Sag; hvis jeg skulde have med den Sag at bestille, kunde jeg ikke vie de 2 tilsammen. Men Gud maa raade for Sagen, om Menneskene ej vide at raade paa Sagen. (Eftermanden viede dem; „da jeg erindrede Tidernes Beskaffenhed og Davids Exempel ved Ægteskab med Batseba, maatte jeg forrette den Trolovelse, som jeg havde ventet at undgaa“, skriver han.)

— — —

Hans Jochumsøns Hustru, som har været udi urolige Tanker og ligget paa 5. Dag ude paa Marken, maa omgaas varlig; hun er bange for Folk og taler kun lidet, naar andre er nærværende; hun er bange for at indkaldes, derfor er det bedst at opsøge hende udi hendes Ørken.

— — —

Man maa vogte sig for at skrive for Bonden Suppliker, Ansøgninger til Øvrigheden o. l.; thi naar der kommer noget paa, staar de knap ved, hvad der er skrevet.

— — —

Den Gennemmarch om Søndagen igennem Præstegaarden, endog efter at Prædiken er begyndt, bør at standses, thi naar faa Folk bebor Præstegaarden, kan man let beskuffes; det var og ej af Vejen, om *Brude-Skaren* blev ude af Præstegaar-

den, uden saa at Sognet vilde give et Læs Grus hvert Aar til Præstegaarden at fly til Rette.

Om Skolen.

Her har været stor Confusion med Skolegangen, idet at de store Byer for ikke at lade deres smaa Børn om Vinterdage gaa til den fraliggende Skole har paa nogen Tid antaget Skolemester, som de selv lønner, hvorved dog ikke opnaas noget godt, idet at de faar en ny hvert Aar, hvormed Børnene er ilde tjent. Derfor var det at ønske, naar en brav Degn kunde beskikkes, at Skolen blev lagt til Degnen, og af begge Indkomsterne udredet 2 Personer, en Degn, som var Paterfamilias i Skolen, og en Hører, som skulde være eventuel Degn. Degnen tog, hvad der faldt i Kirken, samt Fouragen og Tørven, men Høreren de 24 Rdlr. af Kongen med Husmandspenge, Logement i Skolen og Kost hos Degnen. Degnen læste 3 Dage om Ugen i Skolen og Høreren de andre 3 Dage i Skolen og desuden være forpligtet til at læse udi de store Byer 3 Dage om Ugen som Skolemester om Vinterdage, ja, og hele Ugen om Vinteren udi Byerne, og Degnen hele Ugen udi Skolen. Paa den Maade beholdt Børnene deres Skolemester hvert Aar, saa Byerne vidste, hvem de skulde holde sig til, saa nægtede de ej heller at give noget til Høreren, fordi han kom til dem, i det mindste Kosten.

Det fornemste Opsyn, som Præsten har at iagttage, er Plantningen i Skolen, hvorved Christi Rige mest forfremmes. Efter mine Tanker bestaar det saa vist ikke udi megen Læsning som Andagts og Gudsfrygts Indprentning udi Gemyttet, medens det er bøjeligt, hvilket egentlig er Præstens Sag og af ham kan ventes. Jeg har, førend min store Sygdom forhindrede mig, set velsignet Frugt af den Gerning, da jeg foretog efter Mikkelsdag at læse selv i Skolen og kaldte hver By for sig selv sin visse Dag til Skolen, givende hver By sin Lektie mest i Lutheri at besvare. Jeg lod, efter at Oplæsningen var sket, Bogen ligge for hvers Øje for at se, om de med Øjet kunde udpille Svaret af Ordene i Bogen, hvilket vel af Begyndelsen kunde synes vanskeligt for dem, men ved Brugen ganske let; derved blev de af Klodser til Børn, fra Børn til Men-

nesker, fra Mennesker til Kristne. Jeg igennemgik ny passerede Ting og uddrog Lærdommen deraf, saa at vi ej læste saa meget, som vi tænkte og imaginerte. Jeg gav Præmie ud af smaa Værdier, og burde et retskaffent Skole-Barn destingveres med en Kristal Sølvknap paa Hatten og en Pige med et Livspænde. Jeg mener, at dette er vel anvendt et saadant Sted, hvorfra Christi Rige faar sine Troende, Kongen sine Undersaatter, Landet sine Tjenere, Jorden sine Arbejdere, saa vigtigt et Led er Skolen, og saa vigtig en Forretning er et Skole-Embede. Skam Dig ikke ved at være disse Menigheders Over-Skolemester, ikke nok Skolens Episcopus, men Skolens Instructor og Consultor: Antænk tillige, at her er Arbejdsfolks Børn og lad Skolegangen ej blive til en Marterpine eller Kedsommelighed, og glæd Dig ikke for meget ved den stolte Udenadslæsning, som tit og ofte er kun et opblæst Naturs Værk.

— — —

Fra den Tid, Gud lagde mig Sygdom paa hvert Aar, maa jeg beklage, at Ungdommen er ej saadanne, som jeg ønskede, thi jeg var ene med Gerningen. Jeg mener herved de, som er konfirmeret udi de 2 sidste Aar, jeg har ligget til Seng, dog er de udensogns fødte kendeligen slettere end vore egne. De: Præcaution, som skal tages med Konfirmationsundervisningen, maa tages forud, at intet Barn antages til Præparation, som ej læser ret i Bog og kan Luth. liden Katekismus, og skal en Præst ej lettelig afvise nogen, som har holdt Ugen ud, men dersom der findes kendelig og lastværdig Efterladenhed, da vises bort i Tide. Den Ynkværdighed, som indfinder sig ved Afvisningen, ved jeg ikke, hvorledes et ømt Hjerte kan udstaa, i det mindste har jeg ej kunnet bære den.

— — —

Katekisationen om Søndagen i Kirken bør være kort, ½ Time, og er mest en Repetition af Prædikenen; er en Præsts Prædiken saaledes sat i Form, at den ej for Ungdommen kan katekiseres, maa han anklage sig selv og læse bedre over. Det er en Tort for Præsten, at han endnu staar paa Prædikestolen, naar hans Glas er ude, hvortil skal det Uraad? Sælger han sin Vare saa let?

Som en Guds Engel maa en Præst være under Katekisationen, bort med Skole-Mesteren, bort med Ferlen!

— — —

Ved Visitatserne maa de stupide gerne være borte; thi hverken Visitor, Læreren eller Menigheden kan finde nogen Glæde ved at træffe paa saadanne, og man kan vel tænke, at iblandt saa stor en Mængde Børn findes Klodser og Drog, som ej du til nogen Ting.

— — —

Min Eftermand vil finde stor Forskel paa disse to Menigheder, thi det er, som det var to Slags Folk in conditione & civilitate, og derefter maa man rette sig og ligesom i Platonis Skole af Begyndelsen tie og høre sig for; thi lang Raisonnement med en Bonde er unyttig, men den korte socratiske Skole mere passende.

— — —

Sluttelig gives en lang Fortegnelse over „Kirkernes Inventarium, som Præsten imodtager“. Her anføres bl. a. „en antik Stol i Skriftestolen, som jeg har købt for en halv Tønde Korn af en Husmand i Rødovre, den er af et helt Stykke Træ“, samt — et Hals-Jern og Lænke til en Gabestok.

En sjællandsk Mane- og Signebog.

Af F. Ohrt.

I. Bogen og dens Skriver.

Et lille uanseligt haandskrevet Hæfte er nylig stillet til Raadighed for Aarbogen. Paa Forhaand vækker det ikke større Forventninger: 11 smaa Oktavblade (18×11,5 cm); det forreste er nu løst fra Hæftningen, og det tilsvarende Blad bagest er forsvundet. Tekstens første Ord viser, at Begyndelsen mangler, og der altsaa er tabt yderligere (mindst) ett Dobbelblad. Teksten slutter øverst paa bageste Blads Forside. Bind mangler.

Ser vi paa det lille Hæftes Indhold, vækkes imidlertid vor Interesse; baade Himlens og Helvedes Magter er med i Spillet: vi har en Mane- og Signebog for os. Her er dog ikke Tale om at „mane“ døde frem; men ved alt, hvad helligt er, manes onde Aander og al Forhekselse bort fra „Guds Tjener NN“, d. v. s. fra ethvert kristent Menneske, der ejer, bærer eller fremsiger de stærke Ord.

En *sjællandsk* Signe- eller Manebog er indtil videre en ret stor Sjældenhed for os; langt det største Tal af slige Haandskrifter er fremdraget i Jylland og paa Fyn, herunder medregnet folkelige Lægebøger med isprængte Signelser. De Haandskrifter af saadan Art, som med Sikkerhed kan henføres til Nedskrivere eller Brugere Øst for Storebælt, er let opregnede: to er skrevne i 17de Hundredaar, det ene af en Landmand i Roskilde, det andet af en Student, senere Præst; ett fra Skelskør bærer Aarstallet 1767; skrevne i 19de Hundredaar er ett fra Ellinge (vistnok Landsbyen ved Frederiksværk) og ett fra Skævinge ved Hillerød; endelig to fra Møn. Hertil kommer nu vort Haandskrift fra Kirke-Saaby Sogn. De fle-

ste sjællandske Signebøger er altsaa fremdragne fra gamle Roskilde Amt og fra Frederiksborg Amt.

Sagen ligger sikkert ikke saadan, at Signen og Manen og Hekseri og Bøger om slige Kunster har været sjældnere i Østend i Vest-Danmark. Endnu lever Mindet om flere sjællandske kloge Mænd og Signekoner, som sikkert har ejet saadanne Bøger (saaledes Konen fra Tjørnehoved ved Præstø). Nej, det er Efterforskningen, Indsamlingen, det har været maat med. Sjælland har savnet en Evald Tang-Kristensen. Naar der nu for nylig er fremdraget endnu en sjællandsk Signebog, bliver dette da „noget af en Begivenhed“. Baade af den Grund og for sit Indholds Skyld kan Bogen fortjene at offentliggøres her. Forhaabentlig vil det saa give et lille Stød til, at andre, som ejer saadanne Haandskrifter, vil stille dem til Raadighed for Forskningen; de er velkomne Bidrag til Udredning af vort folkelige Aandslivs Historie. Det naturlige Centralsted for den Slags Bøger er Dansk Folkemindesamling i det kgl. Bibliotek i København. Det er meget ønskeligt, at Ejere af slige Sager vil indsende, om muligt skænke dem til denne Institution.

Den ny Signebog er stillet til Raadighed af Hr. Brygger *J. Klarskov-Hansen* i Kirke-Hyllinge. Han har faaet den af sin endnu levende Moder; og hendes Farfader er den, der har nedskrevet Teksten. Det var *Peder Hansen*, Gaardfæster i Abbetved, Kirke-Saaby Sogn, Volborg Herred. Allerede den tydelige Haandskrift og den væsentlig korrekte Stavning viser, at vi ikke har med en uvidende Person at gøre. Og man gaar meget fejl, hvis man tænker sig Skriveren af dette for os saa fremmedartede, overtroiske Dokument som en lyssky Heksemester. Han var Sognefoged og Lægdsmand, ja Medlem af selve den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 (folkevalgt Medlem for Kbh.s Amts 6te Distrikt). I Beretningerne om Forsamlingens Forhandlinger (Sp. 1732) meddeles, at han indleverede to Adresser fra „Bonrup og Himmershøi Sogne“ (i hvert Fald det sidste udenfor hans Valgkreds) om, at Valgloven til Rigsdagene maatte blive overensstemmende med Valgene til nærværende Rigsforsamling. Kbh.s Amts 6te Distrikt har valgt et Medlem ind, der kunde mere end sit Fader- vor; den samme Mand, som arbejdede med paa at give Danmarks Rige en Grundlov, sad i sin Fritid og skrev gamle Be-

sværgelser af. Uden Tvivl har Peder Hansen ikke regnet Bogens Indhold for Mørkets Kunster, heller ikke for snurrig Overtro, men for fromme og nyttige Bønner mod alt ondt. Hvilken Betydning Bogen endnu i senere Tid har haft for Slægten, skønnes af, at P. Hansens føromtalt Barnebarn skal kunne hele Indholdet udenad. Slægten skal ret langt tilbage i Tiden have været knyttet til Abbetved; og Hr. Klarskov-Hansen meddeler den Familietradition, at Bogens Bønner skal være gaaet mundtligt i Arv paa Gaarden lige siden „Kvægpestens Dage“ (d. e. siden c. 1750?), indtil P. Hansen skrev dem ned. En enkelt Fejl i Tekstens Begyndelse, „Sets Bagferdighed“ for „Sets Spagferdighed“ (og senere „Luse“ i Stedet for Lucæ), tyder virkelig paa, at mundtlig Tilsigelse ligger bagved, men det kan rigtignok intet bevise om hin Tradition; Skriveren kan f. Eks. have haft en Hjælper, der har dikteret (foresagt) ham Ordene efter et andet Haandskrift.

2. Indholdet.

Den meget lange Bøn eller Maning, der fylder næsten hele Haandskriftet, er en saakaldt „Cyprians-Bøn“. Den synes i *nyere* Tid kun at være kendt og brugt i Danmark og Norge (om de slaviske Lande tør jeg dog intet sige) og er altsaa, evropæisk set, en Sjældenhed. Her hos os har Bønnen til Gengæld været meget yndet lige til ned mod Nutiden; foruden Abbetved-Bogen kendes 8 Haandskrifter med lignende Tekst, desuden 4 eller 5 fra Norge. Af de danske er hidtil kun een trykt (i „Cyprianus Bog“, Kbh. 1870 og 1881, Side 3—13). Ganske særlig nær ved Abbetvedbogens Tekst staar det føromtalt Haandskrift fra Skævinge (nu i Folkemindesml.). Cypriansbønnens Indhold er en Kæde Bønner og Besværgelser mod Trolddom og Forgørelse. For Overskueligheds Skyld deler vi den her (og senere i Tekstudgaven) i fire Hovedafsnit.

I. (Den manglende Begyndelse, der vistnok har fyldt to Blade, har indeholdt en Bøn til Jesus mod al Djævelskab med Henviisning til to af Guds Magtgærninger i gamle Dage: Klippen, der gav Vand i Ørkenen, og de fire store Paradisfloder). Saa følger en Maning mod de onde Aander; de forbandes ved Opramsning af en lang Række bibelske Personer og Undere fra Gamle og Ny Testamente, lige fra Adam til Pinseunderet.

En saadan Opregning af bibelske „Eksempler“ er ret fremmedartet for Nutidens kirkelige Brug, men dog ikke helt uden Sidestykker. I dansk „Psalmebog for Kirke og Hjem“ staar i en „Bøn naar man er i Storm“ bl. a.: „Bevar os med Skib og Gods, ligesom du fordum bevarede din Tjener Noah i Syndflodens Dage....., ligesom din Søn, vor Herre Jesus Kristus, hjalp sine Disciple, da de vare i Havsnød.“ Altsaa to Eksempler paa Guds Magt og Hjælp, hentede fra den gamle og den ny Pagt. Og i selve Bibelen træffer vi i Nehemias' Bog Kap. 9 en Bøn med lang Opregning af Guds fordums Velgærringer mod Israels Folk. Men medens disse Bønner fremfører deres Eksempler under Hensyn til de foreliggende Forhold og ligesom for at minde Gud og sig selv om hans Hjælp i lignende Tilfælde, saa er Tankegangen i Cypriansbønnen og lignende Dokumenter tydeligt nok langt mere haandfast. Alle „Eksemplerne“, uden videre Hensyn til deres Indhold — „alle disse Navne og Kræfter og Bønner“, som Teksten kalder dem i Sammenfatning —, er set som kraftfyldte Realiteter, som overnaturlige og dog haandterlige Værdier, hvad enten det er Tornebusken i Ørkenen eller Jeremias' Graad eller den korsfæstede Jesus. Og i Begyndelsen af vor Bøn er det ikke Gud, der skal paahøre Opregningen, men det er de onde Aander, som skal skræmmes bort ved den. Djævlene dænges ligefrem til med en Hagl af disse hellige Projektiler og maa rømme Marken.

II. En Bøn om, at Forgørelse maa blive magtesløs, af hvad Slags denne end er. Det gælder her om med største Omhu at faa opregnet alle de optænkelige Stoffer og Steder, som i den Henseende kunde blive farlige. For hvis blot ett eneste glemmes, kan Troldfolkene udse sig netop det til at volde Skade (saadan som Loke valgte den ubetydelige Mistelten, som Frigg havde glemt at sikre sig, til at komme Balder til Livs). Her er vel særlig tænkt paa Farer fra tryllekyndige Mennesker, ikke direkte paa Djævlens Optræden. — Opregningen sker i tre Rækker: 1. Først alle de Stoffer, Metal, Træ osv., hvoraf Hekse kan lave „Billeder“ til at forgøre et Menneske ved. Et Billede (en Voks- eller Træfigur t. Eks.) staar i en hemmelighedsfuld Forbindelse med det afbildede Menneske selv. Tegner jeg med Kridt et Øje og vedtager, at det betyder

Tyvens Øje, saa rammes selve Tyven, naar jeg slaar paa Kridtet. Begraver jeg et „Billede“ af NN, saa nedgraver jeg derved hans Lykke og Velfærd. Paa slig Maade, især med Voksfigurer, er der i og udenfor Danmark gennem Tiderne drevet megen Skadetrolldom. 2. Den anden Opregning gælder vistnok al anden Slags Forgørelse og nævner alle de Genstande og Stoffer, hvormed man ellers kan volde ondt paa Mennesker og Dyr. 3. Endelig opregnes særlig saadanne Steder, hvor de farlige Sager kan anbringes: Verdenshjørnerne, Huse, Marker o. s. fr. (Et Billede eller en Knogle kan f. Eks. tænkes lagt Nord for NN.s Hus i et Hul i hans Have). Grupperne 2 og 3 flyder dog noget over i hinanden.

III. En ny Bøn mod Forgørelse med en Opregning især af Engle og Helgener, hvis Hellighed giver Bønnen øget Kraft overfor Gud.

IV. Til Slut atter en Maning til de onde Aander om at lade NN i Fred; den er styrket med kraftige Trusler og med ny „Eksempler“ og hellige Navne. Dette Stykke mangler i flere danske Kilder, og mod Slutningen afviger de enkelte Opskrifter tildels stærkt indbyrdes. En særlig Overskrift („Formaning“) har det kun i Abbetvedbogen, men mulig er det dog fra først af netop en Helhed for sig, udenfor Cypriansbønnen.

Helt udenfor denne staar endelig nogle Sætninger fordærvet Latin og en lille dansk Signeformel i Slutningen af Bogens Tekst.

3. Oprindelsen.

Hvorfra stammer nu den lange „Cypriansbøn“, som er vort Haandskrifts Hovedindhold? Saa meget er straks klart, at den gaar tilbage til den katolske Tid. I Afsnit III møder vi, som nævnt, en Række Helgener. Desuden findes der i vort kgl. Bibliotek et lille Haandskrift fra Kong Hans' Dage; det bringer bl. a. samme Bøn, paa *Latīn*. Den afbrydes dog længe før Slutningen midt i en Sætning. Til Gengæld har den en Indledning, som ikke blot Abbetvedbogen, men ogsaa Skævingebogen mangler, men som findes i flere andre danske Haandskrifter. I denne Indledning fortæller den angrende Trolldmand Cyprianus om sine onde Kunster i Fortiden og beder nu Gud om at ophæve Virkningerne af dem (deraf Navnet „Cyprians Bøn“; det er ham, der tænkes at føre Ordet og-

saa i det følgende og bede hele den lange Bøn til Bedste for enhver Kristen).

Er det da mon en dansk, latinkyndig Gejstlig eller Klosterbroder, som i vor Middelalder har forfattet hele denne Cypriansbøn? Den ældgamle Legende om Cyprianus, der fra Troldmand blev Kristen og Martyr, var naturligvis kendt ogsaa oppe hos os, saa en Dansk kunde falde paa at udnytte hans Navn i en Bøn mod Forgørelse. Og som før antydet synes det, som man hverken i England, Tyskland, Frankrig eller noget andet Land i den gamle romersk-katolske Kristenhed nu kender noget Sidestykke til vor Bøn, hverken paa Folkesprog eller paa Latin. — Allerede selve Teksten røber dog ved et enkelt lille Ord, at Forfatteren ikke har levet herhjemme. Der tales i Afsnit II om, at Forgørelse kunde lure „i Saracernerne Grave“. Men i Danmark har vi dog altid haft Saracernerne (fra Middelalderen Navn paa Araberne eller paa alle Muhammedanere) saa tilpas paa Afstand, at det ikke kunde true os foruroligende, om noget Kogleri blev hekset sammen i en af deres Grave. Og søger vi tilstrækkelig langt ud i Verden og tilbage i Tiden, finder vi da ogsaa vor Bøn igen: Indenfor den græsk-katolske Kirke har den været vel kendt; flere *græske* Haandskrifter fra Middelalderen bringer en Tekst, der i det væsentligste svarer til vor latinske og danske; den indeholder baade Indledningen med Cyprianus' Skriftemaal og flere Afsnit af den lange Bøn eller Maning, som ogsaa vor Abbetvedbog har. Paa Helgenernes Plads staar en meget lang Liste med særlig græske Helgener. „Cyprians Bøn“ er da sikkert forfattet etsteds i det græske (byzantinske) Kejserrige, formodentlig i den tidlige Middelalder, og for Indledningens Vedkommende paa Grundlag af den endnu ældre græske Legende fra 4de Hundredaar om Troldmanden og Martyren Cyprianus fra Antiochia.

Bønnen har da uden Tvivl i Middelalderens Løb bredt sig over det vestlige Europa og er fra et Naboland kommet til os; og formodentlig henligger der ogsaa i udenlandske Biblioteker gamle Haandskrifter med denne Tekst paa Latin eller Folkesprog, selv om intet af dem hidtil synes offentliggjort. Vor Tekst bærer muligvis paa flere Steder Præg af at være oversat fra Tysk og ikke direkte fra Latin. — Men oppe i Dan-

mark og Norge har vi i hvert Fald med enestaaende Vedhængen bevaret den gamle østerlandske Besværgelse i Brug som en kraftig Hjælp mod Djævelskab og Trolddom. Et Udslag helt ned i nyeste Nutid af denne Troskab er det førnævnte Træk, at en endnu levende, 1923, kan hele det lange Skriftstykke udenad.

I det følgende meddeles saa Teksten, som vort Haandskrift giver den, ogsaa med de ret faa Stavfejl; dog er de „store“ Bogstaver og Skilletegnene gennemført konsekvent. Skriveren har sat ethvert „NN“ paa en Linie for sig, som Regel med et Dobbeltkryds under. Noter under Teksten giver de nødvendige Oplysninger. Begyndelsen (de første „Eksempler“ i Afsnit I) er ret vanskelig; og havde vi ikke den latinske Tekst, vilde den sine Steder være helt uforstaaelig. Der er her saa mange Ord, som kræver Forklaring, at det er fundet overskueligst at meddele Oplysningerne til dette Stykke fortløbende under ett og ikke fordele dem i Noter til de enkelte Ord. Paa nogle Steder er Skævingebogen til god Hjælp. I Teksten betegner /-/ Ord, som bør stryges, (-) Ord eller Bogstaver, som bør tilføjes. I Noterne betyder *Lt* „den latinske Tekst“ og *Sk* „Skævingebogens Tekst“.

I. NN, at der skal ei over ham ingen Fantasi eller Djævelens Lignelse have Magt, men skal gaae og vige af ham, jeg forløser ham udi Fred. Djævelen og alle onde Aander skal være foralededet og forbandet og alt deres Kraft, ved Ser-

Paa det forudgaaende, nu tabte Blad har bl. a. staaet: „O Herre min Gud, fri mig, regjer mig, giv mig Magt . . . at jeg kan afløse denne Guds Tjennere (NN)“ (efter Sk). Denne „Jeg“ er Cyprianus eller hans Stedfortræder, Signeren. At afløse betyder i ældre Kirkesprog at tilsige Absolution (Udløsning, Udfrielse), særlig at tilsige Syndernes Forladelse; her er jo Tale om Udfrielse fra Djævelens Magt.

e i — i n g e n Fantasi, d. v. s. ikke nogen Fantasi. — Ordet *Fantasi* betyder her ikke „Indbildning“ men Skræmmebilled, Gøglebilled (Spøgelse), sendt af Djævelen (*Lt* har *fantasma*). Og *Lignelse* (d. e. noget, som ligner noget andet) er her væsentlig det samme: et Billed, Skrækkebilled. — „j e g forløser ham udi Fred“ er Fejl for „og forløse ham“ osv., d. e.: men lade ham være i Fred. — *f o r m a l e d i d e t* er et tysk-latinsk Ord, d. e. forbandet. — Ordene *v e d S e r m o n i*

moni Petri Baand, den som er et Hoved over alle /alle/ Aposteler, og ved den øverstes Bøn og ved Profeternes (Fuldkommenhed?) og ved Pilegrimernes Ymyghed, ved Adams Storhed, ved Abels Offer, ved Sets Bagferdighed, ved Amon(s) Syner, ved Kams Kydskhed, ved Raf(a)els Godhed, ved Enoch(s) Borttagelse, ved Sems Fødsel, ved Isaaks Of-

P e t r i B a a n d er første Led i den Række „Navne og Kræfter“, hvorved Djævlene nu besværges, og de maa betyde „ved Banlysningen i Peters Prædiken“. Alle andre danske Haandskrifter læser „ved Simoni(s) Petri Baand“ (eller „Band“), men i Lt staar ganske som i vort (excommunicatione sermonis Petri). S e r m o n i (s) er da blevet staaende uoversat fra Grundteksten — hvad enten det saa dær skulde være en gammel Fejl for „Simonis“ (Simons), eller det er det oprindelige. For B a a n d læses bedre B a n d. Peter fik ifølge Matt. Ev. 16,19 Magt til at aabne og lukke Himlens Dør; hvem han i sin Prædiken, sit Ord, excommunicerer (bandsætter), er da udstødt i Fortællelse. Og da han er „et Hoved over alle Aposteler“, har hans Ord den aller største Magt. — d e n s o m d. e. han som. — v e d d e n ø v e r s t e s B ø n (!); her har Lt „ved de ydmyges Bønner“. — Efter de første ret almindelige „Navne“ begyndes saa med Adam forfra i Bibelen, dog ikke altid i god Ordning. — A d a m s S t o r h e d : I Jesu Sirachs Visdom 49,21 hedder det: „Over hvert levende Væsen i Skabningen staar Adam.“ Iøvrigt har Lt det naturligere Udtryk „ved Adams Skabelse“. — A b e l s O f f e r, 1. Moseb. 4,4, blev godt modtaget af Gud og er altsaa en Magtfaktor mod Djævelen. — S e t s S p a g f æ r d i g h e d : Set blev, 1. Moseb. 4,25, til Forskel fra Kain Stamfader til en Slægt af fromme Mennesker, og gamle Legender fortæller om, hvorledes han tager sig af sin Fader Adam, da denne er gammel og svag. — A m o n s S y n e r er meningsløst; bedre vilde „Amos' Syner“ gaa, da denne Profet (Amos Kap. 7—9) ser en Række Syner om Israels Undergang; andre danske Haandskrifter læser „Amos Figur“ o. l. Men Amos passer daarligt paa denne Plads. Lt hjælper os her ikke („ved Anias Skønhed“!), men Gaaden løses tildels, naar vi gaar helt tilbage til den græske Tekst; dær staar: „ved Enos' Bebudelse“ (eller Glædesbud). Enos er den, vi her maatte vente; han er efter 1. Moseb. 4,26 Sets Søn, paa hvis Tid man begyndte at paakalde Gud med hans rette Navn. (Maaske er saa „Syner“ først kommet ind, efter at Enos var forvansket til Amos). — K a m s K y s k h e d kan man umuligt tale om (se 1. Moseb. 9,20 fl.). Der staar i Lt „Cayna's Kyskhed“. Kainan eller Kenan er Enos' Søn og hører altsaa til den fromme Linie, 1. Moseb. 5,9-14. — Disse fire vanskelige Grupper kan da læses saaledes: v e d A d a m s S t o r h e d, v e d A b e l s O f f e r, v e d E n o s ' B u d s k a b (?), v e d K a i n a n s K y s k h e d. Vi har her Jordens fire første Slægtled af fromme Mænd. — Rækken brydes saa af R a f a e l s G o d h e d (se vel Tobias' Bog Kap. 5 fl.); man

fer, hvilgen Herren friede med sin Engel, ved Mikisidens Bødelse og Hillighed, ved Iacob Partriarken, ved Iosephs Fængsel, ved Iobs Taalmodighed, ved Mose Hørsomhed, ved Iosafats Ærefuldhed, ved Aarons Hillighed, ved Simoni Bønner, ved Davids Salmer, ved Isaaks Bebudelse, ved Ierimia Graad, ved Zakaria Bøn, ved Profeternes Profisier, ved Helligene som ikke sover men altid lover Gud, ved Dybhedens Dybhed, ved Guddommens Klarhed, ved Evangelisternes Tunger og ved Englenes Røst, ved den Busk som Mose saa brænde og ei blev fortæret /og blev fortæret/, ved Sternernes Glans, ved den gloendes Ildskye, ved vor Herre Jesu Christi Fødsel, ved hans Røst, som er hørt og ly(d)t af Himmelen og sagte¹: „denne er min e(l)skelige Søn, han behager mig, hører ham“, ved den som mætter de 1000 Mænd² i Ørken, ved den som vender Vand til Viin, ved den som opvakte den Enkes Søn af Nain og Laserus af Graven, ved den som gjorde stille Havet

---

kunde have ventet Mahalaleel, Kainans Søn, paa denne Plads. — Enoch blev „borttaget“ fra Jorden af Gud paa Grund af sin Fromhed, 1. Moseb. 5,24, Jesu Sirach 44,18 og 49,19. — Lt har derefter baade Metusalem og Noah, dansk Tekst springer lige ned til Sem. — Mikisidens Bødelse er Fejl for „Melkisedechs Lydelse“, d. v. s. Lydighed. Denne Konge og Præst omtales i 1. Moseb. 14,18 og f. Eks. Hebræerbr. 5,5 fl. (hvor maaske Vers 8, misforstaaet, kan ligge til Grund for Tanken om hans Lydighed). — Mose Hørsomhed d. e. Lydighed. — Istedetfor Josafat, 1. Kong. Kap. 22, skal man muligvis følge den græske Tekst og læse Josua sammen med Mose og Aaron (senere nævnes i Græsk ogsaa Jafet.) — Simoni Bønner!? (Lt og Gr vejleder os her ikke). Maaske er det Fejl for „Salomonis“; ved Siden af „Davids Salmer“ staar i Bibelen jo Skrifter, som tillagdes Salomon (Ordsprog, Prædiker, Højsang). — Isaaks Bebudelse, læs „Esaias' B.“ (Spaadom om Frelseren). — Jeremias tilskrev man den saakaldte Begrædelsers Bog. — Profisier: Profetier. — Helgene, som ikke sover: Aabenb. 4,8 omtaler himmelske Væsener, som uden Hvil Dag og Nat priser Herren. — Dybhedens Dyb er Guddomsdybet, Romerbr. 11,33. — Sternernes Glans o. s. v. Ordene synes her kastede noget mellem hverandre og derved delvis forvanskede; Lt har: „ved Sky-Støtten, ved den gloende Ilds Glans“, 2. Moseb. 13,21.

¹ d. e. sagde. Matt. Ev. 17,5 ved Forklarelser paa Bjærget. Lt udelader „hører ham“; i den Form bliver det Røsten ved Jesu Daab, og det passer bedre straks efter hans Fødsel.

² Andre Haandskrifter: 5000.

og vandrede over Havet, ved den som er korsfæst, død og jordet, opreist /anden/ paa tredie Dag, ved hans Opfarelse, ved 1000 Maal 1000 Engle, som hannem baar¹ og er opfaren til Himmelen, ved den Helligaands Udsendelse til Apostlerne, ved den af hvilken alting er, ved den² afløser jeg al Forgjørelse og Djævelskab, som er gjort eller været haver imod denne Guds Tjenere NN, at den Formaledidelse skal ingen Magt have at gjøre mig³ Skade i denne Gjærning, men skulde gange og vige bort beskjemmet, og uden Beskjemmelse eller Skade, ved disse forommel(d)te Navne og Kræfter og Bønner som i denne Bog ere, stor Gud til Lov, som alting haver skabt, og ved hans Røst, som sagte: „Eli Eli Lama Asapta-nia“, det er udlagt „Min Gud, min Gud, hvi forlod du mig.“

II. Ved den levende Guds Magt, som er ærefuldtgjort og tilbedet, ved Fader, Søn og den hellig Aand skal alle disse Ting, Baand⁴ og Troldom og Forgjørelse og Djævelens Fantasi⁵ af Sølv, af Guld, af Kaabber, Jern og Bly og Træ eller af hvadsomhelst Malm det er eller være kan, af Vox, af Træ, af Kridt, af Jord, af Urters Røder eller af hvadsomhelst Ting det er eller være kan, /J/ ved Guds Kraft Fader alsommægtigste⁶ skal alle disse Ting sønderløses af denne Guds Tjenere NN.

Og er der gjort nogen Forgjørelse paa nogen Lemmer eller nogen . . .?, som er af Balsom, af Ulde(t) eller Linned, af Silke, af døde Menneskelemmer, af Tyvebeen⁸, af Dyrebeen, af Fugle- eller Fiskebeen, da skal alle disse Ting sønderløses, hvad enten de ere paa Perkument⁹ eller i Bog, paa Træer eller

¹ d. e.: som bar ham? (Sk: som hos hannem var). Ved Himmelfarten tænkes Jesus ledsaget op af tusinde Gange („Maal“) tusinde Engle, f. Eks. ud fra Salme 68, 18. 19.

² d. e.: ham.

³ „mig“ er vel Signeren, som ved Bønnen udfører den „Gærning“ at hjælpe NN.

⁴ B a a n d, Lænker, djævelske Tvangsmidler.

⁵ Lt siger her „Billeder“, jfr. vor Indledning Side 19.

⁶ d. e.: den alsommægtigste Faders.

⁷ Ulæseligt Ord (S a g ?). I Stedet for „Lemmer eller nogen . . .“ bør der vist blot staa „Ting“ (saaledes Sk og andre).

⁸ Tyvebenene hører næppe med til den oprindelige Tekst.

⁹ Pergament(ruller).

nogen Urter eller i Jorden eller i Stene eller paa noget /noget/ andet Dyr, hvadsomhelst det er eller være kan, skal al Forgjørelse sønderbrydes; og er der noget gjort i Ild eller i Havet, i Veiret eller i Vind eller for oven eller neden enten i V(ox)¹ eller i Stene eller i Kirker² eller i Saraserernes³ Grave eller i noget Menneske(s), hvemsomhelst det være kan, paa Mand eller Qvinde, paa Bjerge eller i Dale, paa Mark eller i Have(t), uden eller inten, oven eller neden, enten i Dale⁴ eller i Hule — alle disse Ting skal sønderrives af denne Guds Tjenere NN.

Eller om der er noget Baand⁵ nogen Forgjørelse eller Troldom af Østen eller Vesten, Sønden eller Norden, eller om det er eller været haver i Senge, Vægge, paa Bordet eller Gulvet, i Huus eller uden Huus, op eller neden, eller det er i Urtegaarde, i Jord eller i Træ, i Grave eller i Huler eller i Kirker⁶, i Baand⁷ eller i Grund eller i Kalkgaarde⁸ eller i Abelsgaarde eller paa Udørkener⁹ eller der som Veiret¹⁰ skilles ad eller i enge Graver¹¹ eller om det er i Stytte¹² eller nogen Løselse¹³, som er af Malm, Steen eller Træ, hvadsomhelst Ting det er i, eller om der er nogen Forgjørelse paa nogen Lemmer eller nogensteds — alle disse Ting skal sønderbrydes af denne Guds Tjene(re) NN.

III. O Du Herre Jesu Christ, frels ham af al(t) ondt og Djævelens Fristelse og af alle onde Aander og af alle skade-

¹ d. e. Vokssegl (Sk har „Vor“, Lt „Segl“).

² Kirker er Fejl for Lerkar (Lt).

³ Saracenerne d. e. Arabere, Muhammedanere; Lt tilføjer: „og Jøders og Hedningers og Kristnes“.

⁴ Dale, læs Døre (Sk, Lt).

⁵ „i“ er Fejl for eller.

⁶ Kirker vist Fejl for Kiældere (Sk).

⁷ Baand læs Brønd (Lt).

⁸ d. e. Kaalgaarde.

⁹ Læs mulig Udører (Lt insulis).

¹⁰ Veiret læs Veiene, altsaa: ved Vejskel.

¹¹ enge Graver, Lt har „i en enkelt (ensom) Grav“.

¹² d. e. i en Støtte (Lt Statua).

¹³ Fejl for Lukkelse (Lt og andre).

lige og dødelige Værge¹ og af al Forgjørelse², eller og af alle de Ting Forgjørelse² fører med sig, og af alle /de Ting/ skadelige og dødelige i Magesiner³, hvadsomhelst Vilkaar det have, af al Forgjørelse som kunde være (med) Korn eller Jord eller nogen anden Ting, hvadsomhelst det er eller være kan, af de onde Øien, af de svigefulde Tunger og af alle Uvenner, ved Guds Navn, Abrahams, Isaaks og Iacobs Gud, en stor Konge og ærefuld i Himmelen og paa Jorden. Alle disse Ting skal sønderrives, og Gud skal oplade os⁴ sin Miskundheds Dør for alle (le)vende og (døde og) alle Helligene, for Mika(e)l, Gabriel og Raf(a)el, for Tronernes Magt og Herredømme⁵, for den hellig Aands Orten⁶, for alle hillige Orden⁷, Kerubim og Serafim, for alle Engle og Over-Engle, ved St. Hans Bapstistum⁸, Patriarker og Profeter, ved de 12 Apostler og ved de 4 Evangelisters Bøn, Mathæi, Mose, Iohannes og Luse⁹, ved alle Martyrenes Bønner, ved alle deres Staldbrodre, ved den hillig Konserarus¹⁰ Bønner og alle andre Hilligene, ved alle hillige Jomfrue(r)s Bønner, hellig Jomfrue Maria Magdalene og Maria Egyri¹¹, og

¹ d. e. Vaaben.

² Forgjørelse er her mulig Fejl for Forgivelse, d. e. Gift (Lt).

³ i Magasiner: disse to Ord (Sk: intagelser) svarer til Ordet „imagines“, Billeder, i Lt. Et ældre Haandskrift har vel ladet det uoversat: „skadelige imaginer“, og det er saa blevet omtydet.

⁴ Her bryder Lt af.

⁵ Læs „Troner, Magter og Herredømmer“; det er tre Klasser af Engle, jfr. Efes. 1,21.

⁶ Ett Haandskrift har mulig det rette: „for alle hellige Aanders Værelse“ (Væsen?).

⁷ d. e. Engleordener, Rangklasser af Engle.

⁸ d. e. Baptistam, Døber.

⁹ Mose er strøget og rettet til Markus, Luse til Lukas. I det benyttede Haandskrift maa have staaet „Matthæi, Marci, Iohannis, Lucæ“ (udtalt Lusæ), Navnenes Ejeformer.

¹⁰ Konserarus hedder ingen Helgen; læs „de hellige Konfessores“ (Bekenderes), saaledes har ett Haandskrift.

¹¹ Egyri (Sk: Egypti). Ogsaa græsk Tekst nævner, blandt mange Helgener, „den ægyptiske Maria“. Hun skal efter Legenden have levet omkring Aar 400 og først ført et syndigt Liv i Aleksandria, men siden boet som from Eneboer Øst for Jordan.

Ursel¹ med sine Staldrødre, ved det hellige Korsets Paafindelse², ved hvilken³ Menneskens Kjønn ere frelste af Mørkhedens Magt, ved alle Hilligheds Bønner, som i denne Bog ere, skal denne Guds Tjenere NN foreløses af al Forgjørelse, af alle onde Øien, af Fulersteds Magt⁴, ved Fader, Søns og den hillig Aands (Navn), Amen.

IV. Formaning⁵.

Jeg formaner Eder, I onde Aander, hvadsomhelst Slags I ere, ved den levende Guds Magt, den som er en Gud over alle Guder, en Herre over alle Herrer. Jeg besvær og formaner Eder og vidersiger⁶ Eder, I Aander, ved Guds Navn, ved alle disse Ting, som foreskrives og indholdes i denne Bog, at I ei længere skal have Magt over denne Guds Tjenere NN og ei over mig eller over os Skade (gjøre?) Dag eller Nat, ei vaagendes eller sovendes, sidendes eller staaendes, dørkendes⁷ eller vandrendes, ei i den ny Maaned og ei i den gamle Maaned⁸, ei nogen Time om Dagen og ei nogen Time om Natten, over denne Guds Tjenere NN, hvad heller han er afværende eller hos⁹ eller andensteds, over hvilken denne Skrift er læst. Og ligesom Ilden udsluktes, at den ei brænte de 3 Mænd Sidrak, Mesak og Abinigo i den gloendes Ovn¹⁰, saa skal ei blive¹¹ nogen onde Aander, ei Baand, ei Forgjørelse, ei svigagtige Tunger og de onde Øien imod denne Guds Tjenere

¹ Ursel (Ursula) skal have været en britisk Prinsesse, der med sine Ledsagerinder kom til Kølfn og her blev dræbt af de hedenske Hunner.

² Helena, Kejser Konstantins Moder, fandt i Jerusalem Jesu Kors.

³ Den oprindelige Tekst har sikkert haft „ved hvilket“ (nl. Korset).

⁴ Sk har „af de Filisters Magt“.

⁵ d. e. Maning.

⁶ d. e. vedersiger, her vel „taler imod“, ogsaa „afviser, forsager“.

⁷ Sk har her „dyrkendes“; et andet Haandskrift har „drikkendes“; men det svarer ikke godt til „vandrendes“. Maaske oprindelig „d y c k e n d e s“, d. e. dykkende (badende, svømmende)?

⁸ d. e. Maane.

⁹ d. e. fraværende eller nærværende.

¹⁰ Daniels Bog Kap. 3.

¹¹ d. e. De skal ikke beholde Overhaand?

NN, hvilken jeg i Dag afløser af alt ondt, Gud til Lov, den alsommægtigste Skabermænd; og Baand og alle Troldomme og alt Ondskab og al Forgjørelse skal komme over Eder, I onde Aander, som saadan gjør, i Dag og altid; og den alsommægtigste Gud skal fordrive Eder, og han skal sætte Eder i det udvortes Mørke. Ved de hellige Engle som love og ærefuldgjør, og ved den Tordens Oplyselse¹ og Røst paa Sinai Bjærg og ved den Oplysning i det hellige², og ved den som talede til Moses, at han skulde udlede Israels Folk af den ægyptiske Lands Troldom³, og ved den Mælk som Guds Søns Moder gav sin eneste Søn at die, at han er en Gjører til alting⁴, og Kerubim og Serafim og ved alle Engle og Over-Engle, og ved de himmelske Aander og Herredømme(r), og ved deres Bøn⁵ som er Arias og Mikal, og af dem blev ei et Haar brændt, fordi at Herrens Engel var med dem og løste deres Baand, saa afløser jeg denne Guds Tjenere NN af alt ondt Baand og Forgjørelse ved det hillige Embede⁶, som i Dag og hver Søndag⁷ høitideligholdes udi Kirken hvor⁸ Jesu Christ til Lov og Ære, og ved hans Blod som er udgydet paa Træet Golgata⁹, og ved St. Johannes' Tro og ved alle Engle og Over-Engle og ved alle Guds Hillige og ved Kong Davids Krone og ved alle Martyrernes Blod og ved de 12 Apostler og ved (de) 4 Evangelister afløser jeg denne Guds Tjenere NN af al Baand og Forgjørelse af alle onde Øien. Og Herren skal oplade os sin Mis kundhed, og han skal sende os sin hellig Aand, at jeg kunde have Fremgang i denne Gjerning, at ingen Ting kan skade eller imodstaae dette Menneske, ei de 70 og 6 Tun-

¹ 2. Moseb. 19,16 (oprindelig „og Lysnen“, d. e. Lynen?).

² Teksten er ødelagt ved Gentagelse.

³ Læs T r æ l d o m.

⁴ Meningen er vel: han som har skabt Verden (og dog diede en Kvinde).

⁵ Læs: og ved de tre Børn (Sk); det ene Navn er glemt. Daniel 1, 6.7 og 3, 25-28.

⁶ d. e. Messen.

⁷ I den tabte Indledning foreskrives, at hele Bønnen skal læses om Søndagen.

⁸ Læs vor Herre (Sk).

⁹ d. e. Golgatas Træ.

ger¹, ei Satan have Magt, ei Troldom, ei Forgjørelse, ei Baand, ei onde Øien, ei svigefulde Tunger, ei legemlige Uvenner kan staae imod denne Guds Tjenere NN, som jeg i Dag afløser, og i Dag fordriver alle onde Aander i Navn Gud Fader, i Navn Guds Søn, i Navn Gud den hillig Aands, Amen, Amen.

Finis Korania Sit Oben. Solik Deo Gloria. Omnia Dosilios Solilitia Vina².

Fader Vor.

Bratfang. Bratflod³. Den Herre Jesus bad selv at opstaae, at dette Onde maae flyve bort, som Aunen flyve med Vinde. I Navn Gud Fader. I Navn Gud Søn. I Navn Gud den hellig Aand. Amen.

¹ Er Tanken her, at 77 er et „fuldkomment“ Tal (jfr. Matt. 18,21 fl.), og det ondes Tal er da det, som ikke naar dette? Sml. Dyrets Tal 666 i Joh. Aabenb. 13,18.

² De tre latinske, her temmelig fordrejede Fyndsprog betyder: „Gid Enden maa sætte Kronen paa Værket! Gud alene Æren! Lærvilligt Snille mestrer alt (her er udeladt: ved at gaa frisk paa).“

³ Fang er en pludselig Sygdom, hos Mennesker Faldsot, Epilepsi; men her tænkes vistnok paa en Hestesygdom, Lammelse. Flod maa her vistnok betyde: „Slagflod“, Slagtilfælde. Brat- ved begge Ord understreger Pludseligheden. — Den nu følgende Signeformel passer særlig til at kurere Fang. En lignende Ramse meddeler i 17de Hundrebaar Peder Syv, født i Syv ved Roskilde, Præst i Hellested (Stevns). Den lyder: Christ og Fang de reed over Land. Fang bad nedslaa, Christ bad opstaa. I tre Mænds Naftn.“ — bad d. v. s. bød. — Hvem det er, der skal staa op, fremgaar af endnu ældre udenlandske Sidestykker, f. Eks. dette fra 15de Hundrebaar (tysk): „Jesus og „Slag“ (eller: Svimmelhed, Mordt) red een Hest sammen. Slag slog den, Jesus Kristus rejste den op. Staa op, Hest, du har Bod for Slag. Amen.“ Altsaa Jesus hjælper det Dyr op, som den onde Sygdomsaand har slaaet ned. — Det er fornøjeligt, at denne gamle Formel nu dukker op fra den samme Egn, hvor dens hidtil eneste danske Hjemmelsmand levede sine Barndomsdage for næsten tre Hundrede Aar siden.

Middelalderlige kamme og styler fra jordfund i Roskilde.

Af *Otto Smith.*

Kamme.

Kendskabet til middelalderens kamme er kun ringe. De former, der hidtil har været gjort til genstand for omtale, er som regel de finere former i elfenben, der udelukkende var i adelens eje, medens „folkets“ kamme kun har været fremme i enkelte afbildninger.

I nationalmuseets 2. afdeling findes imidlertid en række benkamme fra middelalderen, og disse er for størstedelen fundet i Roskilde.

Det er alle dobbeltsidede kamme lavet til nyttebrug, og i modsætning til de hidtil kendte pragtstykker¹⁾ danner de en folkelig gruppe, der ikke synes mindre interessant.

De falder i to afdelinger.

Kammene i den første er skåret i eet stykke og er tykket på midten (fig. 1, c. $\frac{1}{2}$ nat. størr.). Fra det tykkere midterstykke er der skåret fine tænder til den ene side, grove til den anden, således at der for enden af hver tandrække står et afsluttende stykke, der som regel er smallest for neden.

Midterstykkets ornamentering er ganske enkelt. Oftest består den kun af en ophøjet kant (D. 1910), højest en stregornamentering, der en enkelt gang kan fremhæves ved indlagte messingbånd, og kun D. 364 har en finere udsmykning,

¹⁾ f. eks. Ein frühmittelalterlicher elfenbeinkamm in germ. museum (Mittheilungen aus germ. nationalmus. 1895 pag. 81) og Ein frühkarolingischer elfenbeinkamm (sammesteds 1888 pag. 153).

der dog er enkelt nok. Kammens sider er enten lige afskåret eller har en let indbuning på midten.

Denne kamform kan spores helt tilbage til Ægyptens oldtid¹⁾ (c. 3500 f. kr.), hvor den primitive udførelse dog ganske dækker disse håndværksmæssigt udførte middelalderlige.

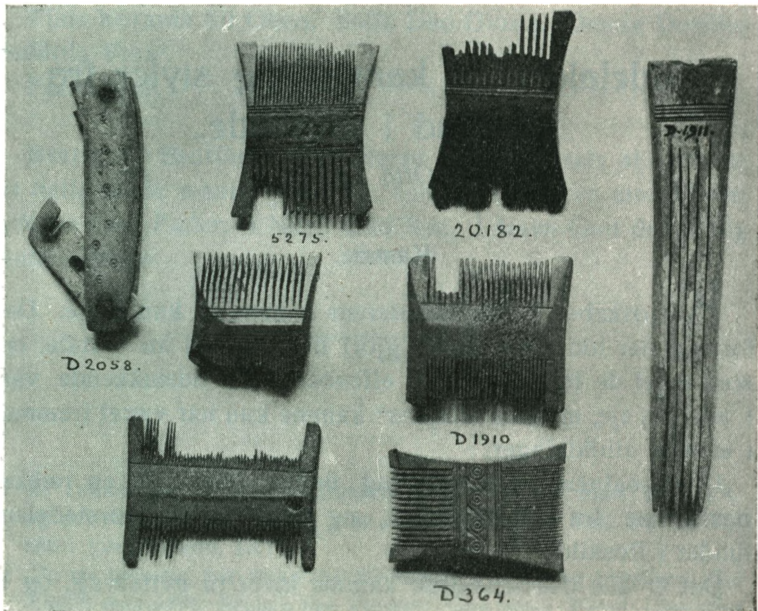

Fig. 1.

Også fra etruskiske grave og fra pælebygningerne i neuenburgersøen kendes formen²⁾ sammen med ensidede kamme skåret i et stykke.

Der synes derefter at komme et tidsrum, hvor formen er ganske forsvundet. De danske kamme fra oldtiden er alle ensidede, undertiden skåret i flere stykker, der sammenholdes af et „håndstykke“ af buet form, som ofte nærmer sig ren halvcirkelform, og kamstykkerne er da skudt op i en i håndstykkets nederste lige kant indskåret rille, hvori de fastholdes med gennemgående nitter af metal.

1) F. Winter: Die Kämmе aller Zeiten, fig. 20.

2) samme, fig. 8 og 34.

Af denne ensidede kam kendes intet eksempel fra middelalderlige fund. Med vikingetogene synes en hel ny kamform at have vundet indpas her i landet.

Det er den dobbeltsidede kam med midterskinner (fig. 2, c. $\frac{1}{2}$ størrelse). I virkeligheden fremkommer denne kamform første gang i England i den brittisk-romanske periode¹⁾.

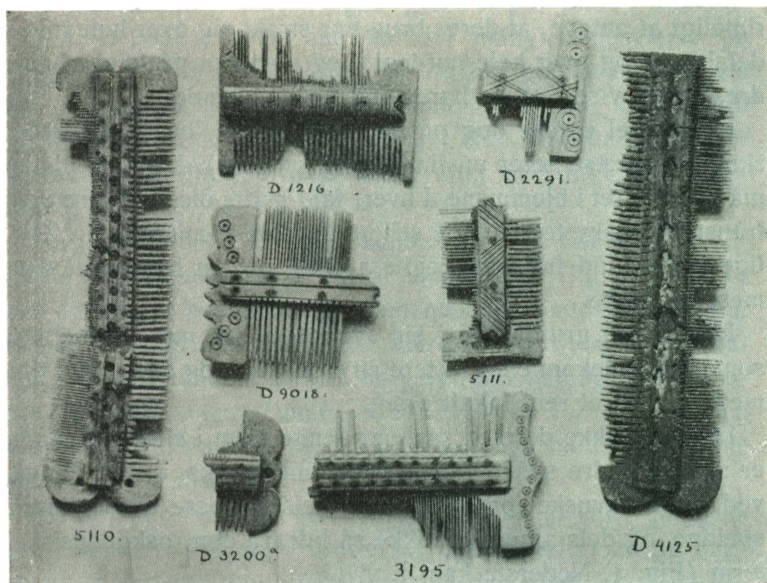

Fig. 2.

Denne kam er langt rigere end den foregående repræsenteret i Roskilde-fundene.

Også denne kamform er oftest skåret i eet stykke med grove og fine tænder som den først omtalte, men kammens tykkelse er mere ensartet, og den er derfor spinklere. Til styrkelse er der på begge sider af midterstykket nittet en skinne af samme bredde som dette.

Kamstykket afsluttes til begge sider af et ret bredt endestykke, hvis forskellige udsmykningsformer er repræsenteret i de i fig. 2 viste kamme. Foruden de her anvendte cirkelslag viser skinnerne som oftest en stregornamentering eller for fi-

¹⁾ Winter fig. 46.

nerne formers vedkommende gennembrudte mønstre (5110 og D 4125).

Medens den første gruppes kamme alle er ganske korte (varierende mellem 3 og 4,2 cm), forekommer der i den sidste ingen under 5 cm. De fleste varierer mellem 10 og 15 cm, og en enkelt når endda en længde af 21 cm.

Det er umuligt at datere disse to kamformer nøje. Det er rimeligt at antage, at deres brug har strakt sig over hele middelalderen og over hele Norden¹⁾, og manglen på fund af andre former viser, at de har været eneherkende.

En forskel er der dog på dem. Gruppen med pånittede skinner repræsenterer en finere (og svagere) art, hvis plads må have været i hjemmene. I hvert fald måtte disse kamme ved transport beskyttes med de senere omtalte kamfutteraler. Til lige synes fund fra andre egne at vise, at den har været den mest udbredte.

Den anden gruppe må i sin sværere form mere betegnes som en lommekam eller rettere en taskekam, og den synes tilmed at have et rent lokalt præg.

Det være ikke dermed sagt, at denne form i sit hovedpræg er ukendt andre steder, den forekommer f. eks. et par gange ved københavnske jordfund, men dels er disse eksemplarer sjældne, og dels afviger de ikke så lidt fra den roskildensiske form (Fig. 1. Nederste kam t. v.).

Betragter man den halve snes af disse kamme fra Roskilde, viser de et sådant særpræg og et sådant indbyrdes slægtskab, at det synes at pege på, at Roskilde har huset en kammager, som har bragt denne særlige form på markedet og ladet den gå i arv til sine efterfølgere.

Det er sjældent at konstatere kammagere i Norden²⁾, og da Troels-Lund udgav sit værk: *Dagligt liv i Norden* i 16. århundrede, måtte han ty til udenlandske værker for at kunne bringe billeder af en kam og en kammager³⁾. Det var derfor

---

1) Sml. Hildebrand: *Sveriges medeltid* I 565-f., fig. 312. Fra Bjørkø-fundet c. 800 e. Kristi fødsel kendes en kam af elghorn, der er gjort stærkere ved længderibber. To tandrader kendes først mod slutn. af den hedenske tid.

2) Hildebrand: *Sveriges medeltid* I 565.

3) Berch: *Om handtverkeriernes alder* (Sammlaren V 1774) omtaler kammagere i Norge år 1274.

morsomt, om man tilfældigvis ad anden vej kunde konstatere tilstedeværelsen af en kammager i Roskilde.

At datere de to ovennævnte kamformer nøjere er som sagt ikke muligt. Man må nøjes med at hævde, at de afgjort er middelalderlige, og at hovedformen måske har holdt sig et godt stykke op i renaissancetiden.

Af kamfutteraler er der også gjort et par fund i Roskilde (fig. 1, D 2058). Den ene halvdel mangler desværre på begge de kendte eksemplarer, hvoraf det bedste er gengivet her. Princippet var, at dobbeltkammens tænder blev skudt ind mellem to sæt benplader på hver side, som helt dækkede tænderne, og futteralet lukkedes derefter med det ene af tværbåndene.¹⁾

Fra jordfundene i Roskilde kendes også en række af de såkaldte vævekamme. De er alle af samme type (fig. 1, D 1911) med en ganske simpel stregornamentering. Sandsynligvis har de under mindre vævearbejder været brugt til at holde trådene ud fra hinanden, men til brug ved hårredning er de umulige. Når de alligevel omtales her, er det for at rette den fejl, at de ofte omtales og afbildes sammen med redekamme som en del af disse²⁾.

Ialt er der fundet over et halvt hundrede „borgerlige“ kamme i Roskilde. Dette ser lidt underligt ud på baggrund af Troels-Lunds skildring³⁾ af den manglende renlighed ved hårredning i 16. århundredes begyndelse, hvor lidt bedre tilstande netop begyndte at komme frem hos *adelen*.

Synes antallet kun ringe i forhold til byens befolkning gennem skiftende tider, er det dog stort i betragtning af, hvor ringe en del af det oprindelige antal der kommer for dagens lys på denne måde.

Enten må forholdet da have været noget bedre end det skildrede, ja, selv i middelalderen, eller også har Roskilde (på grund af sine kammagere?) været et skridt videre fremme end andre egne.

¹⁾ Sml. Winter fig. 92.

²⁾ Winter fig. 49, 77.

³⁾ Dagligt liv IV 206 f., 4. udg.

Styler.

Har fund af middelalderlige kamme været talrige i Roskilde, gælder dette i endnu højere grad de såkaldte styler, d. v. s. redskaber af ben eller metal, hvormed man gjorde sine notitser på træplader, overtrukket med et tyndt lag voks.

Sådanne plader kunde samles i bøger, datidens notesbøger, hvori det skrevne efter brugen atter kunde slettes ved at

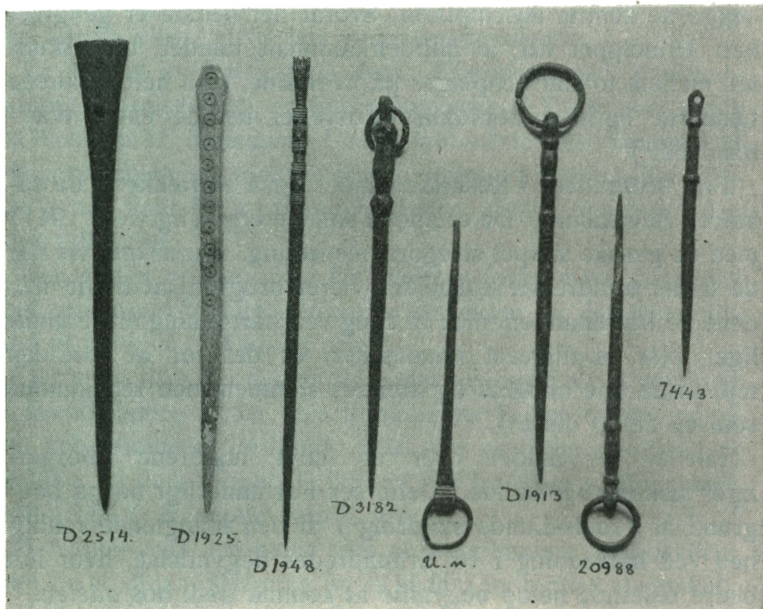

Fig. 3.

gnide pladen med stylens modsatte ende, der kunde være særlig formet til dette brug.

Det kan være et spørgsmål, om alle de fremdragne genstande i ben eller bronze har været brugt som skriveredskaber. Alligevel ligger det nær for at antage det. Den eneste brug, man ellers kunde tænke sig, der var gjort af dem, var som prene, og dertil er de alle for tynde og af for ensartet tykkelse.

Til gengæld mangler de alle den hos styler almindelig kendte „udglatter“, der som en kort, tyk tværstang sad modsat den til skrivningen bestemte spidse ende. Denne form, der kendtes i Rom allerede på Kristi fødsels tid, kendes også

fra nogle ganske små eksemplarer på en længde af 7—9 cm fra københavnske jordfund.

Den roskildensiske form (fig. 3, c. $\frac{1}{2}$ størrelse) har alle et gennemboret hoved, hvori der sidder eller har siddet en ring, så at redskabet kunde bæres hængende. Fundene repræsenterer c. 30 eksemplarer, der i længde varierer lige fra 7 til 18 cm. At man har kendt endnu kraftigere former for styler, fremgår af den omstændighed, at sådanne også har været brugt som våben¹⁾, og at det utvivlsomt var med sådanne, at f. eks. Cæsar blev myrdet af senatsmedlemmerne. Den tidlige oldtil kendte nemlig ikke våbnet: dolk, der først blev almindelig i middelalderen.

Men mangler disse styler således den lille tværstang til udglatning af skriften på vokstavlerne, ligger det nær at antage, at stylerne — efter at have gennemgået denne udvikling — dog har været brugt til at udslette skriften med, idet dette let kunde ske ved at føre selve stylens „krop“ hen over vokstavlens flade.

Endnu et moment, der taler for deres anvendelse som styler, ligger deri, at de næsten alle har en lille bøjning, der kunde tyde paa en udstrakt brug som griffel. Også den omstændighed, at det store antal netop stammer fra Roskilde, som i særlig grad var de eneste skriftkloges, de gejstliges, by, taler for teoriens rigtighed. Dog findes der et par, som nær ved spidsen har en gennem boring, hvis nytte er dunkel. Til anvendelse som prydnåle på klædedragten synes de i hvert fald for svære.

Jeg mener altså at kunne hævde, at vi her har en god samling styler fra den gamle konge- og klerkeby. Af de paa fig. 3 viste er de to første (D 2514 og D 1925) af ben, og blandt de øvrige har navnlig D 1948 været et rent pragtstykke ved sin rige ornamentering og sin forgyldning, hvoraf der endnu er stærke spor.

---

1) Schwieterung: Griffel oder dolch. (Zeitschr. f. hist. waffenkunde VII 185.)

Dorothe Clausdotter Højels og hendes Samtid.

En kulturhistorisk Skildring fra Tiden før og efter Aar 1700.

Af Redaktør *N. P. Nielsen.*

Trang var Tiden omkring Midten af det 17de Aarhundrede. Fjendtlige Hærgninger havde bragt alt af Lave. Den arme Bonde havde i Aarene efter 1660 kun faa Skæpper Sæd at saa, og med de tre Fold, som regnedes for en god Høst, blev det ikke til meget. Paa Præstegaardene saa det ikke anderledes ud med Avlingen, Agrene laa jo Side om Side med Fæstebøndernes, i Højelse paa 79 Steder, spredt over Bymarken.

Livet formede sig derfor ikke stort anderledes hos Præsten end paa de øvrige Gaarde i Byen, men den velærværdige Sognepræst til Højelse, Hr. *Claus Hansen*, stod sig godt med sine Sognebørn. De hjalp ham til Rette paa mange Maader. Han fik Kaldet og — Enken efter sin Formand, Hr. Anders Thomsen. Denne var norsk af Fødsel og talte ogsaa med stærkt norsk Tonefald, naar han stod paa Prædikestolen, ligesom han omskrev Bymændenes Navne i norsk Stil i sine Indberetninger. I hans næstsidste Leveaar brændte Præstegaarden, og efter hans Død, d. 31. August 1657, maatte Enken, Dorothe Pedersdatter Gad, rykke Synoden for de Penge, hun skulde have af hver Kirke i Stiftet til Præstegaardens Opførelse. Hun sad i en Alder af 28 Aar Enke for anden Gang, thi Hr. Anders havde ogsaa arvet Kaldet og hende fra *sin* Formand, Hr. Jens Grønbech, som døde 1647.

Saa kom som nævnt Hr. Claus, der da var omkring 40 Aar, og førte det hele videre.

Claus Hansøn købte efter Krigen den sidste Selvejergaard i Højelse og var i Tidens Løb tillige Medfæster paa et Par andre Gaarde i Byen. Han havde derfor ret gode Indtægter bl. a. ved sit Studeopdræt.

I Sommeren 1672 tog han den københavnske Professorsøn Wolfgang Rhumann til sin Medhjælper i Embedet, som Hr. Claus endelig frivilligt afstod til denne 1676.

Den 24. September 1676 begynder Hr. Wolfgang at føre Højelse Kirkebog „i Jesu Navn — saa længe det behager den gode Gud i Himmelen og min naadigste Konge paa Jorden, at jeg maa lefve og blifve paa dette sted“.

Aarsagen til Kaldelsen læser vi i Kirkebogen for næste Aar: „21. Søndag efter Trinitatis bleffve Presten Wolffgang Rhumann og Dorothea Clausdotter viede. Gud lade sin velsignelse hver Morgen være ny ofver dem for Christi Skyld.“

De første Aar var der meget at gøre. 1677 døde i Højelse Sogn 56 Mennesker, deraf i Højelse By 25, det var henved hvert tredje Menneske. Det gik navnlig ud over de gamle; men ingen Alder gik fri. Der trængtes til Hjælp og Trøst overalt, og de unge Præstefolk sparede sig ikke. Fra Februar til midt i August rasede Sygdommen langt værre end i Pest-aaret 1710, der i Højelse Sogn krævede 41 Ofre; men i Højelse By døde dog det Aar kun en gammel Kone og et Barn.

Desuden gjaldt det om at holde Sydens Svøbe borte fra Menigheden, og Hr. Wolfgang saa ikke gennem Fingre paa det Punkt. Niels Skomager og hans Kone i Højelse havde i to Aar holdt sig fra Alterets Sakramente, de maatte 1676 frem til offentlig Bod paa Kirkegulvet. To Aar efter maatte Præstens egen Karl gøre offentlig Bod for Lejermaal i Præstegaarden, og saadan gik det Aar efter Aar. Man fik at føle, at der var kommen en nidkær Præst til Sognet.

Præsten skulde ogsaa udfærdige de ekstraordinære Skatte-mantal. De giver et godt Indblik i Kaarene for Livet i hine Aaringer.

I det Aar, Hr. Wolfgang giftede sig, havde han Indtægten af en iøvrigt faldefærdig Gaard i Byen, hvorpaa han holdt en halv Snes Heste, 6 yngre Kreaturer, 2 Faar og 12 Svin. Hr. Wolfgang flyttede nu til Præstegaarden, mens Hr. Claus flyttede ind paa sin Ejendomsgaard i den nordlige Ende af Byen.

I Præstegaarden var de oppe paa 16 Heste, 8 Køer, 3 Stude, 13 Kalve, 24 Faar og 15 Svin, en ganske anselig Besætning, hvoraf der i ekstraordinær Skat skulde udredes sytten og en halv Rigsdaler, hvori dog var beregnet Kopskat for Præstekonen, en Tjenestepige, en Karl og en Dreng.

Claus Hansens Besætning var endnu større. Der stod i hans Stald nitten Køer, Stude og Kvier. Han havde tillige syv Bistokke, og af dem fik Hr. Wolfgang 1684 tre Sværme.

1677 havde to af Byens Gaardmænd hver fem Bistokke, og paa den ene var der endnu et Par Sværme i 1684. Ellers var Bihold en Sjældenhed her paa Egnen.

Kreaturholdet paa Bøndergaardene var langt ringere end Præstens, nu og da med en enkelt Undtagelse; men der kunde saa forekomme andre Mærkværdigheder, som da Jochum Skytte i Assendrup — der var Skov paa en stor Del af Assendrup Nordmark dengang — i December 1682 betalte Skat af 14 Geder og Bukke foruden af en anselig Besætning af Heste, Køer, Stude, Faar og Svin.

Hestesygdommene kunde være slemme i de Aar. 1687 skriver Hr. Wolfgang for sit Vedkommende: „Mine Heste og Hopper andlangendis, da er det disværre her vitterligt, at de beste og yngste ere bortdøde i fior af Sniffue, og de faa, ieg haffver igien, ere gamle; tilmed ved jeg ikke, om ieg kand beholde dem eller ikke førend grøen kommer for Alvor, saa vil det giffue sig, og derfor kand ieg hverken føre dem til Indtægt eller Udgift; men jeg forhaaber allerunderdanigst, at jeg for dem denne Gang vorder forskaanet“ (med Hensyn til Skatten). Og han blev forskaanet.

Claus Hansen døde 1695 og hans Hustru 1704. Især efter hans Død fik en Mængde Fattige Ophold paa deres Gaard, hvor disse gamle Stakler „spandt for Brødet“.

Livet i Højelse var i den Menneskealder præget af, at tre af Gaardene var udlagt til Rytterhold. Der boede ikke saa faa Ryttere i Byen gennem Aarene, men de kom godt ud af det med Rytterbønderne, som ikke førte Klager, noget, Rytterbønderne i andre Landsdele ofte gjorde.

Det skete hyppigt, at Doróthe Rhumands var Gudmoder for Byens Børn; hendes eget Ægteskab var barnløst, men hendes Navn gik i Arv til mange af hendes Gudbørn. Hun var

paa Færde i Præstegaarden tidligt og sent; der var jo meget at tage Vare paa, især da Hr. Wolfgang var lidt til Aars. Han var nemlig født 1637. Det er da Husgerningen, som Doróthe Clausdotter helt gaar op i; men der savnes ikke Vidnesbyrd om, at hun var god mod de mange Fattige i Byen. Det hele gik ogsaa kun rundt. 1699 vidner Hr. Wolfgang, at „Penge paa rente haffuer ieg ikke, saa sandt hielpe mig Gud“, og 1711 skriver han: „Jeg haffuer ikke i mange Aar selv haft Penge paa rente, ikke heller noget Formynderskab.“

Ved Aarhundredskiftet holdt de i Præstegaarden to Piger, to Karle og en Dreng. Forkarlen fik i Løn fra Mikkelsdag til Mikkelsdag 20 Sletdaler, Andenkarlen 16 Sletdaler, og Drenge fik 10 Sletdaler.

Gennem alle disse Aar var en Hans Søffrensen Skoleholder i Højelse. Skolen var en lille Stue, og den var faldefærdig. Der opvoksede i Skolehuset en stor Flok Børn, og Skoleholderen sad trangt i det. Til sidst, da hans Kone var død, flyttede Hans Skolemester over til Rytterbonden Mads Nielsen paa Nabogaarden, hvor han var til Huse 1699, da Præsten skriver om ham: „Han haffuer ingen Hustru, ingen Kiør, ingen Folck og bruger intet Haandværk — ingen Heste.“ Af den Bedrift blev der ingen Skat! Hans Skolemester døde fattig og elendig 1707 i en Alder af 77 Aar.

Tiden i Begyndelsen af det attende Aarhundrede var fuld af Uro. Der var Krigstilstand rundt om i Europa, og mellem Danmark og Sverige var der ogsaa Ufred. Endnu boede der fra den skaanske Krigs Tid en Del Skaaninger i disse Egne. De var kommen herover, efter at der var sendt Rundskrivelse rundt til Skaanes Præster om, at de Skaaninger, der vilde være tro mod deres gamle Fædreland, kunde trøstigt tage til Sjælland; der skulde nok blive sørget for dem, til Befrielsesværket var fuldbjrdet.

Dette sidste strandede, og Skaaningerne maatte derfor blive herovre, hvor de saa gik op i Egnens Befolkning.

Ogsaa flere af de Krigsfanger, der blev taget, giftede sig her omkring i Sognene, saaledes flere af det Sødermanlandske Regiment.

Præstegaardens Bohave først i det attende Aarhundrede.

En Optegnelse over Bohavet sætter os i Stand til at se, hvorledes Præstefolkene boede. Præstegaardens Stuelænge laa paa Gaardens Nordside med Indgang til Stuen omtrent paa Bygningens Midte. Derfra var Stuerne mod Vest og Køkkenet henimod Kirkegaarden.

I Dagligstuen stod Hr. Wolfgangs Lænestol, der „hang paa en Bagsmække“ og var forsynet med en „liden Hyndpude“. Henne midt paa Gulvet stod et „rundt anstrøget Bord paa lukket Fod“, langs Væggene stod der Løjbænke, en med flamsk Bænkedyne og Hynde og en plyds-overtrukken. Ved Bordet stod to Læderstole og en lille Stol med grønt besyet Overtræk.

For Vinduerne hang Hørlærredsgardiner med Gardinkapper af hjemmelavet Stof.

Her stod ogsaa Himmelsengen af Fyrretræ. Den havde paa Senge- stolperne fire forgyldte Knapper, og den var omgærdet med to sorte „Vaskes-Omhæng“ og Kappe.

I Sengen var der en Overdyne med brandgule Striber, Blaarlærredslagener og et Par grønstribede Ulmerdugsunderdyner samt to „Trøckts“-Lærreds Hovedpuder. Dynerne var stoppet med Dun fra de mange Gæs, som Præstegaarden selv holdt, eller som blev afleveret i Tiende eller som anden Ydelse fra Menigheden. Ved Enden af Sengen, skjult i Krogen, stod Natskrinet.

I en lille Stue næst ved havde Hr. Wolfgang sit Studerekammer, der var vel forsynet med Bøger. Arild Hvitfeldts Danmarkskrønike nævnes deriblandt.

Skrivebordet var „et Bordblad med Foldefod“. Her stod det gamle Blækhorn og Sandbøssen, ligesom der laa en Pennekniv til at snitte Gaasefjer med.

Et gult Tæppe laa hen over Bordpladen. Det var her, Dorothe Clausdotter siden hen skrev sine Indlæg mod den tummelumske Ridefoged paa Gl. Køgegaard.

Ved Væggen stod et anstrøget Fyrreskab med tvende Døre med Laas og Hængsler. Det var til at gemme Præstekaldets og Kirkens Værdipapirer i. Pengeskrinet stod ogsaa her. Det kaldes „et lidet jærnbunden Skrin med Laas og Nøgle“. En lille „Stenregnetavle“, to store og et mindre ØIglas samt en Messinglyseplade med Lysesaks hørte ligeledes til her.

Paa Væggene hang flere Kobberstik, men desværre faar vi ikke at vide, hvad de forestillede.

I Storstuen eller Øverstestuen stod et „stort bilhuggen Egeskab“, brunt anstrøget. Det blev iøvrigt efter Præstefamiliens Død købt af Provstinde Lorentzen i Karlslunde for 3 Rigsdaler. Tillige havde Præsten et udhugget Egeskrin.

Midt paa Gulvet stod et Fyrrebord paa „Krytzfod“, dækket med et Tæppe af flamsk Tøj, og omkring det en Række højryggede Stole med

Kattunsovertræk samt en Lænestol, forsynet med samme Overtræk, for Bordenden.

Ved Væggen endelig en gammel Dragkiste med fire store Skuffer, der var fyldt med Linned.

Under Øverststueens Vinduer stod et gammelt sort Rejseskrin med brunmalet Jernbeslag, sandsynligvis Hr. Wolfgangs Rejseskrin i Studieaarene. For Alderens Skyld kunde det godt stamme fra hans Bedstefader, „Hans Skrædder“, som han kaldes i Koldinghuus-Regnskaberne. Han var Forvalter over Klædekamrene paa Koldinghuus i de højsalige Dronninger Dorotheas og Sofias Dage. Det var derfra, der blev ydet Bistand, da Hr. Wolfgangs Fader skulde holdes til Bogen.

Til daglig brugte man Hornskeer; men en enkelt lille Sølvskje hørte dog med til Dorothe Clausdotters Udstyr. Ellers hører vi om Elfenbensknive, om fint Glas, brune Syltetøjskrukker og „Glasbouteiller“.

Selv gik hun med nedfaldende Hedebokrave, brugte sorte Sko udendørs eller sorte „Baandtøfler“. Hun spandt paa Rok, syede og broderede. Fire Æsker med Saks hørte til hendes Sybord. Heller ikke Manglefjællen var hun bange for at bruge.

I Køkken og Kælder var Dorothe Clausdotter altid paa Færde, da der var meget at tage vare i Datidens Præstegaarde. Sognebørnene kom jo med Mælk, Æg, Gæs og Høns, nu og da faldt et Lam af, og Præstegaardens egen Avling gav meget at bestille indendørs.

Der skulde brygges og bages henholdsvis hver Maanedes- og hver fjortende Dag, og hver Dag blev der kørt Smør. Dejlige Sommeroste blev lagt i Ostehækken til Vinterbrug, da Mælken var knapt tilmaalt, naar Kvæget kom paa Stald. Det gjaldt om, at det kælvende ved Foraarstide, naar det skulde ud paa det saftige Græs i Kratengen.

I Bryggerset laa der fuldt op af „Stander-Tønder“ og andre Tønder, og i den store Fyrrekiste i Køkkenet blev Mel og Gryn gemt, saa de sorte Rotter — den brune var slet ikke kendt i Landet dengang — eller Musene ikke kunde komme til det. Andre Husholdningssager, deriblandt alskens Krydderposer, stod i et gammelt Fyrreskab.

Ved festlige Lejligheder kom den store renskurede Kobberkedel, der vejede sine 11½ Pund, paa Ilden. Det var f. Eks. Tilfældet hin Sommerdag i Rughøstens Tid 1698, da, som Præsten skrev, „den hæderborne og dydedle Møe Anna Elizabetha Hansdatter Samsing blev viet i Højelse Kirke til Hr. Hans i Snoldelev“.

Man brugte Trefod til at sætte Kedler og Gryder paa; der var flere Jerngryder med Jerntrefod i Køkkenet. Naturligvis var her ogsaa Hakkebrædt, thi Grønkaal var en hyppig Ret i Datidens landlige Husholdninger. Om Aftenen drak de Natøl, som blev varmet paa et „Messingfyrbækken“ i den dertil hørende Messingkedel.

Til at gemme Koste og lignende i stod der et gammelt Skab — der skulde være Orden i Køkkenet! Til at tørre Hænderne paa brugtes „Blaargarns-Drejlshaandklæder“. Ørebaljer, Bankeskammel, Garnvinder og den Slags Ting var der ogsaa.

Hvad Spindet kunde andrage, opgives ikke; men siden hen, da Dorothe Claudotter blev ene, havde hun fra Sommer til Jul spundet ti Pund „uvunden Blaargarn“, og der hang yderligere 13 Pund Blaar til de følgende Maaneder. Den kostede i hin Tid fire Skilling Pundet.

Naar Præstefolkene skulde ud at køre i den „holstenske Vogn“, brugte de en Læderagestol. De fleste Ture gik til Omegnens Præstegaarde, i de første Aaringer til Svogeren Hr. Søren i Borup, til Snoldelev og siden hen til Karlslunde Præstegaard. Eller ogsaa gjaldt Rejsen Landemoderne i Roskilde eller et Besøg i Residensstaden, hvortil Avlskarlen hyppigt kørte for at afsætte Landbrugsprodukter.

Mr. Wolfgangs sidste Tiaar.

1710 skriver Præsten, at han „haffuer en Studiosum, som faar til Løn i dette Aar 13 Rd. 2 Mark“. Det Aar var Folkeholdet 3 Piger, 2 Karle, en Dreng og en Tærsker. Studenten skulde rimeligvis hjælpe Hr. Wolfgang paa de Omraader, hvor det var gørligt, f. Eks. bistaa ved Religionsundervisningen og præke i Ny og Næ.

Iøvrigt synes det ene Aar at være gaaet som det andet for Præstefolkene indtil 1715. Da blev der pludselig Røre, saa det kunde blive til noget, og Aarsagen var een af de mærkelige Foreteelser, der knyttede sig til Datidens Landbrug. Men da Hr. Wolfgang nu var gammel og, som det synes, ikke stærk, var det hans Hustru, der viste, at hun evnede at tage en Kamp op for Præstekaldets Rettigheder.

Det var en Sædvane i hine Dage, at „mangen en Bondekarl eller Husmand, der ved Trusler eller Tillokkelser fæster en Gaard, bliver ved deres Antagelse lovet Korn, Kreaturer, Bygningshjælp til at sætte den forfaldne øde Gaard i Stand, hvilke Løfter mangen Gang meget sparsomt bliver opfyldte, hvoraf flyder, at disse nye Gaardfæstere, som andre forarmede Bønder af Mangel paa Sædekorn enten maa saae til Hælvtten med Husmænd eller andre formuende i Nærværelsen, eller og plat lade de fleste Jorder henligge ubesaaede“.

Det var rimeligvis de Udveje, som Morten Eriksen, Fæstebonde paa Gammel Køgegaards Gods i Lille Skensved By, havde at vælge imellem, da det faldt ham ind at foreslaa Hr. Wolfgang at saa i hans Agre paa Skensved Bymark. Det ser ud til, at Ridefogden paa Godset ikke, som Sagerne stod, havde noget at indvende; men der skete nu det, at den Ride-

foged kom bort, og hans Eftermand i Tjenesten, Lars Larsen, fik opsnuset, hvad der var paa Færde. Der var nu til den arme Bonde!

Paa Gl. Køge Birketing krævede Ridefogden den 9. September 1715 Dom over „Bonden Morten Eriksen af Lille Skensved til hans Fæstes Forbrydelse, formedelst hand tilladt Wulfgang Ruman at gødske, saa og høste hans i fæstehavende Gaards tilliggende Jord“.

Tingbogen oplyser, at „Wulfgang Rumans Kiæreste (d. e. Hustru) gav skriftligt Indlæg, som hun tilbød at bevidne med Ed“.

Det ses af Tingbogen siden hen, at Dorothe Clausdotter i nævnte Skrivelse, der er dateret 23. August, tilstaar „at hafue ladet giødske og saa Jorden, og *at det er sket med forrige Ridefogeds Consence* (Samtykke)“.

Overfor Dorothe Clausdotters gode Samvittighed og hendes Bevidsthed om kun at have gjort, hvad der var givet Tilladelse til, bøjede Retten af.

Den bemærker: „Hvad sig hendes Eds Tilbud angaar, da tvivles icke paa hendes som en honnet Dannekvindes Ord.“

Retten vilde den Vej ud, at den ikke tvivlede om, at det forholdt sig med Besaaelsen som berettet, og at de gode Præstefolk ikke var stævnet for deres Ære, „efterdi man ved vel, at de honnette Folk ikke søger deres Næstes Skade; men muligt kan have gjort det til Bondens Nytte, dog er det den gode Mand selv bedst bekendt, hvad tjenligt og forsvarligt er“.

Ulykken var imidlertid, at Præsten ikke havde sikret sig et *skriftligt* Bevis fra Ridefogden. Og nu gik Ridefoged Lars Larsen løs paa Præsten, som han synes at være meget fortørnet paa.

Han vilde have Hr. Wolfgang dømt efter Lovens pag. 465, Artikel 11:

„Bruger nogen Bondens Jord uden Husbondens Minde, da haver han den Sæd forbrudt. — Men haver den, der saaede, bortført Sæden af Stedet og kommet med den til sit Hus, da maa han tiltales derfor som for Vold; men Heste og Vogne bør ogsaa derforuden at være forbrudt, om de antræffes, før end de komme paa Landevejen.“

Tillige lød Anklagen paa Overtrædelse af pag. 962, Artikel 14, hvilket viser, at Ridefogden er skredet ind, før Sæden var

høstet, hvilket jo ogsaa stemmer med, at Dorothe Clausdotters første Indlæg er i Retten den 23. August. Paagældende Lovparagraf lyder:

„Bortfører nogen af Mark eller Skov nogen Afgrøde, Korn, Høe, Tømmer, Ved eller deslige, naar der er gjort lovlig Forbud derpaa til Tinge, før end der Dom gangen er, eller han haver sin Modparts Minde dertil, da vorder han Ransmand derfor.“

Denne Sag var for Gl. Køge Birketing den 23. September, hvor der blev fremlagt „Madame Rumands paa sin Mands Vegne derpaa tegnede Svar“.

Dommen faldt den 25. Oktober s. A. Udskriften gengiver kort Sagens Indhold:

Ridefoged Lars Larsen tiltaler Wulfgang Rumand, Sogne Præst i Højelse, formedelst hand uden Herskabets Tilladelse har brugt Morten Erichsøns Jord i Lille Skændswed her paa Gl. Kjøge Gods.

I Svar af 23. August tilstaar Wulfgang Rumands Kæreste at have ladet gødske og saa Jorden, og at det er skeet med forrige Ridefougets Samtykke, hvorom hun endog erbyder at gøre sin Ed, hvilket hun ligeledes i sit første indgivne Indlæg foreslaar, hvorimod Lars Larsen replicerer og sætter i Retten Paastand om Dom efter Lovens pag. 465, Art. 11, endog pag. 962, Art. 14. Iøvrigt forlanges Omkostningerne dækket.

Saasom det tilstaas udi den fremkaldte Beskikkelses Svar saa vel som udi det fremlagde Indlæg, at Velærværdige Hr. Wulfgang Ruman havde ladet gødske og bruge Bondens Jord og bekommet Sæden og ikke har forsynet sig med Bevis, at Herskabet det haver tilladt,

Saasom efterdi det udi Loven absolute forbydes, at ingen uden Herskabets Tilladelse maa bruge Bondens Jord, paa hvad Betingelse det endog kunde være,

kiendes for Ret,

at Hr. Wulfgang Ruman lader tilbagelevere den omtalte Sæd til Bondens Gaard.

Processens Omkostninger betaler han og med 1 Rbd. 2 Mark, alt inden 15 Dage. Iøvrigt kan den haarde Irettesættelse (som Ridefogden ogsaa vilde have frem) ej følges.

Nu maatte Præsten jo rette sig efter Dommen med Hensyn til Sæden; men Ridefogdens Paastand om at faa Præsten dømt

som Ransmand, uagtet han dog mundtligt havde den Tilladelse, der var krævet i Loven (men som Retten krævede skulde være skriftligt meddelt fra Herskabet), maatte føles som en Fornærmelse mod den 78 Aar gamle retsindede Præst. Den Tort vilde han ikke lade sidde paa sig.

Den 7. Januar 1716 fremsatte Hans Pedersen af Køge paa Gl. Køge Birketing paa Hr. Wolfgang Rumans Vegne af Høyelsie Anklage mod „Monsieur Lars Larsen, Ridefoget paa Gl. Køgegaard“, som han krævede Dom over „for sin ærrørig gjorde Irettesættelse her for Retten den 23. September næst afvigte“. Præsten krævede ham tiltalt efter Lovens 6. Bogs 21. Artikel, der fastsætter Straf for den, der sætter „Skandflik“ paa ærlige Folk ved Beskyldninger for Tyveri, Løgn og deslige.

Ved denne Sags Behandling var som Tingmænd to af Præstens Sognebørn tilstede, nemlig Jep Jensen og Rasmus Hansen af Ølby.

Dommen faldt den 2. Marts. Den slog fast, at da Præsten kun var dømt til at tilbagelevere Sæden og betale Omkostningerne, saa forbliver det ved Dommen af 25. Oktober. Omkostningerne i denne sidst anlagte Sag ophævedes.

Samme Aar skænkede Præsteparret til Højelse Kirke en Lyseslukker af Sølv paa en lang Ibenholts Stang. Den bærer Indskriften: „Foræret af Hr. Wolfgang Rhumand og Dorothe Clausdaatter Høyels. Ao. 1716.“

— — Hr. Wolfgang fyldte 80 Aar. Han havde til nu stadig varetaget sin Præstegerning; men nu maatte han antage en Kapellan. Det skete antageligvis sidst paa Aaret 1718.

Ved Mandtallet til Kopskatten den 20. Maj nævnte Aar hedder det om Præstegaarden: „Sognepræst Wolfgang Rhumand og Hustru. Ellers haffuer vi en Tjenestepige ved Naffn Catharine, for hvilken gifves 2 Mark.“

Men ved Mandtal af 21. Februar 1719 til samme Skat hedder det: „Sognepræst Wolfgang Rhumand og hans Hustru, samt en Pige. *Hr. Nold Tøxen personel Capellan hos Hr. Wolfgang.*“

Imidlertid var det klart, at Hr. Wolfgang ikke havde mange Aar igen. Der var allerede Rift om Kaldet, og en 23-aarig Præstesøn fra Birkerød, Mathias Frederiksen Bircherød, var

saadan om sig, at han over et Aar før Hr. Wolfgangs Død fik Brev paa det, som han selv skriver siden hen: „Jeg uværdig er kaldet af salig Geheimeraad Schøler, som da ejede Lellinge Gaard og Gods efter Kaldsbrevets Formeldning, dateret dend 4de Januarii 1719, som dend 15. November 1720 allernaadigst er confirmeret.“

Den 4. Marts 1720 var Præsteparret ved Ekstraskattemandtal sat til 40 Rigsdaler i Krigsstyer (Styer = tysk Steuer, d. e. Skat). De har „och en Kvinde Bodild Jacobsdatter, som tjener hos dem i Steden for en Pige.“ Denne Kvinde havde ogsaa været hos Dorothe Clausdotters Moder i dennes sidste Aar og kom saa i Tjeneste i Præstegaarden.

„Capellanen Hr. Nold Tøxen og *hans Hustru* de har en lille Pige ved Navn Karen, som tjener dem.“

Af disse Mandtalslister ser det ud til, at Præstegaardens Avling dreves af andre i Hr. Wolfgangs sidste Aar.

1720 blev et tungt Aar for Dorothe Clausdotter; thi i Juli Maaned afgik Hr. Wolfgang ved Døden.

Efterfølgeren Mathias Bircherod var for ung til at overtage Kaldet. Han maatte derfor søge om kongelig Tilladelse til at holde Kapellan, indtil han opnaaede Ordinationsalderen, 25 Aar. Hr. Nold Tøxen fortsatte da sin Gerning, indtil Hr. Mathias blev ordineret d. 27. Juni 1721.

Hr. Tøxen blev til sidst Præst i Sydjylland, hvor han paa Grund af sin Modstand mod Indførelsen af nye Salme- og Lærebøger sluttelig maatte tage sin Afsked.

Den nye Præst giftede sig med en Præstedatter fra Jersie først paa Aaret 1722.

Ved Daabshøjtideligheder ses Dorothe Clausdotter ikke nævnt blandt de deltagende, og hun er rimeligvis straks efter Naadesaarets Udløb flyttet herfra. Uden Slægt og Venner stod hun ikke. I Snoldelev Præstegaard var hendes Broderdatter gift med Hans Clausens Efterfølger i Embedet Constantin Lassen, og Datteren af hendes Halvbroder Magister Mikkel Andersøn Høyelse, velærværdig Sognepræst til Faaborg og Diernisse i Fyn, Elisabeth Dorthea Mikkelsdatter, var 1712 blevet gift med Pastor Lorentzen i Karlsunde. En Søn af hendes anden Halvbroder, Rektor Petrus Andreas Høyelse (han hed efter denne Andreas Høiels), blev, efter at han havde

taget theologisk Embedseksåmen, muligt med Embedet i Højelse for Øje, Licentiat i Medicin ved Universitetet i Halle 1725. Da han kom hjem Aaret efter, blev han Livlæge hos Prins Carl og dennes Søster, Sophie Hedevig, der holdt Hof paa Vemmetofte. Det kom siden hen Dorothe Clausdotter tilgode.

Aar 1732 træffer vi den næste skriftlige Optegnelse om Dorothe Clausdotter, denne Gang i Vallø Fæsteprotokol, hvor det hedder:

„Paa Hendes kongl. Mayestæts min allernaadigste Dronnings Vegne bortfæstes til Præsteenken Mad. Dorothe Høyel. Sall. Wulfg. Rhumands Ejby Kirkelade i Følge Hds. Maysts. Reskript af 30. January 1732, 12 Fag Hus, som paa Dronningens Bekostning sættes i Stand, hvorefter Dorothe Rhumands har den for Livstid for 8 Rd. Huspenge, Hjælpskat 1 Rd. 2 M., ialt 9 Rd. 2 Mk. aarlig, og holde Laden i behørig Stand.

Lellingegaard, d. 26. April 1732.

Jens Rosted.“

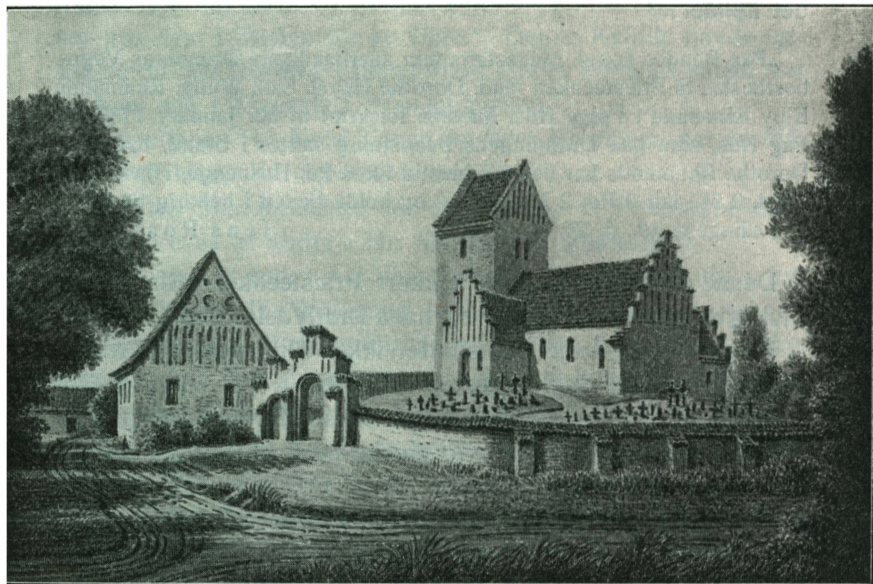
Denne Ordning skyldes sikkert Præsteenkens Slægtning, Livlægen paa Vemmetofte, og hans Indflydelse ved Hoffet.

Fattig var Dorothe Clausdotter ikke. Hun modtog i aarlig Enkepension fra Sognepræsten i Højelse 4 Td. Rug, 20 Td. Byg, 6 Lam, 6 Gæs, 6 Par Høns, 6 Snese Æg og 11 Rigsdaler i Penge, disse sidste kunde jo dække Huslejen og det aarlige Eftersyn af Kirkeladen.

Den pietistiske Bevægelse naaede paa denne Tid nogle af denne Egns Hjem, og Dorothe Clausdotter blev grebet af den. Hun bliver af Præsten i Ejby, Ole Sletting, sammenlignet med en af det nye Testaments smukkeste Kvindeskikkelser, Tabitha i Joppe, der gav Enkerne Kjortler og Klæder, som hun selv havde lavet, og skænkede mange Almisser til de trængende. (Apostl. Gern. 9, 36—42.) Med hende som Forbillede besøgte Dorothe Clausdotter de Fattige og Syge, forkyndte dem om Guds store Gerninger og viste dem, at nu var Naadens Tid inde. Hun gav bort af sit Gods og spandt Tøj til de Fattige. Selv var hun, vidner Præsten, „fuld af Aandens Trøst og Glæde“; Brorsons prægtige Julesalmer var nu kommen hende i Hænde, og de dybe Toner gav Genklang i hendes Sjæl. Døden gruede hun ikke for; thi, som Pastor Sletting vidner, hun vidste, at hendes Sjæl og Legeme skulde gaa en ærefuld Opstandelse i Møde, og at hun hisset vilde faa den

fulde Høst af, at Christus her havde fyldt hendes Hjærte og som den første og sidste havde haft Lov at vokse derinde.

Led nogen Nød, blev der ved Aftenstide listet en Pakke Mad ind i Huset, alle vidste, hvor den kom fra. Hjemmet i Højelse glemte Dorothe Clausdotter aldrig, og Kirkeklokkeklangen deroppe fra lyttede hun altid til, naar Vinden bar paa. De Klokker havde jo ringet Glæde og Sorg ind i hendes Sind gennem

Ejby Kirke med Kirkeladen ved Vejen 1856.

(Efter Tegning af Chr. Hetsch).

to Menneskealdre. Det var hendes Ønske, at naar hun mæt af Dage lukkede sine Øjne, da skulde hendes Legeme stedes til Hvile deroppe i Højelse Kirke. Hun havde faaet Dronningens Jaord derpaa, og Hr. Oluf havde lovet, at det skulde ske.

Efter at have tilbragt en velsignet Julefest 1735 blev Dorothe Clausdotter alvorlig syg, og den 23. Januar 1736 drog hun sit sidste Suk. Hendes Sygeleje havde været saaledes, at de, der kom for at se til hende, blev grebet af den Fryd og Glæde, med hvilken hun saa Døden i Møde.

Da Dødsbudskabet kom ud i Byen, tudede Oldemanden Bylavet i Ejby sammen, og det enedes om, at Bymændene

skulde bære den afdøde til Højelse Kirke. Det fandt Sted Søndagen den 31. Januar efter Gudstjenesten i Kirken, hvor der blev talt om den fromme Kvindes gudhengivne og velsignelsesrige Liv.

Efter hendes Begæring, kort før Døden indtraf, ringede Kirkeklokkerne i Højelse under hele Jordefærden, og Højelse Menighed havde givet fuldtalligt Møde ved deres Kirke for at vise deres gamle Bysbarn og mangeaarige Præstekone den sidste Ære.

Under „Sang og Klang“ blev Kisten saa sænket ned i Graven inde i Kirken tæt ved Alteret ved Siden af Hr. Wolfgangs Kiste.

Hendes Sjælesørger paa det sidste, Provst Ole Sletting, kastede Jord paa, og han skrev efter Jordefærden i sin Kirkebog et smukt Vidnesbyrd om den Afdøde, hvis Alder han opgiver til 77 Aar.

I Højelse Kirkebog skrev Pastor Bircherod som Slutning paa hendes Livssaga:

„Den 31de January 1736 blev Dorthe Sal. Hr. Wulfgang Rhumands, som boede og døde i Egby Kirkelade, nedsatt her i Højelse Kirke under de øverste Qvindestoele strax neden for Alteret i sit Alders 76de Aar.“

Hendes Navn staa indridset i den store Stentavle, som hun og hendes Mand lod opsætte i Højelse Kirke over hendes Forældre. Men hendes Minde fortjener ogsaa at være levende iblandt os. Hun var sin Fødeby en god Datter.

Ved Auktionen hen paa Aaret 1736 købte hendes Broderdatter fra Karlslunde det meste af de gamle Familiesager, saa er der noget deraf, som er til endnu, findes det sikkert hos Provst Lorentzens Efterkommere.

S. Ibs kirke c. 1600. Efter Münchenertegningen.

S. Ibs kirke i Roskilde.

Af mag. art. V. Hermansen.

Længe har man været klar over, at S. Ibs kirke selv i sin nuværende uanselige og mishandlede skikkelse var et mindesmærke af høj rang. Alene den omstændighed, at den var den sidste repræsentant for de mange småkirker, som engang fyldte det middelalderlige Roskilde, måtte sikre den en betydelig lokal interesse. Men dertil kom dens betydning for vort kendskab til den tidligromanske kirkebygningskunst, idet den — for skibets og det nu forsvundne kor's vedkommende — hørte til de ældste stenkirker herhjemme, vel nok fra tiden før 1100 og jævn gammel med S. Jørgensbjerg, Vor Frue og den ældre Domkirke, begge de sidste fra Svend Nordbagges tid († 1088). Særlig mærkelig blev den derved, at den endnu i senromansk tid, før midten af 1200-erne, fik sine oprindelige småvinduer erstattet af større, men også rundbuede vinduer.¹⁾ Endelig havde J. Kornerup, der gennem slægtskab med ejeren af kirken havde let adgang til den, i 1860 fremdraget værdifulde romanske kalkmalerier på indersiden af skibets østvæg

og i korbuen, medens de tilsvarende på ydersiden er forsvundet og kun kendes gennem en skitse af Zeuthen fra 1858.²⁾

Der var således grunde nok til at holde denne bygning i ære, navnlig da den i 1884 på ny kom i offentlig eje, og dog fik den lov til at forfalde mere og mere, udsat som den var for fugtens og frostens uhindrede angreb. Ganske vist har det flere gange været på tale at foretage de nødvendige sikringsarbejder, men først i år er tanken blevet til virkelighed. Allerede i 1868 foreslog Kornerup, at den skulde istandsættes og anvendes som ligkapel for S. Jørgensbjergs menighed.³⁾ Senere, i 1900, fik han lejlighed til at afdække kalkmalerierne fuldstændigt og undersøge dem nærmere, og han fremlagde sine resultater i en afhandling, der ender med at udtrykke ønsket om bygningens bevarelse således, at man ved en istandsættelse indskrænkede sig til det nødvendigste, afdækkede ydermurene, åbnede de gamle vinduer, lagde et nyt bjælkeloft ind og med varsom hånd restaurerede vægmalerierne, som ellers gik deres undergang imøde.⁴⁾ En henvendelse af 27. febr. 1913 fra bestyrelsen for vort historiske samfund til Kultusministeriet fik det svar, at sagen måtte udsættes i nogle år, hvad der ikke vilde medføre nogen fare for bygningen, fordi de fornødne midler ikke var tilstede til istandsættelsen, som man indrømmede engang burde finde sted.⁵⁾ I 1918 henvendte formanden, dr. Bertelsen, sig atter angående restaureringen til ministeriet, der ikke turde stille nogen bevilling i udsigt, men lovede at fremme sagen, hvis de fornødne midler blev fremskaffet af samfundet.⁶⁾ Endelig blev sagen rejst påny af stiftsskriver Westrup i nov. 1921, og istandsættelsen har fundet sted i den forløbne sommer under ledelse af arkitekt Mogens Clemmensen. Det kan næppe fejle, at en og anden har spurgt sig selv, hvorfor denne bygning, der nu og med rette beskæftiger sindene så stærkt, ligger hen som en skygge af sin fordums herlighed, uden kor og tårn, uden våbenhus og hvælvinger, blottet for inventar. Søger man svar derpå hos de forfattere, der hidtil har behandlet kirkens historie, får man ganske vist nogen, men ikke megen besked.⁷⁾ Imidlertid flyder kilderne langt rigeligere, end de knappe referater lader ane, og vi vil derfor i det følgende prøve på at uddybe billedet og besvare spørgsmålet på en fyldigere måde.

Sagens gang er i korthed således: Sognepræsten Lauritz Melchior skriver d. 30. april 1803 et promemoria til stiftsskriver Reiersen, hvori han nævner, at det ofte før har været på tale, at S. Ibs kirke kunde nedlægges og menigheden søge S. Jørgens, og at denne forandring netop nu synes ønskelig og det af flere grunde. Han vedlægger en udtalelse fra domprovsten, dr. theol. A. Birch af 15. april 1803 om kaldets ringhed. Stiftsskriveren fremsender d. 19. juni disse skrivelser til direktionen for Sjællands stiftskirker. D. 28. juni udbeder stiftsøvrigheden sig af domprovsten en betænkning over sognepræst Melchiors forslag (den indsendes d. 13. juli) og d. 13. aug. af stiftsskriveren, at han lader udarbejde overslag over bekostningerne ved et påtænkt pulpitur i S. Jørgens kirke (de indkommer d. 8.—14. okt.). Den nye stiftsskriver Bing ønsker d. 10. juli 1804 en udtalelse af pastor Melchior om samme pulpitur og får svar allerede d. 11. Alle disse skrivelser, som Bing dels får fra Reiersens dødsbo dels selv fremskaffer, sender han d. 14. juli til stiftsøvrigheden: stiftsbefalingsmand Hauch og biskop Balle. Denne udbeder sig d. 21. aug. 1804 konst. domprovst Baagø's betænkning og får den d. 23. aug. Direktionen for de publique stiftelser i Sjællands stift ønsker en udtalelse af Roskilde magistrat, der svarer d. 10. jan. 1805. Sagen synes så at være gået i stå, thi d. 1. juli 1806 minder stiftsskriveren stiftsøvrigheden om, at der endnu ikke er truffet nogen afgørelse. D. 3. juli kommer et forslag fra amtmand Treschow til stiftsøvrigheden, der d. 12. videresender forslaget og erklæringerne til Danske Kancelli og selv stiller følgende forslag, for det første, at sagen udsættes, til pastor Melchior har fået et andet kald, og for det andet, at der nedsættes en kommission bestående af amtmanden, byens magistrat og sognepræst, sognepræsten til S. Jørgensbjerg og to af byens eligerede borgere. D. 1. nov. 1806 nedsættes kommissionen, som efter at have holdt to møder på rådstuen indsender forslag d. 27. febr. 1807. Amtmanden er dog ikke med til dette, men indsender et særforslag d. 28. maj, ledsaget af S. Jørgens og S. Ibs kirkeregnskaber for 1806 og mandtallet over de to sogne fra 1807. Nu er der ikke flere erklæringer at indhente, og d. 20. juni 1807 sender kancelliet hele materialet til stiftsøvrigheden, der i de følgende måneder gennemgår det og ud-

arbejder en betænkning på grundlag heraf d. 4. nov. 1807. D. 19. dec. skriver kancelliet til Vor Frue kirkes patron, greve Holstein, Ledreborg, der svarer d. 25. jan. 1808. Det resultat, stiftsøvrigheden er kommet til, indstilles af kancelliet og bifaldes af kongen d. 25. marts 1808, hvorefter resolutionen kommer d. 1. april.

Som nævnt har stiftsøvrigheden haft hele materialet⁸⁾ til undersøgelse og bearbejdelse, og da den har ordnet og opstillet stoffet på en så god og overskuelig måde med anførelse af alle grunde for og imod, skal vi i det følgende meddele dens betænkning, som falder i fem punkter.

1. *Der kan ikke være tvivl om, at S. Ibs kirke bør nedlægges og menigheden ophøre at udgøre et særskilt sogn.* Thi:

a. sognepræsten hr. Melchior siger, at kun et par små vænger skiller den fra S. Jørgensbjerg, domprovsten dr. Birch, at afstanden mellem de to kirker næppe er 800 skridt, så at kirkevejen kun forlænges ubetydeligt for S. Ibs menighed, når den lægges til S. Jørgensbjerg, og magistraten, at afstanden kun er 2—300 alen.

b. sognepræsten bevidner, at der til S. Ibs menighed næppe hører 40 familier, og at der sædvanligvis af disse kun møder 3—4 mennesker, når der holdes gudstjeneste, men stundom slet ingen, så at der ikke forrettes nogen tjeneste.

Stiftsøvrigheden slutter sig til et forslag om at henlægge de få af sognets beboere, der bor på Roskilde købstads grund, til Roskilde domkirke og skole. Skønt S. Ibs kirke er en købstadskirke og i ældre tid har været indbefattet i Roskilde by, er det nemlig nu kun følgende huse og steder, der ligger på byens grund: *Bækken* (beboet af fattige daglejere), *Strandhavehuset* (ligeledes), *Svenskehuset* (ligeledes), *Kobbermøllen* (beboet af møllebrugeren), *Klaremøllen* (ligeledes), *Strandmøllen* (ligeledes).

c. alle vedkommende erklærer, at S. Ibs kirke kan undværes til så lille en menighed. Magistraten og kommissionen siger endda, at den bør nedlægges, og det ikke blot af de allerede nævnte grunde, men også fordi den er forfalden og ikke kan istandsættes uden betydelig bekostning, og fordi den er så uformuende, at den ikke, selv om man fik rejst et lån til istandsættelsen, kan bekoste den simple årlige vedligeholdelse.

2. *Vi skønner ikke, at S. Ibs kirke bekvemt lader sig indrette til et arbejdshus for amtet eller til en industriskole i forening med læreanstalterne.*

Sognepræst Melchior var den, der først vakte denne tanke, idet han i 1803 skrev således: „Til at fremme fattigvæsenets indretning såvel på S. Jørgensbjerg som i Roskilde amt, mener jeg, at S. Ibs kirke bekvemt kunde indrettes til et offentligt arbejdshus, hvor trængende kunde forrette al håndgerning såsom uld- og linnedspinding, karten og deslige, hvor både gamle mænd, gamle kvinder og børn kunde sættes i en nyttig virksomhed, hvilket jeg tror vilde blive en såre velgørende indretning for det offentlige, da jeg anser det næsten for umuligt at forsørge S. Jørgensbjergs fattige med understøttelse uden tillige at åbne dem lejlighed til selv ved arbejde at erhverve brødet.“ Amtmand Treschow anser det for mest hensigtsmæssigt at anvende kirken således, at den skænkes til forbedring af den skoleindretning, under hvilken S. Ibs menighed for fremtiden bliver henlagt, og den forbedring, han tilsigter at opnå i Roskilde bys skoleindretning, er en industriskole i forbindelse med læreanstalterne. Hvorvidt Roskildes skolevæsen ved dette tilskud vilde være i stand til at indrette en sådan skole, tør han ikke sige noget om, da han ikke kender dens forfatning. Imidlertid, anfører han, var de skolepligtige børn i S. Ibs sogn i 1805 kun 8 drenge og 13 piger, og heraf var kun to for fattige til at betale skoleløn, således at Roskilde by ved at indlemme S. Jørgensbjergs sogns beboere i sit kirke-, skole- og forsørgelsessamfund ikke påtager sig nogen uforholdsmæssig byrde, da de indtægter, som tilfalder byen, opvejer udgifterne.

Mod dette forslag kan der gøres følgende velbegrundede indvendinger:

a. Den konstituerede domprovst Baagø hævder, at mod forslaget taler først kirkens beliggenhed. Den ligger afsides og derfor ubekvemt både for Roskildes og for Bjærgets fattige, i særdeleshed da vejen dertil fra alle sider ikke alene om sommeren, men også og navnlig om vinteren på grund af det til- og fraløbende vand i stræderne gør det umuligt for børn og gamle folk at komme frem. Dernæst bekostningen med dens indretning til dette påtænkte brug og den store vanske-

lighed med at forsyne en så rummelig og kold bygning med varme, hvilket er det, der som bekendt mest lokker den fattige til arbejdstuen om vinteren." (!)

b. Magistraten erklærer, at det lader sig ikke gøre at tænke på at anvende S. Ibs kirkebygning som arbejdsanstalt for det offentlige, da adgangen hertil i alle henseender beviser denne tankes umulighed, og da en så kold bygning heller ikke kan indrettes dertil uden med meget store bekostninger, og endda vil stedet være ubrugeligt.

c. En industriskole er slet ikke nødvendig, da der, som oplyst af amtmanden, i året 1805 kun fandtes to fattige børn i sognet, og man jo hverken kan fordre eller, hvis man fordrer, vente at opnå, at Roskilde bys skolepligtige børn daglig skulde bestige den ufremkommelige vej to gange, nemlig frem og tilbage. Desuden bør arbejds huset ikke være indrettet for børn alene, men i særdeleshed for gamle fattige mænd og kvinder. Roskilde bør have sit arbejds hus eller sin industriskole liggende i selve byen til bekvemmelighed for alle vedkommende. Fattigvæsenet vil sikkert kunne foreslå en eller anden dertil passende bygning.

3. *S. Ibs kirke bør sælges ved offentlig auktion til nedtagelse enten samlet eller stykkevis og kirkegården forbeholdes til det brug, hvortil den hidtil har været, samt i påkommende tilfælde tillige for S. Jørgensbjerg menighed.*

Kommissionen har tilføjet, at den kan sælges enten til nedbrydelse eller, da den muligvis kunde tjene en handlende til pakhus, til hvad brug køberen måtte finde det passende, dog i sidste tilfælde på det vilkår, at den ikke beholder sin form som kirke. Hertil vilde stiftsøvrigheden ikke have noget at indvende, hvis ikke kirkegården var i vejen. Ved kirkens omdannelse til pakhus vil gravstederne på kirkegården udsættes for allehånde mishandling og forstyrrelse, da den idelige kørsel med varer frem og tilbage vil have til følge, at den ikke holdes tilbørligt lukket, så at kreaturer let kommer ind og oprydder alt. Familierne fik derved bestandig årsag til at beklage sig over ufred på deres gravsteder. Kommissionen foreslår ligeledes, at kirkens klokker og inventarium bortsælges ved auktion, hvad stiftsøvrigheden bifalder, da kirken nemlig ikke, ifølge kommissionens oplysninger, ejer alterklæder eller

altermøje, hvorved det offentlige bortsalg gøres saa meget mindre betænkeligt.

Men når kommissionen foreslår, at også kirkegården med dens stengærde skal sælges, da kan vi, skønt amtmanden intet har at indvende herimod, ikke give vort samtykke hertil, fordi, som Melchior udtrykkelig erklærer, S. Jørgens kirkegård er såre indskrænket og utilstrækkelig for S. Jørgens menighed, ikke at tale om, når S. Ibs kommer til. Han mener derfor, at S. Ibs kirkegård, hvis kirken bliver nedlagt, skal forblive ganske urørt, således at den søndre del forbeholdes S. Ibs menighed, da alle dens lig er jordet her og denne del er fuldkommen tilstrækkelig for menigheden, medens den anden halvdel, den nordre part, hvorpå næsten ingen lig er lagt, tillægges S. Jørgens menighed. Ganske vist mener amtmand Treschow, at Gråbrødre kirkegård uden for Roskilde by efter den foreslåede udvidelse vil blive stor nok til at afgive begravelsessted for hele S. Ibs menighed, men stiftsøvrigheden svarer hertil, at Gråbrødre kirkegård ligger inden for Roskilde port og altså ikke uden for byen, at det allerede er tvivlsomt, om den med tiden vil kunne rumme sine egne lig, at den må have allerhøjeste tilladelse til at modtage lig fra fremmed menighed, og endelig, at det er forståeligt, at familierne i S. Ibs sogn helst vil beholde det lejersted, de hidtil har haft, hvor slægt og venner er begravet. Amtmanden mener også, at da den nuværende kirkegård på S. Jørgensbjerg både er så lille og så tæt omgivet med våninger, at der ikke mere burde begraves noget lig dær, og da det er af største betydning at skaffe menigheden et andet begravelsessted, især hvis en smitsom sygdom skulde udbryde på denne folkerige, usle flække, at Duebrødre kloster i sin egenskab af gods- og birkeejer af den fæstebondegårds jord, som kun ligger nogle hundrede alen fra kirken, kunde overlade S. Jørgensbjerg kirke et jordsmon, passende til en indhegnet begravelsesplads. Stiftsøvrigheden afviser imidlertid dette forslag.

Derimod støtter den det af konstitueret domprovst Baagø gjorte forslag, at det var bedst, om kirken blev solgt til nedbrydelse, så vilde den svage ikke engang med tiden kunne føle sig stødt og forarget over, at et fordums gudshus var omdannet til anden brug, eller i hvert fald omdannet enten ved licitation eller for

egen regning blev nedbrudt og bortsolgt partivis ved auktion, da bygningsmaterialer, såvel træ som sten, ikke alene er hvermands brug, men også nu er i usædvanlig høje priser, når blot ikke stenene i de gamle mure ved nedtagelse vilde tabe for meget. At bedømme og udføre dette måtte blive stiftsskriverens sag, under hvis værge og bestyrelse kirken egentlig hører, dog at tilslag sker under nærmere godkendelse af regeringen.

4. *Ved S. Ibs kirkes nedlæggelse bør denne menighed henlægges til S. Jørgensbjergs kirke, men af den købesum, som indkommer ved salget af S. Ibs kirkebygning med klokker og inventarium, bør først kirkens gæld udredes, dernæst den nødvendige plads i S. Jørgens kirke anskaffes for den tilkommende menighed og endelig S. Ibs kirkes tiendeindkomster såvel som renten af den kapital, den nedtagne kirke måtte komme til at eje, tillægges den nuværende sognepræst i S. Jørgensbjerg til forbedring af hans ringe indkomster i hans embedstid, men ved første vakance i sognekaldet skulde de borgere og indvånere af Roskilde by, som nu ligger under S. Ibs menighed, henlægges under Roskilde domkirke, hvorimod S. Jørgens sognekald annekteres med Vor Frue sognekald ved Roskilde.*

Til grund for dette punkt ligger magistratens forslag, men det er langt fra, at de øvrige betænkninger stemmer overens hermed. Vi bør, siger stiftsøvrigheden, udvikle og prøve alle modsigelser.

a. Kommissionen vil have S. Ibs menighed aldeles opløst og fordelt mellem Roskilde domkirke og skole samt Himmelev kirke og skole således:

aa. Til Roskilde domkirke og skole.

aaa. Beboerne af Kobber-, Klare- og Strandmøllen, Bækken og derunder hørende, for største delen daglejere, alle på Roskilde bys grund. Dertil bør endnu, efter Melchiors fortegnelse, lægges Strandhavehuset og Svenskehuset. Hans fortegnelse over S. Jørgens sogn indeholder endnu et sted på Roskilde bys grund, kaldet Børsen, hvis beboere ernærer sig af brændevinsbrænderi og anden småhandel. Vi har intet imod, at disse steder ved vakance i S. Jørgens sognekald henlægges til Roskilde domkirke og skole uden godtgørelse til sognekal-

det. Degn og skolelærer bør for sin embeds tid have godtgørelse og kan få den af Duebrødre hospital, som er en formuende stiftelse og herskab for størstedelen af S. Jørgens menighed, fordi skolevæsenet derved kommer i orden og befries for uvedkommende børn.

bbb. Beboerne af de 8 huse på S. Agnes og Parkhuset, som tilhører Roskilde adelige Jomfrukloster. Men disse ligger ikke på Roskilde bys grund, de hører til amtets grund. De har lidt jord, skønt beboerne er fattige daglejere og i trang. Vi skønner, at de bør henhøre til S. Jørgens sognekald, der ikke kan tåle uforholdet afgang, og at Roskilde ikke kan tilegne sig dem under noget påskud.

ccc. Beboerne af de 3 Hedegårde og et hus, Statene, som hører til Københavns stads gods. — Men disse gårde og huset hører til amtets grund, byen har ingen adgang eller ret hertil. Hver af gårdene har 9 td. 3 skp. 3 fjdk. hartkorn, huset bebos af en daglejer. S. Jørgens kald bør ikke miste denne indtægt. Når amtmand Treschow påanker, at kommissionen har udeladt Haraldsborg mølle, og påstår, at den hører under Roskilde, fejler han, thi den, der har 1 td. 1 skp. 3 fjdk. hartkorn foruden møllebruget, hører under S. Ibs sogn og ligger på amtets grund. S. Jørgensbjerg kan og bør ikke miste den.

bb. Til Himmeløv kirke og skole.

Beboerne af Ladegårdsmøllen og de fem Ladegårdshuse tilhørende Københavns stads gods. Men der er ikke skin af ret til at hjemle Himmeløv disse beboere, de ligger alle på amtets grund. Ladegårdsmøllen har 3 td. 1 skp. hk. foruden møllebruget, Ladegårdshusene ialt 2 td. 5 skp. hk. Det var synd at berøve det fattige S. Jørgens pastorat disse smuler for at kaste dem til Himmeløv pastorat, som har nok alligevel. Desuden kan Himmeløv skole næppe rumme sit eget folkerige sogns skolepligtige børn.

b. Kommissionen selv kan ikke nægte, at hverken skole, præst eller degn i S. Jørgensbjerg hidtil af de forenede sogne har haft det fornødne til tarveligt udkomme, så at det bliver nødvendigt, om de skal bestå, enten at forbinde dette med et andet sogn eller at forskafe det ny og klækkelig hjælp andendets fra, f. ex. fra Roskilde kapellanis tiende eller Duebrødre hospital. Men Roskilde kapellanis tiende bør, når det engang

ophører, henlægges til Roskilde bys danske skolevæsen, som vel kan trænge dertil, og ej til et fremmed sogn. Duebrødre har heller ingen forpligtelse. Snarere måtte S. Jørgens og S. Ibs sognekald ved første vakance forenes med Vor Frue sogn ved Roskilde enten som annex eller hovedsogn og kaldsretten skifte mellem kongen og grevskabet Ledreborg, som kalder præst til Vor Frue. Da blev begge kirker med deres sogne vedligeholdte, og præsten fik tilstrækkeligt levebrød. 1804 var de visse indtægter af Vor Frue 622 rdl., forenet med S. Jørgens og S. Ib vilde de stige til 900 rdl.

Men til oplysning, at S. Jørgensbjærgs og S. Ibs forenede sogne er et ringe, for ikke at sige usselte kald bør vi tilføje:

aa. Sognepræst Melchior forklarer, at hans kald uden tvivl er et af de mindste i Sjælland, kun 6 gårdmænd i begge sogne, resten fattige husmænd og inderster, desuden nogle få familier uden for bondestanden. Tienderne er meget ringe, da hartkornet kun er lille, thi en hovedgård, Bidstrupgård på 660 td. land, der er S. Jørgens sogns største areal, er fri hovedgårds taxt, hvoraf kun svares 6 td. rug og 6 td. byg årlig efter kapitelstaxt. Dette kald mangler næsten alle biindtægter. Ingen præstegård, ingen jord, præsten bebor en ejendoms-gård med et lille sædevænge på 6 td. land, hvoraf årlig svares rente 80 rdl. Kaldets fulde indtægter er 288 rdl. I den senere tid er de betydelig forringet ved Bidstrupgårds afhændelse til én mand og ved beboernes tiltagende armod, en følge af fiskeriets formindskelse i Issefjorden. Rentepenge, afdrag, skatter udgør årlig 130 rdl., hvoraf det let indses, at det er umuligt at ernære sig med familie af dette embede uden stadig at synke i gæld, hvilket er hr. Melchiors lod og har været hans formænds før ham.

bb. Med hensyn til kaldets forringelse oplyser domprovst Birch, at Bidstrupgårds afhændelse til én mand, medens den før var beboet af forvalterens og forpagterens familier, har haft en ikke ubetydelig formindskelse af offer og accidenser til følge, at fri græsning til to køer, en forhen af forpagteren tilstået villighed, nu er tabt, at udvisningen af brænde, der tidligere var så rundelig, at præsten kunde sælge flere favne, nu ikke engang er tilstrækkelig til hans egen fornødenhed og næppe er 4—5 favne, at to tredjedele af indbyggerne hører til

de uformuende, som ikke er i stand til at forskaffe sig livets fornødenheder uden almisse og understøttelse, og da som følge heraf de øvrige beboere, der skal bidrage til denne hjælp, bliver pålagt så store afgifter til fattigvæsenet som næppe noget andet sted, at misfornøjelsen med disse kontingenter viser sig i, at præstens offer, der altid skal undgælde, bliver mindre end ellers.

cc. Melchiors ansøgning, anbefalet af stiftsskriver Bing, om et årligt tillæg på 200 rdl. af den kongelige kasse til hans ringe kald, for at han med familie kunde have det nødvendige udkomme, kan stiftsøvrigheden dog ikke bifalde, hvorimod den gentager magistratens forslag, nemlig at

c. den nuværende sognepræst for sin embedstid må få tillagt alle S. Ibs kirkes tiendeindkomster og renterne af den kapital, som den nedtagne og solgte S. Ibs kirke vil komme til at eje, efter at de dermed forbundne omkostninger og udgifter er fradraget.

Dette begrundes nærmere i punkterne aa og bb, som her udelades.

cc. Men selvom dette forslag godkendes, må vi tilstå, at det var ulige ønskeligere, om det allernaadigst måtte behage Hans Majestæt snarligt at befordre pastor Melchior til et bedre levebrød, hvorved der strax blev lejlighed til at annektere S. Jørgensbjerg kald med Vor Frue, fra regnet de få beboere, som hører til Roskilde bys grund, om da ellers Roskilde domkirke skøtter om at modtage dem, hvis ikke, kan de gerne sammen med det øvrige blive ved S. Jørgensbjergs pastorat, som alligevel er såre indskrænket og ringe. Til bekræftelse paa Melchiors fortjenstlige duelighed meddeler biskop Balle af sin visitatsjournal for 5. maj 1807 følgende om ham: Sognepræst Melchior prædikede over Johannes evangelium 3,16 med anstand og færdighed i god orden, evangelisk moralsk, til opbyggelse. Han kathekiserede fermt og messer vel. For det meste svarede den tilstedeværende ungdom meget vel efter lærebog og kathekismus, med godt begreb, da ikke få deriblandt, særdeles sidst konfirmerede, og nogle ældre desforuden, udmærkede sig til velfortjent berømmelse. Man var også bekendt med Bibelshistorien og havde for en del lært psalmer. Boglæsning fandtes antagelig. Kirkens værdige læ-

rer hr. Melchior har længe ved sin duelighed og virksomhed gjort sig højlig fortjent til bedre befordring. At han dog snart måtte bønnes; ønsker med mig enhver, som kender ham. Gud styrke ham til frimodighed og velsigne ham desto rigeligere.

d. Kommissionen foreslår, at indtægterne ved salget af S. Ibs kirke såvelsom denne kirkes tiende og indtægter for fremtiden skal henlægges til S. Jørgensbjerg sogns fattigkasse.

Amtmand Treschow anser ikke denne anvendelse for den mest hensigtsmæssige, men stiftsøvrigheden modbeviser ham, idet den anfører følgende oplysninger, som viser, at fattigkassen trænger:

aa. Sognepræsten har i sin fortegnelse over S. Jørgensbjergs beboere nævnt 37 familier, og de fleste med mange børn, som kun har deres ophold af fiskeri, og da dette år for år aftager, er de meget fattige og kan alle fortjene nogen hjælp af fattigkassen, når det kunde strække til. Desuden har sognet 44 almisselemmer, som får fast, månedlig forsørgelse, da de fleste er særdeles usle og svage.

bb. Amtmanden selv bekræfter S. Jørgens sogns jammerlige forfatning og bevidner, at disse elendige menneskers trang daglig vokser ved fiskeriets mislighed og ved dyrheden på alle livets nødvendigheder, så at amtsfattigkassen må tilskyde i året 1806 ikke mindre end 517 rdl., og endda gives understøttelse kun til de højstnødlidende.

5. *S. Jørgensbjerg kirke bør ikke nedlægges eller omdannes til en industriskole i forbindelse med en arbejdsanstalt og materialforplejning, men vedblive at være kirke for S. Jørgens og S. Ibs forenede menigheder.*

Ved at stille dette forslag går stiftsøvrigheden mod følgende af amtmand Treschow stillede:

A. Amtmanden vil ikke blot have S. Ibs kirke nedlagt, men også S. Jørgens, da den også er ganske overflødig, thi

a. begge disse kirker ligger ved foden af Roskilde by indenfor byens forrige omkreds og står kun som levninger tilbage af byens fordums herlighed. De huse og gårde, for hvis beboere disse kirker var bygget, er ikke mere til, der pløjes og såes på ruinerne af disse bygninger, gader og torve, og beboerne af de få landsteder, møller og fiskerhytter kan lige så

bekvemst søge Roskilde domkirke. Det er heller ikke første gang, denne har måttet modtage de i Roskilde afbrudte kirkers menigheder. I 1575 befalede regeringen, at Mikkels og Gråbrødre kirker som overflødige skulde afbrydes og menighederne lægges under Domkirken. Succentoren ved Domkirken var i Roskildes velmagtsdage tillige sognepræst for S. Ibs og S. Jørgens menigheder, hvilket viser, at de endogså den gang ikke har kunnet give anstændigt udkomme til en særskilt præst. Efter deres nuværende forfatning er dette ganske umuligt, og det synes altså nødvendigt, at disse kirker og sognekald nedlægges, og at menighederne opløses og lægges under Roskilde domkirke som den for dem begge bekvemteste kirke.

Herimod indvender stiftsøvrigheden følgende:

aa. At S. Jørgens kirke har ligget indenfor Roskilde bys forrige omkreds, kan med føje drages i tvivl. Hofman (Supplement til Danske Atlas VI, p. 129) mener vel, at S. Jørgensbjærg kirke kan regnes med blandt Roskildes kirker og anfører S. Jørgens hospital, tæt derved, blandt Roskildes munke- og nonneklostre, men han siger selv (p. 137), at S. Jørgens spedalskhedshospital blev stiftet 1253 uden for Roskilde på S. Jørgensbjærg. Succentor var efter stiftsbogen 1567 tillige præst ved S. Ib, hvor han havde præstegård uden jord, men at han også skulde have været præst til S. Jørgens kirke, nævnes ikke. Sidstnævnte kirke kaldes i stiftsbogen Spedelsbjærg kirke og blev først 1574 forenet med S. Ib; den havde ingen præstegård, ej heller ager eller eng.

bb. At der pløjes og såes på ruinerne af bygninger, gader og torve, gælder ifølge Hofman (p. 118) om 160 gårde og huse, der brændte d. 7. juli 1647, og som aldrig siden blev opbyggt, dær hvor nu Frøkenklosteret har sin mark. Men der er ingen spor at finde, at der pløjes og såes på ruinerne af bygninger, gader og torve, som fordem har hørt under S. Jørgens kirke.

cc. Beboerne af de under S. Jørgens kirke hørende landsteder, møller og fiskerhytter er ikke få. Sognepræst Melchior anfører følgende, som alle hører til amtets grund:

Kattingeværk (møllebrug med 6 td. 7 skp. 3½ fjdk. hk.). *Boserupgården* (gårdbruger, har 10 td. hk.). *Lerbæksgården*

(ligeledes, har 6 td. 7 skp. 3½ fjdk. hk.). *Lerbækshuset* (jordløs, fattig arbejdsmand). *Fiskerhuset* (jordløs, ernærer sig af fiskeri). *Gjeddewadshuset* (har 24 td. land). *Nybrohuset* (har lidet jord). *Kields smedde* (jordløs, ernærer sig af håndværket). *Skyttehuset* (bebos af en pensionist). *Vendelbrohuset* (har lidet jord, fattig arbejdsmand). *Lerhuset* (ligeledes). *17 Margrethehåbs huse* (hver med 12 td. land. De fleste af disse huses beboere er på nærværende tid i stor trang). *Bidstrup hovedgård* (3 huse, jordløse, bebos af daglejere). *På S. Jørgensbjerg*: Sognefogden (har 7 td. 5 skp. hk.). Avlsbruger Peder Nielsen (har 4 td. 6 skp. 3 fjdk. hk.). Lars Olsen (har 1 td. 3 skp. 1 fjdk. hk.). Søren Johansen (har 1 td. 4 skp. 1 alb.). 3 bundgarnsfiskere (har tåleligt udkomme). 1 smed (ernærer sig nogenlunde). 2 huggere (ligeledes). 5 vævere (har nødtørftigt ophold af denne profession). 2 enker uden for bondestand (lever af deres pension). 3 jagtførere (kan nogenledes erhverve ophold). 37 familier (har intet ophold uden af fiskeri). 44 almissemlemmer, som nyder månedlig understøttelse.

I det mindste har sognet foruden sine 44 almissemlemmer 86 familier, som, ganske vist med borgerne iberegnet, indbefatter over 300 mennesker. At disse nu skulde miste deres egen kirke og forvises til en anden dem hidtil ganske fremmed kirke, vilde være lige så ubehageligt for dem, som det for folk i almindelighed er højst anstødeligt og volder megen forargelse. Man øjner deri kun lutter ligegyldighed eller foragt for religionen fra øvrighedens side, og det kan ikke have gode følger. Vi indser heller ikke, hvorledes Roskilde Domkirke skulde blive lige så bekvem at søge for disse mange beboere i S. Jørgens sogn. De ligger dog alle langt uden for byens omkreds. Hvad der gælder om vejen til og fra Roskilde for S. Ibs menighed, gælder lige så fuldt og måske mere om vejen til Roskilde fra S. Jørgensbjerg, som ligeledes løber igennem et slemt sted fuldt af bugter og krumninger, hvor det er såre vanskeligt at komme frem med vogn, hvilket jeg biskop Balle vel erindrer at have prøvet mere end én gang.

b. Med hensyn til skolegang vil amtmanden også anse Roskilde som meget passende for de beboere, som hidtil har hørt under skolen paa S. Jørgensbjerg, da skoleundervisningen i

Roskilde kan formodes at blive bedre end den i landsbyen. Men for det første er vejen lige så ufremkommelig både vinter og sommer for børn som for gamle folk, dernæst har den ny kirkesanger og skolelærer, studiosus Gemzøe, forhen adjunkt ved den latinske skole, begyndt så godt i skolen på S. Jørgensbjærg, at man kan nære de bedste forhåbninger om børnenes fremgang under hans vejledning, og endelig er drengeskolen i Roskilde allerede nu for talrig for én lærer, og pigeskolens lærer har lige så ringe lyst som ringe evner, så at der behøves flere lærere ved begge skoler. Det er heller ikke til gavn for landsbybørn at gå til skole i en købstad, hvor så mangfoldige adspredelser omgiver dem på deres frem- og tilbagevandring.

B. Amtmanden vil også have, at der ligeledes her på S. Jørgensbjærg skal anlægges, mod at kirken nedlægges, en industriskole i forbindelse med en arbejdsanstalt og naturalforplejning, hvortil altså præstekaldets godtgørelse for Bidstrupgård samt tienden i det mindste for en del måtte henlægges. En vel indrettet arbejdsanstalt i forbindelse med naturalforplejning og under opsig af et årvågent og dygtigt tilsyn er det eneste middel til at afhjælpe den nærværende trang samt til at sætte grænser for en endnu stadig tiltagende armod, og en industriskole, hvor den opvoksende ungdom kan lære at arbejde og at bruge sine kræfter på en for dem selv og staten gavnlig måde.

Antallet af fattige børn fra 6 til 14 år i S. Jørgens sogn, som i året 1805 skulde søge skolen, men hvoraf kun meget få formedelst armod indfandt sig dær, beløb sig til 50, og hele antallet af skolepligtige børn var 78, 46 drenge og 32 piger. De hverv, som med hensyn til forsørgelsen af sognets fattige hidtil har påhvilet sognepræsten kunde for fremtiden besørgeres af skolens lærer, som da skulde indtræde i hans sted i fattigforsørgelseskommissionen.

At der heri indbefattes adskilligt godt, nægter stiftsøvrigheden ikke, men det er blandet med fordringer, som efter dens formening ikke kan bestå tilsammen.

a. En vel indrettet arbejdsanstalt for de mange fattige gamle mennesker på S. Jørgensbjærg blev vist en velgørende foranstaltning:

men det går ligeså lidt an at indrette S. Jørgens kirke dertil, som det før (2 a, b) er vist går an med S. Ibs kirke.

Amtet bør anskaffe et arbejds hus, hvortil der let vil kunne findes en gård eller et hus på Bjerget, som kunde blive tilkøbs. At Duebrødre hospital også dertil skulde bidrage, var ikke mere end billigt. Men præstekaldets godtgørelse af Bidstrupgård kan ikke fratages kaldet, så lidt som en større eller mindre del af præstetienden, om kaldet ellers skal vedblive, og at dette er fornødent, tror vi at have bevist (punkt 5 A. a.).

Det er imidlertid i enhver arbejdsanstalt en hovedsag at sørge for fordelagtig afsætning, da den ellers snarlig går overstyr. Der må tillige lønnes en fabrikmester, som koster meget. Forslaget kræver megen overvejelse.

b. Vi forstår ikke, hvorledes naturalforplejning skal forbindes med arbejdsanstalten. Fabrikmesteren måtte da tillige være marketender, men det er ikke til gavn for de fattige. Bedre var det, at hver fik anvist sin portion af viktualier, eller efter omstændighederne spisning hos sognets beboere, som yder kontingent til fattiggassen, og når disse vilde have den fattige til at arbejde hos dem selv, kunde det vel ikke nægtes dem.

c. Industriskolen må være bestemt for børn alene, og når denne skole skal forenes med læreanstalterne, bliver følgen, at de vekselsvis læser og arbejder til visse timer om dagen. Men pigerne må have deres arbejde for sig under en lærerindes opsyn og drengene deres arbejde for sig i særskilt værelse under en mesters opsyn. Kan nu hertil skaffes rum i det almindelige arbejds hus? Skal der ikke snarere bygges en særskilt industriskole for børnene? Hvorledes bestrides denne omkostning og disse lønninger? Og er det ikke spildt tilhobe, når afsætningen af arbejdsprodukterne enten standses for en tid eller til sidst aldeles mangler? Hertil kommer endnu, at det er ganske modsigende først at påstå, at alle skolepligtige børn fra S. Jørgens og S. Ibs sogne skal gå til skole i Roskilde, men derefter at forpligte de fattige skolebørn, hvis antal er det største, til skolegang på Bjerget i en med industriskolen forbundet læseskole. Skal da nu de beboere, der ikke anses for uformuende, have dette til straf, at de må lade deres børn daglig gå den lange og slemmere vej frem og tilbage til Roskilde skole?

d. Dersom skolelæreren på S. Jørgensbjerg ikke til upligt

og til største tab for ungdommen skal forsømme sit egentlige embede, kan han umulig indtræde i sognepræstens sted i fattigforsørgelseskommissionen: hvert øjeblik kaldes han bort fra sin skole, han pådrager sig forældrenes uvilje, han overvældes med skrivelser, som betager ham både tid og kraft til at vare på hans ungdoms tilbørlige undervisning.

Resultatet af stiftsøvrighedens overvejelser bliver da disse forslag:

1. S. Ibs kirke bortsælges ved offentlig auktion til nedbrydelse enten samlet eller stykkevis tillige med sine klokker og inventarier, under stiftsskriverens bestyrelse, efter foregående af stiftsøvrigheden approberede auktionskonditioner, dog således, at tilslag sker på nærmere approbation fra Danske Kancelli. S. Ibs menighed henlægges til S. Jørgens kirke og forbliver ligesom hidindtil i forening med S. Jørgensbjerg pastorat.

2. Af købesummen for S. Ibs kirke med klokker og inventar skal først bemeldte kirkes gæld betales, derefter skal deraf den halve omkostning udredes til et pulpitur i S. Jørgens kirke, hvor der nu behøves tilstrækkelig plads til begge forenede menigheder, men den anden halve del af omkostningerne bestrides af S. Jørgens kirke selv. Forud sættes arbejdet til licitation ved stiftsøvrighedens foranstaltning, som approberer mindste bud. Siden udsættes det tilbageblivende overskud på rente, og renterne heraf såvel som tiende med øvrige indtægter af S. Ib tillægges nuværende sognepræst for S. Ibs og S. Jørgens menigheder til forbedring af hans ringe indkomster, indtil han allernaadigst beforders til bedre levebrød, i hvilket tilfælde fornævnte renter med tiende og indtægt henlægges for bestandig til S. Jørgens fattigkasse som årligt tilskud til hjælp ved de fattiges understøttelse af begge menigheder.

3. Begge menigheder skal holde offentlig gudstjeneste tilsammen på hver tid i S. Jørgens kirke og lade deres børn undervise i S. Jørgens skole samt beholde S. Ibs kirkegård til fælles brug, så at den søndre del fremdeles benyttes af S. Ibs menighed, og den nordre forbeholdes S. Jørgens menighed efter ønske og fornødenhed. Begge menigheder vedbliver som hidtil at yde tiende med al anden rettighed, være sig offer og

accidenser eller af hvad navn nævnes kan, til sognepræst samt kirke- og skolebetjente ved S. Jørgens kirke. Dog kan beboerne på Roskilde bys grund ved første præstevakance henlægges til Roskilde Domkirke og skole, imod at Duebrødre hospital udreder til den nuværende degn og skolelærer i S. Jørgensbjerg for hans embedstid den godtgørelse, som i denne anledning med billighed måtte bestemmes ham.*)

4. Ved første vakance i S. Ibs og S. Jørgens forenede sognekald annekteres samme til Vor Frue sognekald ved Roskilde, og derefter kalder Hans Majestæt præst til begge sognekald vekselsvis med ejeren af Lethrabort grevskab.

5. Amtet foranstalter et arbejds hus på S. Jørgensbjerg for sognekaldets fattige og indretter tillige en industriskole for fattige børn af begge køn i forbindelse med læseskolen, hvori Duebrødre hospital tager del med et rimeligt tilskud.

*) Da pastor Melchior allerede d. 13. april 1808 fik et andet kald, foreslår sognekommisionen for S. Ibs og S. Jørgensbjergs skoledistrikt d. 2. maj direktionen for Roskilde amts skolevæsen, at der af Duebrødre klostrets midler ydes 15 rdl. årlig til degn og skolelærer Gemzøe i hans embedstid som erstatning for offer, degnepenge og accidenser af de beboere, der er overgået til Roskilde domkirke og skole fra det nedlagte S. Ibs sogn, nemlig Strand-, S. Klare- og Kobbermøllen, Trægården, hele den såkaldte Bækken ved S. Ibs kirke, Svenskehuset og Strandhavehuset. Efter at have brevvexlet herom giver Danske Kancelli sit samtykke d. 6. aug. 1808 (RA. Da. Kanc. 1. Dept. Brevbog 1808, nr. 1245).

Ved samme lejlighed var der en anden, som også fik sine indtægter formindskede, nemlig ringeren Jacob Jørgensen, af hvis små kår man får et levende indtryk gennem hans ansøgning af 26. aug. 1808 til stiftsøvrigheden. Af de førnævnte indbyggere har han haft offer ved højtiderne og kirkeforretningerne og det såkaldte klokkerbrød. Desuden har han mistet en også fremtidig indtægt med at vedligeholde gravstederne, da disse blev planeret ved kirkens omdannelse til lasaret, en indtægt paa over 10 rdl. Dog vil han være tilfreds med denne sum i godtgørelse for sin rimeligvis korte levetid. Han er nemlig 59 år og har været ringer i 26 år. Om sine forhold oplyser han videre, at han er svag i sit ene ben, og at hans kone er 75 år gammel og krøbling, hvorfor han til hendes pasning må have en steddatter på 42 år boende hjemme hos sig. Til dem har han hidtil tungt måttet erhverve livets ophold, og en nedgang i hans indtægter vil derfor ramme ham hårdt. Da det oplyses, at S. Jørgensbjerg årlig lægger 150—200 rdl. op, har han sikkert fået sin ansøgning bevilget. (Landsarkivet. Stiftsøvr. arkiv. Kommunesager, Roskilde 1808, sept.).

Kancelliet indstiller som nævnt næsten ord til andet disse forslag, og kongen bifalder dem d. 25. marts⁹⁾, medens reskriptet om salget af S. Ibs kirke osv. først udstedes d. 1. april 1808.¹⁰⁾

Hermed er sagen vedrørende S. Ib dog ikke sluttet. Det trak ud med salget, og der skete ændringer i salgsbetingelserne, som vi nu skal se.

Allerede før reskriptet var blevet udstedt, var S. Ibs kirke i virkeligheden blevet nedlagt som gudshus, og hermed gik det således til. Amtmanden, konferensråd Treschow, indberetter nemlig i nov. 1807 til kancelliet, at da en mængde krudt fra de militære korps var blevet ført til Roskilde for at opbevares dær indtil videre, og da byen inden for sine porte ikke havde noget passende sted, hvor krudtet kunde henlægges i sikkerhed og uden fare for de kongelige begravelser, Domkirken og byen (det er den orden, i hvilken han nævner dem!), har han givet ordre til at henlægge det i S. Ibs kirke. Han indstiller, at dette måtte blive meddelt sognepræsten hr. Melchior, og at de få af menigheden, som søger S. Ibs kirke, midlertidig kan bivåne gudstjenesten i den nærvedliggende S. Jørgens kirke. Kancelliet godkender denne foranstaltning og anmoder d. 8. dec. 1807 biskoppen om at meddele vedkommende kirkebetjente det fornødne i denne anledning.¹¹⁾

Forholdet var jo, at Danmark, efter at englænderne i begyndelsen af september 1807 havde bombarderet København og taget flåden, havde sluttet forbund med Napoleon og var blevet erklæret krig af England d. 4. nov. I tiden omkring 1. juli 1808 kom de spanske hjælpetropper til Roskilde, hvor de blev indkvarteret dels i byen selv, dels i en lejr på Bidstrup hovmark vest for byen.¹²⁾ Professor Kornerup har givet en levende skildring af spaniernes ophold i Roskilde ¹³⁾ og fortalt, hvorledes S. Ibs kirke dengang blev indrettet til lasaret. Vi kan hertil føje nogle enkeltheder. D. 31. juli 1808 skriver nemlig stiftsskriver Bing til stiftsøvrigheden¹⁴⁾, at S. Ibs kirke, som, dengang stiftsskriveren fik reskriptet af 1. april 1808, var opbevaringssted for krudt og militærvåben, ved amtmandens foranstaltning, og uden at Bing vidste noget derom, er blevet indrettet til et sygehus. Kirkens altertavle, prædikestol og stole er blevet nedrevet, de første to dele er meget beskadi-

gede, medens stolene er brugt til gulv i sygehuset. Klokketårnet er indrettet til køkken for sygehuset, hvorfor han har ladet klokkerne nedtage og sammen med de træmaterialer og stumper, der var i behold, føre hen i Domkirken materialhus, indtil den i reskriptet påbudte auktion kan afholdes af ham. Han ansøger samtidig om tilladelse til at holde den uden kancelliets approbation, thi medens man venter herpå, vil man bare få bryderi med opbevarelsen af de lidet værdifulde træmaterialer. Auktionen blev imidlertid ikke til noget foreløbig, idet stiftsøvrigheden nemlig foreslog at tilbyde de to klokker til kongen, for at de kunde benyttes ved omsmelting på kanonstøberiet i Frederiksværk.¹⁵⁾ Stiftsskriver Bing har d. 28. aug. 1808 indberettet til den, at den lille klokke er uden fejl, hvorimod den største klokke er ubrugbar, fordi „kronen“ på adskillige steder er brøstfældig, og „øjet“ har været i stykker og er blevet sat fast med en nagle i et hul, der er boret i klokkehovedet. Årstal findes ikke på nogen af klokkerne. På den største er der et indtryk, som ikke kan være andet end klokkestøberens mærke. Bing har også ladet klokkerne veje af vejermester A. Bränniche d. 27. aug., ifølge hvis seddel den ene vejede 1 skippund 4 pund, den anden 1 skippund 15 lispund 12 pund.¹⁶⁾ På dette forslag får stiftsøvrigheden imidlertid ikke noget svar, hvorfor den næsten et år efter (d. 1. juli 1809) udbeder sig nærmere besked, for at auktionen kan blive afholdt. Kancelliet sætter sig nu i bevægelse og får fremskaffet meddelelse om, at klokkerne kun kan bruges til omsmelting, og at administrationen af Frederiksværk vil give for dem til S. Jørgens sogns fattigvæsen 30 skilling pr. pund, når de leveres direkte på værket, 27 sk., hvis værket selv skal hente dem. Da stiftsøvrigheden ikke selv kan skaffe klokkerne billigere til Frederiksværk end tilbudt af administrationen, og da der ikke i Roskilde haves eller kan skaffes en brugelig vogn med tilbehør til transporten, lader den klokkerne hente¹⁷⁾ og modtager for dem begge tilsammen 252 rdl. Beløbet er indført i S. Ibs regnskabsbog under året 1810, omend salget fandt sted i 1809.¹⁸⁾

Nu havde stiftsøvrigheden fået afgjort salget af klokkerne og kunde så tænke på at få auktionen over inventaret og bygningen i stand. Da kom der et nyt forslag, som for en tid ud-

satte spørgsmålet. Stiftsskriveren meddeler nemlig i en skrivelse af 12. juni 1810 til stiftsøvrigheden¹⁹⁾ først grundene til, at kirken ikke er blevet solgt (den har været benyttet til ammunitionsoplag, sygehus og endelig til lasaret for de i sin tid herværende spanske tropper, af hvis sengesteder der endnu opbevares en del), og foreslår derpå, at kirkegården sælges sammen med kirken, hvad der vil bevirke, at flere og større lysthavende melder sig. Kirkegården er nemlig blevet overflødig, idet S. Jørgensbjærgs kirkegård er blevet udvidet med tilkøbet af den forrige gamle degneboligs grund.*) Amtsprovst Hertz bifalder forslaget og tilføjer, at kirkebygningen

*) Den gamle degnebolig og skole var blevet opført i henhold til kgl. resolution af 18. nov. 1740 og stod færdig d. 1. jan. 1742. Den bestod af to af rektor Schnabel overladte kirkehuse på 8 fag, hvortil der blev føjet 3 fag nye huse, alt tækket med strå. I skolestuen stod en jernkakelovn til 8 rdl. Hele indretningen kostede 95 rdl. (S. Ibs kirkes regnskab 1728—1812, s. 36 ff., 270 ff.). Da pastor Melchior i 1808 blev udnævnt til sognepræst for Brøndum og Hvidbjerg menigheder i Viborg stift, tilbyder han direktionen for Roskilde amts skolevæsen sin gård på S. Jørgensbjærg til købs for der at indrette en skole. Den daværende skole med tilbyggede degnebolig var nemlig i alle henseender ubrugbar til skolebygning, da den, som han siger, i alt var både lille og en ussel hytte. Derimod var hans gård den bekvemmeste til skolebrug. Den bestod af tre længer, en stuelænge, 14 fag lang, $8\frac{3}{4}$ alen dyb, af bindingsværk med egeunder- og fyrreovertømmer og opmuret med brændte sten, en syd-længe og en nordlænge, begge bindingsværk, 14 alen lang og 9 alen dyb, i god forsvarlig stand, dertil en lille og en større have og en god rummelig gårdsplads. Ejendommen var assureret i Sjællands alm. landbrandkasse for 1800 rdl., men var tilsalg for 1200. Tæt ved gården havde han et sædevænge på 6 td. 3 skp. land, liggende på Roskilde bys grund, af fortrinlig god jordart, tiendefri og indhegnet med et svært stengærde af megen værdi. Det var tilsalg for 1200 rdl. Bygningen vilde let kunne indrettes til skolebygning med flere læsestuer og arbejds- eller spindestue for de fattige skolebørn. Skolelæreren kunde ogsaa faa en anstændig bopæl med køkken, spisekammer, lade, lo og staldrum til sine køer. Den daværende skole og degnebolig kunde så nedbrydes og tillige med havepladsen udlægges til udvidelse af S. Jørgensbjærgs kirkegård, som højlig trængte dertil. D. 28. maj 1808 bifalder Danske Kancelli købet af gården, men ikke af vænget, efter at den er blevet sat ned til 1000 rdl., og af dens indrettelse til skole, medens den gamle skole nedbrydes og pladsen indgår i kirkegården. (Da. Kanc. 1. Dept. Brevbog 1808, nr. 1926, 3. dec.)

alene ved en auktion næppe vil indbringe nogen betydelig sum, når den sælges til nedbrydning, da kirkemuren dels er opført af kampesten (!), dels er fyldt, så at nedbrydningen bliver bekostelig og kun giver få brugbare materialer. Sælges kirkegården med, kan bygningen bruges af en privatmand til pakhus eller af byen til gemmested for militære fornødenheder eller transporter af krudt og deslige, hvortil den i den senere tid har været anvendt. Stiftsøvrigheden anbefaler forslaget d. 31. juli 1810, men kancelliet bifalder det kun delvis. Chefen for generalkvartermesterstaben, kammerherre Wolfgang Haffner²⁰), har nemlig anmodet om at benytte kirken til gemmested for de betydelige forråd af hør og halm, som ved militærhestenes græsning i sommeren 1810 er blevet sparet, og i overensstemmelse hermed anmoder Kancelliet stiftsøvrigheden om at påse, at kirken for tiden ikke sælges undtagen på det vilkår, at den ikke nedbrydes, men bruges som magasin.²¹)

Dødsdommens fuldbyrdelse var atter udsat for en tid. Men da krigen i 1814 var sluttet, blev kirken ikke mere brugt til magasin for kongelig tjeneste, hvorfor overmagasinbestyrer, rådmand Müller overleverede dens nøgler til S. Jørgensbjærgs fattigkommission, da den jo var skænket til sognets fattigvæsen, og denne kommission søger d. 2. juni 1814 direktionen for Roskilde amts fattigvæsen om at få udvirket tilladelse til at sælge S. Ibs kirke og kirkegård ved offentlig auktion. Med hensyn til det i sin tid påtænkte pulpitur har sognepræsten M. Blangstrup på syvende år gjort den erfaring, at det er aldeles unødvendigt og overflødigt, thi allerede det nuværende, som på højtidsdage, hvor dog den talrigste forsamling er tilstede, som oftest tillige med adskillige stole står ledigt, uagtet det godt kan rumme et halvhundred mennesker, er tilstrækkeligt. Beboerne fra S. Ib er så ringe i tal, at et nyt pulpitur for deres skyld er overflødigt. Desuden vilde det gøre kirken mørkere. Med hensyn til kirkegården oplyses, at den blev aldeles planeret i 1808, da den toges i militært brug og telte blev oplået på den for de spanske tropper, og at siden den tid er der kun begravet to fattige på den, da sognebeboerne har ladet deres døde begrave på S. Jørgens kirkegård, der er blevet så stærkt udvidet, at S. Ibs kirkegård ikke behøves.

Ved indretningen til lasaret medgik der en del bekostninger for den kongelige kasse til materialer og arbejds løn, men kirken tabte også meget, idet dens inventar (altertavle, alter, alterfod, prædikestol og kirkestole m. v.) blev benyttet til indretningen. Da den også har lidt betydeligt ved ikke at blive repareret i de sidste syv år, i hvilken tid der forøvrigt heller ikke er svaret leje af den, foreslår kommissionen, at dette kan gå lige op med den fordel, den har vundet ved de af kongens kasse bekostede materialer, og at auktionen afholdes snarest, da kirken, der ligger isoleret, ved at henstå længere lider mere og mere skade. Stiftamtmand Moltke og biskop Münter anbefaler dette forslag, hvorved hele købesummen går til fattigvæsenet, da et pulpitur er overflødig, og kirkegården også sælges, da der nu er tilstrækkelig plads på S. Jørgensbjærgs. Kancelliet anser det dog for mest passende, at kirkegården kommer til at henligge ubenyttet i 20—30 år efter at det sidste lig er nedsat, og at salget altså udsættes så længe, hvad stiftsøvrigheden bifalder. Den kongelige resolution om kirkenes bortsalg udgår d. 1. april 1815. Kirken skulde nu taxeres til auktionen, hvorfor forvalter Albrecht mødte på Roskilde rådstue onsdag d. 10. maj og fik murmester Muusbech, tømrermester Ole Madsen og klejnsmed Samuel Christensen udmeldt til taxering. Fjorten dage efter mødte de med deres taxation, som de aflagde ed på var efter deres samvittighed og bedste overbevisning. Den lød således: S. Ibs kirke beliggende her ved Roskilde. Tårnet, kirken og koret er af massiv grundmur, opmuret for det meste af kalk og kridtsten, undtagen tårnet foroven af mursten, indvendige gevelfter [hvælvinger] overalt af mursten og tårnet belagt af de gamle munketagsten, kirken og koret dækket med tagsten. I tårnet et loft og en skorsten opført fra gevelften ud igennem taget. Op til den nordre side af kirken [?] er stående et bræddeskur og deri en trappe til opgang i tårnet. Alt vurderet til 2200 rdl. navne værdis. Efter foregående bekendtgørelse i aviserne, ved plakater og trommeslag blev auktionen afholdt d. 6. juni 1815 om formiddagen, ved hvilken lejlighed auktionskonditionerne blev fremlagt og oplæst. § 3 siger, at kirken skal være nedbrudt i denne sommer og pladsen gjort ryddelig af køberen til 1. maj 1816. Forvalter Albech byder pr. kommission 4360 rdl. n. v.

og får hammerslag. Derefter sælges inventar og materialer fordelt på 34 poster, nemlig: Nr. 1—10, 13, 17, 19—20 hver: 12 stk. gl. brædder, nr. 11: 10 stk. gl. ditto, nr. 12, 14—16, 21 hver: en slump ditto, nr. 18: 2 døre og nogle brædder, nr. 23: en trappe, nr. 22: 13 stk. gamle brædder og nogle stumper, nr. 24: noget panel, nr. 25: en kasse, nr. 26: en række, nr. 27: en vask, nr. 28: 2 bjælker og noget småtømmer, nr. 29: 6 bjælker, nr. 30: en ligsten, nr. 31: en ditto, nr. 32: en ditto, nr. 33: 15 stk. tagsten, nr. 34: et bræddehus. Tilsammen var det vurderet til 80 rdl., men det blev solgt for ikke mindre end 394 rdl. 2 mk. 8 skill. Nogle priser er ganske interessante, idet de viser en vældig stigning på tømmer og sten. Nr. 29 vurderet til 10 rdl., solgt for 66 rdl. 3 mk., nr. 30 vurderet til 10 rdl., solgt for 80 rdl., nr. 31 vurderet til 2, solgt for 4 rdl. og nr. 2 vurderet til 5, solgt for 35 rdl.

Fattigkommissionen skriver dagen efter til stifamtmanden, at det gjorte bud ikke blot er antageligt, men over forventning, idet kirken kun er solgt til nedbrydning, hvad der vil koste henimod 2000 rdl., men den vover dog alligevel at foreslå, at kirken må blive stillet til en ny auktion og kirkegården bortsolgt dermed, så at kirken får lov at blive stående for senere at anvendes til fabriksvæsen, magasin eller hvad køberen ønsker, da der nemlig på auktionen var flere, som ytrede, at de i så fald vilde give 7000 rdl. n. v. og derover. Den høje sum kan man desuden ikke vente, når kirkegården ellers til sin tid skal sælges separat, da den kun indeholder 6 skp. land, tildels mangler hegn og lukke og for tiden er en næsten åben plads, der alene næppe vil give mere end 400—500 rdl. n. v. Ved at sælge den nu kunde man også tage visse forpligtelser af køberen. Moltke anbefaler dette forslag, Kancelliet går også med hertil og udsteder en resolution herom, idet den første auktion for at være gyldig skulde approberes af Kancelliet. Onsdagen den 6. sept. 1815 kl. 11 formiddag holdes så på rådstuen den sidste auktion over S. Ibs kirke og kirkegård, bekendtgjort på samme måde som den forrige. Konditionernes § 1 siger, at kirken og kirkegården kan tiltrædes af køberen, når approbation foreligger, og benyttes af ham, som han vil, dog må kir-

kegården ikke benyttes til bygning eller såning før 1828's udgang.

Kirken og kirkegården råbes op for 5000 rdl. n. v., maler Ehlers bød 5010, derefter kom flere bud, indtil forvalter Albrecht fik hammerslag for et bud pr. kommission på 5300 rdl.²²⁾, og den 18. okt. blev det approberet ved kongelig resolution.²³⁾ Den 27. november 1815 skriver Albrecht til borgmester Müller²⁴⁾, at auktionsskødet skal udstedes på købmand *Jacob Borch*. Den nye ejer lod året efter bygningen indrette til pakhus, idet koret, våbenhuset og tårnet blev nedbrudt og hvælvingerne nedtagne, medens der blev hængt plankeporte for korbue og tårnbue.

Af salgssummen for kirken blev der oprettet et legat: Kong Frederik den Sjettes Legat, på 11810 kr., hvis renter tilfalder fattigvæsenet i S. Jørgensbjerg sogn og bestyres af sognerådet under amtsrådets tilsyn.²⁵⁾

Vi skal til slut endnu give nogle nye meddelelser om S. Ibs kirkes bygning og inventar. Forinden er der dog et spørgsmål, som rejser sig, nemlig, om der da ikke var nogen, som vilde redde kirken. Det var der ikke, hvad der i og for sig heller ikke er så underligt. Sansen for de historiske mindesmærker var jo, må vi huske, knapt vågnet og var endnu fortrinsvis rettet mod oldtidens minder, så at man med koldt blod ødelagde værdifulde middelalderlige bygninger (som eksempler kan vi nævne: Odense og Svenborg Gråbrødrekløstre) og solgte værdifuldt kirkeinventar som gammelt skrammel (som eksempel: auktionen i Roskilde domkirke 1806). Man spurgte ikke om historiske eller arkæologiske hensyn, men målte en bygnings værdi efter dens vedligeholdthed, dens nytte. Overfor sådanne krav måtte S. Ib give op. Dog forblev dens nedbrydning ikke så upåagtet, som man kunde have ventet. Kommissionen for oldsager, der var blevet stiftet i 1806, havde nemlig sin opmærksomhed henvendt på den og skrev derfor til adjunkt Behrman i Roskilde, „som den mand, der med held havde arbejdet i fædrelandets historie“, og bad ham underrette den om, hvilke monumenter der fandtes i kirken, og om under nedbrydelsen at undersøge, om ikke muligvis i fundamentet kunde findes sten med runer. Det var der dog ikke, men Behrman fandt i alterbordet den så-

kaldte altergrav, d. v. s. en sten med et relikviegemme, desuden nogle mønter og andet og indsendte det til oldsagskommissionen.²⁶) Af det øvrige inventar vilde det være højst mærkeligt, om noget var bevaret efter den medfart, det, som nævnt i det foregaaende, fik, og dog er dele af altertavlen, nemlig midtbilledet og dets ramme, endnu til. Det skal være blevet solgt ved auktion til gårdmand Jens Hansen fra Salløv, der beholdt det nogle år, hvorpå det ved hans død kom til dattersønnen husmand C. Jacobsen på Ulvemosen, der i 1825—26 blev gårdmand i Valløby. Han førte tavlen med sig og opslog den som panel for bordenden i sin stue, hvor den sad, til han i 1864 blev aftægtsmand. Derpå flyttede den med ind i hans aftægtslejlighed og fik en lignende plads, indtil den 1876 ved hans og hans hustrus død blev nedtaget og af deres søn skænket til Oldnordisk Museum.²⁷) Her blev den henlagt i magasinet, hvor den endnu findes.²⁸) Alterbilledet er malet med oliefarve på egebrædder og forestiller nadveren. Det er

Midtfeltet af S. Ibs altertavle.

et meget mådeligt arbejde, holdt i gråbrunlige toner samt cinnober og hvidt, og er stærkt afskallet. Målene (med den firkantede profilerede ramme) er 105×84 cm. Alt rammeværket er bruskarok og grønmalet. Tavlen var fra 1632. Noget senere var et nu forsvundet krucifix skåret, 1645, af Roskildesnedkeren Casper Lubbeke og stafferet af Hans maler. Da det regnskab²⁹), som giver denne sidste oplysning, er ganske morsomt i sig selv og tillige kan vise, hvor små indtægter kirken havde om året, skal vi meddele hovedposterne her.

S. Ibs kirkes regnskab for 1645 af Søren Nielsen, sognepræst og kirkevæрге.

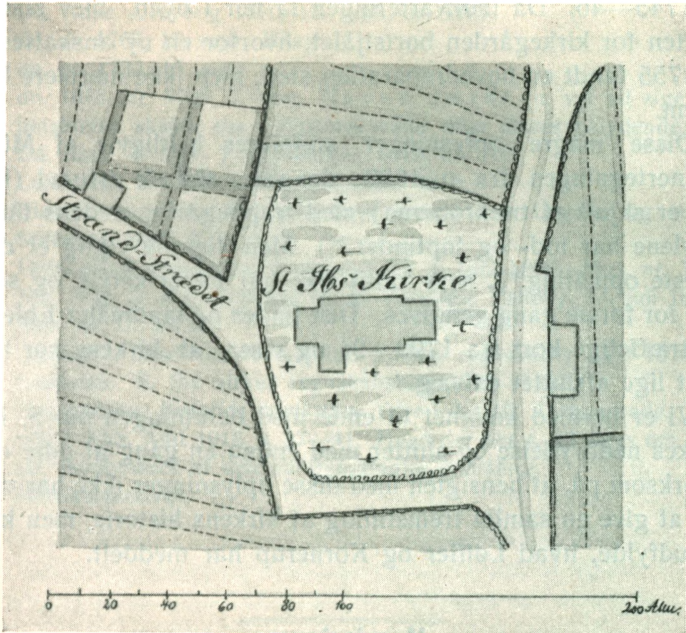
Indtægt. Kirkens beholdning 98 dlr., med rente 5 dlr. Tiendekorn 4 pund byg 34 dlr. Årlig jordskyld 5 dlr. Tavlepenge ved tre fester 7½ dlr.

Udgift. To voxlys på 12 skålpund vox 5 dlr. Arbejdsløn 2½ mk. Vin og brød 7 mk. Maje (løv til at pynte kirken med) 8 sk. Et reb til klokken 7 sk. Biblen, lysestager, kalk, tinflasken til tre fester at gøre rene 3 mk. 12 sk. Tællelys 8 sk. Til provsten 6 mk. Til Sorø akademi 6 mk. Til Pesthuset 3 mk. Til den, som vækker de sovende, efter kgl. majestæts brev 6 mk. For det nye krucifix efter det gamle faldt ned og sloges sønder givet Casper snedker 10 dlr. Hans svende til drikkepenge 2 mk. Maleren for det ny at staffere 6 dlr. For stable at hænge det på 2½ mk. For 8 favne stengærder om kirkegården, som var udfalden og andet steds at fly som der fattes, givet 2 dlr. For regnskabet at høre 6 mk. Præsten for regnskabet at skrive 1 mk.

Kirkens beholdning, når udgift er trukket fra indtægt, bliver da 109 dlr. (Til regnskabet hører som bilag kvitteringer fra snedker og maler.)

Iøvrigt bestod kirkens inventarium i 1700'erne af følgende:

Et rødt klædes alterklæde med guldkniplinger på. En messehagel af rødt fløjel med kryds af brede guldgaloner bagpå. En alterdug. En messeskjorte. En forsølvet æske til oblater. Tvende messingstager til alteret, vog 30 pund. En liden messing flaske at hente vin i til alteret. Et rundt messingfad til dåben. En liden messingkedel at bære vand med til dåben. Et lærreds håndklæde til dåben. En alterbog. Et kobber ild-

S. Ibs kirke 1790—91, opmålt af C. Ehlers.

kar. Tvende tavler. To ligbårer. En stige til våbenhuset, en i tårnet.

Hvad endelig bygningen angår, giver kirkens regnskab³⁰⁾ følgende enkeltheder:

1732—33. Kirkegaardsmuren, som er opsat af kampesten, repareres. Glarmesteren for et nyt tavlvindue til kirken samt for en del ruder at forbedre de øvrige kirkens vinduer med.

1735. Kirken blev indvendig udspækket og hvidtet, kirkens tag overalt repareret, tvende gavle på kirkens østre ende spækket og kalket, taget over koret samt våbenhuset, tårntrappen og tårntaget og tredje lydhuller med kalk og stene forbedret, våbenhuset hvidtet, kirkegulvet opfyldt og omlagt. Murmester Thomas Pedersen får efter akkord 31 rdl., medens materialerne koster 10 rdl. 12 sk.

1743—44 aftages tårntaget og omlægges, kirkens tage hjælpes, hvor det er uomgængeligt nødvendigt, klokkestol og tårnloft forbedres. Materialer og arbejdsløn 107 rdl. 2 mk. 8 sk.

1745—46. Da indkvarteringen lå her i byen, blev stakitporten for kirkegården bortstjålet, hvorfor en ny anskaffes.

1755 fandt en hovedreparation sted, men ikke nærmere bestemt.

Disse magre oplysninger suppleres heldigvis af Münchenertegningen fra o. 1600, der viser skibets østgavl (koret er skjult af trækroneerne) med trappegavle, medens tårngavlene har fod- og toptinder.³¹⁾ Men lige så vigtig er den eneste opmåling³²⁾, som hidtil ikke har været kendt, og som her for første gang gengives. Den findes på landmåler Ehlers' fortræffelige kort fra 1790—91 og viser, at kirkens kor har haft lige afsluttet østvæg.

Vi er hermed kommet til ende med beretningen om S. Ibs kirkes nedbrydelse og slutter med endnu en gang at gøre opmærksom på, at hensigten med disse oplysninger ikke har været at give en samlet fremstilling af kirkens historie, men kun at udfylde, hvad Løffler og Kornerup har meddelt.

Henvisninger.

- 1) M. Mackeprang: Vore Landsbykirker p. 7.
- 2) I Nationalmuseets 2. afd.
- 3) Roskilde Avis 1868, nr. 102, d. 2. maj.
- 4) J. Kornerup: Om St. Ibs Kirke i Roskilde og dens Vægmalier, Aarb. f. nord. Oldk. 1902, s. 70-78. Optrykt i Kornerup: Roskilde Minder pag. 76—84.
- 5) Årbog f. Kbh. amt 1913, p. 85, 1915 p. 96.
- 6) Årbog f. Kbh. amt 1918 p. 98.
- 7) Løffler: Sjællands stiftslandsbykirker p. 15-17.
- 8) Bilag til Da. Kanc. 1. Dpt. Registrant 1. april 1808 nr. 70 a.
- 9) R. A. Da. Kanc. Forestillinger 1808.
- 10) R. A. Da. Kanc. 1. Dpt. Registrant 1808 nr. 70 a.
- 11) Da. Kanc. Journal 1807, nr. 1402, Brevbog 1807, 8. dec. nr. 1792-93.
- 12) Karl Schmidt: De fremmede Troppers Ophold i Danm. 1808, 1901, p. 72.
- 13) Roskilde Avis 1886, 21.-24., 27. dec. Optrykt i: Roskilde i gamle Dage p. 162-78 og i: Roskilde Minder p. 102-22.
- 14) Landsarkivet. Sjællands stiftsøvr. arkiv. Kommune sager, Roskilde 1808, juli.
- 15) R. A. Da. Kanc. 2. Dpt. Brevbog 22. juli 1809 nr. 2011.
- 16) do. 12. aug. 1809 nr. 2201. S k i p p u n d = 320 pund.
- 17) do. 28. okt. 1809 nr. 2975.
- 18) Landsarkivet.

- 19) Da. Kanc. Brevbog 1810, 15. sept., nr. 1767.
  - 20) do. nr. 1767, 15. sept. Bilag.
  - 21) do. nr. 1732, 15. sept.
  - 22) do. 1815, nr. 2120, 7. nov. N a v n e v æ r d i (n. v.) vil sige, at betalingen skulde ske i rigsbanksedler efter disses pålydende.
  - 23) Da. Kanc. 1. Dpt. Forestillinger, 1815, nr. 160.
  - 24) Landsark. Roskilde auktionsdokum. 1815.
  - 25) Hiort-Lorenzen og Salicath: Repertorium over Legater og milde Stiftelser, 1896, II, p. 99.
  - 26) Oldsagskommissionens kopibog I. 22, 4. juni 1808. Mus. nr. 75.
  - 27) Nat. mus. II. afd. Skrivelse fra A. Petersen, Valløby, 14. juli 1876.
  - 28) Mus. nr. D. 10123.
  - 29) Landsark. Roskilde domkapitels kirkers regnskaber 1591-1676.
  - 30) Landsark. S. Ibs kirkes regnskabsbog 1728—1812.
  - 31) V. Lorenzen: Roskilde domkirkes Ydre i det 16. Aarhundrede. Ar-bog f. Kbh. Amt 1918, s. 37—41. Hvad der her s. 39 siges om ko-ret, modbevises af den nu fremdragne opmåling.
  - 32) Matrikulsarkivet.
-

Bartholinernes Pilenborg og Rømers Observatorium Tusculanum i Vridsløsemagle.

Af Museumsinspektør *Hans Kjær.*

Eggen mellem Kjøbenhavn og Roskilde har i ældre Tid kun sjælden lokket Hovedstadens Beboere til sig til kortere eller længere Landophold. Skov og Sø og navnlig Sundet Nord for Byen havde større Tiltrækning, i tidligere Aarhundreder som i vore Dage. Længere end en god Mils Vej fra Byen havde man ingen Interesser. Omtrent ved denne Grænse standser betegnende nok de forskellige gamle Specialkort. Der skulde noget særligt til, for at man skulde gaa længere ud.

Naar derfor Vridsløsemagle en Tid i første Halvdel af 18. Aarh. ved Sommertid husede Familier af de i hvert Fald ved Universitetet toneangivende Kredse, havde det sin egen Sammenhæng. Byen var en ren Bondeby, med Fæstegaardene liggende tætsluttede omkring et lavere Parti, Forlængelsen af det smalle lave Drag, der fra nuv. Stenagergaard strækker sig i vestlig Retning. Men 4 af Gaardene var af „de Højlærdes Bønder“, tilhørte Universitetet. Forholdet var det, at Afgiften af Gaardene udgjorde en Del af bestemte Professoraters Indtægter. Men Ordningen var tillige den, at Indehaveren af det paagældende Embede var Universitetets Stedfortræder overfor Bønderne og ved Fæsteledighed bortfæstede Gaarden. Der kom, om vedkommende selv vilde, let et patriarkalsk Forhold, hvorom en i Kvæsturen bevaret enorm Fæsteprotokol (1698—1832) indeholder adskillige Vidnesbyrd.¹⁾

¹⁾ Ofte anføres, at den nye Fæster har ægtet eller vil ægte Formandens Enke; 1758: Fæsteren ægter Formandens Datter og giver

Ved 1700 var det Medlemmer af Slægten Bartholin, der indehavde de Professorater, som udøvede Patronatsretten over Universitetsgaardene i Vridsløsemagle. Og Slægten maa have fattet Interesse for Stedet. Den erhvervede senere en Ejendomsgaard i Byen, og vistnok ved Begyndelsen af 18. Aarhundrede byggede Brødrene Caspar og Hans Bartholin et Landsted i „Vritzløsemagle“.

Det ældste Sted, hvor dette Landsted er omtalt, synes at være i Referaterne fra Konsistoriums Møder, opbevarede i Universitetsbiblioteket. Under 19. Sept. 1705 findes følgende:

Som Justitz Raad Casper Bartholin og Hans Broder Dr. Hans Bartholin have opbyggt udi Vritzløse Bye paa Theologi II Grund udi een Pilehave tvert ofver for Erich Peder-sens iboende Gaard een Bygning, og samme Bygning tilforn efter Consistorii slutning (3: Beslutning) er forundet at maae tilhøre dem og deres arvinger, og de nu derpaa have begieret Constistorii Bref og Bevilning, da blev slut-tet, at denne skulde meddelis under Rectoris Sigillo og Se-cretarii Haand, at samme Bygning, som den allerede sat er og herefter sat vorder, skulde tilhøre dennem og deris arf-vinger, hvorimod de til aarlig Jordskyld af samme Platz, saa som dend nu indhegnet og af dem bebyggt er, skal be-tale til dend af Professoribus, som nyder Stipendium Theo-logi II, Penge een Rixdaler aarlig Jordskyld, og blev ellers afhandlet, at bemeldte Bygning og Platz icke maatte af-staaes eller overdrages af dem og deres arvinger til nogen fremmed uden Universitetets Tilladelse.“¹⁾

Den anden Hovedefterretning om dette Landsted findes i et astronomisk Skrift, nemlig hos Rømers Elev, den senere Pro-

---

Sønnen, „som uden at have nydt nogen Løn fra Stedet har holdt Gaarden med Moderen, hvad mellem dem er akkorderet“. Et af de ejendommeligste Fæstebreve er udstedt ²⁷/₁₂ 1774 af Nic. Edinger Balle (den velkendte Lærebogsforfatter) paa „den halve Del af den Gaard i W., som Laurs Pedersens Enke bebor“; den bortfæstes efter hendes eget Forlangende til Sønnen Peder Larsen paa de Vil-kaar, at han „ey maa gifte sig, saalænge hun (Moderen) er rørig og kan forestaa Husholdningen og det indvendige“. Og hvis Sønnen dør før Moderen, maa hun overdrage hans Halvdel til en anden af Familien, som dertil kunde „eragtes bequem“. — Sønnen døde før Moderen; 1781 fratraadte hun „formedelst Alderdoms Skyld“ sin Halvdel.

1) Retskrivningen her lempet.

fessor, P. Horrebow i hans *Basis Astronomiae*, 1735, § 363. I Oversættelse lyder det saaledes:

Stedets Yndighed havde lokket den berømmelige Bartholinske Familie, af hvilken paa Grund af dobbelt og snævert Svogerskab Salig Hr. Rømer regnedes som Medlem, til ved Landsbyen Vridsløsemagle at bygge sig et mere fint end storladent Hus, som de paa Grund af de talrige Pile havde kaldt Pilenborg, for at Familiens Medlemmer kunde have et Sted, hvortil de fra Tid til anden kunde trække sig tilbage, naar de var fri for Byens Krav og vilde leve for sig selv og deres æstetiske Glæder („deres egne Muser“).

Endvidere tilføjes: Rømers Observatorium Tusculanum laa omtrent 100 Geometriske Passus fra dette Sted, omtrent mod Nordøst (quasi versus euro-boream), opført paa et højere Sted paa det aabne Plateau, og det havde det astronomiske Taarn (= Rundetaarn) i Øst.

„Pilenborg“ har i Litteraturen af og til været nævnt, mest dog i Forbigaaende og i ret stereotype, men næppe helt vel begrundede Vendinger. Sædvanlig henføres det til et ældre Slægtled i Familien Bartholin, saaledes af L. Bobé¹⁾ til Johan Frederik Bartholin, † 1708. Gennemlæses imidlertid Konsistoriums Beslutning uden forudfattet Mening, kan den naturligt kun forstaas saaledes, at Brødrene Caspar og Hans Bartholin ved en Art Laasebrev sikrer sig Grunden til det Landsted, som de en Tid, men vel næppe altfor lang Tid, forud har opført, i Henhold til en tidligere („tilforn“) givet Konsistoriebeslutning, der aabenbart har været af mere foreløbig Karakter og ikke har ført til Udfærdigelse af noget Dokument²⁾. Der nævnes intet om noget ældre Hus, ej heller andre Personer end de to Brødre. Havde „Pilenborg“ haft nogen Historie forud, var det efter Datidens sædvanlige Udtryksformer nok paa en eller anden Maade kommet frem i Teksten.

Naar Horrebow siger, at Rømer paa Grund af nært og dobbelt Svogerskab (affinitas) regnedes til Bartholinernes Familie, sigtes til Rømers Ægteskab. Han havde første Gang været gift med de to Brødres Sødskendebarn, Rasmus Bar-

¹⁾ Fra Renaissance til Empire, 1916, S. 15.

²⁾ Den har ikke kunnet findes i Acta Consistorii. Dog synes der forud, i alt Fald 1702, at have været indrettet et Sommerbo derude, men vist i selve Gaarden. I Sengeløse Sogns Daabsprotokol nævnes: D. Bartholins Hus, Erich Pedersens bolig.

tholins Datter Anne Marie. Hun døde imidlertid allerede 1694, og Rømer havde derefter 1699 ægtet den ganske unge Else Magdalene, Caspar Bartholins Datter. Trods stor Aldersforskel blev det efter alt at dømmet et lykkeligt Ægteskab, og det var da ganske naturligt, at Rømer færdedes i sin Svigerfaders Landsted. Man undres maaske over, at han ikke selv byggede sig et Sommerhus. Men dels var det ingenlunde almindeligt i Datiden at have sit eget Hus til Sommerophold, dels ligger det nær at tænke sig, at Rømers store Optagethed, bl. a. i de senere Aar af hans Liv som Politimester i Kjøbenhavn, gjorde det mindre lokkende for ham at bekoste sig eget Landsted. I hvert Fald har han aabenbart følt sig som hjemme paa Pilenborg, idet han i Landstedets Nærhed for egne Midler indrettede sig det Privatobservatorium, der er kendt under Navn af *Observatorium Tusculanum*. Rundetaarn, det officielle Observatorium, var allerede dengang ved sin Beliggenhed midt i Byen mindre egnet. Det Observatorium, som Rømer tidligere havde indrettet sig i sin Professorbolig i Kannikestræde, kunde i hvert Fald kun blive en Nødhjælp for at udnytte hvert ledigt Øjeblik. Tusculanum blev aabenbart det, han særlig yndede, og dethar en egen Stilling i dansk Astronomis Historie, som gør det naturligt at forsøge at bestemme dets Plads i Terrænet.

Tusculanums Betydning var man nu aabenbart heller ikke i Tvivl om paa Pilenborg. Dette fremgaar klart af det tredje direkte Vidnesbyrd om dette Landsted, Digtet: „Over Lysthuset Pilenborg“, som findes bevaret i et Haandskriftbind i Kgl. Bibliotek (Thott, 40, 4°, 1523, Nr. 34), tidligere udgivet ved C. Behrend¹). Det formodes af Udgiveren, at Digtet har været bestemt til at opsættes paa en Tavle ell. lign. paa selve Pilenborg²). Det kan dog vist ikke være rigtigt. Baade Digtets Længde og hele Karakter taler derimod. Langt snarere er det blevet til ved en eller anden festlig Lejlighed, ret snart efter at Huset har staaet færdigt, jeg skulde tro hen paa Aar 1705, da baade Tusculanum og Pilenborg har været opførte. Digtet skal være forfattet af Etatsraad (Caspar) Bartholin:

¹) Fra Arkiv og Museum IV, 534.

²) Dette synes L. Bobé at have accepteret, i det der anf. St. siges, at „en Indskrift paa Gaarden fortalte“ om dens Bygning, hvorefter de 4 første Linier citeres.

Piile Stumper, som her stode,
 Nællre iblandt Steen og Grus
 Haver vi oprydt med Roode
 for at bygge dette Huus.
 Spørges, hvorfor denne Bolig,
 som vi kalde Pilenborg,
 er opbyggt? — at vi der rolig
 kunde uden nogen Sorg
 stundum leve; thi der vanker
 dette gode, at vi er
 fri for uroe, fri for tanker,
 tusinde bekymringer.
 Aske, Elme, Ælle, Linde,
 Piile, som her planted staar,

skal til Bartholiners minde
 Blive, til dend pladtz forgaar.
 Og til Rømers ævig Ære
 skal, saa længe verden staar,
 Pilenborrigs backe være,
 hvor Astronomien faar
 sin fuldkommenhed og rettis
 ind med saadan kunstig Art,
 at for allis øyne settis
 Himlens Løb og Stjerner's Fart.
 Siig da ey, at vore penge
 vi paa dette Sted har spilt
 uden Nytte, alt saa længe
 her saa nyttigt er bestilt.

Ogsaa Ordene i dette Rim taler kun om *et* Pilenborg, og ikke om Fornylse af noget ældre Hus, men saa tydeligt som ønskeligt om en Bygning paa en nylig ryddet Grund. Naar der tales om „Pilenborgs Bakke“, hvormed jo kun kan menes Observatorium Tusculanum, er det med digterisk Frihed. Udover de nærmeste Omgivelser har der ikke hørt Jord til Pilenborg, og Observatoriet laa, som det senere skal vises, paa en lejet Grund. Men det er med største Ret, at Tusculanum og Pilenborg nævnes sammen. Thi det var just Forbindelsen Bartholin-Rømer, som en kort Aarrække gjorde den beskedne Bondeby Vridsløsemagle til et kendt Sted i den større Verden. Rimets Ord om Pilenborgs Bakke, som skulde være til „Rømers evig Ære“, blev til Virkelighed. Tusculanum er aabenbart hurtigt blevet et Sted, som Rømer særlig yndede. Og naar Pilenborg overhovedet mindes i Eftertiden, skyldes det Rømer mere end Ejerne. I Samtiden har dette vel nok været anderledes, i alt Fald for Beboerne i Vridsløsemagle, for hvem Bartholinerne var Herskabet.

Der har været megen Tvivl om, hvor Pilenborg egentlig laa. Gennemses den topografiske Litteratur, findes Angivelser, der bevæger sig fra Vridsløsemagle By til Roskilde Kro ved den gamle Landevej, helt mod Øst, ved Skellet til Herstedvester Sogn. Horrebow bruger Udtrykket *ved* Vridsløsemagle. Imidlertid er det muligt ved at gaa til Originaldokumenterne og ved at søge Bekræftelse paa selve Pladsen at naa temmelig Sikkerhed.

I Universitetskvæsturens Arkiv findes, som allerede nævnt, en „Fæsteprotokol for Kjøbenhavns Universitets Gods 1692—1832“, en Art Kopibog nærmest, dog gennem Aarene af lidt forskellig Karakter; adskillige Fæstebreve har faaet Originalunderskrifter. S.400 findes et Fæstebrev Nr.45701 (!), udstedt 16. Juli 1732 af „Bartholin“, angaaende „den Gaard, som Erich Pedersen nu sidst fradøede“, og som nu gives i Fæste til „Erich Hansen, fød udi Marberg“ (o: Marbjerg, ved Hede-husene). Heri findes følgende særlige Passus:

Dog er udi dette Fæste undtaget den Plads tvært ofver for Gaarden, hvor *Pilenborg* Bygning paastaar, tilligemed den deel af Enghafgen, som med piiler og træer besat og indhegnet er.....

Det drejer sig herefter om at fastslaa, hvad det var for en Gaard, som Erik Hansen fik i Fæste 1732. Og dette lader sig endnu gøre, dels gennem den ovennævnte Fæsteprotokol, dels gennem de fra Udskiftningstiden 1780—1812 bevarede Kort, væsentlig i Matrikulsarkivet, dels endelig gennem Sengeløse Sogns Kirkebøger. Ved Udskiftningstiden hed den „Rødekjærsgaarden“. Nu eksisterer den ikke mere som særskilt Gaard, men er med en anden Gaardlod sammenlagt til nuv. Stenagergaard. Vridsløsemagle By bestod indtil Udskiftningen af 2 Rækker Gaarde, en nordlig og en sydlig, paa hver sin Side af den Lavning, som afslutter det Engdrag, der strækker sig fra Byen omtrent til Sogneskallet i Øst. I selve Lavningen laa forskellige Gadehuse, Gaardene derimod lidt højere i en snæver, mod Vest lukket Bue. Erik Pedersens, fra 1732 Erik Hansens Gaard var den østligste i den nordre Gaardrække. Et Kort i Universitetskvæsturen, med Aarstal 1812, viser endnu Gaardens Bygninger paa den gamle Plads.

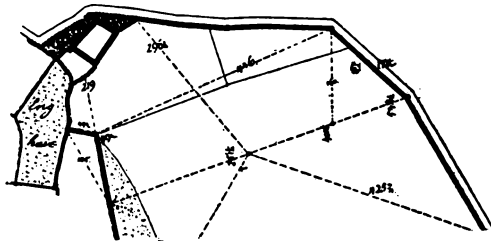

Fig. 1. Enghaven (t. v.); Erik Pedersens Gaard; efter Kort i Kvæsturen.

Partiet nærmest Byen er gengivet her i Fig. 1. Foroven til venstre ses Gaardens anselige, firlængede Bygning i en karakteristisk skæv Firkant. Og strax nedenfor ligger Enghaven, halvt isoleret fra Gaardens øvrige Jord. Her er altsaa Stedet, hvor Pilenborgs Tomt maa søges.

Det kunde synes at være et noget mærkeligt Sted at lægge et „Lysthus“. Overhovedet er der udover den Bartholin-Rømerske Periode næppe noget Tidspunkt, hvor Vridsløsemagle er blevet Sommerkvarter for Folk fra Kjøbenhavn. Landsbyen laa for langt ude, udenfor Stadens „Interessesfære“, og den bød hverken paa nem Adgang til Sø eller Skov. Naar desuagtet Bartholinerne byggede her, laa det selvfølgelig i første Linie i den økonomiske Tilknytning til Universitetets Fæstebønder. For øvrigt erhvervede de sig senere ogsaa selv Ejendoms gods i Byen. Men desuden var man i Datiden ikke naaet til Nutidens Krav til Sommerophold. Det var selve *Landlivet*, der havde Tiltrækning. Og egentlig afsides kan Stedet ikke kaldes, heller ikke i Datiden. Man kunde uden Vanskelighed se Kjøbenhavns Volde, og Hovedlandevejen løb nær forbi.

Som Byggeplads betragtet er *Enghaven* vel ikke af de allerbedste. Dette gælder dog især den sydlige Del, som i alt Fald til Tider er fugtig. Den nordre Del er noget højere og temmelig tør. En Bygning kunde meget vel opføres her.

Enghaven har endnu ganske de samme Grænser som ved Udskiftningen, og det var da nærliggende at forsøge, om ikke en Undersøgelse paa Stedet kunde bringe Vished med Hensyn til Stedet for Pilenborg. Allerede i 1919 havde i øvrigt Gaardejer *N. L. Nielsen*, Vridsløsemagle, til mig udtalt Formodning om, at dette maatte være Stedet, og at der nok var noget at finde, om man prøvede en Gravning. Enghaven har paa den vestre Side, ind mod Byen, en temmelig stor Skelgrøft. Da den blev gravet, fortalte han, traf man et Par større Sten i Grunden og Stumper af røde Mursten. Efter Aftale med Ingeniør Alex. Foss, hvem Anledningen til denne Undersøgelse skyldes, besluttede vi da at forsøge Spadens Hjælp, en Dag i Midten af April d. A.¹⁾

1) Paa dette Sted ønsker jeg at bringe Gaardejer *N. L. Nielsen* en varm Tak for intelligent, interesseret Samarbejde i Spørgsmaalet Pilenborg, idet jeg tilføjer, at navnlig Kirkebogsundersøgelserne

Pladsen var ganske jævn, men kendeligt højere end den øvrige Del af Enghaven. To større Sten stak frem i Kanten af Skelgrøften, den nordre anselig, $0,9 \times 0,6 \times 0,4$ m, den søndre noget mindre, $0,7 \times 0,4 \times 0,25$ m. De saa stærkt ud til at være Grundsten. Der lagdes saa forskellige Længde- og Tværgavninger, hvorved det viste sig, at der paa et bestemt afgrænset Omraade langs Vestsiden af Enghaven, over en Længde af ca. 15,7 m i nær N.—S., en Bredde af 7,8 m, fandtes Bygningsrester 1 à 2 Spademaal under Overfladen. De to nævnte større Sten har staaet i eller nær ved Hjørner. Laget indeholdt en Del Murbrokker, enkelte hele, røde og gule Mursten, flest af de røde, samt enkelte andre Rester: nogle smedede Jernsøm, nogle Dyreben, et Antal Potteskaar, bl. a. Hanken af en „Stjernerpotte“[†]. Af Tagsten var der kun et Par smaa Stumper. Hele Laget var kun en Snes cm tykt. Det laa ovenpaa et tilført Muldrag af ca. $\frac{1}{3}$ m Tykkelse. Man har altsaa dog ment, at Grunden knap var tør nok, og har tilført Jord, før man begyndte at bygge.

At der har staaet et Hus paa Pladsen, er saaledes utvivlsomt. Til Datering indeholdt Fundet desværre ikke meget Materiale. Helt nøje kan Bygningen ikke dateres, men Sagerne tyder paa 18. Aarhundrede og snarest en tidlig Del af Aarhundredet. Enkelte af de røde Sten skulde endda snarest være ældre, men kan jo meget vel være tilført fra et andet, nedrevet Hus.

Saa ringe Fundet var, tillader det dog endnu en Slutning. Et Bondehus kan der næppe være Tale om. Dels kunde man vanskeligt vente, at man for at bygge et saadant havde gjort Grunden højere, dels kunde man næppe i et saadant Hus vente at finde brændte Teglsten. Alt vel overvejet tør man sige, at Undersøgelsen har bekræftet Formodningen om, at Pilenborgs Plads var paa dette Sted. Det svarer nøje til Betegnelsen „tvært over for“, $\circ$: lige overfor, Erich Pedersens Gaard, det ligger ikke i Byen, men svarer just til Betegnelsen *ad*, $\circ$: ved Vridsløsemagle; endelig ligger det paa sin Plads i Enghaven. Overensstemmelsen med de skriftlige Data kan vanskelig være bedre. Skade kun, at man ved Nedrivningen

---

oprindelig skyldes ham. Uden hans Interesse var denne Undersøgelse ikke blevet til.

har været meget grundig med at føre alt brugbart Materiale bort.¹⁾

Noget særlig stort Hus var Pilenborg altsaa ikke. Men det kan godt svare til Horrebows „magis elegantem quam sumptuosam“, mere fint end rigt, kostbart. Dets Længde svarer til 9 Fag. Et af Rummene i Stueetagen (af Kælder var der intet Spor) har været Køkken, med Murstensgulv; et Par af de røde Sten var afslidte paa Kanten af at ligge i et saadant Gulv. Foruden Køkkenet har der vanskelig i Stueetagen kunnet være mere end 3 nogenlunde rummelige Opholdsværelser. Da imidlertid Huset var Fælleseje for Brødrene Bartholin og desuden jævnlig har modtaget Rømer, der sikkert altid har haft mindst én astronomisk Medarbejder med sig, og sikkert ogsaa andre Gæster, har det uden Tvivl som andre af Datidens „Lysthuse“ været opført i 2 Etager.

Det tilføjes, at der paa Pladsen kun er sporet dette ene Hus, hvilket ogsaa bedst svarer til det i Acta Consistorii og det ovennævnte Fæstebrev anvendte Udtryk: „Pilenborgs Bygning“.

Om Livet paa Pilenborg vides i øvrigt fra de tidligere Aar af dets Existens overordentlig lidt²⁾). Men Hovedinteressen er i Virkeligheden ogsaa, at Bartholinernes Pilenborg blev Anledningen til Rømers Tusculanum.

Tanken om at bygge sig et særligt, landligt Observatorium, og om hvad han kunde bruge det til, har uden Tvivl været en mangeaarig Plan hos Rømer, før han naaede at bringe den til Udførelse. I et Brev til Leibnitz, af 9. Dec. 1704, trykt i Leibnitii opera, Vol. IV, pars I—II, S. 139, siger han, at han har ønsket sig det i 30 Aar, men først nu har „stjaalet en hel Sommer“ til at indrette sig. Havde man større Optegnelser, Dagbøger ell. lign. fra Rømers egen Haand, havde man sikkert ogsaa kunnet følge Udformningen af Planerne. Nu er hvad der foreligger overordentlig sparsomt. Som bekendt foreligger der dog et Bind Optegnelser, som betegnes *Adversaria*,

1) Største røde Sten: 0,26×0,13×0,08 m; en er kun 0,13 m br., 0,043 m t. Gule Sten ca. 0,11 m br., 0,05 t.; (afslidt) Længden uvis.

2) Se dog E. Philipsen „Nord. Univ. Tidsskrift“, V, 1859.

et lille Foliobind, som af Rømers Enke siden hen (1739) blev skænket til Universitetsbiblioteket, og som er udgivet 1910 af Fru Dr. phil. Kirstine Meyer og Frk. Thyra Eibe. Paa 2 Steder findes Notitser, som naturligt henleder Tanken paa Tusculanum.

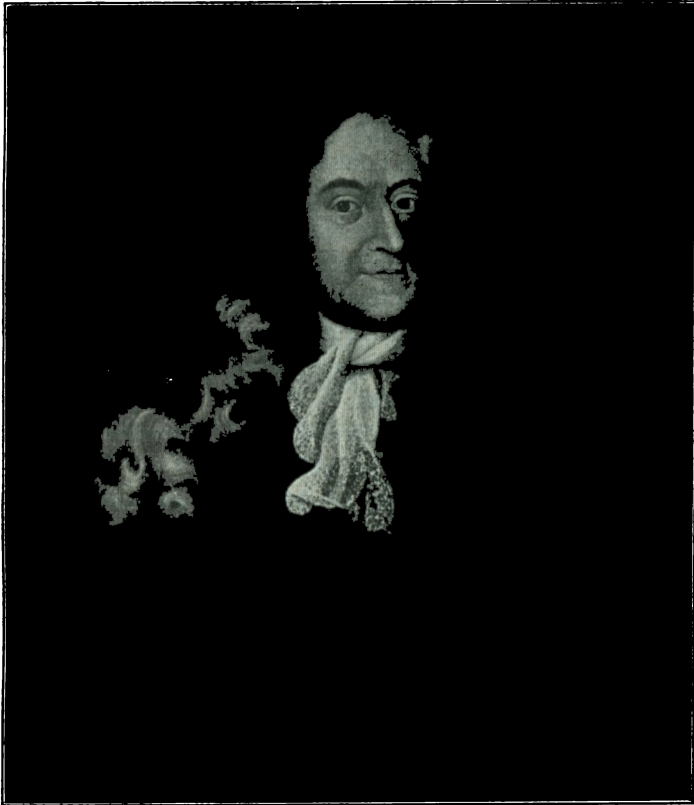

Fig. 2. Ole Rømer. Maleri i Kjøbenhavns Politikammer.

Det ene er Manuskriptets S. 14 b. Der findes her en Haandtegning, som fylder hele Bladet. At det er et Oprids til et Observatorium, set i lodret Snit, er ikke tvivlsomt. Det er tegnet ganske flygtigt, først med Rødkridt, senere delvis overtegnet med Blæk. Det er et firsidet Hus med aaben Tagstol, uden Loft altsaa, men med en Art Hvælving; i Taget er angivet Spalte for Observationerne. Væggenes nedre Halvdel er teg-

net tykkere end den øvre Del; maaske er det forneden tænkt at skulle være Murværk, foroven Brædder. To Linier vandret ud fra Væggene og helt igennem Huset kan maaske betyde, at Rømer har tænkt sig Observatoriet halvt nedsænket i Jorden, noget lignende som Stjerneborg paa Hveen. Kikkertopstillingen er givet ganske løst, midt i Huset; der er kun tegnet en enkelt Kikkert, anbragt paa en høj Fod. Ved Siden af er der tegnet Trin, som maaske skulde være til lettere at betjene Instrumentet. Det er tilskrevet nogle Tal, som maa være Maal, men ikke er ret forstaaelige. Dog synes Tallet 34. 18 at maatte betyde 34 Alen 18 Tommer, men det er langt større Maal, end Tusculanum virkelig fik. Ogsaa Kikkertopstillingen viser, at hvis Tegningen er et Slags første Udkast til Observatoriet, er den senere blevet stærkt ændret.

Et andet Udkast, eller rettere 2, i Modsætning til det foregaaende begge Planrids, men ligesom dette tegnede løst, paa fri Haand, findes paa Indersiden af 2 indtil for nylig sammenklæbede Blade i Manuskriptet, S. 17—18. I September d. A. har Universitetsbiblioteket velvillig ladet Sammenklæbningen opløse, saaledes at Siderne nu helt kan ses.¹⁾

De to Udkast er i alt væsentligt overensstemmende med hinanden. De viser en i Hovedsagen kvadratisk Bygning, der i nogen Afstand omgives af et Plankeværk. Huset er tegnet solret. Det sydøstre Hjørne ser mærkeligt ud. Omtrent en Tredjedel af Væggen i Syd og Øst er bøjet vinkelret indefter og suppleres udenfor Huset med Vægge i Nord og Vest, saaledes at der dannes ligesom en Forstue. Meningen hermed er dog aabenbart en anden, nemlig et Forsøg paa at løse det vanskelige Problem at skaffe Kikkerterne frit Synsfelt. Indbøjningen ligger just ud for Kikkertakserne. Der er angivet 2 Instrumenter, et med Axe i N.—S., et andet i Ø.—V., den samme Opstilling, som senere fandtes i Tusculanum, men de er her stillede frit af hinanden, hver paa 2 Opstandere, medens de i det virkelige Observatorium var sammenbyggede. Trin er tegne-

¹⁾ Disse Sider findes saaledes ikke i den trykte Udgave, der kun nævner, at Bladene er sammenklæbede, og har følgelig ogsaa været ukendte for de astronomiske Bearbejdere af Adversaria, v. Biesbroek og Tiberghien.

de i det ene Hjørne; mulig er der altsaa ogsaa her tænkt paa delvis Forsænkning.

Adskilligt tyder paa, at disse 2 Skitser virkelig er Fortegninger til Tusculanum, og dette nærmere Forhold til Virkeligheden bestyrkes ved, at der foroven paa det ene Blad findes nogle Notitser, skrevne med Rømers egen Haand. De er meget flygtigt skrevne og svære at læse. Fru Kirstine Meyer og Frk. Thyra Eibe har godhedsfuldt hjulpet mig med Læsningen og har utvivlsomt med følgende ramt det rette:

indhegning 80 allen plancheverch 20 tylter.

8 bindinger a ^{klining} 2 $\frac{1}{2}$ all. husets brede 9 $\frac{1}{2}$ all.

a 5 allen

30 stolper. 56 all. fodstykke, leyder och løsholter.

15 bielcher 10 allen lange.

24 sperrer 6 allen a 8 allen lange.

til tagget 12 tylter bredder (128).

I sidste Linie er „bredder“ rettet over et andet Ord, vistnok: plancher. Udfør 4.—5. Linie staar med Rødkridt: $\frac{6}{8}$ og i Randen, lidt lavere end sidste Linie, et lille Regnestykke:

$$\begin{array}{r} 32 \\ 4 \\ \hline 128. \end{array}$$

Det hele er aabenbart Opstilling over de til en Bygning nødvendige Træmaterialier, og sikkert til den, der er tegnet paa de samme Blade, altsaa et Observatorium. Bygningen har skullet være af Bindingsværk. Fodstykke, Leyder (∩: Bjælken foroven) og Løsholter (Tværstykker) er just Dele af Bindingsværk og kun der. Ordet Klining, som er skrevet til over anden Linie, viser, at Tavlene ikke tænkes udmurede, men kun lerslagne.

Dette svarer godt til Rømers Tanke. Han ønskede kun at bygge et Læ for Instrumenterne. Hans Observatorium skulde have sine Fortrin ikke i ydre Fremtræden, men i indre Værd. I øvrigt kan Tallene ikke ret bringes i Forhold til hinanden. Der er baade for lidt og for meget Træværk, snarest dog mere, end man skulde vente. Mulig hænger det sammen med de Afbindinger og Udskæringer, som maatte foretages for at skaffe Kikkerterne Synsfelt.

Desværre er alle disse Oprids udaterede. Men de 2 sidstnævnte nærmer sig dog saa stærkt til det virkelige Observatorium, som det kendes fra Horrebow, at de næppe kan ligge længe forud for 1704, det Aar, da Rømer endelig fik sin Plan udført. Fra hans egen Haand foreligger det ovennævnte Brev (paa Latin) til Leibnitz Dec. 1704. Han siger her bl. a. følgende om sit Tusculanum: „Stedet er udenfor Byen, imod „Vest, 2 Mil, 63 Tidssekunder fra vort astronomiske Taarn. „Bygningen og Instrumenterne er saadan, som de paa kort Tid, „af nyt og paa min egen Bekostning, har kunnet udføres, egne „de til Brug. Tre Pendulure, 2 større Instrumenter af Metal, det „ene bevægeligt i Meridianen, det andet i første Vertikal, udgør „hele det astronomiske Udstyr. Det har altsammen været i Or „den fra Udgangen af September, og rede til Observation, saa „ledes at der kun ventes paa klar Himmel, som fra denne Aars „tid sjælden findes saameget som 2 Dage i Træk.“ —

Beskrivelsen er jo meget summarisk. Derimod meddeler P. Horrebow i *Basis Astronomiae*, 1735, § 355 o. flg. ganske udførlige Oplysninger om det *Tusculanum*, som virkelig byggedes¹⁾. Han kendte det meget nøje, idet han som Rømers Elev selv i udstrakt Grad havde deltaget i Observationerne. Det er ogsaa klart, at han var nøje fortrolig med Observatoriet og de der anvendte Arbejdsmetoder. Men ganske vist, da han affattede sin Beskrivelse, eller i alt Fald da den udkom, var der gaaet en rum Tid, ca. 25 Aar, siden han sidst havde sat sin Fod der; han havde maaske overhovedet ikke været i Vridsløsemagle siden Rømers Død, og det mærkes hist og her, at hans Erindring svigter, hvad der selvfølgelig vanskeliggør Benyttelsen af hans Oplysninger. Foruden Beskrivelsen meddeler Horrebow paa T. VIII den her gengivne Plan og Situation, Fig. 3—4.

Bygningen var kvadratisk, 17 danske eller rhinske Fod paa hver Led²⁾, siger Horrebow, altsaa ca. $5\frac{1}{2}$ m. Gulvet laa en

¹⁾ Jvf. C. F. R. Olufsen, *De longitudine speculae Hauniensis*, 1850, S. 31 o. flg. — I. G. Galle, *Olai Roemeri Triduum*, Berolini 1845; passim.

²⁾ Rømers Optegnelse S. 95: $9\frac{1}{2}$ Alen = 19 Fod. Maaske er de 17 Fod Erindringsfejl hos Horrebow.

Fod lavere end Jorden udenom, idet Væggen udvendig var $5\frac{1}{2}'$, indvendig $6\frac{1}{2}'$ høj. Huset var altsaa lidt forsænket, sagtens for, om end kun i ringe Grad, at formindske Vindtryk og Temperatursvingninger. En Del af Rummet (paa Fig. 3 opad tilhøjre) var opdelt som et Slags Opholdsrum med Ildsted ved den ene Væg samt en Hvilebæk (*lectus*). Dette svarer sikkert til den i Udkastene (S. 92) betegnede „Forstue“.

Hovedrummet blev herved uregelmæssigt, nærmest vinkelformet. Ved Væggen fandtes i Hjørnerne 4 Ure, anbragte parvis, samt Støtterne til Instrumenterne, hvis Axe laa $3\frac{1}{2}'$

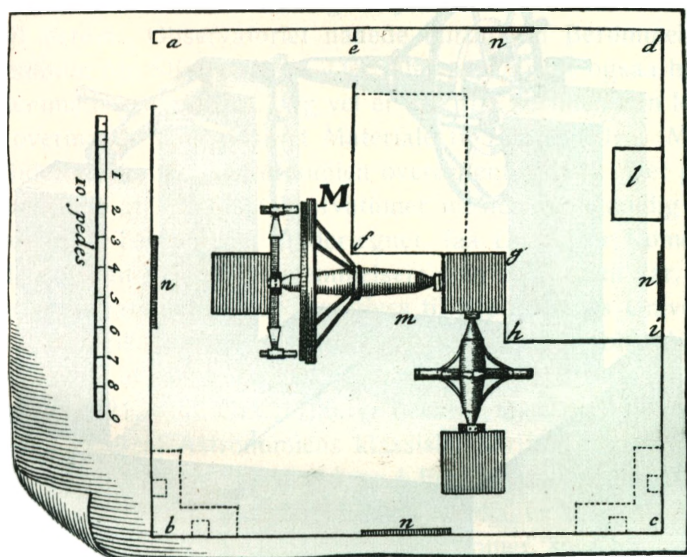

Fig. 3. Observatorium Tusculanum.

c, f, g, h, i: Opholdsrum; a, e: Døre; b, c: 4 Ure; f: Hvilebæk.

over Jordfladen, altsaa vel $4\frac{1}{2}'$ over Gulvet. Støtterne til Kikkerterne var ikke opmurede, men bestod kun af svære Fyrrestolper, 3 ialt, saaledes at den ene var fælles for begge Kikkerter, hvoraf den ene var Meridiancirkelen, den anden Instrumentet i første Vertikal. Horrebow erkender, at det var en Fejl, at de to Instrumenter ikke var helt fri af hinanden (som de jo var i Rømers Plan, jvf. S. 92). Kikkerternes Omdrejningstappe var koniske, ikke cylindriske, udførte i Messing, der som bekendt ved Hamring kan faa en betydelig Haardhed

og Modstandsevne mod Slid. Instrumenternes haandværksmæssige Udførelse var dog ikke saa god, som Rømer havde ønsket. Kikkerterne var til Inddeling af Synsfeltet indvendig forsynede med Traade, 3 horisontale, 7 vertikale, af hvilke de 3 midterste var de mest brugte. Meridiankikkerten, som synes

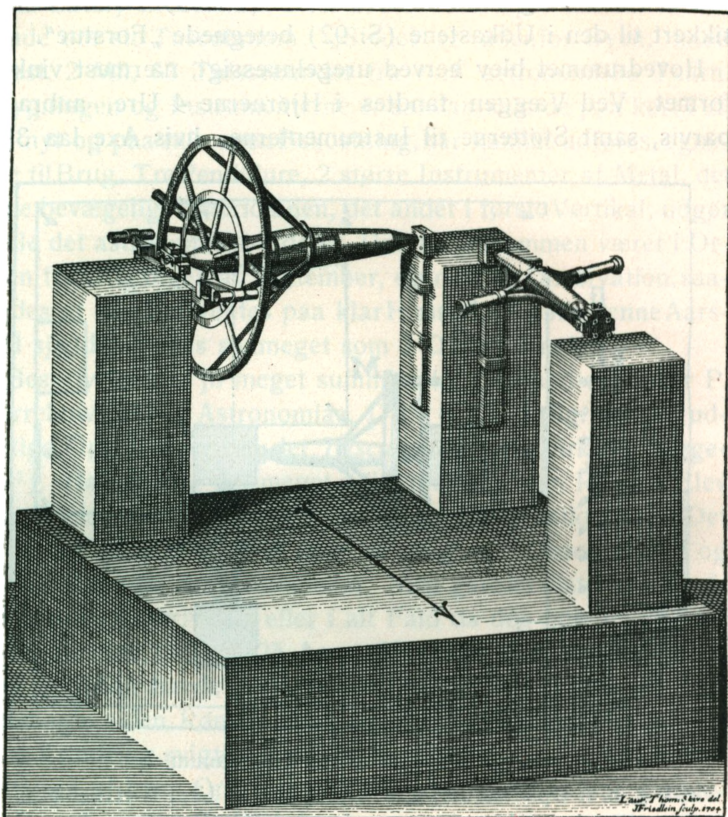

Fig. 4. Observatorium Tusculanum. Kikkertopstillingen.

at have været den mest benyttede, var 5 Fod lang, og dens inddelte Cirkel maalte $5\frac{1}{4}'$ i Tværmaal.

Observatoriet var altsaa færdigt i Efteraaret 1704 og var i Brug til Rømers Død 19. Sept. 1710. Hvad Rømer ønskede at naa, var et Observatorium, hvor Iagttagelserne kunde gøres med større Sikkerhed, „saaledes at Observationerne kan være paalidelige, i Kraft af deres indre Troværdighed mere end Observators, ikke saaledes, at der ikke kan fremkomme

Fejl, men saaledes, at Fejlene røber sig af selve Observationerne; og dernæst, at Observator — — har rigelig Tid. Ved det lodrette og det vandret bevægelige Instrument naas alle Stjerner af første og anden Orden, og der er god Iagttagelse af Polarstjernen“. Endelig nævner Rømer (i det foran nævnte Brev til Leibnitz), at han har truffet adskillige Indretninger til at værges sig mod Fejl. Hovedopgaven var altsaa at fremskaffe Iagttagelserne i saa ren Form som muligt, at yde et Materiale saa afklaret, at de uundgaelige Fejl røbede sig selv.

Naedes nu denne Hensigt? Ja, Samtiden var ikke i Tvivl derom. Observatoriet naede hurtigt en Berømmelse, der minder om Stjerneborgs. Der tales om talrige, ogsaa højfornemme Besøg derude. Og vel er der til Eftertiden kun levnet overmaade lidet positivt Materiale til Bedømmelse. Men det lidet vurderes af Astronomien overordentlig højt. Det gik jo saaledes, at Rømers Observationer næsten fuldstændig er tabte. I sit Testamente, undertegnet faa Dage før Rømers Død, traf han kun faa Bestemmelser; men en af dem var, at hans Observationer skulde overgives til Kjøbenhavns Universitet. De gik alle til Grunde ved Universitetsbibliotekets Brand. Kun et lille Parti, det berømte Triduum, 3 Dages Observationer 21.—23. Okt. 1706, er bevaret; men disse Observationer er et af Astronomiens klassiske Skrifter, og de er gjorte paa Tusculanum. Og disse i Forbindelse med en Del spredte Iagttagelser, som findes i *Adversaria*, er af en saadan Art, at de har givet de 2 belgiske Astronomer, som har gennemarbejdet hele Materialet, Grundlag for den Dom, at *paa Observatorium Tusculanum er moderne Observation grundlagt*.¹⁾

For øvrigt vides der meget lidt om Rømers personlige Ophold derude. Men det siges, at han tog derud, saa ofte Lejlighed gaves. Og i hvert Fald kan det vistnok siges med Sikkerhed, at han i den tidlige Morgenstund d. 6. Maj 1707 selv betjente Instrumenterne. Man ventede en Merkurpassage, som

1) „C'est là, peut on dire, que débuta l'astronomie pratique moderne“. Études sur les notes astronomiques contenues dans les *Adversaria* d'Ole Rømer. v. Biesbroeck et Tiberghien. Vidensk. Selsk. Oversigter, 1913, S. 213—314.

dog ingen Astronom i Europa helt nøje havde kunnet beregne. Det lykkedes Rømer at se det eneste, som paa dette Sted overhovedet kunde ses, nemlig dens allersidste Fase, idet Planeten lige ved Solopgangen, Kl. 4₁₀ passerede ud over Solens Skive. Adversaria indeholder Skitse og Notits med Rømers Haand. —

Ved Rømers Død 1710 var Basis for Observatoriet borte. Huset selv var jo uanseligt, nærmest kun et Læ for Kikkerterne, og er sikkert meget hurtigt blevet nedrevet eller er forfaldet, saa meget mere som det stod paa en lejet Grund. Rømers store Samling af Instrumenter (endnu 1776 nævnes 54) blev samme Aar af hans Enke overdragne til Konsistorium. Professor Schiwe vurderede dem til den betydelige Sum af 1647 Rigsdaler, der tillige med Godtgørelse for Rentetab, 53 Rd., ialt altsaa 1700 Rd., bevilgedes i Konsistoriums Møde d. 13. Dec. 1710. At Instrumenterne fra Tusculanum har været mellem de af Universitetet saaledes erhvervede, maa vist være sikkert.

Efter den Betydning, som Observatorium Tusculanum havde, og med dets nøje Tilknytning til Rømers Personlighed, er det naturligt, at Erindringen om det ikke svandt, samtidig med at dets Bygning borttoges. Gennemses de forskellige Topografier, findes da ogsaa hos alle en eller anden Notits om det. Men den nøjere Stedbestemmelse er hurtigt gaet tabt. Videnskabernes Selskabs Detailkort 1766 over Egnen vest for Kjøbenhavn har ud for (øst for) Vridsløsemagle By Betegnelsen „Rudera af Rømers Observatorium“, men uden noget Punkt paa Kortet. Byen er tegnet ganske signurmæssigt og slet ikke svarende til Virkeligheden, som en rund Klump Huse af forskellig Form. Efter den Plads, Paaskriften har, ser det ud til, at den Forvexling med Pilenborg allerede her er til Stede, som genfindes, lige til Navnet, i Badens Universitets Journal 1793 og senere. I Vridsløsemagle By var en saadan Forvexling ikke overraskende. Pilenborg var jo Herskabets, Bartholinernes Sæde, og Forholdet til Pilenborg var altsaa en Realitet. Derhos bestod Pilenborg mange Aar efter, at Observatoriet var forsvundet fra Jordens Overflade.¹⁾ Mere

¹⁾ Naar Stern, Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt 1836, taler om, at der „endnu findes Spor“, er det sikkert grebet ud af Luften; eller

uforklarlig er den hos flere Topografer optrædende Forestilling, at Observatoriet laa paa en (lille) Høj¹), medens andre henlægger det til Nærheden af Roskilde Kro, altsaa langt mod Øst paa Bymarken²). Forestillingen om, at det laa paa en Høj, fæstnede sig efterhaanden ved, at den anselige „Kongehøj“ ved Vridsløsemagle, skønt den 1780 ved Udskiftningen bærer dette Navn, senere ad Veje, der ikke længere kan spores, udpegedes som „Ole Rømers Høj“, som skulde have givet Plads for Observatoriet. I Egnen selv findes ingen Tradition for dette Navn, men det har ikke desto mindre fundet Vej til de senere Udgaver af Generalstabens Kort. Der er da Grund til at forsøge paa nøjere at bestemme Observatoriets Plads.

Mest nærliggende er det at forsøge at benytte de astronomisk-geodætiske Bestemmelser, som findes hos Horrebow. De kan jo nemlig umiddelbart indlægges paa et Generalstabskort. Desværre viser denne Vej sig hurtigt ikke at være farbar. Men det har sin Interesse at se dette i Enkelthederne.

Rømer siger, at Observatoriet laa 63 Tidssekunder fra (o: Vest for) „vort astronomiske Taarn“. Dette giver $0^{\circ} 15' 7,5''$ vestlig Længde fra Rundetaarn. Men indlægges denne Linie paa Kortet, rammer den helt østen for Vridsløsemagle Mark, i Herstedvester. Helt sikker var man nu heller ikke paa Længdebestemmelsen. Horrebow siger i „Basis Astronomiae“, § 364: „Jeg brugte længe som Forskel mellem Rundetaarns og Tusculanums Meridian 56 Tidssekunder, men efter omhyggeligt at have overvejet Sagen skynder jeg mig at fastslaa, at Tusculanum laa et fuldt Tidsminut mod Vest.“ Da et Tidsminut er 15 Bueminutter, er hans senere Resultat vel bedre end det første, men giver dog ligeledes en betydelig Fejl; en lignende findes i I. G. Galle's Antagelse, at Længden var, østlig for Paris, $0^{\circ} 39' 75,5''$.

Den astronomiske Længdebestemmelse er altsaa haabløs. Man undres maaske over en saa stor Usikkerhed paa Rømers Tid. Dog med Urette. Det er først Telegrafan og en langt se-

---

hans Hjemmelsmand forveksler de 2 Bygningers Plads. Der kunde vel endnu da have været Rester af Pilenborg at se.

1) Saaledes bl. a. Stern, l. c.

2) Saaledes bl. a. forskellige Udgaver af Trap's Danmark.

nere Tids Præcisionsure, der har gjort nøjagtige Længdebestemmelser mulige. Tyge Brahes og Keplers Bestemmelser havde endnu større Usikkerhed.¹⁾

Men nu *Bredden*. Det var Rømers Ønske, og bestemmende for den Plads, han valgte, at Tusculanum skulde ligge nøjagtigt Vest for Rundetaarn. Det er indlysende, at dette ved Brugen af Observationerne paa de 2 Steder var en stor Fordel, idet alle Omregninger simplificeredes. Horrebow er ogsaa med Hensyn til *Bredden* noget usikker, men han er i alt Fald klar over, at Rømer ikke helt havde naaet Maalet. Han siger, at Tusculanums Breddegrad ligger mellem $55^{\circ} 40' 59''$ og $55^{\circ} 41'$. Herved gaar han ud fra, at Rundetaarns Bredde er $55^{\circ} 40' 59''$, og at Rømer altsaa dog havde været nærved at naa sin Hensigt. Men desværre, Rundetaarns Breddegrad er $55^{\circ} 40' 53,4''$ ²⁾ Fejlen er altsaa ca. 6 Buesekunder, der omsat i Maal er 180—190 m. For Tusculanums Vedkommende er Fejlen vistnok noget større, 11—12 Buesekunder. — Heller ikke Usikkerheden i Breddebestemmelsen kan lægges Rømer til Last. Tyge Brahes Fejlgrænse er omtrent 3 Gange større; sikrere Bestemmelser naaedes først ved Newton.

Det er altsaa givet, at Forsøg paa ved Tilbagegning fra Observationerne at naa en virkelig brugbar Stedbestemmelse ikke fører til noget brugbart Resultat.

Imidlertid er der en anden Vej, ad hvilken man i alt Fald kan naa til en tilnærmelsesvis Bestemmelse. Der findes hos Horrebow spredt i *Basis Astronomiae* og *Atrium Astronomiae* Oplysninger om, hvorledes man paa Tusculanum korrigerede Iagttagelser og Instrumenter, og herigennem gives en Række indirekte Oplysninger:

Basis, 402³⁾: „Mod Syd fra Observatoriet, næsten i dets Meridian, stod der et Kors, paa en Digevoild. — — Korsets ene Arm var lodret, den anden vandret. Den vandrette Korsarm benyttede vi (hvad der paa en Maade ikke var rigtigt; den var nemlig i Virkeligheden lavere end Horisonten) som Horisont.“

¹⁾ Se bl. a. P. Dahlberg, *Jordkloden*, 1923, S. 24—25.

²⁾ Velvilligt beregnet for dette Arbejde af afd. Direktør for Gradmaalingen, Dr. phil. Franz Buchwald.

³⁾ *Basis* og *Atrium* er begge affattede paa Latin. Oversættelsen her er med en vis Frihed for at lette Forstaaelsen. Horrebows Sprog er undertiden noget slynget.

Dette Kors kan kun være *Snubbekors*; Stedbeskrivelsen er unøjagtig, aabenbart efter Hukommelse. Det staar jo ikke paa en Dige vold, men paa en Høj. Som bekendt har det maattet fornyes flere Gange, og man kan altsaa ikke være helt sikker paa, om det stod oprejst i 1704—10. Men det nævnes 1654, 1730 og 1745, og der vides intet om noget andet Kors i Nærheden af Vridsløsemagle.

· Endvidere Basis 1, § 443, hvor der tales om Korrektion af Instrumenterne ved Observation af to hinanden diametralt modsatte Punkter:

„Sydpunktet var Toppen af et Træ i Landsbyen Ishøj, Nordpunktet en Aabning i Skoven.“¹⁾

Hertil maa endvidere føjes en Bemærkning i Basis § 359:

„Sikkerlig har Rundetaarn, skønt det er højt, intetsteds, undtagen mod Syd, Fordelen af fri Horisont; disse Bekvem- og Ubekvemmeligheder deler det med Kikkerten paa Observatorium Tusculanum.“ Ved „fri Horisont“ maa forstaaes Havhorisont.

Sammenstilles nu dette, tilligemed Horrebows S. 84 nævnte Bemærkning, at Observatoriet laa paa et højere Sted af det aabne Plateau, fremgaar altsaa følgende: Observatorium Tusculanum har ligget meget nær Nord for Snubbekors. Det har ligget saaledes, at Havet har kunnet ses (i Syd), men saaledes, at den vandrette Korsarm paa det daværende Snubbekors saas lavere. Det skal ligge i Linie mellem Ishøj og en Aabning mellem Træerne i den nærmeste Skov i Nord, desværre et lidt ubestemt Punkt; den nærmeste Skov er Gandløse Ore. Endvidere skal Pladsen være paa et mere ophøjet Sted paa „Plateauet“, Bakkefladen Nordøst for Vridsløsemagle. Og endelig skal det, som anført foran S. 84, ligge Nordøst for Pilenborg og i kort Afstand. Saaledes bliver Beliggenheden med al Sikkerhed indenfor den paa omstaaende Fig. 5 betegnede Kreds. Herved kan der ikke lægges Vægt

¹⁾ I Rømers *Adversaria* S. 74 b findes endnu en Bestemmelse, med en øst—vestlig Linie. Desværre er den ikke forstaaelig. Østpunktet er Skorstenen af et mindre Hus, som synes at kaldes „Kvæsthuset“, Vestpunktet er mere ubestemt: mellem Træer i Landsbyen (Vridsløsemagle?). Et Hus synes overhovedet ikke at have ligget paa Bymarken øst for Byen. Mulig kunde der være Tale om et „Kvæsthus“ længere inde ad Kjøbenhavn til, men et saadant synes ikke paa viseligt.

paa Horrebows Angivelse af Afstanden, omtrent 100 Passus. Hvis herved forstaaes den romerske Passus = 5', bliver Afstanden for ringe. Den har i Virkeligheden været omtrent det dobbelte, ca. 1100' = 340 m, men dog kun en kort Spadsere-tur fra Landstedet.

Man kunde sige, at Linierne dog rykker nær hen til Kongehøjen, og at der altsaa maaske dog kunde være noget sandt i, at Kongehøjen var Pladsen. Paa Højens lidt afladede Top

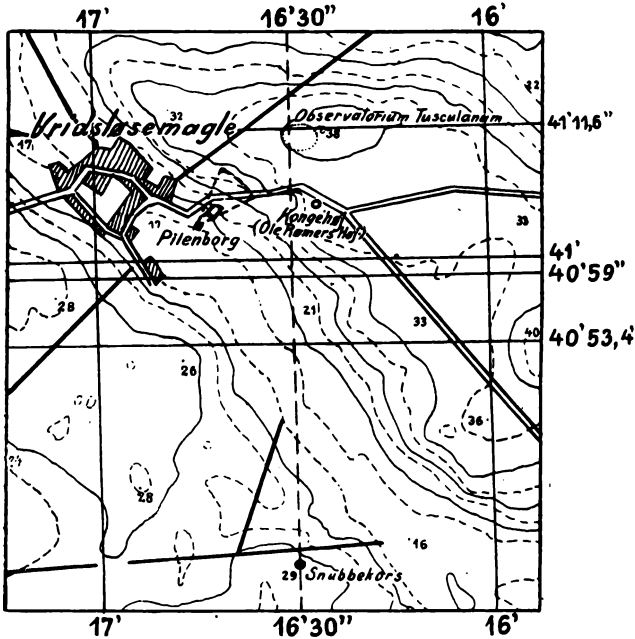

Fig. 5. Situation. Omrids af nuv. By. Pilenborg. Et derfra udg. Cirkelsnit angiver Retning og Afstand for Observatoriet efter Horrebow; endelig: Tusculanums antagne Plads.

kunde der lige være Plads nok. Men atter her er det saa heldigt, at en Bemærkning hos Horrebow giver et afgørende Vidnesbyrd. Han siger nemlig, Atrium, § 118, hvor der tales om, at Rømer vilde have Observatoriet til at ligge nøje paa Rundetaarns Breddegrad: „Og lettelig ser den, som betragter Observatoriets Beliggenhed, at just dette har været Aarsagen til at rejse det paa et Sted, for hvilket man hvert Aar i Leje maatte betale Bonden 1 Rigsdaler, endskønt der 200 eller 300,

ikke flere, Passus mod Syd laa en lille Høj, som var i høj Grad egnet for Observatoriet, og hvor man kunde have haft det uden denne Udgift!“ Ganske vist fejler den gode Horrebøw atter baade i Afstand og Retning, men ser man paa Kortet eller paa Forholdene paa Stedet, kan der vanskeligt være nogen Tvivl om Sagen.

Og der findes yderligere en lokal Tradition, som henlægger Observatoriet just til et Punkt paa det Fig. 5 betegnede Sted. En ældre Mand i Vridsløsemagle erindrer, at der her i Nærheden i hans Ungdom var et Sted med en Del Sten i Jorden. Han spurgte sin Fader, hvos disse Sten vel kunde stamme fra, og fik det Svar, at der i gamle Dage havde været Stjernekeri der.¹⁾ I Virkeligheden stammede Stenene vist fra en sløffet Langdysse, „Rodysse“. Men hvad der er af Tradition, viser altsaa *ikke* til Kongehøjen. Og naar Observa-

Fig. 6. Kongehøj („Ole Rømers Høj“).

toriet laa paa et Sted, hvoraf der skulde betaales Leje, forstaaes saameget lettere, at det er borttaget hurtigt efter Rømers Død.

Pilenborg havde en noget længere Eksistens. Antageligt har „Lysthuset“ existeret til omkring 1740. I 1720 havde Bartholinerne ved Mageskifte med en dem tilhørende Gaard i Vridsløselille erhvervet sig en Ejendomsgaard i Byen og derved knyttet sig endnu stærkere til Stedet. Men Glansen om Stedet svandt alligevel med Tusculanum. Kun svagt spores Pilenborg gennem Kirkebøgerne. I Daabsprotokollen for Sengeløse Sogn nævnes 1733: „Dom. Judicia havde Jesper Olsen ..... en ung Søn til Daab og Christendomb, som blev kaldet Oluf; Doctor Hans Bartholins husholderske bar barnet“. Og samme Aar, Festo omnium Sanct, ved en anden

¹⁾ Meddelt af Gaardejer N. L. Nielsen.

Daab: „Hans Høyærværdighed Doct. Bartholinus (!) Husholderske paa Pilenborg, Mademoiselle Karen bar Barnet.“¹⁾ Endnu i dette Aar har altsaa Pilenborg været til, siden Bartholinerne holdt en Husholderske paa Stedet. Men efter Caspar Bartholins Død 1738 og Hans Bartholins 1739 er det formentlig opgivet og nedrevet. Maaske ligger et Fingerpeg i, at Rømers Enke just 1739 skænkede „Adversaria“ til Universitetsbiblioteket. Saalænge Pilenborg bestod, havde Bogen en naturlig Plads som Relikvie paa dette Sted.

Huset skulde ganske vist hjembydes Universitetet. Men den allerede temmelig gamle Bygning har næppe, selv om dette er sket, kunnet have nogen Interesse længere. Acta Consistorii mangler dog for de omliggende Aar, saaledes at det ikke kan ses, om det er sket eller ikke.

Af Tusculanum er der altsaa ikke længere Spor, af Pilenborg kun svage Rester. Selv om der ikke er gammel Tradition for at knytte Kongehøjen til Rømers Navn, kunde det da maaske være tiltalende nu at fastholde denne Tilknytning, saaledes at man ogsaa i Fremtiden betegner den som „Ole Rømers Høj“ og derved fastholder Mindet om ham nær det Sted, hvor en ikke uvæsentlig Del af hans videnskabelige Ger- ning udførtes.

TILLÆG.

Ole Rømers Testamente.

Efter „Sjællandske Registre“ oprettedes Rømers Testamente under 13. Sept. 1710 og confirmeredes 19. Sept. s. A. Det havde følgende Ordlyd:

— Kiendes ieg underskrevne Ole Rømer, at som den almægtige Gud haver ladet mig leve nu paa det tolvte Aar udi et kierligt og eenigt Egteskab med min Kiere Hustru Else Malene Bartholin, hvorefter hans navn være lovet, og det ikke haver behaget den gode Gud, at at give os livs arvinger; Jeg og hvis mig af Høy-Kongel. Naade af Hans Mayts min allernaadigste Overherre og Konge, og Hans Hlw. Fader Salig og Høylovlig Ihukommelse haver allernaadigst været

---

¹⁾ Gaardejer N. L. Nielsen har velvillig gjort mig opmærksom paa disse Notitser.

tillagt til min underholdning mesten deel haver anvendt og bekostet paa mine *astronomiske observationer*, som ieg altid haver *æstimered* over alt det ieg haver kiend (?) i Verden, saa ieg ikke selv veed, hvad ieg kand efterlade for min kiere Hustru; da haver ieg nu; paa min allernaadigste over Herres og Konges allernaadigste behag og *Confirmation* giort følgende *Testament* som efter min død uryggelig skal holdes, nemlig at bemeldte min kiere Hustru *Else Malene Bartholin* skal uden nogen forsegling, Registrering eller Vurdering, nyde alle vores efterladte fælleds Midler, med hvad navn de nævnes kand, og være min eeneste arving, dog at hun giver og betaler til mine Søster børn som følger, nemlig *Ane Aagaard* To Tusinde Slettedaler, *Mag. Christen Rømer Aagaard* Et Tusind Slettedaler, *Christine Cathrine Aagaard* Fem Hundrede Slettedaler og *Benedicte Maria Aagaard* Fem Hundrede Slettedaler, som gjør tilsammen To Tusinde Sex Hundrede, sex og tredsindstiuge Rigsdaler 4 m (mark) danske, hvilke 2666 Rd. 4 Mk., naar de efter min død tilsammen betaales af min kiere Hustru, da skal hun for videre arv Søgning af mine arvinger aldeles fri være, og alt det øvrige Vores Efterladenskaber, naar den bortskyldige giæld er betalt, som sit eget allene nyde og beholde, dog hvad mine Astronomiske observationer, om hvilken oven er meldet, angaar, da agter ieg derom at gjøre een særdeles *Disposition*, hvilken skal findes i min Kiere Siælesørgers Velædle *Professor Christen Worms* Hænder, til bekræftelse haver ieg dette med egen haand underskrevet og forseiglet og aller tienligst begiered Hans Excellentz Høyædle og Velbaarne Geheime Raad Hlw. *Mathias Moth* og Velædle Professor *Christen Worm*, dette med mig til vitterlighed at underskrive og forsegle. Kiøbenhavn den 13 Septembris Anno 1710.

O. Rømer.

L. S.

Til Vitterlighed efter begiering *M. Moth*.

Til Vitterlighed efter begiering *C. Worm*.

(L. S.)

Confirmationen indeholder følgende Bemærkning: „— dog skatte og tiende penge samt ald Os tilkommende arvefaldsrettighed i alle maader uforkrenket, saa og, at der strax

betales 30 Rigsdaler, halvparten deraf til vor Frelsers Kirke i Christianshavn, og den anden halve part til Navigations Skolen paa vort Landværn.“

Rømers Død indtraf d. 19. Sept. s. A.

Under 3. Okt. bevilgedes det, at „Liget maa staa paa Kirkegulvet under parantationen (Parentationen, Sørgetalen), og at Sangklokkerne maa lade sig høre ved Ligbegængelsen 3 Timer over den ordinære Tid. Jordefærden fandt selvfølgelig Sted fra Vor Frue Kirke.

Smaastykker.

Hans Tausen og St. Ibs kirke i Roskilde.

Af sognepræst *Th. Aaholm*, Vojens.

Da planen om restaurering af St. Ibs kirke i Roskilde for et par år siden blev bragt offentligt frem, kom også den ytring, stærkt understreget, at Hans Tausen havde været den første evangeliske sognepræst ved denne kirke. Det var for adskillige en noget overraskende oplysning, da dette forhold egentlig ikke havde været kendt før. Såvidt vides var kilden en artikelrække, hvis forfatter var daværende inspectør A. Poulsen, St. Jørgensbjerg skole, og som i sin tid fremkom i Roskilde Tidende; bemeldte artikler foreligger i særtryk. Imidlertid er denne kilde på dette punct næppe særlig pålidelig, og forfatteren fremfører ikke skygge af bevis for sin oplysnings rigtighed; de actstykker, som er bevaret fra den tid, giver ikke noget holdepunct for antagelsen af, at Hans Tausen har været sognepræst ved St. Ib, og de nyere undersøgelser om Hans Tausens liv ejheller.

Navnlig på grundlag af de oplysninger, som afdøde sognepræst, dr. theol. H. F. Rørdam gennem af ham fremdragne actstykker har leveret om Hans Tausen og dennes virksomhed i Roskilde, skal her meddeles, hvad der med sikkerhed kan siges om denne sag:

Bughagen omtaler i et brev af 28. dec. 1538 til Christian III, at borgmester og råd i Roskilde ønskede Hans Tausen som deres tredje sognepræst, da de to sognepræster, som i forvejen var ansat, ikke var tilstrækkelige. I februar 1538 er Hans Tausen i Roskilde som læsemester (*lector theologiæ*), og fra september 1539 er bevaret 2de breve fra capittet i Roskilde, hvorved der tillægges ham 50 gylden eller jakobsdaler samt fribolig i en cannikeresidens; i det ene af disse breve nævnes H. T. blot som „mester“, i det andet som „mester Hans Tau-

sen, prædicant og læsemester her hos domkirken"; ved et brev af 8. juni 1539 fra rector og professorer ved Københavns universitet tillægges der ham bispetienden af Glim sogn; i dette brev nævnes han som „Magister Joannes Tausen, Theologie baccalaureus ac publicus in Ecclesia Roschildensi sacrorum litteratum professor“ (mester H. T., baccalavr i theologi og offentlig lærer i den hellige skrift ved kirken i Roskilde). Disse actstykker er optrykt i Ny kirkehist. saml. III, pag. 22 ff., og giver intet holdepunct for antagelsen af H. T. som sognepræst ved St. Ib, ja end ikke som *sognepræst* ved domkirken. Den nyeste biografi af H. T. (af prof. theol. J. Oskar Andersen i Kirkeleksikon for Norden IV, pag. 500 ff.) leverer ej heller noget holdepunct i denne sag, ligesom det kan bemærkes, at Wibergs præstehistorie først 1571 kender en sognepræst ved St. Ib, nemlig Jørgen Henriksen Flinth, død 1607; Hundrup: Præster ved Roskilde Domkirke efter Reformationen, ved lige så lidt.

Det er muligvis Bugenhagens ovennævnte Ytring om „den *trede* sognepræst“, som har foranlediget antagelsen af H. T. som sognepræst ved St. Ib; men i denne forbindelse maa det erindres, at 1537 synes der endnu at have været følgende kirker i Roskilde og i brug (?) foruden domkirken: St. Peders kirke (synes at have været brugt endnu 1555, jfr. kongens klemmebrev af 9. maj 1555, hvis det ikke der er en skrivfejl for Spidalsbjærg (St. Jørgensbjærg), da kongebrev af 21. januar 1539 siger, at St. Peders kirke er nedlagt), Allehelgens kirke (var nedlagt 21. januar 1539); Gråbrødre (= Hellig Trefoldigheds?) kirke (sognekirke indtil 1575), St. Mikkels kirke (nedbrudt 1575), Vor Frue kirke (fik sine sognegrænser omlagt if. kongebrev af 21. jan. 1539), St. Ib og udenfor byen Spidalsbjærg (St. Jørgensbjærg). Med Bugenhagens ytring siges næppe mere end, at der på den tid blandt præsteskabet i den temmelig papistiske by Roskilde var 2 evangeliske sognepræster, men at en tredje var nødvendig, eftersom det papistiske præsteskab var talrigt; de bevarede actstykker siger intet om, at H. T. blev *sognepræst* i Roskilde, og der er end mindre en eneste antydning af, at han har haft nogen forbindelse med St. Ib. Det vides, at præsten ved St. Ib en tid lang var succentor ved domkirken, men en succentor var en art kirkesanger, som ledede et chor ved vekselsang, og der foreligger intet om, at H. T. har haft en saadan stilling.

Det maa herefter antages, at det beror paa en misforståelse, som ikke har rod i nogen bekendt virkelighed, når man siger, at Hans Tausen har været sognepræst ved St. Ibs kirke i Roskilde.

Ligbegængelse i Hollænderbyen i Aarene omkring 1840—80.

Af *Dirch Jansen*.

Naar en afdød skulde stedes til Hvile for at sove den lange og sidste Søvn, foregik Begravelsen i ovennævnte Tidsrum efter gamle og nedarvede Traditioner, og hvad her meddeles, er, hvad der er oplevet og genfortalt af ældre her i Hollænderbyen.

Ved forekommende Dødsfald, f. Eks. af en Gaardmand, var det første, der foretoges, at faa sendt Bud til Slægt og Venner om Dødsfaldet. Budet var i Reglen Pigen paa Gaarden, som gik omkring og lod vide, at vor Far var død paa det indtrufne Klokkeslet.

Dernæst gik der hurtigst muligt Bud til Byens eller den nærmeste Snedker, om han vilde komme og tage Maal af den afdøde for derefter at faa lavet en Kiste. Naar Kisten var tømret sammen, blev den altid overstrøget med Lim og Kønrog, men i førnævnte Tilfælde fik Kisten yderligere et ekstra Overtræk af Kønrog, samtidig med at den blev overdrysset med fint Sand gennem en Sigte eller et Sold, for at den kunde faa et fløjsagtigt Præg. Kistelaagets Hjørner var dekoreret med Pistonier (Billedskærerarbejde).

Paa Laaget var som Regel anbragt en Blikplade, hvorpaa Mandens Navn var paamalet, og desuden et lille Vers med Lovord over den hensovede. Bærestropperne, som tidligere var Jernhanke, var Reb, omvundet med sort Stof.

Inden Kisten blev færdig, blev Liget anbragt paa det store Egetræsbord, som i Reglen fandtes paa enhver Gaard i Storstuen eller, som den rettere kaldtes, „Op paa Kælderen“, fordi der altid var Kælder under denne Stue.

Liget henlaa paa Bordet, indtil der paa den 3die Dag skulde være „Kistelæg“.

Selvfølgelig var Liget iført sit Ligtøj. Ligskjorten var udsyet med Hvidtværk ved Haandlinningen; over Ansigtet laa en Svededug, som var kantet med Hulsøm. Til at dække det hele brugtes et meget fint Hørlærredslagen, rigt udstyret med Hvidtværk. Saaledes henstod Liget til Begravelsesdagen paa en Slags „lit de parade“.

Til „Kistelæg“ blev særlig den nærmeste Slægt indbudt for at have en fælles sidste Time med afdøde. De mødte blev opvartet med Kaffe og Rosinbrød.

Til Begravelsen, som i Reglen indtraf den 8de Dag efter Dødsfaldet, blev alle i Byen (saavel Gaardejere som Husmænd) bedt af to unge Karle (i 16—18 Aars Alderen), som hvert Sted udtalte, at de skulde hilse fra N. N., om de og deres Kone vilde følge N. N. til hans sidste Hvilested og møde Kl. 2

i Hjemmet. Ved denne Tid begyndte Kirkeklokkerne at ringe og blev ved uafbrudt, til Ligfølget kom til Kirken, som Regel først ved Femtiden eller deromkring.

Selv om det var strengt at være Ringer, blev der aldrig klaget derover, thi denne blev altid godt aflagt baade med Penge og Fødevarer, som blev sendt op i Taarnet. Saavel Mad som Drikke blev nydt med Velbehag, medens Præsten holdt sin lange Ligtale. Denne blev ved Præstens gode Vilje ofte afskrevet til de efterlevende, som heri saa en Trøst og Husvælselse for det lidte Tab.

Naar Ligtoget satte sig i Bevægelse hjemmefra, blev Liget altid baaret til Kirken af 12 unge Karle (Gaardmandssønner). Disse gav Møde 1 Time før det øvrige Følge, for at de i Ro kunde sætte sig til Bords og faa lidt at styrke sig paa til den paafølgende ofte anstrengende Tur. Liget skulde jo bæres hele Vejen, selv om det var fra en fjerntliggende Udflyttergaard. Disse unge Karle hørte til „Byens store Laug“ og fik hver især 1 Rigsdaler.

Efter Liget fulgte den nærmeste Slægt, Mændene bar Nationaldragt og fulgte alle barhovedet, med den høje Hat i Haanden, ligegyldigt hvor langt der var til Kirken.

Derefter fulgte Enken og konfirmerede Døtre; de bar alle „Jøb“, som var den dybeste Tilkendegivelse for Sorg. (Var

Kone med Jøb.

Døtrene ukonfirmerede, bar de blaa Hat og graat Forklæde.) Alle Koner, som var med i Følget, bar ligeledes graat Forklæde tillige med „Jøb“, som bestod af et sort, foldet Klædeskørt, som blev hægtet om Livet ud over det andet Skørt og Forklæde, derefter blev det taget op fra neden over Hovedet, som herved blev dækket undtagen en lille Lysning, hvor man kunde kigge ud for at orientere sig. Ved at manøvrere paa denne Maade med Skørtet, som var foret med rødt og blaat Stivelærred, fremkom et vifteformigt Parti paa vedkommendes Ryg, hvor man fik de hollandske nationale Farver frem, mod hvilke de var tro til Døden. Et Eksempel af dette ejendommelige Klædningsstykke, som var i min Samling, findes nu paa Amagermuseet; det har tilhørt min Hustrus Bedstemoder, Marchen Chrilles Pittersdatter, f. 1814. Ved en Begravelse Aar 1851 var der ikke mindre end tresindstyve, som bar denne Sørgedragt, hvis Navn har sin Oprindelse fra Bibelen (Job med Sorgerne).

Alle disse Koner gik to og to og dannede paa denne Maade et langt Følge — Konerne gik nærmest efter Liget og efterfulgtes af Mændene, som gik i samme Orden og sluttede Følget. Et saadant ceremonielt Ligfølge tog ofte saa lang Tid, at der gik et Par Timer, inden man naaede til Kirken. Ligtalen var præget af Guds frygt, og i Reglen mindedes de Ting i den afdødes personlige Livsvandel, der kunde tjene til Eftertanke og Eksempel for det samlede Følge.

Naar Liget blev sænket i Graven, blottede alle Hovedet, hvorefter Præsten foretog Jordpaakastelsen, som afsluttedes med en Bøn for den hensøvede.

Ligbærerne tog saa fat med at tilkaste Graven i Overværelse af hele Følget. Efter at Gravhøjen var ordnet, kom Strøpigerne med deres Sandposer og Vintergrønt og strøede det ud over Graven; dette udgjorde den væsentligste Gravpynt.

Kransenes Tal var ikke stort. De var som Regel af Blomster og Grønt fra Giverens Have. Hvem som efter Begravelsen var bedt om at følge med hjem, efterkom det gerne; de blev opvartede med Risengrød, Kalvesteg eller Oksesteg, hvortil Mændene kun fik Øl, det saakaldte Gravøl, medens Konerne fik Kaffe og Rosinbrød.

Dagen efter kom de fattige og fik Rester af Steg og Risengrød og ofte en Skilling med, naar det var fra velstaaende Hjem.

Præst, Brandstifter og Kvaksalver.

Af A. P. Andersen, Gadstrup St.

En tidlig Novembermorgen i 1806 opstod der Ild i Nygaard, Provst Rachløvs Ejendom i Snoldelev. Det var en Brand, som man maatte tage alvorligt. Ganske vist var Gaarden ubeboet, men den rummede Provstens Bibliotek og hans berømte, meget kostbare Malerisamling, der var assureret for 12,000 Daler i det gejstlige Brandsocietet. Derfor klemte Degnen med Kirkeklokkerne, saa det lød vidt ud over Eggen, og der var stor Forvirring i den lille By — kun ikke i Provstens egen Stue derovre i Præstegaarden. Hele Landsbyen var i Oprør, Familien i Præstegaarden løb forvildet rundt, men Provsten, der havde alle Nøglerne til Nygaard, viste sig ikke. Han sov nok fra det hele. Og dog var der en Mand, som paastod, at han havde set Lys bag Skodderne i Provstens Værelse kort efter, at Degnen ved Firetiden havde begyndt at røre Klokkerne.

Men Vinden bar fra, og Provst Rachløv paastod siden, at han intet havde hørt, intet havde anet, før han henad halvseks kom ud i Køkkenet. Saa snart han der fik Underretning om Branden, begav han sig paa Vej til Nygaard, men inden ret længe mødte han Nabopræsten, G. M. Münster fra Gadstrup, og denne fortalte ham, at Gaarden var nedbrændt.

Saa gik Rachløv tilbage til Præstegaarden, drak Te sammen med sin Embedsbroder og vandrede derefter til Brandstedet.

Der blev holdt Forhør. Flere Dage var Politimesteren i Virksomhed, men der blev ikke skaffet Lys i Sagen. Provst Rachløv mente, at Ildens Opstaaen skyldtes en Gnist fra en forbipasserendes Pibe eller Fyrtøj. Han og Familien var for fjorten Dage siden flyttet fra Nygaard, som han selv ejede, over i Præstegaarden, og en Del af Malerisamlingen skulde være flyttet med, men inden det blev til noget, laa Nygaard i Aske. Provst Rachløv var meget fortvivlet over den ulyksalige Brand, der efter hans Sigende voldte ham et Tab af over 14,000 Rigsdaler. Men der var andre, som var helt fortvivlede. Saa snart Branden rygtedes, blev der Sorg og Skræk hos alle de sjællandske Præster, der som Interessenter i det gejstlige Brandsocietet skulde dele Skaden.

Det var jo en betydelig Sum, der var Tale om — Provst Rachløvs Assurancebeløb var langt højere end nogen andens —, og Interessenterne fik travlt med at regne ud, hvor meget hver for sig vilde komme til at betale. For flere af dem kunde det blive 4—500 Daler eller derover, og mange Præster vilde blive nødt til at gøre stor Gæld, hvis de virkelig skulde dække

deres Andel af Brandskaden. Den gejstlige Brandkasse var en gejstlig Institution. Allerede for 14 Aar tilbage havde Rachløv skrevet i „Minerva“, at de „Tilstød“, som de brandlidte fik, ikke var store nok, og siden udgav han en hel Bog om det samme.

I 1805 blev Brandsocietetet virkelig underkastet forskellige tidssvarende Forandringer, og saa var Provst Rachløv der straks for at faa sin kostbare Malerisamling assureret. Siden da gik mangan Præstemand i hemmelig Ængstelse for, at Samlingen i Snoldelev en skønne Dag skulde brænde. Og der svandt kun et Aar, før Frygten viste sig begrundet. Havde man dog blot ikke indrømmet Provsten denne Assurance, som nu vilde bringe mere end én Præst i Nød og Elendighed.

Havde man dog blot lyttet lidt mere til de hundrede Betænkeligheder, som var fremme, da Assurancen skulde tegnes, og til de sære Rygter, der gik om Provstens Erhvervelse af denne kostbare Malerisamling! Hvor havde Provst Rachløv i Grunden faaet sin Rigdom fra? Han var selv Præstesøn, opholdt sig i 1760'erne som Huslærer hos den fynske Herregaardsfamilie Hagedorn, rejste en Tid lang i Tyskland, Frankrig og Italien og blev i 1769 ansat som Sognepræst i Snoldelev, siden tillige som Provst i Tune Herred.

Der sad han nu med sin Ejendom Nygaard, et ret stort Bibliotek og en Malerisamling, der vidnede om en overordentlig Kunstsans. Han havde haft Samlingen, der omfattede 500 Malerier af berømte Kunstnere, med fra Udlandet — ingen vidste noget nærmere derom. Den snoldelevske Malerisamling blev af alle kyndige prist i høje Toner, og der faldt mange rosende Ord til Rachløv, fordi han havde skaffet en saadan Skat indenfor Fædrelandets Grænser. Og i de følgende Aar blev Rachløv og hans Malerisamling jævnlig nævnt med den største Anerkendelse rundt om i Blade og Tidsskrifter. Den gode Provst begyndte at spekulere paa, om han ikke kunde faa en smuk aarlig Livrente ved at lade den saa meget omtalte Samling overgaa til Staten.

Men oppe i Trondhjem sad en gammel Etatsraadinde af Slægten Hagedorn, som ved tilfældig at læse noget om Rachløv og hans Malerier kom til at tænke paa Huslæreren Rachløv, som fra Herregaarden paa Fyn blev sendt til Dresden for at varetage Arvingernes Tarv efter en gammel, kunstelskende Herre af Slægten Hagedorn, men kom hjem med den Besked, at der intet var til Hagedornerne herhjemme. Den gamle Dame sad og tænkte paa dette og fik sine Tvivl, og hun henvendte sig til sin Fætter, den senere Gehejmestatsminister Steman, der dengang var Amtmand i Sorø, og bad ham undersøge den Sag. Amtmanden kom hurtigt efter, at to Hagedorner var døde under Sorø Fattigvæsen, og at Amtet derved havde faaet

Arveretten, og ved at sætte sig i Bevægelse varede det ikke længe, før man fik Beviser for, at Rachløv i Aaret 1760 havde modtaget og kvitteret for Arvegodset nede i Tyskland — baa-de Penge og Effekter —, deriblandt Malerisamlingen, og saaledes var en Bedrager.

Der blev imidlertid taget meget mildt paa den Snoldelev Præst, idet der — uagtet hans Bedrageri var klart — blev givet ham Valget imellem at udstede en Obligation paa 16,000 prøjsiske Thaler til Hagedorns efterladte — Pengene skulde betales i den kommende Termin — eller ogsaa blive kriminellet tiltalt for Bedrageri. Naturligvis valgte Provst Rachløv det første og skaffede ogsaa den forlangte Kaution for Pengenes Udbetaling i rette Tid. Pengene blev dog først betalt 1808.

Men hvor stille den Ting end var gaaet af, var der imidlertid sivet lidt ud, og Præsterne begyndte at ane, hvorfor Rachløv samme Aar havde ladet sin Samling assurere for 12,000 Rigsdaler, og nu protesterede de mod at udrede den store Brandskadeerstatning.

I Stiftsbiblioteket i Roskilde findes saaledes en hel lille Bog om dette Emne, skrevet af Provsten for Voldborg Herred, Th. S. Heiberg, under Titlen: „Udsigt over den mærkelige Ildbrand i Snoldelev den 14. November 1806“. Den er et Angreb paa Brandforhøret, hvilket Provst Rachløv lod trykke og udgive. Præsterne gik til Biskop Balle og forelagde ham Sagen; men Rachløv havde ogsaa gode Hjælpere, som talte hans Sag. Det endte dog med, at det gejstlige Brandsocietet betalte Provst Rachløv de 12,000 Rigsdaler, men samtidig opløstes Societetet. Det gik sørgeligt ud over de gejstlige Interessenter, som led under denne Erstatning længe, længe efter.

Men naturligvis, Rachløv led selv under alt dette. Hans tidligere store Anseelse gik tabt. Alligevel blev han mærkeligt nok i sit Embede endnu nogle Aar og blev først afskediget 1811. Aaret efter døde han i Fattigdom, ca. 70 Aar gammel.

Men medens han var i Snoldelev, drev han Kvaksalveri efter en stor Maalestok, og der blev talt meget om den kloge Provst i Snoldelev. Han brugte den Trafik at forsvinde, naar en Patient kom ind. Præstefruen bød den syge til Sæde og fik ham udfrikket om alt Sygdommen vedrørende, idet hun samtidig beklagede, at Manden var i Marken, men kom om et Øjeblik, da der var gaaet Bud efter ham. Imedens stod Provst Rachløv bag Døren og lyttede, og naar han saa ad en Omvej var naaet ind i Stuen, var han Mand for at sige den syge alt, hvad han fejlede, før denne fik fortalt det. Det gav jo en vældig Tro paa hans Dygtighed.

Det gik altsammen godt, indtil en gammel Bondekone gennemskuede hele Historien, og saa svandt ogsaa den Herlighed.

Det var nok ellers Overhofmarskal Hauch, hvis Kone Rach-

løv havde kureret, der holdt sin Haand over Rachløvs Kvak-salverier og fik det medicinske Fakultet til at lukke Øjnene. Men Rachløv gav ikke blot sine Patienter Medicin, de fik ofte et lille Vers med, f. Eks.:

Til en Frue
med noget for Snue.
Min Frue, dette første De i en Morter støder,
derefter tager De et Klæde over sig,
kast Pulveret saa paa et Fyrfad, fuldt af Gløder,
drag Røgen langsomt op! Det hjælper visselig.

Rachløv udgav en større Verssamling i Aaret 1793 „til Bedste for Skoleholder, Kirkesanger og Enkekassen i Sjællands Stift“, som indeholder mange Slags „Tanker“ paa sine flere Hundrede Sider.

En gammel, nu afdød Mand i Snoldelev har fortalt mig, at hans Fader havde meddelt ham, at dengang Englænderne i Aaret 1807 truede med at gøre Landgang paa Sjælland, kom Bønderne fra Karlslunde, Karlstrup og de øvrige Kystbyer drivende med deres Kvæg. Det var deres Hensigt at skjule det i Skovene. Men ved Snoldelev By var dengang et Led, og her stod Provst Rachløv og tog imod Bønderne, efterhaanden som de kom, og viste dem tilbage, idet han forklarede dem, at det var Galmandsværk, da Englænderne efter hans Formening netop vilde følge Skovene, naar de gjorde Landgang, hvilket ogsaa viste sig at være rigtigt.

Love, Bestyrelse etc.

Love for Historisk Samfund for Københavns Amt.

§ 1. Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans og Interesse for Amtets Historie. Dette søges naaet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved Afholdelse af historiske Foredrag,
- 3) ved Indsamling af Arkivstof,
- 4) ved Udflugter og Møder,

samt ved paa enhver anden Maade at støtte Bestræbelserne for at fremdrage Egnens Historie og bevare dens historiske Minder.

§ 2. Samfundet ledes af en Styrelse paa mindst 11 Medlemmer, der afgaar med Halvdelen hvert Aar. Den vælges af en Generalforsamling ved almindelig Stemmeferhed paa 2 Aar.

§ 3. Til Støtte for Styrelsen vælges paa Generalforsamlingen Repræsentanter for Amtets forskellige Egne til Varetagelse af Foreningens Tarv. De samles saa vidt muligt en Gang aarlig. De afgaar med en Trediedel ved hvert Aars Generalforsamling, de to første Gange efter Lodtrækning. Repræsentanterne skal være bosatte indenfor Gl. Roskilde Amts og Københavns Amts Omraade samt i København.

§ 4. Til Bestridelse af Foreningens forskellige Formaal deler Styrelsen sig i et Forretningsudvalg og 3 Sektioner, nemlig Tidsskrifts-sektionen; Foredragssektionen og Arkivsektionen; de bestaar ordinært af 3 Medlemmer hver.

§ 5. Generalforsamlingen afholdes hvert Aar i Roskilde, hvor Formand og Kasserer aflægger Beretning og Regnskab, ligesom Sektionerne aflægger Beretning om deres Virksomhed.

Generalforsamlingen vælger tillige 2 Revisorer, der vælges paa 2 Aar og afgaar skiftevis.

§ 6. Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig eller 35 Kr. en Gang for alle. Hvert Medlem modtager gratis de Skrifter, som Samfundet udgiver. Udmeldelser skal ske senest 1. Juli i Regnskabsaaret.

§ 7. Aarbogen udsendes saa vidt muligt i November Maaned. Den søges udvekslet med andre historiske Samfunds og Foreningers Publikationer, som samles i Roskilde-Arkivet.

Bestyrelsen

bestaar af følgende Medlemmer:

Civildommer P. Buch, Formand.

Direktør Bülow, Køge, Næstformand.

Boghandler A. Flensborg, Kasserer.

Direktør A. Fang.

Etatsraad Matthissen, Roskilde.

Frk. Marie Christophersen, Højelse.

Lektor Heuer, Roskilde.

Gaardejer N. L. Nielsen, Vridsløsemagle.

Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt, Roskilde.

Premierløjtnant Otto Smith, Frederiksberg.

Overlærer H. J. Hansen, Køge.

Adjunkt Arhning, Roskilde, Sekretær.

Fabrikant Jensen-Darup.

Forretningsudvalg: Civildommer Buch, Direktør Fang og
Etatsraad Matthissen.

Tidsskriftssektionen: Lektor Heuer, Premierløjtnant
Smith, Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt og Direktør Fang.

Foredragssektionen: Civildommer Buch, Premierløjtnant
Smith og Direktør Fang.

Arkivsektionen: Civildommer Buch, Direktør Bülow, Frk.
Marie Christophersen, Fabrikant Jensen-Darup og Frk. Lønholdt.

Revisorer: Proprietær Meyn, Roskilde, og Proprietær Nielsen,
Veddelevgaard.

Repræsentanter:

1. **Genvalgte:** Lærer V. Mortensen, Karlslunde; Lærer J. P.
Jørgensen, København; Gaardejer P. Hansen, Strandgaarden, Ishøj;
Lærer K. K. Kristensen, Lyndby; Sognefoged Gyldenkærne, Ousted;
Gaardejer H. Petersen sen., Ny Glim; Overretssagfører Tüchsen, Hu-
sum; Fru Nielsen-Skensved, Roskilde; Etatsraad Alfr. Sørensen, Køge;
Provst Varming, Ørsted; Sognepræst Bjørndal, Hyllinge.

2. **Nyvalgte:** Forstander Vedel, Roskilde Højskole; Forstander
Bredkjær, Tune Landboskole; Lærer Hansen, Ousted Efterskole; Gaard-
mand Jens Laurberg-Hansen, Svogerslev; Gaardejer H. Frandsen, Lin-
deskovgaarden, og Dr. Viggo Müller, Køge.

3. **Ældre Repræsentanter:** Gdr. N. Pedersen, Vittenbjerg-
gaard, Lellinge; Gdr. H. P. Nielsen, Lejre; Lærer Petersen, Kyndeløse;
Lærer Nielsen, Vallø; Pastor Vest, Jyllinge; Gdr. A. P. Andersen, Bro-
bjerggaard pr. Hvalsø; Manufakturhandler Holm, Taastrup; Lærer
Nielsen, Gevninge; Fabrikant A. P. Andersen, Gadstrup; Gaardejer H.
Hansen, Bavnehøj, Sengeløse; Landvæsenskommisær A. Jensen, Gers-
høj; Magister H. E. Petersen, København F.; Ungkarl H. Sørensen,
Ramsømagle; Pastor Glahn, Snoldelev; Gaardejer H. Christensen, Ved-
delev; Mejeribestyrelse Vald. Hansen, Ousted; Fru Marie Jensen, Hille-
rød; Frøken Betty Müller, Gadstrup; Sognepræst Poul Vibeck, Taarn-
by, Kastrup; Gaardejer N. P. Hansen, Trelleup.

AARSBERETNING.

Kort efter Udsendelsen af Aarbogen for 1922 afholdt „Historisk Samfund for Københavns Amt (med Gl. Roskilde Amt)“ Generalforsamling paa Hotel „Prinsen“ d. 5. December 1922. Etatsraad **M a t t h i s s e n** valgtes til Dirigent. Formanden, Civildommer **B u c h**, omtalte det Tab, Foreningen havde lidt ved Højskoleforstander **Bredsdorffs Død**, og aflagde Aarsberetning. Premierløjtnant **S m i t h** meddelte, at Regeringen havde i Sinde at tage sig af Sognearkiver, hvorfor Hist. Samfunds Arkiv ikke vil indsamle saadanne, men gerne vil modtage saavel Forenings- som **P r i v a t a r k i v e r**. Kassereren, Boghandler **F l e n s b o r g**, fremlagde det reviderede Regnskab, der enstemmigt godkendtes.

Formanden fremlagde Forslag til Lovændring angaaende Repræsentanter. Det vedtoges at dele disse i tre Grupper, der efter Tur afgaar. Til Lovenes § 3 knyttedes der en Tilføjelse desangaaende (se ovenfor).

Af Bestyrelsen afgik efter Tur: Civildommer **P. Buch**, Frk. **Marie Christophersen**, fhv. Gaardejer **Ole Hansen**, Lektor **Heuer**, Gaardejer **N. L. Nielsen**, Institutbestyrerinde Frk. **Lønholdt** og Premierløjtnant **Otto Smith**, der alle genvalgtes med Undtagelse af Gaardejer **Ole Hansen**, der ikke ønskede Genvalg. I Stedet for denne nyvalgtes Fabrikant **Jensen-Darup**, og paa Formandens Forslag indvalgtes Overlærer **H. J. Hansen** og Adjunkt **J. O. Arhning**. Proprietær **Nielsen**, Veddelevgaard, valgtes til Revisor i Stedet for Frk. **Kornerup**, der af Helbredshensyn ikke ønskede Genvalg.

Derefter afholdtes Repræsentantvalg. Som Repræsentanter udgik: Pastor **Fenger-Eriksen**, der er flyttet udenfor Samfundets Omraade, og efter eget Ønske Sagfører **Jac. P. Nielsen**, Roskilde. Ved Lodtrækning blev 11 Repræsentanter (af 34) udpeget til at udgaa i første Omgang; alle disse genvalgtes, og desuden valgtes nogle nye Repræsentanter dels efter Bestyrelsens og dels efter Forsamlingens Forslag (se ovenfor).

Mejeribestyrer **Vald. Hansen**, Ousted, foreslog at grundlægge en „Hedebogaard eller -stue“, helst paa Hedebøgnen, et Forslag, Formanden lovede, at Bestyrelsen skulde tage under Overvejelse.

Kl. 6 holdt Premierløjtnant **S m i t h** Foredrag om „Det gamle Polen — og det nye“.

Derefter afholdtes Bestyrelsesmøde, hvor Bestyrelsen konstituerede sig (se ovenfor).

Paa et hos Formanden, Civildommer **Buch**, d. 11. Maj 1923 afholdt Bestyrelsesmøde besluttedes det, at Direktør **Fang** skulde indgaa i Tidsskriftssektionen.

Den aarlige Sommerudflugt fandt Sted til Næstved og Herlufsholm Fredag d. 29. Juni med Foredrag af Lærer **Borre** og paafølgende Omvisning i Næstveds interessante gamle Gader (Apostelgaarden m. m.) og Kirker, der ligesom Museet i det gamle Raadhus var tilgængelige for Deltagerne.

Om det paa Generalforsamlingen fremkomne Forslag om Oprettelse af en Hedebogaard har nogle Medlemmer af Bestyrelsen haft en Drøftelse med Idéens Ophavsmand, Mejeribestyrer Vald. Hansen. Der kan intet nærmere siges om Muligheden for at gennemføre Planen.

Nye Medlemmer.

Grosserer Poul Baggesen, Thorvaldsensvej 2, København.
 Ragnar Baggesen, Bog- og Papirhandel, Østerbrogade 54, København.
 Billedskærer Bredkjær, Poulsens Vænge, Roskilde.
 Fhv. Lærer Ferd. P. Blidstrup, Amaliegade 22^a, København.
 Godsforvalter Christensen, Ledreborg, Lejre.
 Frk Gudrun Gottschalk, Bakkegaards Allé 10^a, København V.
 Herringløse Læsekreds pr. Viksø.
 Sagfører Julsgaard, Køge.
 Mejeribestyrer A. Jørgensen, Hedelykke, Hedehusene.
 Forstinspektør Jagd, Tureby pr. Tureby.
 Gaardejer Søren Jensen, Trellerup, Roskilde.
 Adjunkt Ilsøe, Stændertorv, Roskilde.
 Kriminaldommer Bjørn-Jensen, Tuttesti, Roskilde.
 Pastor Jørgensen, Højelse Præstegaard, L. Skensved.
 I. Johansen, Tjørnegaard, Roskilde.
 Malermester J. P. Jensen, Baldersbrønne, Hedehusene.
 Købmand V. Larsen, Køge.
 Lyngby Bibliotek, Kg. Lyngby.
 Overjæger I. F. Larsen, Tureby pr. Tureby.
 Cigarhandler Mellerup, Algade, Roskilde.
 Stud. mag. Aksel V. Nielsen, Glostrup.
 Gaardejer Jens Olsen, Allerslev, Lejre.
 Fru Emilie Peters, Kastrup Bank, Kastrup.
 Lærerinde Frk. Th. Pedersen, Karlslunde, Taastrup.
 Stud. jur. A. C. Pedersen, Lundegaardsvej, Ballerup.
 Overlærer P. A. Pedersen, Baldersbrønne, Hedehusene.
 Stationsforstander Reitzel-Nielsen, Køge.
 Gaardejer Rasmus Rasmussen, Blæsenborg, Lejre.
 Forstander Riber, „Drengbo“, Thorslunde, Taastrup.
 Overlæge Strandgaard, Boserup Sanatorium, Roskilde.
 Gaardejer P. Thorsen, Vester Vejgaard, Glostrup.
 Forstander Vedel, Roskilde Højskole, Roskilde.

Afgaaede Medlemmer.

Højskoleforstander Th. Bredsdorff, Roskilde Højskole, Roskilde.
 Direktør Bryld, Solsortvej 75, København.
 Bogholder Christensen, Ny Himmelev, Roskilde.
 Grosserer Georg Eckardt, Købmagergade 60, København.
 Manufakturhandler Greiersen, Algade, Roskilde.
 Proprietær L. C. Gersdahl, Karlslundegaard, Taastrup

Gaardejer Peter Hansen, Kyndeløse, Roskilde.
 Lærer Hansen, Herringløse, Viksø.
 Husmand Hans Henriksen, Kildebrønne, Taastrup.
 Lærer Th. Hermann, Gøderup, Roskilde.
 Konventualinde Frk. Hilmer, Frøkenklostret, Roskilde.
 Proprietær Hjorth, Klostervang, Roskilde.
 Fru Proprietær Hjorth, Klostervang, Roskilde.
 Karl Hansen-Glem, Jernbanegade 31¹, Roskilde.
 Fru Amtslæge Hansen, Slotsgade 34, Hillerød.
 Landsarkivar Hornemann, Jagtvej 10, København.
 Niels Hansen, Tune pr. Roskilde.
 Gaardejer Jørgen Henriksen, Jordhøj, Slangerup.
 Lærer Jensen, Hønske pr. Viby Sj.
 Lærer L. Jensen, Grønnegade, Roskilde.
 Husmand Johan Jensen, Assendrup, L. Skensved.
 Arkitekt Ingemann, Bollershøj, Rungsted.
 Forvalter P. Jensen, Børsen, Roskilde.
 Fru Jensen, Jernbanegade 33¹, Roskilde.
 Gaardejer Kristian Kristiansen, Kr. Hyllinge, Roskilde.
 Postmester Svend Larsen, Taastrup.
 Købmand Othar Lützhøft, Roskilde.
 Aksel Larsen, St. Claravej, Roskilde.
 Malermester J. P. Mathiasen, Karlslunde, Taastrup.
 Fru Etatsraadinde Matthissen, Roskilde.
 Fru Myhre, Roskilde.
 Skoleinsp. R. C. Mortensen, den komm. Skole, Enghaveplads 2, Kbhvn.
 Købmand Villads Nielsen, Roskilde.
 Gaardejer Niels Nielsen, Kornerup, Roskilde.
 Lærerinde Frk. Signe Nielsen, Centralskolen, Gjesten.
 N. M. Nielsen, Fruegade 7, Roskilde.
 Proprietær Petersen, Dalsgaarden, Herslev, Roskilde.
 Købmand Kristoffer Petersen, Haudrup.
 Frk. Karen Petersen, Dræby Mark, Dræby.
 Fru Godsforvalter Petersen, Roskilde.
 Elisabeth Petersen, Allehelgensgade 33, Roskilde.
 Baronesse Rosenørn-Lehn, Roskilde.
 Bogbindermester Riis, Byvolden, Roskilde.
 Fru Schelbye, Køge.
 Etatsraad Alfred Sørensen, Raadhusstræde, Kbhvn. B.
 Apoteker Tønnesen, Taastrup.
 Landinspektør Thorsen, Roskilde.
 Lærerinde Frk. Wienike, Glostrup.

Medlemsantallet er d. 1. November 1923: 531.

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

FOR KØBENHAVNS AMT

(MED GAMLE ROSKILDE AMT)

1924

1924

ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL
ROSKILDE

Østsjællandske Folkesagn.

Ved *Hans Ellekilde,*

Arkivar i Dansk Folkemindesamling.

De her meddelte Folkesagn stammer dels fra Dansk Folkemindesamlings haandskrevne Samlinger af Sagn og Folketro, dels fra den utrykte anden Række af Evald Tang Kristensens Danske Sagn. Sagnene i dette Udvalg er ordnet i to Hovedgrupper, først de historiske Sagn, derefter de mytiske (overnaturlige) Sagn. De historiske Sagn viser Genspejlingen af Egnens Historie i Folkets Bevidsthed, mens de mytiske Sagn viser Genspejlingen af Almuens gamle hedenske eller katolske Folketro i senere Tiders Bevidsthed. De østsjællandske historiske Sagn er ordnet i tidsmæssig Rækkefølge, begyndende med Sagnminder om Danmarks Heltetid (Kong Dan og Kong Balder), fortsættende med Kirkebygningssagn, Sagn om Svensker- og Englænderkrigen og endende med nogle Røversagn af mere ubestemmeligt Tidsfæste. De mytiske Sagn er ordnet efter Indhold, begyndende med Sagn om Højfolk, fortsættende med en Række Helligdomssagn knyttet til Høj, Kilde, Kæmpesten eller Helligtjørn. Derefter kommer en Række Sagn om de døde og deres Liv efter Døden, efterfulgt af Sagn om kloge Præster og om onde Hekse. Det sidste Sagn — Smeden i Brordrup — giver som flere af de øvrige Sagn Vidnesbyrd om, at de historiske og de mytiske Momenter meget hyppigt er blandet sammen i de danske Folkesagn. I mine Noter har jeg søgt at udfinde Sagnenes historiske Grundlag og prøvet at antyde, snart de ganske typiske og almene Drag, snart de mere særegne eller sjældne Drag i de af mig udvalgte Sagn. Tillige har jeg henvist til tidligere trykte Varianter af de meddelte Sagn, der har

samme Stedfæste. Disse Varianter findes særlig i Thieles Danmarks Folkesagn I—II 1843, i E. T. Kristensens Danske Sagn I—VII 1892—1901 og i Jens Kamps Danske Folkeminder 1877. Lad mig tilsidst gøre Samfundets Medlemmer opmærksomme paa, at Dansk Folkemindesamling (DFS.) med Tak modtager nye Optegnelser af Sagn og Folketro fra Københavns Amt, saavel som alle Meddelelser om Fests Kirk og Dagligliv i gamle Dage (Adr. Dansk Folkemindesamling, Det Kongelige Bibliothek, København K.). Optegnelsespapir og Spørgehæfte faas paa Forlangende.

1. Dans Høj i Lejre.

Ved Lejre By er en stor Grusbanke, over 400 Alen lang, som kaldes Dans Høj, hvor Dan skal være begravet. Under samme Høj plejer Bæsterne i Uvejrhøj at søge Ly, og bestandig staar de paa en af Siderne, hvoraf Højen er kaldet Føllehøj og undertiden Hestbjerg. Oven paa Højen stod for nogle Aar siden 2 store Sten udhugne som Stole at sidde paa, og kaldes den ene Kongestenen, og den anden Dronningestenen. Begge er siden flyttede til Lejre By, hvor de nu findes. (Indberetning fra Pastor A. Trojel o. 1758 til Hans de Hofman.)

Indberetningen er Kilde for Hofmans Fundationer VII, S. 463, og er tidligere trykt i A. Olrik Danmarks Heltedigtning II S. 236, sml. Vilh. la Cour: Lejrestudier i Danske Studier 1921, S. 151—52, hvor alle stedlige Oplysninger findes. I Lejrekrøniken fra det 12. Aarh., hvor det berømte Dansagn om Danmarks Opstaaen findes, fortælles, at Kong Ro højlagde sin Fader Kong Dan i en Høj ved Lejre. Der er her rimeligvis tænkt paa samme Høj, som Trojel nævner. I Danhøw paa Aagerup Mark, Ballerup Sogn, „laa Kong Dan med hele sin Rustning og alting“. Kendes der andre Danhøje eller Dansagn fra Østsjælland?

2. Kong Balder i Baldersbrønde.

En Gang var der en svær Tørke i hele Landet. Den Gang var *Balder* Konge, og han red med sit Følge østerpaa og kom til et Kær, men ogsaa det var udtørret. Da skrabe de hans Hest i Jorden, og hvor den skrabe de, kom der Vand. Han befale de da, at de skulde grave en Brønd. Den blev ogsaa gravet og er der den Dag i Dag og kaldes Storbrønden. Den er sat med Kampesten og er aldrig tør. Byen blev saa bygget rundt om Kæret og kaldes Baldersbrønde. Paa Pladsen ved Brønden

blev 1858 den første Skole i Byen bygget, og jeg var den første Lærer der. (N. A. Lavridsen, Hejls.)

Højskoleelev Ole Pedersen, Vallø Højskole, fortæller, at Balder opholdt sig i Baldersbrønde, og at der sprang en Kilde frem, et Sted hvor hans Hest skrabede, hvilken nu bliver brugt til Skolebrønd. Et lille Stykke derfra blev Hesten travet, og paa det Sted er der endnu et stort Gadekær. Balder og hans Hest ligger begravet i to Høje, som findes ude paa Marken Nord for Byen. — Baade Balders Brønd og Balders Høj i Baldersbrønde kendes af Saxo, se Saxos Danesaga I Side 126 og 131. Jeg gør opmærksom paa, at det over 700 Aar gamle Sagn hos Sakso er yngre i sin Type end det lige anførte Sagn. Hos Saxo graves Kilden frem til Vederkvægelse for de tørstige Krigere, mens den i Nutidssagnet og det 100 Aar gamle Sagn i P. E. Müllers Saxoudgave I, S. 120, sprudler frem for Hestens Fod. Det sidste er den ældgamle mytiske Forestilling om Kildens Tilblivelse, mens Saxos Sagnform er en yngre, „fornuftmæssig“ Omdannelse deraf. Saxos Baldershøj har tidligere fejlagtig været søgt i Ballerup (Hofman VII, S. 33, Pontoppidans Danske Atlas I S. 495 og VI S. 14, Thiele 1843 I S. 5) og Tune (Danske Atlas VI S. 106, Thiele 1819 II S. 40, 1843 I S. 6 og 341); det rette Sted er Baldersbrønde (Resen I S. 27, Danske Atlas I S. 495, sml. Arkiv for nordisk Filologi XIV S. 52—54).

3. Hyllinge Kirke.

Da Hyllinge Kirke skulde bygges, var det Meningen at lægge den nede ved Byen. Men hvad der her blev bygget op om Dagen, blev om Natten revet ned og flyttet op paa en Bakke, der ligger omtrent 1000 Alen udenfor Byen. De søgte mange Gange at bygge, hvor de først havde tænkt at lægge Kirken, men stadig blev alt revet ned, hvad der her blev bygget op. Saa blev Folk omsider klar paa, at det var Troidene, som var paa Spil. Efter samlet Overvejelse blev det besluttet at bygge Kirken oppe paa Bakken, hvor Bygningsæmnerne var blevet flyttet op. Og her fik Kirken Lov at staa. Og der staar den endnu i ensom Majestæt med sit høje Taarn ragende op mod Himmelen. (Højskoleelev Hans Pilegaard, 1920.)

Dette Sagn hører til de mest almindelig kendte danske Sagn, men netop derfor vil det være af Værdi at kende alle Sagn af denne Art, som endnu lever i Folket. En Opskrift af samme Sagn fra Hyllinge findes i Kamp Da. Folkeminder Nr. 986.

4. Karlstrup Kirke.

Karlstrup Kirke kunde ligesom Hyllinge Kirke ikke faa Lov til at ligge, hvor Folk først havde lagt den. Saa tog de en Vædder, paa hvis Ryg de bandt en Del Jernskrammel fast, og lod den gaa. Hvor Vædderen lagde sig, skulde Kirken bygges. Derfor ligger Karlstrup Kirke lidt udenfor Byen. (Cyklehandler C. C. Jensen efter Musiker H. Hansen, Havdrup.)

Motivet i dette Sagn er saa sjældent, at det vil være af Interesse at vide, om det kendes fra andre Kirker i Københavns Amt. I Trap 4. Udg. II S. 375 er anført et Sagn af sædvanlig Type. Sml. Hofman VII S. 362.

5. Hvorfor Avedøre hører til Glostrup Sogn.

Avedøre skal i gamle Dage have været et Tilholdssted for Sørøvere, som plyndrede alle de Skibe, der sejlede gennem Kallebodstrand. Da Kristendommen blev indført i Danmark, fik de omliggende Byer efterhaanden bygget smukke Kirker. Nu vilde Avedørerne gerne ind under en saadan Kirke, men Brøndbyøster og Brøndbyvester, som ligger nærmest, vilde ikke have dem, fordi de havde tjent deres Penge ved at plyndre Skibe. Glostrup Kirke var meget fattig, og Folkene der vilde derfor gerne have nogle rige Folk med til deres Kirke. Avedørerne rik saa Lov til at høre til Glostrup Kirke mod til Gængæld at skænke alt, hvad de ejede, til Glostrup Kirke. Det gjorde de, og derfor hører Avedøre endnu til Glostrup Sogn, skønt Brøndbyernes store Kommune ligger imellem disse to Byer. (Højskoleelev Ejner Jensen, Brøndbyerne, 1913.)

Avedøre blev 6. Marts 1892 i kirkelig Henseende skilt fra Glostrup Sogn og henlagt til Brøndbyøster Kirke. I verdslig Henseende hører Avedøre stadig til Glostrup Sogn. (Trap 4. Udg. II S. 305). Sagnet er, saa vidt jeg ved, ellers ukendt; det vil derfor være af Værdi, om nogen kender enten dette eller andre Sagn om, hvorfor Avedøre hører til Glostrup Sogn.

6. Dronning Margrethes Sten.

Endnu saa jeg paa Gundsømagle vestre Mark den Sten, hvori endnu ses Spor af, at Dronning Margrethe, som det hedder, har sat sin Fod derpaa. Der er nemlig en Hulhed i Stenen, hvori man til Nød kan sætte en Sko- eller Støvlehæl. Stenen ligger i en Grøft ved en Mose eller Engbund og er nær ved at være overgroet med Græs og Dynd; men den Mand,

paa hvis Lod den ligger, den snilde og forstandige Rasmus Andersen, sagde mig, at han fra Tid til anden rensede Stenen og agtede at flytte den op fra sit moradsige Leje, da han ikke vilde, at dette Sagn skulde tabe sig. (Rasmus Nyerup efter Bønder i Gundsømagle 1808.)

Da Thomas Bang i 1910 undersøgte Stenen, laa den i en lille Udgravning paa Vestsiden af Roskilde—Frederikssundsvejen, omtrent 400 Meter Nord for det Sted, hvor Vejen til Gundsømagle drejer af fra Hovedlandevejen. Den holdes omhyggeligt afdækket, og Præsten i Jyllinge sagde, at der var en Vejmand, som passede, at den ikke blev tildækket. Sagn om denne Sten kendes fra Thiele Danske Folkesagn 1818 I S. 21 (henført til Kong Frodes Dronning), Kamp Danske Folke-minder Nr. 1008 og Skattegraveren III Nr. 1123 („Folk med daarlige Øjne kan faa dem helbredte ved at bade dem i det Regnvand, der er blevet staaende i Traadet”). Sml. Fra Dansk Folkemindesamling I S. 100 og Hofman Fundationer X Appendix til Siællands-Stift Side 19, hvor der tales om Dronning-Agrene og Dronning-Hulen, som skal have deres Navn af, at Dronning Margrethe saa ofte rejste der forbi. I en utrykt Optegnelse i D. F. S. siges der, at Dronning Margrethe var saa hellig, at naar hun hængte sine Handsker paa Solens Straaler, sejlede de straks op til Himlen. (Cand. mag. Gunnar Knudsen 1913 efter Husmand Lars Larsen, Jyllinge, f. o. 1840.)

7. Bøjning for Helgenbilleder.

Da Stiftsprovst Sørensen var Kapellan i Taastrup, bemærkede han, at naar Præsten ved Indvielsen af Brødet og Vinen vendte Ryggen til Menigheden, rejste baade Mænd og Kvinder sig og gjorde et Kniks til højre og til venstre. Han spurgte flere om, hvorfor de gjorde det, men der var ingen, som rigtig vidste det. Tilsidst mente han dog at have fundet ud af, at det var for nu tildækkede Helgenbilleder ved Enderne af Stolestaderne. (Thomas B. Bang 1910 efter Pastor Hans Heiberg i Havrebjærg.)

Nærmere Oplysninger om Skikken og Forklaringen dertil vil være i høj Grad ønskelige. Sml. A. Olrik Nogle Grundsætninger for Sagnforskning 1921 S. 103 og S. 170. Stiftsprovst Hans Sørensen, Aarhus, var Kapellan i Taastrup 1859—1861.

8. Svenskerne i Høje Taastrup.

Da den svenske Konge Karl Gustav var kommen til Vordingborg og havde i Sinde at tage hele Danmark, blev der sendt tre Afsendinge ud imod ham fra den danske Konge for

at bede om Fred, men de opnaaede intet Resultat, fordi Korfits Ulfeld, som var Karl Gustavs Raadgiver, stillede alt for store Fordringer. Men da Kjøbenhavn var aldeles uden Forsvarsmidler, blev de atter afsendt for at møde Kongen og forhandle med ham. Da de kom til Høje Taastrup, hørte de, at Karl Gustav allerede var kommen til Roskilde og havde sit Hovedkvarter der. De fik dog udvirket en Sammenkomst med nogle svenske Udsendinge, og Mødet blev bestemt til Høje Taastrup Præstegaard. De danske Sendebud mødte først og blev vist ind i Præstens Sal. Her samtalede de saa med hverandre om, hvordan de vilde stille sig for om muligt at opnaa bedre Betingelser. Naar de havde gjort Svenskerne en Del Indrømmelser, da vilde de pludselig rejse sig og skyde Stolene tilbage, som om de saa sig nødsagede til at afbryde Underhandlingerne, det, haabede de nok, skulde gøre Indtryk paa Svenskerne. Men imens de nu gjorde den Aftale, laa der uheldigvis en svensk Officer i en lukket Alkove og hørte det hele; og da nu det svenske Gesandtskab kom, fortalte han dem jo det hele. Det gik nu, som man havde ventet, at Svenskerne var kry paa det og gjorde meget store Fordringer, og Danskerne lod, som om de var nødte til at rejse sig og afbryde Forhandlingerne. Men til deres store Forbavselse blev de Svenske roligt siddende og lo ad dem. De Danske blev nødte til at tage fat igen og maatte tilsidst gaa ind paa alle de Betingelser, som Svenskerne stillede, og saa blev Freden sluttet og undertegnet af Karl Gustav i Roskilde. Den kaldes ellers altid Roskilde-Freden, men var dog bleven sluttet i Høje Taastrup Præstegaard. (Pens. Lærer Niels Andersen Lavritsen, Hejls.)

Optegneren var fra 1858 Lærer i Baldersbrønne i Høje Taastrup Sogn. I Franciska Carlsen: Efterretninger om Gammelkjøgegaard I 1876 S, 170—71 fortællers, at den svenske Herremand Clas Thott hørte de danske Underhandlere samtale om, at hellere end at de turde afbryde Forhandlingerne, maatte de gaa ind paa at afstaa Trondhjem, hvilken Fordring Karl Gustav ellers havde tænkt at lade falde; men nu kom vi til at miste Trondhjem tillige med alt det øvrige, vi havde afstaaet til Svenskerne ved Roskildefreden d. 26. Febr. 1658. Forhandlingerne i Høje Taastrup Præstegaard fandt Sted d. 16.—18. Februar 1658.

9. Karl Gustavs Sten.

Paa Købmand Lindhardtts Mark ud ad Snoldelevvejen til

Køge findes i et Stengærde indsat en Kampesten af almindelig raa Dannelse, hvori er indslagen 5 Jærnkiler af den svenske General under Krigen med Danmark. Idet Kilerne en efter en sloges i, skal Generalen have sagt: „Saa vist som denne Sten skal flækkes, skal København blive indtaget, og Danmark tilhøre Sverrig.“ Da Stenen mod al Forventning ikke flaktes, skal Generalen i Harme have faret fra Stenen, og de Danske opbevaret den. Det er 25 Aar siden, jeg saa den med alle Kilerne vendte ud mod Kørevejen, og jeg har erkyndiget mig om, at den er der endnu. (Indberetning til Nationalmusæet ved J. Schiøth, København, 1845.)

En ny Variant af det smukke, almindelig kendte Sagn (Thiele 1818 I S. 14, Rask: Morskabslæsning for den danske Almue 1839 S. 38—39, Thiele: Danmarks Folkesagn 1843 I S. 72, Københavns Amts Aarbo 1914 S. 71). Med den svenske General maa utvivlsomt menes Karl Gustav. Stenen er nu flyttet op foran Vandtaarnet i Roskilde (Roskilde-Dagblad 4. Febr. 1908).

10. Vedsby afbrændt af Svenskerne.

Ude paa Vindinge Mark mellem Vindinge By og Roskilde har der ligget en By, som hed Vedsby. Den afbrændtes 1658 af Svenskerne, da de var her paa Vejen til København. Der er endnu to Steder, som minder om Byen, nemlig Toftemose og Gedehullet, som ligger i Vindinge Lillevang. En Mand har i vore Dage brækket Stenbro op paa et enkelt Sted derude. (Lærer Larsen, Vindinge.)

Alle Sagnminder af denne Art fra Svenskekrigen bør snarest muligt optegnes til Dansk Folkemindesamling. Sml. Københavns Amts Aarbo 1914, S. 71—75, Spredte Meddelelser om Svenskekrigen. Trap 4de Udg. II S. 371.

11. Hans Mosede.

Paa Svenskekrigens Tid levede der paa Mosede Mark en Mand, som blev kaldt Hans Mosede. Som Dreng var han meget vild, men da han blev ældre, blev det endnu værre, han gik næsten for at være en hel Troldmand. Han kunde gøre sig saa haard, at hverken Jern eller Staal kunde bide paa ham. Under Krigen havde han faaet en stor Mængde svenske Soldater i Indkvartering. Om Aftenen drak han dem fulde allesammen, saa de faldt i Søvn, og han bar dem ud, hvor de

skulde ligge, og lagde dem der i en Række langs Væggen. Men forinden havde han løsnet Overvæggen, og den styrtede han ind, saa de blev slaaet ihjel allesammen. Det skulde jo hedde sig, at han ikke kunde gøre for, at Væggen var styrtet ind.

En Dag kom der tre Soldater inde fra København og skulde have fat paa Hans Mosede. Men det vidste han godt nok, og han red dem i Møde. De hilste paa ham og spurgte, om han ikke havde set noget til en, som blev kaldt Hans Mosede. Jo, han havde set en ride ind i Byen, og han tænkte nok, det var ham. Han havde en Høtyv med, og de spurgte ham, hvorfor han var bevæbnet. Han svarede, at man jo ingen Steder kunde være sikker for Hans Mosede; han havde hørt, han havde slaaet alle de Svenskere ihjel, han havde haft i Indkvartering, og derefter gravet dem ned i Møddingen, og siden, da han kørte Gødningen ud, havde han et Par Svenskere ridende paa hvert Læs. Svenskerne sagde, at han skulde ikke være bange, nu skulde de nok faa Ram paa ham. Det lod han til at blive meget glad for, og han fik Lov til at se deres Bøsser. Han tog Skuddene ud og stødte dem af Hestene alle tre og red bort, saa stærkt han kunde.

Efter Krigen blev han tilsidst dræbt af sin egen Broder. Han kunde løbe baglænds saa stærkt, som en Hest kunde rende, men saa skulde han over et Dige, og der indhentede de ham og dræbte ham og begravede ham med det samme. Hans Krykker skal endnu findes i Mosede. (Optegnet 1915 af ukendt Optegner fra Greve.)

Om Hans Mosede, f. 1630, se Tang Kristensen: Danske Sagn IV Nr. 470, Nr. 1196—1197. Kendes der Sagn om andre Enkeltmands-Bedrifter i Svenskekrigens Tid, f. Eks. om Niels Villumsen i Vindinge? (Danske Sagn IV Nr. 1198.)

12. Englænderne i Brøndbyvester.

Da Englænderne i 1807 kom i Land, greb en Rædsel Folk omkring København. Mange Ting gravede de i Jorden, og de pakkede sammen, hvad de kunde, og læssede det paa Vogne og kørte bort fra deres Gaarde og Huse ud imod Roskilde; dér, tænkte de, var der mere sikkert. Men før de kørte hjemmefra, løste de først alle Kreaturerne, saa de løb om paa

Marker og Gader. Kun Præsten og en gammel Kone blev tilbage i Byen. Da nu Tiden kom, at Køerne skulde malkes og ikke blev det, løb de meget urolige om, og tilsidst begyndte de at brøle, saa det var frygteligt at høre. Den gamle Kone syntes, det var Synd for de stakkels Dyr, at de saaledes maatte løbe om, og hun gav sig saa til at malke dem og malkede flere store Kar fulde af Mælk. Flygtningene var ikke kommet ret langt ud ad Landevejen, før de hørte, at Englænderne kom lige imod dem. De var gaaet i Land i Køge Bugt for at drage imod København. De kørte da længere mod Nord og var der, mens Englænderne drog forbi. Da Englænderne naaede Byerne hjemme omkring, gav de sig til at plyndre, og hvad de ikke brugte, brændte de af. Kreaturerne slagtede de og spiste.

En af Englændernes Soldater havde ikke opført sig, som han skulde, og han blev øjeblikkelig klynget op i et Træ og hængt. Det Træ staar endnu den Dag i Dag. I Avedøre var der en Mand, som klemte en engelsk Soldat ihjel i en Laage. (Højskoleelev E. K. Pedersen, Brøndbyvester, 1912.)

Præsten, Provst Ejler Hammond har efterladt sig en Dagbog fra Belejringens Tid, som er trykt i Fra Arkiv og Musæum I S. 285—328. Den 16. August gik Englænderne i Land i Vedbæk, den 21. gik en fra Rügen kommende tysk Legion (Englændernes Hjælpetropper) i Land mellem Skillings- og Korporalskroen. Hammond giver et levende Billede af den Panik, der opstod ved Englændernes Ankomst, hvilken han af al Magt søgte at dæmpe. Han fortæller, at han d. 18. August kun traf Gaardmand Niels Hansens Familie hjemme, de andre var flygtede. De to sidste Træk i Sagnet nævner han ikke det mindste om i Dagbogen, men forøvrigt heller ikke om den gamle Kone, der gav sig i Lag med Køernes Malkning.

13. En ridderlig Fjende.

Da Engelskmændene besatte Sjælland i 1807, blev 3—4 engelske Soldater indkvarteret paa en Bondegaard paa Svoegerslev Mark. Straks efter Ankomsten blev de budt ind at faa Mad. Som Skik og Brug var den Gang, havde Gaardmanden sine Støvler hængende paa en Knage under Bordet, og hans lange Støvler var helt nye. En af de fjendtlige Soldater havde, allerede mens han spiste, et skævt Øje til disse Støvler, og da man var færdig med Maaltidet, trak han sine gamle, hullede

Støvler af og trak Gaardmandens paa i Stedet for. Støvlerne passede ham saa nøjagtigt, som de var gjort til hans Ben. Han gik derpaa hen til Gaardmanden og begyndte at pludre løs paa sit Engelske og gøre Tegn og Fagter, saa denne blev hurtigt klar over, at Engelskmanden vilde have Støvlerne. Han fandt det klogest at afstaa Støvlerne godvilligt og gjorde Soldaten det forstaaeligt, at han maatte nok faa dem. Glad herover trak Soldaten en stor engelsk Guldmønt op af Lommen og gav den til Gaardmanden som Betaling for Støvlerne. Det blev senere oplyst, at Guldstykket var 18 Rdl. Sølv værd, saa Gaardmanden fik sine Støvler godt betalt.

Senere lod han Guldstykket lodde fast paa Laaget af et smukt gammelt Krus. Naar der blev holdt Gilde paa Svogerslevengen, laante man gerne dette Krus, som var det bedste i Byen, til at skænke Øl i for Gæsterne. Meddelelsen, som i sine unge Dage tjente der paa Egnen, har ofte været med til at drikke af Kruset med Guldstykket. (Boelsmand Th. Vangsløv, 1921, efter Stenhugger Anders Olsen, Sønderby, født 1832.)

14. Røverne i Borrevejle Skov.

Landevejen mellem Roskilde og Holbæk var en Gang meget usikker, for der var Røvere i Borrevejle Skov. Det var en Kone med hendes 12 Sønner, og de boede i en Hule tæt ved Vejen og havde en Klokkestreng spændt over Vejen. Naar der saa kom en Vogn kørende, styrtede de op og overfaldt de rejsende. En Aften, da Postvognen fra Holbæk til Roskilde kom ud for Hulen, kom Røverne styrtende og plyndrede den. Kusken forsvarede sig, saa godt han kunde, med Sabel og Pistoler, som Folk i den Tid plejede at føre med sig, men de var for mange imod ham.

Ikke langt fra Skoven boede en Mand, der havde sin Moder hos sig. Hun døde en Eftermiddag og blev svøbt ind i et Lagen og lagt op i Øverstestuen. De havde om Formiddagen slagtet et Svin, som skulde have været lagt derop om Aftenen efter den Tids Skik; men da Moderen var død, kom det ikke derop. Røverne i Skoven havde hørt Svinet skrige, da det blev slagtet, og saa gik de ud til Gaarden om Natten, trykkede en Rude ind og tog den døde Kone i den Tro, at det var Svinet.

Da de havde løbet et Stykke med hende, sagde den Røver, der bar hende: „Det er et gruelig magert Svin, der er vist ikke ret meget Flæsk paa det, for jeg kan føle Benene.” De naaede nu et Led ved Skoven og hvilede der, men da de tog Lagenet til Side og saa, at det var et Menneske, blev de meget forskrækkede. De smed hende saa hen i en Grøft. Da Bonden kom ind i Stuen om Morgen og saa, at Moderen var borte, blev han meget bedrøvet, for han mente, at den onde Aand havde hentet hende. Nogle Dage efter kom han hen til Grøften og fandt Moderen, og saa sagde han: „Den onde Aand har tabt hende paa Vejen.”

Røverne blev nu ved at plyndre i flere Aar, men endelig blev de opdagede. En Brændehugger var ved at fælde Træer i Skoven, og saa kom den gamle Røverkone hen til ham og spurgte, om han ikke havde noget i sin Flaske til hende. „Jo”, sagde han, „I kan sætte jer her paa den Stub, saa skal jeg komme med det.” Hun satte sig, men saa gik han bag ved hende og slog sin Økse fast i Stubben gennem hendes Skørter. Hun tog nu en Fløjte op af Lommen og skulde til at fløjte i den, men Manden snappede den ud af Haanden paa hende og løb, saa hurtigt han kunde, til den nærmeste Landsby for at samle Folk. Det varede ikke længe, før han kom tilbage med en hel Flok bevæbnede Mænd, og de lagde Konen i Bøjler og førte hende bort. Faa Dage efter blev Kulen omringet af Soldater. Røverne blev fanget og hængt op i Træerne ved Kulen. (S. Enig, Malersvend, Roskilde, 1876, til Jens Kamp.)

Sagnet om Røverne i Borrevejle Skov (Thyre Boløkse og hendes 12 Sønner) findes i Thieles Danske Folkesagn 1818 I S. 16—17 og derfra overført til 1843-Udgaven I S. 361, desuden i Skattegraveren III Nr. 622, Danske Sagn IV Nr. 1526 og Gjevningebogen i Københavns Amts Aarbog 1914 S. 127. I Thiele, 1843-Udgaven, anføres, at denne Røverbande blev grebet 1716. Moderens Tilnavn skal stamme fra, at hun blev fanget ved Hjælp af en Boløkse.

15. Røverne i Geels Skov.

Kulsvierne ved Frederiksborg plejede gærne at yppe Klameri, naar de i store Flokke vendte tilbage fra København. Hver Mand plejede da at have en femte Vognkæp i Vognen til at slaa fra sig med. En Gang var en af disse Kulsviere

blevet forsinket i København, saa han kom til at køre ganske ene hjem. Han tænkte da ikke paa at øve Klammeri og lagde derfor sin femte Vognkæp bag i Vognen under alle sine andre Pakker. I Geels Skov blev han overfaldet af to stærke Karle, som tvang ham til at udlevere alle sine Penge, og hvad han ellers havde paa sig. „Naa, har du nu ikke mere?” sagde den ene Røver, da Kulsvieren havde givet ham alt, hvad han havde paa sig. „Jo, jeg har rigtignok lidt bag i Vognen, som jeg skulde have hjem til vor Mor”, sagde Kulsvieren. „Ja, lad mig saa faa det med!” sagde Røveren. Kulsvieren vendte sig da om og fik ledt sin femte Vognkæp op. Med den langede han den ene Røver en over Nakken, saa han styrtede til Jorden, og den anden Røver, som nu saa sig Lige mod Lige, løb sin Vej. Kulsvieren smed da den faldne Røver op bag i Vognen og kørte ham til Frederiksborg, hvor han overgav ham til Øvrigheden. (Skræder N. K. Pedersen i Borre, 1919.)

Skovstykket vest for Jærnbanen i Geels Skov kaldes for Tyvekrogen (E. Nystrøm: Søllerød Sogn S. 259), og øst for Kongevejen et Stykke inde i Skoven findes et Sted, som kaldes Røverstuerne.

16. Galgebakken ved Høje Taastrup.

En Bonde fra Taastrup havde været i Sengeløse og kom nu ved Nattetid forbi Galgebakken ved Taastrup. Her saa han, at en Røver var kravlet op i Galgen og var ved at skære en af de hængte Tyve ned, og i Vejgrøften gik Røverens kulsorte Hest og græssede.

Manden blev bange, da han saa dette, sprang op paa Hesten og red hjemad. Røveren opdagede det og løb efter ham, mens han truede ham med sin store Økse, som han svang i Haanden og raabte: „Kulsorte Ravn, staa i Fandens Navn, saa skal du faa en Skæppe Havre.” Hesten begyndte straks at standse. Men saa raabte Bonden: „Kulsorte Ravn, løb i Guds Navn, saa skal du faa to.” Og saa løb Hesten igen, alt hvad den kunde. Alligevel kom Røveren dem nærmere og nærmere. Da Manden kom til sin Gaard, sprang han af i Farten og lod Hesten løbe og foer selv ind ad Porten; Røveren kastede i samme Nu sin Økse efter ham, men den ramte Porten, hvor den blev siddende. (Skræder N. K. Pedersen efter

Husmand Hans Johansen, født o. 1840 i Vasby i Sengeløse Sogn.)

Læseren vil let opdage, at dette Røversagn er af en noget anden Karakter end de to øvrige meddelte Røversagn, og at det skiller sig fra disse ved sin stærke Indblanding af mytiske (overnaturlige) Momenter. Vi staar rimeligvis overfor et oprindelig mytisk Sagn om Bjærgfolket, der forfølger den dristige Rytter og kaster en Sten efter ham, hvilket er omdigtet til et mere historisk Sagn om Røveren paa Galgehøjen, der forfølger den ridende Bonde.

17. Spraglehøj.

En Præst i Jyllinge, som hed Ludvigsen, og som havde gaaet i den sorte Skole, kom en Nat kørende hjem fra et Gilde paa Hejnstrupgaard. Han saa da, at Spraglehøj stod paa fire Pæle. Han standsede og stod af Vognen og gik, iført Kjole og Krave, op til Højen og spurgte, hvad de holdt Fest for. De underjordiske sagde, at det var, fordi de ventede paa Naaden. Præsten svarede da, at de nedstødte kunde ikke blive benaadede. Der blev da en Hysten og Klagen, de slog deres Instrumenter itu, og der blev mørkt overalt. (Cand. mag. Gunnar Knudsen 1913 efter Husmand Lars Larsen i Jyllinge, f. o. 1840.)

Ludvig Ludvigsen, f. i Døstrup i Sønderjylland 1745, var Præst i Jyllinge-Gundsømagle Sogne 1788—1811. I Thieles Danmarks Folkesagn 1843 II S. 243 fortælles der, at en Præst fra Hjørtunde kørte til Roskilde til Landemode, og midtvejs kom han til en Høj (Spraglehøj?), hvor der var Sang og Lystighed. En Trolde spurgte ham, om han mente, de kunde blive salige. Det kunde han ikke svare paa nu. Men saa stævnedede de ham til at møde med Svar om et Aar. Da Præsten Aarsdagen efter kom tilbage, svarede han: „Nej, I er alle fordømte!“ Næppe havde han svaret saa, før hele Højen stod i lys Lue. Om Opfattelsen af Bjærgfolk, Nisser, Havfolk osv. som de faldne Engle, se f. Eks. Tang Kristensen: Danske Sagn I S. 3, Thiele 1843 II S. 175, Dania II S. 67, Fejlberg: Jysk Ordbog, Tillæg, S. 129. Om Sagnet her sml. Feilberg: Jul II S. 30 og 325.

18. Troidene i Byhøj.

I Vasby ligger Byhøj, som tit om Natten rejste sig paa røde Pæle. Juleaften plejede Troidfolket at komme ind paa Bondegaarden, som ligger lige tæt ved. Saa kogte og stegte de og regerede, saa Folkene ikke kunde være paa Gaarden. De kom ogsaa engang og laante Øl. Dagen efter gældte de Øllet igen og sagde, at hvis Folkene lod være at kigge i Tønden, saa

skulde den aldrig blive tom. Det gik ogsaa saadan længe. Men saa engang fik de en ny Pige. Hun syntes, det varede en farlig Tid, inden de skulde brygge, og saa fik hun i Sinde en Dag at kigge i Tønden for at se, hvor meget der var tilbage. Men der var ikke andet at se end Møg og Skridt. Det siger hun saa til sin Madmoder, men denne bliver saa vred, at hun jager Pigen bort med det samme. Men det hjalp jo ikke noget, der kunde aldrig være Øl paa Tønden siden.

Men Troldkællingen blev ogsaa gal i Hovedet. Folkene paa Gaarden havde et lille Barn, som ikke var døbt, og man havde undladt den gamle Skik at sætte Staal i Barnets Hue, som man ellers brugte for at hindre Troldtøj i at forbytte de udøbte Børn. Troldene benyttede sig af Lejligheden, tog Barnet og lagde deres egen Unge i Stedet. Forældrene kunde ikke rigtig blive kloge paa, om det var deres eget Barn eller ej. Barnet var underligt, det hverken talte eller lo. For at prøve Barnet gav de sig en Dag til at brygge Øl i Æggeskaller. Pludselig siger Drengen, som saa til: "Nu er jeg saa gammel som Barf paa Træer, men aldrig har jeg set nogen brygge Øl paa Æggeskaller før." Saa var Konen jo klar over, at det var en Skifting. Hun tog Ildtangen og vilde til at slaa Troldungen en paa Skallen. Men i det samme stod Troldkællingen der med hendes eget Barn. Og hver fik saa sit eget. (Skræder N. K. Pedersen, Borre, 1921, efter Hans Johansen, født i Vasby 1838.)

Bægge disse Sagn hører til de gængse danske Bjærgfolkesagn. Baade Gaardens Trivsel (for hvilken Motivet med Øllet, der aldrig slipper op, er det mytiske Udtryk) og Barnets Sygdom, der pludselig helbredes (engelsk Syge e. lign.) tilskrives Vætterne i den nær ved Gaarden liggende Høj.

19. Kynmanden.

Det er jo nu godt og vel 49 Aar siden, at jeg kom her til Ledøje at bo; og da levede min Svigerfader, og hans Svigerfader levede ogsaa. Han gik under Navnet Gamle Bent. Naar de kom ind hos os om Aftenen og begyndte at fortælle om Trolde, Spøgeri og Hekseri, saa kunde Haaret rejse sig paa Hovedet af en, og Børnene trak Benene op under sig. Blandt andet var der en Ting, som blev gentaget saa tit, og det var om Kynmanden og Slattenlangpatte.

Paa Bymarkens sydvestlige Hjørne laa i sin Tid en Høj,

og her boede Kynmanden. Og i Bymarkens nordøstlige Hjørne ligger den Dag i Dag en Høj, som hedder Lemene Høve, og her boede Slattenlangpatte, og hun var Kæreste med Kynmanden. Han red tit og besøgte hende. Saa tog han hende med hjem. Han lagde hende tværs over Ryggen paa Hesten; det var jo naturligvis om Natten.

I det sydvestlige Hjørne i Byen ligger endnu en Gaard, hvor der er en Port i den nordre Længe og en i den søndre lige overfor. Der skal han have redet igennem med hende. De turde ikke lukke Portene om Natten. For kom Kynmanden, og Porten var lukket, saa blev den spoleret. Derfor turde de ikke lukke den, for de vidste ikke, hvornaar han kom.

Engang havde han tabt en Vante, og den var saa stor, at den kunde rumme en halv Skæppe Sæd. Saa blev Folkene enige om at binde en Mage til den, og den blev om Aftenen lagt ud i Porten paa et Bjælkehoved; og den blev ogsaa borte om Natten. Saa nogle Nætter efter kom der en og bankede paa det ene Vindue og sagde: „Hør du, Vante-Ven, du maa skynde dig op, for begge dine hvide Heste ligger i en Tørvegrav og er ved at drukne.” Og lige saa snart som de kom til Graven og Hestene, var disse oppe med det samme. (H. C. Cortsen, Ledøje, 1911, efter den gamle Smed Hans Jensen, f. i Sverrig.)

Dette Sagn viser en Sammenblanding af Motiver, der plejer at høre til Højfolkesagnene (Højfolkets Besøg fra Høj til Høj) med Motiver, der plejer at høre til Havfolkesagnene (den nye Vante) (sml. Thiele 1843 II S. 237 (Hvidovre) og Vildjægersagnene (Forfølgelsen af Slattenlangpatte). Det vilde være af Værdi at faa oplyst, om disse Motiver kendes andetsteds fra i Østsjælland, og ikke mindst om den vilde Jægers Navn og Virksomhed i den sydlige Del af Amtet. Jeg anfører, hvad der i Forvejen kendes: Fra Nærum til Søllerød gaar Kong Volmers Vej, ad den rider Kong Volmer (Thiele I 1818 S. 92). Sml. Københavns Amts Aarbog 1911 S. 77 (Højelse). I Greve kom en Mand gaende ned ad Degnestrædet, da han pludselig hørte en Røst: „Skynd dig af Vejen, nu kommer min Herre!” Manden sprang ind paa Marken, og nu hørte han en Brusen og Raslen og Bragen paa Vejen, men han saa ikke noget. (Ingefred Kruse.)

20. Tinghøj i Buddinge.

I Buddinge laa der en Høj nord for Søborg Mose, der kal-

des Tinghøj. Manden, der ejede den, sløjfede den og kørte den væk. Da det halve af Højen var borte, laa Lænkehunden og var død, og næste Morgen laa der et Par Køer døde i Baasene. Derefter døde Svinene, og hele Gaarden var nær blevet ryddet for ham. Portene fløj op om Natten, og der var en saadan Susen og Tummel overalt i Gaarden. Saa tog han hen til en gammel Kone, som var klog, og hun sagde til ham: „Du faar ingen Ro, inden du kører Jorden tilbage igen og bygger Højen op som før.” „Det var dog et farligt Arbejde”, siger han. „Ja, det hjælper ikke.” Saa tog han fat og skrabede det sammen, saa godt han kunde, og saa fik han Fred. Det fortalte min Moder, som tjente i Gaarden, og Højen staar endnu. (Bestyreren paa Drostrup Fattiggaard.)

Sagn af denne Art er overmaade almindelige i Østsjælland, men netop derfor ønsker D. F. S. saa fyldige Oplysninger som muligt, helst fra hvert eneste Sogn i Amtet. Vi ser i de følgende Sagn, at det er ikke blot Højene, som er hellige og ukrænelige, men tillige Kilder, Sten og mærkelige Træer, ja endog et lille uopdyrket Næs som Bolund i Roskildefjord.

21. Helligkilder i Borup Sogn.

Her i Borup Sogn har der været to Kilder, som søgtes en Del af syge Folk til omkring 1870. Den ene Kilde fandtes lidt fra Ørninge, men er nu tilkastet, og Blokken, som stod til for faa Aar siden, er ogsaa fjernet. St. Hansaften i 1866 eller 1867 (jeg kom hertil i September 1865) kørte jeg ad Vejen, der gaar fra Borup til Ørninge, og overraskedes da ved at se en Del Folk samlede inde paa en Mark lidt fra Vejen, og end mere overrasket blev jeg ved paa Forespørgsel at erfare, at det var syge Folk, der søgte Lægedom ved Kilden dér.

Den anden Kilde er til endnu (1893), og ved den staar der en Tavle, hvis Indskrift bevidner, at Kilden har givet Synet til en Blind. Det fortælles af en herlevende Gaardmand, at hans Fader, der var født paa den Gaard, der ejede Kilden, var blind i en meget ung Alder. Forgæves søgtes der Raad hos Læger og Kloge, indtil Forældrene traf paa en Kone, der spurgte, om de ikke havde kastet en Kilde til, hvilket hun antog, og hendes Raad var derfor atter at aabne for den. De havde virkelig kastet Kilden til og aabnede nu for den. Og da de straks

efter kom ind i Stuen, hvor det blinde Barn laa, saa laa det og gnavede paa en Skorpe, som det havde fundet paa Bordet tæt ved Sengen, thi det var nu øjeblikkelig blevet seende. Dette Barn fik Gaarden efter Faderen, og i hans Tid besøgte Kilden ikke saa lidt. I Blokken indkom en Del Penge, der gaves til Sognets Fattigkasse, hvilket Sønnen godt kan erindre. Nogle kom der hvert Aar. Kilden har meget rigeligt Vand og findes i Byen Lammestrup, lige udenfor Haven til Gaardmand Jens Hansens Gaard. Forpagter Anders Hansen i Lammestrup er Søn af det blinde Barn og Meddeler af Historien om dets Helbredelse. (Læge J. J. Boserup 13. Nov. 1893 til Pastor V. Bang, Hvalsø.)

Bægge Kilder nævnes Trap 4. Udg. II 387; det siges her, at Tavlen var opstillet o. 1800. Tavlens Indskrift bedes opgivet. Sml. Vilh. Bang: Danmarks hellige Kilder i Musæum 1895 II S. 34.

22. Stenen paa Aagerup Mark.

Paa Aagerup Mark laa i min Barndom en Sten, der var saa stor som et Hus over Jorden, foruden den Del af den, som var skjult i Jorden, og det var ikke Smaating. Der var engang blevet gravet en Grøft om den, fordi man vilde sprænge den i mindre Stykker og føre den bort; men det blev ikke til noget, der kom en saadan Rædsel over dem, som skulde skyde Stenen, at de gik fra Arbejdet, og hverken de eller andre vilde have med det at gøre, og saa fik Stenen Lov til at ligge indtil videre. Omsider kom en ung Mand til at eje Stedet, paa hvis Mark den laa, og da der i Københavns Omegn var Dyrtid paa den Slags Sten, lod han den sprænge og flække ud, saa Stykkerne blev til at magte. Man sagde, at han fik flere Hundrede Daler for den, og at der blev solgt over 20 Kubikfavne Sten af det, der var ovenfor; Resten sidder endnu i Jorden.

Da han begyndte at sprænge den, stak Folk Hovederne sammen og spaaede ham, at al Landsens Ulykke vilde ramme ham for hans Dristighed; men der skete ham ikke noget ondt, saa Troldtøjet maa enten have taget Ophold andre Steder eller have mistet sin Magt. (Lærer C. Weiss, 1908, efter sin Hustru, født i Ballerup.)

Meddelerinden turde i sin Barndom ikke komme helt hen til Stenen, naar hun var alene i dens Nærhed. Hun var bange for det Troldtøj, der holdt til i eller ved Stenen.

23. Helligtjørnen i Jyllinge.

Ved Vejen fra Hovedlandevejen ned til Jyllinge By, vest for Spraglehøj, stod der en mægtig gammel Tjørn. Den groede paa et Stengærde, og det sagdes, at den var plantet over Pestlig. Naar der om Dagen var skaaret Grene af den, groede de til om Natten. Det var Skik at grave Penge ned under Tjørnen for derved at fri sig for Sygdom hos Folk og Fæ. I 1876 var der en Flok Konfirmander, hvoriblandt Optegnerens Moder, som kradsede efter Penge under Tjørnen. De fandt nogle gamle Skillinger, indsvøbt i en Klud. En Dreng, som pakkede dem ud, smed dem igen og sagde: „Det ser saa ledt ud.” Men tre af Pigerne delte Pengene; der var sytten Skilling. En af disse fik kun een Skilling, den kastede hun i en Stenbunke, hvoraf der skulde opføres en ny Smedie, som en Slags Forbandelse — og den Smed gik det heller ikke godt senere. De to andre Piger købte Kager for Pengene. Men 14 Dage efter, ved deres Konfirmation, fik alle tre Piger Gulsot, hvis Styrkegrad stod i Forhold til den Del, de havde faaet af Byttet. De maatte alle tre sidde i Stole paa Kirkegulvet. Folk kunde let sige Grunden til deres Sygdom.

Tjørnen blev omkring 1905 fældet (mulig kun topstynet), men den Mand, som gjorde det, døde kort efter. „Han skulde aldrig have rørt ved den Tjørn”, sagde Folk. (Cand. mag. Gunnar Knudsen efter Fru Hanne Knudsen, født i Gundsø-magle.)

Husmand Lars Larsen, Jyllinge, fortæller 1913 til G. Knudsen om „Haaskystornen”, som han kalder den, at der ved den Torn boede en Mand, som drev nogen Udskænkning. En Nat kom nogle Drengene forbi; de standsede og raabte: „Buske Kromand, sid op og tænd Lys, for vi skal ind og have Brændevin!” Drengene saa da, at Tornen stod i lys Lue, og de stak af ad Byen til.

24. Offer til Hyldetræ.

I Lyndby Sogn skulde der i gamle Dage hver Lørdag Aften hældes en Spand Kærnemælk paa et Hyldetræ, saa vilde man faa meget bedre Smør af Mælken. (Højskolelærer Kr. Taarup 1917 efter Husmand Oluf Christiansen, Lyndby.)

Oplysninger om tilsvarende Skik andetsteds fra er meget ønskelige for D. F. S. Hultræet i Rye Skov (se Gjevningebogen i Kbh. Amts

Aarvog 1914 S. 134), som var farlig skrappt mod Skæver, fik en Skærv eller et Stykke røget Flæsk i Hullet til Tak for Helbredelse (Købmand K. Olsen i Buerup 1919). Om en Ejer af Øm Jættestue fortælles, at han og hans Hustru Juleaften gik ud med Julegrød og satte den ind i Jættestuen, hvor den næste Morgen var fortæret. Det var Mennesker, der gerne vilde gøre deres Skyldighed til alle Sider. (Anders Vedel, Roskilde, 1913 efter Højskoleelev Karen Mortensen.)

25. Bolund.

Den lille Halvø Bolund i Aagerup Sogn maa ikke pløjes. Sker dette, saa vil der brænde en Gaard oppe i Lille Valby. (A. Vedel 1913 efter Højskoleelev A. Simonsen, f. o. 1894, der har tjent i Fjordgaarden, Aagerup.)

Den samme Forestilling kendes fra Lilleø i Jyllinge Sogn. Engang var Præstegaardsforpagteren derovre med en Plov, men straks var der Ild i Præstegaarden. Han kom hurtigt tilbage igen, men da viste det sig at være Blændværk. (G. Knudsen 1913 efter Fisker P. Jørgensen, Jyllinge.) Da Bolund engang blev pløjet, stod Lille Valby i Brand, men ogsaa det var Blændværk. (Samme 1913 efter Frk. Eli Olsen, Fjordgaard.) Da denne Forestilling om hellige Øer og Næs iøvrigt er meget sjælden, vil Sidestykker være af stor Værdi.

26. Kirkevædderen.

I min Barndom hørte jeg ofte gamle Folk tale om Kirkevædderen, der ikke sjældent skal være set udenfor Kirken med Hornene indviklede i en Busk. Saaledes da Gaardmand Peder Vinter i Darup o. 1820 kørte hjem fra Roskilde. Hestene blev saa bange for Kirkevædderen, der stod hængende fast i en Busk udenfor Roskilde Vor Frue, at de løb løbsk.

Peder Vinter medbragte nemlig fra Roskilde en Ligkiste, som skulde huse en Selvmorder, en af hans nære Slægtninge, og det skal have været P. Vinters Agt at faa ham begravet paa hæderlig Vis, hvad Kirkevædderen paa denne Vis vilde minde ham om, ikke kunde lade sig gøre.

Præsten i en af Nabobyerne var slem til at spille Kort med Bønderne hele Natten til langt hen paa Morgenstunden. En Søndagmorgen sad de og spillede Kort, saa Præsten var ved at glemme sin Førstprædiken. Pludselig foer Gaardporten op med et Brag, og ind foer Kirkevædderen og jog Forbenene gennem de blyndfattede Ruder. Da kom Præsten i Tanke om

sin Pligt, han tog straks afsted og naaede i rette Tid til Kirke. (Handelsgartner N. P. Pedersen, 1919, født i Viby, Syv Sogn.)

Kendes lignende Sagn andetsteds fra i Østsjælland? Kendes der andre Steder end Gentofte Sagn om Kirkegrimen, der vogter Kirken imod, at Ligene af Strandvaskere eller af Selvmordere og Forbrydere bliver begravet paa Kirkegaarden? (Sml. Thiele 1820 III S. 75 og 1843 II S. 274.)

27. De dødes Gudstjeneste.

Det fortælles, at de døde paa Frue Kirkegaard i Roskilde hver Juleaften gaar gennem Algade til Domkirken for at holde Gudstjeneste. Lysene i Kirken bliver tændt, og en afdød Domprovst bestiger Prædikestolen og taler til de døde. Derefter begiver de sig paa Vandring til deres Grave. De er paa-klædte som i levende Live. Damerne bærer store Krinoliner og Herrerne store hvide Kraver og høje Hatte. Paa Vejen taler de om Torvepriser og lignende, hvoraf man kunde slutte, at der var Købmænd iblandt. Ingen andre Mennesker end en gammel Graver, som laa paa sit yderste, kunde se det. (Seminarist C. C. Jensen, 1910, efter Musiker Hans Hansen, f. i Snoldelev-Hastrup o. 1830.)

Kendes der Sagn om, at nogen levende, en gammel Kone f. Eks., ved en Fejltagelse har deltaget i de dødes Gudstjeneste og kun med Nød og næppe er sluppet fra de rasende Dødninge?

28. Den døde Moder.

En Karl paa Køge-Egnen var en Aftenstund ude at køre, og saa kom han gennem en Hulvej i en Skov. Pludselig standsede Hestene, og han piskede nok paa dem, men kunde alligevel ikke faa dem til at gaa nogen Steder. Saa hørte han ogsaa, der var noget, der klagede sig, og han stod da af og gik hen forved Hestene. Der fik han Øje paa en hvid Skikkelse, som stod lige foran dem. Han spurgte den saa, hvad den vilde, og den svarede: „Man gav mig lidt med til én, men intet til to.” Han tog da sit Halsklæde af og gav Skikkelsen det, og nu forsvandt den, og han kunde køre videre. Man mente der paa Egnen, at det var en Kone, der var død for kort Tid siden, og hun havde været frugtsommelig, men var død uden

at blive forløst. Det var jo Skik at lægge Tøj til Barnet med i Kisten, men man havde kun givet hende Tøj med til én, og hun havde jo været med to. (Martinus Stougaard, Ryslinge Højskole.)

„Aar 1753 den 22. December opkastede en Mand en Grav til et stort Lig paa Brønshøj Kirkegaard og blev vaer omtrent en Alen under Grønsværen en fordærred Læderpung, hvorudi fandtes 17 Stykker gamle tynde Penge, hver af Størrelse som vore nu brugelige 24 Skillingen. Noget længere nede i Graven fandtes en liden Oljeflaske, ikke af nogen Betydenhed, hvilken maaske efter den gamle Overtro var nedlagt med en frugtsommelig Kvinde, som ikke var bleven forløst.” (Indberetning fra Pastor Hersleb i Brøndshøj til Hans de Hofman.) Sml. Danske Sagn V Nr. 1137, hvor Peder Syv i Hellested fortæller om samme Skik fra Byen Syv (Aar 1648).

29. Møde med Spøgeri.

I Engelskmændenes Tid (1807—14) var jeg en stor Knægt paa en 16—17 Aar. En Aften kommer Sognefogden hen til Manden, som jeg tjente hos, med et Brev, der skulde til Roskilde, og det skulde gerne gaa lidt villigt, sagde han. Saa siger Manden til mig: „Hør, Jakob”, siger han, „du kan tage et Øg og smide dig op paa og ride til Roskilde med det.” Jeg gjorde jo, som han sagde, fik Brevet og kom paa Vej. Mørkt var det, men jeg var godt kendt med Vejen og tænkte paa ingen Ting; alt gik ogsaa godt og vel, til jeg kom til Blæsenborg Kro, eller det var da lidt før, saa vil Øget aldrig ud af Stedet, hvad jeg saa gjorde. „Dette her kan ikke blive til noget”, tænkte jeg, og saa vendte jeg min Hue, for jeg havde hørt, at det skulde være godt at vende et Stykke Klædemon af det, man havde paa, i saadan et Tilfælde; men det hjalp ikke. Nu blev jeg hed om Ørene, men saa sagde jeg, lige saa haardt jeg kunde: „Jeg rejser ikke her for min egen Fornøjelse, men efter min Husbonds og Øvrighedens Befaling. Jeg skal frem! kongelig Tjeneste, tre Segl!” For der var tre Segl paa Brevet, som jeg havde gent i min Inderlomme. Jeg saa ingen Ting, men noget maa der have været. Nu kunde jeg komme frem, og jeg blev godt nok af med Brevet. (Lærer Chr. Weiss, Tingerup, efter Husmand Jakob Jakobsen, f. i Tingerup, Søderup Sogn.)

30. Forvalteren paa Egholms Nedmaning.

I gamle Dage ejedes Egholm af en Rosenkrands, som boede paa et andet Gods. Det skete da, at Forvalteren paa Egholm pludselig døde; men til Gaardens Folks store Forfærdelse gik han igen, efter at han var bleven begravet. Han rumsterede med Skæppemaal og Kornskuffer paa Magasinet og viste sig mange andre Steder. Der blev da sendt Bud til Hr. Rosenkrands, om han vilde komme til Egholm og prøve, om han kunde faa Genfærdet drevet bort fra Gaarden.

Hr. Rosenkrands tog straks derover, og da han standsede foran den gamle Hovedbygningens store Trappe, kom Genfærdet og tog imod ham, som Forvalteren altid plejede at gøre i levende Live. Hr. Rosenkrands sagde da til Genfærdet: „Hvad gaar du her og spørger efter?“ Genfærdet svarede: „Det er jeg kommanderet til.“ „Jeg har da ikke befalet dig dertil“, vedblev Hr. Rosenkrands. „Nej! men jeg skal leve, og du skal leve, og jeg skal leve, og du skal leve“, fortsatte Genfærdet. „Det var en underlig Tale“, svarede Rosenkrands, „thi det sømmer sig kun for enhver af os at leve en Gang, eftersom vor Herre Jesus selv ogsaa kun havde et Liv.“

Nu maatte man have Bud efter Præsten i Sæby, at han skulde mane Genfærdet ned. Da Præsten kom til Stedet, tog han sin Bønnebog frem og gik, læsende i den, hen mod Genfærdet. Dette sprang frem mod Præsten og slog Bønnebogen fra ham, idet det sagde til Præsten: „Du er ikke værdig til at mane, thi du har ogsaa en Gang gjort Uret.“ „Jeg ved det“, svarede Præsten, „mens jeg var Student, stjal jeg Brød for en Skilling en Gang, jeg var i Nød, men nu betaler jeg min Skyld.“ Dermed smed Præsten en Skilling fra sig. „Er der saa mere?“ vedblev Præsten. „Nej, tag saa kun din Bog op igen“, sagde Genfærdet. „Det behøves ikke, jeg har en Bog til“, svarede Præsten. Dermed tog han en anden Bønnebog frem og læste op af den, og nu maatte Genfærdet vige. Inde i Laden sank Genfærdet i Jorden; men Præsten kunde dog ikke faa det dybere ned end til Bæltstedet. Man murede saa en Kappe over Genfærdet, for at faa dækket det helt til. Efter den Tid gik Forvalteren ikke igen mere. (Th. Vangslev, 1921, efter Tømrer H. Christiansen, Sønderby, hvis Søster, Stuepige

paa Egholm før 1887, mener at have læst Sagnet i nogle Optegnelser i Godsarkivet.)

I Thieles Danmarks Folkesagn 1843 I S. 151—53, Vellerup Hospital, findes en Opskrift af samme Sagn. Her er nævnt baade Forvalterens og Præstens Navn. Præsten hedder Hr. Jochum (Bruun), Præst i Sæby fra 1666 til 1714. Forvalteren er Hans Andersen, Ridefoged paa Egholm 1698—¹⁹/₄ 1712. Han havde testamenteret sin efterladte Formue til sit Herskab, Geheimeraad Otto Krabbe († 1719), som herfor ¹/₄ 1713 stifter et Hospital i Vellerup for de fattige paa Egholms Gods (Hofmans Foundationer VII 468 f. og 479). 1741 udvidedes dette Legat af Geheimeraad Iver Rosenkrantz, Ejer af Egholm 1737—45. Det er sikkert ham, ovenanførte Sagn hentyder til. Sagnet er muligvis opstaaet som Almuens Forklaring af, hvorfor Iver Rosenkrantz forbedrede det ældre Legat, hvis Midler af Almuen opfattedes som Penge, Hans Andersen uretmæssigt havde fravendt sit Herskab eller udsuget af Bønderne. Sml. S. 31, Smeden i Brordrup. I Thieles Opskrift af Sagnet finder Nedmaningen Sted i et gammelt Tjørvehus paa Egholm: en Pæl blev slaaet ned paa Genfærdet for at holde det i Jorden. Dette er den gamle fællesdanske Forestilling. Derimod er Indemuringen af Genfærdet en yngre Forestilling, som særlig kendes i Sønderjylland og den sydlige Del af Nørrejylland.

31. Den kloge Præst i Himmelev.

En Præst i Himmelev kom ud til sine Folk; de var ved at rive Hø. Da der begyndte at trække Byger op, vilde Folkene give sig til saa hurtigt som muligt at sætte det Hø i Stakke, som de havde revet sammen, saa maatte Resten vente til senere. Præsten sagde imidlertid til sine Folk, at de skulde blive ved med at rive sammen. Det gjorde de da ogsaa; og mens de gik videre med Arbejdet, og alt imens de saa efter de sorte, truende Skyer, gik Præsten rundt om den Mark, hvorpaa Høet laa. Her faldt da ikke en Draabe Regn, skønt det regnede stærkt rundt omkring den. (Førstelærer Hans Sørensen efter Gaardejer Jens Jensen i Ellede.)

Oplysninger om Præstens Navn (Niels Haar, 1771—1806?) er meget ønskelige. Samme Meddeler fortæller om samme (?) kloge Præst, at han værnede sine Æbler imod Æbletyvenes Efterstræbelser ved at gøre dem usynlige. Hans Karl, som han havde sat til at passe paa, undrede sig over, at han ikke kunde se et eneste Æble, skønt det ellers var lyst nok.

32. Den kloge Doktor i Ballerup.

Dr. Kongsted i Ballerup kunde dæmpe Ild. En Nat var der kommet Ild i en af Gaardene i Ballerup. Der var Folk nok til at slukke, men dengang havde de ingen Sprøjter paa Landet undtagen paa Herregaardene. De forstod godt, at de ikke kunde slukke Ilden i den brændende Gaard med deres Spande, og de søgte derfor at holde Ilden fra de Gaarde, som var mest udsatte, ved at dække dem med vaade Tæpper og Lagner. Midt i al Hurlumhejen kom Dr. Kongsted løbende i bar Skjorte; han løb tre Gange om den brændende Gaard, og saa sprang han ud i Gadekæret. Da han kom op herfra, sagde han: „Nu kommer Ilden ikke videre denne Gang”, hvorefter han skyndte sig hjem for at komme i Seng. Det slog ogsaa godt nok til; Ilden sagtnedes og bredte sig ikke videre.

Dr. Kongsted kunde ogsaa vise igen. Der blev stjaalet et Stykke Lærred, som havde ligget paa Bleg om Natten i en Have. Konen, som havde mistet det, klagede sin Nød for Doktoren. Han trøstede hende med, at det nok kom igen. Ganske rigtigt. To Dage efter var det blevet kastet ind over hendes Havegårde, mens de sov til Middag. „Jeg vidste, det vilde komme, men jeg havde ikke tænkt, at det vilde komme saa snart, for Tyven har haft en lang Vej at gaa med det”, sagde han til Konen, da hun fortalte ham, at det var kommet. „Der var vel ingen, der saa ham?” spurgte han. „Nej, det var der vel ikke”, vedblev han. „Jeg kan godt vise dig Tyven i en Spand Vand, men du vil ikke have andet end Sorg af at se ham.” Saa fik hun ham naturligvis heller ikke at se. (Lærer Chr. Weiss, 1908, efter Husejer C. Larsen, Vanløse, født i Ballerup.)

Olavius Eilertsen Kongsted, f. 1758, var Læge i Ballerup fra 1788 til sin Død 1831. (Kristian Carøe: Den danske Lægestand 1786—1838 S. 113.) Lignende Oplysninger om andre østsjællandske kloge Mænd er meget ønskelige, ikke mindst om deres Helbredelse af de Sygdomme, som Hekse og andre Skadefolk ifølge Folketroen har foraarsaget.

33. Onde Øjne.

I Aagerup, Ballerup Sogn, boede for en Del Aar tilbage en Heks. De ældre Bønder holdt ikke af, at hun kom ind i deres

Stalde, for hun kastede onde Øjne paa deres Kvæg, saa at de blev syge. De gamle Bønder holdt heller ikke af at have hende til Høstarbejde, for hun kunde hekse Høsten færdig. Naar de andre klagede over, at de ikke kunde naa at binde færdig inden Aften, behøvede hun blot at sige: „Se jer dog om, det er jo færdigt.” Saa laa alt Kornet nok saa nydeligt bundet i Neg. (Lærerinde Nanna Hansen efter Lærerinde Frk. A. Larsen.)

I en Gaard i Trørød prøver Slagteren forgæves at slaa Tyren for Panden, den faldt ikke. Pludselig vender han sig om mod Folkene bagved og siger: „Der er en af jer, der har onde Øjne.” Vedkommende gik sin Vej, og nu faldt Tyren. (Fru Ella Ellekilde, 1916, efter Gaardejer Hans Petersen, Apperup.)

34. Det mislykkede Bloksbjergsridt.

Birthe Peder Rasmus' Farmor tjente hos en „skær-ædel Troldeks”, der havde en Datter, som skulde oplæres i Moderens „Haandtering”. Aftenen før Skærtorsdag (St. Skade Aften) skulde Heksen fare til Bloksbjerg, og Datteren skulde med for første Gang. Afrejsen skulde foregaa gennem den aabne Skorsten, men forinden væltede Heksen en Egeklods for Døren, for at Pigen ikke skulde se, hvorledes det gik til. Nysgerrig som hun var, kunde hun selvfølgelig ikke afholde sig fra at lytte ved Døren, og hun hørte da, at Heksen forklarede Datteren, at denne skulde sætte sig op at ride paa Kosten og sige: „Fust op gennem Skorstenen.” Selv red Heksen paa Bageovnsrageren og forsvandt; men da Datteren skulde til det, tog hun fejl og sagde: „Fust op og ned gennem Skorstenen!” Og hun kom da ikke til Bloksbjerg dengang, for hun maatte fare op og ned gennem Skorstenen, indtil Pigen, der indsaa Stillingens Alvor, fik væltet Klodsen fra Døren og hentet Præsten, og først efter at denne havde „læst” og „manet”, slap Heksens Datter fri af sin ustyrlige Ridehest. (C. E. Carlsen, Hvalsø, 1911, efter Fru L. Carlsen, der o. 1860 har hørt Birthe Per Rasmus' i Hvalsø Fattighospital fortælle Sagnet.)

35. Smeden i Brorstrup.

En Mil syd for Roskilde ligger den lille Landsby Brorstrup. Her levede i gamle Dage en Smed, hvis Kone var en Heks.

En St. Hansaften havde Konen meget travlt ude i Kække-

net, hvor hun havde en stor Gryde paa Ilden. Da hun nu manglede noget til den Hekseret, hun lavede, saasom nogle Urter og et Par Snoge, kaldte hun Manden ud, for at han, medens hun var borte, skulde se til Gryden, at den ikke gik af Kog. „Men”, sagde hun, „pas paa og løft endelig ikke Laaget!”

Det lovede Smeden ogsaa, men da Konen var gaet, begyndte det at syde og hvisle ganske forskrækkeligt i Gryden. Smeden blev noget underlig ved dette her og nysgerrig efter at vide, hvad der var i Gryden. „Jeg kan jo”, tænkte han, „bare lette en Kende paa Laaget og titte ned, det er vel ikke saa farligt.” Saa lettede han paa Laaget, men i det samme slog en vældig Lue op af Gryden, og Fanden steg op af den, greb Smeden i Nakken og foer op igennem Skorstenen med ham og i en susende Fart igennem Luften. Pludselig dalede de ned og sank igennem et dybt Hul ned i Jorden.

Da den forfærdede Smed kom til sig selv og saa sig om, laa han i en Hule, der var hed som en Kakkellovn og oplyst af røde Flammer. Han kunde jo nok tænke sig, hvor det var, han var kommen hen, og bandede sin Nysgerrighed.

Fanden saa han ikke noget til, men han fik Øje paa et Par vindtørre Personer, der sad ved Ilden og spillede Skak, og han syntes, han skulde kende den ene. Jo, ganske rigtigt, det var jo den velbyrdige Geheimeraad Meiercrone, der sad der. Geheimeraaden kendte straks Smeden og sagde til ham: „Ja, det er saamænd ikke for min Fornøjelses Skyld, at jeg sidder her og spiller Skak og bliver halvt stegt af Ilden. Men hør, min gode Smed, du kan gøre mig en Tjeneste, naar du kommer tilbage til Roskilde.” „Ja”, siger Smeden, „men jeg kommer der vist aldrig mere.” „Vær rolig, naar Natten er omme, har Hans Majestæt ikke længere nogen Magt over dig, men maa aflevere dig. Hør, du skal gaa til min Kone og fortælle hende, hvor jeg er, og hvad jeg lider, fordi jeg aldrig tænkte paa mine fattige Medmennesker. Sig, at hun skal bøde paa min Synd ved milde Gaver i mit Navn. Til Bevis paa, at du taler Sandhed, tag saa her min Nathue; den kender hun godt.” Han tog Nathuen af sit skallede Hoved, og Smeden lovede at bringe Bud og Besked.

Straks efter var Fanden der igen, greb Smeden i sine Kløer og foer afsted med ham saa hurtigt, at Vinden peb om Ørerne paa dem. Tilsidst dalede de ned og strøg hen ad Jorden; men Fanden magede det saa ilde, at han huggede Smedens Tæer imod nogle store Sten. „Gud Fader bevare mig”, skreg Smeden, men ved Guds Navns Nævnelser maatte Fanden slippe ham, og han faldt til Jorden.

Et Par Mænd, som kom gaaende, fandt Smeden, og han kunde af deres Tale høre, at det var Nordmænd, og erfarede, at han var falden ned oppe i Norge.

Efter mange Genvordigheder naaede den Brørdrup Smed tilbage til Roskilde, og da han saa Domkirkens Spir og gik op ad Algaden, kom han i Hu, hvad han havde lovet Geheime-raaden i Helvede. Han gik op til Enken, der først ikke vilde tro, hvad han fortalte; men da hun saa Nathuen, forfærdedes hun. Smeden naaede lykkeligt hjem til Brodrup, hvor man troede, han var omkommen. Men Fruen oprettede „Meiercrones Stiftelse” for trængende Enker. Endnu den Dag i Dag ligger denne Stiftelse nede ved Domkirken og har været til Velsignelse for mange. (J. Kornerup, 1908, efter Fortælling fra hans Ungdom.)

Meyercrones Stiftelse blev oprettet 1. Maj 1739 med et Hus ved Domkirken og en Grundkapital paa 1000 Rigsdaler af Christine Schrøder, Enke efter Diplomaten Henning Meyerchrone (født 1645, død i Roskilde 28. Juli 1707), og hendes Søsterdatter Frk. Maria Christina Meyer. (Trap 4. Udg. II S. 214, Hofman VII 295, Hiort-Lorenzen og F. P. G. Salicath: Repertorium over Legater II S. 22.) Sml. ovenfor S. 27. Sagn om levende Menneskers Besøg i Helvede hører til de store Sjældenheder i dansk Folkeoverlevering, og det vil derfor være af stor Interesse for DFS. at modtage lignende Sagn som det her anførte. DFS. vil ligeledes med Tak modtage Meddelelse om, nogen Læser i Forvejen skulde kende ovenstaaende Sagn i samme eller noget ændret Skikkelse.

Barselgilde i Hollænderbyen.

Af *Dirch Jansen*, St. Magleby.

At skrive om dette synes at være det letteste af Verden, for det er jo kun et lille Procenttal af Hjem, som den Glæde ikke er beskaaren ret af Hjertet at deltage i Stemningen, naar der synges „Slægt skal følge Slægters Gang”. Efter bedste Evne vil jeg beskrive et Barselgilde i Hollænderbyen i Aarene omkring 1870 og bede ærede Læsere om Tilgivelse for en eventuel Mangel i en eller anden Henseende.

Hvad der ikke maa mangle, er et nyfødt Barn; thi det er om denne lille Akse, at Artiklen skal dreje sig. Saa snart Barnet er født, bliver det saa hurtigt som muligt meldt til Sognets Degn, som fører Bog over fødte og døde, og saa snart Rygtet om det passerede kommer ud i Byen, giver de nærmeste Korer af Familien Møde hos Barselkonerne for at ønske til Lykke med den Lille, og samtidig har de en Ret Mad med, som i Reglen bestaar af Suppe, Rødspætter, Kage og Vin; af den Slags gode Sager kan der ofte træffe at komme ret meget, saa vedkommende Barselkone kan til Tider blive helt overfyldt af disse Rariteter, saa man har et Eksempel paa, at en ytrede: „Bare jeg nu maatte faa en Portion Søbekaal!”

Efter 3 à 4 Uger skal Barnet i Kirke for at døbes og faa et Navn, og i Reglen er det en nær, afdød Slægtning, som bliver „opkaldt”; det først fødte Drengbarn fik i Reglen Faderens Navn omvendt, efter gammel hollandsk Tradition.

I tidligere Tid blev Barnet døbt den første Søndag efter Fødslen; paa denne Dag laa det lille Barn paa blaa Lagner, idet det blev betragtet som en Hedning, indtil det var døbt; naar det saa kom hjem fra Kirke, blev det lagt i hvide Lagner

med de Ord: „Jeg gik med en Hedning, men kommer hjem med en Kristen.”

Et saadant gammelt Vuggeudstyr fandtes i min Amagersamling i „Hollandsminde” og bestod af 3 blaafarvede Pudebetræk med udsyede Mellemværk, 1 blaafarvet Lagen med do. og Bogstaverne M. C. P. D. 1807 — samme Navn, Marchen Chrilles Pittersdatter stod i Pudebetrækkene — samt en blaa udsyet Hagesmæk, hvori stod: M. C. D. 1726.

Naar man saa paa Vuggens ene Endestykke kunde læse:

„Barnlille, jeg dig freder;
Gud skærme dig! jeg beder”, —

saa kan man ikke sige andet, end at der var et godt Leje for den Lille.

Interiør fra „Hollandsminde“.

Samme Dag som Barnet bliver døbt, holder Konen sin Kirkegang; dette meldes til Degn og Præst samt til alle Byens Koner, naar der skal ofres i Kirken, og dette sker paa den Maade, at to smaa Piger (10 à 12 Aar gamle) gaar fra Dør til Dør med følgende Besked, som den ældste Pige fremsiger, nemlig: „Jeg skulde hilse fra N. N.s Kone, at hun lader jer

Mor bede med til Offers paa Søndag." Den anden lille Pige udbryder umiddelbart derefter: „I maa endelig komme!"

Hvis man tilfældigt passerer en Gaard Lørdag Eftermiddag, hvor der skal være Barselgilde om Søndagen, vil man straks kunne slutte sig til, at der er noget usædvanligt paa Færde; thi paa hver Side af Gaarden gaar der en Mand enten med en Rive eller en Kost for at rense alt uvedkommende bort; men det er ikke alene dette, der gør et eget Indtryk, nej, man ser en Tjenestepige komme til, en anden gaa fra Gaarden, hvortil de bringer Kage, Sukker, Kaffeboenner og Fløde fra deres Maamødre, som tillige med deres Mænd skal til Barselgilde Dagen efter.

Om Søndagen lidt før Kirketid giver i Reglen 10 à 12 Korer, som har faaet et lille Ekstrabud, Møde for at følges ad til Kirken med Barselkone, som først har haft Lejlighed til at traktere med Kaffe og Brød, for i sluttet Trop at gaa til Kirke, hvor de gaar ind, naar det sidste Vers synges, før Præsten gaar op paa Prædikestolen.

Efter Prædikenen beder Præsten en Bøn for den Moder, som holder sin Kirkegang, en Salme bliver sunget, og Ofringen begynder, saaledes at Kirkegangskone gaar først, derefter følger taktfast den ene efter den anden; dog maa enhver passe ikke at gaa foran en ældre; dette kan ofte foraarsage en lille Standsning, men det er jo Ærbødigheden, der skal holdes i Ære, noget, som var et Særkende for en svunden Tid.

Lige efter Ofringen lyder Tonerne fra Orgel og Menighed: „Herren strækker ud sin Arm", og op ad Kirkegulvet bliver det lille Barn baaret til Døbefonten af en af den nærmeste Familie; er det en Dreng, skal der foruden den, som bærer Barnet, være en Mand (Mandfadder) og en Ungkarl (Karlefadder). Manden har tidligere, naar det var en Dreng, holdt ham over Daaben; var Barnet en Pige, var der en „Pigefadder", som i dette Tilfælde holdt Huen. Hvis Barnet under Daabshandlingen er uroligt og skriger, er det velhørt, for saa bliver det formodentlig begavet med Sangstemme.

Efter Daaben giver Kone eller Pigen Præsten en Gave, som i Reglen bestod af en Rigsdaler.

Saa snart Daabsbarnet kommer hjem, bliver det lagt i Vug-

gen med alt Kristentøjet paa; thi man tænkte ved denne Behandling at bibringe Barnet mere Ro i Fremtiden.

Kristentøjet bestod af et rødt Fløjels Svøb og en lille Trøje med broderede Brokadeærmer; Livstykket var almindeligt Sirts eller lignende Stof, det var dækket med et lille silkebroderet Tørklæde, hvis Snip hang ned ad Ryggen, og hvis lange Ender var lagt paa Kryds foran Brystet og knyttet bag om Livet i en Knude. Om Svøbet blev „Listen” af rødt Fløjl, kantet med Sølvtræsser, omvundet franeden af, saaledes at Sølvborten sad i regelmæssig Afstand, og Enden af Listen, hvorpaa der var udsyet en Ring af Sølvtræsser, sluttede paa Barnets Bryst. Med en saadan Paaklædning var det berettiget at kalde det „Sølvbarnet”; ligeledes var det udstyret med en blomsterbroderet Hue med Sølv- og Guldtræsser.

Barnet bliver ligeledes præsenteret for alle de fremmede i sit Kristentøj om Eftermiddagen, naar der er Barselgilde; det er i Reglen, naar Klokken er 5, at de giver Møde, og alle bliver de modtaget med et hjerteligt „Velkommen”, som bliver besvaret med et „Tak og til Lykke med den Lille”. Efter at man er kommen til at sidde, gaar Smaasnakken, indtil alle er samlede, hvorefter de bydes til Bords af en gæstfri Vært og Værtinde, som skiller Mændene fra deres Koner, men altid i en god Hensigt. Et særligt Bord er forbeholdt Præsten og Degnen tillige med deres Koner; er der Enkekoner eller ældre Folk, faar de Plads ved samme Bord. Retterne er tillavet af en kyndig Kone og bestaar af Risengrød, Steg og Kage samt Vin. Lidt efter at der er taget fat paa ovennævnte Sager, rejser Præsten sig og holder en Tale for den nydøbte; Degnen følger kort efter med en Tale, hvis Indhold er tilegnet Vært og Værtinde.

Efter nu i Ro og Mag at have faaet en tilfredsstillende Portion Mad rejser alle sig paa een Gang og rækker hinanden Haanden med et „Velbekomme”.

Det varer nu ikke længe, før Mændene har bænket sig for at faa et Slag Kort, som Regel Sjavs eller Polskpas. Konerne slutter sig sammen, ligeledes i Klynger, for at drøfte nyt og gammelt, indtil de bliver afbrudt af Husmoderen, der beder dem om at være saa god at komme ind og drikke en Kop

Kaffe; der begyndes med en lille Kop, men der sluttes ikke, før den er efterfulgt af de almindelige Nødkopper, som ofte løber op til 5 à 6 Stykker, og skønt Kaffen ikke gaar til Hovedet, kan den ofte sætte Talen rigtig op paa sin Højde.

Ved Kortspillet nyder Mændene en Del Punch, som ofte indvirker paa Humøret, hvad der giver sig til Kende ved Sang og anden Munterhed.

Den næste Dag er der atter Visit, og de, som var forhindret i at være med den første Dag, bliver atter indbudt, om de ogsaa er lidt langt ude i Slægt.

I den paafølgende Tid faar Vært og Værtinde, naar de træffer nogle af deres Barselgæster, et velment „Tak for sidst og god Begegnelse“ (d. e. god Behandling).

Ledreborg.

Af .

Carl Neergaard.

I.

Svunden i Glemsel og Muld er nu det ældgamle Leire,
Den herlige Egn dog vinder sin evige Ret.
Rundt Høie og Grønsvær helt skiule de vaxlende Slægter,
Oldtidens Kraft, Christalderens frommere Daad.

Saaledes begynder et Vers paa et Kors, som Christian Erhard Holstein 1810 lod opstille paa sin store Bedstefader, Erektoren af Lensgrevskabet Ledreborg, Johan Ludvig Holsteins Grav i Oldtidshøjen bag Ledreborg Have og Park.

Forlængst er unægtelig udslettet ethvert Spor af Oldtidens Lejre og af den pragtfulde Kongeborg Hjort, der i de engelske Oldkvad henføres til Kong Hroar. Tiden har handlet ilde dermed, saa ilde, at man endog har villet benægte, at det nuværende Lejre overhovedet er Stedet, hvor danske Konger i Oldtiden havde deres Hovedsæde. Lad være dermed, hvad det være vil; saa længe ikke andet kan paavises, vil det dog vist falde meget vanskeligt at flytte Lejre-Borgen fra den Egn, hvor aarhundredgammel Tradition lader den have sin Plads. Men eet turde i hvert Fald være sandsynligt, at Kongesædet Lejre kun indenfor et kortvarigt Tidsrum har haft sin Glansperiode, og at Stedet derefter hurtig har tabt al Betydning. Ved Kristendommens Indførelse rejstes ikke en Kirke paa det formentlige Gudehøvs Plads, og Byen kom heller ikke til at danne Midtpunktet i nogen Art Inddeling.

I det 12. Aarhundrede var Lejre saa lille et Sted, at det betegnedes som „en af de ringeste Landsbyer”. Meget er det

derfor ikke, man ved om det i Middelalderen og nærmest efterfølgende Tid; det, som i denne Forbindelse interesserer mest, er, at der fra Lejre blev grundet et Udflytterbo, Udlejre, som efter alt at dømmes fik sin Plads i det naturskønne Terræn, hvor Ledreborg nu ligger. I det 15. og 16. Aarhundrede var Lejre og Udlejre et kongeligt Len, rigtignok af de ganske smaa. 1464 og 1467 indehavdes det af en Væbner Lasse Jonsen, som endnu levede 1505; men da var Lejre og Udlejre forenede med Hagested Len i Holbæk Amt, som indtil 1540 indehavdes af Otto Tegenhus. Lejre og Udlejre udskiltes saa og var indtil 1546 forlenede til Oluf Nielsen Rosenkrantz, † 1545, hvorefter de indtil 1550 hørte under Kjøbenhavn. Atter var de en Aarrække et selvstændigt Len, hvis Lensmand Mogens Godske døde 1571. Siden hørte Udlejre ligesom ogsaa Lejre til Roskildegård, den forhenværende katolske Bisperesidens paa Sjælland, og Udlejre var da en enkelt større Ejendom, Udlejregaard kaldet, som vel ved dygtige Mænds Arbejde havde hævet sig til en vis Betydning; mulig hørte der Gaardsæder til den.

Af Roskildegårdss Jordebøger fremgaar, hvem der i 1. Halvdel af det 17. Aarhundrede beboede Udlejregaarden. I Tidsrummet 1617—19 var det Laurits Jensen, derefter fra 1619 til 1623 Laurits Andersen, og saa fra 1623 i hvert Fald til 1638 atter Laurits Jensen. For de næste to Aar mangler Jordebøgerne, og i Rækken for den følgende Snes Aar er ligeledes Spring, hist og her endda ret store. 1640/41 og 1645/46 hed Udlejregaards-Manden Jep Lauritsen eller Laursen og 1656/57 Peder Andrisen.

Et ganske karakteristisk lille Minde er bevaret den Dag i Dag om en af disse Mænd, Laurits Jensen. I Allerslev Kirke, Sognekirken for Lejre By, er Døbefadet et Messingbækken fra det 17. Aarhundrede; dets Randparti har Fremstilling af Jagtscener, og paa Spejlet ses Adam og Eva om Kundskabens Træ; paa dettes Stamme læses følgende Indskrift: „Dette Bæken hafver Lavrids Jensøn i Vdlegre och hans Hustru Lusse Anders Daater gieved til dieris Sognekircke i Allersløf til en evig Hukommelse. Anno 1625.”

· Præsten i Allerslev-Osted Albert Trojel, som i 1759 har gi-

vet en ret udførlig Beskrivelse af sit Pastorats Mærkværdighed — en Beretning, til hvilken der i det følgende oftere vil blive henvist, fordi den tillige indeholder en god Skildring af Ledreborg —, omtaler ogsaa dette Døbefad, og han fortæller endvidere under Allerslev Kirke, at der „lige over Koret staaar et smukt, af Træ udhugget, malet og forgyldt Epitafium, hvorunder efter Inscriptionen, som for en Del er ulæselig, hviler Lauritz Jensen af Udleyre, og haver hans Hustru ladet dette opsætte over ham”. Epitafiet eksisterer ikke mere, men i Forbindelse med Døbefadet vidner det om, at Laurids Jensen paa Udlejregaarden og hans Hustru har været ganske velstillede Folk, hævdede over Datidens almindelige Bondestand.

Fra Beboernes økonomiske Kaar kan man sikkert slutte til, at Udlejregaarden selv har været ikke helt lille. Det er da her saa heldigt, at der omtrent fra samme Tid foreligger en kort Beretning om Gaarden og dens Udseende, i et Synsvidne over Voldborg Herred Aar 1660 benyttet af den Kommission, der var nedsat til at besigtige Skaden, Kongens Slotte, Gaarde etc. havde lidt under Svenskekrigen.

I dette Synsvidne omhandles Lejre By, hvorunder nævnes: Søren Jydes Gaardspart, Laurids Knudsens Gaardspart, Jens Jydes Gaardspart, Niels Hansens Gaardspart, Anders Laursens Gaardspart, Jens Remmesnidens Gaard, Jens Pedersens Gaard, Peder Laursens Gaard, Ole Poulsens Gaardspart, Mads Pedersens Hus, Peder Nielsen Jydes Gaardspart, Lauris Nielsens Gaardspart og Hans Pedersens Hus. Derefter fortættes med følgende Redegjørelse for Udlejregaarden:

„Udleiregaard,

som S. Peder Andrisen iboede.

Stue Længen, som en Del er afbrændt og en Del nedbrudt og bortstollen, 24½ Væggerum, med Kaars Stue [o: Udbygning], vil koste at opbygge hver Væggerum 6 Dr., er..... 147 Dr.

Skorstene, Kiølle og Bagovn i samme Længe vil koste... 30 Dr.

En Stue Længe i Gaarden at forfærdige med Loft, Døre, Vinduer, Klinker, Laase og Hængsler vil koste..... 42 Dr.

Den vestre Længe vil koste at forfærdige med Loft, Døre og andet ..... 47 Dr.

Den nordre Længe ud til Gaden vil koste at forbedre..... 25 Dr.

Den store Ladehus midt i Gaarden vil koste at forfærdige med Døre,

Stald-Krybber og andet	24 Dr.
Den østre Længe ialt	53 Dr.
Fattes 5 Porte med des tilbehørige Hængsler og Klinker, vil koste	20 Dr.
En Laage	6 Mk.
En Brøndværk med Vinde	6 Dr.
Gjærder, som er øde i Mark og By, vil koste at forfærdige	106 Dr.
Befindes intet af dette Aars Afgrøde.	
Kan saae til Gaarden i begge Marker ungefær 16 Pund Korn.	
Summa beløber for.ne Gaards Brøstfældighed.....	501 Dr. 2 Mk."

Umiddelbart efter denne Redegjørelse nævnes følgende: „Anders Smeds Gaardsæde, som staaer øde; Anders Pedersens Gaardsæde, som og staaer øde; Jep Olsens Gaardsæde, som iligemaade staaer øde; Michel Jydes Hus.” Sammenhængen synes at tyde paa, at disse 3 Gaardsæder og Huset hørte til Udlejregaarden. Strax efter opføres Allerslev By med dens Gaarde etc. etc., og endelig slutter Synsvidnet for dette Sogns Vedkommende med en kort Oversigt, hvori det hedder: „Udleire Gaard øde og mesten Del opbrændt. Anders Smed, Anders Pedersen, Jep Olsen; disse trende Gaardsæder øde.”

Ifølge denne Redegjørelse synes Udlejregaarden at have været forholdsvis ganske anselig. Det med Udbygning forsynede Stuehus laa formentlig i Syd, og der var 3 Udlænger, i Øst, Nord og Vest samt midt i Gaarden en stor Lade. Som saa mange andre skadelidte Ejendomme stod Udlejregaarden tom; Peder Andrisen — den samme, der anføres i Roskildegaards Jordebog for 1656/57 — nævnes som forhenværende Beboer. Desværre staaer der intet, hvorefter Udlejregaardens nærmere Beliggenhed kan fastslaas, og klogere bliver man hellerikke af, hvad Pastor Trojel skriver herom: „Leire By og derforuden en Levning af den yderste Udkant af den gamle By, som deraf er kaldet Udleire, hvilket Navn den havde endnu til Aar 1663, og beboedes af 2 Mænd, af hvilke den ene Laurits Jensen Udleire har givet Bækkenet til Allerslev Kirkes Font.” Kan der sluttes noget fra Kortet over Lejre og nærmeste Omegn i Stephanius' Udgave af Saxo fra 1645, skulde det vel være, at Udlejregaarden har ligget et godt Stykke fra Lejre By. Et Vidnesbyrd er der dog — og det et ikke uvigtigt —, som her skal anføres, nemlig følgende Udtalelse at

Pastor Trojel om den senere Ejer af Udlejre, Rentemester Henrik Müller: „Aar 1663 fik han en Del Landgods i Beta-ling for Penge, som han havde forstrakt i Krigen, var deriblandt Kornerups og Skullerupholms Gaarder, paa hvilken sidste han boede, og iblandt det øvrige tilliggende Jordegods var Udleire, hvilket Sted han for sin fornøielige Situation saa høit elskede, at han d e r lod bygge en Herre- eller adelig Gaard, som blev kaldet Leiregaard.” Udlejregaarden skulde herefter have ligget paa eller omtrent paa samme Sted, hvor senere Lejregaarden (og derefter Ledreborg) fik sin Plads. Nord for Vandparken til Ledreborg Avlsgaard er man i ny Tid en Alen under Jorden stødt paa tilhugne Granitsten staaende i Række, som dannede de et Bygningsfundament; utænkeligt er det ikke, at de just kunde betegne noget af Pladsen for den gamle Udlejregaard.

Efter Svenskekrigens Ophør kom Udlejregaarden igjen i Drift. I hvert Fald fortæller Pastor Trojel, at „de sidste Beboere var Jeppe Udleire og Ole Huulegaard”, og disses Virketid maa falde efter 1660, da de jo ikke hører med i den Beboer-Række, der kjendes fra Perioden før 1660. Men kun kortvarigt blev Jeppe Udlejres og Ole Huulegaards Styre af Udlejregaarden; i 1663 var denne ude af Kronens Besiddelse og gaaet over i Privateje, til Rentemester Henrik Müller.

Direkte fra Kronen erhvervede Rentemesteren dog ikke Gaarden. Det blev en lidt indviklet Sag, og ganske glat er den vistnok heller ikke forløben.

• *Henrik Müller* hørte, som bekjendt, til den store, ikke-adelige Godsejerstand, der fremstod i Decenniet efter Svenskekrigen, da Regeringen for at klare Rigets Gjæld maatte sælge væk af Krongodset til saadanne velhavende Borgere, som i de trange Aar havde forstrakt Statskassen med Penge og til Gjengæld faaet Jord i Pant. Født i Itzehoe 1609 som Søn af en af Byens Kjøbmænd blev han bestemt til Handelen, men af ikke ringe Betydning for ham synes det at have været, at han i ganske ung Alder blev opdraget paa Breitenburg, den lærde Henrik Rantzaus skønne Herresæde, sammen med Henriks Sønsøn Christian Rantzaus, den senere Overstatholder, der døde 1663. Derigjennem fik Henrik Müller, som af Naturen

var velbegavet, gode Forbindelser i de højeste Kredse, og han vidste at udnytte dem. Efter en Tid at have gjort Christian Rantzau Følgeskab paa Sorø Skole kom han til Kjøbenhavn, hvor han fik Ansættelse i det tydske Kancelli, snart efter i Statholderskabet og i Begyndelsen af 1630'erne blev Kongens Kammerskriver, i hvilken Egenskab han bl. a. havde at gjøre med det pragtelskende Hofs Bestillinger i Ind- og Udland. 1641 blev Henrik Müller Kgl. Majestæts Tolder her for Slottet udi Kjøbenhavn og 10 Aar efter Kgl. Majestæts og Kronens General-Toldforvalter over Danmark. I Stillingen som Tolder, i hvilken han optraadte som Leverandør af mangfoldige Statsfornödenheder og som en Art Entreprenør, kunde Henrik Müller allerede i 1640'erne lægge Grunden til sin senere saa betydelige Formue. Han skaffede Materialier og Proviant især til Holmen og fik efterhaanden forskjellig indbringende industriel Virksomhed, idet han bl. a. blev Saltraffinadør, Skibsreder, islandsk Kjøbmand og Messingvarefabrikant; tillige erhvervede han store Grunde i Kjøbenhavn og drev her en Tid et meget fint Hotel. Da han efter Statsforandringen i 1660 fik Stillingen som Rentemester og Assessor i Skatkammerkollegiet, blev han i Virkeligheden Hovedmand paa merkantile og finansielle Omraader. Uimodsigelig hørte han blandt den Række daadkræftige Personligheder, der fremstod i hin saa forunderlige og bevægede Tid, og som Regeringen ikke kunde undvære. Men de forskjellige Transaktioner, han efterhaanden indlod sig paa, har næppe altid været lige fine og uangribelige, og helt smigrende er da hellerikke det Skudsmaal, en sildig Eftertid har givet ham ved at kalde ham en Blanding af et Finansgeni og en Svindler. Tvivl er der vel næppe om, at han stundom tænkte lovlig meget paa egen Fordel. Da han paa forskjellig Maade under Svenskekrigen fik mange Penge til Gode hos Regeringen, dels for ydede Leverancer, dels for Udlæg og Forskud, lod han sig til Dækning for sine Fordringer paa Kronen udlægge Jordegods, og dette beløb sig paa et vist Tidspunkt i 1660'erne til ikke mindre end 13—14,000 Tdr. Hartkorn.

Saaledes lod Henrik Müller sig i Oktober 1658 som Pant for tilgodehavende Penge udlægge en Del Jordegods i Ros-

kilde Len. 3 Aar efter fik imidlertid Kjøbenhavn By, som under Krigen havde ydet Regeringen et større Pengelaan og nu efter Fredslutningen vilde have Dækning derfor af Regeringen, overdraget Roskilde Len. Det skete ved Byens nye Privilegier af 24. Juni 1661, der tillige skulde være en Anerkjendelse af de brave Kjøbenhavneres Mod og Udholdenhed under Krigen. I disse Privilegier hedder det dog, at Kjøbenhavns Magistrat fik Lenet, forsaavidt det ikke var afhændet eller pantsat, men samtidig Ret til at indløse det pantsatte; kun Bispegaarden i Roskilde forbeholdt Kronen sig. Specifikationen over Godset nævner under Voldborg Herred: Allerslev Sogn med 6 Gaarde og 5 Gadehuse i Lejre, endvidere Lejre Mølle, Gaarden Udlejre, 6 Gaarde i Allerslev By og 2 Gaarde i Tokkerup By.

Forsaavidt var alt godt, men da Kjøbenhavns Magistrat nu vilde sætte sig i Besiddelse af Godset og indløse, hvad der var pantsat, stødte den sammen med Henrik Müller, der jo i Forvejen sad inde med en god Del af Lenet. Øjensynlig har de to Parter ikke kunnet blive enige, hvorfor Magistraten henvendte sig til Kongen med Udtalelse om, at hans Gave vilde blive ganske consumeret, hvis Henrik Müller skulde udløses. Dette Skridt førte til, at der under 20. Febr. 1663 udstedtes et Kongebrev til Magistraten af følgende Indhold:

„Fr. 3. Eftersom Vi naadigst har bevilget, at I paa Stadens og Magistrats Vegne maa indløse hvis Jordegods, som fra Roskilde Len kunde være forpantet, og det siden tillige med det andet, som beholdet var og Vi til bemeldte Kjøbenhavns Stad og dets Magistrat naadigst foræret har til evindelig Ejendom at maa beholde efter vort derpaa udgivne Benaadningsbrevs videre Indhold, og Vi nu kommer i Erfaring, at Os elskelige Henrik Müller en stor Andel af bemeldte Roskilde Lens Jordegods udi Pant haver, som sig til mange tusinde Rixdaler andrager, hvilke sig aarligen med paaløbende Rente og Renten Rente efter Skjødes Indhold formerer, saa at det hannem der i Lenet pantsatte Gods i saa Maade inden faa Aar med alle sig selv ganske skal consumere og uløselig gjøre, Staden og Menigheden til største Skade og Nachdel, og efterdi Vi af eders underdanigste Foregivende naadigst fornemmer, at I for Staden og Magistraten bedst og gavnligst eragter, at I med bemeldte Hendrich Müller kunde handle, at han af samme sig forpantede Gods noget vist til Ejendom vilde beholde og det øvrige til Eder og Staden igjen cedere og afstaa, er Vi naadigst tilfreds med hvis, som i

saa Maader mellem Eder forhandlet vorder om bemeldte til Hendrich Müller i Roskilde Len pantsatte Gods. Derefter I Eder kan vide at rette.”

En Overenskomst blev derefter tilvejebragt mellem de to Parter. Allerede 24. Februar 1663 fik Henrik Müller af Kjøbenhavns Magistrat Skjøde paa en Del af det Pantegods, han havde i Roskilde Amt, og som Kongen havde skænket Kjøbenhavn By, og 14. Juni 1664 konfirmeredes Skjødet. Henrik Müller blev herefter Ejer af et betydeligt Jordegods i Lenet, som han foreløbig lagde ind under sin Gaard Sæbygaard, medens Kjøbenhavns Magistrat lagde Resten af Lenet til Bistrup Gods.

Blandt det, Henrik Müller for sin Part beholdt, var Udlejregården, af hvilken han snart efter, sikkert med Tillæg af andet Jordegods, dannede Herregaarden Lejregaard. Den gamle Udlejregaards Bygninger kunde dog selvsagt ikke tilfredsstillende en Mand med Henrik Müllers Stilling og Formuevilkaar, og han gik derfor snart efter i Gang med at opføre en ny Gaard.

Hovedbygningen fik sin Plads just, hvor Ledreborg Slot nu ligger, Længer og Udhuse strax nord for, som dette efter Terrænforholdene ogsaa maatte ske. Tilsyneladende er Henrik Müllers Lejregaard forsvundet, dengang Johan Ludvig Holstein i 1740'erne rejste det nuværende Ledreborg; men i Virkeligheden staa Lejregaards Hovedbygning i hvert Fald i de store Træk bevaret den Dag i Dag, idet den med visse Ændringer er indgaaet som Midterdel i den nuværende Slotsbygning. Henrik Müllers Hovedbygning repræsenterer det 9 Vinduesfag store Midtparti af Ledreborgs Hovedfløj paa ialt 15 Vinduesfag. For begge Ender er Lejregaard altsaa blevet forlænget med et 3 Vinduesfag bredt Parti af samme Højde som Midterdelen.

I den saakaldte „blaa Gang” i Stueetagen paa Ledreborg sidder som Dørstykker 4 gamle Oliemalerier forestillende Lejregaarden set fra de 4 Verdenshjørner og anbragte overensstemmende dermed, saaledes som Gaarden vilde præsentere sig for Beskueren, naar den saas fra samme 4 Standpunkter. Disse Dørstykker, som Johan Ludvig Holstein formentlig har ladet male til et synligt Minde om Ledreborgs Forgænger,

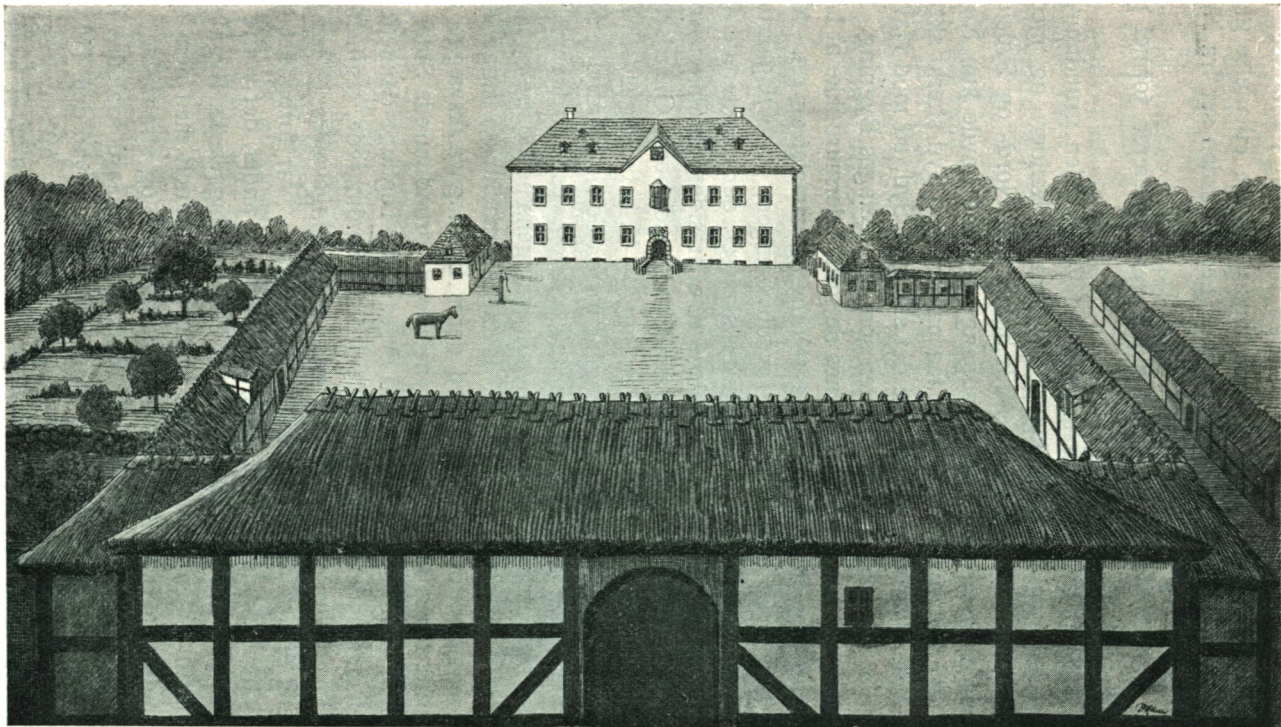

Fig. 1.

har før været nævnte i Literaturen, men aldrig reproducerede; med Lensgreve J. J. I. M. Holsteins velvillige Tilladelse gjen-gives her to af dem, de der viser Lejregaarden set fra Nord (Fig. 1) og fra Syd (Fig. 2).

Henrik Müllers Lejregaard har herefter været formet paa følgende Maade:

I Syd laa med Længderetning Ø.—V. den grundmurede Hovedbygning, to Stokværk høj over en Kælder, og med 9 Vinduesfag i Facaden. Midt baade paa Nord- og Sydsiden var en granitomrammet Indgang, derimod havde kun Nord-siden Kvistgavl. Da Huset laa paa en mod Syd stærkt skraa-nende Grund, præsenterede det sig mod Syd, ud mod Haven, højere end mod Nord, næsten som en treetages Bygning. Arkitektonisk Udsmykning synes de graa Ydermure ikke at have baaret, og det røde Teglstens-Valmtag var slet og ret. Mod Nord, i kort Afstand fra Hovedbygningen, laa Avlsgaarden: 3 lave, straatækte Bindingsværkslænger, der orienterede mod Øst, Nord og Vest var samlede til et tresidet, retvinklet Kom-plex; alle Længerne havde bred Indkørselsport. Gaardsrum-met indenfor dem havde i Retning Ø.—V. betydelig større Ud-strækning end Hovedbygningen; for da delvis at udfylde Mel-lemrummene mellem denne og østre og vestre Udlænge var der omtrent i Højde med Hovedbygningens nordøstre og nord-vestre Hjørne rejst to lave, enetages Smaahuse, begge med Længderetning N.—S.; med deres Bindingsværksvægge ud-adtill, deres i hvert Fald tilsyneladende grundmurede Sider ind mod Gaardsrummet og med deres røde Tegltage dannede de en passende Overgang mellem den grundmurede, teglhængte Hovedbygning og de straatækte Bindingsværks Udlænger. Det ene af disse to Smaahuse, det østre, var forbundet med østre Udlænge ved et Stakit; mellem det andet, det vestre, og vestre Udlænge var indkilet et lille Bindingsværks Bygnings-parti. Udenfor den vestre Udlænge, parallelt med den, stod endnu en Fløj, ligeledes af Bindingsværk og straatækt.

Stor og flot kan Henrik Müllers Lejregaard saaledes ikke kaldes, navnlig ikke naar man tænker paa, hvad den Tid iøv-rigt evnede at skabe i Retning af Arkitektur. Men Lejregaard hørte ogsaa til de mindre Herregaarde, og Rentemesteren

havde hellerikke udset den til sit eget fremtidige Hjem. Det var Dragsholm, den gamle befæstede Gaard i Ods Herred, som han vistnok higede eller i hvert Fald havde hignet efter at gjøre til sit egentlige Hovedsæde.

I sin Beretning om Allerslev Kirke siger Pastor Trojel, at der ved Alterfoden ligger en stor Ligsten med Indskrift: „Denne Steen tilhører velfornemme Mand Oluf Lauritzøn Huulegaard og hans Hustrue Maren Jacobsdaatter og deres Arvinger”, og i en Note bemærker Trojel: „Denne Mand (☉: Oluf Huulegaard) boede i Huulegaard og var en af dem, som bygte Leiregaard paa Rentemester Müllers Vegne. Han var Stammefader til de Huulegaarder, hvoraf mange endnu leve og i Kjøbenhavn have boet, hvoraf een endnu boer der.”

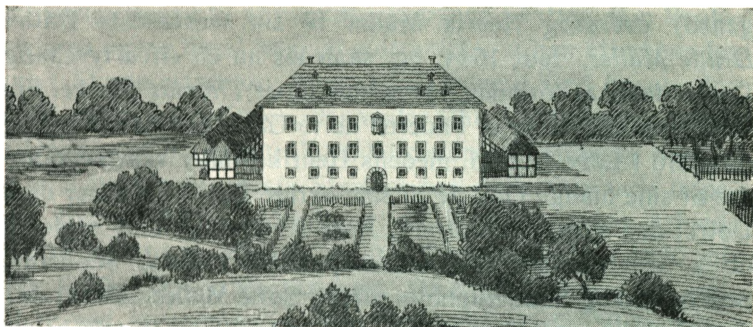

Fig. 2.

Denne Oluf Huulegaard, som altsaa bar Navn efter Hulegaard i Allerslev Sogn, kjendes andetsteds fra. I Aarene 1673—75 var han Birkefoged ved Skjoldenæsholm Birk, som Rentemester Henrik Müller i September 1673 havde faaet Tilladelse til at oprette, og hvorunder de Bønder og Tjenere skulde svare, som hørte til Skjoldenæsholm, Kornerupgaard, Udelejregård og Skullerupholm med mere sjællandsk Gods. Ogsaa efter at være fratraadt Stillingen som Birkefoged mødte Ole Huulegaard jævnlig paa Tinge „for en højgunstig Husbond”, som det hedder; snart kunde denne være en af Henrik Müllers Døtre Fru Drude eller Fru Anne Katrine, snart en af Rentemesterens Svigersønner Thomas Fincke eller Johannes Fincke. Ole Huulegaard var saaledes en velanskreven Tjener

hos den Müller'ske Familie; af hvilken Art hans Virksomhed ved Opførelsen af Lejregaard har været, faar vi desværre intetsteds at vide. Den forannævnte Gravsten over ham i Allerslev Kirke er iøvrigt endnu bevaret, liggende foran Alteret. Ogsaa over et andet Medlem af Familien Huulegaard siger Pastor Trojel, at der var en Ligsten i Allerslev Kirke, nemlig over „ærlige og velagtbare” Lauritz Olufsen Huulegaard, Kirkevæрге, som døde 1653 i sit 33. Aar og med sin Hustru Anna Olufsdatter havde 6 Børn. Mulig eksisterer ogsaa denne Ligsten endnu, idet der under en paasømmet Løber hen ad Kirkegulvet vides at skjule sig nogle Ligsten. Det er endelig værd at minde om, at fra denne Huulegaard'ske Slægt nedstammer Johannes Ewalds Ungdomskærlighed, Arende Huulegaard.

Lejregaard (eller, som den endnu af og til kaldtes, Udlejregaard) overdrog Henrik Müller til sin næstældste Datter *Drude Müller*, født 1644 og saaledes nu en circa tyveaarig Dame; faa Aar forinden havde hun ægtet *Thomas Fincke*. Fru Drude fik endvidere af Faderen de to Gaarde Drøsselholm og Aagaard i Løve Herred, medens Henrik Müller skænkede andre af sine mange Gaarde til sine øvrige Børn: 5 Sønner og 2 Døtre; den ældste af Døtrene, Anne Katrine, modtog saaledes bl. a. den nærliggende Kornerupgaard, medens Sonnerup, Sæbygaard og Skullerupholm tilfaldt Sofie Müller. Der er dog Grund til at antage, at Henrik Müller vedblivende selv havde Indseende med Regnskabsførelsen paa disse Gaarde, fordi han overfor Regeringen indestod for de fleste Skatters Betaling, og fordi Regnskabsvæsen jo i det hele taget var hans Specialitet.

Endnu en Tid efter at Lejregaard stod færdig, var Henrik Müller en af Lykken begunstiget Mand. I 1674 blev han og nogle af hans Frænder ophøjede i Adelstanden, idet de som saa mange andre Medlemmer af Tidens nybagte Godsejerstand attraaede ogsaa paa Formernes Omraade at hæve sig over deres Omgivelser. Samtidig søgte Henrik Müller om at faa sine mange Hovedgaarde gjort skattefri „paa gammel adelig Vis”. Det var altsaa dels den da saa udbredte „honne Ambition”, dels ogsaa Udsigten til haandgribelig Vinding, der bevægede Rentemesteren til at søge Optagelse i Adelstanden.

I det Dokument af 1674, hvorved Chr. V bekræftede Fred. III's Skjøde af 1664 paa det Müller'ske Jordegods, hedder det til Slut, at „han (∴ Henrik Müller) og hans Arvinger og Efterkommende, Godsets Besiddere, det herefter maa nyde, bruge og beholde til evindeligt Arv og Eje og sig det saa nyttigt gjøre udi Arv, Mageskifte, Kjøb og Salg, som andre vores Adel udi Danmark og Norge med deres Arve- eller Kjøbegods friest og frelst veed at gjøre”.

Med Ophøjelsen i Adelstanden havde Henrik Müller midt i 1670'erne naaet Lykkens Tinde. Saa begyndte Tilbagegangen at mærkes. Tidens nedadgaaende Konjunkturer gjorde sig gjældende og medførte Tab paa Tab; bl. a. gik det galt med det Kongsbergske Sølvværk i Norge, som han i 1673 havde tilkjøbt sig. Den skaanske Krig var nu imidlertid udbrudt og nødte Regeringen til at udskrive forøgede Skatter, som Rentemesteren ogsaa fik at føle, og som voldte, at han efterhaanden kom i Skatterestancer. Men det haardeste Stød bragte dog den Revisionskommission, der under Chr. V's Regering havde til Opgave at undersøge Fortidens store økonomiske Misère, og som blandt de værste Syndere paa dette Omraade udpegede Henrik Müller. Resultatet af Kommissionens Arbejde blev bl. a., at han idømtes en stor Pengebøde og i 1680 mistede Stillingen som Rentemester. Da Kommissionen saa endvidere ved at gennemgaa hans hele finansielle Virksomhed fra det Øjeblik, han traadte i Kongens Tjeneste som Kammer-skriver og lige op til den nyeste Tid, kom til den Erkjendelse, at han ligefrem skyldte Kongen og Kronen langt over 100,000 Daler, blev Situationen ganske fortvivlet for den nu ca. 75-aarige, forhenværende Rentemester. Alt hvad han gennem et langt og virksomt Liv havde faaet skrabet sammen af Gods og Herlighed, stod nu i yderste Fare for at henvejres. 1684 tilskrev han Kongen et indtrængende Brev om Lempelser og Skaansel, idet han bl. a. henviste til den store Hjælp, han havde ydet under de sørgelige Forhold i Kjøbenhavn ved Svenskerne's Belejring. „Jeg beder allerunderdanigst, at Eders kgl. Majestæt allernaadigst vilde konsidere, at deriblandt er de fattige Studenter's Underholdning og andre kgl. Betjentes betalte Besoldning, som haver vovet deres Liv og Blod udi Belejringen, saa-

vel paa Volden som paa Flaaden og i andre Maader. Hvilke Penge og af den salig Herre efter sin egen Haands Underskrift for mange Aar siden er likvideret og godtgjort; vil underdanigst formode, at Eders kgl. Majestæt tager saadan og i mangfoldige andre Maader min allerunderdanigste Tjeneste og Vilighed udi langt naadigere og mildere Konsideration, naar Eders kgl. Maj. derom allerunderdanigst grundelig maa blive underrettet, end at jeg og de mine til Rekompense med alle skulde blive ruineret og ødelagt."

Helt forgyæves blev ikke Henvendelsen til Kongen om hans Naade. Ved Resolution af 1685 fik Rentekamret Ordre til at udfærdige Kvittantiarum for Henrik Müller saaledes, at de forskellige Gjældsposter tolkedes paa den for ham fordelagtigste Maade, og Aaret efter kunde Müller takke Kongen for „Befrielse for endel Kreditorers hastige Overilning, som ellers udi haardeste Maade til Fængsel og Trængsel med mig skulde have procederet". Samtidig henviste han dog ogsaa til, at det ikke alene var ham selv, hvem Skæbnen saa haardt havde ramt, men ogsaa hans Familie: „mine arme Børn, hvis Midler ere borte for de Forløfter, de have været udi for mig". Enden paa hans mange Veklager blev da ogsaa, at der bevilgedes ham en aarlig Pension af 500 Daler.

Der hænger paa Ledreborg blandt mange andre Malerier af Stedets Ejere og disses Slægtninge et Billede af Rentemester Müller (Fig. 3). Øjensynlig stammer det fra hans Glansperiode, da han stod paa sin Lykkes Tinde. Tilfredshed lyser ud af hans Aasyn, men man synes ogsaa at fornemme, at han har været en ret sikker og myndig Herre. Samme Indtryk kan han dog næppe have gjort, dengang han i Oktober 1686 vendte Kjøbenhavn Ryggen og for stedse tog Ophold i Lejreegnen hos sine Børn; han har da utvivlsomt været en paa Sjæl og Legeme nedbøjet Mand. Først slog han sig ned hos sin ældste Datter Anne Katrine paa Kornerupgaard, som siden 1663 sad Enke efter sin Husbond Dr. jur. Caspar Bartholin. Knap 4 Aar senere (efter Voldermesse 3: 1. Maj) flyttede han, da Kornerupgaard blev solgt til Borgemester og Højesteretsassessor Chr. Andersen, til Datteren Drude paa Lejregaard „for at ende sine Dage i Stilhed", og her boede han, indtil Døden løste op

for ham. Præsten Mikkel Henriksen Tistorph, fra 1687 til sin Død 1701 Sognepræst ved Skt. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, sin Tids „kosteligste” Prædikant i Hovedstaden og særlig berømt for sine kunstfærdige Ligprædikener over en Mængde fremragende Mænd og Kvinder, holdt ogsaa Ligtalen over Henrik Müller. „Indtil Mandagen d. 1. Martii sidst afviget (o:

Fig. 3.

1692)”, siger Mikkel Henriksen Tistorph, „at han (Henrik Müller) om Morgenens vilde tidligere op end efter Sædvane, men maatte begive sig til Sengs igjen og befandt sig alt svagere og svagere, blev derfor sendt Bud til Hans Rasmussen Lund, Sognepræst til Allerslev og Ovsted Sogne, som kort Tid tilforn havde givet ham Alterens Sakrament. Middag 2. Martii 1692 (Kl. 11) døde han, 83 Aar gammel mindre end 14 Dage.” Den 6. April 1692 blev hans Lig nedsat i Familiegravstedet i Skt. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. Sønnen Frantz Müller ansøgte ganske kort efter Faderens Død Kongen om at „lægge

et Aars Pension til hans Begravelse", for at den kunde blive saa hæderlig som mulig, og dette Andragende om et nyt Pensionsbidrag paa 500 Daler blev virkelig bevilget. Som et smukt Træk fra Fru Drudes Side overfor hendes gamle Fader fortæller Pastor Trojel, at „dog er bekjendt om hende som noget rosværdigt, at da hendes Fader, som tilsidst fik Pension at leve af, skulde for Gjæld været i civil Arrest i Byfogdens Hus i Kjøbenhavn, gik hun i Stedet for ham og sad saaledes arresteret et Aar, indtil hun havde udbetalt Faderens Gjæld". Denne Episode findes iøvrigt, saavidt det ses, ikke omtalt andetsteds.

Hvor længe Lejregaard herefter kunde blive i den Müller'ske Familie, var et Tidsspørgsmaal. Den nærliggende Kornerupgaard var som før nævnt alt 2 Aar inden Henrik Müllers Dødgledet ud af Slægtens Eje. Foreløbig holdt Fru Drude dog det hele gaaende og efter hende ogsaa hendes nærmeste Efterkommere. Ifølge en Opgjørelse fra 1688 over Gaardens Jordtilliggende var Hartkornet 36 Tdr. 1 Skp. 2 Alb. Ager og Eng, 4 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyld, og Udsæden (∴ Jord under Plov) var 139 Tdr. Land.

Ved Henrik Müllers Død var Fru Drude kun 48 Aar gammel, men ikke desto mindre havde hun allerede da i 15 Aar siddet Enke. Som foran nævnt indgik hun Aar 1660 Ægteskab med Thomas Fincke, Søn af Professor ved Kjøbenhavns Universitet Jacob Fincke og Sønnesøn af den meget ansete Matematiker og Læge Professor Thomas Fincke, der døde 1656 som 95-aarig Olding og som Stamfader til en talrig Slægt, af hvilken flere udmærkede sig ved Lærdom.

Thomas Fincke den yngre gik ligesom Faderen og Farfaderen Embedsvejen. Efter at være bleven Student 1651 drog han for sin videre Uddannelses Skyld til fremmede Lande og blev immatrikuleret ved Universitetet i Leiden. 28 Aar gammel indgik han Ægteskab med Drude Müller, et efter Forholdene sikkert ganske godt Parti. Han blev Assessor i Højesteret og fik efterhaanden overdraget forskjellige Hverv, deriblandt Ordningen af Indkvarterings- og Matrikulsvæsenet paa Bornholm; 1676 blev han Amtmand paa denne Ø og samme Aar Kancelliraad; to Aar i Forvejen var han bleven adlet. Ved et mærke-

ligt Spil af Skæbnen fik han, en Ungdomsven af Griffenfeld, Sæde i den Kommission, der var nedsat for at dømme den store Statsmand, men dette blev i Samtidens Øjne ogsaa hans Banè. Thi dens Tro var, at Nemesis tidligere eller senere vilde ramme Griffenfelds Dommere. Thomas Fincke blev indhentet af Skæbnen allerede i November 1677 under en Ridetur ved Hammershus; hans Hest blev sky for nogle Hunde, stejlede og knuste i Faldet sin Rytter. Liget blev overført til Sjælland og bisat i Allerslev Kirke, Lejregaards Sognekirke. Til denne havde han i Aaret 1670 skænket en den Dag i Dag benyttet Klokke, som paa sin øverste Del bærer følgende Indskrift: „Anno æræ Christianæ MDCLXX imperii Christiani qvinti pii justii primo campana hæc de novo fusa procurante Th. Fincke”; ved Randen staar: „Me fecit Henrich Lehmeyer” — Navnet paa Klokkestøberen.

Ifølge Pastor Trojels Angivelse henstod endnu dengang (1759) Thomas Finckes Kiste i Kirkens Sakristi; den var overdraget „med sort Læder, overalt besat med Messingzirater stærk forgyldte, med en stor Palladsk ovenpaa Kisten”. Paa en Plade stod foruden Navn og Fødselsaar (1632, d. 14. Oktober) følgende om hans Liv og Levned: „opfødt udi Guds frygt og boglige Konster, øvet udi alle adelige Dyder og Videnskaber, forsøgt udi fremmede Lande, oplært udi alle europæiske Herrers og Potentaters Regeringer, bekjendt udi de fornemste kejserslige, kongelige, fyrstelige og Republikvers Hof-fer og Stater, æret hos fremmede, ophøjet udenlands, belønnet udi sit fædrene Land med Ære og Værdigheder, brugt udi mange kongelige Commissioner, Æringer og Forretninger, ufortrøden, tro og nidkjær udi sine Embeder og sin Herres og Konges Tjeneste, ivrig til at tjene sine og sig anbettede Menigheder mere end sig selv, fuldendte sit Levnedsløb med Dyd, Ære og Berømmelse, døde paa Hammershus 1677 d. 17. September, efterat han havde levet 44 Aar 11 Maaneder 3 Dage.” Denne Kiste saavel som 5 andre, der ligeledes stod i Allerslev Kirkes Sakristi, er senere forsvundne, uden at det kan siges hvornaar; formentlig er de nedgravede paa Kirkegaarden. Kisten ved Siden af Thomas Finckes indeholdt Liget af hans Hustru, Drude Müller; ifølge Trojel var den „med sort Rugsvarts

Læder overtrukken, med mange Zirater af Tin stærkt forsvølv-
 vet. En hvid Metal Plade midt paa Laaget, hvorpaa denne
 Indskrift: Frue Drude Müller til Aagaard, fød d. 6. Septem-
 ber 1644, gift 26. Aug. 1660 med Thomas Fincke, blev Enke
 17. September 1678 [o: 1677], døde 6. Nov. 1704.”

I Thomas Finckes og Fru Drudes Ægteskab var der kun een
 Søn, *Henrik Fincke*, født 1666 og saaledes ved Moderens Død
 1704, da han overtog Lejregaard, 38 Aar gammel. Han gik
 den militære Vej, blev 1684 Sekondlieutenant, 7 Aar efter
 Premierlieutenant, 21. Jan. 1696 Kaptainlieutenant, 21. Nov.
 samme Aar karakteriseret Kaptain og 30. September 1699 vir-
 kelig Kaptain. Aar 1703 ægtede han Karen Gyldensparre, en
 Datter af Griffenfelds Helbroder Generalkrigskommissarius
 Albert Gyldensparre. Hans Besiddelse af Lejregaard blev dog
 kun ganske kortvarig, idet han 4 Maaneder efter Moderens
 Død, 6. Marts 1705, fulgte hende i Graven. Paa Ledreborg
 hænger et Maleri af ham; det viser ham som en skæggløs ung
 Mand, iført et Harnisk (Fig. 4). Ogsaa han blev bisat
 i Allerslev Kirkes Sakristi, hvor hans eneste Barn, en lille Dat-
 ter Anna Margrethe, der døde 1704, 12 Dage gammel, kort
 Tid i Forvejen havde fundet sit Hvilested. Om Henrik Finckes
 Kiste siger Pastor Trojel, at den i alle Maader var som hans
 Moders og havde følgende Indskrift: „Henrich Fincke til
 Lejregaard, kgl. Maiestæts bestalter Capitain ved Marineerne,
 fød 18. Aug. 1666, kom udi Ægteskab d. 1. Junii 1703 med
 Fru Karen Gyldensparre og avlede med hende en Datter, hvil-
 ken Gud nogle Dage efter Fødslen igjen bortkaldte¹⁾), døde
 d. 6. Marts 1705.” „Ovenpaa Ligkisten”, siger Trojel, „ligger
 hans Kaarde. Over Kisten hænger 3 prægtige Faner, en rød,

1) Hendes Kiste beskriver Trojel saaledes: „en liden med sort Rug-
 svart betrukken og med Tin Zirater forsvølvnet beslagen Kiste,
 ganske liden; paa Pladen, som er af Messing, staaer: Herunder hvil-
 ler Anna Margreta Fincke fød i Kjøbenhavn d. 8. October 1704 og
 døde 20. October samme Aar.” Trojel tilføjer, at denne lille Kiste
 stod ovenpaa en anden i Allerslev Kirkes Sakristi: „stor, sort, med
 Læder betrukken og indeni den en anden Ligkiste, men ingen Op-
 skrift paa nogen af dem, hvorfor ei vides, hvem det er, uden at
 gamle Folk siger, at det er en gammel Jomfru af de Finckers Fa-
 milie”.

en sort, begge med brede Guld-Fryndser, den 3die af hvidt Atlask, dobbelt, med brede Guld-Fryndser omkring og til begge Sider broderede med ophævede Bogstaver med Guld, hvorpaa læses: Herunder hviler ærlige og velbyrdige Henrich Fincke til Leiregaard, kgl. Mai.'s Capitain ved det Regiment Marine, som blev født 1666 d. 18. Aug., døde 1705 d. 6. Martii."

Med Henrik Fincke uddøde Slægten paa Mandssiden. Det syntes iøvrigt, at Henrik Fincke selv havde anet, at hans Livsbane snart var endt, thi d. 17. Dec. 1704, altsaa kun halvtredje

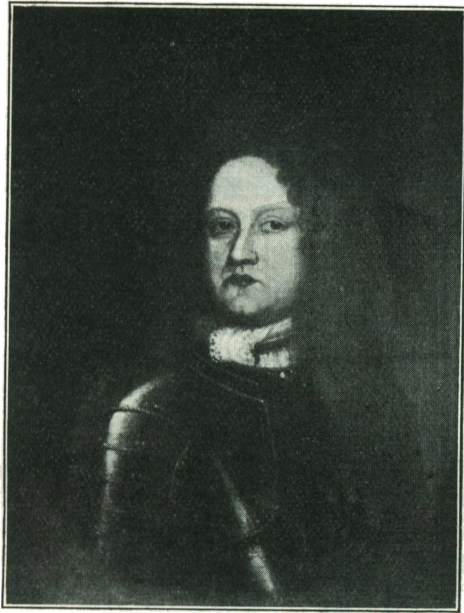

Fig. 4.

Maaned før sin Død, traf han sammen med sin Hustru Bestemmelse om, hvad der skulde ske med Lejreggaard efter deres Død, og denne Bestemmelse fik under 17. Januar 1705 kgl. Konfirmats.

Henrik Fincke til Lejreggaard, Kaptain ved det Regiment de Marine, og Karen Gyldensparre bestemme, at naar en af dem dør uden Livsarvinger, skal den efterlevende beholde alt, Gods, Hus, Ejendom etc. uvurderet og uskiftet som sit eget, frit.

Naar den længstlevende dør, „da skal min Hovedgaard Leiregaard med tilliggende Bøndergods og hvad der af dependerer henfalde til min Henrich Finckes eneste Arvinger, hvorimod de skal pligtig være at betale til min Hustrus Arvinger 4000 Rixdaler i danske Kroner samt svare og betale al den bortskyldige Gjæld, som den længst levende sig kunde efterlade, det være sig paa Jordegods eller andre Boets Eiendomme og Midler.”

I Henhold til denne Bestemmelse tilfaldt Lejreggaard Fru *Karen Gyldensparre*, og for anden Gang blev det altsaa en Kvinde, der kom til at staa for Styret. Om det har været til Held for Gaarden eller ikke, skal eller kan ikke afgjøres. Kun saameget ses, at Fruens økonomiske Kaar ikke har været de bedste. Flere Gange maatte hun stifte Laan. Kreditor var den bekjendte, fremragende Overkrigssekretær, Gehejmerraad Jens Harboe, en saare velhavende Mand, hos hvem selv Statskassen flere Gange maatte hente Subsidier. Det første Laan, Fru Karen Gyldensparre gjorde — det var kun godt et Aar efter Mandens Død — var paa ikke mindre end 8000 Rdr. Kroner, og i den Anledning pantsatte hun til Jens Harboe Lejreggaard med Mølle og Bøndergods, af Hartkorn efter den nye Matrikel ialt 338 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. December 1706 optog hun hos Jens Harboe et nyt Laan, paa 1000 Rdr. Kroner, og i 1710 atter et, paa 450 Rdr. Paa dette Tidspunkt var Gehejmerraaden død, men i hans Sted traadte Enken Christine, født Baronesse Fuiren, en højt begavet og literært interesseret Dame, der navnlig dyrkede Omgang med lærde Mænd, bl. a. Digteren Chr. Falster; mest bekjendt for Efterverdenen er hun som Stifterinde af det Harboeske Fruekloster i Kjøbenhavn og af Støvringgaards Jomfrukloster ved Randers, til hvilke Stiftelser hun skænkede næsten hele sin betydelige Formue.

Lejreggaard maatte hver Gang tjene som Pant for Laanene, men ved Karen Gyldensparres Død 1711 var ingen af dem indfriet. Ogsaa hun fandt sit sidste Hvilested i Allerslev Kirkes Sakristi, men i Modsætning til hendes Mands og hendes Sviogerforældres Kister blev hendes ganske tarvelig, uden Prydelse og Indskrift. Det er næsten, som man derigjennem kan læse sig til hendes daarlige økonomiske Kaar. Kisten stod

endnu 1759 paa Plads; Pastor Trojel beskriver den saaledes: en med sort Læder overtrukken Kiste, „men uden nogen Zi-rater og uden Opskrift”, men af Kirke Bogen ses, at Frue Karen Gyldensparre er begravet Aar 1711 d. 24. Augusti. „Desuden er i Minde, at hun blev hensat i en slet Kiste med sort Bay betrukken, som nogle Aar derefter raadnede og faldt bort, saa at Kisten stod uhøvlet af bare Brædder, indtil nogle af Familien lod den betrække med sort Læder, som den endnu findes.” Sit Minde havde Karen Gyldensparre ønsket at bevare i Kirken ved Aar 1707 at skænke den et lille Jærnrækværk omkring Alter-Knæfaldet; det er imidlertid forlængst fjærnet. Ifølge Albert Trojel stod paa dets ene Side, smedet i Jærnet, et sammenslynget K G, paa dets anden 1707.

Efter Karen Gyldensparres Død mødte Fru Christine Harboe frem med sine uindløste Pantepapirer og krævede Arvingerne for Betaling. Sagen gik til Paakjendelse ved Sjællandsfar Landsting, hvis Justitsprotokol under $^{11}/_5$ 1712 har følgende:

„Fru Christina Fiuren contra Fru Karen Gyldensparres Arvinger.

Eftersom højædle og velbaarne Frue Christina Fiuren, sl. Hr. Geheimeraad Harboes til Støvring Gaard, søger og tiltaler afgangne Frue Karen Gyldensparres, sal. Hr. Capitain Henrich Finckes til Leiregaard, hendes Arvinger, een for alle og alle for een, for en Capital 9450 Rdr. Croner, med Renter fra 11. Juni 1710, til Betaling skeer, alt efter 3 hende udgivne Obligationer, den første af Dato $^{11}/_6$ 1705 paa Kapital 8000 Rdr. Croner, til sal. Hr. Geheimeraad Jens Harboe, hvorudi bemeldte Fru Karen Gyldensparre i Anledning af det med hendes sl. Kjæreste oprettede og af Hs. Mai. allernaadigst confirmerede Testamente ei alene pantsætter til Geheimeraad Harboe Leiregaards Hovedgaard, Mølle og Bøndergods, bedragende sig til 338 Td. 2 Sk. 1 Fd. Hartkorn nye Matricul, mens endog tilforpligter sig og Leiregaards Eiere efter hans Død rigtig at betale Renterne til hver 11. Juni, og i Fald Creditor enten formedelst Capitalens Udeblivelse efter foregaaende Opsigelse. . . . . Den anden Obligation af Dato $^{11}/_{12}$ 1706 til Geheimeraad Harboe lyder paa 1000 Rdr. Croner paa samme Pant. Den tredie af Dato $^{11}/_6$ 1710 til Geheimeraad Harboes Enke Fru Kirstine Fiuren paa 450 Rdr. Croner lydende paa samme Leiregaard og Gods. . . . .”

Juli 1712 fældede Landstinget da følgende Dom: „Kjendes for Ret, at Leiregaards Eiere efter Testamentet indfrier og betaler bemeldte 3 til Geheimeraad og Enkefrue udgivne Obliga-

tioner med sine efterstaaende Renter og Omkostninger skadeløs, og falde de ei inden 15 Dage skulde rette for sig, da skal Frue Harboe have Magt efter Forskrivningernes Indhold enten ved Udlæg efter Loven at træde til Pantet eller det 3 Gange paa offentlig Auction til den høistbydende at lade sælge til skadesløs Betaling.”

Karen Gyldensparres eller rettere Henrik Finckes Arvinger frafaldt Kravet paa Lejregaard, og dermed gled denne efter kun et halvt Aarhundredes Forløb for stedse ud af Rentemeister Henrik Müllers og hans Slægtnings Eje. Et Afsnit i Gaardens Historie var til Ende, andet Afsnit maa det kaldes, i hvilket Lejregaard fra en stor Bondegaard i Middelalder og Renæssancetid var forandret til en Herregaard. Efter et kortvarigt og uinteressant tredje Afsnit oprandt fjerde og sidste, da Gaarden under Navnet Ledreborg traadte over i de store Godsers, Grevskabernes, Række. Lejregaard hører saaledes til den Gruppe Herregaarde, der fra en ganske ringe og uanselig Begyndelse efterhaanden voxede op til at blive Sæde for Højadel. Andre Herregaarde er gaaede den modsatte Vej, idet de oprindelig tilhørte den gamle danske Adel, men gik over til den ved Enevælden skabte nye Lavadel eller til borgerlige Slægter og er endte i Nutiden som gunstige Objekter for Udstykningsforeninger.

Efter Karen Gyldensparres Død blev Lejregaard købt af Fru *Mette Reedtz*, der dengang sad som Priorinde paa Roskilde adelige Jomfrukloster. Pastor Trojel bemærker dog, at Lejregaard efter Karen Gyldensparres Død „kom til Hs. Mai. Kongen, men strax efter blev købt af Fru Mette (Reedtz)”.

Atter altsaa en Kvinde som Lejregaardens Besidder, men rigtignok en Dame af fineste Æt, Datter af den Aar 1674 afdøde Kansler Peder Reedtz, som bl. a. ejede Sortebrødregaard i Roskilde. Ved Arvedelingen efter ham fik Datteren Mette, som havde ægtet Christian Lindenov til Restrup og Ormslevgaard i Jylland, Sortebrødregaard i Roskilde, hvilken Lindenov imidlertid 1679 med sin Hustrus Samtykke solgte til Holger Thott til Søvind og Marsvinsholm. Chr. Lindenov døde 1692 og blev begravet i Restrups Sognekirke, Sønderholm i Nordjylland. Fru Mette Reedtz blev den første Priorinde i det

af Berte Skeel og Margrethe Ulfeld Aar 1699 stiftede Roskilde Jomfrukloster og var det lige til sin Død 1733. Sin meste Tid opholdt hun sig sikkert her, men paa Lejregaard sov hun hen, og hendes Bisættelse fandt Sted i Allerslev Kirke ²⁴/₁₁ 1733.

I Ægteskabet havde hun ialt 9 Børn, nemlig 4 Sønner og 5 Døtre. En af Sønnerne, Godske Lindenov, døde 1738 som Slægtens sidste Mand. Af Døtrene var den tredjeældste Sofie Lindenov, født 1684 og i Aaret 1699 indskrevet i Roskilde Jomfrukloster; 17. Januar 1726 indgik hun i Allerslev Kirke Ægteskab med en af Faderens forhenværende Fogder, Hans Henrik Mandix — en lidet standsmæssig Forbindelse, da Seigneur Mandix var af borgerlig Æt og jo kun havde haft en ret underordnet Stilling. Mulig har han været noget formuende; hans Broder var i hvert Fald den rige Brygger og Hørkræmmer paa Vestergade i Kjøbenhavn, senere Ejer af Gislingegaard ved Holbæk Ole Mandix, der ved sit Giftermaal med Hørkræmmer Oluf Huulegaards Enke blev Stedfader til Johannes Ewalds Ungdomskærlighed Arende Huulegaard.

Efter Mette Reedtz's Død i Aaret 1733 arvede i Henhold til hendes Testamente af ¹⁵/₁₀ 1729 Datteren *Sofie Lindenov* og hendes Mand Seigneur *Hans Henrik Mandix* Lejregaard; men kun 6 Aar sad de som Ejere af den. 1739 solgte de den til Johan Ludvig Holstein og flyttede antagelig til Kjøbenhavn. Faa Aar efter, 1744, døde Sofie Lindenov og blev begravet paa Holmens Kirkegaard; hendes Ægtemand døde 1747 i en Alder af 58 Aar og blev begravet ⁵/₇ fra Frue Kirke; han nævnes da som „før Proprietær til Leiregaard, logerende og død i Skibet paa Vestergade” („Skibet” var en af de mange privilegerede Gæstgivergaarde paa Vestergade i Kjøbenhavn, især søgte af „Proprietærer, Forpagtere og andre Landmænd”). Hans Livsafslutning paa et saadant Sted lyder ikke af noget særlig stort.

1739 blev det store Mærkeaar i Lejregaards Historie, idet Ejendommen da fra borgerlige Hænder gled over paa højadelige, fra en mindre Herregaard hurtig udviklede sig til at blive Hovedsæde i et Lensgrevskab, der under det klangfulde Navn Ledreborg kom til at gaa i Arv fra Fader til Søn i lige Linie gennem 5 Slægtled for nu at tilhøre det sjette. Det er en For-

vandling saa stor, at man i første Øjeblik har vanskelig ved at fatte, at Oprindelsen til det nuværende, omfangsrige og monumentale Bygningskomplex Ledreborg er en ringe senmiddelalderlig Gaard, og at den hele Udviklingsproces sikkert er foregaaet paa en og samme lille Plet Jörd.

Ogsaa synes det ved første Betragtning lidt underligt, hvad *Johan Ludvig Holstein* (Fig. 5) har villet med en Gaard som Lejregaard, saa forholdsvis beskednen som denne efter de 4 Ma-

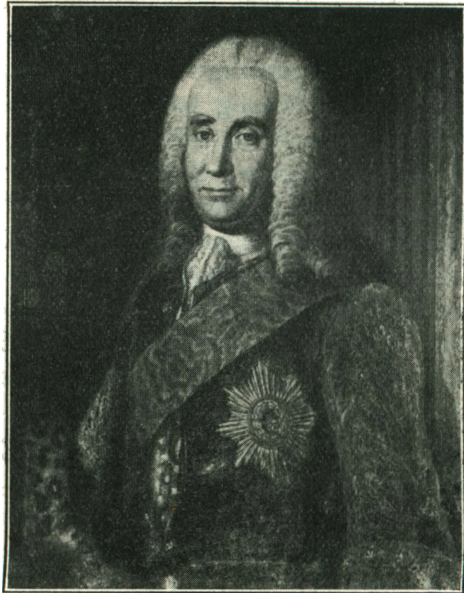

Fig. 5.

lerier i den „blaa Gang” paa Ledreborg har præsenteret sig og været. Skulde han ønske at blive Godsejer, maatte man tro, at han havde stilet højere end mod en Gaard, som nys en slet og ret Foged havde ejet. Men nærmere beset er Sagen alligevel ganske forklarlig.

Født 1694 paa Godset Lübz i Mecklenburg som Søn af Statsminister Joh. Georg Holstein og uddannet bl. a. i Hamburg og Kiel blev han knyttet til Fred. IV's Hofstat under Felttoget 1712—13 og udnævnt til Kammerjunker. Joh. Ludv. Holstein ønskede imidlertid hverken at gaa den militære Vej

eller at blive Hofmand; hans Hu stod til civile Embedsstillinger. 1727 blev han Directeur for Vaisenhuset og 3 Aar efter Stiftamtmand over Sjællands Stift og Amtmand over Kjøbenhavns og Roskilde Amter. Lejre-Egnen kom saaledes til at høre under hans Embedsdistrikt, og han har mulig derigjennem faaet Lejlighed til at stifte Bekjendtskab med den i Embeds Medfør. Har dette været Tilfældet, kan det ikke have været andet end, at Egnen med sin Skjønhed og sine mange

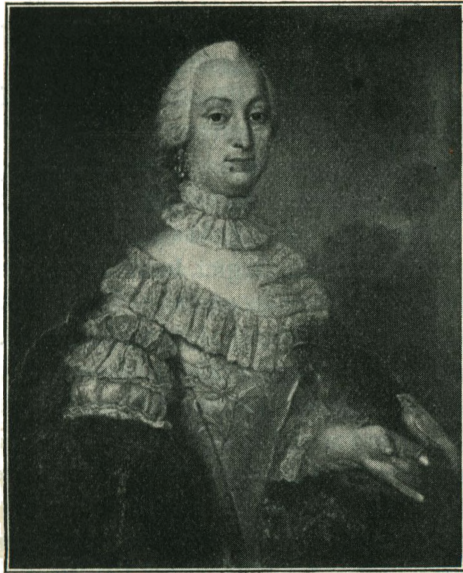

Fig. 6.

historiske og forhistoriske Minder maa have tiltrukket sig hans særlige Opmærksomhed; thi historisk Interesse nærrede han i høj Grad.

Men hertil kom et andet Forhold. Skjøndt tysk af Fødsel følte han sig mere og mere som dansk Statsborger, og ved sit Ægteskab med Helvig Vind (Fig. 6), en Datter af Etatsraad Christian Vind, blev han nøje knyttet til dansk Adel. I en Koncept til en udførlig Meddelelse til Kongen om sin Forlovelse, med Bøn om Kongens Samtykke dertil, giver han en ganske karakteristisk Skildring af hende og nævner samtidig, at han vil lære Dansk til Fuldkommenhed, da hun ikke er andre Sprog

virkelig mægtig end det. „Sie hat”, skriver han, „ein gutes Alter, denn sie ist 22 Jahr alt; sie hat ein gutes Aussehen, sonderlich die Oberhelffte des Gesichts; darbey, wenn sie erst bekannt ist, ein freundliches Wesen; sie ist christlich und still von Gemüth . . . . Sie ist nicht gantz arm, indem sie 3 Güter in Jutland, aber auch grosse Schulden darauf, hat . . . . Zum wenigsten werde ich das Dänische vollkommen lernen, denn sie keiner andern Sprache, um sich darin zu expliciren, als solcher mächtig ist.”

Alt dette bidrog til, at han, hvis han ogsaa skulde være Godsbesidder — hvad han ønskede at blive — foretrak at være det i Danmark. Med sin Hustru havde han faaet Vrejlev Kloster og Fuglsig; disse to Herregaarde laa imidlertid i Vendsyssel, fjernt fra hans egentlige Virkekreds, som, efter at han i 1735 var bleven Oversekretær i Danske Kancelli og havde faaet Sæde i Konseillet samt 2 Aar efter var bleven Præsæs i General-Kirkeinspektionskollegiet, bandt ham til Hovedstaden. Til disse Stillinger kunde han regne — som det da ogsaa blev Tilfældet —, at der i Aarenes Løb vilde føje sig andre, der ligeledes vilde nødvendiggjøre Kjøbenhavn som hans Hovedopholdssted. Et Landgods, han kunde have Glæde af, og hvor han kunde søge hen for at faa Rekreation under sit byrdefulde Arbejde, maatte derfor selvsagt ligge i Hovedstadens Nærhed, saa at han nemt kunde komme frem og tilbage. Det er disse forskellige Omstændigheder, man ogsaa maa tage i Betragtning, naar man undersøger, hvad der kan have bevæget Joh. Ludv. Holstein til at kjøbe Lejregaard. Ud fra dem bliver Valget af denne forholdsviis beskedne Ejendom imidlertid ganske forstaaelig.

Det var i Sommeren 1739, at Kjøbet fandt Sted, men først 6. April 1740 fik Holstein Skjøde paa Lejregaard. Godset bestod af Hovedgaardstaxt 46 Tdr. 7 Skp. 1 Alb. og Bøndergods 336 Tdr. 2 Fdk. 1 Alb., tilsammen altsaa 382 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Ifølge Kjøbekontrakten var Prisen 28625 Rdl. d. Cour., hvori dog fradroges 300 Rdl. d. Cour., som Fru Mette Reedtz ved sit Testamente af ¹⁵/₁₀ 1729 havde skænket det adelige Jomfrukloster i Roskilde til Forbedring af Præstens Løn og saaledes, at Kapitalen skulde blive indestaaende i Lejregaard.

Et fornøjeligt lille Indblik i Holsteins Kjøb af Lejregaard faar man gjennem nogle af de mange Breve, Chr. VI i Aarens Løb har tilskrevet ham, og som handler om alt muligt mellem hinanden, baade administrative og private Forhold, stort og smaat. Det ældste af disse Breve, som vedrører Lejregaard, er fra 2. Aug. 1739. Kongen skriver først, at det glæder ham, at Holstein synes godt om Gaarden. En Sum af 3000 Rdlr. er ganske vist Kjøber og Sælger imellem, men Kongen trøster med, at dette Beløb jo ikke er stort, og at de vel nok bliver enige, naar de begge mener det alvorligt med Handelen. Og saa fortsætter Brevet med følgende meget karakteristiske og oplysende Sætninger: „Dass Er (∴ Holstein) nun durch Ankauf dieses Gutes unser Unterthan ganz werden will, und alles verkauffen, was Er noch in Mecklenburg bishero gehabt, ist recht guht, und werden diejenige, vor deren Umstände Er die Mühe hat zu sorgen, nichts verlieren, wen Er ihre Gelder bei sich selber aus setzet. Dass Leyergaard das nechste Holtz bei Kopenhagen ist von Gütern, und dass Er in 4 Stunden dahin kommen kan, ist auch recht gut und für Ihm sehr gemächlich, und da die Gegend sehr lustig, wünschen wir Ihm viel Glück dazu und finden, dass Er wohl tut, dass Er sein Gemüth aufmuntert um nicht vor der Zeit stumpf zu werden. Er kan also das Gut für die 26000 Rthl. und noch teuer wohl kauffen, wir finden eben so wenig gegen das Ankauf des Gutes als gegen der Heirat einzuwenden.”

Umiddelbart efter, at ovenstaaende Linier var skrevne, maa Handelen om Lejregaard være gaaet i Orden, thi Kongen bemærker senere i samme Brev: „dass Er den Kauf wegen Leyre zu 28625 Rthl. cour. geschlossen, und dass Er den 4ten, wen Er mit seiner Post fertig ist, dahin will auf 24 Stunden, ist uns ganz lieb; es tut uns aber Leid, dass Er dieses Gut hat zu teuer gekauft, wie Er meinet.”

Endnu eet oplyser dette Brev, at Joh. Ludv. Holstein har solgt sit Gods Lübz i Mecklenburg, idet han helt vil knytte sig til Danmark. Herover udtaler Kongen sin Glæde, men tilføjer samtidig, at Holstein rigtignok har faaet 4000 Rdlr. for lidt for det.

Kongens Breve fra den nærmest efterfølgende Periode inde-

holder af og til Notitser vedrørende Lejregaard. Saaledes ønsker han i et Brev fra 24. Aug. s. A. Holstein Lykke paa Rejse til Lejre, og 4 Dage senere skriver han om Jagten derude følgende: „Die Jagdfreiheit bei Seinem Gut wollen wir Ihm für Seine Lebenszeit allergnädigst accordiren. Es aber ganz weg zu geben, kann sich nicht wohl wegen der Consequenzen thun lassen. Wir haben Ihm auch nicht angeraten, wie er solches selber weiss, ein Proprietarius hier in Seeland zu werden, den er hat das Gut gekauft zu Seiner Rekreation. Die Jagd ist eine Recreation für Ihm, ein Regale für uns, welches nicht allen, die nach Ihm Possessores des Gutes werden können, so leicht zu zustehen ist.“ Denne Forhandling om Jagtretten berøres paany i et Brev fra den følgende Dag, hvori Kongen skriver, at det godt kan være, at der ikke er meget ved Jagten dér, men „jedoch halten wir es allezeit bedenklich so was zu abalienieren an andere Leüte, welche es nicht meritiren. Es ist zu beklagen also, dass Er so wenig Plaisir von der Jagd daselbst haben kan“.

2 Maaneder senere, d. 31. Oktober, nævner Kongen igjen Lejregaard, idet han bl. a. tilskriver Holstein følgende: „Er kan, wen Er es nötig findet, sich nach Seinem Gut hinbegeben, welches Er neulich gekauftt und woselbst Er auch allerhand neue Einrichtungen gemacht hat. Wir sind von Seiner Treue und Fleiss schon genugsahm versichert, dass Er die Reisen dahin so werde anstellen, dass in unserm Dienst und Interesse nichts dadurch werde versäümet werden, und gönnen Ihm also diese Recreation wohl.“ Rekreationstur til Lejregaard og Lykke paa Rejse er endelig Udtryk, som af og til træffes i Kongens Breve til Holstein fra de følgende Aar, saaledes $2^{1/4}$ 1740, $2^{1/8}$ 1741, $13^{1/10}$ 1742 og $1^{1/4}$ 1743.

Udelukkende Rekreation blev for Holstein disse Rejser fra Hovedstaden til Lejregaard dog ikke. For det første gik han meget snart, for ikke at sige strax efter Erhvervelsen af Gaarden i Gang med store Byggeforetagender og andet herude, Arbejder, hvorved efterhaanden det monumentale Bygningskomplex skabtes, som endnu den Dag i Dag vækker Beundring. I et Brev af 9. Oktober 1743 nævner Kongen Byggeriet, idet han skriver: „Dass Er (o: Holstein) in dieser Woche

hoffet unter Dach zu kommen, dazu gratulieren wir Ihm. Es wird uns sehr lieb sein, wen Er uns mahl Sein Bau auf dem Papier zeigen will."

For det andet gik Holsteins Bestræbelser kraftig ud paa at udvide Gaardens Jordtilliggende og Herligheder. Ved Skjøde af 19. December 1742 overdrog saaledes Kjøbenhavns Magistrat ham 25 Tdr. 4 Skpr. Hartk. i Asserup Gaarde, 16 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. i Højby og 13 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartk. i Særløse. Faa Uger efter, 16. Januar 1743, tilskjødede Generallieutenant Christian Lerche til Lerkenfeld ham en Bondegaard i Særløse By med tilliggende 5 Huse og en øde Husplads, af Hartk. 12 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk., og fra Sjællands Stiftsøvrighed som Direktører for Roskilde Duebrødre Kloster og fra Grev Conrad Reventlow til Brahetrolleborg erhvervede han 1743 deres Andele i Svogerslev Sø. I Tokkerup By fik han ved Skjøder af $\frac{4}{5}$ 1743 og $\frac{22}{9}$ 1744 2 Bøndergaarde, og fra Sjællands Stiftsøvrighed som Roskilde Dømkirkes Forsvar fik han ved Skjøde af $\frac{1}{6}$ 1743 en Bondegaard i Svogerslev By, Svogerslev Vand- og Stampemølle, et Stykke Jord paa Svogerslev Mark samt 2 Gaarde og 2 Huse i Højby, Rorup Sogn. Under $\frac{26}{2}$ 1744 overdrog Rektor og Professorer ved Kjøbenhavns Universitet ham en Universitetet tilhørende Gaard i Allerslev Sogn samt et Hus sammesteds i Arvefæste.

Endvidere blev det ved ggl. aabent Brev af $\frac{10}{3}$ 1744 bevilget Holstein at inkorporere 15 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartk. Bøndergods, som var indtaget til Lejregaard, under Hovedgaardens Taxt, nemlig Breintved Gaarden, Skøtthavehuset, Skøttheuset og Hulegaard Jorden. Aaret efter, ved Kjøbekontrakt af $\frac{14}{6}$ 1745, tilskjødedes der ham fra Jacob Benzon til Rugaard paa dennes Myndling Niels Benzons Vegne Kornerup Hovedgaard tilligemed Kornerup Sogns Kirketiende og Gaardens tilliggende Vandmøller og Bøndergods, ialt 372 Tdr. 7 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Hartk. Endelig skal nævnes, at han 1742 fik Ovsted Kirketiende med Patronats- og Kaldsret, 1743 Glim og Rorup Kirker ligeledes med Kaldsret og 1744 de to Kongetiender Allerslev og Kisserup, førstnævnte strax, sidstnævnte naar Fæstet med Konferentsraad Junge udløb.

Som det vil ses, var det i Løbet af kun 5—6 Aar en ganske

betydelig Godsudvidelse Lejregaard havde modtaget. Det Joh. Ludv. Holstein tilstræbte, var at faa et Grevskab, et Len oprettet. Af Kongens Breve til ham erfarer man hist og her noget herom. ^{18/5} 1743 hedder det: „Was Er von Seinem Lehn erwehnet, so wollen wir Ihm Glims Kirche gerne zu Seinem Leben überlassen, wie wohl wir sonst nicht gerne Land und absonderlich Kirchen weggeben.“ Det følgende Aar, under 25. April, skriver Kongen: „Dass Er mit unser letzt Ihm gegebenen Resolution wegen Leyre vergnügt ist, ist uns lieb aus Seinem Schreiben zu ersehen. Weil Er den keine Standes Erhöhung verlangt, vielmehr solche verbittet, so wollen wir Ihm den auch wegen der von Ihm angeführten Raisons, welche wir ganz wohl gegründet finden, verschonen. Weil die Grafenschaft, welche Er errichtet, nur unter die Hälfte ist, so kann es vors erste wohl mit die 50 Ducaten genug sein, bis dass solche complett wird.“ Faa Dage efter, i et Brev fra 28. April, læses følgende: „Er darf uns nicht so oft danken wegen der Resolution wegen seines Guhtes. Wir werden expediren dieser wegen, was Er nohtig finden wird uns vor zu legen. Das Erectionspatent erfordert wohl etwas Zeit.“

Af et Par Breve fra Slutningen af Aaret 1744 ses det, at Joh. Ludv. Holstein oprindeligt havde tænkt sig Muligheden af, at det Len, han stiledede paa, kunde oprettes af Gods beliggende i forskjellige Provinser i Landet. Kongen ytrer imidlertid herom, at dette vilde være noget ganske nyt og fremmed, og at det ikke godt kunde ske af Hensyn til Konsekvenserne, hvorfor han tilraadede, at Grevskabet paa sædvanlig Vis samles i een Provins. Det ene af disse Breve er fra 21. Oktober 1744, og heri hedder det som følger: „Was die Erection wegen Seines Lehns betrifft, so haben wir dasselbe genau durchgegangen und haben darin bemercket, dass Er das Lehn will in verschiedene Provintzen errichten, welches wohl etwas gantz neües und fremdes ist, so nicht biszheero ist üblich gewesen und wegen der Consequences nicht wohl kan zugestanden werden.“ Fra den følgende Maaned, 10. November, hidrører det andet Brev, hvor Sagen igjen er fremme; her staar: „Was Sein Lehn angeht, so erinnern wir uns wohl, dass die Sache schon einmal durch die Rente Cammer gegangen ist . . .

Es wird doch wohl am besten, dass es bey dem ordinairen Train bleibt, dass die Grafschaften in einer Provintz gesamlet sind, und Christiansholm, welches Er zum Modell genommen, ist auch nur in einer Provintz, nemlich in Laaland."

Efter disse mange Forhandlinger fulgte saa endelig det kgl. Patent eller Lensbrev af 23. Marts 1746, hvorved *Ledreborg Grevskab* erigeredes.

„Endskiønt Johan Ludvig Holstein, Ridder, vores Geheimeconferentsraad, ikke ved noget særdeles Patent er indtrædet i den grevelige Stand, saa have vi dog af særdeles kgl. Naade og Tillid til hannem op-høiet hans Allodia Leiregaard og Kornerup cum pertinentiis, beliggende i Roskilde Amt, til et Grevedom med det Navn Ledreborg, som det stedse have og beholde skal samt anses af lige Værdighed med andre i vore Riger erigerede Grevskaaber og iblandt dennem rangeres efter dets Erektionsdatum, ligesom vi og bevilge, at hand og hans ægte Livsafkom af begge Kiøn maa føre saadan Skiold og Vaaben, som det med sine Klenodier, Zirater, Hielme og Skioldholdere i dette vores Patent, Investitur- og Erektionsbrev indført er, og maa den, som er Possessor deraf, kaldes Herre til Grevdommet Ledreborg, hvornæst vi og ydermere bevilge, at merbemelte vores Geheimeconferentsraad Johan Ludvig Holstein og hans Descendenter maa og skulle udi den anordnede Successionsorden som Lehnhavere besidde bemelte grevelige Lehn Ledreborg og alt dets underliggende Jordegods med alle personelle og reelle Prærogativer, Immuniteter, Friheder og Herligheder som andre grevelige Lehn i vore Riger efter de Greverne d. 25. Maji 1671 givne Privilegier nu nyde eller ydermere erholde maatte, den grevelige Rang og Navn alene undtagen."

Herefter nævnes saa, hvad Godset bestaar af.

Først Lejregarden, hvis Hovedgaardstaxt Ager og Eng, Skovskyld og (Dellinge) Mølleskyld ialt sættes til 46 Tdr. 7 Skp. 1 Alb. Breintvedgaarden, Skøtthavehuset og Skøtthuset samt Hulegaard Jorden, tilsammen 15 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Bøndergodset (i Voldborg Herred: Allerslev Sogn og By, Lejre By og Mølle, Maglebro Kro, Hulegaard og Hule Mølle, Tokkerup By; Særløse Sogn, Avnstrup, Avnstrupgaard; Kirke Hvalsø Sogn, Lerbjærg; Rorup Sogn, Højby By; Kirke-Syv Sogn og By. I Sømme Herred: Glim Sogn og By, Asserup Gaarde; Svogerslev Sogn og By) anføres til 566 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., hvoraf Tiender 169 Tdr. 2 Skpr.

For det andet Kornerup Hovedgaard med tilhørende og un-

derliggende Bøndergods og Ejendomme i Lejre Herred. Dens Hovedgaardstaxt, Ebberup og Slorup Skovs Skovskyld og Lille Kornerup Mølles Ager og Eng og Mølleskyld samt Kornerup Kirkes Tiende er ialt beregnet til 64 Tdr. 2 Fdk. Bøndergodset (i Kornerup Sogn og By, Herslev Sogn og By, i Svogerslev Sogn og By, Glim Sogn og By, i Højby, Tokkerup, Allerslev, Kamstrup, Gjevninge, Øde-Hastrup) er Hartk. 308 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Tilsammenlagt bliver Hartkornet saaledes 1001 Tdr. 4 Skp. 1 Alb.

Derefter tilføjes følgende:

„Endnu skal tillægges 198 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., som maa anskaffes og samles her i Sjælland, og bliver da 1200 Tdr., dog at det skal stande Lehnhaverne frit for at lade det forblive in statu quo.”

„Men som dette Grevdom ikke haver sit fulde Hartkorn 2500 Tdr., have vi tilladt, at de nu værende 1001 Tdr. 4 Skp. 1 Alb. . . . 200 Tdr. Bøndergodses Hartkorns Skattefrihed skal beregnes i Proportion af 1200 Tdr., og naar det med bemelte 1200 Tdr. Hartkorn er completeret, skal det nyde Frihed og Forskaansel for al Byrde af 200 Tdr. Htk., som Privilegiernes 9. Articul om formælder, nemlig af det under Grevdømmets Herresæder Hovedgaards Summa Htk. henlagde Bøndergods — — 15 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., og de øvrige af Grevskabets Bøndergodses Hartkorn. Hvilke 200 Tdr. Htk.'s Skattefrihed af 1200 Tdr., eller saa meget deraf i Proportion af Grevskabets nuværende Htk. og det, som i Tiderne dertil anskaffes, er bevilget, Grevdømmet bestandig skal nyde, indtil det bliver completeret, da det efter Privilegierne af 2500 Tdr. nyder 300 Tdr. Frihed.”

Lensbrevet indeholder dernæst en nærmere Beskrivelse og Afbildning af Vaabenet, hvorefter Successionsordenen fastsættes som følger:

„Efter primi acquirentis, oftbemelte Geheimeconferentsraad Johan Ludvig Holsteins dødelig Afgang tiltrædes Grevdømmet af hans efterladte Enkefrue Frue Helvig Wind (om hun ham overlever) og af hende besiddes, saa længe hun i Enkestand forbliver, efter hende følger primi acquirentis eneste nu levende Søn Christian Holstein og alle hans rette ægte Børn samt deres Livsarvinger af et lovligt Ægtskab, først Sønner og deres Descendenter in infinitum og siden Døttre paa samme Maade. Efter hannem eller hans Livsarvinger følger primi

acquirentis ældste Daatter Frøken Charlotte Amalia Holstein og alle hendes Efterkommere af begge Kiøn i samme Orden som hendes Broders Descendenter, og endelig primi acquirentis yngste Daatter Frøken Elisabeth Holstein og hendes Arvinger, som ligeledes paa foreskrevne Maade tiltræde Grevdommet; hvorefter det i Følge af den nu fastsædte Arverettighed forstaa sig af sig selv, at dersom primus acquirentis efterlader sig flere Søønner, at samme eller den ældste tiltræder Lehnet førend hans Søster, og at den ældste Søns Daatter arver førend primi acquirentis egen Daatter, saa og at, naar Lehnet falder til den første af Qvindelinien, første Fødselsretten stedse bliver iagttaget, at naar Qvindelinien stammer af en og samme Fader, den ældste Søster ogsaa tiltræder Lehnet, omendskiønt hun ikkun var en Halvsøster af Lehnets sidste Possessore, og arver det, førend den yngre Søster, som var sidste Possessoris fulde Søster, kan komme dertil. Skulde det hænde sig, at den sidste Possessor ikkun efterlod sig Døttre, og der var deslige ogsaa efter den ældre Broder, saa tiltræder alligevel først sidste Possessoris Døttre Grevdommet. Men saa ofte Grevdommet kommer til en Collateralinie, skal til den sidste Lehnhaveres næste Arving af den følgende Lehnhaber betaales 10,000 Rigsdaler Courant, som den samme skal have forlods, i hvad han eller hun ellers kunde arve efter deres Forældre, nemlig: om den ældste Broder efterlader ikkun Døttre, saa træder den derpaa følgende Broder til Grevskabet, men han giver til hans ældste Broders ældste Daatter paa forommeldte Maade 10,000 Rdl., og saaledes forholdes det i alle deslige Tilfælde, saa snart Successionen ei bliver i linea semper descendente."

Tilslut angives som Lenspligt: „en god Ridehest anskaffes og i den kgl. Stald leveres, eller og 50 Specieducater i voris Particuliercassa erlægges. Men naar den Stamme af primo acquirente, som nu opregnet er, gandske er uddød, og ingen rette ægte Descendenter, Mand eller Qvinde, deraf mere tilovers er, skal Grevdommet Ledreborg være os og vore kongelige Arvesuccessorer i Regieringen alene med Rette hiemfalden”.

Af dette Lensbrev fremgaar to Ting. For det første, at Erektor af Grevskabet, Johan Ludvig Holstein, paa det Tidspunkt endnu ikke var ophøjet i Grevstanden — øjensynlig har han ikke selv skjøttet særlig derom. Denne Udmærkelse fandt først Sted 4 Aar senere, paa Fred. V's Fødselsdag d. 31. Marts 1750 og utvivlsomt paa Kongens eget Initiativ; i Patentet herom udtaler Kongen i de stærkeste Udtryk sin Paaskjønnelse af den Troskab, Iver, Flid og Omhu, Joh. Ludv. Holstein ved enhver Lejlighed og i de forskjelligste Embeder har vist

baade ham selv, hans Fader og Farfader. 3 Aar i Forvejen, ved Fred. V's Kroning 1747, havde han faaet Elefantordenen.

For det andet ses det, at Ledreborg Grevskab endnu manglede meget i at være komplet. Joh. Ludv. Holsteins Bestræbelser maatte derfor endnu en Tid gaa ud paa Godssamling. Just da et Decennium var forløbet efter Grevskabets Oprettelse, i 1756, blev Maalet naaet. Ledreborg Len var da komplet.

Denne betydelige Godsudvidelse foregik paa følgende Maade og ad følgende Veje:

1747 tilskjødede Sjællands Biskop Geheimeraad Holstein Lyndby Kirke i Voldborg Herred, og 2 Aar efter fik han Særløse Kirke med Tiende, Skovhuse og Ejendom. 1748 erhvervede han Skullerupholm med underliggende Bøndergods, Kirke og Tiende, af Hartk. tilsammen 318 Tdr., 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.; Skjødet herpaa udstedtes af Premierlieutenanterne Emanuel og Jens Junge og deres Søstre, hvilke havde Gaarden efter deres Fader, Konferensraad Severin Junge til Sonnerup, som igjen havde den siden 1711 fra Rentemester Henrik Müllers Datter Sofie Müller, Johannes Finckes Enke; ved denne Erhvervelse ligesom ved den tidligere nævnte Erhvervelse af Kornerupgaard og andet Gods blev noget af Rentemesterens efterhaanden adsplittede Gods altsaa igjen samlet paa een Haand.

Ogsaa i Aaret 1748 tilskjødedes der Joh. Ludv. Holstein Ovsted privilegerede Kro og Værtshus med Ager og Engs Hartk. 6 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., og Aaret efter en Bøndergaard og 7 Gadehuse i Svogerslev; atter et Hus i Svogerslev samt et Hus i Allerslev kjøbte han i 1753—54.

Men den største Godsudvidelse og den, som satte Kronen paa Værket, fandt Sted i 1756, da Holstein fra Kammerherre Christian Siegfried v. Plessen fik Skjøde paa de 2 store sydsjællandske Herregaarde Næsbyholm og Bavelse, med samlet Hovedgaards Taxt Ager og Eng ca. 137 Tdr., Skovskyl 15, Mølleskyl 1, Kongetiende 14 og Kirketiende 14; Bøndergodsets samlede Taxter var Ager og Eng ca. 679, Skov 7, Mølleskyl 11, Kirketiender 137; desuden fulgte hermed Patronats- og Kaldsretten til følgende 7 Kirker: Næsby, Tyvelse, Glumsø, Bavelse, Lynge (ved Sorø), Braaby (Vester Broby

ved Sorø) og Alsted. Disse to Godser havde Plessen købt 1723 af Arvingerne efter Petra Sophie Reedtz, Enke efter Gehejmerraad Tage Thott; men Hustruens tidlige Død og senere Tabet af hans eneste Søn foraarsagede mulig, at Plessen tog Ophold i Udlandet og solgte sine Godser. Det er iøvrigt ham, Joh. Ewald i „Fiskerne” under Navnet Odelhiem kalder en ædel dansk, fordi han viste sin Kjærlighed til sit gamle Fædreland ved at skænke en større Pengebelønning til de 5 Fiskere, som 1775 havde reddet en engelsk Skipper under en Stranding i Hornbæk Bugten.

Med Aaret 1756 var Ledreborg Grevskabs Hartkorn voxet til 2502 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., og det var dermed blevet komplet. I Løbet af kun en halv Menneskealder havde Holstein saaledes bragt sin Ejendom Lejregaard med ca. 382 Tdr. Hartkorn op til mere end det sexdobbelte. Men dermed havde i Virkeligheden Godssamlingen kulmineret. Under de følgende Lensbesiddere blev Godsomraadet ikke udvidet, tværtimod formindsket.

(Sluttes.)

Grad til at fortsætte disse Studier¹⁾, og for Roskilde, hvis middelalderlige Topografi endnu langt fra er helt klarlagt, vil der være dobbelt Grund til agtpaagivende at følge med, hver Gang en Grund eller Gade saa at sige krænger Indvoldene ud.

Gravningerne i Gaderne her indledtes i større Maalestok ved Gasværkets Oprettelse 1863, og som første Frugt modtog Nationalmuseet samme Aar en ved Nedlægning af Rør paa *Algade* funden middelalderlig Guldring, hvori en i Tidens Løb forsvunden Sten havde været indsat. Det skønne lille Stykke smykkes af gothisk Løvværk, samt et af 2 Hænder omsluttet Indskriftbaand med nogle Bogstaver.²⁾

Uden Tvivl har de Snit, som ved denne Lejlighed lagdes gennem den gamle Bispebys Gader, skrællet op i mangt et Kulturlag, som uforstyrret havde hvilet i Aarhundreder, men desværre fandt man det ikke Umagen værd at lægge Mærke til, hvad Jorden gemte.

1880 anlagdes Vandværket, og et nyt Net af Rørledninger grenede sig ud under Gader og Stræder, i hvis opgravede Grøfter man med Undren iagttog betydelige Mængder af Fugle- og Dyreben, Knogler af Svin, Kreaturer og lignende, hvormed Fylden var spækket. I Bladene fremkom ogsaa en Meddelelse om, at der under *Sct. Olsegade* „i nogle Fods Dybde” fandtes en gammel Stenbro.³⁾

Aaret efter blottedes under en Udgravning i *Fondensbro* et imponerende Stenlag ca. 1 Alen under Overfladen og strækkende sig i Strædets Længdeakse Nord—Syd. Det var lagt af kæmpemæssige Stene, af hvilke nogle maalte over 3 Alen

1) H. N. Rosenkjærs Studier i det underjordiske København er saaledes fortsatte og uddybede af Oberst H. U. Ramsing, som i „Historiske Meddelelser om København” har offentliggjort en Række interessante Undersøgelser. Paa lignende Maade har Kæmner I. O. Brandorff gennem en lang Aarrække med utrættelig Omhu og Interesse gennemstuderet Kolding By, Grund for Grund, Gade for Gade, og indsamlet et værdifuldt Materiale til Stadens Historie og Topografi. For Svendborgs Vedkommende har Inspektøren Johannes Olsen ved Svendborg Amts Museum ligeledes tilvejebragt et vigtigt Stof, hvoraf en mindre Del er indgaet i hans „Svendborg Bys Historie”. 1919.

2) Museums Nr. 21218. Jfr. Berlingske Tidende 4. Sept. 1863.

3) Dagbladet, 27. Maj 1880.

i Længde og 2 Alen i Bredde. Deres Overside var flad, de laa i Række som en Stenbro af ærværdig og storslaet Karakter, og Forholdene mentes at tale for, at det virkelig var en saadan og ikke Grund for en Bygning.¹⁾

Jacob Kornerup henviser da ogsaa til dette ældre Fund, da han i 1889 giver Nationalmuseet nogle Oplysninger om en Brolægning af tilsvarende Karakter, som i 3 Alens Dybde fremdroges paa *Torvet* Øst for Sct. Laurentii Kirkes gamle Omraade. Begravet under svære Fyldlag, som myldrede med Læderaffald i smaabitte Stumper — blandt disse dog tillige en Skosaal fra det 14. Aarhundrede — syntes ogsaa dette Stenlag at være en middelalderlig Brolægning, et Minde om den ældgamle Færdselsvej, som fra Algade, det store Kongens Hærstræde, bøjede Østen og Norden om Sct. Laurentii Kirke og ad Fondensbro førtes ind paa Domkirkepladsen.²⁾

Formodningen om, at man her virkelig er truffet paa Rester af en storslaet Stenlægning af Gaderne, synes at bekræftes af et mærkeligt Fund, som nu i Aar (1924) er blevet gjort i Kjørteminde. Her har man nemlig paa Byens gamle Hovedstrøg, Langegade, under et mellemliggende, spinklere Lag pikket Stenbro af sædvanlig Slags paa flere Steder iagttaget et fortløbende Lag af mægtige, flade, indtil 3 Alen lange Kampestene, der strakte sig paa langs gennem Gaden ca. 1 Meter under den nuværende Kørebane.³⁾

Gadeanlæg af saa storstilet Karakter har dog naturligvis ikke været almindelige, men utvivlsomt har man allerede i Middelalderen viet Behandlingen af Købstædernes vigtigere Færdselsstrøg større Omhu, end man paa Forhaand skulde være tilbøjelig til at tro.

Almindelig kendt er det jo, at man hyppigt brugte at beklæde Gaderne med et tætsluttende Dække af Træfjæle, som Side om Side laa tværs over Kørebanen. Det almindelige Navn paa disse Planker var Brofjæle, og Ordet „Bopæl” har i Tidens Løb udviklet sig af denne Betegnelse.⁴⁾

¹⁾ Dagbladet, 11. Juni 1881.

²⁾ Skrivelse til Nationalmuseet af 23. Juni 1889.

³⁾ Velvilligt meddelt af Politimester V. Woll, Kjørteminde.

⁴⁾ Hugo Matthiessen: Gamle Gader, 1917, Side 72.

Ogsaa denne Type paa Gadebelægning turde være repræsenteret i det middelalderlige Roskilde, hvor man 1892 ved *Torvet* i en paa langs ad Gaden ført Udgravning skar ned gennem en tæt Plankebro bestaaende af 2—3 Tommer tykke Fjæle af Eg. Disse formentlige Rester af Træbrolægning laa $2\frac{1}{4}$ Alen under Overfladen og konstateredes i en Længde af ca. 30 Alen.¹⁾

Alle disse spredte Meddelelser stemmer nogenlunde overens i deres Angivelse af Tykkelsen af de Fyldlag, som har hobet sig op paa Roskilde Gader og bragt dem til at vokse i Højde indtil 3 Alen, og Forstaaelsen af dette Forhold er yderligere blevet uddybet ved en Række senere Iagttagelser.

I *Hersegade* — den gamle *Horsegade* — er man gaaet ned gennem tre Lag Stenbro til et underste i $1\frac{1}{2}$ Meters Dybde, og i *Algade* ud for Nr. 18 er det nederste Sæt Brolægning konstateret ca. 1,25 Meter under det øverste. I dette Stadsens ærværdige Hærstræde ligger den ældste Stenbro ud for Hjørnet af Snæversti, samt ved Munden af Sct. Olsgade, i tilsvarende Dybde, og det samme gælder det underste af de 3 forskellige Lag, man er brudt igennem længere mod Øst i *Algade* omtrent paa det Sted, hvor Byens Østerport — „Røde Port” — havde Plads i Borgediget, der fra 12. Aarhundrede omsluttede Staden.²⁾

Den Mængde Fyld, som har aflejret sig paa Roskilde Gader og i Aarhundredernes Løb sat dem i stadig Vækst opefter, er ikke noget enestaaende Fænomen. I næsten alle middelalderlige Byer vil man kunne iagttage tilsvarende Forhold. Gadeniveauet ved Vester Voldgade ud for Sct. Pederstræde i København er f. Eks. alene siden Hovedstadens Brand 1728 hævet $1\frac{1}{2}$ —2 Alen ved Paafyldning³⁾, gammel Brolægning ligger begravet i Viborgs ældste Hovedstrøg, Sct. Mogens-

1) Skrivelse til Nationalmuseet fra Stadsingeniør H. Jørgensen, Roskilde, 21. Okt. 1892.

2) Disse Oplysninger skyldes forskellige Arbejdere i Roskilde, samt især Kommunens Materialforvalter Jensen, som har givet mange værdifulde Meddelelser om Fund i Byen, og som i Kraft af sit Embede har en enestaaende Lejlighed til at gøre iagttagelser af denne Art.

3) Histor. Meddel. om Kbhavn, I, 436.

gade, — omtrent ud for Hjørnet af Rosenstræde — $1\frac{1}{2}$ —2 Meter under nuværende Gadeniveau¹⁾, og i Ringsted Nørregade har jeg set Udgravninger, som er ført ned gennem over 2 Meter tykke Kulturlag uden at finde fast Bund.

Gang paa Gang, naar Flammerne havde raset over Staden, jævnedes Brandlagene ud over Grunde og Gader, og naar Stenbroens Dække af Skarn og Gødning blev for tykt, væltede man ganske simpelt Læssevis af Sand ud over det — og brolagde paany.

Med denne de gamle Gaders betydelige Niveaustigning for Øje bliver man unægtelig nødt til paa visse Punkter at ændre sit Syn paa Karakteren af mange af de bevarede middelalderlige Bygningsminder.

Det siger sig selv, at naar Gaderne i de forløbne Aarhundreder er vokset saa kraftigt i Vejret, har Størstedelen af de underste Partier af gothiske Stenhuse, som nu saa afgjort fremtræder som dybe Kældere, i deres Velmagt været af anden Karakter. De smukke, overhvævede Rum, som i vore Dage ligger trykket lavt ned under nuværende Gadeniveau, maa derfor oprindelig — hvad man i Kraft af deres Udstyr ogsaa bedre forstaaer — have udgjort Jordetager med Gulvlinje i Højde med eller højst et enkelt Trappetrin forsænket under Gadens Stenbro.

De 2 middelalderlige „Kældere”, den ene ved Hjørnet af Snæversti, den anden under Landbobanken, der nu er ene tilbage af den stolte Række af grundmurede Gaarde, som mod Middelalderens Slutning knejsede langs Roskildes fornemste Strøg, har paa samme Maade fra første Færd udgjort lave Stueetager, hvis Gulv omtrent har været i Plan med Brolægningen udenfor.

Den ud for *Snæversti* konstaterede gamle Stenbro ca. 1,25 Meter under nuværende Overflade karakteriserer saaledes ret interessant den oprindelige Placering af det „Kælderrum”, der som en sidste Rest af et gothisk Stenhus gemmer sig ved vestre Hjørne af dette lille Stræde, som alt 1370 nævnes ved Navn.²⁾

¹⁾ Hugo Matthiessen: Torv og Hærstræde, 1922, 40.

²⁾ Kr. Erslev: Repertorium diplom. Nr. 2905.

Ofte bekræfter bevarede Aktstykker paa denne Maade Gadernes Ælde, men hvor de mangler, vil Kulturlagene i disses Indre mangen Gang kunne bøde paa Savnet eller belyse paa anden Vis det Liv, som i gammel Tid udfoldede sig paa Stedet. Det middelalderlige „Skomagerjærn” — et halvmaaneformet Skrabejærn med Skaftgreb beregnet til Bearbejdelse af Læder og af den ejendommelige Form, hvorunder man kender det fra Laugssigneter — er saaledes 1898 fremdraget af en Grund ved *Skomagergade* i Roskilde — et morsomt lille Vidnesbyrd om Skomagernes Virksomhed paa det Strøg, som den Dag i Dag bærer deres Navn.¹⁾

Da der i Løbet af Foraaret 1924 skulde føres en Rørledning i ca. 5 Alens Dybde gennem hele *Rosenhavestræde*, aabnede der sig Mulighed for at faa konstateret, om dette Stræde, om hvis middelalderlige Eksistens man intet med Vished kendte, virkelig var af saa gammel Rod. Var dette Tilfældet, vilde man med det samme kunne fastslaa den østlige Grænse for Sct. Olai Kirkegaard.

Den 1570 nedbrudte Sct. Ols Kirke laa bag nuværende Hotel Prinsen, og dens Kirkegaard strakte sig mod Vest til Sct. Olsgade, som hører til Stadens middelalderlige Gader. Under Arbejdet viste det sig imidlertid, at ogsaa Rosenhavestræde maa have været til paa denne Tid, idet der ca. 1,25 Meter under nuværende Gadelinje — tæt over den faste Lerbund — fandtes en ærværdig Vejbane, der var behandlet med en Slags Makadamisering af haandstore Flintknolde. Disse dannede et i Grus fast sammenpresset Læg, en Teknik, som ogsaa har været anvendt andet Steds, bl. a. i *St. Allehelgensgade*, hvor den er forefundet 2 Meter under Overfladen.²⁾

Umiddelbart over denne Flintestens-Vejbane laa et sort-ladent, klæbrigt, ca. $\frac{1}{4}$ Meter tykt Fyldlag, mest bestaaende af Gødning, Bark og Trækul, men stærkt isprængt utallige, smaa, trekantede Affaldsstumper og Strimler af Læder, der

¹⁾ Museums Nr. D. 3765. Hugo Matthiessen: Gl. Gader, 1917, 108 f.

²⁾ Mundtlig Meddelelse. Disse Vejanlæg synes at være i Slægt med de af Strandsten lagte Vejbaneer, man har fundet i København (H. U. Ramsing: Bidrag til Kbhavns Topografi, Histor. Meddel. om Kbh. I).

særlig fandtes i Strædets sydlige Halvdel¹⁾ og øjensynligt udgjorde Spild fra et middelalderligt Suderværksted. Et Par Sæt yngre Stenbro sad i de øvre Lag, mange Ornetænder og Kreaturben forekom, men ingen menneskelige Skeletter eller Skeletdele. Sct. Ols Kirkegaard har altsaa ikke strakt sig længere mod Øst, og Rosenhavestræde lader sig saaledes med Sikkerhed lægge ind paa Kortet over Roskilde i Middelalderen.¹⁾

Saaledes følger hver ny Iagttagelse et lille Led ind i Kæden, langsomt, Stump for Stump, lader Billedet af det gamle Roskilde sig fæstne i sine Hovedtræk, og i dette Arbejde kan alle være med. Enhver, som har Interesse for Byens Fortid, vil ved Lejlighed kunne yde sin Skærv, og Nationalmuseets 2. Afdeling modtager med Tak Meddelelser om Fund af lignende Art som de ovenfor omtalte; thi stort eller lidet har ethvert Bidrag sin Betydning, og det, som — set for sig — synes ringe, kan i Sammenhæng med andre mangan Gång kaste Lys over Forhold, som før fuldstændigt laa i Mørke.

---

¹⁾ Meddelelser af Materialforvalter Jensen, samt egne Iagttagelser paa Stedet.

Valdemarsvejen ved Skjoldnæsholm.

Af Professor *J. T. Lundbye.*

I „Vejle Amts Aarsøger” 1912 S. 158 ff. skriver Rektor J. Alsted om Valdemarsvejen fra Skanderborg til Ribe, og senere har R. Brun i de samme Aarbøger 1922 S. 97 ff. givet en Tilføjelse hertil. Rektor Alsted viser, hvilken Vej Kong Valdemar maa have fulgt, da Dronning Dagmar laa syg i Ribe, og paa et enkelt Punkt, nemlig ved Jelling, giver R. Brun en Korrektion af den fundne Vejlinie, som kan følges den Dag i Dag gennem Terrainet.

Ogsaa paa Sjælland træffes flere Steder gamle, helt ubenyttede eller kun lidt benyttede Veje, der bærer Navnet „Valdemarsvej”. Det maa da være interessant at undersøge disse Vejlinjer lidt nærmere for at se, hvorfra de kommer, og hvor de fører hen, og under mine Arbejder for at udfinde, hvor Fortidens Veje har gaaet, har jeg ogsaa taget denne Opgave op.

Over Skjoldnæsholms Hovmarker ligger der et saadant Vejstykke, og selv om de fleste af Stenene i den gamle Vejbelægning er tagne op og kastede ud til Siderne, faar man dog et godt Begreb om, hvorledes en saadan middelalderlig Vej har set ud, og ved sin snorlige Linjeføring gør den et imponerende Indtryk. For et Par Aar siden vedtog Jydstrup-Valsøllille Sogneraad, at den skulde nedlægges som offentlig Vej, hvilket enhver, der har Interesse for gamle historiske Mindesmærker, maa beklage i høj Grad, idet den naturlige Følge vil blive, at et ganske enestaaende middelalderligt Vejanlæg før eller senere vil forsvinde. Allerede nu ser man, hvorledes et Stykke

af Vejen, der endnu findes angivet paa Generalstabens Maalebordsblad fra 1910, er pløjet op, og den gamle Stenbelægning er fjernet og brugt til Vejskærver.

Denne gamle Vej peger lige ned imod Slotsbanken ved Valsøllille Sø, det gamle Skjoldnæs, hvor de holstenske Fogder havde sat sig fast, da Sjælland under Christoffer den Anden var i deres Vold, og dette var den sidste af de faste Pladser i det indre Sjælland, de opgav, idet Borgen blev taget med Storm af Valdemar Atterdag, vistnok 1368.

Denne gamle Vej gaar fra Valsøllille Sø imod Nordøst og ender paa de moderne Kort ved de store Skovstrækninger ved Valborup; men paa den modsatte Side af disse Skove ligger en Vej, der gaar meget retlinet gennem Terrainet lidt Syd om Kirkebyen Særløse og lidt Nord om Kirkebyen Allerslev til den nuværende Lejre Station. Denne Vej danner en paafaldende nøjagtig Forlængelse af den gamle Valdemarsvej, og det har derfor været fristende at søge en Forbindelse mellem de to Veje igennem den 3—4 km brede Skovstrækning. Resultatet var ganske overraskende, idet det paa hele Strækningen var muligt at følge Vejen.

Gaar man ud fra Lejre Station, naar man til Skoven ved den gamle Skovridergaard, og man ser da straks til højre for Vejen et Par meget tydelige, nu bevoksede gamle Hulveje, der gaar lige op over Toppen af den Bakke, som paa Generalstabens Maalebordsblad er angivet med Tallet 67 m, og lidt længere fremme, hvor Kotetallet 62 m er angivet for Vejen, findes de gamle Vejspor langs Sydsiden af den nuværende Skovvej. Derpaa følger et længere fladt Stykke i Skoven ned til den store dyrkede Strækning om Avnstrup Gaard, hvor den gamle Vej kun har efterladt sig ret svage og spredte Spor; men ved det nordligste Hjørne af Avnstrup Gaards Jorder er der igen et meget tydeligt Vejspor paa Nordsiden af Skovvejen. Lige ved den Vej, der fra Avnstrup Gaard fører imod Vest, har den gamle Vej ikke kunnet holde sig paa Vandskellet, men har maattet passere en mindre Dal, og her ses tydeligt en Opfyldning med store Sten, hvorpaa Vejen er ført over, ligesom den nuværende Skovvej benytter den samme Dæmning til Passage ved Sænkningen; Stedet er delvis tæt bevokset med Ungskov

„Valdemarsvejen“ mellem Valsøllille Sø og Særløse. De oprukne Strækninger er endnu bevarede eller kan tydeligt spores.

og Krat; men det gamle Anlæg er ret tydeligt, da Stenene langs Vejlinjen overalt stikker frem i Overfladen, medens Antallet af Sten straks bliver betydelig mindre, saa snart man gaar ud til den ene eller den anden Side. Noget længere

fremme ved Nordsiden af den Lavning, hvori den lille Hjortesø ligger, findes betydelige Vejspor paa Sydsiden af Skovvejen, og navnlig er Opkørslerne fra en Sænkning imod Syd godt bevarede. Vest for Hjortesø ligger en Højde, som paa Generalstabskortet er betegnet med 95 m, her findes paa Toppen en meget udpræget Hulvej, som imod Nord fortsætter sig i en tydelig Vejdæmning. Endelig findes paa det sidste Stykke herfra til Ravnsholte Skovfogedhus betydelige Vejspor langs

„Valdemarsvejen“. Fot. paa Strækningen mellem Pølsehuset og Kongedamshuset.

den nuværende Skovvejs Østside. Over Markerne ved Skovfogedhuset er alle Sporene af Vejen slettede af Ploven; men i Skoven mellem Ravnsholte Skovfogedhus og Pølsehuset kan Vejen igen følges Øst for den nuværende Vej, og her ligger i Lavningen, hvorigennem der nu fører en Grøft, en Del Sten som Levninger af et gammelt Vadested. Naar man saa kommer ud af Skoven ved Pølsehuset, har man for sig den endnu bevarede over 1 km lange, ganske lige Strækning af den gamle Vej, hvor dog de fleste Sten er tagne op, men endnu ligger langs Vejen kastede ud til højre og venstre; i den sydlige Del af Vejen synes dog en Del af den oprindelige Stenbelægning at være bevaret, saa at den ved en Fjernelse af den overligg-

gende Fyld vilde kunne komme frem i sin oprindelige Skikkelse. Hvor Vejen saa imod Syd er pløjet op paa Skjoldnæsholms Hovmarker, var det nu i Foraaret muligt ganske tydeligt at følge Vejens Retning gennem den lysere Farve, som Jorden har her, idet denne Strimmel paa Grund af de endnu bevarede Smaasten hurtigere var tørret end Markerne paa begge Sider. Hvor Vejen endelig har ført lige ned imod Voldstedet, findes den lige ved dette delvis helt bevaret med alle Stenene paa deres oprindelige Plads.

Vejen har sikkert i sin Tid forbundet det gamle Skjoldnæs med Roskilde, idet Linjen peger lige imod Støden og den gamle Vesterport i denne By, og det er meget let at forklare, at Strækningen af Vejen mellem Lejre Aa og Roskilde er blevet nedlagt og opløjet efter Anlægget af den store Allé til Ledreborg, og efter at Færdslen fra Roskilde er bleven ledet over Glim og Osted lige til Ringsted.

Nærmere Undersøgelser af Voldstedet Skjoldnæs kan maa-ske føre til en Datering af Vejens Anlæg; men i hvert Fald kan man, hvad de omtalte Stenlægninger angaar, sikkert mindst føre den tilbage til Valdemar Atterdag, og det vilde derfor i vore Dage, hvor man værner om saa mange historiske Minder, være en Skam, hvis en Prøve paa en kunstig forbedret Vej, der har holdt sig gennem mere end et halvt Aartusinde, nu skulde blive tilintetgjort. Det maa være en Opgave for de lokale historiske Samfund at hjælpe med til, at passende Stykker af dette enestaaende Vejanlæg fredlyses og bevares.

En gammel Beretning om Ole Rømers Observatorium Tusculanum.

Ved Inspektør ved Nationalmuseet *Hans Kjær*.

Naar Undersøgelsen af et Spørgsmaal, som vedrører et Emne af en vis almen Interesse, først er naaet frem til nogen Sikkerhed, saavidt det forhaandenværende Materiale tillader, gaar det ikke sjældnen saaledes, at der fra anden Side fremkommer nyt Stof til at naa videre frem. Saaledes er det i hvert Fald gaaget med den lille Undersøgelse om *Ole Rømers* landlige „Stjernekirgerhus“, hans *Observatorium Tusculanum* i Vriddsløsemagle. Ganske vist har man fra astronomisk Side hidtil ikke ydet noget positivt Bidrag, hvad vel næppe heller kunde ventes. Undersøgelser af denne Art ligger i Virkeligheden udenfor den arbejdende Astronomis naturlige Opgaver. Men lige saa vist havde det været nærliggende, om man havde modtaget dette Bidrag fra anden Side med større Glæde, end det hidtil er tilkendegivet.¹⁾

Til Gengæld er der sket noget ganske andet. Der er dukket et gammelt Manuskript op, en Beretning om et Besøg paa Stedet et godt Halvhundrede Aar efter, at Observatoriet antageligt var opgivet, og saaledes fra en Tid, da der kunde være Rimelighed for, at ikke al stedlig Erindring endnu var gaaget tabt.

Det var en af de sidste Dage i Maj, at jeg fra Professor *Martin Knudsen*, Videnskabernes Selskabs Sekretær, havde den Overraskelse at modtage Meddelelse om, at Assistent i

---

¹⁾ C. Luplau Janssen, Kronik i Nationaltidende 23. Febr. 1924. Tilsvaret af Hans Kjær, smst. 14. Marts s. A. Jvf. ogsaa Nationaltidende 11. og 16. Juli 1924.

Selskabets Arkiv, cand. mag. *Elof Olesen* havde i Arkivet fundet en anonym og udateret, gammel Beretning, hvorhos jeg modtog Afskrift af Beretningens Tekst. Straks efter fik jeg Lejlighed til at se selve Haandskriftet, der tillige indeholdt nogle Tegninger. Om der end hurtigt viste sig Svagheder og Uklarheder i Fremstillingen, er dog dette Manuskript af afgørende Betydning for Spørgsmaalet. De Herrer *Elof Olesen* og *Martin Knudsen* gav velvillig deres Samtykke til, at jeg offentliggjorde Manuskriptet, med de Oplysninger, hvortil det kunde give Anledning. D. 3. Juni var vi sammen ude paa Aastedet og prøvede en Del af de nye Oplysninger.

Manuskriptet fandtes i en Pakke udaterede og navnløse Haandskrifter, vistnok alle fra 18. Aarh., sikkert indsendte til Videnskabernes Selskab for at trykkes i dets Skrifter. Ogsaa dette Haandskrift indeholder hverken Forfatternavn eller Aars-tal for Besøget eller Affattelsen. Den „Min Herre”, som tiltales, er vel snarest Selskabets Præsident i de paagældende Aar, Excellencen *Otto Thott*. Bag i Manuskriptet er indsat 3 Tavler med 4 Figurer, hvoraf de 3 gengives her, indsat paa det Sted i Teksten, hvortil de hører. Det er skrevet med en overordentlig klar og tydelig Haand, en personlig Haand, ikke Skrivershaand, udtalte Dr. *Louis Bobé*, som meget nøje er kendt just med den Tids Haandskrifter, og som tillige, da han viste mig den Velvilje at se paa Manuskriptet, udtalte, at det snarest saa ud til at være skrevet af en ung Mand, idet der endnu var lidt af Skoleskriftens Korrekthed over det. I Randen af Haandskriftet er med en samtidig Haand tilføjet en Række Citater, hvoraf nogle er uvæsentlige og her udelades. Anmærkninger i [ ] skyldes mig. Slutningen indeholder temmelig langstrakte Betragtninger af fjernere Tilknytning til Emnet og meddeles her noget afkortet:

Min Herre!

Jeg haver længe havt stoer Lyst til at see det Stæd, hvor den berømmelige *R o m e r* har giordt sine *Observationes Tusculanas et Tri-dui*, som efter den afdøde Professor *Horrebow* skal have udgiordt 3 tykke Bind i Folio¹⁾, og været ey mindre i Tal end *Tychos* 40. Aars Observationer, omendskiöndt de ey ere begyndte førend 1704 og endte

1) *Operum Horrebovii*. Tom. 3 pag. 153.

1711¹⁾). Denne Skat af Observationer er samtlig, undtagen de af Tri-duo, til Astronomiens stoere Tab, brendt i Kiöbenhavns Ildebrand 1728. Som saa ynkelig beskrives af bemeldte Professor Horrebøw²⁾).

Stædet, hvor disse Observationer ere gjordte, skal ey have ligget længere fra Pilenborg, en Lystgaard, som den Bartholinske Familie haver havt i Vreedsløsemagle, end omtrent 100. geometriske Skridt mod Nordost, og haver havt en og den samme Poli Höyde som det astro-nomiske Taarn i Kiöbenhavn.

Jeg formaaede en goed Ven at tage ud med mig til dette berömmelige Stæd, og vi reisede derhen i godt Veyr, som strax forandrede sig til Blæst med mørke Skyer.

Vreedsløsemagle, som De veed, ligger en liden Fierdingvey fra Rodskilde Kroe i en Dal, hvor der voxer mange Piile Træer, hvoraf Pilenborg har faaet sit Navn. Nu galt det baade at finde Pilenborg og det Rømerske Observatorium, som han kaldte Tusculanum, men Bønderne i Vreedsløsemagle Stiernekigerhuuset.

En Bonde der paa Stedet, navnlig Hans Bendsen, nogle og 50. Aar gammel, bragte os hen paa Stædet, hvor Pilenborg skal have staaet. Vi fandt der nogle Piile Træer og toe smaae Parker, og det syntes vel, at Pladsen havde hört til Pilenborg, men han vidste ey at give nöye Underretning om, hvor egentlig Pilenborgs Gaard havde staaet.

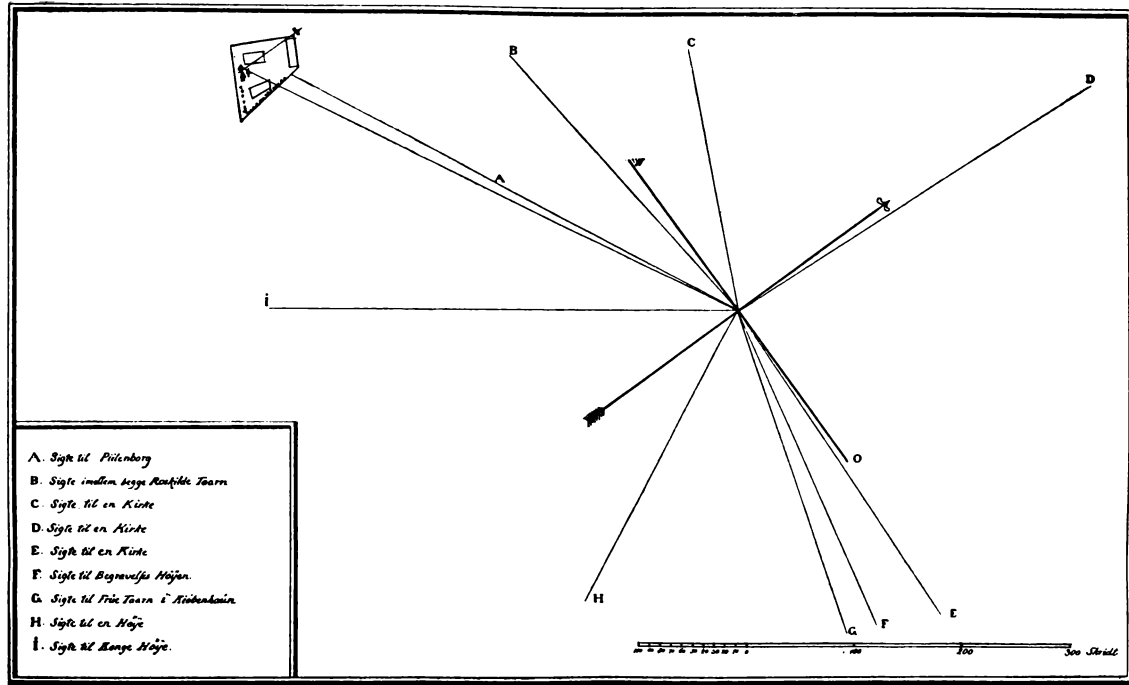
Han förte os derpaa hen til Stædet, hvor, efter hans Formeening, Stiernekigerhuuset skulde have staaet. Vi gik nordöst ad til et Gierde, og derover paa en indheignet Mark, som stiger alt höyer og höyere op. Paa samme Mark var en liden Höy, og der sagde han Stiernekigerhuuset havde staaet. Vi maalede med ordentlige Skridt derfra til Gierdet 295. Skridt.

Da vi mærkede, at han ey havde seet dette Stiernekigerhuus, eller kunde erindre sig noget derom: saa fik vi opspurdt en gammel Kone paa nogle og 60. Aar, navnlig Anne Peders Dotter, som först har været gift med Peer Hansen og anden gang med Hans Larsen. Hun fortalte os, at hun mestendeels var opfödt i Pilenborg, og havde været mange gange i Stiernekigerhuuset. Hun viiste os Stædet, hvor Pilenborgs Gaard havde staaet, nemlig tæt ved Veyen i Byen paa den Plads, som Teigningen viiser. Vi gik derpaa op med hende til Gierdet og paa den förommelte Mark, hvor hun skulde viise os Stædet, hvor Stiernekigerhuuset hafte staaet. Hvorpaa hun förte os hen til et heelt andet Stæd end det Hans Bendsen havde viist os, nemlig tæt ved Gierdet, siigendes, at Stiernekigerhuuset havde staaet tæt ved Gierdet, saa at ikkuns en liden Gang havde været imellem Gierdet og Huuset, at Huuset havde været bygt noget ind i lorden, som befandtes sandt at være efter Professor Horrebøws Beskrivelse³⁾, samt at Indkiørselen til Huuset havde været ved Hiörnet af Gierdet, lige over for den saakaldede Konge

¹⁾ [Fejl for 1710].

²⁾ Tom. 3 pag. 68, 69, 70.

³⁾ Tom. 3 pag. 152.

Sigter fra Observatorium Tusculanum.

Høy¹⁾, og at det havde staaet paa en Ager, som hørte Professorerne til, hvorimod det Stæd, som Hans Bendsen havde viist os, laae paa en Ager, som hørte til Catrinenberg Gods, og havde, da det ligger midt paa Marken, ey kundet overlades for 2. Slettedalers aarlig Afgift (thalerovnciali), som Horrebow beretter²⁾, til at bygge paa og have Indkiørsel dertil.

Ald dette fandt vi at være saa troeværdigt, at vi mærkede nu først, vi vare omtrent paa det Stæd, som havde været helliget Uranie i for-dum Tid, men som nu var pløyet Jord.

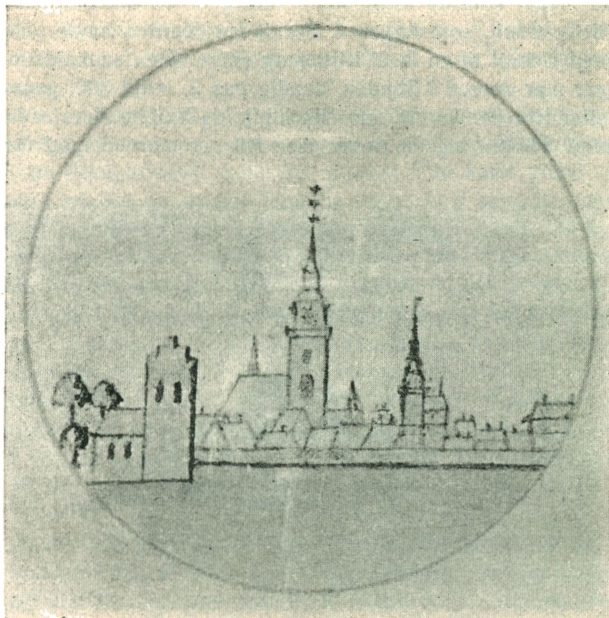

Fig. A. [Kikkertfeltet fra Observatoriet mod Frue Taarn.]

Er det ikke ynkeligt for Videnskaberne, min Herre, at man efter saa kort Tiids Forløb ikke skal kunde finde eengang Spoer paa sådanne berømte Stæder, som skulde tiene til Videnskabernes sande Forfrem-melse!

Picard i hans Reise til Hveen klagede derover, at han ikke kunde finde Uranienborg selv hvor Uranienborg havde staaet, og at det, som havde været helliget Astronomien, nu var, som han skriver, une infame Voierie³⁾, hvorover la Lande udi hans Astronomie fordømmer Navnet

¹⁾ [Uforstaaelig Bemærkning.]

²⁾ Tom. 3 pag. 358.

³⁾ Pag. 125. — [en skændig Rakkerkule].

af den, som haver været Aarsag til, at Tycho ey maatte fortsætte hans Observationer paa Uranienborg, til ævig Skam og Skiændsel.

Vi følede altsaa ey liden Glæde derover, at dette Stæd, hvor Stiernekigerhuuset havde staaet, ikke saa forargeligt var bleven vanhelliget, som Uranienborgs Plads haver været i Picards Tiid, da det har tient til en Rakkerkule.

Fra Stædet, hvor Pilenborgs Stiernekigerhuus havde staaet, havde vi 380. ordentlige Skridt til Gierdet¹⁾, og fra Gierdet til Liddet, som gaar ind til Pilenborgs Plads, 200. Skridt, saaledes at dette Stiernekigerhuus udi alt haver ligger 580. Skridt fra Pilenborg, som vel er engang saa meget som de förommelte 100. geometriske Skridt.

Paa dette Stæd, som ligger 4. Skridt fra Gierdet, havde vi en temmelig goed Udsigt til en Deel Kirker og Höye. Den saakaldede Konge Höy ligger nær derved i Sönden, nemlig paa 2. indtil 300. geometriske Skridt, efter Horrebows nöyeste Gisning²⁾, og Snibbe Kors er ikke vidt derfra mod Sönden, og en Begravelse Höy er nærved mod Östen.

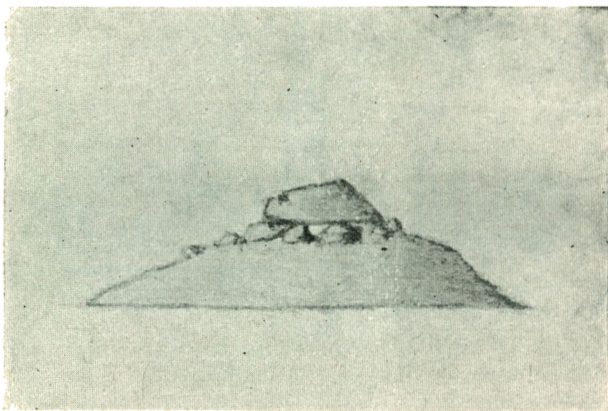

Fig. B. [Begravelse Höyen, „Rodysse”].

Vi toge Sigte derfra til 3de stoere Træer paa Pilenborgs Plads formedelst et opstilt Mærke, eftersom man fra Höyden af ey kand see noget af Pilenborgs Plads. Hvorpaa vi maalede Vinklerne af en Deel Objecter med den Accuratesse, som det medtagne Astrolabium og den stærke Blæst vilde tillade. Frue Taarn i Kiöbenhavn presenterede sig der i Kikkertens Campus³⁾ som Fig. A udviiser, og Begravelse Höyens Teigning sees Fig. B. Med vore Observationer, omendskiöndt de treffe temmelig vel ind, ere vi selv ikke fornöyet. De ere giordte i en Hast, ved stærk Blæst og en overhængende Reign.

¹⁾ [Der maa menes: til Gærdets Begyndelse ved Vejen.]

²⁾ Tom. 3 pag. 358.

³⁾ [Synsfelt.]

Vi anseer dem lidt bedre end de, der ere giordte med et Instrument, som et Par gange er slaaet til Gulvet, eller de, som Bonden Erick Balbe gjordte, naar paa Tusculano ingen Observator var til Stæde¹⁾. Kand Tycho, den stoere Tycho, efter Picards Formeening, have taget Feil paa 18. Minuter i Meridianens Determination²⁾, og ere der gamle og berömt Observatoria, hvis Meridian feiler en eller flere Minuter, hvad skal ieg da sige om vore der paa Stedet giordte Observationer!

— — —
Vi saae til Meridian Mærkerne af Tusculano, som de ere angivne af Professor Horrebow³⁾, nemlig en Top af et Træ i lishöy mod Sönden, og et Hul i en Skov mod Norden; men disse Mærker have vel været den samme Skiæbne underkastet som Tusculanum, i det at deres Stæd langt mindre var at finde end det sande Stæd, hvor Stiernekigerhuset havde staaet.

Vi forbleve ellers vel 3. til 4. Timer paa dette Stæd, deels for at see den heele Egn der omkring, og deels for at giöre alvorlige Betragtninger over de Forandringer, som en stakket Tiid kand giöre, da saa mange med mindre og smaae Ting, ja blotte Ord søge at opløfte sig over Tiiden, og trænge ind i Ævighedens uendelige Kreds. At den gode Neptunus har holdt den sydlige Horizont for dette Tusculanum gandske aaben, som Professor Horrebow⁴⁾ beretter, kunde vi ikke saa nöye see, formedelst Luftens og Vandets Beskaffenhed. Havte Søjegrunden stærk været illumineret med Fakler, formodentlig at vi da havde seet mere end vi den Tiid kunde see⁵⁾.

Vi droge endelig fra dette Stæd, ikke saa fornöyed derover, at Vind og Veyr ikke havde været os saa gunstige, som vi önskede, men dog med den Glæde, at vi omtrent havde fundet det Stæd, hvor saadan et berömt Observatorium havde staaet.

— — —
Ved denne Leylighed tog vi hen til Roeskilde Kroe, for at see fra den derved liggende Bakke til adskillige Stæder. Her aabnede Horizonten sig paa en angenem Maade, vi kunde se en Part af den gode Neptuns Rige, og Skibene seile forbie, og langt flere Kirker presenterede sig der for os end vi kunde see paa Bakken, hvor Tusculanum havde staaet. Dette syntes os et beqvemt Sted til at holde et lidet Lyst Campement paa, men ikke af den Betydenhed, som der blev holdt paa det astronomiske Tårn i Kiöbenhavn 1761 i den Tiid Venus passerede Solen, hvor der var 14 Astronomi tilstæde⁶⁾, og hvor man 3. Aar der-

1) Operum Horrebovii Tom. 3 pag. 298.

2) Voyage d'Uranienbourg pag. 75.

3) Tom. 3 pag. 225.

4) Tom. 3 pag. 150. [d. e.: at man kunde faa Havhorisont.]

5) Kiöbenhavnske Selskabs Skrifter 9. Deel pag. 517. [Sigter til en Afh. af C. G. Kratzenstein: Om nogle nye opfindelser, dykkerkunstn angaaende; for at iagttage Söbunden skulde man ved Natte-tid ved et Spejl og Fakler reflektere et stærkt Lys gennem Vandet.]

6) Kiöbenhavnske Selskabs Skrifter 9. Deel pag. 376.

efter med største Hiertens Glæde observerede den Drabant ved Venus, som Hr. Rodkiær den 3. og 4. Martii 1764 havde udspejdet i Himmelen¹⁾, og Hr. Professor de Castillon i Berlin efter disse Observationer har determineret dens Løb²⁾, men som bemelte Rodkiær selv samme Aften ikke kunde finde med en 17 og en 7 Foeds Tubo fra det astronomiske Taarn.

Den deilige Udsigt vi havde paa denne Bakke fornøiede os meget, og vi ønskede hiertelig, at vi kunde have paa saadan et Sted et lidet Observatorium, for der at betragte Himmels stoere og forunderlige Ting, og derved at drage Hiertet fra de smaae Ting, Verden fornøyer sine Beboere med.

Det er langt fra, at vi til vores Observatorium vilde tage det Parisiske Observatorium som et Prototypon, hvorefter, som Pater Hell siger³⁾, alle øvrige europæiske Observatoria ere bygte, omendskiøndt vore Danske, det Uranienborgske og det Kiøbenhavnske Observatorium have været til, førend det Parisiske blev byggt; nej, vi vilde lade os nøye med et lidet Observatorium, som omtrent det Rømerske Tusculanum haver været.

Dog disse Ønsker bringe lige saa lidet ind, som alle andre og de beste i den politiske Verden. Det, som jeg meest ønsker, min Herre, er dette, at De ey ugunstig optager den Friehed jeg har taget mig at skrive Dem dette Brev til. De er en Elsker og Befordrer af ald hvad der kand tiene til Videnskabernes Forfremmelse og hvad som illustrerer et eller andet i vores Danske Historie. Det første kand De ey formode af dette Brev, men i Henseende til det sidste, saa lægger det dog en liden Skierv til den Skat af Opdagelser i Fædernelandets Historie, i omtrent at bestemme Stædet, hvor saa berømmelige Observationer ere gjordte, hvilke siden den Tiid her vel ey have haft deres liige, omendskiøndt Astronomien i de nyere Tiider, formedelst nøyagtigere Instrumenter og forbedrede Telescopier, er kommet til en langt større Grad af Accuratessen, end vore Fædre i deres Tiid kunde bringe den. Jeg er med den største Høyagtelse

Min Herre,
Deres
ydmystigste Tienere.

* *
*

Manuskriptets sidste Tegning er et Fantasibillede af Observatoriet, der vises som en halvt sammenstyrtet Murstensbygning, med nedfaldne Vægge og Instrumenterne liggende mellem deres Fodstykker. Billedet har Overskriften: *Etiam hic dii habitant*, „ogsaa her har Guder boet”. Selvfølgelig er dette

¹⁾ Samme pag. 401 og 394, 395.

²⁾ Gazette littéraire de Berlin, feuille 19, pag. 145, 146.

³⁾ Observationes astronomicae, anni 1761, pag. 81.

Billede uden nogen Værdi som historisk Kilde. De Besøgende saa jo intet paa selve Stedet, og Instrumenterne fra Observatorium Tusculanum var sikkert mellem dem, som Rømers Enke allerede i hans Dødsaar afhændede til Universitetet, i December 1710. Kilden til Billedets Fremstilling er navnlig Horrebows Tavle VIII, gengivet i dette Tidsskrift, 1923, S. 95 og 96.

Afhandlingen er ikke bleven fundet egnet til Optagelse i Videnskabernes Selskabs Skrifter („Skrifter, som udi det kjøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabs Elskere ere fremlagte og oplæste”). Den var vel ogsaa mindre egnet, selv efter de betydeligt mindre Krav til Lærdom, som Selskabet i sine første Aartier gennemførte. Men det vil ingenlunde sige, at den er uden Værd. Aarsagen maa snarere have ligget i, at den var skrevet af en Mand udenfor den egentlige lærde Kreds.

Spørgsmaalet bliver nu først, om den nogenlunde bestemt kan dateres.

Desværre svigter Personnavnene fra Vridsløsemagle saa temmelig. Gaardejer *N. L. Nielsen* har atter ransaget sit rige personalhistoriske Materiale. Han oplyser, at Hans Bendtsen, den usikre første Vejviser, var født 1713, gift 1743 og døde 1781. Men Beretningen ligger altsaa i hvert Fald forud for 1781, og sandsynligvis adskilligt forud, naar den i 1713 fødte Mand kunde omtales som nogle og halvtreds Aar gammel. Konen Ane Pedersdatter, der vidste saa mærkelig god Besked, kendes kun fra sit andet Giftermaal, idet hun blev Enke efter Hans Larsen i 1748. Maaske er det dog den Datter Ane, som Gaardmand i Vridsløsemagle Peder Hansen havde til Daab 1695. I saa Fald er hendes Alder af de kjøbenhavnske Besøgende blevet undervurderet.

Efter Besøget tog de fremmede ind paa Roskilde Kro. Baade Afstanden fra Vridsløsemagle, som opgives til „en liden Fjerdingvej”, og den frie Beliggenhed, med Udsigt til adskillige Kirker og til Skibene paa den gode Neptuns Rige, passer kun paa den gamle Roskilde Kro, ved den gamle Landevej, forbi nuv. Stenagergaard og Snubbekorset. Den laa som bekendt østligst paa Vridsløsemagle Mark, men blev 1771 eller 1772 flyttet til den nuværende Plads ved den nye Landevej. Altsaa ligger Besøget forud for 1772.

En anden Tidsgrænse vindes ved, at Professor P. Horrebow omtales som død. Han afgik ved Døden 1764 og efterfulgtes af Chr. Horrebow. Af de litterære Citater er kun eet brugbart, Gazette littéraire de Berlin, feuille 19. Preussische Staatsbibliothek, Berlin, har godhedsfuldt oplyst, at dette Tidsskrift begyndte at udkomme 1764, og at feuille 19 udkom endnu i dets første Aar¹). Hermed er altsaa Grænserne indsnævrede til 1764—72. .

Manuskriptet omtaler „Hr. Rodkiær”, som 1764 foretog Observationer fra det astronomiske Taarn, og viser tillige derved sin Affatter som en Mand, der bl. a. fulgte, hvad der fremkom i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Den paagældende er aabenbart identisk med *P. Roedkiær*. Han blev efter Universitetsmatriklen Student 1754, 14 Aar gammel; formodentlig var han fra Odense; han blev privat dimitteret med Professor Chr. Horrebow som Privatpræceptor. I de følgende Aar ses det, at han har bistaaet Horrebow ved astronomiske Arbejder. Det eneste trykte af ham synes dog at være 2 Sider i Videnskabernes Selskabs Skrifter, just om den „Drabant ved Venus”, som vor Beretning nævner: „Beretning om en d. 3. og 4. Marts 1764 giordt Iagttagelse, angaaende Veneris Drabant” (Bind 9).

Omtalen af P. Roedkiær, samt noget, som *ikke* nævnes i Beretningen, giver vistnok en meget snæver Tidsgrænse. Hvad der ikke omtales, er det Besøg, som den i Datiden berømte Astronom og Jesuitpater i Wien, Max Hell, gjorde i Danmark 1768. Han var blandt de fremragende tyske Digtere og Lærde, som den ældre Bernstorff indkaldte til Danmark. Hans særlige Opgave var fra Vardøhus i Norge at iagttage en Merkurpassage. I denne Anledning opholdt han sig her i Landet (Danmark-Norge) fra Oktober 1768 til Juni 1769²). Naar dette i Datiden opsigtvækkende Besøg ikke nævnes, hvad der dog vilde være overordentlig nærliggende, maa deraf med nogenlunde Vished sluttes, at Besøget i Vridsløsemagle laa forud, og naar hermed sammenholdes, 1) at Roedkiær ikke af Max Hell nævnes blandt de Mænd, som bistod ham under hans

¹) Tidsskriftet synes ikke at findes i Kjøbenhavn.

²) Max. Hell var Medlem af det danske Videnskabernes Selskab. Paa et senere Tidspunkt blev der tilbudt ham en dansk Statspension.

Arbejde i Kjøbenhavn (han nævner 4 foruden Horrebøw), og at Roedkiær synes at være død eller paa anden Maade udgaaet af Bevidstheden 1767 (han var da ikke blandt de talrige Subskribenter paa lærde Efterretninger), samt 2) at Beretningen omtaler P. Horrebøw som død uden at antyde, at dette nylig var sket, og 3) taler om 1764 uden „afvigte Aar” eller lign., føres man til 1766—67 som det sandsynlige Aar for Besøget og Beretningens Affattelse. Dette svarer ogsaa til, at Hans Bendtsen omtales som nogle og halvtreds Aar gammel (han var 53—54)¹⁾

Derimod har det ikke været mig muligt med nogen Sandsynlighed at udfinde, hvem der kunde være Affatteren. Jeg har et Øjeblik tænkt just paa den nævnte P. Roedkiær. Han vilde 1766—67 være 26—27 Aar, hvad der vel kunde svare til Manuskriptets „unge” Haandskrift. Det er dog vel ikke rimeligt. Jeg har gennemset adskillige Aargange af „Lærde Sager” uden at finde nogen, paa hvem der med nogen Sandsynlighed kunde gættes. Sikkert vilde der navnlig blandt Søofficerer findes ikke saa faa, som kunde betjene det ældre Instrument *Astrolabiet* til Pejlingerne — et Instrument, der nærmest sammenstilles med en Kvadrant —, og som var passende lærd og lidt glad ved sin Lærdom.

Lidt dilettantisk er der unægtelig over Beretningen. Forfatteren erkender selv, at Arbejdet kunde være bedre. Men den indeholder alligevel saa mange faktiske Oplysninger, at den bringer Sagen et godt Stykke fremad, saa langt som den antagelig overhovedet kan naa.

Først vindes Bekræftelse paa Bestemmelsen af Beliggenheden af *Pilenborg*, Bartholinernes Landsted og Udgangspunktet for at eftersøge Observatoriet. Pilenborg laa altsaa virkelig ved Vridsløsemagle By, og der var endnu baade Piletræer og Parker, Damme, at se. En Fordybning antyder maaske endnu den Dag i Dag en af disse Parker, medens Piletræerne helt er borte. Det var jo ogsaa 1766—67 ganske naturligt, at Pladsen endnu kunde vises; der var antagelig ikke gaaet en hel Menneskealder, siden Bygningen forsvandt, ca. 1740. Helt

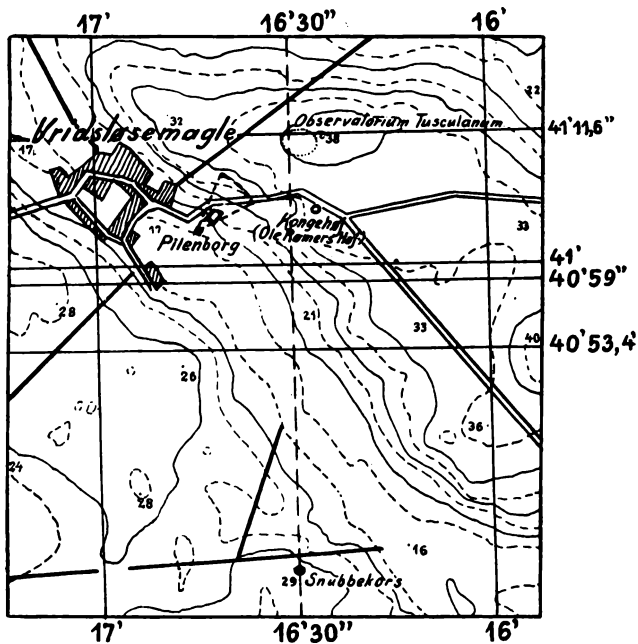
¹⁾ Dr. Louis Bobé bedømte alene efter Haandskriften Manuskriptet til at være fra ca. 1765.

sikker var Traditionen dog næppe længere. Selv om det kan være Besøgeren fra 1766—67, der har taget fejl og anbragt Huset i Ø.—V., medens det i Virkeligheden laa i N.—S., saa viser det omtrent samtidige Originalkort til Videnskabernes Selskabs Detailkort over Eggen, fra 1764 (bevaret i Generalstabens topografiske AfdelingsArkiv) ganske vist Pilenborg umiddelbart op til Vridseløsemagle By, men med den mindre heldige Tilføjelse: „hvor Rømers Observatorium har været”, og da Kortet rentegnedes til Udgivelse, kom der i Stedet til at staa: Rudera af Rømers Observatorium. Hermed var Forvekslingen af Landsted og Observatorium fuldbyrdet og gentages Gang paa Gang i den topografiske Literatur.

Altsaa Pilenborg ligger fast. Men nu Observatoriet? Vigtigt er her Billedet A., S. 87. Det viser altsaa, hvad man fra Observatoriets Plads saa i Kikkertens Synsfelt, naar man rettede den mod Frue Kirke. I Midten ses over Voldene og Hus-tagene Vor Frues høje Spir. Det andet Spir, til højre, maa vel være Nikolaj Kirkes Spir, og det lille imellem dem skal maa-ske være Helliggejst, skønt det næppe kunde ses ude fra Vridsløsemagle. Foran, til venstre, ses en Landsbykirke med Taarn. Det kan kun være Herstedøster.¹⁾ Tegneren har taget sig den Frihed at tegne baade den og Frue Kirke, som om man kunde se selve Kirkehuset, hvilket selvfølgelig ikke er muligt, naar man ser fra Vest mod Øst. Herstedøster ses omtrent i Taarnets dobbelte Bredde nord for Frue Taarn. Lægges nu en Linie fra Vor Frue ca. 20 m syd om Herstedøster Taarn, rammer den det højeste Punkt i Terrænet nordøst for Vridsløsemagle, paa det her fra Aarb. 1923 gentagne Kort mærket med Cotetallet 38, eller en Smule syd om dette Punkt. Just paa Højdepunktet har „Begravelsehøjen“ ligget. Det er den Aarb. 1923, S. 103, nævnte „Rodysse”. Det er meget uventet her at finde en utvivlsomt god, om end kun lille Gengivelse af denne nu forlængst forsvundne Dysse. Den er antageligt borttaget allerede i første Halvdel af 19. Aarh. I hvert Fald findes ingen Signatur paa Generalstabens ældste Maalebordsblad, der er tegnet i Marken ca. 1855. Følgelig har i hvert Fald selve Dys-

¹⁾ Rødovre ligger omtrent i samme Linie, men har sikkert allerede dengang næppe kunnet ses synderlig tydeligt.

sens Stenkammer da sikkert været borte, selv om noget af den omgivende lave Høj kan have været til Stede. Endnu i 1889 vidste man om Sten og sort Jord paa Stedet, og endnu er Erindringen om den ikke helt tabt. Nu synes dog ethvert Spor i Overfladen at være borte. Højningen i Terrænet ser ganske naturlig ud, og skønt vi ved Besøget i Juni granskede Jord-

Situation, Omrids af nuv. By. Pilenborg. Et derfra udg. Cirkelsnit angiver Retning for Observatoriets Plads efter Horrebow.
 Endelig: Tusculanums antagne Plads.

bunden nøje, fandtes intet af den hvidbrændte Flint, som ofte ligger paa Tomten af en Dysse, ej heller ligger der mere Flintafslag end ellers paa Marken udenom. Men den lokale Tradition fastholder altsaa, at Dyssens Plads just var paa det højeste Punkt, og endnu er der et svagt Minde om, at Observatoriet var her i Nærheden. Jeg erindrer om det i Aarb. 1923 anførte, at en ældre Mand i Vridsløsemagle paa et Sted her eller i Nærheden fra sin Ungdom mindes et Sted med Sten i Jorden, og at Faderen havde bemærket, at der i gamle Dage

havde været Stjernekeri paa det Sted. Det svarer jo helt godt til, at den gamle Beretning siger, at Begravelse Højen var nærved mod Østen.

Efter Pejlingerne skal Dyssen ligge en Kende nord for Linien til Frue Kirke og en Ubetydelighed til Syd for Øst-Linien, hvis da Nordnaalen ligger rigtigt, hvad den dog næppe gør. Den er vistnok lagt uden Hensyn til Misvisningen. Korrigeres dette, gaar Øst—Vestlinien meget nær midt igennem det af mig paa Kortet fra 1923 betegnede Omraade, inden for hvilket Observatoriets Plads er at søge. Herfra faar man, naar Kikkerten rettes mod Frue Kirkes Taarn, meget nøje det samme Billede i Synsfeltet, som Besøgeren fik 1766—67.

Til at komme videre skulde Pejlingerne med Astrolabiet kunne benyttes (S. 86). Lægges de med Centrum over et Punkt Vest lidt til Syd for Pkt. 38, faas for en Del af dem helt god Overensstemmelse. Men andre svingter. Forfatteren klager selv over, at Vejrforholdene ikke var ham gunstige. Men der synes ogsaa at være sket Fejl eller Forvekslinger ved Optegningen. Sigtet til Kongehøjen, der dog var saa nær, kan ikke bringes i Overensstemmelse med Sigtet til Pilenborg og Rodyssen. Ogsaa Nordnaalen er, som anført, lidt urigtig, mulig tegnet uden Hensyn til Misvisningen. Naar det dog i Beretningen hedder, at Observationerne „træffer temmelig vel ind”, maa det sigte til, at der for i hvert Fald nogle af dem har været Adgang til et Kontrolmiddel, nemlig Videnskaberne Selskabs Detailkort fra 1766. Dette gælder Pejlingerne til Roskilde Taarne, Frue Taarn samt til Hvedstrup, Ledøje og Brønshøj Kirker; thi det er til disse Kirker, der maa være pejlet. Ganske vist var dette Kontrolmiddel ikke altfor godt. Kortet er i Detaillen usikkert og for en stor Del et Signaturkort, men store var Afvigelserne dog næppe. „Sigte til en Høy” maa gælde en af de nu næsten ganske forsvundne Høje i Partiet om Stenagergaard. Og Udgangspunktet kan kun ligge højst 50—75 m fra Punkt 38.

Men kan man da ikke naa endnu videre gennem de øvrige Detailoplysninger?

Der berettes, at de fra Stedet, hvor Observatoriet havde staaet, gik 380 ordentlige Skridt til Gærdet. Da det foran blev

sagt, at Huset havde ligget saaledes, at „ikkun en liden Gang havde været mellem Gierdet og Huuset”, maa det forstaaes saaledes, at de gik 380 Skridt langs Gærdet til dets Ende, ved Vejen, og dernæst siges, at der fra Gærdet(s Ende) var 200 Skridt til Leddet, „som gaar ind til Pilenborgs Plads”, vel fra Gaardens Jord til Enghaven, hvor Pilenborg fordum laa. Denne sidste Afstand ser lidt „rund” ud, og Stedet, hvor Gærdet begyndte ved Vejen, kan vanskelig bestemmes. Det bliver omtrent 200 Skridt fra Kongehøjen ind ad Byen til. Og selve Gærdet eksisterer ikke mere. Det er i det seneste borttaget ved Udskiftningen ca. 1780. Men alligevel, der ligger i Matrikulsarkivet et gammelt Kort over Vridsløsemagle Marker. Det er benyttet ved Udskiftningen, men det er ikke tegnet ved denne Lejlighed; det er aabenbart ældre. Det ser meget stærkt ud til, at det indeholder de gamle Markafsnit fra Fællesskabstiden. Og der er paa den Del af Markerne, hvorom det her drejer sig, et større Afsnit, som ser ud til mærkelig godt at svare til den 100 Aar ældre „Markbog” fra 1682, som ogsaa har bevaret Navnet paa den oftnævnte „Begravelse Høj”, Rodyssen. Det hedder nemlig: „*Roedoesse-Agerne* strækker sig sønder og nør mellem Boesteds- og Kroppedalsagerne, som (= og) bestaar udi 16 Agre”. To af disse „Agre” var paa 4 og 2 Stykker; ialt skal altsaa paa Kortet findes 20 Agre og Stykker. Paa Kortet 1780 kan nu inden for Afsnittet tælles 19 eller 21 Agre og Stykker, skilte ved gule Farvelinier. Det passer saa nøje, som det kan ventes med maaske 100 Aars Mellemrum, hvor der utvivlsomt er sket Forandringer. Dette er i hvert Fald i Tiden til 1766—67 sket med de 10 Gaarde, som anføres 1682. Ellers kunde Gaardenes Herskab have været en Hjælp til at finde den rette Lod og omvendt en Bekræftelse paa Ane Pedersdatters Velunderrettethed. Rodyssen findes ganske vist ikke paa det nævnte Kort, men kan umiddelbart indlægges fra et andet Kort fra omtrent samme Tid og i samme Maalestok. Den kommer til at ligge paa Kortafsnittets tredje Lod fra Øst, omtrent midt paa Lodden, der her har en Bredde af omtrent 100 Alen, men bliver smallere nedad mod Vridsløsemaglevejen. Skellene mellem Agrene løber omtrent parallelt med det paa Kortet S. 95 til venstre løbende Nutids-

skel. Maaler man nu ad den paagældende Lods vestre Skel 380 Skridt, vel = ca. 570 Alen fra Vejen, naas et Punkt, der ligger ca. 150 Alen vestsydvest for Dyssen (= Pkt. 38), i den sydvestre Del af det af mig tidligere betegnede, paa Kortet med en punkteret Kreds markerede Omraade. Det passer imidlertid næppe helt til de øvrige Opgivelser. De gamle Kort er nu heller ikke saaledes, at de tillader Maaling af saa detailleret Art. Man behøver blot at forsøge at maale mellem 2 faste Punkter og sammenligne med Generalstabskortet for at se, hvor unøjagtige de gamle Kort var. Eller maaske har de 1766—67 talt lidt for faa Skridt, en Snes eller saa, eller de har taget en Smule længere Skridt. Lidt vanskeligere er det at finde „Fodpunktet” paa Vejen, og her synes 200 Skridt virkelig at være en noget rund Angivelse. Heller ikke er det selvfølgeligivet, at Gærdet 1766—67 just gik som paa det nævnte Kort. Hele Angivelsen er for usikker til at underbygge Stedbestemmelsen sikkert.

I Virkeligheden ligger det Punkt, som tilfredsstillende de øvrige Opgivelser ca. 60 m vest til syd for Rodyssen, Pkt. 38, meget nær ved Midten af det paa Kortet betegnede Omraade; navnlig faar man saaledes Rodyssen „nær ved mod Østen”, Frue Taarn i Sigtet en Kende sygdom, de fleste Pejlinger rigtige og rigtig Beliggenhed for Pilenborg (om end Afstanden bliver i Luftlinie 380 m = 1197', altsaa mere end det dobbelte af Horrebows 100 Passus = 500'), og endelig Kongehøjen liggende 200—300 „geometriske Skridt” mod Søndnen; den nøjagtige Afstand bliver nær 200 m.

Altsaa 200 m Nord, en Smule til Vest for Kongehøjen (nu „Ole Rømers Høj”) maa Pladsen for Observatorium Tusculanum søges. Angaaende de øvrige Forhold henviser jeg til min tidligere Fremstilling. Sigtet til Snubbekorset¹⁾ gaar fri af

---

¹⁾ Trods en af Luplau Janssen fremsat Indsigelse maa jeg vedblivende mene, at der med det Aarb. 1923, S. 100, omtalte Kors snarest menes Snubbekorset, men ikke nogen af Rømer selv rejst Træpæl med et indskaaret Kors. „Mod syd fra Observatoriet, næsten i sammes Meridian, var stillet en bred Pæl (Stolpe), udmærket med et Kors, paa en Dige vold; Korsets ene Linie var vertikal, den anden horisontal.” — Der staar altsaa ikke noget om, at Rømer selv havde ladet dette rejse. — Det var antageligt det ca. 1675—80 af Ole Borch rejste Trækors, der stod paa Stedet 1706—10.

Kongehøjen, hvad der ogsaa maa forudsættes efter Bemærkningen, „at „Snubbekors“ er ikke vidt derfra mod Sønden”.

Tilbage staar, om nu ogsaa Ane Pedersdatters Oplysning var rigtig. Enkelthederne tyder paa, at hun virkelig vidste Besked. Kun en enkelt af hendes Bemærkninger, den, at Observatoriet havde været ved Hjørnet af Gærdet, lige overfor den saakaldte Kongehøj, er uforstaaelig, hvis alle Gærder i 1766—67 løb som paa Udskiftningskortet. Man kunde søge ved Gravning at finde selve Pladsen. Men sandsynligvis vilde det ikke lykkes. Fundamenterne er forlængst ryddede; det eneste, man maaske kunde vente at finde, er Sporet i Jorden, idet Observatoriet jo var sænket en Fod ned i Overfladen. Men det er ikke sandsynligt, at en saa ringe Sænkning, ikke stort mere end Pløjelagets Dybde, nu med nogen Sikkerhed skulde kunne paavises.

Af Køges saga.

Af *Otto Smith*.

Landevejspak.

Der har altid været en vis del af befolkningen i alle lande, der har fundet, at den bekvemmeste måde at tjene til livets ophold var at tigge.

Vor tid har ikke formået at komme dette onde tillivs. Sociale foranstaltninger har dog for en stor del bragt gamle og vanføre, der før i tiden var prisgivet tiggeriet, ind under bedre forhold; men hele den skare, som foruden at have vandreblodet i åreerne har en afgjort ulyst mod enhver form for arbejde, den findes endnu som den fandtes for over 300 år siden.

Middelalderen fostrede en stadig voksende skare af tiggere, og den romerske kirkè, der idelig holdt pligten mod de fattige frem for øjnene af sine tilhængere, lod denne tiggerhob gå i arv til den protestantiske kirke, der ikke havde midler til at afkaste åget.

Der blev vel gjort forsøg på at dæmme op for en særlig stor tilgang, men det hjalp yderst lidt. I 1500'ernes midte gav regeringen således ordre til, at alle købstæderne skulde give deres fattige et tegn på brystet, så at man kunde kende dem.

En sådan autorisering ved hjælp af tiggertegn¹⁾ fandt også sted i Køge i 1629, da borgmester og råd afkøbte Anders guldsmed hundrede tegn.

1) Hugo Matthiessen: Tiggertegn. Fra arkiv og museum 2. serie 1. bind, pag. 111 ff.

Men der gik altså 75 år, inden systemet kom rigtig i gang. Thi at der ikke før dette køb har været anvendt tiggertegn i Køge, synes tydeligt at fremgå af rådstuebøgerne, der tiltrods for en mængde tiggeraffærer aldrig nævner et ord om mangel på eller tilstedeværelsen af tegn.

En gennemgang af rådstuebøgerne¹⁾ viser et galleri af disse landevejens riddere med deres „damer”. Ingen af dem er, om man vil, privilegerede tiggere: gamle, svage eller vanføre, de er alle plattenslagere eller tyve, således som de vil findes til enhver tid.

Der er en ting, der straks falder nutidsmennesker i øjnene ved at betragte datidens rettergang, nemlig den åbenlyse uoverensstemmelse mellem teori og praksis, mellem lovens ord og straffens udmåling.

Efter loven skulde tyven hænges, horkarlen rettes og horkvinden „sækkes”, d. v. s. druknes efter at være puttet i en Sæk. Og loven havde ingen „formildende omstændigheder”.

Det havde derimod dens udøvere. Vel sandt, at mangel tyv maatte dingle i galgen, men i de allerfleste tilfælde gik nåde for ret. Det synes, som om renæssancen er begyndt at se mildere på forbryderne, og i de allerfleste domme, der fældes, vil man finde udtryk som „på gode menniskers forbøn” eller blot, at forbryderen „bleff endnu benådit”.

I stedet for lovens strænge straffe tyede man som advarsel til et par timers ophold i halsjernet på kagen og derpå følgende udvisning af byen.

At man derved kun skubbede ansvaret fra sig og over på den næste by, tænkte man ikke på. Man kom jo ikke ondt tillivs ved blot at få forbryderen praktiseret ud af portene.

Trods udvisningerne og risikoen for større straf er det også mærkeligt at se, hvorledes de bortviste atter og atter vender tilbage.

Man kan finde skattemandtaller med bemærkninger om, at vedkommende „er byen forvist”, og dog finde dem boende der år efter år bagefter. Området var dog ikke større, end at

---

¹⁾ Den ældste er fra 1597. Det følgende er resultatet af gennemgang af tiden indtil år 1600.

det let kunde overskues, ja selv i offentlige papirer, der dog ofte kom rådet i hænde, kunde det jo ses, at loven ikke var sket fyldest. Men der synes at have hersket en udpræget ulyst til at beskæftige sig dermed.

Og tiggernes og plattenslagernes, de store og de små forbyderes skare voksede stadig og spillede en førende rolle i tidens rådstuebøger. Ved en nøje gennemsøgning af disse vil man sikkert kunne følge enkelte af denne flok fra by til by over det meste af landet.

Det er ofte ganske interessante typer, man kan finde ved at blade rådstuebøgerne igennem.

— — —

Anna Medkens, skøgen, havde nu atter været på spil i Køge med sin løgsagtighed og sit onde levned.

To gange før havde det været galt med hende, og hver gang havde hun lovet, at hun, når hun havde udstået sin tid på kagen, skulde forlade byen og aldrig vende tilbage mere.

Nu havde hun atter siddet i kælderens nogle dage, medens man tyggede på, hvad man skulde gøre ved hende. Egentlig skulde hun jo sættes for den forargelse, hun stiftede ved sin blotte nærværelse.

Men resultatet blev som sidst. Hvis hun vilde love selv at gå godvillig op på kagen og blive stående der til almindelig beskuelse, spot og spe til klokken fem om eftermiddagen, skulde hun slippe med bortvisning af byen!

Og skøn Anna gjorde for tredje gang sin „strenge forplicit” aldrig mere at lade sig finde hverken i byen eller i møllehusene på den nørre eller syndre side. Gjorde hun det, var det med livs og helses fortabelse.

Derpå strøg hun af by til nye eventyr andetsteds.

Med tiggeriet rundt om fik det så nogenlunde at være, men når det skete med trudsler, tog øvrigheden affære.

En dag indbragte bysvenden en sådan karl. Det viste sig at være en forløben degn.

Nu var en degn for domstolene desværre ingen ualmindelig sag i de dage. De rekrutteredes blandt disciplene i latin-skolen, der allerede i mesterlektien begyndte som „løbedegne” i kirkerne rundt om den købstad, hvori skolen fandtes.

Som regel opnåede enhver, der tog sin anden eksamen, at få et præsteembede, hvor ringe det end kunde være; men skønt de fleste studenter ikke ofrede en styver på deres uddannelse, men levede af almisser, var der ikke få, der aldrig nåede længere end til mesterlektien — og så blev de degne!

Det siger sig selv, at det ikke var den bedste part af den forhutlede og forsultne sorte skare, der gik den vej.

I bedste fald var de nogle halvstuderede røvere, således som vi kender typen Per Degn i „Erasmus Montanus”; men ofte sank de ned blandt det udskud og pak, der fyldte landevejene. Og her var de farligst, fordi de havde en vis uddannelse og derfor lettere stak godtroende folk blår i øjnene.

Anders Poulsen hørte for så vidt til de mindre farlige, som han kun havde truet sig penge til — i hvert fald i dette tilfælde. På den anden side var der i trudslen noget, der tydede på, at han vilde hævde sit ry for at have gået i den „sorte skole”, idet han bad om penge, „hvis de da ellers vilde haffue gott och gaffuen aff huis (d. v. s. hvad) di haffde”.

Det blev et ganske interessant forhør, der ikke, som det ellers var skik i datidens uudviklede forhørssystem, nøjedes med anklagedes forklaringer, når der ikke netop var vidner.

I dette tilfælde havde borgmesteren også særlig gode kort på hånden, idet man samtidig, og uden at Anders Poulsen anede det, havde fanget hans samleverske.

Anders forklarede, at han var født på Fyen og havde været degn i en lille by i Skåne. Her havde han været gift, men hans kone var død, og han havde aldrig siden haft nogen kvinde „for sin skrøbeligheds skyld”.

Stillet over for den kendsgerning, at man vidste udmærket besked med hans horkvinde, måtte han jo indrømme, at der var en skånsk kvinde, som han havde levet sammen med i fem år, men han var hverken trolovet eller viet til hende.

Angående dette sidste levede man på denne tid i stor vildrede med, hvad der var ret og rigtigt. Tidligere var trolovelse som en kirkelig handling gået forud for det endelige ægteskab; men dette sidste strøg man i store dele af befolkningen og opfattede trolovelsen som fuldgyldigt ægteskab.

I 1582 var der imidlertid kommet en kongelig ordinans, der gjorde brylluppet til det eneste retsgyldige ægteskab; men

alligevel bibeholdtes den kirkelige trolovelse. Alt var derved kommet i en håbløs forvirring¹).

Det kan derfor ikke undre, at man på denne tid endnu side-stillede trolovelse og vielse.

Havde de nogen børn sammen?

Ja, han maatte indrømme, at de havde haft et barn, men det var dødt.

Havde han nogen sinde været på Lolland?

Nu begyndte Anders Poulsen at mærke, at nettet trak sig sammen om ham; men han svor dog på, at på Lolland havde han aldrig været.

Efterskrivningen af forbrydere fra den ene by til den anden var ikke meget i brug på den tid, men Anders Poulsen synes dog at have været efterlyst; thi efter fornyede spørgsmål måtte han efter mange udflugter indrømme, at han havde udsat barnet på Lolland.

Han blev nu spurgt, om kvinden, han levede sammen med, fejlede noget; men han svarede, at han kendte ingen skrøbelighed hos hende.

Spørgsmålet var ikke uden årsag. Medens han blev forhørt, havde kvinden fordrevet tiden med at falde om og foregive et anfald.

Selv erklærede hun, da hun blev ført ind og han ud, at hun led af den faldende syge (d. v. s. epilepsi), som hun havde to gange daglig, men ikke om natten.

Hun erklærede, at hun havde været gift med Hans skræder i Malmø og havde et barn med ham; men for seks år siden havde hun truffet Anders Poulsen og var løbet af lande med ham. I Modsætning til ham mente hun, at hr. Marchen i Krop i Skåne havde trolovet dem.

Som det ses af det foregående, var der gennem de modstridende forklaringer og ved de mange tilståelser, der efterhånden var aftvunget dem, bragt et udmærket materiale frem til at få deres forhold belyst tilbunds.

Om det er sket, og om det overhovedet har været nødvendigt efter datidens afstumpede retsbegreber — derom tier protokollen.

---

1) Troels-Lund: Dagligt liv IX 172 ff. 4. udg.

Måske er der blevet gjort kort proces med dem. Skulde loven følges, havde een af deres forbrydelser været nok dertil.

Kort tid efter var endnu en degn fra Skåne anklaget for retten. Også han levede sammen med en kvinde, og fra hende havde han taget et skørt og ladet sig sy klæder af. Han slap billigt mod at love at erstatte skørtet.

Hvad degnen Anders Poulsen kun havde antydnet, det førte Jens Jensen ud i fuldeste dagslys.

Det var ingen dårlig forretning at spekulere i folks overtro. Men naturligvis måtte det gøres gedult, thi øvrigheden var svært på tærne efter enhver art af trolddomskunst. Det var de store heksebrændingers tid, det var optakten til Køge huskors og hvad dermed fulgte.

Fredag før St. Peders marked kom Jens Jensen ind til Peder Svendsens i Lellinge og bad om noget mad. Manden var ikke hjemme, men hans kone, Ludtze hed hun, gav ham noget at spise. Under dette så han meget opmærksomt paa Ludtze og sagde, at hun var meget syg, og at det var ondt folk, der havde gjort det.

Ludtze kendte dog ikke noget til nogen sygdom.

Imidlertid gik Jens Jensen ud til en kvinde, han havde med, og hun gik ind i gården og bad om noget kål.

Det fik hun, men hun greb ogsaa Ludtzes hånd, skuede hendes fingre og svor ved sin sjæls salighed, at Ludtze var forgjort, men at hendes mand kunde helbrede hende, hvis hun kunde tie med det.

Da Peder Svendsen kom hjem næste dag, var omstrejferne der igen med deres forgørelsessnak, og tilsidst var de to mennesker så opfyldt deraf, at de halvvejs gik ind på, at der måtte gøres noget

Da slog Jens Jensen sit store slag! Han erklærede, at han først vilde undersøge, om årsagen til denne ondskab var over eller under jorden.

Til den ende tog han et ølkandebånd, slog med kridt en cirkel derpå og tegnede deri et kors. Yderligere skrev han noget, som de to arme mennesker mente måtte være bogstaver. Selv kunde de hverken læse eller skrive, så alene deri var denne mand jo noget særligt.

Han fremtog dernæst et stykke papir og sagde, at derpå havde han skrevet både konens navn og hendes fædrenavn. At han kunde vide det uden at have spurgt, var jo et godt tegn på hans overnaturlige kræfter.

Papiret lagde han på korset inde i kredsen og begyndte sin besværgelse. Ved himmel, jord, stjerner og planeter besvor han de magter, der havde forgjort Ludtze, at hvis de var under Jorden, skulde de flytte papiret ud af kredsen.

Men papiret lå stille og dødt.

Atter besvor han de onde magter, at hvis de var over jorden, skulde de flytte papiret.

Og se — ganske langsomt begyndte det at krybe ud af kridtcirklen, længere og længere hen mod kanten, indtil det faldt på jorden!

Peder Svendsen og Ludtze var rystede over, hvad de havde set. Der var altså ingen tvivl om, at Ludtze jo var forgjort.

Jens og hans kvinde blev bedt indenfor, og aftalen blev, at Jens skulde have 2 daler for at helbrede Ludtze, 1 udbetaltes ham straks, og 1 skulde han have, når han kom tilbage.

Heldet havde nu gjort Jens overmodig. Han pralede med, at han også kunde slå øjet ud på tyve, og han viste dem en jernbrod, som han havde i sit pennarium. Det var instrumentet, der blev brugt dertil, forklarede han.

Nu var Ludtze kommet i ånde. Hun tiggede og bad sin mand om at lade Jens slå øjet ud paa den, der havde stjålet hendes kvie.

Det kunde Jens sagtens gøre, pralede han. Ikke alene skulde hans slå hans øje ud, men han skulde få ham til at komme gående ind i deres gård med øjet udslået. Og det skulde ske inden torsdag.

For det skulde han have et par sko og en mark penge.

Men han kunde mere endnu! Han kunde også give dem gode råd, hvis deres køer skadede noget på mælken.

Om nu alt det praleri havde gjort Peder Svendsen nøgtern, eller han var blevet det, efterhånden som han fik Jens på afstand, nok er det, at nogen tid efter fik han Jens sat i kælderren i Køge.

Jens kom for borgmester og råd, og Jens var en meget lille karl.

Han havde ikke begreb om, hvad han havde skrevet på ølkandebåndet, for han var i samme tilfælde som Peder Svendsen og Ludtze, at han hverken kunde læse eller skrive. Hvad han havde læst over det, var da heller ikke andet end noget af det latine a—b—c, som han havde hørt.

Papiret havde han fået til at bevæge sig ved hjælp af et hestehår, og der stod kun noget krimskrams på det. Hvad jernbrodden angik, havde han ikke andet end et gammelt søm, som han viste frem i retten.

Peder Svendsen vilde blot have sine dalere igen, men om han fik det, er meget tvivlsomt. Han burde dog også betale noget i lærepenge!

Nogen tid senere blev der på rådstuen indbragt en kvinde med et spædbarn på armen og en større dreng ved hånden.

Hun havde stjålet, og det slet ikke så lidt, lige fra gryder, gangklæder og knive til sølvkæder og småmønt. Men hun nægtede rent ud, og da hun overbevistes om at have solgt sagerne igen, erklærede hun, at hun havde fået dem af en pige, der havde bedt hende om at sælge dem. Dog vidste hun hverken, hvad pigen hed, eller hvor hun boede.

Den ubekendte, der overlader den slags ting til helt uskyldige mennesker, og som daglig optræder i vore moderne avisers spalter, var altså lige så aktuel for 300 år siden!

Døden var jo egentlig den tyvekvind vis, men — hvad skulde man så gøre med børnene? Rådstueretten fandt, at det var fornuftigere at benåde hende for hendes spæde barns skyld og derefter forvise hende af landet. „Landet” vilde jo på den tid sige landsdelen, og altså kunde Jylland, Fyen eller Skåne få tyekvinden at trækkes med. Enhver hytter sit!

Hele forbrydergalleriet har passeret os: skøgen, den truen-de tigger, plattenslageren og tyven, vi mangler endnu gavtyven, men han kommer.

En dag, da en borgermand i Køge sad ved middagsbordet med sin familie og tyende, kom en fremmed karl ind ad døren.

Han stillede sin kæp i krogen og lagde en stor teglsten, han bar under armen, på skiven, nejede pænt og kyssede sin hånd og gjorde derefter tegn til, at han gerne vilde spise og drikke.

Alle forstod nu, at det var en stakkels dum (d. v. s. stum) mand. Sådant en kunde man ikke forsvare at sige nej til. Han var „mærket” af Gud, og overalt, hvor han kom frem, fik han mad eller penge, der i dette tilfælde mand og mand imellem benævnedes „guds almisse”.

Sådan rigtig klog var denne mand nu heller ikke. Han klappede meget pænt vuggebarnet på hovedet, men vilde derefter absolut, at moderen straks skulde tage det op og give det die. Dette med teglstenen, som han slæbte rundt med, tydede jo heller ikke på overvættes klogskab.

Nå, denne mand gik fra hus til hus, og overalt fik han sin „guds almisse”, bl. a. hos borgmesteren, hvor han også faldt ind. Herfra kunde man næppe få ham ud igen, thi borgmesteren sad netop og drak med et par fremmede skippere, og her vilde den „dumme” nok være med. Nu var der dog også grænser for medlidenheden, og tilsidst blev han smidt ud.

Alligevel må han have fået en del våde varer rundt om, thi da han kom i et andet hus, opførte han sig uanstændigt, så at bysvenden måtte tilkaldes.

Og da borgmesterens fremmede var gået, og han selv følte trang til at køle panden lidt efter den gode Rostocker-mumme og derfor tog sin havenøgle for at gå ud i sin have vest for byen, hvem ser han da i Havnestrædet andre end den dumme, der stod og talte med en kvinde — talte med hende, så at det kunde høres langt bort!

Han var altså ikke mere „dum” end borgmesteren selv, og det kan nok være, at denne fik munden på gled. Fyren blev sat i „hækken”, et af datidens mange kælenavne for rådhuskælderens fangehul, og da han blev fremstillet for retten, var han meget spag. Han lovede bod og bedring og fik af nåde lov at stryge sin kås.

Men i næste by drev han vel spillet igen; måske endda med større forsigtighed, belært af erfaringen.

Og hans idé var jo heller ikke så tosset endda!

En skarns qvind.

En skønne dag i året 1599 stod der en ulykkelig mand på rådhuset i Køge og bad om borgmesters og råds hjælp mod sin kvinde, som han ikke selv kunde styre.

I al almindelighed var hun ham en livets plage, og nu havde hun yderligere frataget ham ikke alene alle hans rede penge, men også alle adkomstbeviserne til de tre huse, han ejede der i byen, og til de penge, som han havde tilgode hos godtfolk.

Værst af det hele var det dog, at hun også havde frataget ham hans signet. Alt det andet var vel nok en slem umyndiggørelse, men det sidste var dog det, der bragte bægret til at flyde over: det var jo ligefrem at berøve en mand ikke blot hans gode navn, men enhver retslig handlekraft.

Manden hed Jacob bødker, og man får ikke megen sympati for ham i første omgang. Tænk en mand, der lader sig i den grad lumpe af sin kone, at han må søge rådets hjælp for at klare sig mod hende!

Nå, det skal nu indrømmes, at Anna bødkers var ualmindelig skrap i al sin færd.

Byens borgmester var på den tid Oluf Nielsen Brøgger. Han sendte en af rådstuetjenerne med bud til Anna om at ulejlige sig op på rådhuset, og her foreholdt han hende det usømmelige i hendes optræden.

Hvis hun imidlertid vilde love at leve i kristelig og god omgængelse med sin mand, således som en ærlig kvinde nu en gang burde forholde sig, så skulde alt være glemmt.

Jacob gav som det pjok, han var, straks sit minde hertil; men Anna var rygende gal i hovedet. Hele dette postyr med borgmester og rådmænd og bysvenden, der havde hentet hende derop, må have oprørt hende særligt, for hun svor på, at hun for ingen del vilde have mere omgængelse med Jacob som husbonde, nej, så vilde hun hellere miste både liv og gods.

Nå, som det imidlertid så ofte går i retssager, hvor den ene part farer op som en løve og falder ned som et lam, således gik det da også her med Anna bødkers.

Rimeligvis har borgmesteren kørt sit svære skyts frem. Den store magt, som kirken den gang havde over folk, gjorde det forholdsvis let at hente hjælp hos den. Lutherskikkelsen strålede med en egen glans, og hans kraftige, manende ord gjorde ofte god virkning.

Og hvad sagde Luther ikke om forholdet mellem mand og hustru: Manden er kvindens hoved! Det var da rene ord. Og hed det ikke også, stærkt understreget af den store reformator: Konen skal være sin mand underdanig!

Hvorom alting er, den opfarende kvinde besindede sig.

Hvor stor sejr var, skal jeg lade være usagt. Ganske vist siger protokollen, at Anna bad om forladelse og lovede, at hun aldrig mere vilde fortørne sin mand efter denne dag, hverken i ord eller gerninger. Men det må erindres, at det var et mandfolk, der førte pennen, så det er jo nok muligt, at han har smurt lidt tykt på for at understrege den mandlige overlegenhed.

Om nu Anna bødgers holdt ord, ved vi ikke, men der er meget, der tyder på det modsatte. Desuden var Jacob bødker jo ikke den mand, der drog lære af sin samtids fyndord: Tre ting hører til en ond kone: krabadsk, knytnæve og blåt øje!

Eller det lille rim:

Når hønen for sin hane galer,
og konen førend manden taler,
hønen straks på spiddet jag,
og kvinden giv et godt mundslag!

Der gik kun et godt halvt år, så lod Anna bødgers høre fra sig igen; thi tre ting trættes aldrig: Skib, kværn og skarns kvind, som et andet mundheld fra den tid siger.

Ulykken var nemlig, at Jacob bødker og borgmesteren boede i samme stræde, og således havde Anna daglig den mand for øje, der havde ydmyget hende så dybt og såret hendes kvindelige selvfølelse, som hun ellers nok forstod at hævde.

Til at begynde med nøjedes hun med at give knubbende ord på afstand, men efterhånden fik hun opsøret så megen galde, at hun måtte af med den.

En dag i november fik hun bersærker gang. Anfaldet varede i to dage.

Først snakkede hun ondt om borgmesteren til alle, både dem, der vilde høre derpå, og dem, som hun måtte råbe det

efter. Hun kaldte ham hånligt for Spæde-Claus og beskyldte ham for at have taget 100 daler fra hendes bord. Hvad borgmesters kone angik, den — noksagt, så havde hun, før han giftede sig med hende, stjålet fløjel og damask i København og havde siddet i kælderens der.

Da Annas raseri var på det højeste, overfaldt hun borgmesteren selv.

Han skulde hellere se at få sin kones skudsmål hentet fra København! Hun var kommet derfra både som en tyv og en hore! Selv var han en ægteskabsdjævel, og det var ganske sikkert, at han havde en djævel nedgravet i sin gård, som tog al lykke og næring fra de andre i strædet!

Måske havde borgmesteren ikke talt helt pænt om hendes broder, der da for så vidt heller ikke havde krav på særlig pæne ord, eftersom han var blevet hængt; thi Anna råbte efter borgmesteren:

„Må min broder ikke hænge der han hænger, så tag ham ned og siud (kog) ham i din kål og giv (det) til kællingen på Fennediget!”

Om dette med kællingen på Fennediget nu var en gængs talemåde i byen den gang, eller om det var tænkt som en ud-søgt artighed mod borgmesters kone, skal jeg lade være usagt. Da Anna kort tid efter stod for borgmester og råd, måtte hun jo vedgå, at hun havde brugt alle disse ukvemsord.

Stejl og hård var hun, men hun måtte jo indrømme, at det var løgn med de hundrede daler. Da hun sidste gang var for retten med sin mand, var borgmesteren fulgt med hjem for at se, at hun udleverede alt. Da der endnu var nogen tvist imellem ægtefællerne angående hundrede daler, bad de borgmesteren tage disse i forvaring indtil videre, og hun måtte indrømme, at de var blevet udbetalt dem igen.

Borgmesteren spurgte nu Jacob bødker, om han vilde tage hende i forsvar; men han erklærede, at han selv havde ufred nok med hende.

Her i retten var han åbenbart kæphøj nok!

Anna blev gal i hovedet over denne bemærkning og erklærede, at han var hendes pestilense, og de var lige ved at komme hinanden i håret i den anledning.

Så spurgte borgmesteren da, om ikke en af de tilstedeværende gode mænd vilde gå i borgen for hende, mens sagen stod på, så at hun ikke i den tid brugte skældsord mod nogen.

Men naboerne, der var mødt som vidner, sagde pure nej. De bad kun borgmester og råd om at skaffe dem fred i gaden.

Denne følelse af at stå ene med alle imod sig må åbenbart have knækket Anna bødkers. Hun brød pludselig sammen og bad Oluf Brøgger så mindeligt om at være hendes ven og for guds skyld tilgive hende.

Men borgmesteren var ubønhørlig. Sagen angik hans og hans hustrus ære, og retten måtte dømme dem imellem.

Resultatet var for så vidt pauvert, som der ikke skete andet ved dommen, end at Anna måtte love bod og bedring, og hendes beskyldninger kendtes „døde og magtesløse”. End ikke en bøde fik hun.

Anna bødkers synes således at have været en skarns quind; men vi må alligevel ikke dømme hende for hårdt. Det eneste eftermæle, hun har fået, er disse to retssager, og det er temmelig lidt at dømme efter.

Hun har måske også haft sine dyder; thi, for at holde os til datidens mundheld:

Et knortet æble kan dog alligevel være godt!

Gammel Køge kirkes jord.

Da Køge blev anlagt ved åens udløb, gik det selvfølgelig ud over landsbyen Gammel Køge. Købstaden trak dens beboere til sig, og efterhånden lagdes også en del af dens jord ind under den stadig voksende havneby.

Gammel Køges kirke kom efterhånden i forfald og blev ikke udbedret. Tilsidst blev den helt nedbrudt, efter at sognefolket var lagt ind under St. Nicolai kirke i Køge.

Dens ejendele blev da også tillagt Køge. I rådstuebogen 1597 finder vi en fortegnelse over de jorder, den havde ejet, og som nu blev givet købstaden:

Register på huis jorder som haffuer ligget till gamle Kiøge kircke, och nu ligger her til Kiøge kirche, sidenn at forskrevne gamle Kiøge kirche er afbrudt och folckenne der aff byerne

søge hiid thill Kiøge kirche, och thend holder for deris rette sogne kirche, er som her effterfølger.

Først på thend syndre siide vid Kiøge åe ett støcke jord vid plougledit, kannnd udj såes 4 skp. kornn.

Ther nest nordenn eet dige vid samme plougled ett støcke kaldes preste snabenn, såes indthedt udj, thij thed er kratte och er på it halff les engh.

Thedt thredie støcke ligger och vdj samme marck, kand och vdj såes 4 skp. kornn.

Item ett støcke jord vestenn Rasmus Juds gård for synnden åen, falder och 4 skp. korn vdj, och ther hoes it les enngh.

En lidenn engh vnder skougen vid Lellinge enge skiell på 1 les engh.

End nordenn Kiøge åe thre thynner haufre jord på Ølbye marck vid høygenn.

Thre støcker enngh, thet enne i lindett vid åen, thet andet i Huenne mossenn, huert på it les eng eller lige som dett groer thill.

Item ett støcke jord veed Anders skomagere gård på 4 skp. sed.

Noch en lidenn enge plett bag kirkegården.

Disse forskrevne kircke jorder haffuer presternne her i Kiøge altid hafft vdj brugh thill derris lønns forbedringh, thistligeste huis konggens og kirckens thiender aff gamle Kiøge anlanger, tha haffuer och presterne her samestedtz årligenn haffdt sammen thiender thill deris vnderholdning och lønns forbedringh for vores thiid, så vell som dj end nu haffuer, så vij icke viide nogenn affgift ther på att verre taxerit i nogenn måde.

End haffuer leigede till forskrevne gamle Kiøge kirche een lidenn lund på gamle Kiøge marck synden åenn nordenn Kragebroen, huilcken lund salige høglofflige kongelige majestæt nådigste haffr vnndt och thilladt indbyggernne her i Kiøge thill byesenns gaffn och haffnens forbedringh att mue niude och bruge epther hanns nådes breff och segell som her epther følger:

Wij Frederich thend andenn meth guds nåde Danmerckis, Norges, Vendis och gothers konningh, hertug wdj Slesvig,

Holsten, Stormarn och Dyttmersken, greffue udj Oldenburgh och Delmenhorst, gjører alle vitterligt, att eptherdj gamle Kiøge sognnefolck nu søge thill sognekirckenn vdj vor kiøbstedt Kiøge, och ther høre predicken och gudtzs ord och thend holder for deris rette sognekircke, tha haffuer vij aff vor synderlig gunst och nåde vndt och thilladt, och nu meth dette vortt obne breff vnde och thillade att borgemestere och rådmend vdj forskrevne vor kiøbstedt Kiøge mue bekomme en liden lund, på forskrevne gamle Kiøge marck ligge nedst nordenn for Kragebroen, vdj vester till Skiellbecken, vdj øster och nordenn till Madernne eller engfaldett veed, både s[ ]østenn och nordenn, huilcken lund lå thilforrn till gamle Kiøge kirche, thisligste en liden snauffe på samme marck liggennedes som kaldis preste snauffen, och mue och skulle the samme lund med forskrevne snauffe lade indheignne och thet siden herefter haffue, niude, bruge och beholde der thill byen. Skulle the och vdj forskrevne lund mue lade hugge aff threerne thill hielp theris haffen der for byen, end att holde vid machtt och ferdig gjøre och i andre måde thet byen till gaffn och fordell at bruge. Thi forbiude wij o. s. v.

Giffuit på vort slott Kiøpenhaffnn thend 22' dag februarij år MDLXXI. Vnnder wortt signett.

Thill ydermere withnesbiurd att så i sandhedt er, thet winder vij borgemester och rådmend i Kiøge meth voris stadtz indsegell her vndertruckett. Kiøge thend 30 martij Anno 1597.

Vedtægt om Saltholmen.

(Efter Afskrift fra c. 1872 ved Dirch Jansen, St. Magleby.)

Aar 1765 d. 17. April blev af os undertegnede Mænd paa hele Amager Lands Vegne besluttet og givet følgende Vedtægt, hvorledes der med Saltholmens Græsning skal forholdes:

1. Er vedtaget at græsse paa Saltholmen 800 Kvæghøveder, deraf de 400 til St. Magleby Sogn og de andre 400 til det danske eller Taarnby Sogn, hvoriblandt ingen Bøller maa være under 4 Rigsdaler Straf for Stykket, og dog straks, naar dette bliver vitterligt, tage dem derfra. Tyre og Aars gamle Kalve græsse frit; hvem som sætter over sit Tal, skal betale 4 Rigsdaler for Stykket. Er det fra Hollænderbyen, der har over sit Tal, da skal Schouten være ansvarlig for Straffen at inddrive, og er det i det danske Sogn, da skal Fogden, i hvilken By de boer, indkassere dem, og det, som oversættes, skal være af Landets eget Kvæg.

Er der nogen, som bliver mistænkt for at skulde have sat fremmed Kvæg paa Saltholmen, eller og under et Skin, ligesom det skulde være deres eget, skal de være forpligtet efter lovligt Stævnamaal der om at aflægge Ed. Skulde det forefindes at være fremmed, skal det være confiskeret og til vort Land overføres at bortsælges.

2. Ingen maa Hingster oversætte, ei heller uskaarne Plage, som ere et Par Aar gamle, enten de ere smaa eller store, under 4 Rigsdaler Straf for Stykket.

3. Hvem som tager imod fremmede Heste og sætter paa Saltholmen, skal betale for Stykket 1 Rdl. 4 Mk. og da at være ansvarlig for, at de ikke med nogen smitsom Sygdom er befængt; slipper Nogen slige syge Heste paa Holmen, da skal de betale i Straf 10 Rigsdaler Stykket og da straks tage dem derfra, da de ellers bliver slaet ihjel. Saa maa og ingen græsse mere paa Holmen, end de behøver til deres Avling.

4. Hvem som sætter Faar eller Lam, skal betale 8 Skilling dansk for Stykket.

5. Hvem som tager Kvæg hjem før Einingen (d. v. s. at Kreaturerne blev jaget sammen for at kontrolleres), skal give det tilkjende i Einingen; sker det ikke, og det siden overbevises ham, da skal han betale i Straf 3 Rigsdaler for Stykket; men tager de noget hjem og sætter andet over igjen paa Holmen, dette tillades, til deres Tal er fuldt; men hvo som sætter noget Kvæg over efter Einingen og haver deres Tal fuldt tilforn, skal give det an hos Schouten i Hollænderbyen og hos Fogderne i det danske Sogn og svare til Græsgjæld 1 Rdl. Sker det ikke, at det bliver rigtig angiven, da skal de betale 3 Rdl.

6. Svin og Grise maa ingen sætte paa Saltholmen, undtagen Grisene holdes ved Strandbredden; kommer Grisene paa Holmen og i Marken, da maa de frit slaas ihjel.

Alle disse Straffe-Bøder skal være til lige Deling mellem begge Sogne, saaledes at være vor Villie.

Testeres paa Amager Lands Vegne.

Datum ut Supra.

I. B. Schout.

Laurits Hansen. Pitter Gjertsen. Kornelis Gjertsen. Dirk Gjertsen.

Paa denne Vedtægt anholdt vi underdanigst høye og velbaarne Hr. Cammer Herre og Amtmand Juul Vinds Høye Approbation.

Paa begge Sognes Vegne:

I. B. Schout.

St. Ibs Kirkes Restaurering.

Af *Arthur Fang.*

I Løbet af Forsommeren 1924 er Restaureringen af St. Ibs Kirkes Skib blevet fuldført. Det er en særlig Glæde at kunne bringe denne Meddelelse i Historisk Samfunds Aarbog, da Spørgsmaalet om Kirkens Restaurering først er blevet rejst indenfor Historisk Samfund for Københavns Amt. Selv om det er andre, der har haft Æren af at gennemføre Planen, er Historisk Samfund dog glad for at have haft Initiativet. Det er Stiftsskriver, Dr. jur. *C. W. Westrup*, der har Æren af, at St. Ib er blevet restaureret, og det er til ham Takken skal rettes. Kort efter at *Westrup* var blevet Stiftsskriver, tog han Planen op med stor Kraft, idet han følte det som sit Kald som de sjællandske Stiftslandsbykirkers Værge at faa det ejendommelige og skønne gamle Kirkehus bevaret mod Undergang.

Ethvert Restaureringsarbejde kan betragtes fra flere Sider og er altid en vanskelig Sag; specielt om St. Ibs Kirkes Restaurering har der været skrevet og talt op ad Stolper og ned ad Vægge; det vigtigste er, at Resultatet er fortrinligt. Her er foretaget en virkelig nænsom Restaurering, som vi med Stolthed kan vise hen til, naar vi vil hævde vor Kultur. „Her er ingen nye Stene blevet tilhugget i gammel Stil”, hvad *Anatole France* kalder „falske Vidner”. Her er kun gjort, hvad der skal til for at bevare, og man har kviet sig ved „at uudslette de Spor, som vore Forfædres Hænder og vore Forfædres Aand i Tidens Løb har indprentet i Stenene”. Der hvilede i „gamle Dage” over Kirkeruinen en uudsigelig og ubeskrivelig Luft af Ærværdighed og Ælde, kort og godt, St. Ib

havde Patina. Kan der nu efter Restaureringen siges noget bedre, end at Luften om St. Ib er den samme?

Det er ikke her Stedet at gennemgaa det indtil Dato udførte Restaureringsarbejde i Detailler, thi endnu er der ikke rørt det mindste ved Østvæggens interessante Kalkmalerier; derimod vil det være paa sin Plads her at fremhæve Navnene paa nogle Mænd, der har gjort sig særlig fortjent af det smukt gennemførte Arbejde. Først Arkitekt *Mogens Clemmensen*, hos hvem Arbejdet ubestridt har været i meget kyndige Hænder, dernæst den fortjenstfulde Kirkeistandsætter Murermester *Th. Schledermann*, hvis Navn bl. a. er knyttet til Ribe Domkirke, og som her har haft et Arbejde ret efter sit Hjerte og sin Interesse, og sidst, men ikke mindst, Manden paa Stil-ladset, den udmærkede Murerformand *Hans Larsen*, der med dyb Forstaaelse og Kærlighed har gennemført det ofte vanskelige Arbejde.

Som det sikkert vil være Medlemmerne bekendt, har Historisk Samfund for Københavns Amt ydet et kontant Bidrag paa 300 Kr. til St. Ibs Kirkes Bevarelse.

Fru Marie Jensen.

Den 12. Februar 1924 døde Fru Marie Jensen i Hillerød, hvor hun for en Del Aar siden tog Ophold sammen med sin Mand, fhv. Lærer i Kamstrup, senere Redaktør af „Roskilde Dagblad” H. A. Jensen. De mange Udtalelser, som i den Anledning fra forskellig Side fremkom om Fru Jensen, ikke mindst her fra Roskildeegnen, hvortil hendes Liv og Virke var knyttet gennem saa mange Aar, og hvor hun kom i Berøring med saa mange Mennesker, var i sjældnen Grad overensstemmende i at skildre hende som en god og varmhjærtet, intelligent og vaagen Kvinde, der forstod at vinde sig mange Venner og med hele sit Væsen gik op i og virkede for de mange, særlig nationale og folkelige Spørgsmaal, der havde vakt hendes Interesse.

Naar Fru Jensen mindes paa dette Sted, er det særlig for den store Andel, hun ved sin Kærlighed til denne Egn og dens

Fortidsminder havde i Stiftelsen af vort historiske Samfund, ja det er vist ikke for meget sagt, at det var hende, der gav det første Stød dertil, selvom hendes oprindelige Tanke gjaldt Oprettelsen af et Museum for Roskilde og Omegn; det var nemlig væsentlig paa hendes Initiativ, at den Kreds af Mænd og Kvinder traadte sammen i Foraaret 1910, som — da Museumstanken i al Fald foreløbig mentes at maatte opgives — fik oprettet „Historisk Samfund for Københavns Amt”. Naturligvis blev Fru Jensen Medlem af Bestyrelsen og deltog med Liv og Sjæl i Samfundets Sammenkomster, ligesom hun i sit Blad virkede for dets Trivsel.

Historisk Samfund vil altid mindes Fru Marie Jensen med Taknemmelighed.

L. Heuer.

Love, Bestyrelse etc.

Love for Historisk Samfund for Københavns Amt.

§ 1. Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans og Interesse for Amtets Historie. Dette søges naaet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved Afholdelse af historiske Foredrag,
- 3) ved Indsamling af Arkivstof,
- 4) ved Udflugter og Møder,

samt ved paa enhver anden Maade at støtte Bestræbelserne for at fremdrage Egnens Historie og bevare dens historiske Minder.

§ 2. Samfundet ledes af en Styrelse paa mindst 11 Medlemmer, der afgaar med Halvdelen hvert Aar. Den vælges af en Generalforsamling ved almindelig Stemme flerhed paa 2 Aar.

§ 3. Til Støtte for Styrelsen vælges paa Generalforsamlingen Repræsentanter for Amtets forskellige Egne til Varetagelse af Foreningens Tarv. De samles saa vidt muligt en Gang aarlig. De afgaar med en Trediedel ved hvert Aars Generalforsamling, de to første Gange efter Lodtrækning. Repræsentanterne skal være bosatte indenfor Gl. Roskilde Amts og Københavns Amts Omraade samt i København.

§ 4. Til Bestridelse af Foreningens forskellige Formaal deler Styrelsen sig i et Forretningsudvalg og 3 Sektioner, nemlig Tidsskriftssektionen, Foredragssektionen og Arkivsektionen; de bestaar ordinært af 3 Medlemmer hver.

§ 5. Generalforsamlingen afholdes hvert Aar i Roskilde, hvor Formand og Kasserer aflægger Beretning og Regnskab, ligesom Sektionerne aflægger Beretning om deres Virksomhed.

Generalforsamlingen vælger tillige 2 Revisorer, der vælges paa 2 Aar og afgaar skiftevis.

§ 6. Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig eller 35 Kr. en Gang for alle. Hvert Medlem modtager gratis de Skrifter, som Samfundet udgiver. Udmeldelser skal ske senest 1. Juli i Regnskabsaaret.

§ 7. Aarbogen udsendes saa vidt muligt i November Maaned. Den søges udvekslet med andre historiske Samfunds og Foreningers Publikationer, som samles i Roskilde-Arkivet.

Bestyrelsen

bestaar af følgende Medlemmer:

Civildommer P. Buch, Formand.

Direktør Bülow, Køge, Næstformand.

Boghandler A. Flensborg, Kasserer.

Direktør A. Fang.

Etatsraad Matthissen, Roskilde.

Frk. Marie Christophersen, Højelse.

Lektor Heuer, Roskilde.

Gaardejer N. L. Nielsen, Vridsløsemagle.

Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt, Roskilde.

Overlærer H. J. Hansen, Køge.

Adjunkt Arhning, Roskilde, Sekretær.

Fabrikant Jensen-Darup.

Forretningsudvalg: Civildommer Buch, Direktør Fang og
Etatsraad Matthissen.

Tidsskriftssektionen: Lektor Heuer, Institutbestyrerinde
Frk. Lønholdt og Direktør Fang.

Foredragssektionen: Civildommer Buch og Adjunkt Arh-
ning.

Arkivsektionen: Civildommer Buch, Direktør Bülow, Frk.
Marie Christophersen, Fabrikant Jensen-Darup og Frk. Lønholdt.

Revisorer: Proprietær Meyn, Roskilde, og Proprietær Nielsen,
Veddelevgaard.

Repræsentanter:

1. Genvalgte: Gdr. N. Pedersen, Vittenbjerggaard; Forpagter
H. P. Nielsen, Lejre; Lærer Petersen, Kyndeløse; Lærer Nielsen, Val-
lore; Pastor Vest, Jyllinge; Gaardejer A. P. Brobjerg, Brobjerggaard
pr. Hvalsø; Manufakturhandler Holm, Taastrup; Lærer Nielsen, Gev-
ninge; Fabrikant A. P. Andersen, Gadstrup; Gaardejer H. Hansen,
Bavnehøj, Sengeløse.

2. Ældre Repræsentanter: Lærer V. Mortensen, Karls-
lunde; Lærer J. P. Jørgensen, København; Gdr. P. Hansen, Strandgaar-
den, Ishøj; Lærer K. K. Kristensen, Lyndby; Sognefoged Gyldenkærne,
Ousted; Gdr. H. Petersen sen., Ny Glim; Overretssagfører Tüchsen,
Husum; Fru Nielsen-Skensved, Roskilde; Etatsraad Alfr. Sørensen,
Køge; Provst Varming, Ørsted; Pastor emer. Bjørndal, København; For-
stander Vedel, Roskilde Højskole; Forstander Bredkjær, Tune Landbo-
skole; Lærer Hansen, Ousted Efterskole; Gdm. Jens Laurberg-Hansen,
Svogerslev; Gdr. H. Frandsen, Lindeskovgaarden; Dr. Viggo Müller,
Køge; Magister H. E. Petersen, København F.; Forpagter H. Sørensen,
Angeltoft, Ramsømagle; Pastor Glahn, Snoldelev; Gdr. H. Christensen,
Veddelev; Mejeribestyrer Vald. Hansen, Ousted; Frøken Betty Müller,
Gadstrup; Sognepræst Poul Vibeck, Taarnby, Kastrup; Gdr. N. P. Han-
sen, Trellerup.

AARSBERETNING.

Paa et Onsdag d. 21. Nov. 1923 paa Hotel „Prinsen“ afholdt Bestyrelsesmøde meddelte Formanden, Civildommer Buch, at der var erhvervet Skøde paa Lejre Tingstene. Disses Ejere er „Lejre Fredningsforening“ og „Hist. Samf. f. Kb.h.s Amt“ i Fællesskab, saaledes at hvis en af disse Foreninger ophører at bestaa, indtræder den anden som Enejer. Tømremester Oluf Olsen, der var indbudt til Bestyrelsesmødet, paatog sig at opsætte Hegnet, rense Pladsen og saa Græs mellem Stenene mod til Gengæld at faa Brugsretten.

Derefter afholdtes Generalforsamling, paa hvilken Overlærer H. J. Hansen fra Køge valgtes til Dirigent. Formanden, Civildommer Buch, aflagde Beretning og meddelte, at det var Mening, at der skulde være offentlig Adgang til Tingstenene i Lejre. Kassereren, Boghandler Flensborg, fremlagde det reviderede Regnskab for 1922—23, der godkendtes. Sektionerne aflagde Beretning: Civildommer Buch for Foredragssektionen, Lektor Heuer for Tidsskriftsektionen.

Af Bestyrelsen afgik efter Tur: Direktør Bülow, Boghandler Flensborg, Direktør Fang, Etatsraad Matthissen, Overlærer H. J. Hansen og Adjunkt Arnhung, der alle genvalgtes. Revisor, Proprietær Meyn, afgik efter Tur, men genvalgtes.

Derefter afholdtes Repræsentantvalg. Efter Tur afgik 10 Repræsentanter, der alle genvalgtes (se ovenfor).

Paa et nyt Bestyrelsesmøde konstituerede Bestyrelsen sig (se ovenfor).

Endelig Kl. 6 afholdtes Foredrag af Overlærer H. J. Hansen, Køge, om „Et Blad af Sveriges Middelalders Historie“.

Paa et hos Formanden, Civildommer Buch, d. 19. Maj 1924 afholdt Bestyrelsesmøde meddeltes det, at Premierløjtnant Smith d. 16. Januar var udtraadt af Bestyrelsen. Det vedtoges, under Forventning af Bifald fra Generalforsamlingens Side, at rette en Opfordring til Adjunkt Ilsøe om at indtræde i Bestyrelsen og Tidsskriftudvalget. Et Udvalg, bestaaende af Direktør Fang og Boghandler Flensborg, nedsattes til paa Samfundets Vegne at føre Tilsyn med Tingstenene i Lejre. Det vedtoges at rette en Opfordring til Stiftsskriveren om, at gamle Ligestene paa Graabrødre Kirkegaard vedrørende bekendte Personer (Rektorer, Købmænd m. fl.) maa blive bibeholdt.

Torsdag d. 3. Juli fandt den aarlige Sommerudflugt Sted pr. Bil. Selskabet samledes Kl. 11 ved Draaby Kirke, hvor Magister V. Hermansen gav Meddelelser om Kirken og forklarede de mange interessante Kalkmalerier. Kl. 12 indtoges den medbragte Frokost i Hotel „Jægerspris“s Have. Kl. 1 var der Foredrag af Magister Hermansen om Jægerspris Slot og dets Historie, hvorefter Kong Frederik VII's og Grevinde Danners Værelser med deres interessante Samlinger blev beset under Førerskab af Slotsfoged Westergaard. Derefter foretoges Spadsereture i Slotshaven og det tilgrænsende Slotshegn og Grevinde Danners Grav og det saakaldte jægersprisiske Pantheon. Udflugten,

der havde været begunstiget af smukt Vejr, afsluttedes med en Middag Kl. 4 paa Jægerspris Hotel.

Paa „Dansk Historisk Fællesforening“s Sammenkomst i Kerteminde og Odense fra d. 2.—4. Aug. var Bestyrelsen for „Hist. Samf.“ repræsenteret ved Adjunkt Arhning.

Endnu skal nævnes, at Bestyrelsen i September har givet et fra Havearkitekt Trolle fremsendt Forslag om Bevaringen af et gammelt Haveanlæg i Emdrupgaard sin anbefaling.

Nye Medlemmer.

Købmand Henning Andersen, Sæby.
 Direktør Bencke, Roskilde.
 Fru Boghandler Bruun, Roskilde.
 Frk. Magdalene Buch, Roskilde.
 Frk. Anna Buch, Roskilde.
 Husejer Anders Christoffersen, Vridsløsemagle.
 Pastor Engberg, Haudrup.
 Gaardejer Godfred Eriksen, Gl. Risbygaard, Taastrup.
 Konsulent Fisker, Kollekolle.
 Købmand Alfred Fischer, Jernbanegade 42, Roskilde.
 Biskop Fønnesbech-Wulff, Roskilde.
 Gaardejer L. O. Hansen, Teglagergaard, Taastrup.
 Himmelev Bogsamling.
 H. L. Hansen, Høje Taastrup.
 Kunstmaler P. Holm, Roskilde.
 Fru Ishøj, Gadstrup.
 Uddeler H. Jensen, Gundsømagle.
 Jordbruger Sofus Knudsen, Kathrinebjerg Hovmark.
 Typograf Lundberg, Kastrup.
 Gaardejer Larsen, Brønsagergaard, Taastrup.
 Lærer C. Larsen, Kapelvej 23 B, København.
 Fru Læge Nørregaard, Taastrup.
 Gaardejer Th. Rasmussen, Svogerslev.
 Pastor Stenstrup-Hansen, Køge.
 Depotejer Sander, Roskilde.
 Redaktør Steen-Rasmussen, Roskilde.
 Adjunkt Werner, Roskilde.
 Forpagter Wern, Roskilde.

Afgaaede Medlemmer.

Pastor Bjørndal, Holte.
 Proprietær Beck, Karlslunde.
 Sygehuslæge Borries, Køge.
 Faktor Bertelsen, Roskilde.
 Frk. J. Christensen, Duebrødre Kloster.

Vejassistent Christiansen, Frederiksborgvej.
Handelsmand Henrik Hansen, Kyndeløse.
Førstelærer R. Chr. Hansen, Kastrup.
Ingeniør Hansen, Klovtofte.
Fru Marie Jensen, Hillerød.
Gaardejer Hans Jensen, Tjæreby.
Pastor Jørgensen, Skråbeløv.
Gaardejer Søren Jensen, Trellerup.
Grev og Grevinde Knuth, Haraldsvej, Roskilde.
Frk. Martinussen, Vallø Slot.
Fhv. Sognepræst Michelsen, København.
Mejeriejer K. Nielsen, Roskilde.
Fru Nielsen, Vridsløsemagle.
Gaardejer L. Nielsen, København.
Uddeler Hans Nielsen, Ørsted.
Gaardejer Hans Olsen, Roskilde.
Gaardejer Petersens Enke, Lillevangsgaard.
Muremester F. Petersen, Ballerup.
A. H. Rosendahl, København.
Bagermester Ranfelt, Roskilde.
Oberstløjtnant Troels Smith, Roskilde.
Uddeler Topholm, Klippinge.
Redaktør Thomassen, Aalborg.

Medlemsantallet er d. 14. November 1924: 523.

Indhold.

	Side
Østsjællandske Folkesagn, ved Arkivar i Dansk Folkemindesamling Hans Ellekilde.....	3— 29
Barselgilde i Hollænderbyen, af Dirch Jansen, St. Magleby...	30— 34
Ledreborg, af Museumsinspektør Carl Neergaard.....	35— 69
Underjordiske Roskilde-Gader, af Museumsinspektør Hugo Matthiessen	70— 77
Valdemarsvejen ved Skjoldenæsholm, af Professor J. T. Lundbye	78— 82
En gammel Beretning om Ole Rømers Observatorium Tusculanum, af Inspektør ved Nationalmuseet Hans Kjær.....	83— 99
Af Køges Saga, af Museumsinspektør Otto Smith.....	100—114
Vedtægt om Saltholmen, ved Dirch Jansen, St. Magleby.....	115—116
St. Ibs Kirkes Restaurering, af Direktør Arthur Fang.....	117—118
Til Minde om Fru Marie Jensen.....	119—120
Love, Bestyrelse etc.	121—125
Tillæg: Register over Stednavne og Personnavne i Aargangene 1918—21 samt Titelblad og Indholdsfortegnelse for Aargangene 1910—13, 1914—17 og 1918—21, udarbejdet af Museumsinspektør Otto Smith.	

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

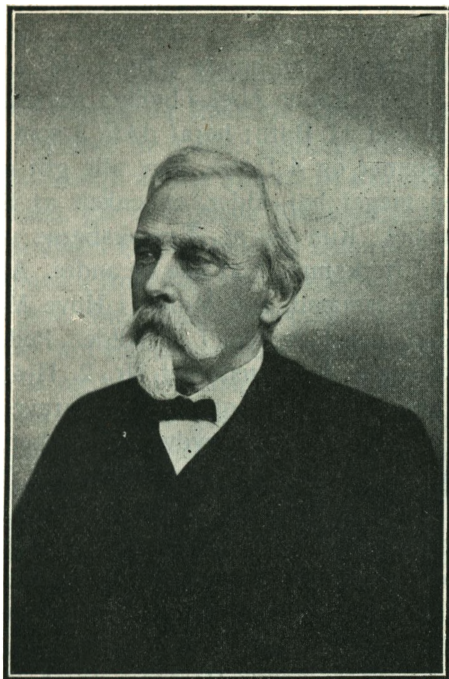
FOR KØBENHAVNS AMT

(MED GAMLE ROSKILDE AMT)

1925

1925
ERH. FLENSBORGS BOGHANDEL
ROSKILDE

Professor Jacob Kornerup og hans Slægt.

Af Arthur Fang.

Det er i Aar 200 Aar siden, Stamfaderen til den vidtfor-grenede Kornerupske Slægt fødtes, og samtidig kan 100-Aars Dagen fejres for et af dens mest kendte Medlemmers Fødsel.

Af Stamtavlen over den Kornerupske Slægt fremgaar det, at Jens Christensen af Kornerup havde en Søn Christen Kornerup, der var Gaardmand i Allerslev, gift med Elisabeth Nielsdatter fra Lejre og død 1768. Deres Søn var *Peder Kornerup*, der fødtes 1725 i Allerslev. Med ham hører allerede Slægten op at være Bønder, idet Peder Kornerup sættes i Handelslære i Roskilde. Han blev her en stor Mand og Grundlægger af et helt Købmandsdynasti. I 1749 fik Peder Kornerup Borgerskab som Købmand, han blev baade rig og anset og opnaaede høje Stillinger som Overformynder, kgl. Konsumptionsforpagter, Stadskaptajn og var endelig en af Stadens otte deputerede

Borgere. Peder Kornerup var gift to Gange. Først med Sophie Bruun, med hvem han havde 4 Børn, der alle døde som smaa, dernæst med Kirstine Abel, i hvilket Ægteskab der fødtes ikke mindre end 17 Børn; heraf døde 3 som spæde, men de andre, 10 Sønner og 4 Døtre, blev alle gift og opnaaede næsten alle en meget høj Alder, en enkelt af Døtrene blev 93½ Aar gammel. Kun tre af Ægteskaberne var barnløse, ellers lever der Efterkommere af alle de andre. Af de 10 Sønner blev to Embedsmænd, een Møller i Hove Mølle, alle de andre Købmænd, deraf de fem i Roskilde. Peder Kornerup boede i Ejendommen Raadhustorvet Nr. 2, Hjørnet af Gullandsstræde, han døde 1782 og ligger begravet paa Domkirkegaarden omtrent udfør det sydvestre Vaabenhus; her ses endnu Ligstenen med hans og hans Hustruers Navne.

Af de fem Roskilde-Købmænd skal her blot nævnes Jacob Kornerup, der ejede Gaarden Algade Nr. 15 (Hjørnet af Rosenhavestræde). Hans Søn Ebbe Kornerup købte 1821 Stamfaderens Gaard ved Raadhustorvet og drev her en stor Købmandsforretning. Han indgik 1822 Ægteskab med Inger Caroline Brønne; deres eneste Barn var *Jacob Kornerup*, der fødtes den 19. November 1825.

Næst efter Jacob Kornerup er vel nok hans Fætter, Købmand *Hans Jacob Kornerup*, den mest kendte. Han fødtes 1826, blev Købmand i Roskilde 1853 og drev en stor og anset Forretning i Ejendommen Ringstedgade Nr. 15 (Hjørnet af Bredgade). Denne Ejendom forblev længst i Kornerup'ernes Besiddelse og var den sidste af Slægtens mange Købmandsgaarde; den kendes under Navnet Kornerups Gaard. Endnu lidt ind i dette Aarhundrede udfoldede der sig her den rige og alsidige Virksomhed, der havde været ejendommelig for de gamle Købmandsgaarde. Side om Side med Købmandsforretning var der Jordbrug og stor Tømmerhandel. Ud mod Bredgade ligger den anselige, grundmurede Bygning, hvor Studene stod paa Fedestald, og i Hjørnebygningen var tidligere Brændevinsbrænderiet. Over en Del af Gaardens vidtstrakte gamle Have løber nu den nye Gade: Kornerups Vænge. — Hans Jacob Kornerup var ikke alene en dygtig Købmand, men nærede ogsaa Kulturinteresser, som han søgte at udvikle

paa Rejser ude i Europa; han døde under et Ophold i Neapel 1902. Hans Lig førtes til Roskilde og jordedes paa Graabrødre Kirkegaard i dens smukke nordøstre Del, hvor saa mange af hans Slægt, de Roskilde Købmænd og deres Hustruer, hviler mellem de tætte, mørkegrønne Taxtræer. Da Hans Jacob Kornerups ældste Søn Henri Kornerup to Aar efter afgik ved Døden, gik den gamle Købmandsgaard nogen Tid efter ud af Familiens Eje, og hermed ophørte det Kornerupske Købmandsdynasti i Roskilde, der havde talt saa mange gode og solide Borgere. Men Slægten er langt fra uddød; ikke alene i Roskilde lever den endnu, men den tæller mange Medlemmer ud over Landet og har Udløbere ude i den store Verden.

Naar der om Slægtens gamle Købmænd engang ikke er andet Minde tilbage end et Gadenavn, vil dog endnu en Tid Professor Jacob Kornerup være kendt paa Grund af sin kunstneriske og literære Virksomhed; længst vil han dog sikkert være kendt af dem, der engang i Fremtiden maatte beskæftige sig med Roskildes Historie.

Jacob Kornerup er, som nævnt, udgaaet af to af Roskildes mest kendte Slægter, *Kornerup* og *Brønniche*; og Forbindelsen med den tredie store Slægt, *Borch*, mangler ikke, idet Købmand Søren Borch ægtede hans Moder og derved blev Jacob Kornerups Stedfader.

Efter at være bleven Student fra Roskilde Kathedralskole i 1845 rejste den unge Kornerup til København og blev Elev hos Maleren *Rørbye* og i 1847 tillige paa Kunstakademiet, hvor paa den Tid bl. a. *Eckersberg*, *Marstrand* og *F. C. Lund* var Lærere. I sin Akademitid fik Kornerup Lejlighed til at høre Prof. *Høyens* fortrinlige Forelæsninger over Kunsthistorie, hvad der fik stor Betydning for hans Udvikling. Kornerup afsluttede sin kunstneriske Uddannelse paa Akademiet med at erhverve sig baade den lille og den store Sølvmedaille. En Tid var Kornerup optaget af Malerkunsten og udstillede paa Charlottenborg, ligesom han ogsaa arbejdede som Raderer; men Kunsten alene formaaede ikke at holde hans Interesse fangen. Dog skulde hans Evner som Kunstner og hans Uddannelse komme ham til stor Nytte, da han senere fandt det Felt, hvor hans Livs Arbejde kom til at ligge.

Under sit Ophold i København havde Kornerup lært den unge Assistent i Nationalmuseet *J. J. A. Worsaae* at kende. Dette Bekendtskab, der udviklede sig til et Venskab for Livet, blev af afgørende Betydning for den unge Maler; thi gennem Samtaler med Worsaae vaagnede atter den Interesse for Historie og Arkæologi, som Kornerup altid havde næret, og som saa at sige var ham medfødt som Roskildebarn. Med Ihærdighed begyndte han nu at studere Arkitektur og særlig vore gamle Kirker. Et Par Udenlandsrejser benyttes ogsaa til at uddybe hans Studier over Kirkearkitektur.

I Maj 1855 vendte Kornerup hjem fra sin Italiensrejse, og han bosatte sig nu i Roskilde, hvor han vedblev at have Bopæl til sin Død.

Svingningen i Kornerups Interesser har i disse Aar sat sig Spor i hans Kunst. Medens han tidligere særlig malede Genrebilleder og Portræter, bliver efterhaanden Arkitekturbilleder, baade som Malerier og Raderinger, de fremherskende. I disse Aar rakte hans historiske Interesse helt tilbage til den forhistoriske Arkæologi. Sammen med Worsaae berejste han Landet; og ikke alene Kirker, men ogsaa Mindesmærker fra Stenalderen aftegnes og beskrives for Nationalmuseet. Hermed er Kornerup traadt i Forbindelse med Museet, hvis højt skattede Medarbejder han skulde blive gennem 40 Aar. Det blev dog Kirkerne, der tilsidst tog Kornerup helt fangen, og i sit Arbejde med dem fandt han sin Livsopgave. Han har ikke alene behandlet dem i sine Arkitekturbilleder og som Bygningshistoriker, hvor hans Virksomhed har sat Frugter i en Række værdifulde Afhandlinger og den store Bog om Roskilde Domkirke, men han har desuden udført et stort Arbejde i selve Kirkerne, nemlig som Restaurator af de gamle Kalkmalerier. I henved 80 Kirker har Kornerup i Aarene 1862 til 1904 foretaget Restaureringer.

Alene den lange Aarrække og det meget store Antal Kirker virker imponerende. Men man faar endnu større Respekt for denne Mands Virksomhed, naar man blot betænker Arbejdets Art. For paa en tilfredsstillende Maade at kunne restaurere middelalderlige Kalkmalerier er det ikke nok at være en dygtig Kunstner og veluddannet Maler, der kræves desuden ind-

gaaende og specielle Kundskaber. Man skal for ikke at begaa Fejltagelser have god Indsigt i Middelalderens Kulturhistorie, ja næsten være et Stykke af en Katolik, idet man bør være kyndig i Helgenhistorie og kende den katolske Symbolik. Professor Kornerup var denne sjældne Forening af Kunstner og Videnskabsmand. Havde Malerkunsten alene ikke kunnet fylde hans Sind eller Arkæologien som Stuevidenskab helt optage ham, saa havde han her fundet et Felt, hvor hans Kundskaber, hans Evner og Uddannelse kunde mødes og paa en lykkelig Maade supplere hinanden. Men først og fremmest havde han her fundet et Arbejde, han kom til at omfatte med dyb Kærlighed. Han blev derfor den nænsomme Restaurator. Det var stadig hans Bestræbelse at være sand og ægte, ikke at ændre og ikke at digte til. Desuden søgte han at restaurere saaledes, at de gamle Billeder kom til at staa i afblegede Farver, der gav dem et Skær af Ælde, saa man ikke skulde mærke, at de fornylig var fremdraget bag de skjulende Kalklag. Professor Kornerups store Indsigt, hans Nænsomhed i Arbejdet og hans kunstneriske Kultur — han var jo gennem sin Tid og sin Uddannelse i nøje Forbindelse med Guldalderen i vor Malerkunst — har bevirket, at det altid er en Glæde at se de gamle Kalkmalerier i de Kirker, hvor han har restaureret. Farvevirkningen er harmonisk og afdæmpet, og hvor barokke end Billederne ofte er af Indhold, virker de altid som Helhed umiddelbart tiltalende; thi Restauratoren har ikke kunnet undgaa, at hans egen Skønhedsglæde og Finhed i Kunststopfattelse har afspejlet sig i hans Arbejde.

Som Restaurator af de gamle Kalkmalerier har Professor Kornerup været en af Banebryderne. Naar der undertiden fra enkelte Sider er rejst Kritik mod hans Arbejde, maa det ikke glemmes, at Foregangsmændene altid har alle Vanskelighederne og selv skal gøre Erfaringerne. Det var den geniale Arkæolog Worsaae, der som den første forstod, hvor stor kulturhistorisk Værdi de gamle Kalkmalerier havde, der rundt om i Kirkerne var blevet overkalket efter Reformationen. De første Afdækninger foretoges af den gamle Maler *Zeuthen* i Skibby Kirke og i Christian den Førstes Kapel ved Domkirken i 1856. Det blev dog Kornerup, der senere skulde tage Arbej-

det op i langt større Maalestok og føre det videre. I 1862 foretog Kornerup og Worsaae personlig en Undersøgelse af Hagested Kirke ved Holbæk og fandt en Række interessante Væg-malerier fra det 12. Aarhundrede. Det blev de første Kalkmalerier, Kornerup restaurerede for Nationalmuseet, saa Arbejdet i Hagested Kirke betegner en betydningsfuld Mærkepæl i hans Liv. Lige til sit firsindstyvende Aar vedblev Kornerup at restaurere for Museet; i 1904 stod han for sidste Gang paa Stilladser og Stiger i Hjembæk Kirke Nord for Jyderup og istandsatte med vanlig Omhu en Samling gamle Billeder. Mellem Hjembæk og Hagested ligger saa at sige spredt over hele Landet den lange Række af Kirker, hvor Kornerup i Aarenes Løb har arbejdet. Men endnu efter at hans lange Arbejdsdag ved Museet var endt, paatog Kornerup sig i 1907 nogle mindre Restaureringsarbejder i Roskilde Domkirke. Paa Egnen omkring Roskilde har Kornerup restaureret Billeder i *Højelse*, *Ørsted*, *Kirkerup* og *Gundsømagle* Kirker. Alterede i 1859 havde han afdækket de interessante Kalkmalerier paa Østgavlen i *St. Ibs* Kirke, der den Gang ejedes af hans Stedfader.

Omtrent en halv Snes Aar før Kornerup traadte i Nationalmuseets Tjeneste, havde han deltaget i de betydningsfulde Restaureringsarbejder i Roskilde Domkirke, som i Aarene 1855—65 foretoges paa Stiftsskriver *Steen Friis's* Initiativ og under Ledelse af Arkitekt *Zeltner*. Kornerup gjorde sig allerede her stadig til Talsmand for den nænsomme Restaurering: ikke med Vold at fjerne alt, hvad de skiftende Tider har skabt for at søge at naa tilbage til noget tænkt oprindeligt, men bevare alt, hvad der har kunstnerisk Værdi og historisk Interesse. Egenhændig har Kornerup afdækket og opmalet Kalkmalerierne paa Hvælvingerne i *St. Birgittes* Kapel og istandsat de fire Malerier, Biskop Lage Urne havde ladet male i 1521 paa Korets Piller.

Professor Kornerups Navn vil altid være knyttet til Roskilde Domkirke, da han som den første indgaaende har gjort Rede for dens Bygningshistorie og er Forfatter til den statelye Bog om Kirken, der udkom i 1877 som andet Bind af det stort anlagte Folioværk „*Danske Mindesmærker*“. Om forskellige Synspunkter i sin Bog kom Kornerup i Polemik

med Kunsthistorikeren *Julius Lange*, men det blev Kornerup, der gik af med Sejren. Ved Udgravningerne og Undersøgelserne i Domkirkens Gulv i Aarene 1891—95, hvorved der fremdroges betydelige Spor af den ældre Fraadstens-Domkirke, bevistes i fuldt Maal Rigtigheden af, hvad Kornerup havde hævdet i sin Bog. Ogsaa til det store Folioværk, der udgaves 1909 om disse Udgravninger, har Kornerup forfattet Teksten. Foruden disse to Værker om Domkirken har han skrevet den fortrinlige lille Bog „Ny Haandbog for de Besøgende i Roskilde Domkirke“ 1878; og endelig er det Kornerup, der har forfattet den mindre Vejledning, der stadig benyttes af Domkirkens mange Besøgende.

Her skal der ikke gøres Rede for den lange Række literære Arbejder, der foreligger fra Professor Kornerups Haand, men kun nævnes enkelte. Fra sine Rejser har han skrevet fornøjelige Skildringer, saaledes Rejsebilleder fra Italien og Dalmatien i det gamle Tidsskrift „Fra alle Lande“ og Bogen „Skildringer fra Spanien“ 1863. I Sommeren 1861 deltog Kornerup i de berømte Udgravninger af Jellinge-Højene, som Kong Frederik den Syvende lod foretage, og leverede baade Billederne og Teksten til den store Bog om Kongehøjene, der udkom 1875. Samme Aar, Jellinge-Højene blev undersøgt, opmaalte og tegnede Kornerup ved Dannevirke i Anledning af, at den gamle Vold var blevet gennemskaaret paa otte Steder. Kornerups Arbejde er blevet benyttet i Sophus Müllers Bog om det gamle Landeværn. Til Traps „Danmark“, baade 2. og 3. Udgave, og til Traps „Slesvig“ har Kornerup bidraget med Beskrivelse af en Række Kirker samt en Del Billeder. Indenfor sit Hovedfelt, Kalkmalerierne, har Kornerup udført grundlæggende literære Arbejder, særlig i Afhandlinger i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie“, hvortil han iøvrigt har været en flittig Medarbejder med op mod 25 Afhandlinger, og desuden har han skrevet en fortrinlig Oversigt, der under Titlen „Middelalderens Fresko- og Kalkmalerier“ udgør første Afsnit af Værket „Kunstens Historie i Danmark“ 1901—07. Til Professor Magnus Petersens store, rigt illustrerede Folioværk om „Kalkmalerierne i danske Kirker“ 1895, Hovedværket paa dette Omraade, har Kornerup leveret Halvdelen af Tegningerne.

Kornerups Arbejde har været stort og mangeartet. Han har malet og raderet, udgravet og restaureret, skrevet lettere Rejse-skildringer og Artikler til Tidsskrifter og Dagblade, leveret lærde Afhandlinger og affattet store, tungtvejende Værker; men desuden har han været en meget skattet Foredragsholder og gjort sig fortjent som Lokalhistoriker.

Af vidt forskellig Art har Kornerups Tilhørerkreds været, fra den lille, mere kritiske Forsamling, der i Vintermaanederne samles i Oldskriftselskabet for at høre om de nyeste Undersøgelser og Resultater indenfor Arkæologien, og til de store levende interesserede Tilhørerskarer, der næsten altid stæv-nede sammen, naar Pastor, Dr. *Holger Rørdam* fra Lyngby og Biskop *Frederik Nielsen* fra Aalborg gennem „Kirkehisto-risk Selskab“ kaldte til Møder rundt om i Landet. Et saadant Møde afholdtes bl. a. i August 1905 i Roskilde, og i den gamle Frue Kirke talte Kornerup om „Vor Frue Kirke og Kloster“. Straks da vort historiske Samfund var stiftet, tog Kornerup fat og holdt Foredrag for Medlemmerne. Paa to af de første Sommerudflugter, til Ledøje og Snubbekors og til Skibby og Selsø, holdt han ikke mindre end to Foredrag hver Gang. Og hvor mange og forskelligartede har ikke de Forsamlinger væ-ret, for hvem Kornerup har gennemgaaet og forklaret Dom-kirken! Mange vil mindes ham, da han sidste Gang talte til en stor Forsamling, nemlig ved den højtidelige Mindefest paa 500-Aars Dagen for Dronning Margrethes Død, som vort Hi-storiske Samfund afholdt i Domkirken den 28. Oktober 1912. Hvor var det en Glæde at se den smukke gamle Mand staa rank og spændstig under Domkirkens høje Hvælvinger og med sjældnen Kraft og Liv tale, saa han hørtes overalt i det store Rum!

Med stærke Baand var Kornerup knyttet til Roskilde, hvor han levede hele sit lange Liv — naar blot undtages Studie-tiden i København og Udenlandsrejserne. Stor Betydning har den gamle By, dens Historie og Minder haft for hele hans Ud-vikling. Men hvad Byen har ydet ham, det har han gengældt i fuldt Maal. Paa sine ældre Dage blev han dens Historiker og den altid vaagne Værner om dens Minder. I 1892 udsendte han „Roskilde i gamle Dage“. Bogen falder i fire forskellige

Afsnit: en Skildring af Livet i Roskilde i det 18. Aarhundrede, en Roskilde-Aarvog fra de ældste Tider til Aar 1800 og et Udvalg af interessante Dokumenter og Brevskaber vedrørende Roskilde Bys Historie. Medens disse tre Afsnit er Resultatet af en Aarrækkes flittige Arkivstudier, hviler Opsatsen om „Spaniolerne i Roskilde 1808“ hovedsagelig paa Øjensvidners Beretning. Denne Skildring er da ogsaa helt gennemstrømmet af Liv og afgiver et godt Eksempel paa Forfatterens Evne som Stilist. Et Udvalg af Artikler om Roskilde-Emner udgaves i 1907 under Titlen „Roskilde Minder“. Denne Bog indledes med en ret udførlig Biografi.

Da Professor Kornerup fejrede sin 80-aarige Fødselsdag, blev der afholdt en smuk Fest for ham, hvor Medlemmer af Københavns og Lunds Universiteter, danske og svenske Videnskabsmænd og Kunstnere samt Repræsentanter for vort Nationalmuseum samledes med Roskilde-Borgere for at bringe ham deres Tak og Hyldest.

Selv om Kornerup ikke direkte havde arbejdet for Opretelsen af „Historisk Samfund for Københavns Amt“, saa havde dog hans Arbejde som Lokalhistoriker gennem Aarene beredt Jordbunden. Det var derfor en Selvfølge, at han ved Selskabets Stiftelse i 1910 blev dets første og eneste Æresmedlem. Skønt Kornerup nu var, hvad man ellers kalder en meget gammel Mand, blev han dog af stor Betydning for „Samfundet“ baade som Bidragyder til dets Aarvog, bl. a. med nogle fornøjelige, af ham selv illustrerede Erindringer fra Frederik den Sjettes Tid, og som Foredragsholder ved Udflugterne.

— Alle, der lærte Professor Kornerup at kende, maatte uvilkaarlig holde af ham. Der var ikke Spor af tørt eller ked-sommeligt ved ham, tværtimod var han usædvanlig livlig og levende interesseret paa mange Omraader. Han bevarede den fulde interesse for alle Foreteelser omkring sig og blev derfor heller aldrig gammel. Han, der havde begyndt sit Liv under Frederik den Sjettes Enevælde, forstod rigtig godt at følge med i den rivende Udvikling, der siden da er foregaaet paa alle Omraader, selv om han selvfølgelig ikke altid kunde bilige de Retninger, Udviklingen tog. Han var meget gæstfri og selskabelig anlagt, og det var ikke de fremmede, der kom

for at underholde ham, men ham, der bedre end de fleste forstod at holde sine Gæster i Aande; han var en ganske fortrinlig Fortæller med et net lille Skuespillertalent, han huskede et Utal af Historier og forstod Anekdotens Kunst. Han var fyldt af Liv og elskede Livet. Mennesker og Dyr, Natur og Kunst, alt omfattede hans rige Hjerte. Han var en Hjemmets Mand og den kærligste Familiefader. De, der har kendt ham, vil altid mindes ham; thi han var en Type, der snart dør ud, en fin, gammeldags Type af en Ridderlighed og Form, der ikke mere kendes. Hans smukke Ydre: den fine, ranke Skikkelse, det smukt formede Hoved under det fyldige, hvide Haar, det lille Hageskæg efter ældre fransk Façon — har fristet mange til at drage Sammenligninger med en gammel Markis; men først og sidst kan han bedst betegnes med et noget gammeldags Udtryk, han var en elskelig Mand.

— Professor Kornerup opnaaede en Alder, der kun bliver yderst faa beskaaret. Han var næsten 87½ Aar gammel, da han den 9. Marts 1913 afgik ved Døden uden at have været syg. Et langt og lykkeligt Liv var hermed afsluttet, en smuk og sjælden harmonisk Tilværelse, optaget af Arbejdet for at bevare vort Lands rige Minder, for at udbrede Kendskab og vække Kærlighed til dem for derved at hjælpe saa mange som muligt til at faa dybere Rod i det Land, han selv elskede saa højt.

· Hans Jordefærd var meget smuk og højtidelig; da hans Kiste under Klangen af Domkirkens Klokker førtes fra Fondens Bro ud over Raadhustorvet, faldt Klokken i St. Laurentii Taarn ind — for gennem sine dybe Malmtoner at bringe den afdøde Roskilde Bys sidste Hilsen og hædre ham paa en enestaende Maade.

Jacob Kornerup ligger begravet paa Roskildes nye Kirkegaard, hvor hans Søn, Ebbe Kornerup, har rejst sine Forældre et værdigt og smukt Monument.

Blade af en gammel landevejskros historie.

Roskilde Kro gennem tiderne.

Af Chr. Heilskov.

Næppe noget kronavn her i landet er mere bekendt end Roskilde Kro midt imellem København og Roskilde. Navnet er i sig selv mærkeligt, da det er det eneste nuværende gæstgiveri, der er benævnt efter et andet sted end det, hvorpaa det ligger. Meningen med navnet er altsaa i dette tilfælde: Roskilde-vejens kro. Tidligere fandtes ogsaa en Køge Kro mellem København og Køge og en Kallundborg Kro mellem Roskilde og Holbæk (altsaa paa Kallundborg-vejen).

Roskilde Kro er — dog ingenlunde af æstetiske grunde — lagt paa det eneste nogenlunde idylliske sted ved den snorlige, bare og ensformige landevej mellem Danmarks nuværende og dets fordums hovedstad. Vest for kroen ligger en lille lund og syd for landevejen en lignende, benyttet som krove. De gennemskæres begge af Store Vejleaa, hvis mørke vandstrøm sniger sig bort under bladehanget syd paa gennem Valensbæk enge ud i Kallebodstrands store aabne vandflade. Særlig om sommeraftnerne er her en vis landlig idyl, naar mørket hviler over den lille lund eller have lige overfor kroen med dens bænke og borde, medens lyset skinner ud fra den gamle, 2 etager høje, herregaardsagtige krobygning, hvorfra travle kelnere iler tværs over landevejen med forfriskninger til havens gæster.

Denne kro er i sin oprindelse en af de ældste, vi kender her i landet. Saa gammel er den, at dens historie strækker sig helt op til slutningen af middelalderen. Dette gælder dog ikke kroen paa dens nuværende plads, men den gamle Roskilde Kro, som laa en fjerdingvej længere mod nord.

I Christian II's saakaldte gejstlige lov eller loven for landet af 1521 bestemtes det, at der for hver 2 mil paa de alfare veje paa Sjælland skulde være et herberg. Der nævnes i denne forordning stedet for 28 kroer, af hvilke flere eksisterer endnu, saaledes Ballerup. For København—Roskilde vejens vedkommende kom herberget til at ligge ved „Snubbekors“¹⁾ Dette Snubbekors, der paa grund af brøstfældighed blev nedbrudt i begyndelsen af forrige aarhundrede²⁾ og nu af digteren Thor Lange er genopført i ny skikkelse, staar paa en bakke lidt sydøst for Vridsløsemagle by. Her gik nemlig den gamle Roskilde landevej forbi. Den faldt sammen med den nuværende chaussé indtil lidt øst for Glostrup, hvor den tog retning midt mellem begge Herstederne, gik op fordi Snubbekors og derfra ned mod Hedehusene, hvor den faldt sammen med den nuværende vej til Roskilde.

Roskilde Kro kom som sagt til at ligge ved Snubbekors. „Ved“ maa dog forstaa som „i nærheden af“; thi kroen laa 2000 alen øst for korset paa en bakkeskraaning nær Store Vejleaa yderst i Sengeløse sogn. Pladsen, hvor den laa, er Nord for vejen lige efter, at man østfra er kommen over aaen, der her kun er en ussel grøft. Paa stedet ligger nu et hus, kaldet Rolighedshuset. Kroen laa dog lidt højere, oppe i husets have.

Som det ældgamle midtpunkt for alt rejseliv mellem to saa vigtige Byer som Roskilde og København kan Roskilde Kro naturligvis mælde om mangan mærkelig hændelse og drastisk begivenhed; og det gamle herberg har sikkert mere paa regnebrættet, end der er levnet os vidnesbyrd om i bøger og dokumenter. Hvad det er lykkedes mig at finde, vil jeg søge at kæde sammen, saa det kan give grundtrækkene af en gammel dansk landevejskros saga.

Der er næppe grund til at tvivle om, at Roskilde Kro er bleven bygget omkring 1521 eller kort derefter. Men dens allerældste historie er ubekendt. Den første gang, jeg har set kroen nævne, er i forbindelse med en lille episode, der i sig

1) Danske Saml. IV, 356.

2) Om korset og dets historie se bl. a. Aarb. f. nord. Oldkynd. 1895. s. 139—78, og Hist. Aarb. f. Kbh. Amt 1910, s. 8—11.

selv sikkert var dagligdags nok og kun er mærkelig ved det efterspil, den fik.

Den 15. februar 1558 mødte herredsfogden i Lille herred (dengang en del af Smørum herred) paa kongens retterting og berettede følgende: For nogen tid siden kom der tre karle tilhobe udi kroen mellem København og Roskilde og drak sammen. Derefter drog en af dem afsted paa vej til Roskilde. Straks efter satte de to andre karle (sønderjyder) efter ham og vilde overfalde ham, fordi de paastod, at han ikke havde betalt en potte øl. Karlen flygtede til Vridsløsemagle og fik der nogle andre karle med sig. De fik saa bugt med de to sønderjyder, greb dem og førte dem til Taastrup til herredsfogden, Niels Henningsen. Den overfaldne karl begærede nu, at herredsfogden skulde sætte de to andre i kongens jærn. Men denne arresterede dem alle tre, og de sad „udi samme hegte“ den nat over. Da imidlertid sagen ikke drejede sig om andet end en potte øl, forligte herredsfogden dem og kørte dem til Roskilde til Ove Smeds. Der stod de af vognen, og herredsfogden fulgte dem til „kongens gaard“, hvor skriveren læste deres „pasbort“; og eftersom han ikke ydermere havde med samme karle at gøre, lod herredsfogden dem gaa og drog selv hjem. Nu beklagede han sig imidlertid paa rettertinget over, at lensmanden, Hans Bernekow, for den sag havde sat ham i fængsel, saa at han havde maattet sætte borgen og siden tinge den sag af med Hans Bernekow og lovet ham paa kongens vegne 40 daler. Heri mente herredsfogden, at der var sket ham uret. Lensmanden derimod forklarede, at byfogden i Roskilde var kommen til ham med samme to karle, der klagede paa herredsfogden, at han uden skellig aarsag havde „stocket og blocket“ dem, og at de havde maattet give ham af deres penge og dertil deres handske (!), førend de kunde komme løs. Lensmanden lod da sende bud efter herredsfogden og spurgte ham, hvorfor han havde gjort sligt. Dertil vidste denne intet at svare. Lensmanden lod da herredsfogden sætte i stokken, indtil han gav løfte om at møde paa rettertinget. Her sagde denne, at han vilde aftinge sagen. Lensmanden forliger sig da med herredsfogden saaledes, at denne skal bøde 40 rdl. til kongen, hvilket forlig stadfæstes.¹⁾

¹⁾ Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Domme. I, 253—54.

Derefter har jeg ikke fundet noget om Roskilde Kro før i Smørum herreds tingbog for 1625, af hvilken ses, at Rasmus i Roskilde Kro paa herredstinget oplyste en sortblakket mær. Aaret efter lod han paa tinget lyse efter et bortkommet svin. Det viser sig her, at han hedder *Rasmus Bentsen*. 1632 forekommer han igen i tingbogen, da han tiltaler Niels Andersen i Taastrup for nogle penge at betale inden 15 dage eller „lide vurdering efter recessen“. To aar efter ses hans navn for sidste gang, og da er det i en bedrøvelig anledning.

Otte dage efter paaske 1634 kørte nogle bønder hjem fra København, blandt disse Rasmus Bentsen. At de i staden havde faaet lidt vel rigeligt at drikke, skønnes let af det følgende: Jørgen Christensen i Vridsløselille vandt (vidnede) for retten, at som han kørte fra København, da kom Rasmus Bentsen kørende og indhentede ham paa „Valby bjerg“. Saa kørte Jørgen Christensen rask til, indtil han kom til „brolæggerens hus“ ved Langvads Dam (nu Damhussøen). Der holdt han og biede efter Rasmus Bentsen, indtil denne kom nær til ham. Saa kom R. B. med en „thiuffue“ (tyv, høtyv) i sin haand og rev ham fra hans vogn, saa han maatte løbe ned ad Langvads bro (broen ved Damhuskroen). Siden satte Rasmus sig paa sin vogn og kørte hen mod broen og truede, sankede derpaa en hob sten i vognen og kørte hen til enden af broen. Her blev han holdende og vilde ikke vige, saa at J. C. ikke kunde komme forbi ham. Omsider kom de da videre og fulgtes ad til „Glostrup led“. Her blev Rasmus igen krigerisk og vilde slaa, men J. C. slap dog fra ham og saa ham ikke siden. Et andet vidne saa, at R. B. ved Langvads bro slog J. C. med en „thyuffue“, og ligeledes dengang R. B. skiltes fra J. C. og Hans Andersen ved Glostrup led. Her stødte endnu en person til, nemlig Hans Sørensen i Kraghave. Da de kom til „Høffue led“ mellem Herstedøster og Herstedvester, kørte Rasmus Bentsen foran Hans Sørensen. Saa sagde sidstnævnte til Hans Andersen: „Her maa Jngen kiøre aff [v: ad] Veyen for denne Krogmand.“ Imidlertid kørte H. A. op til R. B. og blev holdende. Tingbogen beretter, at „Saa kom Hans Søffrensen gangendis op til Rasmus, och Rasmus Vaar ochsaa aff Siin Vogen, daa tilspurde Rasmus bendzen for.ne Hans Søffren-

sen, huorfore hand føyett¹⁾ efter hannom, och haffde Rasmus en thiuffue i Sin haand och bad Hansz Søffrensen schulde føye efter thyffue och schelmer, Jeg haffuer loff att føye paa min Vey, hvor jeg Vill, huad kommer dett Eder Veed, Sagde Hansz Søffrensen. Joe du føyer paa mig sagde Rasmus J dett [samme] Slog hand Hansz Søffrensen Jtt Slag med En thiuffue, Hans bøette [bødede] for Sig med sit Svøbeschafft, Saa stack Rasmus til hannom med samme thiuffue, da Sagde Hansz Søffrensen Seer du det Hansz Anderszen och dragis til minde, huor hand sloeg mig, Jeg haffuer Jntett Ont giortt hannom, strax der effter paa samme sted, Jeffvedis [yppede?] di Nogen Ord och Jmidlertiid haffde Hansz Søffrensen En Kniff J Sin haand, Och Rasmusz Krogmand, Sagde til Hansz Anderszen, hand stack mig Jhiel, huilcket Hansz Anderszen Jcke saa, J dett samme Kiørde Hansz Søffrensen bort Och Hansz Anderszen, hialp Rasmus i Sin Vogen, Saa hand der ved kom thill Roschylde Kroe.“

Af tingbogen ses endvidere, at den dræbte efterlod sig en enke, Johanne, og havde en broder ved navn Hans Bentsen.

Rasmus Bentsen er sandsynligvis bleven efterfulgt som Kromand af *Kjeld Nielsen*, der ses at optræde paa herredstinget som fuldmægtig for personer, som ikke selv kunde møde. I 1643 er han tilstede paa tinget 13. marts for Thomas Jensen af København og tiltaler Laurs Andersen af Vridsløselille for 10 rdl., som denne var salig Morten Horch skyldig. 17. sept. 1649 tiltaler han Henning Jensen af Vadsby for 8 skp. degnekorn paa Niels Jacobsens vegne af Roskilde, 18. febr. 1650 paa Christen Andersens vegne af København Ole Laursen af Vadsby for 5 rdl. og 4. nov. samme aar paa egne vegne Mads Nielsen af Vridsløsemagle for 18 rdl.²⁾

1648 skulde Hans Nielsen, borgmester i Varde, gøre er rejse til København i anledning af kongehyldingen. Da har derefter forlod hovedstaden — „Gud sche Loff i Ævighed“ —, havde han undervejs i Roskilde Kro „fordrucket“ for 12 skilling, skriver han i sit regnskab.³⁾

1) Ordets betydning ukendt.

2) Smørum herreds tingbog.

3) Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 4. r. IV, 338.

Kjeld Niensens endeligt skulde blive lige saa trist som hans forgængers. Den 17. marts 1656 mødte nogle bønder fra Smørum herred for at vidne med ed og oprakte fingre efter loven om, hvad de havde hørt og set nogle dage før. Først fremstod Christen Nielsen i Ejby og hans hustru Mette Nielsdatter og berettede, at som de kom kørende fra København, kom „Kjeld Kroheman“ ridende til dem vestenfor Valby og fulgtes nogen tid med dem, derefter red han fra dem, saa kom der 3 karle med kusk kørende „udi fluend Rend“ paa Langvadsdams bro, og den ene af dem vendte sig tilbage i vognen og „huid och schræg“. Da ægteparret nu kom af Langvadsdams bro ved Enden af „kongens vej“ ved „Suinschellene“, da laa Kjeld kromand og var stukken. Men de saa ingen hos ham eller fornam til nogen, der kunde have gjort ham hans skade uden de samme, der kom kørende paa vognen. Derefter fremkom Jesper Madsen i Herstedøster og vandt, at da han kom kørende forbi Langvadsdam „jefne“ (forbi) kongevejen ved bommen, da laa Kjeld kromand og var stukken, og hans hest stod hos ham. Saa raabte Kjeld ad ham: „o Kierre Naboe Aag mig hiem at Jeg kand komme hiem til mit Huus til min qone och mine fattige smaa børn, efterdi Jeg iche kand taale at Ridde, saa schal Gud lønne dig derfor.“ Derpaa kom de 2 karle gaaende, som hjalp Jesper Madsen med at faa Kjeld kromand op paa hans vogn; og da de havde faaet ham i vognen, kom Kjeld kromands søn Iver, som ogsaa kom med i vognen og agede med til kroen. Og imidlertid mens de var paa vejen, spurgte baade hans egen søn og Jesper ham, hvem der havde gjort ham hans skade, og da kunde han ingen „forrede“ gøre derpaa. Peder Erichsen i Vridsløsemagle gav tilkende, at det var befalet ham af Frederik Frederiksen, kong. Majestæts ridefoged, at han skulde lade kromanden syne af to danne-mænd. Saa havde han bedt Hans Andersen og Per Ibsen i Vridsløsemagle, at de vilde besigtige ham, som de ogsaa gjorde. Disse to mænd gjorde hver for sig ed paa, at som de kom ned og skulde besigtige ham, da laa Kjeld kromand i Sengen og var død. Han var stukken i sin højre side, hvilket syntes dem at være sket med et værge. Ydermere vandt Hans Andersen, at han var i kroen, da Jesper kom med Kjeld og var

ved at bære ham af vognen ind i stuen. Hans Andersen spurgte ham da, hvem der havde gjort den gærning. Kjeld kunde med nød og næppe tale, dog sagde han, at der var tre karle paa vognen. Han kom hjem 2 timer før aften og døde saa 5 timer derefter over midnat.¹⁾

Efter Kjeld Nielsens død blev enken gift med *Henrich Nielsen*, der døde under svenskekrigen. Nu kom der trange tider for kroen, der blev nedbrudt, saa at enken maatte ernære sig kummerligt ved at tappe øl i en jordhytte, indtil en vis *Søren Jørgensen* reddede situationen ved at gifte sig med enken og faa kroen genopført.

Paa tinget 30. marts 1663 optraadte Søren Jørgensen med indstævnte vidner, der skulde tilstaa deres vurdering af hans salig formand, Henrich Nielsens, gods. S. J. fremlagde da først en registrering og beskrivelse over formandens efterladte formue, dat. 15. dec. 1660. Alt det vurderede gods androg i penge 50 dlr. 3 skilling og intet mere, eftersom „Kruen gandsche I Grunde bleff Aff finden²⁾ Affbrut och Ruineret, Saa iche en Stage der aff bleff bestaaende, Saa hans [kroman- dens] effterleffuersche, efter Fredens Slutning, ey videre haffde end en liden Jordhytte at fiele Sig I paa Krupladsen, som Hun Sad och thapped en thønde øl vdj at Nere sig med, Indtil Gud thilføged Hinde denne Mand Søffren Jørgenszen, Som effter derris throloffuelsze bygde huis [c: hvad] som nu er paa pladsen.³⁾

Den nuværende beboer af Rolighedshuset har ved gravning i sin have, der ligger nord for huset, fundet nogle fundamenter af den gamle, i svenskekrigen nedbrudte kro, kampestensbrolægning m. m. Ved samme lejlighed fandtes bl. a. ogsaa en gammel jærnkakkeloyn og nogle stumper af grøntglaserede briketter. Den nye kro flyttedes nogle alen mod syd ned paa landevejens grund (paa pladsen for det nuværende hus), medens vejen blev reguleret i samme retning.

Som fordringshaver i boet efter Henrich Nielsen mødte Thomas Jensen af København paa sin myndling Iver Kjeldsens

1) Smørum herreds tingbog.

1) Fjenden.

3) Tingbogen 1663—65.

vegne, som havde 350 slettedaler indestaaende i kroen. Desuden var der mødt to mænd, som krævede Søren Jørgensen for 47 slettedaler, 1 mark og 13 sk., som Henrich Nielsen var bleven Sigvart Floer i København skyldig for adskillige varer.

I april samme aar (1663) mødte Søren Jørgensen paa herredsstinget som fuldmægtig for sognepræsten i Sengeløse, hæderlig og vellærd Mand hr. Niels Frandsen, i en sag om nogle penge fra Sandbygaard i Præstø amt. Fuldmagten, der maa ske kan have interesse for en og anden, overlader jeg til læserne at finde traaden i. Den lyder: „I Jesu Naffn, Efftersom Jeg Unterschreffne haffer kaldet, Erlig och welb. frue fru Anna Hundrup [∴ Hohendorph] paa sandbygaard ved disse thuende Nemlig Jep Nielsen och Gregers Madsen, at møde til I dag med sin Laverge paa Smørrumherritsting, til deris Vindisbyrd at paahørre, Som paa Sandbygaard haffe opsagt hindis fuldmægtig de penge som hindis Sl. Mand och hoszbunde vor forloffuer for, paa Sl: Iffuer Krabis vegne I Skaane, Och derforre haffuer min gode Sognemand Erlig och Velacht Mand Sjøffren Jørgensen i Roskilde Kru fuldmagt paa mine vegne at vere tilstede, och opkreffue thingsvinde effter det som de vinde, Som opsagde pengene paa mine Vegne paa Sandbygaard, Aff Sengeløsz den 13 Aprili 1663: Niels Frandsen Eghd. [∴ egen haand].“

Her kan det vist være paa sin plads at indflette et gammelt sagn, hvori Roskilde Kro spiller en noget skummel rolle.

Engang rejste fru Birgitte Skeel, enke efter Christoffer Parsberg til Torbenfeldt, fra Vidtskøfle i Skaane (som hun havde arvet efter sin første mand Christian Barnekow) til sin anden herregaard Gammel-Køgegaard over Helsingør og Roskilde. Hun opholdt sig ved den lejlighed om aftenen i Roskilde Kro. Nogle røvere, der havde tilhold i skoven tæt ved¹⁾, og hvoraf nogle var i kroen paa den tid, drak hendes kusk fuld, og en af røverne tog hans klæder paa. Birgitte kunde i mørkningen ikke se forandringen; men da vognen blev kørt hen-

---

1) Det har formodentlig været den skov, af hvilken der endnu er en lille rest, kaldet Stenagerskoven, syd for den gamle kro. Skoven synes dengang at have strakt sig langs Store Vejleaa ned til den nuværende kro.

imod skoven, hvor hun vidste, at der var røvere, og hun nærmere havde betragtet kusken, indsa hun sammenhængen. Hun løste nu sit strømpebaand og slog det bagfra om kuskens hals, kvalte ham og kørte selv hestene til Gammel-Køgegaard, hvor hun ankom i god behold. Historien beretter imidlertid intet om, hvorvidt fru Birgitte tog den forklædte røvers lig med sig paa vognen til Gammel-Køgegaard, eller om hun muligvis kastede det af undervejs.¹⁾ Til minde om denne begivenhed lod fru Birgitte sig male paa et billede, som hun lod ophænge i Vidtsköfle kirke, og hvorpaa hun er afbildet med et strømpebaand i haanden. Hvis denne begivenhed er historisk, maa den være foregaaet mellem 1671, da Christoffer Parsberg døde, og 1682, da fru Birgitte indgik sit tredje giftemaal med Knud Thott til Gaunø og Knudstrup.

De hidtil nævnte kromænd har formodentlig været fæstere af kroen, thi ¹¹/₀ 1666 skødede kronen til generalløjtnant *Hans v. Ahlefeldt* til Glorup som gave halvdelen af Roskilde Kro, hvoraf han selv ejede den anden halvdel.²⁾ Med den oprindelige ejendomsret til kroen forholder det sig paa følgende maade: Roskilde Kro blev i sin tid bygget tværs over to smalle jordstykker, der stødte med enderne mod Roskilde-vejen. Det ene af disse jordstykker hørte under en af kronens bøndergaarde, det andet under herregaarden Raarup (nu Cathrinebjerg). Paa den maade kom kronen til at eje den ene, Raarup den anden halvpart af kroen. Da nu Hans v. Ahlefeldt blev gift med *Cathrine Sehested* til Raarup, rigsraad Sivert Urnes enke, fik han i medgift Raarups halvpart af kroen og blev altsaa 1666 ejer af den hele. Han døde 1694.

Sengeløse kirkebog oplyser, at ²⁶/₁₁ 1679 viedes Oluf Hansen og Anna Hansdatter (Hax?) i Roskilde Kro efter naadigst meddelt kongebrev. Denne Oluf Hansen har dog næppe været kromand, snarest karl eller lignende. Et par aar efter træffes nemlig som kromand velagt *Niels Sørensen*, hvis Søn Søren Nielsen begravedes 1681; ²²/₁₂ 1684 havde samme Niels Sørensen en datter, Margrete, til daaben. 1685 var hans kone fadder og ⁸/₇ 1689 blev han selv begravet i Sengeløse kirke

¹⁾ Richardt och Ljunggren: Skånska herregårdar. Widsköfle.

²⁾ Kronens Skøder. II.

som andre bedre personer. Han har formodentlig været en søn af Søren Jørgensen.

I Niels Sørensens tid skete det, at sognepræsten i Vindinge paa Fyn, mag. Peder Friis, skulde rejse til København for efter ordre at prædike for kongen. Formodentlig har han undervejs besøgt Roskilde Kro, ialfald var han saa uheldig at vælte med vognen tæt ved denne — Roskilde landevej har vel næppe været bedre end datidens veje i almindelighed —, og han slog da sit hoved saa slemt, at han døde nogle dage derefter, 26. nov. 1688, i København.¹⁾

Niels Sørensen blev efterfulgt som kromand af *Rasmus Jensen Lumborg*, hvis datter Martha blev døbt 3. pinsedag 1691. Han havde kun kroen i faa aar, thi $\frac{7}{1}$ 1694 optræder kromand *Hans Jørgen Selmer* som fadder til Peder Hansens barn i Vridsløsemagle. De andre mandlige faddere var Hans Hendrich Langmack, ridefoged Jens Jensen og ladefoged Hans Persen, altsaa ret „distingverede“ personer. Aaret efter blev Selmers egen søn Johan Ivar døbt, og næste aar 1696 hans datter Dorethe, blandt hvis faddere var Rasmus Jensen Lumborg, som altsaa endnu levede, Rasmus Andersen i Hedehuset (kromand) og bager Christen Peitersen i København med kæreste (d: kone). I 1698 fik Selmer en søn, kaldet Johan, der blev baaret til daaben af præsten i Sengeløse Falck Leths kone. Som faddere nævnes Rasmus Lumborg, barnets morfar, og Rasmus Andersen i Hedehuset. Selmer var altsaa gift med Lumborgs datter (hun hed Karen). Da monsieur Søren Linis datter af Cathrinebjerg blev døbt 1701 og baaren af præstens kone, var Selmer fadder sammen med sognepræsten i Høje Taastrup, mag. Jens Laasby, og monsieur Peder Cheitum, et selskab, der heller ikke var at foragte.

Selmer døde i juni 1714 (begr. $\frac{5}{3}$) som ejer af Roskilde Kro, paa hvilken han havde faaet auktionsskøde $\frac{31}{5}$ 1704. Han var en mand, der havde siddet lunt inden døre. Hr. gaardejer N. L. Nielsen har i aarbogen for 1921 fortalt om, hvilket rigt indbo han efterlod sig. Der var himmelsenge med forgyldte stolper og billedskærerarbejde, stole med gyldenlæder, en mængde sølvsager m. m. Selmer selv havde klæder med en

¹⁾ Personalhist. Tidsskr. IV, 292.

mængde sølvknapper, ja endog en sølvkaarde. Hans nettoformue beløb sig til 2289 dlr. 12 sk.

Allerede aaret efter (marts 1715) døde Selmers enke; men kroen var da allerede stillet til auktion ¹¹/₁, hvor *Hendrich Andersen Reisener*, oldermand for slagterlavet i København, boende i Kongens Bredgade, fik den tilslaget „ved lysets fald“ for 2002 rdl., at betale i gode danske 2-marker. Reisener laante i den anledning af Vincents Lerche til Lerchenfeldt og Frydendal 1000 rdl., hvorfor han pantsatte kroen til Lerche med stald, huse og bygninger med jord samt 3 jærnbilæggerovne saavel som en indmuret kobberkedel paa 1 td. (Reisener underskriver med sine forbogstaver H A S R).¹⁾

Om Reisener selv har bestyret kroen er uvist; ialfald var en Niels Nielsen „af Roskilde Kro“ 1716 fadder til gaardmand Laurids Nielsens datter i Vridsløsemagle og hans kone fadder 2 aar efter. Reisener selv fik først ²⁶/₄ 1719 privilegium paa kroholdet, hvoraf han skal betale 24 rdl. aarlig. 1720 var atter hans kæreste (∴ kone) Karen i Roskilde Kro og samme aar „kromandens søn“ Andreis faddere i Sengeløse. Kromanden selv, som ikke nævnes ved navn, var 1722 fadder til Albret Nielsens søn af Vridsløsemagle.

Reisener fik ⁹/₁₀ 1719 privilegium paa at brygge øl og brænde brændevin. 1723 solgte han kroen til *Søren Knudsen Bernsteen* for 3500 rdl. 96 sk.²⁾ Dennes hustru ses ofte som fadder i Sengeløse kirkebog i aarene 1723—30, hvor hun stadig kaldes „Madam Beerensten“.

Efter S. K. Bernsteen holdtes tvangsauktion 1730, ved hvilken generalmajor, kommandant i Rendsborg, *Hans Jacob v. Arnoldt*, der allerede var panthaver i kroen, blev højstbydende med 2420 dlr. courant. Denne mand, norsk af fødsel, havde deltaget i flere af datidens krige og var ejer af Holbergs teater i Grønnegade. Han døde i Kristiania 1758, næsten 90 aar gammel.³⁾

Arnoldt solgte imidlertid straks Roskilde Kro til *Anthonius Bartholomæus* i Ousted kro, hvor denne vedblev at bo og 1735

1) Kbh. birks skødeprot., fol. 381—84.

2) Sst., fol. 610—14.

3) Se iverdigt „Dansk biogr. Lex.“.

fik bevilling paa at maatte brygge og brænde. Bartholomæus gav 2300 rdl. for kroen; men Arnoldt lod blive staaende 1000 rdl. som prioritet i den. Kroen beskrives da som et hus paa 6 fag, 2 loft højt med frontespiece, af tømmer og mur; til den østre ende laa et hus paa 6 fag, et loft højt, til den vestre ende ligeledes et hus paa 6 fag, et loft højt, med grundmuret kælder under. I gaarden til den østre side laa et 14 fags hus, et loft højt, indrettet til staldrum, lo og portrum, og desuden endnu et hus paa 4 fag. Gaardspladsen var brolagt og forsynet med vandpost. Rejsestalden laa, ligesom ved den nuværende Roskilde Kro, syd for vejen.

Bartholomæus bortforpagtede utvivlsomt kroen, thi i 1734 nævnes „Madamme Bodil Hoffis“ og 1737 „Monsieur Hoffes Kiereste“ i Roskilde Kro som fadder.

1734 solgte Bartholomæus¹⁾ kroen til *Friderich Pedersen* i Valby kro for 2550 rdl. Han har vistnok ikke straks overtaget den; men 1741 var „monsieur“ Friderich Pedersen fadder til degnen Hielms datter i Sengeløse.

Samme Friderich Pedersen synes at have været en driftig og foretagsom mand. Han havde bl. a. ladet opføre en hestemølle ved kroen til at male sit korn paa, hvilket skaffede ham en stævning fra kammerherre v. Holstein til Cathrinebjerg ved dennes ridefoged, seigneur Lindam, der mente at møllen var ulovlig. Kromanden indstævnedes til Københavns rytterdistrikts birketing 5. juni for dom at lide og til sin ny opbygte utilladelige hestemøllens afskaffelse, eftersom den „foraarsager saavel min Principal hans Excellence Hr. Cammerherrens Mølle, som og alle de omliggende Møller Skade og fornærmelse, og endelig at erstatte denne Processes Omkostning skadesløs, alt efter den nærmere demonstration og Paastand, som for Retten skal blive giordt“. Ridefogden paaberaaber sig loven og anser kromandens hestemølle, „hvoraf hand sig nu stændig benøttiger“ (!), for at være i strid med denne, hvorfor han vil have den afskaffet „til Deres Excellences Mølles fremturende conservation“.

Friderich Pedersen lader sig imidlertid ikke forskrække og

¹⁾ I skøde- og pantebøgerne skrives han ofte Anthoni Bartholomæi, skønt navnet ikke altid forekommer i genitiv.

er stor paa det. Han svarer i sit indlæg: „Ved den Action, som Sr. Lindam har behaget at paabyrde mig, opnaar hand icke det Maal hand sigter til, thi for det første har den Mølle, som hans Herskab har ladet bygge, slet intet Privilegium paa, at jeg skal være bepligtet at lade mit Korn male hos ham, og følgelig være en Vornede af hans Mølle, og ligesaalidet har nogen af de omliggende Landgilds Møller noget saadant Privilegium, allermindst da ieg er ingen Bonde, og hverken de-penderer af hans eller andre Gaarders Herskab, men efter Kongelig og andre her i Retten tinglyste Skiøder og Adkomst-breve, er selv Proprietair, hosbond og Eyere af baade Gaard og Grund, hvor ieg boer, hvorfor den af ham allegerede Lovens pag: 815 art: 5 paszer sig ligesaa meget paa mig, som Søe-Articlerne paa en Skovfoged, thi ligesaalidt som ieg er forbunden at lade min Vogn beslaae af en Smed og mine Klæder sye af en Skræder, naaer ieg self kand og vil gjøre det, ligesaalidet er ieg i samme tilfælde forpligtet at lade en Mølle male mit Korn, for saavidt ieg deraf til min egen Brug og Næring behøver, ja ligesaaavel som baade Præst, Foged og andre, der ey er Bonde, har self samme Frihed, ligesaalidet giver ieg ham et got Ord derfor. Hvad kommer det mig ved, om mine Formænd efter hans Beretning skal have ladet deres Sæd male paa enten hans Herskabs eller andre Møller? Derfor er det icke sagt, at ieg skal følge efter, hvor de har gaaet foran.“ Han beretter videre, at geheimeraadens mølle ligger en mil borte, og der er en ond vej dertil. Det sker tillige ofte, at „en stor mængde Recruiter kommer an marcherende, som paa een Nat kand gjøre mig Lentz paa baade Øll og Brød, saa at dersom ieg til de andre fraliggende Møller skulle være bunden, maatte baade Posten, Reysende og Andre derunder lide og opholdes“.

Ridefogden hævder dog stadigt at have retten paa sin side og haaner kromanden: „Vil nu Sr. Friderich Pedersen lade sig af sin Fuldmægtig eller andre indbilde, at hand, foruden at hand er en Bonde, hand og tillige er en Proprietair, eller og give sig en anden Caracteer, det kand give mig ligemeget, thi den sidste kand icke betage ham sin første Caracteer.“

Friderich Pedersen frifandtes imidlertid, da det blev godt-

gjort, at h n kun malede til sit eget huses forbrug og ikke for andre.

I fortidens memoirer omtales nu og da Roskilde Kro som en fast station paa rejsen til og fra København. Saaledes skriver historikeren Jacob Langebek, at han d. 7. aug. 1743 rejste fra København til Gerdrup. Kl. 2 kørte han fra hovedstaden, og kl. 4 $\frac{1}{2}$ kom han til Roskilde Kro, hvor han drak the.¹⁾ Han har altsaa brugt 2 $\frac{1}{2}$ time om de 2 mil — et godt bevis paa den gamle Roskilde-vejs daarlige tilstand.

I 1761 lod Friderich Pedersen kroen brandforsikre. I den anledning blev den takseret af dertil udnævnte mænd. Bygningerne har vi allerede hørt om; de var alle af bindingsværk og med str atag. Der var i hovedbygningen 4 g stestuer, alle med bræddegulv, en dagligstue, i hvilken var afdelt et kammer med brædder, endnu 2 kamre, køkken, spisekammer og bryggers. I kvisten var en stue paa 3 fag. I udbygningerne var der kamre samt stald, m llehus, vognport, tørvehus m. m. Rejsestalden var 15 fag lang og 6 fag dyb. Bygningerne blev ialt takserede til 3400 rdl.²⁾

Paa auktion 1762 købte Friderich Pedersens s n, seigneur *Peter Friderichsen With*, Roskilde Kro (skøde $\frac{11}{6}$ 62); han havde allerede faaet bevilling $\frac{23}{3}$ samme aar.³⁾

Ved denne tid paabegyndtes anlæget af den nye kongevej til Roskilde, der vistnok blev færdig omkring 1770. Ialfald blev den gamle kro nedrevet og den ny opført 1772, hvortil *With* fik understøttelse af staten.⁴⁾ Aaret i forvejen havde han købt en gaard i Vridsløselille paa godt 8 td. h. Paa denne gaards jorder lod *With* den nuværende kro opføre. Den blev da en af landets smukkeste og mest herskabelige landevejskroer. Bygningerne, som alle staar endnu, udgøres af et grundmuret stuehus i datidens stil, bygget i 2 etager med afvalmet tag, samt 4 særskilte udhuse og en rejsestald (sidstnævnte syd for landevejen), alle str at kte og dels opførte af

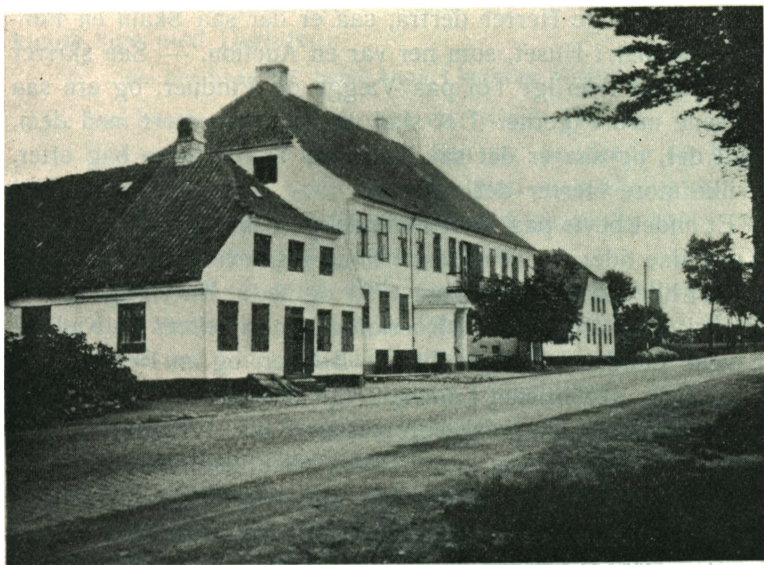
1) Kirkehist. Saml. 4. r. IV, 430.

2) Brandtaxationsforretninger. Kbh.s Amt 1761—70.

3) Kbh.s Amts Rytterdistr. Sk de- og Panteprot. og Rentekammerets Expeditionsprot.

4) Hist. Meddel. om Kbh. VIII, 300.

grundmur, dels af bindingsværk. Hovedbygningen, som nu har tegltag, havde oprindeligt rørtag med to rader tagsten i tagskægget. Den vestlige udbygning var indrettet til brænderi. $26/8$ 1773 og $13/2$ 1775 blev den ny kro brandforsikret for 4000 rdl. I taksationen anføres bl. a., at rejsestalden var 17 fag lang, altsaa 2 fag længere end den gamle, hvilket afgiver et holdepunkt for bedømmelsen af størrelsesforholdet mellem de to kroer.¹⁾

Den ny Roskilde Kro.

I 1775 købte With endnu en gaard i Vridsløselille paa 11 td. 6 skp. 1 fdk. h. 1785 solgte han den ny kro med underliggende 2 gaarde til brændevinsbrænder, seigneur *Niels Nielsen Hald*, der fik krobevilling $23/4$ s. a. Hald, der var gift med Mariane Brandt, skulde svare den sædvanlige aarlige afgift paa 24 rdl. til den kongelige kasse og maa ikke holde kro for sognets bønder eller andre af almuen, som ikke er vejfarende.

Det maa have været til hans tid, at professor Chr. Olufsen har henlagt nogle af scenerne i sit bekendte, fornøjelige skue-

¹⁾ Brandtaxationsforretninger. Kbh.s Amt. 1770—73 og 1774—77.

spil „Gulddaasen“ til Roskilde Kro.¹⁾ Det er dog ikke derfor givet, at Niels Hald er brugt som model til værten Tapper. I en samtale med en anden af stykkets personer giver Tapper en karakteristik af de forskellige gæster, der besøger kroen. Tyskerne kan være slemme nok, siger han: „Staaer der ikke Skinke og Koldsteeg og Cognac paa Bordet, saasart de stige af Vognen, saa gjør de saa Skam en Allarm, som de rev Runde Taarn ned.“ Men, fortsætter Tapper, „allermest er jeg saa Skam bange for Kiøbenhavns Folk. Naar der undertiden kommer nogle unge Herrer derfra, saa er der saa Skam en Forstyrrelse her i Huset, som her var en Auction. — Saa skriver de saadant liderligt Tøi paa Vægge og Vinduer, og ere saa gemene med Pigerne. Det skal nu være saa stort med dem, skal det, og saa er det saa Skam en Ynk at høre bag efter, hvilke store Herrer det var.“

Et andet bevis paa, hvor almindeligt kendt og søgt Roskilde Kro i hine tider var af rejsende til og fra hovedstaden, er titlen paa et lille skrift, der udkom 1791 og hed: „En vigtig og Patriotisk Samtale, holdet i Roeskilde Kroe imellem en Kiøbenhavnsk Landmand, nogle Jydske Bønder, og en Herreds-Foged. Udg. af Christen Larsen, Degn til Falberg Kirke“. Piecen omhandler den jyske proprietær-fejde, men giver iøvrigt intet bidrag til kroens karakteristik eller historie.

I 1696—97 offentliggjorde kgl. fuldmægtig Joh. Chr. Hede-gaard i tidsskriftet „Iris og Hebe“ sit „Fragment af en Reisebeskrivelse“. ²⁾ I denne vittige rejsedagbog skriver forfatteren efter ankomsten til Roskilde:

„At rejse fire Mil i et Kjørevek er vel meget. Det er derfor en god Indretning, at man i Almindelighed ved hver anden Mil støder paa et Bedested. Jeg gik da ind i Kroen [Roskilde Kro], og forefandt her et temmeligt stort frokosterende Selskab.

Jeg havde gjerne slaaet mig til det; men af Frygt for at blive anseet, enten for nysgjerrig eller paatrængende, gik jeg

¹⁾ „Gulddaasen“ udkom første Gang 1793.

²⁾ Paany udg. af Jul. Clausen under titel „Reise fra Kiøbenhavn til Weile Anno 1796“.

ind i et afsides Værelse. Jeg tog min King Lear i Haanden, og da jeg var kommen til det Sted, hvor Cordelia siger:

Good my Lord,
 You have begot me, bred me, lov'd me.
 I return those duties back as are right fit.
 Obey you, love you, and most honor you.

See! da holdt der en Karet for Døren; og inden jeg vidste af det, stod der i Stuen hos mig et Fruentimmer. En ubeskrivelig Ynde og Godlidenhed fremviste sig i hvert Træk. Man kunde sige med Digteren:

„See her hvad Ild, hvad Aand i hver en Mine!“ —

Ja, her havde Naturen skrevet en tydelig Haand.

— Det er underligt nok, man kan see hundrede og atter hundrede Mennesker, uden at vide, hvad man skal gjøre af dem, og denne Pige, (det saae man ved første Øjekast) var upaatvivleligen den ovennævnte Cordelia.

Skjønhed, forenet med Ynde, er uimodstaaelig, og Gud hjælpe det Menneske, som ikke føler mere ved Siden af en Latona end ved Siden af en Xantippe.

Ikke at tale til hende var mig en Umuelighed.

Jeg. De skal formodentligen gjøre en lang Rejse, siden De er saa forsynet med Kufferter?

Hun. Til Tydskland, for at besøge en Slægtning; og De?

Jeg. Til Jylland, for at samles nogle faa Dage med en Ven.

Hun. Saa have vi det tilfældes, at vi begge rejse i behageligt Ærende. Men jeg frygter, vi (hun rejste i Selskab med en Tante og Broder) forstyrre Dem i Deres Læsning.

Jeg. Ingenlunde! jeg kunde aldrig afbrydes paa en mere behagelig Maade. Det er desuden min Livdigter Shakespear; jeg har studeret ham saa ofte, at jeg næsten veed ham udenad; og paa Bedesteder — — —

Hun. Shakespear! Det er netop ogsaa min Mand; jeg skylder ham mangan glad Time. Det er en Lektüre, som aldrig giver Væmmelse; det er sund Kraftsuppe. — Gaaer De over Beltet i Morgen?

Dette Spørgsmaal, i dette Øjeblik, var mig overmaade kjerkomment. Det maatte jo absolut sige saa meget: Det var mig ikke imod, om jeg fik Dig til Selskab paa Vandet. —“

I Roskilde træffer forfatteren damen i „Prindsen“ og slaar siden følgeskab med hende over bæltet.

Denne lille episode, skønt ubetydelig i sig selv, har jeg anført for at give lidt af den rejseromantik, der hvilede over landevejskroerne i hine dage.

Efter Niels Hald fulgte som kromand *Mads Hermansen*, der døde c. 1807. Han, der fik bevilling $\frac{1}{7}$ 1797, havde oprindeligt været staldkarl i kroen, men siden tjent saa meget ved brændevinsbrænderiet, at han ved sin død efterlod sig en betydelig formue.¹⁾

Om et besøg i kroen paa en julerejse 1801 fortæller en 15aars dreng, Johan Christoffer Wilbrecht, der kl. 12½ var kørt fra København i en bondeslæde: „Klokken 2½ var vi i Roskilde Kro, hvor vi forfrosne varmede os paa 2 Spølkommer Thevand og spiste Smør og Brød. Da vi havde betalt en Mark for dette, forlode vi Kroen Kl. 3 og kørte videre.“²⁾

^{30/6} 1808 fik *Christian Koefoed* kroholdsbevilling med ret til brændevinsbrænderi mod at svare de lovbestemte afgifter (c. 444 rdl.) til den kgl. kasse; derimod forhøjedes afgiften af kroholdet fra 24 til 50 rdl. aarligt.

I Koefoeds tid blev kroen forpagtet af den norskfødte Peter Christian Clausen, forhen overtoldbetjent i Vordingborg. Hans datter, pastorinde Pauline Petersen (f. 1803), skriver i sine „Erindringer“:³⁾

„Jeg var omtrent 7 Aar, da min Fader paa en Rejse til Kjøbenhavn fik den uheldige Ide at forpagte Gæstgiveriet i Roskilde Kro, der var bleven omtalt for ham som en let flydende Rigdomskilde, og vel især tiltalte ham for den Afvexling, det maatte yde i Hverdagslivet. Han var ked af det rolige Liv i den lille Købstad og opgav nu sit Embede, solgte sin Gaard og drog til det nye Hjem . . . .

. . . . .

Da vi traadte ind i vort nye Hjem, blev jeg stum af Forbavselse. En saadan Pragtbygning havde jeg ikke tænkt mig. Præstens Værelser i Vordingborg var intet i Sammenligning

1) Se Hist. Aarb. f. Kbh. Amt. 1919, s. 29.

2) Aarbogen for 1918, s. 33.

3) Memoirer og Breve. XXXI.

med disse store prægtige Stuer. Dagligstuen var paa Midten delt ved en omtrent en Alen bred Mur paa hver Side af Stuen, der endte i to tykke Søjler og gav Værelset et Theater-Udseende. Væggen var malet som et sort Gitterværk, bag hvilket dejlige brogede Fugle flagrede om, og Søjlerne var malede som Marmor. Paa de andre Vægge saa man store Landskaber, hvor Løver og Kameler vandrede under brede Palmekroner og Kilder snoede sig gennem Sydens Blomsterflor. Paa den anden Væg saa man et Jagtparti, hvor Riddere med Høg og Hund foer frem i Skoven med deres Svende. At alt dette ikke var malet med en Ruysdals Pensel, er overflødigt at sige. Vort Sovekammer var ligeledes dekoreret med landlige Scener, men endte i en Nische, dannet af to Garderobes, og den var bemalet med høje Træer, hvis Baggrund forestillede en Stengrotte. I denne Grotte stod min lille Seng.“

Efter $1\frac{1}{2}$ aars forløb forpagtede Clausen Kallehave færgegaard.

Al denne kunstneriske herlighed, som pastorinden her beskriver, fik ikke længe lov til at bestaa. En anonym rejsende, der i 1817 beskriver en „Fire Dages Reise i Sjælland“, udtaler sig saaledes derom: „I Roeskilde Kro fandt jeg ikke mere saadanne Inskriptioner paa Vinduesruderne, som Tapper i „Gulddaasen“ med Føje klagede over; men derimod vare de gibside Vægge, som endnu for 6 Aar siden vare ganske nye og bemalede med Landskaber, heel oversmurte med Navne, Tankesprog og andre Anmærkninger. De lignede mere Blade i en Stambog end Vægge i en Gjestgivergaard.“¹⁾

Efter Koefoed ejedes Roskilde Kro af *Carl Ferdinand Muntze*, købmand i Nykøbing p. Sj., der $\frac{19}{12}$ 1812 solgte den til *Hans Christian Prætorius*. Denne mageskiftede $\frac{30}{9}$ 1815 kroen med proprietær, løjtnant *Jørgen Hansens* gaard nr. 66 i Strandkvarter i København. Hansen havde saa kroen til $\frac{16}{10}$ 1826, da han solgte den til landvæsenskommissær og landsoverretsprokurator *Phillip Julius Knudsen* († $\frac{13}{10}$ 1850), som i 1830 købte det ved kroen opførte kalkværk af overauditør Niels Frederik Lassen.

¹⁾ Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn. 28. bd., sp. 980—81.

En anden københavner, der i 1820'erne jævnlig rejste fra København til Roskilde, fortæller om, hvorledes man undervejs passerede Røde-Vejrmølle kro — „men dér bededes i Reglen kun af Bønder“ — og snart derefter kom til Roskilde Kro, „og her drejedes ind i Rejsestalden, hvori der som oftest holdt flere Vogne med Rejsende. Staldkarlen satte en Krybbe for Hestene og en Stige til Vognen, for ellers kunde man ikke komme ned ad denne, men man blev siddende, og det skaarne Smørrebrød blev taget frem. Med hvilken Appetit spiste man det ikke og fik en Taar Vin af den lille Sølvtumling. Da dette var besørget og Hestene affodrede, gik det videre.“¹⁾

Knudsen overdrog kroen (vistnok som lejer) til *Peder Hansen*, der var gift med Gundil Maria Nørager. I 1834 var landbruget forpagtet af Jean Jacques Boldeyer Stounder, efter navnet at dømme en udlænding. Desuden var der en husholderske, 5 betjente ved brænderiet og adskillige tjenestefolk, ialt i kroen 28 mennesker. Peder Hansen havde kroen til 1836. Han flyttede senere til Ballerup, hvor han boede i en aarrække. Den ¹¹/₄ 1850 blev han funden død paa Risby mark, 60 aar gammel.

Af Herstedvester kirkebog for 1830'erne ses det, at nu og da et ladegaardslem eller en tigger er død i Roskilde Kro. Et aar blev der endog fundet et dødt barn i en halmstak.

Omkring 1819 forpagtedes kroen af agent *Anders Anton Brøndum*, f. i Brøndum i Thy 1791. Han kom som fattig rekrut til København, hvor han fik tjeneste hos en brændevinsbrænder. Senere fik han et bryggeri og giftede sig med Karen Marie Rasmussen, datter af en forhenværende brændevinsbrænder, hvorpaa han købte brænderiet „Paradiis“ i St. Kongensgade. Han købte nu Store Kro i Lyngby og forpagtede kort efter Roskilde Kro, som han ¹⁶/₉ 1834 købte af Knudsen²⁾ og bragte i blomstrende stand („Roskilde Kros brændevin“ var i de tider meget skattet). Yderligere forpagtede han samtidig hermed Bagsværd kro, som han drev i 10

1) W. Kornerup: En Københavners Meddelelser om sit Hjem og sin By 1820—50. (Memoirer og Breve. XLII.)

2) Bevilling ²/₃ 1836.

aar.¹⁾ Han var broder til den bekendte brændevinsbrænder Christen Anton Brøndum („Brøndums Akvavit“). I Brøndums tid blev der ogsaa drevet bryggeri og maltgøreri i Roskilde Kro. I disse og brænderiet „forædledes“ (!) aarligt c. 2000—2500 tønder sæd. Kroen havde i 1836 et tilliggende af 53 td. l., ansat til 7 td. 7 skp. 3 fdk. og 2 alb. hartk.; men under kroen dreves tillige 8 td. l. af Herstedvester bys areal. Brøndum synes at have været en meget formuende mand. Han ejede tillige et kalkbrænderi ved Taastrup Valby med tilliggende jorder, 22 td. l., og drev under sine jorder 5 td. l. af HøjeTaastrup præstegaardsjorder, hvilke han havde i arvefæste. I alt dreves under kroen 87 td. l. Besætningen var 10 heste, 20—24 køer og 10 svin. De kgl. skatter af jorderne, brænderiet og gæstgiveriet udgjorde 1836 1400 rdl. aarligt. Brøndum († ¹⁷/₇, 1861) drev selv brænderiet, bryggeriet og maltgøreriet; gæstgiveriet, jorderne og kalkbrænderiet var derimod bortforpagtede. I den sydøstlige udkant af markerne laa et bomhus ved Roskilde landevej.²⁾ Trods sin velstand ansøgte Brøndum dog i 1842 om nedsættelse af kroholdsafgiften, men den bevilligedes ikke.

En maalestok for brænderiets udvikling i Roskilde Kro var brændevinskedelens størrelse. Denne indeholdt i 1804 290 potter og blev af alle landbrænderier kun overgaaet af den i Lyngby Store Kro og i Rungsted kro. 1811 var kedelen paa 723½ potter (kun overgaaet af Esrom kros), og 1838 paa 1362 potter, da den største paa landet.³⁾

I 1838 og 40 dreves gæstgiveriet af *Mads Jensen Kringelbach*, der døde som detailhandler 1875. Hans hustru hed Caroline Amalie Østerberg. Den yngste af deres to sønner var den bekendte arkivembedsmand Georg Nicolai Kringelbach, der blev født i Roskilde Kro 1839. Der var paa den tid i kroen en særlig maltgører og et lignende antal tjenestefolk som i Hansens tid (en af tjenestepigerne havde det sjældne navn Mariane Bakalia).

1) Se iøvrigt „Optegnelser af Agent Anders Anton Brøndums Liv“. Kbh. 1860.

2) Sterm: Kbh. Amt. II, 72.

3) V. Scheel: Brændevinsbrændingens Historie i Danmark.

I 1840 blev kroen bortforpagtet til *Conrad Krogh Friis*, f. i Tranebjerg paa Samsø $1/7$ 1802 og gift med Severine Mathilde Nielsine Werner, f. i København $11/11$ 1801. De holdt privatlærerinde til deres datter. Friis fik bevilling som gæstgiver $18/10$ 1845 og døde $4/4$ 1872, hustruen $20/7$ 1875. De ligger begge begravede paa Herstedvester kirkegaard. Ogsaa i Friis's tid holdtes et stort antal tjenestefolk og „brændevinskarle“. En N. Jensen, der i 1850 kaldes „gæstgiver“, synes at have været forpagter. Sønnen, Carl Anthon Arboe Friis, kaldtes i 1870 forvalter, en Rasmus Larsen gæstgiver og cand. pharm. Søren Sigvardt Færch brænderifuldmægtig. $12/5$ 1871 bortlejede Friis gæstgiveriet til Jens Larsen, kroholder og gæstgiver i Taastrup. I 1858 producerede brænderiet, der dreves uden damp, aarlig c. 143,000 potter kornbrændevin.

Efter Friis ejedes kroen af *Rasmus Severin Friderichsen*, borgmester og byfoged i Vordingborg, der var gift med Sofie Charlotte Friis. Færch var dengang brænderibestyrer og Rasmus Larsen lejer af gæstgiveriet, som var ham overdraget af Friis's enke i 1874. 1884 solgte Friderichsen Nykro i Taastrup og Roskilde Kro med brænderi og avlsbrug for 200,000 kr. til proprietær, løjtnant *Conrad Mathias Lunding*. Denne solgte 1885 begge kroer for samme sum til proprietær *Ivar Levy*, der solgte sin ejendom Ulfstorp ved Jönköping til Lunding. Levys dødsbo solgte den saa 1894 til *Hans Hansen Bang*, f. i Holevad paa Fyn $3/3$ 1855, der havde haft den i forpagtning siden $1/5$ 1888 og faaet bevilling ad mandatum $20/10$ 1890. Bang døde $17/0$ 1920, hvorefter kroen nu ejes af hans enke *Ane Emilie*, f. *Petersen* og bestyres af sønnen R. Bang.

Under verdenskrigen havde en rigmand fra Taastrup planer om at købe Roskilde Kro for her at anlægge en stor emaillefabrik. Købesummen for kroen med tilhørende landbrug paa 60 td. l. mentes at skulle blive c. 150,000 kr. Det antoges, at bygningerne til det ved begyndelsen af det ny aarhundrede nedlagte brænderi med nogen omforandring skulde kunne bruges til den paatænkte fabriksvirksomhed.

Til held for stedets idyl strandede dette projekt, saa at det gamle stilfulde traktørsted endnu henligger som et minde om de romantiske landevejsrejsers gyldne tid.

Indenfor den østre indgang til kroen hænger en gammel pengebøsse og nedenfor denne en grønmalet trætavle, hvorpaa med gotiske bogstaver er malet dette vers:

Guds Fred med den, som villig letter
 Den kummerfulde Broders Nød
 Som slukker Tørst og Hunger mætter
 O var det end, med sparsom Brød
 Thi Gud ser ei paa Riges Haand
 Men paa den fromme Givers Aand.

Traditionen vil, at verset skal være digtet af H. C. Andersen. Paa tavlen findes opklæbet et udklip af en avis, efter trykket at dømme sandsynligvis en gammel aargang af „Berlingske Tidende“. Begyndelsen er paa grund af slid ulæselig, men slutningen lyder: „Som Støtte for at det skulde være den berømte Digter, der har forfattet de citerede Linjer, angives, at H. C. Andersen i „Mit Livs Æventyr“ selv fortæller, at han paa sin første Rejse til Kjøbenhavn, da han drog ud for at blive berømt, overnattede i Kroen. Han skulde da som Tak for udvist Gæstfrihed have digtet Verset.“

Forfatteren af denne skildring har dog ikke i „Mit Livs Æventyr“ kunnet finde nogen hentydning til H. C. Andersens besøg i Roskilde Kro. Og desuden er der heller intet i verset, der minder om Andersens poesi; langt snarere leder det tanken hen paa slutningen af det 18de aarhundrede.

Roskilde Kros historie kunde vistnok uddybes meget mere, men dette vilde kræve en betydelig plads. Allerede denne skildring er efterhaanden svulmet godt op. Jeg skylder at sige hr. gaardejer N. L. Nielsen i Vridsløsemagle min bedste tak for mange værdifulde oplysninger.

Efter at denne artikel er sat, har hr. direktør A. Fang elskværdigt henledt min opmærksomhed paa et par interessante smaatræk fra gæstgiver Kringelbachs tid i „Roskilde Tidende“ 1/11 1912, hvilket herved meddeles videre til eventuelt interesserede.

Helligkilder i Københavns Amt.

Ved *August F. Schmidt.*

Ved en *hellig Kilde* forstaas en Kilde, som besøgtes til bestemte Tider af syge og sunde Mennesker, fordi man havde den Tro, at Kilden var i Besiddelse af helbredende Egenskaber og gemte underfulde Kræfter i sig. Af saadanne Kilder haves for Danmarks Vedkommende Oplysninger om over 500, et efter Landets Størrelse stort Tal. Desuden kendes omkring 100 Kilder, der ikke med Bestemthed kan kaldes hellige, da Overleveringerne om dem ikke indeholder sikre Oplysninger herom, men der knytter sig et eller andet Sagnetruk, en Skik el. lign. til dem, som gør, at de fortjener at nævnes i Forbindelse med de rigtig ansete hellige Kilder. Til disse tvivlsomme Helligkilder hører f. Eks. den berømte *Kirsten Piils Kilde* i Dyrehaven.

Helt fra Oldtiden til omkring Aar 1900 har man i Danmark dyrket de hellige Kilder. Arkæologiske Fund vidner herom. Saaledes er der i *Roskilde* ved Grundudgravning til „Trægaarden“ fundet i et gammelt Kildeløb ca. 3 Alen under Jorden et fuldstændigt Sværd af Bronze og to Sværdklinger af samme Metal, alt hidrørende fra Bronzealderen.¹⁾ Andre Vidnesbyrd om Kildedyrkelsens Ælde er Helligkildernes Forbindelse med hedenske Gudenavne. *Balder* havde sin Kilde i *Baldersbrønde*, Kilden i *Svogerslev* var formodentlig viet til Guden *Thor*, ligesom *Odinskilde* i *Særløse* sikkert har været den hedenske Offerkilde viet til *Odin*. En Del Kilder (10—15) fandtes paa *Kirkegaarde*, ca. 70 i Nærheden af *Kirker*, hvilket maaske i en Del Tilfælde har sin Forklaring i, at vi her har med hedenske Helligdomme at gøre; thi Kirkerne er hyppigt byggede, hvor det hedenske Hov fandtes. Paa kirke-

lig indviet Jord maatte Kilden jo ogsaa blive hellig. En Del Kilder havde nær Forbindelse med Oldtidsveje og Thingsteder.

Fra den katolske Middelalder har vi Oplysninger i Mængde om Kildedyrkelsen, der havde sin bedste Støtte blandt de katolske Præster. Ved mange Valfartskilder byggedes *Kapeller*, hvor Kildegæsterne kunde ofre „milde Gaver“ i en *Kildeblok* og bede deres Takkebønner til Kildens *Helgen* eller Jomfru Marie („Guds fromme Moder“). En stor Mængde af vore hellige Kilder var viede til en eller anden Helgen; for Københavns Amts Vedkommende saaledes *St. Hans*, *St. Ole (Olav)*, *St. Ib (Jakob)*, *St. Gjertrud*, *St. Søren*, *St. Laus (Laurentius)*; Navne som *Kristi Blods Kilde*, *Sortebrødrekilde* og *Helligkorskilde* vidner ogsaa om den katolske Kirkes nære Tilknytning til Kildedyrkelsen. Reformationen (1536) var ikke gunstig for de hellige Kilder. De skulde udryddes som saa megen anden „papistisk Overtro“, og Reformationens Hovedmænd: Hans Tavsens, Chr. Pedersen, Peder Palladius o. fl. advarede baade i Tale og Skrift mod at besøge de papistiske Helligkilder; men det hjalp kun lidet. Folket blev trolig ved med at besøge de udvalgte Væld, som nu engang var anerkendte som undergørende. Det var ikke alene den jævne Befolkning, der besøgte Kilderne. Folk af højere Stænder brugte ogsaa af deres Vand, og selv Konger som Kristian IV, Frederik III og Kristian V besøgte de hellige Kilder (*Tisvilde*, *Kippinge*) og brugte af Helligvandet.

Hellig Korskilde ved *Roskilde* opnaaede ogsaa en Overgang at blive „Kongekilde“, idet Frederik IV i Aaret 1729 under en Sygdom lod hente Vand fra denne Kilde til sit personlige Forbrug. Hellig Kors Kildes Vand vandt nu stor Yndest ved Hove, og for Fremtiden blev der stadig et Par Gange om Ugen sendt en Vogn med Tønder til Roskilde for at hente Vand fra denne Kilde til den kongelige Hofholdning. Denne Vandtransport fortsættes under de følgende Konger, og Kristian VII lod endog et Skur opsætte ved Kilden, et saakaldt „Tapphus“, og opførte ca. 1740 et Hus, „Kildehuset“ kaldet, i Nærheden af Vældet til Bolig for en Mand, der skulde føre Opsigt med Kilden og være de kongelige Lakajer behjælpe-

lige ved Afhentningen af Vandet. Først ved Kristian VII's Regeringstiltrædelse 1766 ophørte de kongelige Vandtransporter, men endnu 1847 sorterede Kilden under Overhofmarskallatet, og i Trediverne boede der vedblivende i Kildehuset en Opsynsmand, der af Hofetaten oppebar 72 Rigsdaler i aarlig Løn, medens Borgmesteren i Roskilde var pligtig til at føre Overopsynet med den kongelige Lægekilde. Senere hen ved vi, at Kristian VIII ogsaa en kort Tid kunde nyde godt af Vandet; thi han abonnerede paa dette Kildevand, idet en smart Mand, C. Olsen, paa privat Initiativ tilbød at indføre af Vandet daglig til København, hvis der tegnede sig Abonninger nok paa en Liste, som laa fremme hos Portneren i Hotel d'Angleterre. Det kuriøse Avertissement om Hellig Kors Kildes Vand findes trykt i Berlingske Tidende 8. December 1847. Foruden Olsens Avertissement findes ogsaa en Plakat i Nationalmuseet, der reklamerer med Vand fra Hellig Kors Kilde i Roskilde til Udskænkning paa Toppen af Rundetaarn! Kilden nød ikke alene kongelig Bevaagenhed og Københavnernes særlige Gunst, men Roskilde og Omegns Beboere besøgte endnu i Frederik VI's Tid Kilden St. Hansaften, „og der hersker da lutter Lystighed og Glæde. I Opsynshuset fildes op og danses, og der drikkes vist mere Øl og Brændevin end Kildevand“, fortæller Behrmann i sin Roskildes Beskrivelse (1832, 312). Kilden blev smukt restaureret i Sommeren 1906 og forsynet med et Kildemonument, tegnet af J. Kornerup. Kildehuset er for faa Aar siden blevet nedrevet.²⁾

Af dette Eksempel ser vi, hvorledes en gammel Helligkilde har bevaret sit Ry til den nyeste Tid. Nu havde den særlige Omstændighed, at Kongen brugte af Kildens Vand, vel nok gjort sit til, at Hellig Kors Kilde nød sin store Anseelse ned i Tiderne; men om grumme mange andre danske Helligkilder vides det ogsaa, at Folket stadigvæk besøgte Kilderne; Forbud herimod fra oven hjalp intet. Først da den bedre Hygiejne, den hyppigere Brug af Læger og den højnede Oplysning fik Bugt med meget af det gamle, holdt Helligkildebefølgene op. Endnu i 1890'erne besøgtes enkelte rundt i Landets Egne, og saa sent som i 1905 eller 1906 skal en syg have overnattet paa Helenes Grav ved Tisvilde. St. Hansaftensdag

1924 kom enkelte og hentede Vand fra den nyoprensede Hellig Kors Kilde i Skjørping i Himmerland i den Hensigt at bruge det mod Sygdomme — efter alt at dømme den sidste Rest af en Tro, der rækker tilbage til Oldtiden. Endelig kan ogsaa nævnes, at Dyrehavsbakkefestlighederne ved Kirsten Piils Kilde endnu er en levende Rest af de gamle Kildevalfarter, der oprindelig gik til *Vartov Kilde* paa Strandvejen, men som i Midten af 18. Aarhundrede paa Grund af Forbud flyttede til den i 1731 af Brinckman og Greve istandsatte Kirsten Piils Kilde. Kildefestlighederne i Dyrehaven er særlig kendte, fordi de er forevigede i *Oehlenschlägers* Digterværk: *St. Hans Aften Spil* og i *J. L. Heibergs* Vaudeville: *Recensenten og Dyret*. Forøvrigt er Dyrehaven omtalt i mange danske Digterværker.³⁾

De danske Helligkilder besøgte paa bestemte Dage, men dog tiest St. Hansaften ($\frac{23}{8}$). En Del Kilder besøgte paa den Helgens Dag (Aften), hvis Navn de havde og altsaa var viiede til. Til Kildebesøget blev Kilden undertiden pyntet med Blomster, Løv og lignende. De to almindeligste Sygdomme, Kilderne besøgte for, var Øjensygdomme og engelsk Syge. Det var derfor mest Smaabørn og gamle Folk, som besøgte dem. Ofte var det jo ogsaa af øjeblikkelig Virkning, naar et betændt Øje eller et gigtsvagt Lem blev vasket og gnedet med friskt, koldt Kildevand. Foruden de syge kom der ogsaa sunde Mennesker til Kilderne paa Besøgsaftenerne, og hvor Folk samles i Mængde, opstaar der hyppigt et *Marked*. Kildemarkederne har sikkert betydet meget for de enkelte Egenes Kulturliv, og i den gamle Folketro betød Helligkilderne mere end Troen paa de fleste andre Naturfænomener. Og dette er jo let forstaaeligt, naar vi ved, at Kilderne ansaas for at være helsebringende. Det var med Haab om Helbredelse, Mennesker drog de ofte lange Veje for at lade sig vaske og gnide i det Vand, der for dem var helligt og besad underbare Kræfter. I Københavns Amt var der da ogsaa en Del hellige Kilder. Flere af dem har vi kun ganske faa Oplysninger om, hvorimod der om de tre Kilder ved København: *Vartov*, *Vangede* og *Kirsten Piils Kilder*, findes mange Oplysninger. Da der i Forvejen allerede findes en hel lille Literatur om disse

Kilder, skal de ikke omtales her; der skal blot henvises til de Arbejder, hvor man faar bedst Oplysning om dem, nemlig i *Eiler Nystrøms: Offentlige Forlystelser* og *Gentofte Sogn*; se ogsaa nærværende Aarvog 1918, 74 ff. De mange Kilder ved Roskilde vil ej heller blive omtalte her, fordi de er udførligt behandlede i ældre Skrifter om Roskilde, hvorfor jeg ikke kan fremkomme med nye Oplysninger om dem. En stedkendt Historiker maa her tage fat.

Kilderne ved Roskilde er omtalte i *Provst Meyers Beskrivelse af Roskilde*, udgivet 1793 af *H. L. S. Winding*, 39 ff. *J. C. Lange: De naturlige Vand* 1756, 42 f. *H. Behrmann: Grundrids af Roskilde* 1832, 310 ff. *Trap* (4. Udg.) II, 208, 218, og i flere andre Bøger. *Baldersbrønde* i *Taastrup Sogn* vil ej heller blive omtalt her, da *Hans Ellekilde* har behandlet denne Kilde og Sagnene, som knyttes til den, i nærværende Aarvog 1924, 4 f. Kilderne, som i det følgende bliver omtalte, nævnes i samme Rækkefølge som Sognene i *Traps Danmark*.

Torstens Kilde (*Sokkelund Herred, Brønshøj Sogn*) var en Sundhedskilde paa Brønshøj Mark, der gjorde god Tjeneste i Pestens Tid 1711.⁴⁾

En *Kilde* (*Køge*) fandtes tæt ved Gl. Køgegård. 1743 meddeles, at det var en lille Kilde, hvor Folk fra Køge hentede Vand til Thelavning.⁵⁾

En *Kilde* (*Smørum Herred, Torslunde Sogn*) ved Torslundmagle nævnes 1743. Dens Vand var lige saa godt som „det bekiende Roskilde Kildevand“.⁶⁾ Hofman⁷⁾ henlægger Kilden under Vallensbæk Sogn, Syd for Vallensbæk, hvilket maa være fejlagtigt, hvis Beretningen fra 1743, der henlægger Kilden til Torslunde, er rigtig. Det „Roskilde Kildevand“ maa være Hellig Kors Kildes Vand.

St. Ibs Kilde (*Smørum Herred, Maaløv Sogn*) fandtes midt i Maaløv By og nævnes i Midten af 18. Aarhundrede som Lægedomskilde.⁸⁾ Hos Resen⁹⁾ o. 1670 meddeles, at man i den varme Sommer ikke let kunde vente at faa Regn, naar denne Kilde, der var helliget St. Jacob (Jacob 3: Ib), ikke omhyggeligt var rensat.

Kristi Blods Kilde (*Sømme Herred, St. Jørgensbjerg Sogn*) fandtes, hvor nu St. Hans Hospitals Vaskeri ligger. 1402 for-

tælles, at der flød Blod af et Krucifix i Bistrup Kirke, hvorfor Kirken blev hellig. Kilden ved Kirken blev af samme Grund ogsaa anset som hellig og besøgt af mange Pilgrimme. Saaledes gav d. 22/8 1505 Eskild Giøe i sit Testamente 10 Mark til det „hellige Blod“ i Bistrup. 1556 foregik der endnu „Afguderi“ ved Bistrup Kirke. 1564 var der Tiløb dertil af „galne og syge Mennesker“ endog fra Skaane. Ved kgl. Ordre af 31/1 1574 (Kancelliets Brevbøger) blev det befaleet, at Bistrup (og St. Ibs) Kirke skulde nedrives og bruges til Istandsættelsen af Kirken paa „Spidalsbjærget“ (spidal — spedalsk). Om Befalingen straks er blevet udført, vides ikke (St. Ibs Kirke blev i al Fald ikke nedbrudt), men rimeligvis er Bistrup dengang ophævet som eget Sogn og lagt til St. Jørgensbjerg.¹⁰⁾ Kilden ved Bistrup kunde helbrede „galne Folk“, men der er dog næppe i senere Tider blevet taget Hensyn til denne Omstændighed, da man valgte Stedet til Anlæg af et Sindssygehospital.¹¹⁾ Peder Palladius ivrer stærkt imod de afguderiske Pilgrimsfarer „til det døde blod i Bistrup ved Roskild, til døde Søffren i Holmstrup, til det døde Blod i Kipping i Falster“ osv.¹²⁾ Det er givet, at „det hellige Blod“ har trukket flere Folk til Bistrup end Kilden.

Kongskilde (Sømme Herred, Herslev Sogn) paa Bøgenæs skal have sit Navn, fordi Kongen paa Svenskekrigens Tid skal have vandet sin Hest der.¹³⁾

En Kilde (Sømme Herred, Kornerup Sogn) „bagved Søren Peersens Mark i Kornerup“, hvor „Patronen“ (∴ Anføreren for Heksene) boede. Han hed Skønner og var „sorth och slemmer“. Heksene gik avet om Kilden tre Gange og læste ved den, naar de vilde forgøre et Menneske. Dette skete saaledes i Aaret 1549, da der fra dette Aar kendes en Trolddomssag, hvori ovennævnte Kilde nævnes.¹⁴⁾

Torkilde eller *Torskilden* (Sømme Herred, Svogerslev Sogn) findes Vest for Svogerslev. Kilden, der er omgivet af en Stenkreds, besøgtes d. 23/8 1913, da der ogsaa brændtes Blus ved den. Børnene købte Bolscher hos Høkeren og gik ud til Kilden, hvor de i medtagne Flasker lavede Sukkervand af Kildenvandet. Man ofrede Knapper og Skillinger i Kilden.¹⁵⁾

Brandkilde (samme Sogn) Nord for Svogerslev bærer

næppe sit Navn fra gammel Tid. Det kom først frem, da Søgeneraadet vedtog at holde Kilden i Orden som Brandkilde og holde god Vej til den. Ældre Navn kendes ikke. Vandet ansaas for godt mod Sygdomme. Endnu 1913 hentede Børn d. $\frac{23}{6}$ Drikkevand der. Der har staaet en tyk Egepæl i Kilden. Det vides tilfældigt af en Brandstiftelsessag, at Pælen stod der allerede i Aaret 1769. Den er først fjernet fornylig. Pælen blev tidligere brugt til at banke Tøj paa, naar man vaskede i Brandkilden.¹⁶⁾

Hellig Kors Kilde (Sømme Herred, Jyllinge Sogn) fandtes Nord for Jyllinge Havn ved Issefjorden. 1913 meddeles i en Optegnelse i Dansk Folkemindesamling, at man hentede Vand til Ærte kogning i denne Kilde, der besøgtes af syge, som overnattede ved den og drak af Vandet. Nogle store Sten i Kred, Resterne af en ødelagt Stensætning, ligger om Kilden.

St. Søren's Kilde fandtes i Jyllinge.

Hestholmskilden fandtes paa en lille Holm i Issefjorden¹⁷⁾

Odinskilde [O'nskile] (Voldborg Herred, Særløse Sogn) har „sit Udspring i det saakaldte Hastrup Overdrev“. Ved Rensning af Kilden (vistnok o. 1912) fandtes Mønter i den fra Frederik V's Tid. Tæt ved den findes en Levning af en stenlagt Vej $\frac{1}{3}$ Meter under Grønsværet. Helt henne ved Kilden er et lille Jordstrøg, muligvis kunstigt opkastet, hvori der fandtes Mængder af smaa utilhugne Kampesten. I samme Jordstrøg er fundet mange Dyreknogler. Sagnet fortæller, at Bakken, hvorpaa Særløse Kirke er bygget, er et gammelt hedsensk Offersted.¹⁸⁾

Tors Kilde (Voldborg Herred, Saaby Sogn) findes i den østlige Udkant af Torkildstrup By.¹⁹⁾

Stridskilden (Voldborg Herred, Gevninge Sogn) fandtes mellem Fjellebro og Stridsengene paa Aabjerggaardens Mark. Kilden ansaas i sin Tid for hellig. Folk samledes ved den St. Hans Aften. Man ofrede i den, især for Tandpine. Ved Kildens Udgravning o. 1846 fandtes en Del Smaa mønter i den. Man bildte Børnene ind, at de kom fra Stridskilden.²⁰⁾

St. Lauseskilde (Voldborg Herred, Gershøj Sogn) fandtes Øst for Kirken ved Stranden. Ved Kildemarkedet d. $\frac{23}{6}$ var der rejst Telte i Kirkestrædet; Kirken var aaben for Kildefol-

ket. Ved Kilden var opstillet en Blok. Længe efter Markedets Ophør, langt ind i det 19. Aarhundrede, besøgte Kilden af enkelte, som drak og ofrede. I 19. Aarhundrede var Kilden omgivet af et Kildeværk med Toptag. Der var Overgang over Kirkegaarden mellem Kilden og Markedspladsen. Grunden til Markedets Ophør fortælles saaledes: En Bonde kørte i en Rus omkap med Kristian IV fra Kildemarkedet. Kongen blev vred og vilde skyde Bonden, men Bonden steg ned af Vognen, spændte sin Hest fra og gik i dens Sted. Dette formildede Kongens Vrede, men Markedet blev dog derefter nedlagt²¹). I en nyere Beretning fortælles Sagnet saaledes: „Gale Kristoffer“, Kristoffer Larsen, Gaardmand i Kyndby, nægtede at holde til Side for Kongen. Forriderne truede med at skyde ham. „Her kan I skyde, hvis I har Lyst“, sagde „Gale Kristoffer“ og blottede sit Bryst. Da Kongen hørte dette, sagde han: „Manden maa jo være gal.“ Siden blev Kildemarkedet forbudt eller var ulovligt, hvilket ogsaa skal være nævnt i en gammel Almanak.²²)

I Virkeligheden blev Kildemarkedet forbudt ved kgl. Reskript af 14. April 1747, hvori det bestemmes, at „de af Almuen i Sjælland vedtagne og selvgjorte Markeder, dermed aabne Boder og andet Køb og Salg paa Landet, saasom ved Kirkerup, Monstrup, *Gieshøj* og *Mørke-Kilder* samt slige Steder [skal] være aldeles ophævede“. Dette bekendtgjordes hvert Aar i Almanaken.²³)

En Kilde (*Tune Herred, Gildebrønde Sogn*) fandtes indhegnet paa Gaden. Den formenes at have givet Byen Navn.²⁴) *Gildebrønde* [*Kildebrønde*] skreves 1335 *Gældebrun* (∴ „Offerbrønd“). Muligvis er den indhegnede Kilde paa Gaden den oprindelige hedenske Offerbrønd.²⁵)

Hellig Kilde (*Tune Herred, Karlslunde Sogn*), udprang en Søndag under Gudstjenesten i Karlslunde. Folk blev bange for det meget Vand og tilstoppede Kilden med Dyner o. desl. Natten efter sprang den ud i Nabobyen *Greve*.²⁶)

En Kilde (samme Sogn) nævnes 1755 i Kirkebogen. Den fremvældede af en Eng: *Silke-May*, et lille Stykke fra Byen. Da Kilden aldrig frøs til eller udtørredes, brugtes den som Vandingssted i tørre Somre og haarde Vintre. „Undertiden

kan vel og have hændt sig, at een eller anden paa St. Hans Aften har hentet Vand af denne Kilde og drukket deraf".²⁷⁾

Barnekilde (*Tune Herred, Karlstrup Sogn*) findes i Sognet. Oprindelsen til Navnet kendes ikke.²⁸⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Daastrup Sogn*) fandtes lidt udenfor Assenløse By paa Gaardmand Niels Pedersens Mark (saaledes hed Ejeren 1855). St. Hans Aften samledes de unge ved denne Kilde og holdt sig lidt lystige med at danse og synge.²⁹⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Borup Sogn*) fandtes lige ved en Have i Lammestrup. Manden, der ejede Kilden, var blind som Barn, men fik sit Syn igen, da hans Forældre aabnede den tilkastede Kilde, som en gammel Kone sagde var hellig. Ved Kilden var opstillet en Blok og en Tavle fra o. 1800 med Indskrift om Helbredelsen. I 1893, da Oplysningerne om Kilden er optegnede, var den til endnu, og da kunde man huske, at der i tidligere Tid var indkommet en Del Penge i Blokken, hvilke gaves til Sognets Fattigkasse. Kilden var meget vandholdig.

Hellig Kilde (samme Sogn) fandtes lidt fra Ørninge, men er nu tilkastet og Blokken, som stod ved den vistnok til sidst i 1880'erne, er fjernet. 1866 eller 1867 kørte Meddeleren „ad Vejen, der gaar fra Borup til Ørninge, og overraskedes da ved at se en Del Folk samlede inde paa en Mark lidt fra Vejen, og end mere overrasket blev jeg ved paa Forespørgsel at erfare, at det var syge Folk, der søgte Lægedom ved Kilden dér“. Begge Kilderne i Borup Sogn søgtes til omkring 1870.³⁰⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Højelse Sogn*) fandtes paa Skraaningen af en Bakke paa Ølby Mark. Den besøgte af mange Mennesker d. $\frac{23}{6}$ til Midten af 19. Aarhundrede. Størstedelen af de besøgende kom der dog væsentligt for at more sig. I 1840'erne skete det, at flere Familier fra Egnen med gigtsvage Folk slog sig sammen og kørte til *Helene Kilde* i Tisvilde St. Hans Nat. En gammel Kirkeruin tæt ved Kilden betragtedes endnu i 16. Aarhundrede som et helligt Sted, hvor man søgte hen for at bede. Kilden har sikkert været meget søgt den Gang og er maaske Skyld i, at Kirken byggedes.³¹⁾

Hellig Kilde (*Ramsø Herred, Ølseagle Sogn*) fandtes ved Foden af „Dysagerbakken“.³²⁾

Noter.

- 1) Berl. Tid. ¹⁹/₁₂ 1909.
  - 2) Arthur Fangs Artikel om Hellig Kors Kilde i Ill. Tid. 1906—07, 253.
  - 3) Se Vilh. Andersens festlige Afhandling: „Rejsen til Dyrehaven“ i Bogen om Dyrehaven 1920.
  - 4) Indb. t. Thurah I 1775, Bl. 15. Hofmans Fundationes VII, 18. Danske Atlas VI, 6. Museum VI², 14.
  - 5) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1917, 132.
  - 6) Smst. 1918, 77.
  - 7) VII, 36 (Danske Atlas VI, 15).
  - 8) Indb. ¹/₇; 1759 (L. A.) Tom. I, Bl. 26 (Hofman VII, 33).
  - 9) Resen I, 28 (Dänische Bibliothek II, 42; E. T. Kristensen; Danske Sagn III, Nr. 215). Trap⁴ II, 324.
  - 10) Paludan: Magazin for Lidende II, 2, 27. D. Mag. 3 R. III, 221. Danske Atlas VI, 153. Museum VI, 2, 14. Trap⁴ II, 332.
  - 11) Ugeskrift for Læger 1897, 1161.
  - 12) Palladius' Visitatsbog (Sv. Grundtvigs Udg.), 116.
  - 13) D. F. S. 1906/31: 157 (opt. 1913 af Gunnar Knudsen).
  - 14) D. Mag. 3 R., 332 (Thiele: Overtro 1860, 184 f.). Kirkeh. Saml. 3 R. V, 413 f., 419 f.
  - 15) D. F. S. 1906/31: 157 (opt. 1913 af G. Knudsen).
  - 16) D. F. S. 1906/31 (opt. 1913 af G. Knudsen).
  - 17) Om de tre sidstnævnte Kilder se: Hofman X, App. I (Sjæll.), 14 (Danske Atlas VI, 98). Trap⁴ II, 344. D. F. S. 1906/31: 164.
  - 18) Roskilde Dagblad ¹⁹/₈ 1912.
  - 19) Trap⁴ II, 355.
  - 20) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1914, 121. Trap 4 II, 358.
  - 21) Thiele² I, 68.
  - 22) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1914, 136 f. Trap⁴ II, 366.
  - 23) Fogtmanns Reskripter 5 I, 53 f.; jfr. Sorø Aarbog 1918, 16.
  - 24) Hofman VII, 363. Danske Atlas VI, 103.
  - 25) Jfr. Trap⁴ II, 369.
  - 26) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1910, 34. Hofman VII, 362. Danske Atlas VI, 104. Thiele² II, 26 f.
  - 27) Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1910, 34.
  - 28) Smst. 1910, 34.
  - 29) D. F. S. 1906/31. M. Christophersen og H. Ussing: Fra Hedeboegnen 1923, 78.
  - 30) Om sidstnævnte to Kilder se D. F. S. 1906/31: 216 (opt. 1893). Museum VI 2, 34. Trap⁴ II, 387. Hist. Aarb. f. Kbhvns. Amt 1924, 18 f.
  - 31) Fr. Carlsen: Gammelkøgegaard I, 129. N. P. Nielsen: Det gamle Højelse, 64. Trap⁴ II, 366.
  - 32) Trap⁴ II, 392.
-

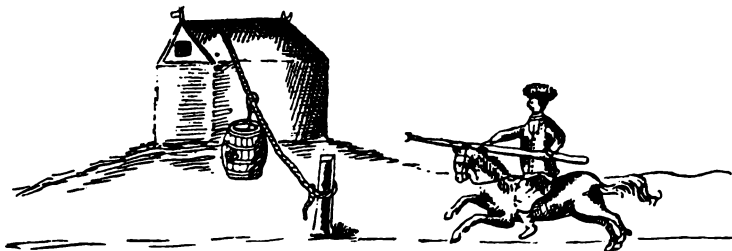
Fastelavn i Hollænderbyen paa Amager.

Af Dirch Jansen.

Af Gaardmændenes aarlig tilbagevendende Fester i Hollænderbyen indtog Fastelavnen en Førsteplads, som vakte berettiget Opmærksomhed i vide Kredse, ikke alene fordi Rytterne var iført deres ejendommelige Nationaldragt, men de forstod ogsaa at tøjle og føre Hesten frem i strakt Karrière.

Saaledes har Tønderidningen vel sin Oprindelse herude paa Amager, hvor dens Vugge sikkert har staaet for vort Lands Vedkommende, idet den er indført hertil med Hollændernes Ankomst til Amager i Aaret 1516.

At den er praktiseret fra det nævnte Aarstal er vel tvivlsomt, men da Hollænderne først blev stedkendt og sad fast med Foden under eget Bord, har de vel nok som en lille isoleret Koloni erindret deres hjemlige Glæder ved at opføre dette Fri-luftsskuespil til Adspredelse fra den daglige Virksomhed. Fra Aaret 1671 findes der i Jacobæus' Rejsebog Optegnelser og en Skitse fra Tønderidningen paa Amager.

Fastelavnsløjer paa Amager.

Rytterne, som var med til at „slaa til Tønden“, samledes i en af Gaardene, hvor Gildet skulde staa; efter at de nu var

Fastelavnsmændag i Hollænderbyen.

samlet, red de i sluttet Trop Byen rundt for at hilse paa dem, der var hjemme; her blev de trakteret med Punch og Æbleskiver, og efter at de havde sunget en Skaalsang for Manden og Konen og udbragt et „Hele Familien længe leve“, spillede Musikanterne op til March for at besøge Naboen, og saa fremdeles; dog lod de altid nogle Gaarde vente, navnlig dem, der laa i Nærheden af, hvor Tønden var ophængt, for at de imellem Slagene kunde faa et lille Glas. Denne Riden paa Besøg foregik kun indenfor Byens egne Grænser indtil 1810, da der efter den Tid var opført en Del Udflyttergaarde efter den store Ildebrand 1809. Disse Gaarde fik saa Besøg de følgende Dage, men det skete paa Køretøjer, hvor Konerne var med, og her vankede ogsaa en Svingom og et lille Traktement; det varede i Reglen til Midnat. Saadanne Visitter gik paa Tur fra det ene Aar til det andet.

Langt tilbage i Tiden, indtil omkring 1850, red Rytterne i Nationaldragt. Ridetøjet var omtrent ens pyntet hos dem alle. Bidslet var oversnoet med forskelligt farvede Baand, røde, hvide og blaa. Hesten bar en Top, som var fastgjort paa Bidslets Nakkerem. Toppen bestod af en Træbøjle, hvorpaa der var fastgjort et stort Stykke Pap af en Tallerkens Størrelse og Form; i Kanten af den var stukket Buksbom; den øvrige Flade var baade paa For- og Bagsiden dækket med paasyede Baand af samme Farver som paa Bidslet samt Glimmerguld, der var kruset og saa meget pynteligt ud.

Hestens Hale var omtrent 10 à 12 Tommer fra Haleroden flettet i 5 lange Fletninger; disse blev paa en kunstfærdig Maade sat op, saa de havde Form som en Krone, bundet op med røde uldne Baand, lidt over 1 Tomme brede, noget, der for disse Kongens Bønder var en enestaaende Pryd i sin simple Ensartethed.

At slaa Katten af Tønden har sikkert været udført, hvis man kan slaa Lid til et gammelt Rim fra 1670, som lyder:

Den Tønde hænger højt i stærke Reb og Liner,
men Katten indeni hun skriger mer end griner.

Da mange af Tilskuerne fandt det anstødeligt at benytte et levende Dyr, traadte senere et udstoppet Katteskind i Stedet. Efter at den sidste Rest af Tønden var faldet, blev Rytteren,

Rytterne aflægger Besøg paa Hollandsminde.

som gav det sidste Slag, erklæret for Tøndekonge. Denne fik nu bundet et smukt blomstret Baand om sin venstre Arm, hvilket blev udført af en af de Koner, som var med i Gildeslaget.

Efter at Rytterne havde aflagt Besøg i de sidste Gaarde, red de hen til Gildesgaarden, hvor Dansen kort efter begyndte med, at der blev danset „de tre første“ af Tøndekongen og ovennævnte Kone.

Deltagerne i Gildet kunde nok faa tilfredsstillet Danselysten, idet der dansedes fra Mandag Aften til den paafølgende Tirsdag Middag, hvorefter man fortsatte næste Mandag Aften til Tirsdag Morgen, og Afslutningen indtraf først Søndagen efter og sluttede i de tidlige Morgentimer.

Ved de to første Sammenkomster blev der spist en Gang hver Nat; Maaltidet bestod af koldt Bord med kogt, røget Skinke og Grønlangkaal og andre gode Sager; om Morgen blev der dækket Kaffebord med Rosinbrød og Julekage.

Iøvrigt stod Puncheboilen og dampede paa Bordet i en Krog af Storstuen, hvor der blev danset, saa Adgangen til at faa slukket Tørsten var let.

Humøret var tit paa Kogepunktet og kulminerede gerne, naar der paa Slutningen blev spillet op til „Tremandsreel“; her havde hver Mand to Koner, og i Rundkreds med Haand i Haand svingede de Stuen rundt i „Kehraus“ for senere at dele sig i Tremandshold; her gjaldt det om Karlens Færdighed i at „reele“, og den i Dansen forekommende „Fletning“ af Mandens Fødder faldt ofte meget besværlig overfor Konerne, som holdt begge Hænder ved Hofterne, hvad der gav Tremandsreel'en en særlig Ynde.

Slutningen paa Gildet var selvfølgelig en Marchvals med Afsyngelse af Nationalsangen og et „Selskabet længe leve“.

Historiske Optegnelser findes fra 1771, da Hans Majestæt Kong Christian VII med sin Dronning Caroline Mathilde overværede Tønderidningen i Hollænderbyen. Gaardmændene var underrettede om Majestæternes Komme og red derfor ud og mødte Herskaberne ved Byens Grænse, hvorfra de fulgte Gæsterne ind i deres kære By. Flagmanden viste Vej, og bag efter ham kom Spillemandene, som red paa hvide Heste, der blev styret af en rapfodet Karl, som førte en i hver Haand;

Tøndekongen bliver snart proklameret.

efter de Kongelige red det øvrige Hold. Ankommen til Festpladsen fik de Kongelige tillige med Brandt og Struensee m. fl. anvist Plads paa Smedebakken, hvor der var udbredt Tæpper og Dækkener.

Ridningen foregik udfor Smedebakken, som laa paa Vejens vestre Side, medens Pitter Jacobsens Gaard laa ved dens østre Side (nuværende Matr. Nr. 16); begge Punkters Beliggenhed er ca. 200 Alen Nord for Præstegaardshaven.

Hollænderbyens Befolkning var selvfølgelig iført den sjældne Nationaldragt, og hvad der gjorde et særlig festligt Indtryk var, at alle unge Piger og Koner var aldeles ens klædt, med hvide, foldede Forklæder med smukt farvede Livbaand og røde uldne, strikkede Tørklæder, som ikke alene dækkede Ryg og Bryst, men ved lange Snipper var bundet bagtil; hertil kom den ejendommelige Hue.

Ridningen tog nu sin Begyndelse — til stor Glæde for de besøgende, og navnlig vakte det Beundring, da en af Rytterne, Jan eller Pitter Tønnesen, viste sin Færdighed overfor Kongen og hans Følge; Rytteren lod sig nemlig, da hans Hest løb under Tønden, glide bagud, og i Løb sprang han igen op paa Hesten bagfra. Denne smukke Præstation vandt Bifald fra alle, og Dronningen udbrød: Det var en Rytter, som ikke spurgte efter Stigbøjlen!

Under Festligheden kom der en stærk Snebyge, som fik de Kongelige til at søge Ly i den saakaldte Natstald, der var en Boks, hvor ustyrlige Heste maatte ind, naar de skulde beslaas; den gav ofte Ly for Natvægteren, naar han blev overrasket af et Uvejr.

Da det hele var forbi, samledes de Kongelige med Gaardmændene og deres Koner i Præstegaarden, og her blev i den største Stue opført forskellige Nationaldanne, f. Eks. Runddans, Menuet, Æggedans m. fl.

Stuen, hvor dette foregik, hedder bestandig fra den Tid „Kongestuen“; til Minde om Besøget blev der i Væggen indsat en Sandsten med følgende Inskription: „Til Minde om den treenige Gud og den kongelige Gavnildhed.“ Denne Sten er nu (1921) efter Kirkesynets Bestemmelse taget bort fra sin gamle Plads og anbragt i et Gavlparti i Præstegaarden, hvor

Tidens Tand vel vil gøre sit til at udslette et gammelt og ejendommeligt Minde.

Denne Dag glædede de Kongelige saa meget, at de indbød 24 Par, Mænd og Kvinder, til Dans paa Christiansborg Slot, hvor Hollænderne skulde danse deres Nationaldanse. At der blev indbudt 24 Par, var en Hentydning til det indforskrevne Antal Hollændere, om hvem der staar:

Aar femten Hundrede og tvende Gange otte,
Da kom de hid med Børn og Potte.
Ret 24 Mænd og 24 Kvinder
Var al den hele Stads foruden Husgesinder.

Paa den fastsatte Dag kørte alle de indbudte i Slæder til Københavns Slot — alle i deres fineste Stads, og i sluttet Trop kørte de gennem Amagerport under Bjældeklang og venlige Nik til de Embedsmænd, som ellers paa de sædvanlige Torvedage stoppede enhver Vogn for at afkræve den pligtskyldige Accise.

Foruden de indbudte 24 Par var der en Enkekone med i en fra de andre Koners noget afvigende Dragt, hvilket ogsaa blev bemærket af Kongen, som henvendte sig til Schouten Gerdt Crillesen Bacher, der svarede, at hun var Pyntekone, hvis noget saadant skulde være nødvendigt. Dansen gik nu ret livligt efter Musiken, som de selv medførte; saa blev der spillet op til Runddans; her dansede Schouten med sin Kone, og da hun skulde bukke under sin Mands Arm, gav han hendes Hætte et saadant Tryk, at den kom ud af sin rigtige Stilling. Nu førte Schouten sin Kone hen til Pyntekonen og fik hendes Hjælp til at bringe Hætten i rigtig Stilling.

Det siges, at han gjorde dette for at give Stadfæstelse paa sin Udtalelse om Pyntekonens Tilstedeværelse.

At danse Ægget af Koppen blev ligeledes udført, men her til krævedes megen Øvelse og stor Behændighed. (Den sidstlevende, som udførte dette med Lethed, var den lille Gerdt Bacher i sin Manddomsalder omkring 1850.) Det udførtes ved, at man midt paa Gulvet lagde en lille Dynge Sand, hvori blev sat en Kop med et Æg. Den dansende skulde nu under Musikens Toner løfte Koppen med Foden, saa Ægget laa ubeskadiget i Sandet, og derefter under stadig Dans faa det

helt og holdent op i Koppen igen og vise det frem for sine Beundrere, som i dette Tilfælde var Landets Konge og Dronning.

Indbydelsen til forannævnte Festlighed foregik ved en af Hs. Majestæts Lakajer eller Rideknægte, som skulde overbringe Schouten den egenhændig, og denne skulde saa udpege dem, som skulde deltage; men Rideknægten var ikke rigtig stedkendt, og saa snart han naaede lidt udenfor Volden, skaffede han sig Oplysning om, hvor Fogden boede, og blev henvist til Foged Laurits Hansen i Sundbyvester, og han tog imod Indbydelsen, som dog i rette Tid blev berigtiget, saa at den kom til rette vedkommende, Schouten i Hollænderbyen.

Fra de danske Byer kørte imidlertid et anseligt Følge ind til Slottet, men fik anvist Ridehuset, hvor der blev serveret for dem, hvorimod Hollænderne dansede i Riddersalen paa Slottet under Kongens og hele Hoffets Nærværelse og et festligt Traktement.

Da Gaardmændene fra de danske Byer havde underholdt sig lidt med hverandre, besluttede de at forlade Slotspladsen, men med sænkede Faner; i god Orden kørte de til Foged Dirch Gierdtsens Gaard i Sundby, hvor de nød Kaffe og Spisevarer og dansede til Kl. 12 Nat, hvorefter de kørte hjem.

Men de var misfornøjede med den Behandling, de havde faaet, og derfor indsendte de ledende Mænd en lang Protestskrivelse eller Klage, der lød saaledes (i moderniseret Retsskrivning):

Deres Excellence, Høj- og Velbaarne Herre, Hrr. Kammerherre og Amtmand Juel Wind.

Naadige Herre.

Da vi fra Høje Øvrighed bekom Ordre ved Udrider Abraham Jensen, at det var Hans Majestæts Befaling og Vilje at se Amager Lands Indbyggere gjøre et Optog paa Slotspladsen med videre om Mandagen, som var den 2. Martii 1772, Klokken 11 præcise om Formiddagen, med at kjøre i Slæde, som var for os en høj kongelig Naades Bevisning, saa blev aftalt med Udrideren, at han skulde forhøre hos Schouten, om Hollænderbys Mænd ikke med os fra det danske Sogn vilde gjøre Compagny, saa vilde vi oppebie dem ved Amager Port og der gjøre Aftale, hvortil Schouten svarede Ja, at det skulde saa være.

Men da Tiden kom, mødte vi fra det danske Sogn paa bemeldte Sted efter Aftale.

Og var udset trende af de danske Fogder, som skulde Consulere

med Schouten, hvorledes man paa den bedste Maade og netteste skulde komme frem for Hans Majestæt.

Men omskønt disse Fogder tiltalede Schouten lydelig, saa havde Schouten efter Angivelse den Dag stoppet sine Ører for at høre, ja ikke engang vilde se til os, ret ligesom han aldrig havde kjendt os, men foer forbi os i største Hast og altsaa ikke vilde gjøre med os den belovede Aftale.

Nu havde vi nok, da vi saa den slette Omgang, de brugte med os, fundet Lejlighed til at Confundere dem, saa at dette Optog endnu var bleven mere uordentligt, end det blev, men vi viste os nu og heri føjelige og lod dem alle kjøre forbi og ind paa Slotspladsen, hvorover vi fra det danske Sogn kom ganske i Uorden og vidste ikke, hvad vi skulde tage os for paa saadan et højtideligt Sted, og da de fra det tyske Sogn bekom den Ære at trine ind paa Slottet at danse for Hans Majestæt, holdt vi paa Slotspladsen og vidste ikke andet, end at vi var indbudne som Hollændernes Tjenere; hvorpaa tvende Mænd trædede hen til Slotspladsen og talte til Udrideren, hvordan han tænkte, det blev med vort Sogn, hvortil han svarede, at vi bekom samme Ære, naar de kom ud; men som vi siden kunde formærke, saa var det Udriderens Opdigt eller og Schoutens Indgivende, for at vi skulde komme til at tage hjem igjen med største Vanære! Thi da de 2de Mænd tog sig den Frihed at trine ind paa Slottet og fik Hrr. Amtsforvalter og Hr. Vestenholdt i Tale, vidste de ikke andet, end at de, som var oppe, var udvalgte Folk fra begge Sogne eller hele Landet. Blev saa strax befalet i venligste Hast at komme op paa Slottet, men inden vi kom op, var Hans Kongelige Majestæt alt borte. Heraf kan og tydelig nok ses, at det var Hs. Kgl. Majestæts allernaadigste Vilje, at hele Landet skulde tage Del i denne Naade, endskjønt Hollænderne nu tør sige, at vi ikke var befalet at komme ind, og mener vel i saa Fald, at Deres Excellence har efter Kgl. Ordre indkaldet dem, men os af sig selv, som Schoutens Gærninger snart bar Vidne om. Thi da vi gik ind paa Slottet, mødte os en Herre, som spurgte os, hvor vores Formand, Schout eller Foged var, og sagde, at Hs. Kgl. Majestæt af Naade havde givet en Ducør til Landet, som Schouten imodtog uden enten at sige os noget derom eller tilstille os det halve, som vi med Rette og Billighed tilkommer, hvilket vi underdanigst udbad hos høje Øvrighed, at Schouten maa blive befalet at betale os det halve, hvilket var vort Sogn en stor Fornærmelse, om vi ikke bekom noget deraf, og det for vor gode Vilje, ihenseende til, at vi kunde gjerne have været derinde, førend Hollænderne kom. Men af underdanig Respekt for høje Øvrigheds Ordre, at vi alle som en Mand skulde møde for at gjøre dette Optog saa meget des mere behagelig, tøvede vi paa bestemte Sted, efter Aftale med Schouten, da vi langt fra skulde tro, Schouten som en Dømmer og edsvoren Mand skulde have holdt sine Ord og Løfter saa slet, som han gjorde. Hvilket alt skete af den store Indbildning eller snarere

Dumhed, der findes hos Hollænderne, som vi dog ikke havde brydt os om, naar de havde haft mindste Føje dertil . . . .

Men burde baade efter høje Øvrigheds Ordre have været enige, saa og da vi udi begge Sogne ere saa nær beslægtet og besvogret, at der næppe fandtes 5 Par Folk, som ikke var besvogrede. Vor underdanigste Begæring, at ommeldte Ducør maatte blive os tilstillet, samt at Schouten og Skrивeren maatte blive til Rette satte og mulkeret for den os tiltænkte Vanære og uforsvarlige Omgang. Vi forbliver

Deres underdanigste og ydmygeste Tjenere.

Paa gamle Amager, den 7. Martii 1772.

Lauridts Hansen. Albert Clausen. Jan Cornelisen. Pitter Gierdtsen.
Dirch Gierdtsen.

Denne egoistiske Klage fik ikke Medhold paa noget Punkt.

At alle fra det danske Sogn paa nogle faa Familier nær skulde være besvogrede med Hollænderne, maa nærmest regnes som en Frase, idet det første Ægteskab mellem en Hollænder og en fra de danske Byer blev indgaaet 243 Aar efter Hollændernes Ankomst, altsaa Aar 1759, da velvise og velfornemme Mand Schout Jacob Bacher indlod sig i et kærligt Ægteskab med en dansk Pige, den dydige og fornemme Mø Gertrud Hansdatter. Det lyder utroligt, at et helt Sogn kunde blive besvogret med et andet Sogn i et Tidsrum af 13 Aar.

Lindegaarden.

Erindringer af Figurmalerinde *Sofie Holten*.

Ja, hvad var Lindegaarden for os Børn?

Lindegaarden, det var Oldemor! Og Oldemor var Topunktet af al festlig Glæde. Hvor virkede det ikke beroligende, naar vi om Aftenen laa og smaaslutrede, og Barnepigeblot aabnede Døren og sagde: „Skynd Jer nu at sove, husk, I skal til Lindegaarden imorgen, og Jens Jørgen kommer tidligt! Og man skyndte sig at sove for om Morgen at blive vækket med: „Skynd Jer nu ud af Sengen, at I kan være klædt paa til Jens Jørgen kommer!“ Og Drengene var næppe vaagne, før de vendte Kolbøtter i deres Senge, og hele Flokken stod ganske stille og artig og skreg slet ikke, naar de blev vasket i Ørene. Ja, det var en Fest, naar Øllebrøden var for-tæret, og man fik det tærnede Bomuldsforklæde af, og det fine, hvide Busserondeforklæde kom paa! Naar endelig Vognen kom, og Hestene med adstadige, næsten bløde Hovslag drejede om i Alléen, hørte man kun Blinkernes sagte Akkompagnement, til Vognen en-tro-tre holdt foran Kapellaniets Dør, og hele Flokken, i Reglen fire, fem, seks Stykker, blev puttet ind i den lyse Vogn med hvide og gulgrønne Striber paa Vognsæderne. Man klemte sig sammen, til man var saa lille, at man næsten slet ikke eksisterede, alt medens Moder sagde til Kusken: „Vær's god, kør saa!“ og til os: „Aa, I ryster nok sammen, sid nu blot stille!“ Og saa gled Vognen lige saa lydløst ud af Skuldelev By og udover Markerne ad Skibby til. — Efter en lille Times Kørsel svingede vi ved Lindehuset,

Amtsgrænsen løber mellem Krabbesholm i Gershøj Sogn, Københavns Amt, og Lindegaarden, Skibby Sogn, Frederiksborg Amt.

og det kneb ikke at række Hals og se, om det stod der endnu; men det varede kun et Øjeblik, saa smældede Jens Jørgen med Pisken, og vi kørte igennem Porten op for Døren, hvor kærlige Hænder hjalp os ud, hvorpaa vi blev stillet op i Trappestuen og endnu en Gang mønstrede, før vi fik Lov til artigt at gaa stille op ad Trappen og ind gennem Urværelset, hvortil Døren stod aaben fra Oldemors Stue, — og der sad hun, og i et Nu var man derinde og nejede og kyssede ærbødigt de udstrakte Fingerspidser, der ikke var dækket af de ru Randers Halvhandsker, som hun altid havde paa. Naar Oldemor saa hele dette Mylder af Oldebørn komme ind, straaledede hendes Ansigt i et stort Smil under den fine, hvide, krusede Kappestrimmel, som sad tæt ind om hele Ansigtet. Tilsidst kom de smaa, som en for en blev rakt hen af Barnepigen og af den gamle Dame besigtigede og befundne at være vel i Stand.

Solen skinnede gennem det grønne Løv paa de store Lindetræer, der stod udenfor Vinduerne, og kastede blafrende Skær ind over det hele Sceneri, og de lyseblaa Glansshirtinggardiner med det store, hvide Blomstermønster gav en fortræffelig Ramme til det Landskab, man øjnede gennem Ruderne. Oldemor sad som altid i det venstre Hjørne af den store Egetræs Tremmesofa, hvis tynde Tremmer var bøjet saaledes, at den blomstrede Glansshirtingspude gav et behageligt Rygstød; alt det blomstrede Tøj, som fortsattes i Sengeomhænget, der naaede lige til Loftet bag Ryggen af Sofaen, alt dette blomstrede gav Stuen et lyst og festligt Præg, der fyldte et Barnesind med stille Jubel; thi man dyede sig nok for at give sine Følelser et for højrøstet Udtryk, naar man saa hen paa den ærværdige gamle Dame. Foran Oldemors Plads var en bred Gang, hvor hendes Spinderok kunde staa; ved Bordet, der stod lige op til Vindueskarmen, sad de gamle Damer og Tanter, som var Gæster paa Lindegaarden enten for Livstid eller blot for Sommeren; de sad og syede i hvide Kapper med lyslilla Kappebaand og smilede til de smaa Oldebørn. Kærtegn og Kys var der ikke meget af; men Barnesjælene stemtes til højtidsfuld Andagt ved al den Godhed, der lyste ud af alle disse kærlige Ansigter, og man følte sig stille, næsten som hørte man en Beethovenskvartet, hvad vi fra ganske smaa

var vant til. Fru Kocken, Oldemors Selskabsdame, sad ikke, men gik frem og tilbage og hjalp, hvor det trængtes til. „Aah, Fru Kocken, træk Uret op“, hørte vi Oldemor sige, og lige saa stille samledes vi om den lille forgyldte Fløjtespiller, der lænede sig til Taffeluret paa Pillespejskonsollen; de fineste, yndige, klare Fløjtetoner, en eller anden Operamelodi, gammeltdags idyllisk, lød ud i Stuen; — ja, der var Fest hos Oldemor! Tiden mellem Frokost og Middag blev, naar Vejret var godt, brugt til at gøre kortere eller længere Ture i Haven, op paa Granebakken eller, naar der var voksne med, ned i Sneglebrønden, hvor vi fik Lov til at løbe Kapløb om, hvem der først kunde naa Bunden. Ved Sneglebrønden passerede man ogsaa de store Damme, hvis Skrænter var bevokset med en Rigdom af vilde Blomster, Akelejer og store Muskedonnere. Her ind sugede jeg min første Kærlighed til svømmende hvide Aakander. Hist og her stod et højt Træ — en Fyr med flad, hvælvet Krone, en opstammet Gran, en enkelt Birk — og virkede i Silhouet mod Himlen eventyragtigt paa Barnesindet. Og saa op paa Granebakken og hoppe fra det ene Trin til det andet — hvilket ikke altid gik af uden nogle ufrivillige Rulleture for de mindres Vedkommende.

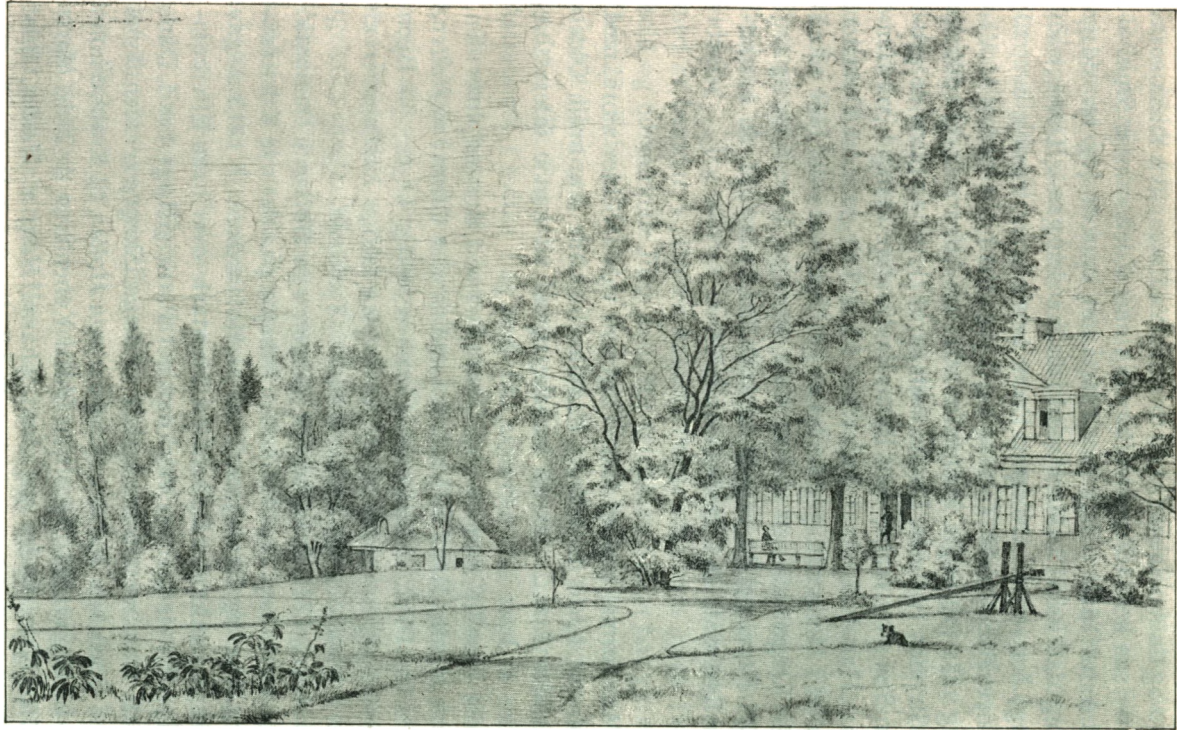
Gongonen lød, nu var det Tid at komme ind til Middag. Saa sad Oldemor i sin fine, gule, udskaarne Lænestol nede i det lille Kabinet, hvor Stolene stod som stive Soldater tæt op til Væggen, og hvor der bag ved Oldemor hang et stort Maleri, som Oldefar selv havde malet til hende, og hvor der med store Bogstaver stod: „Til min kære Hanne“, og selve Billedet havde ogsaa Silhouettræer og en Aa med en høj, hvid Bro over — vi fandt det ganske dejligt; og trods alle de Tusinder af Malerier, jeg har set i Europas forskellige Gallerier, paa Udstillinger og Museer, er dette Billede altid blevet staaende i min Erindring som *et kært Barndomsminde*.

Alle de mange Smaabørn fik efter Oldemors udtrykkelige Villie Lov til at være i Kabinettet og Dagligstuen, selv om der kom Gæster til Middag; men naar der skulde gaas til Bords i Salen, blev vi lodsede ud gennem den lange Gang, der tjente som Entré. Undertiden skete dog denne Udvandring lidt tidligere — saaledes husker jeg, at Godsejer *Hellmers* fra Over-

bjerg, som ofte var Gæster paa Lindegaarden, en Gang stod og tog deres Overtøj af, og at Godsejeren hjalp sin Datter, der var i en smuk, lysegul Kjole, at dreje en Fjølssløjfe til Rette i Nakken, et ganske smalt, sort Baand, hvis lange Ender gik lige ned til Kanten af Kjolen; — jeg husker det, som var det i Gaar, det var mit første Bekendtskab med det, man kalder *Moden*.

Paa Oldemors Fødselsdag, som faldt temmelig tidligt paa Aaret, den 2den Maj, kom Anders Gartner og Grethe i stiveste Puds, hun med strikket, rød Uldtrøje, korte Ærmer med kulørte Borter, fin Gyldenstykkens Hue, sort Nederdel, bræmmet med et skinnende grønt Atlaskbaand, og hvidt Forklæde; under dybe Buk overrakte Anders en lille Kurv til Gehejmeraadinden med de første Jordbær — ja, der hændte meget mærkeligt paa Lindegaarden; det ligger snart 60 Aar tilbage i Tiden, saa vi Børn var jo ikke vant til Nutidens moderne Driverier. Lidt efter fik Oldemor sine Livretter bragt op: en Portion Grønkaal med et Stykke kogt Flæsk i og saa Jordbær med Fløde. — Om Aftenen ved Festmiddagen i Salen fik vi smaa Lov til at komme ind og se Kransekagen, inden den blev taget i Stykker; ja, det var en Fest — ikke mindst bagefter at faa noget af den og af de mange Overraskelser, som laa rundt om den paa Fadet: Knallerter, som kunde give Knald, og yndige smaa Dukkebørn af Sukker etc. Ja, Skibbybageren, han kunde! det glemte Oldemor aldrig at fortælle; hun var saa ganske gaaet op i Egnen, at alt, hvad der kom derfra, var *non plus ultra*.

Men Oldemor kunde ogsaa sætte sin Person ind, naar Sorgen ramte hendes kære nærmeste. Saaledes mistede mine Forældre i Aaret 1866 i Oktober to Smaadrenge paa 4 og 2 Aar, som døde af Kighoste; i de første Dage af December blev der født en lille Dreng, som Oldemor selv vilde holde over Daaben; den gamle Dame, der næsten aldrig mere kom udenfor om Vinteren, kørte nu trods sine 88 Aar til Skuldelev Juleaften, hvor Drengen blev hjemmedøbt i vor Dagligstue; jeg ser hele Billedet for mig: den gamle Dame i sin sorte Silkekjole med Haandlinningerne tætknappede paa de vide Pufærmer, holdende det lille Barn paa Armen og med Villies-

Lindegården.
Efter Tegning, rimeligvis af Just M. Thiele.

kraft staaende op under hele Handlingen og derpaa overværende Juletræet for at glæde Forældrene og de tilbageblevne Børn og dulme Savnet af de to smaa Yndlinge, hvis smaa sorte Kister saa kort i Forvejen havde staaet i den samme Stue. —

I Aaret 1869 tidligt paa Efteraaret kyssede jeg for sidste Gang den kære, hvide Haand; da laa den gamle Dame i sin Seng; det var den Morgen, Fader hentede sin Familie over til sit nye Præstekald Torning og Lysgaard i Nærheden af Viborg. Da jeg nogle Maaneder efter en Aften sad og spillede en Stephen Hellersk Etude, kom en af de smaa busende gennem Stuen og raabte med Børns sædvanlige Mangel paa Hensyn: „Har du hørt, at Fader har faaet Telegram, at Oldemor er død i Morges?“ Jeg fortsatte mit Spil; men det blev til en stille Klagemusik, til et Par store, kærlige Arme kom og tog mig i Favn, og Fader ganske stille hviskede: „Ja, du har altsaa hørt det, at Oldemor er død.“

*   *

*

Man tør vel gaa ud fra, at ligesom vi, da vi blev store, med Interesse hørte de ældre i Familien fortælle om, hvem Oldeforældrene var, det da maaske ogsaa vil kunne interessere andre at høre lidt nærmere om dem.

Vor Familie stammer fra Oberndorf ved Bremen, hvor den første kendte Mand af Navnet, Landmanden *Claus von Holten*, døde ca. 1662. Senere var Familien særlig knyttet til Byen Wilster, og nu om Stunder findes der talrige Medlemmer af den i Hamborg og andre Steder i Tyskland.

I Aaret 1717 indvandrede *Johann von Holten* i Danmark. Han havde som Snedkermester Arbejde paa det nye Kristiansborg Slot og fik senere Titel af Hofsnedker. I 1913 udgav „Slægtssamfundet Holten“ en Stamtavle over hans Efterkommere, der danner en vidt forgrenet Patricierslægt her i Danmark. Den mest fremragende af denne Slægt var uden Tvivl hans Sønnesøn *Nicolai Abraham von Holten* til Krabbesholm og Lindegaarden. Han var født i København d. 27de Marts 1775. Hans Fader var cand. pharm. *Hans v. Holten*, først Apoteker i Helsingør, senere Toldkontrollør i Næstved. Moderen var Arkivtegneren *Søren Abildgaards* Datter Ane Mar-

grethe v. Holten. Hendes Søster var gift med Stiftsprovst *Bast* i København, og der boede Nicolai Abraham H. (som var opkaldt efter sin Morbroder, den berømte Maler *N. A. Abildgaard*), baade da han gik i Efterslægtsselskabets Skole, og senere da han kom paa Rybergs Kontor. Man har endnu i Slægtens Eje to af hans Karakterbøger fra 1788—90, og det kan mulig mere en og anden at se, hvorledes Datidens Lærere skrev Elevernes Vidnesbyrd. 5te Decbr. 1789 har Skolens Inspektør, Digteren *Edvard Storm*, afgivet følgende: „Jeg har haft saa meget større Fornøjelse af at uddrage alle disse smukke Carakterer om vor Holten, som jeg ved og erfarer, at hans Sæder og Gemytsbeskaffenhed i alle Maader svarer til den Ros, han faar og fortjener for sin udmærkede Flid og Fremgang, hvortil jeg fremdeles ønsker ham Lykke.“ 19de Decbr. s. A. findes en med Navnet *Kierulf* underskreven Bevidnelse: „Jeg slutter denne Carakterbog ved Aarets Ende med at bevidne v. Holten samme Fornøjelse over hans Forhold og udmærkede Flid, som vor retskafne Storm har gjort.“ Den 23. Febr. 1790 blev der for Undervisningskommissionen afholdt Eksamen, ved hvilken *N. A. v. Holten* fik „udmærket godt“ i alle Fag med Undtagelse af Geometri, Aritmetik og Astronomi, i hvilke Fag han fik „ug+“.

Straks efter synes han at være kommet paa Rybergs Kontor. Nogle faa Aar efter bliver han Mægler i København, hvor nogle af hans Forretninger var Forhandling af de store Godsers Produkter, saaledes for Greve *J. G. Moltke*, Bregentved; ligeledes brugte Minister Grev *Schimmelmann* ham meget ved Vekselmæglerforretninger for det kongelige Bank- og Vekselkontor for at skaffe Resser. Ved heldige Spekulationer i udenlandske Statspapirer blev han hurtigt en holden Mand.

Just Mathias Thiele skriver om ham i „Af mit Livs Aarbøger“: „Sin store Rigdom havde han erhvervet sig som Mægler ved en vistnok genial Begavelse i alt, hvad der vedrører Bankier-Forretninger, thi den var ikke grundlagt ved Arv; han havde tjent sig op fra at være Kontorbetjent og senere Bogholder i det Rybergske Hus. Det, som jeg, og med mig mangfoldige andre, mest maatte paaskønne og næsten beundre hos ham, var hans Kærlighed og Velvillie, der var større endnu end hans Rigdom.“

Allerede i 1799, kun fireogtyve Aar gammel, ser vi ham i Stiftsprovst Basts Stue blive viet til *Johanne (Hanne) Cathrine Mangor*, Datter af den kendte Læge og Stadsfysikus Elovius Mangor (død 1781).

Da Finanskollegiet i 1816 blev delt i en Finansdeputation og en Statsgældsdirktion, blev Holten Deputeret i sidstnævnte Institution, der nu fik sine Kontorer i hans Privatbolig ved Gammelstrand, Nr. 154 (nu Nr. 14). Han forblev i dette Embede, efter at han i 1839 var bleven udnævnt til Direktør for Øresunds Toldkammer lige til Finansministeriets Oprettelse i 1848. Kun blev Kontorerne ved hans Forflyttelse til Helsingør henlagt til den Fløj af Kristiansborg Slot, hvor senere Folketinget havde sine Udvalgsværelser.

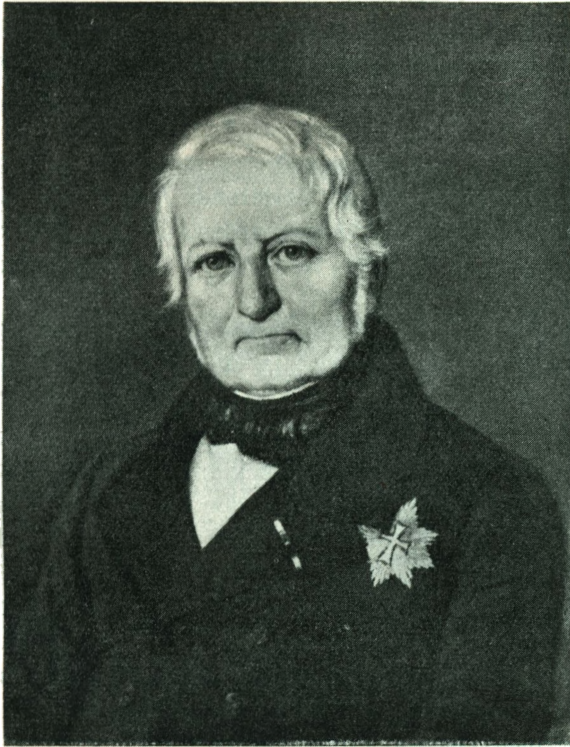
Det var ifølge Kong Frederik VI's udtrykkelige Ønske, at Holten overtog Tolddirektørstillingen. Denne Stilling havde i de senere Aar nærmest været anset for en Sinecure, der tildeles forhenværende Hofmænd; den var den højeste lønnede i Landet (15,000 Rigsdaler). I de finansielt set saare vanskelige Tider gjaldt det imidlertid om, at Staten havde en fremragende Dygtighed og en erfaren Forretningsmand paa den Plads, og Valget faldt paa Holten.

Familien flyttede nu til den store og ypperlige Direktørbolig i Helsingør (nedrevet efter Sundtoldens Afløsning), men dens Sommerbolig var og blev Lindegaarden. Da Oldefar døde, tog Oldemor fast Ophold paa Lindegaarden baade Sommer og Vinter. (I Alex. Wildes „Lyse og mørke Livserindringer“ findes en meget underholdende Skildring af et Vinterbesøg derude.)

Allerede i 1827 var Holten bleven Formand for Mæglerkorporationen, fra 1826—36 varetog han Kontorchefsforretningerne ved Bureauet for udenlandske Betalinger, 1829 blev han Konferensraad, 1831 Medlem af Direktionen for Statsgælden og den synkende Fond (indtil 1848). Han beklædte flere andre Tillidsposter og var Frederik VI's private Raadgiver i hans Pengesager. 1847 blev han udnævnt til Gehejmekonferensraad; han var desuden Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.

I sine „Memoirer“ fortæller Kommandør *Alex. Wilde* om

sin Hustrus Bedstefaders smukke Eftermæle blandt Stats- og Finansmænd. Dagen efter Holtens Død (12. Maj 1850) begav Wilde sig til København for at meddele Dødsfaldet til Finansminister *Sponneck* og til Kabinetssekretær *Bluhme* (fhv. Præsident i General-Toldkammer-Kollegiet), om hvem han vidste, at han ønskede den afdødes Embede¹).

Gehejmekonferensraad Nicolai Abraham v. Holten,
Storkors af Dbg. og Dbmd., f. 1775, d. 1850.

Wilde skriver: „Under vor Samtale fortalte Bluhme mig, at den afdøde under Danmarks Finansnød kun havde faaet et Statslaan i Stand ved personlig at garantere det med alt, hvad han ejede, da selve Landet ikke havde Spor af Kredit. Paa mit Spørgsmaal om, hvad mere Holten havde udrettet, svarede den gamle Statsmand: „Pris enhver lykkelig, selv om han kun

har haft een *champ de bataille*, paa hvilken han har gavnet sit Fædreland. Det falder ikke i alles Lod."

Denne Bluhmes Anerkendelse blev bekræftet, da jeg i 1852 sammen med min Hustru besøgte gamle Konferensraad *Donner* i Altona, og denne Finansmatador sagde til hende: „Deres Hr. Bedstefader har bedre forstaaet at varetage sit Lands Interesser end sine egne."

Ogsaa fra anden Side er der blevet ydet Holten den Anerkendelse, at han aldrig misbrugte sin Stilling til egen eller sin Families Fordel.

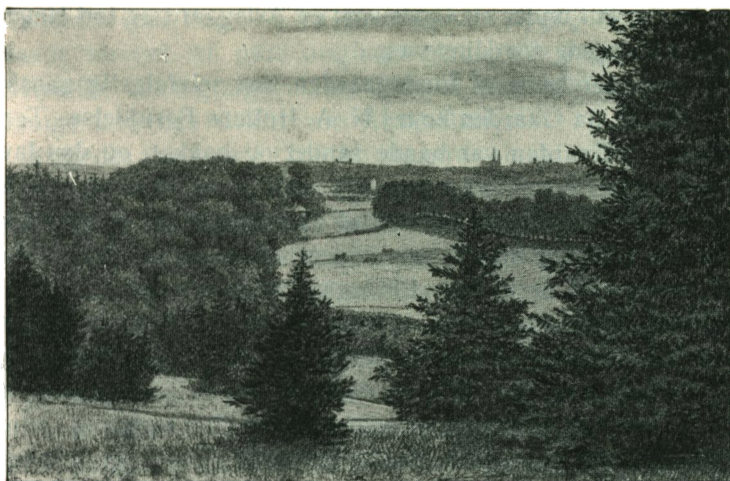
*   *
*

Det var i 1809—10, at daværende Mægler N. A. Holten købte Krabbesholm og Lindegaarden. De to Skøder er dateret henholdsvis 30. Dec. 1809 og 31. Jan. 1810 samt tinglæst 5. og 12. Februar 1810.

Krabbesholm var som bekendt oprettet til Hovedgaard i 1673 af Baron *Oluf Rosenkrantz* til Egholm; Jorderne havde forhen tilhørt den i Svenskekrigen 1658—60 ødelagte Landsby Vinderup. Paa det Tidspunkt, da Holten købte Gaarden af Birkedommer *Nørgaard* og Inspektør *Poulsen*, synes den ingen Hovedbygning at have haft; den nuværende er opført af Justitsraad *Trolle*, til hvem Holtens Enke solgte Gaarden efter sin Mands Død. Det havde vel ligget nær, at Holten havde bygget en formaalstjenlig Hovedbygning paa Krabbesholm. At han ikke gjorde det, laa efter Sigende i, at hans Hustru fra første Færd af fattede en afgjort Forkærlighed for Lindegaarden.

Om Erhvervelsen af Lindegaarden fortælles det, at Mægler Holten en Dag, da han kørte ud fra Krabbesholm, kom forbi en Bondegaard i Skibby Sogn, foran hvis Stuehus der stod seks dejlige Lindetræer. De fangede hans Øje — han var ikke for ingenting opkaldt efter sin Morbroder, Maleren *Nicolai Abraham Abildgaard*; han lod Kusken vende og kørte ind i Gaarden, hvor Bonden stod i Døren for at se, hvem de fremmede var. Holten tog Tyren ved Hornene, som man siger, og spurgte: „Vil De sælge Deres Gaard, og hvad vil De have for den?" Manden kløede sig lidt bag Øret og vred og vendte sig

et Par Gange, saa busede det ud af ham: „Ja, for 20,000 Rigsdaler kontant!“ Hvorpaa Holten roligt tog sin Tegnebog op af Lommen, rakte ham en 1000Rdl. Seddel og sagde: „Resten skal De faa i Eftermiddag.“ Dermed var Gaarden købt. Holten lod atter vende og kørte videre. Det fortælles ogsaa, at da Bonden bagefter fik at vide, hvem Køberen var, blev han gal i Hovedet: Ja, det skulde han have vidst, saa skulde han have forlangt det dobbelte! Men gjort var gjort, og efter kyndiges Mening var Gaarden bleven betalt med dobbelt saa meget. som den var værd.

Udsigt fra Lindegaardens Have.
Blyantstegning af Just M. Thiele.

Stuehuset paa Lindegaarden var rummeligt, men det skulde jo istandsættes, og da Arkitekt *Koch* havde besigtiget det, kom han til det Resultat, at det var bedst at rive det ned og bygge en ny Stuebygning; men da de seks Lindetræer, som allerede havde givet Gaarden dens Navn, og for hvis Skyld den var bleven købt, da vilde gaa i Løbet, protesterede saavel Ejer som Ejerinde; selv Truslen om, at det vilde blive meget dyrere at istandsætte end at bygge nyt, hjalp ikke. Imidlertid maa man lade Arkitekten, at han forstod sin Opgave: han istandsatte Lindegaarden, saa den holdt i de næsten 60 Aar, Fa-

milien Holten boede der. Lindegaarden med alle de store Vinduer passede i hele sin beskedne Tilbagetrukkenhed udmærket til Lindetræerne og de øvrige landskabelige Omgivelser.²⁾

Det viste sig, da Gaarden blev solgt ved den gamle Gehejmeraadindes Død, at Arkitekten havde stivet de gamle Mure af med Kobberplader under Pudsen. Den Hestehandler, som havde købt Gaarden, var ikke sen til at pille Kalkpudsen af, ja rive hele Huset ned og samle Kobberet i Bunke, og efter Sigende fik han lige saa meget for Kobberet, som han havde givet for hele Gaarden, hvilken han, lemlæstet som den var, solgte til Kammerherre *Treschouw* paa Krabbesholm, der lagde den ind under sit Gods som en Avlsgaard og lod Haven blive Græsgang for Ungkvæg.

Haven, der hørte til Lindegaarden, var selvfølgelig ganske ubetydelig, da Gaarden kom i N. A. Holtens Besiddelse. Terrainet om Gaarden var baade sandet og bakket, og den lavt liggende Del deraf var moseagtig, saa det egnede sig ikke til Agerbrug. Holten tog nu fat paa at omskabe det til en Park, skønt han aldrig brugte saa pretentiøst et Ord: Parken blev altid ved med at hedde „Lindegaardshaven“.

Under kyndig Gartnerledelse³⁾ lod han de sandede Bakker kulegrave, Læbælter plante, Moserne udgrave til Damme — og Parken blev saa skøn, at der den Dag i Dag gaar Ry af den. Den har da ogsaa glædet utallige Mennesker — langt flere end Slægten, der boede indenfor Husets grønmalede Mure.

Kommandør Wilde opgiver et Sted i sine Memoirer, at det, vistnok Skovloden ved Krabbesholm iberegnet, var mellem 20 og 30 Tdr. Land, som Holten lod beplante.

Næppe har dog nogen glædet sig saa inderligt over al den Naturskønhed, her var fremtryllet, som Oldefar selv. Hans Plantninger var hans Stolthed — baade Lindegaardshaven, Krabbesholmskoven og den lille Saltsøskov. I et Brev til sit Barnebarn, *Ida Thiele* (senere gift Wilde), da hun sytten Aar gammel var paa Rejse med sin Fader, Professor *Thiele*, og Stifmoder, *Hanne*, f. *Aagesen*, udtaler Oldefar sin store Glæde over den nu trediveaarige Skov, som han kører rundt i, og han noterer udtrykkeligt, at hans System med Kulegravning og

Læbælter har vist sig at være rigtigt i Modsætning til den Fremgangsmaade, der anvendtes ved andre Plantninger der paa Egnen. Men først og sidst takker han Gud, som har lagt sin Velsignelse til. At Oldefar havde saa god Forstand paa at udnytte og behandle Terrainet, var ikke særlig forbavsende for den, der erindrede, at han var Dattersøn af den ogsaa her i Roskilde velkendte Arkivtegner *Søren Abildgaard*, om hvem *K. Rørdam* i *Genealogisk Tidsskrift* Nr. 12, 1913, skriver følgende:

„Arkivtegneren *Søren Abildgaard* var blandt andet — foruden at være en meget dygtig Tegner, ja, man kan godt sige Kunstner i sit Fag — en *fremragende dygtig Geolog*, der baade forstod at gøre originale geologiske lagttagelser og fremstille det iagttagne klart uden at være hildet i Datidens mange latterlige doktrinære Anskuelser.

Saaledes fremkom i 1759 *Abildgaards* smukt udstyrede „Beskrivelse over *Stevns Klint* og dens naturlige *Mærkværdigheder*“, et for sin Tid ganske fortrinligt Værk, osv. I 1776 kom i det kort forud stiftede Landhusholdnings-Selskabs Skrifters 1ste Bind hans Afhandling om Mergel, et ca. 150 Sider stort Værk, der maa siges at indeholde gode Oplysninger om de i Danmark forekommende og benyttede Mergelarter og andre i Jordbruget anvendte Jordarter.“

En anden af *N. A. Holtens* Interesser var Heste. Han havde altid mange og smukke Heste opstaldede paa *Lindegaarden*, og han havde et helt lille Stutteri, hvorfra alle de Gaardmænd, som dengang hørte under *Krabbesholm*, blev forsynede. Men ogsaa denne hans Interesse holdt sig indenfor Hjemmets nærmeste Periferi, idet ikke *Væddeløb* og den *Slags Halløj* men *Rideheste*, *Køreheste* og ypperlige *Avlsdyr* var hans Felt.

Klangene fra de gamle Dage naar En undertiden fra de Steder, hvor man mindst venter det. Saaledes sad der heroppe i *Skt. Ols*gades Stiftelse indtil for faa Aar siden en gammel *Frøken Wulfsberg* paa over halvfems Aar. Engang da jeg besøgte hende for at bringe hende *Hilsener* fra fælles Bekendte, og hun da hørte mit Navn, udbrød hun: „Aah, saa er De maaske i Familie med *Gehejmerraad Holten* paa *Lindegaarden*? Ja, i mine unge Dage var jeg hos *Værtens* paa

Hotel „Prinsen“, og jeg husker godt, hvad for et Postyr der blev, naar Holten kom med sit Firspand og i Reglen skiftede friske Heste her, for at han kunde komme saa meget hurtigere til Helsingør — eller omvendt til Lindegården; ja, Kaptajn *Sveistrup* vilde nu altid selv tage imod ham. Da Banen i 1847 blev aabnet, vilde Gehejmerraaen prøve den nye Befordring, men det blev han nok snart ked af; han maatte staa en halv Time ved Billethullet for at faa Billet, og saa holdt de ved hver Station, saa han forsikrede Kaptajnen, at han kom meget hurtigere afsted, naar han kørte med sin egen Befordring; ja, sikke nogle Heste han havde!”

Den gamle Frøken Wulfsbergs Erindring om Oldefars Følelser for den nye Jernbane stemmer ganske overens med, hvad han selv skriver i ovennævnte Brev til Ida Thiele. Han omtaler ogsaa her, at Jernbanen gav Anledning til mange og næppe altid lige velkomne Besøg: „Forleden fik Præstens i Glostrup Besøg af 36 Personer, da de efter endte Anstregelser var komne i Seng, og om de i deres Aftenbøn takkede Vorherre for Jernbanen, taler Historien ikke om; men næppe havde de lagt sig, saa ringede de 36 Personer paa Porten for at bede om Husly, om det saa kun var paa en Stol — de havde ingen Billet kunnet faa, Vognene var overfyldte.“

Samme Brev er forøvrigt typisk for N. A. Holten, idet det helt igennem aander den varme Kærlighed, som var egen for ham ikke blot overfor sit Barnebarn eller sine Slægtninge overhovedet, men overfor alt og alle. Som Professor Thiele, hans Svigersøn, sagde om ham: „Skulde han have haft et Motto, burde det have været: *Kærlighed til alt og alle.*“

Denne Kærlighed var virksom alle Vegne, hvorhen hans Haand kunde naa: Husene og Gaardene ved Sæby og Gershøj blev opbyggede og Haver anlagt ved dem.⁴⁾ Sæby Kirke blev underkastet en gennemgribende Restauration. Holten valgte sin Tids dygtigste Arkitekt, Etatsraad Koch, til at udføre denne, men det maa vel siges at have været selve Tiden, der manglede den rette Forstaaelse af Stil, saa Kirken blev opbygget i en altfor tør Gotik med for spidse og indsnævrede Vinduer osv.

Det falder udmærket sammen med Oldefars hele Aand, at

han Aaret før sin Død ved sit Guldbryllup giver Guldruden en større Sum Penge til Restauration af Gershøj Kirke; han følte selv, at hans egen Arbejdstid snart var udløbet.

*   *

*

I Lindegaardshjemmet opvoksede Nicolai Abraham og Hanne Holtens tre Børn. Sønnen, Hans Christian, var ti Aar, da Gaarden blev købt. De to Døtre var noget yngre. Ida, den ældste af dem, døde sytten Aar gammel. Faderen satte et hvidt Marmorkors paa hendes Yndlingsplads i Haven; men ved hans Død blev det flyttet til Familiegravstedet paa Assistens Kirkegaard i København. Den yngste, Sophie, blev i 1829 gift med *Just Mathias Thiele*, den senere Professor og Etatsraad, en fin Litterat, muligt bedst kendt som Thorvaldsens Biograf og den, vi væsentligt kan takke for, at Thorvaldsens Arbejder blev reddet for hans Fædreland. Han blev sin Hustrus Forældre en kærlig Svigersøn, som i sine Memoirer har sat dem mangt et velklingende Mindesmærke.

Efter at have født ham to smaa Døtre, Ida og Hanne, døde Thieles unge Hustru i 1835. De to Smaapiger blev opdragne hos deres Bedsteforældre paa Lindegaarden og var disses Solskin og Glæde, indtil de senere hen giftede sig, Ida med Kommandør i Sjøetaten *Alexander Wilde*⁵⁾ og Hanne med Kammerherre, Oberst *Frederik Lønborg*.

Det var til Glæde for de to Børnebørn, at det af alle Slægtens Børn højt beundrede „Lindehus“ blev bygget i Lindegaardshaven: et lille Træhus med to Værelser, Køkken og Spisekammer, alt møbleret med Bohave af passende Størrelse for Børn. To smaa Marmorbuster af den lille Ida og Hanne, huggede af *Bissen*, prydede den diminutive Dagligstue. De var vistnok blevet til, dengang *Bissen* efter Sophie Thieles Død modellerede den skønne lille Gruppe af hende og begge Børnene, kaldet „*Caritas*“. *Thiele* lod den støbe i Bronze og ciselere af *Lodberg*. Den kgl. Porcellænsfabrik har senere bragt den i Handelen i Biscuitgengivelse.

Det vil sikkert ikke være uberettiget at dvæle med nogen Udførlighed ved Sønnen *Hans Christian Holten*, saa meget mere som hans hele Livsgerning blev knyttet til Lindegaardsegnen.

Han synes at have faaet en streng Opdragelse, saadan som Tiden fordrede det, og skønt han og hans Søstre imod Tidens Skik fik Lov at sige „du“ til deres Forældre, saa blev der dog holdt paa Sæder og Former Forældre og Børn imellem, som senere Slægter ikke har bevaret. Saaledes husker de gamle i Familien endnu at have set Hans Christian Holten som aldrende Provst knæle ned paa sit højre Knæ og kysse sin Moders Haand, naar han kom paa Besøg hos hende.

Han blev ikke sat i nogen offentlig Skole men undervist af Huslærere i Hjemmet, vistnok tildels sammen med sine Søstre; 17 Aar gammel dimitteredes han privat som Student. Denne lidt afsondrede Opdragelse bevirkede, at han saa godt som ingen jævnaldrende Kammerater havde i sin Opvækst og ikke kom til at knytte noget Barndomsvenskab; derimod sluttede han sig i sine Studieaar til sin senere Svoger Just Thiele og til Brødrene *Storck*, *Christian Wilster* og andre.

Det var hans Ønske at blive Marineofficer, men hans Moder modsatte sig denne Plan med en saa nervøs Bestemthed, at den maatte opgives.

Som Søn af en rig og anset Mand kunde han nu med de ypperlige Evner, han selv var i Besiddelse af, sikkert have haft en glimrende Livsbane for sig, hvilket Studium han saa end havde valgt. Til almindelig Forundring valgte han Teologien og tog Embedseksamen med *egregie* i 1823.

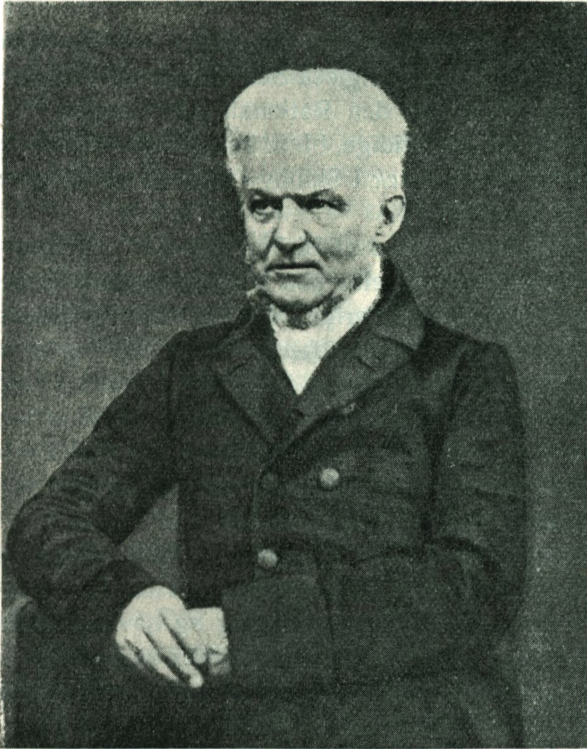
Umiddelbart efter forlovede han sig med sin et Aar yngre Kusine Anna, Datter af hans Farbroder *Hans Severin von Holten*; denne var død ung, og da hans Enke faa Aar efter hans Død giftede sig igen, voksede Datteren Anna mest op i Nicolai Abrahams Hjem sammen med dennes Børn.

Ogsaa da det gjaldt Valget af Brud, mødte den unge Hans Christian haard Modstand hos sin Moder; men her lod han sig ikke bøje.

Fra Juni 1824 til December 1825 foretog han en Udenlandsrejse til Tyskland, Italien og Frankrig. I Juni 1827 udnævntes han til Sognepræst for Skuldelev og Selsø Menigheder i Horns Herred; samme Aar, d. 9. September, viedes han til Anna Holten i den nyopførte Sæby Kirke.

Præstegaarden i Skuldelev, som fra nu af blev deres Hjem,

var en gammel, brøstfædig Bygning, og Oldefar lod da for egen Regning bygge en ny. Skønt Kaldet ikke blev bebyrdet med noget Byggelaan, ankedes der dog over, at selve Vedligeholdelsen af det nye, statelige Stuehus, grundmuret og teglhængt, vilde blive en Byrde for fremtidige Præster. Pastor

Provst Hans Christian Holten,
Ridder af Dannebrog, f. 1800; d. 1873.

Holten gav da Afkald paa „Indløsningssummen“, der saaledes for al Fremtid er bortfalden for Skuldelev-Selsø Sognepræstembede.

Præstegaarden brændte i 1841 og genopførtes i nogenledes samme Skikkelse som før Branden.

Her levede Hans Christian Holten indtil sin Død den 18de Juni 1873, overlevende sin elskelige Hustru i enogtyve Aar.

Her fødtes hans Børn, hvoraf min Fader, *Hans Nicolai*, var den ældste, *Etatsraad Just Johan Holten* den næstældste; der var endnu fem yngre Børn.

At Bedstefader valgte at blive Præst, og det netop en beskeden Landsbypræst, skyldtes formentlig den Indflydelse i kristelig Henseende, som hans tidligere Lærer, *Christian Sundbye* havde paa ham. Pastor Sundbye hørte til de Mænd, som stod den grundtvigske Retning nær; det kom Bedstefar aldrig til at gøre, hans religiøse Standpunkt blev nærmest det højkirkelige, fjernt fra den Rationalismens Aand, der prægede flere af hans samtidige, bl. a. hans Ungdomsven og Svoger, Præsten *Fritz Storck* i Skibby (gift med Bedstemors ældre Søster, Grethe).

Der blev nu og da, bl. a. af Biskop *Mynster*, der havde overført sit Venskab for Oldefar paa hans Søn, gjort Forsøg paa at faa den dygtige og evnerige Præst til at ombytte Landsbykaldet med et Hovedstadsembede. Disse Forsøg strandede paa Bedstefars bestemte Villie om at blive ved det Valg, han engang havde truffet. Hans hele beskedne Karakter har vistnok gyst tilbage ved Tanken om de Fristelser til Forfængelighed, som sandsynligvis vilde have mødt ham paa en fremskudt Plads i Hovedstaden.

I 1850 udnævntes Hans Christian Holten til Provst for Lyng-Frederiksborg, Ølstykke og Horns Herreder. For bedre at kunne varetage sin Provstegering og navnlig kunne ofre en Del Søndage aarlig paa Kirkevisitatser ønskede han og fik ogsaa i Aaret 1855 min Fader ansat som sin personelle Kappellan. I denne Stilling forblev min Fader, indtil han i Marts 1868 blev Pastor vicarius i Ferslev og Vellerup, da derværende Provst *Aleth Hansen* blev Kultusminister.

Allerede i 1862 havde Bedstefar søgt sin Afsked fra Provsteembedet og fik den i Foraaret 1863. Det var Vanskeligheder med Provstiets Skolevæsen, foraarsagede ved Loven af 8. Marts 1856, der særligt ansporede ham til at søge sin Afsked. Desuden fandt han ikke hos Biskop Mynsters Eftermand, Biskop *Martensen*, den Støtte, han mente at kunne gøre Krav paa overfor den Modstand, som netop den ovennævnte Visitatsvirksomhed vakte i Provstiet. Biskop Mynster havde

selv opfordret Bedstefar til at udøve denne Virksomhed, og Bedstefar hengav sig med stor Kærlighed og Nidkærhed til den. Forøvrigt endte det vistnok i Begyndelsen noget spændte Forhold mellem den gamle Provst og Biskop Martensen i god Forstaaelse.

Nu havde Bedstefar ikke mere Brug for en Kapellan men kunde selv varetage hele Præstegerningen i sine Sogne. Min Fader søgte da andet Embede og blev i December 1868, som ovenfor omtalt, udnævnt til Sognepræst for Torning og Lysgaard.

Dermed ophørte min Faders Virksomhed paa den gamle Egn. Befolkningen i Skuldelev havde vist haabet, at han med Tiden skulde blive Bedstefars Eftermand, men han døde allerede i 1871, to Aar før Bedstefar.

Fra mine Barneaar, først i selve Skuldelev Præstegaard og derefter, da Familien voksede, i Kapellaniet ved Foden af Kirkebakken, har jeg en meget levende Erindring om min Bedstefar. Hans Godhed mod de smaa Børnebørn var almindelig kendt. Endnu findes der enkelte gamle i Familien, som husker, hvorledes han anbragte de smaa Drenge tilhest paa sin Nakke med Benene hængende ned fortil; han holdt dem saa med Hænderne om Anklerne og gjorde nogle lange Spadsereture gennem Stuerne med alskens fornøjelige Spring og Sving og Tilraab til den smilende lille Rytter. De smaa Piger fik, naar de kom f. Eks. i en højkrød Kjole med sorte Prikker, et „Goddag, min lille Mariehøne!“

I Dagligstuen, der var solfyldt — med tre store Vinduer ud til Gaarden —, var der ved det midterste Vindue en Forhøjning med Skuffer i, som vi selv kunde trække ud og tage Billedbøgerne frem af; vi sad saa paa Gulvet og saa i dem, og kun f. Eks. Lyden af en Vogn kunde faa os til at ryge op paa en af Stolene og se, hvem det var, der kom. Naar der saa kom Gæster, sagde Bedstefar som Regel, især naar der var Damer med, til Husbestyrerinden, Frøken Bendahl: „Ja, lad os saa faa Chokolade, og giv Børnene en Kop med; de kan godt sidde ved Forhøjningen, naar de har lagt Bøgerne paa Plads.“

Den første Oplevelse af en Familiebegivenhed tildrog sig,

da jeg var 2½ Aar gammel: Faster Annas Bryllup med senere Kammerherre *Linde*. Vi Børn blev naturligvis holdt borte fra alle Festligheder; hvordan det nu end er gaaet til, ved jeg ikke, men jeg stod i den store Havestue, og saa kom Fader og Faster Anna og gik ud paa Havetrappen, hvorpaa Fader tog en Paraply og slog den op over Faster Anna, som havde hvid Kjole og Brudeslør paa, og derpaa spadserede de Arm i Arm afsted til Kirken -- endnu den Dag i Dag ser jeg den hvide Kjole mod de grønne Træer udenfor og Faders sorte Præstekjole med hvide Bojetter⁶) ved Hænderne.

I denne Havestue spiste vi næsten altid til Middag om Vinteren; vi smaa sad lydløst artige ved Bordet og turde næppe se paa Tjeneren Peter, vor gode Ven, af Frygt for at komme til at le; men des mere havde man saa Tid til at se paa Ernst Meyers store Billede: Gadeparti fra Rom, som hang midt over Klaveret — Harders lille, næsten silhouetagtige Billede fra Italien med Just Thiele siddende paa et Udsigtspunkt -- Marstrands dejlige lille Billede fra Frederiksborg Slot, — og naar man rejste sig fra Bordet, saa man ikke mindst paa Juels Portræt af Maleren Nicolai Abraham Abildgaard med Kalvekrøjs og smuk, gulbrun Kjole, der nok i sin Skønhed kunde tiltrække sig et Barneøj. Desværre gik dette Billede tabt ved Kristiansborgs Slotsbrand, medens det var henstillet til Opbevaring paa Galleriet under senere Etatsraad Just Holtens Ophold i Ægypten. Der var nok at se paa alle Vegne, store, smukke Familieportrætter af Oldefar og Oldemor og mange andre; men mest af alt interesserede dog Billederne fra Italien — store kolorerede Kobberstik hang i Spisestuen paa 1. Sal, der kun blev benyttet som saadan om Sommeren — Sagen var nemlig den, at naar Middagen f. Eks. begyndte med Makaroni, saa begyndte Bedstefar straks at fortælle om sin Udenlandsrejse — og det var et fuldstændig uuddømmeligt Emne. Da han som ovenfor nævnt treogtyve Aar gammel havde taget sin fine teologiske Embeds-eksamen, gav Oldefar ham et Køretøj, hvormed han kørte lige fra København til Rom. Rejsen har jeg allerede omtalt i det foregaaende, og det er jo indlysende, at der var nok at høre — ogsaa efterhaanden som de lyttende Øren blev ældre og ældre.

Noget af det første, jeg mindes, var, hvordan vi gennem-

isnedes, naar han fortalte om sin natlige Færd over Lüneburg Hede: hvorledes Vognen blev standset, men hvorledes det dog lykkedes at fortsætte Rejsen uden videre Overlast. (Da jeg en Menneskealder senere passerede Lüneburg Hede, saa mine Øjne paa den nu snart tilplantede Flade med udelt Interesse.) Bedstefar havde Landskabsmaler Harder med i Vognen. Da de endelig standsede udenfor Ponte Molle, gik de ganske naturligt ind paa et Osteria, hvor ogsaa danske Kunstnere holdt til, og det var ingen lille Overraskelse, da Just M. Thiele lidt efter kom. „Endelig!“ sagde han, da han saa Vennen Chr. Holten; han havde allerede faaet Besked om at leje Værelser til ham, og Bedstefar kom saaledes til at bo midt op i en dansk Kunstnerkoloni, bl. a. bestaaende af *Bissen* og *Ernst Meyer*, og han vedblev at frekventere de Steder, hvor de mødtes ved Spisetiderne. Ogsaa ganske smaa Oplevelser, som f. Eks. hvorledes man købte Kastanier paa Gaden og gik og pillede og spiste dem, fik vi at vide. Kampagnen, Sabinerbjergene, Tivoli og Frascati var ganske som gamle Bekendte, da jeg selv kom dertil — en herlig Fædrearv havde den gamle Mand givet sine Børnebørn, alt imens man nød den danske Æblegrød med kogt Faaremælk.

Bedstefar havde samme Kærlighed til at plante som Oldesar, kun holdt han sig indenfor Dimensioner, der passede til en Landsbypræstegaards Omraade. I Haven findes endnu enkelte sjældne Træer, som han har plantet, ligesom den hele Have i alt væsentligt er anlagt af ham. Lunden bag Kirkegaarden er der endnu, og ude paa Mosen gror endnu de Elletræer, som han stak i Jorden. Jeg har hørt, at det blev lagt ham til Last, at han kørte til sin Annekskirke med fire Heste; ja, hvem vilde vel nu forarges, om Præsten kom selv i Flyvemaskine — Automobil er jo snart gammeldags! — og Bedstefar, Skuldelevprovsten, kørte aldrig med fire i min Levetid; men vist er det, han satte Pris paa et smukt Køretøj, og Kusken skulde forstaa, hvad det var at køre en Vogn fint for Døren, ellers risikerede han, at Provsten sprang op paa Bukken og selv tog Tømmerne. Naar de smaa Landsbypiger stod kniksende ved Vejkanten, naar han kørte gennem Byen, var det saa ikke en pæn Sigen Tak for Mad fra alle de mange smaa

Barnemunde, som hver Uge fik Maden oppe i Provstens store Folketue? Man havde jo dengang hverken Asyl eller Folkekøkkener og alt, hvad man nu har.

Fastelavns Mandag var i min Barndom en særlig Festdag for Befolkningen i Skuldelev; alle de store Gaardmænd kom da ridende paa nogle vælige Gangere, og lige nedenfor Sprøjtehuset, mellem to Træer paa Skibbyvejen, ophængtes en Trætønde, som Rytterne i skarpt Trav huggede til, indtil den søndret faldt til Jorden. Derpaa samledes de ridende i en smuk Kavalkade og red op i Præstegaarden, hvor Bedstefar stod paa Trappen, gratulerede Kattedkongen og indbød alle Deltagerne til at komme indenfor, hvor de saa blev beværtet med Kager og Vin, og Kattedkongens Skaal blev drukket.

Det ceremonielle, næsten lidt militæragtige, der var ved Bedstefars Person, og hvoraf hele hans Hus bar Præget, faldt mulig udenfor det sædvanlige Landsbyliv; han brugte en Klokke, der hang i Studereværelsets Vindue, for at kalde Karlene op, naar han skulde tale med dem, og vi smaa, som fik Lov til at opholde os i Køkkenet, saa altid med Forbavselse det Spjæt, som det gav i Peter Tjener, naar Provsten ringede efter Barbervand; et saadant Par smaa Klokkeslag satte Tempoet op i Galopløb.

Præcision og Statelighed var der ogsaa over Gudstjenes-ten, som han forrettede, lige fra den kjoleklædte Skolelærers Indgangsbeden til Sungen, som denne ogsaa ledede; man kunde sige, at der var en Stilfuldhed over det hele, som stemte endogsaa Smaabørn til Stilhed og Andagt. Men der kom aldrig den livsglade Jubel ind i Salmesungen, som Sønnen Pastor Hans Nicolai Holten kunde faa Menigheden med i: et Kor af glade Stemmer, som løftede hverandre opad, helst i enkelte af Grundtvigs Salmer; nej, Skuldelevprovsten var og blev aldrig Grundtvigianer, han var og blev høj Kirkelig og holdt ogsaa her paa det strengt formelle. Hvor gjorde det ikke et dybt Indtryk paa os Børn, da vi en Dag saa Graveren putte en Kiste ned i en Grav udenfor Kirkegaardsmuren, fordi han, som laa i den, havde været „uartig“ og taget sig selv af Dage; og Graven blev kastet til, uden at Bedstefar kom i Præste-

kjole med sin lille Spade og kastede tre Skefulde Jord ned paa Kisten, som vi ellers var vant til at se, naar vi fra Have-siden stod op paa de store Sten i Kirkegaardsmuren og fulgte Ceremonien ved de vanlige Begravelser. — —

Bedstefaders Godhed mod hans Børn havde vist sig, da Oldemor døde, idet han delte sin Arv imellem dem og kun beholdt en mindre Sum for sig selv. Og Gavnildheden strakte sig videre; selvfølgelig havde han bestemt, at Hanne Bendahl skulde have Pension, naar han døde; men det er blevet mig fortalt af dem, der passede ham under hans Sygdom, at naar han hørte hende hoste (hun var brystsvag), lagde han mere end een Gang flere Hundrede Kroner paa Pensionen, og tilsidst fik hun Lov til at faa Møbler og alt, hvad der hørte til et lille Hjem, lige til Sølvtøj og Dækketøj. Ogsaa Pigerne og Karlene, som alle var gamle i Gaarde, arvede hver især en pæn Sum efter ham, — og naturligvis fik Sognebørnene et Par Legater. Pengene strakte i 1873 betydelig længere end nu, men enhver lever og handler jo efter den Tid, som han hører til.

Hans Godhed mod Mor og os Børnebørn, da Fader var død, og vi i Ferierne atter gæstede Skuldelev, var som et mildt Kærtegn for hver især, og hvis en af os kom i en en eller anden Forlegenhed, hvor han saa, vi havde svært ved at klare os, kunde man være sikker paa hans ridderlige Hjælp. Det var derfor mange og dybtføjte Taarer, der randt fra alle Børnebørnenes Øjne den Dag, da hans Kiste stod midt i Have-stuen, og ikke mindst da den blev baaret op gennem Haven til Kirken. — —

Det hændte i mine tidligste Barneaar, saa tidligt, at jeg ikke endnu selv gik i Kirke, at man kom op i Præstegaarden, og Folkene sagde til os: „Hys, det er vist bedst, at I skynder Jer hjem, for Kongen (Frederik VII) er i Kirke i Dag, og han og Grevinden skal spise Frokost hos Provsten.“ Og det hændte den Sommer, Bedstefar var død, og vi Børn med Moder fik Lov at tilbringe Ferien endnu en Gang i Skuldelev. at en af de sidste Dage kom *Grevinde Danner* med sin Hofdame, Frøken Lützen; hun havde været borte fra Landet, da Bedstefar døde, og nu kom hun for personlig at lægge en Krans paa

sin gamle Vens Grav. Moder tog imod hende, og vi Børn maatte ind og forestilles; da gled for al Tid den Folkesnak, som smaa Gryders Øren ogsaa havde hørt, fuldstændig bort — om f. Eks. Mangel paa Dannelse, og hvad ved jeg —. Vi saa kun en venligt smilende Dame, som med oprigtig Sorg hørte Beretningen om Bedstefars sidste Dage, og fuld af Godhed tillod hun os at følge sig op paa Kirkegaarden med Kransen, som hun selv bar og lagde paa Graven. —

Med Bedstefars Død forsvandt Familien Holten fra Horns Herred, hvor den havde levet og virket i over tresindstyve Aar; men i Befolkningens Erindring lever endnu Mindet om den. Det mærker vi, de yngre i Slægten, som nu selv er bleven de gamle, naar vi gæster de Steder, hvor vi færdedes i vor Barndom.

Af Provst Holtens første Eftermænd i Kaldet har jeg hørt Klager over, at det ikke havde været let at komme efter ham: Befolkningen havde vænnet sig til, at deres Præst aldrig tog Betaling for kirkelige Handlinger, og at, som det er bleven sagt, „hans Køkken og hans Pung stod altid aaben for hvem, der trængte til Hjælp“.

Da jeg en Dag i Sommer uventet kom til Skuldelev og besøgte Familiegravstedet i Hjørnet ved Kirkegaardsmuren, saa jeg, at der var sat en lille Buket friske Blomster paa Bedstefars Grav — mere talende end mange Ord om trofast Erindring efter et halvt Aarhundrede.

Jeg gæstede ogsaa Lindegaardshaven — skøn endnu i sit Forfald. Jeg husker, at den gamle Maler, Etatsraad *Lorenz Frølich* efter et Besøg paa Krabbesholm for en lille Menneskealder siden udtalte sin Beundring for Terrainets ypperlige Beplantning og for de mange sjældne Træer, som endnu den Gang fandtes. Mange af dem staar den Dag i Dag: ægte Kastanie, Akacie o. fl.

Skønnest og mest drømmende staar de seks Lindetræer ved den øde, af Grønsvær dækkede Hustomt. Deres bløde, tætte Løv vugger frem og tilbage i Sommersolen og synes at sige: „Er vi ikke dejlige endnu?“

Men Lindegaards-Eventyret kommer aldrig tilbage, i det mindste ikke for vor Slægt — det sidder gemt som brogede

Evighedsblomster i snart aldrende Menneskers Barndomserindringer, — og naar de bliver tagne frem, dufter de lige saa vidunderligt som den Potpourri, Oldemor lod lave af Rosenbladene i Lindegaardshaven, og som i en stor kinesisk Bojan gik rundt i Familie kredsen, at enhver kunde tage sig en lille Pris.

NOTER.

- 1) Bluhme fik Embedet og beklædte det, indtil det i 1858 blev ophævet.
- 2) Jeg skylder min Fætter, Kontorchef Knud Holten, Tak for Laanet af hans Faders, afd. Etatsraad Just J. Holtens, skriftlige Optegnelser, som jeg for den rent historiske Side af Sagen har støttet mig noget til. Af disse Optegnelser laaner jeg følgende Beskrivelse af Lindegaarden:

Noget, der lignede en herskabelig Hovedbygning, fandtes heller ikke paa Lindegaarden; men det gamle Bindingsværks Stuehus blev oppudset, malet og tapetseret, og da det var rummeligt, afgav det en hyggelig Landbolig for mine Bedsteforældre og Gæstefophold for en skiftende, talrig Kreds af Slægtninge og Venner Sommeren igennem.

Naar man fra Alléen, der begyndte ved Gartnerhuset og gik til „Egholmsmarken“, var drejet ind igennem „Strædet“, havde man midt for sig den store Staldbygning, hvor Gaardens rundelige Hestebesætning og de mange Køreheste, som Grandpapa altid holdt, var opstaldede, og saa drejede man tilvenstre ind gennem den stærkt forhøjede Indkørselsport og holdt da for Døren, hvor en Tjener i graat Livré med sort Fløjls Krave og hvide Knapper lukkede op.

Mærkeligt nok fandtes der ingen Havestue: naar man var stegen af ved Døren ud til Gaarden, kom man ind i en Gang, der gik tværs igennem Huset og delte det i to lige store Dele; tilvenstre Dagligstuen, Kabinettet og Salen, der gik helt igennem Huset og var den egentlige Spisestue, da der næsten altid var for mange til, at de kunde faa Plads i den titulære Spisestue ved Siden af Køkkenet. Indenfor Salen var det saakaldte hvide Gæstekammer, Husets fornemste Gæsteværelse, ligesom Salen med Vinduer baade til Gaard og Have. Tilhøjre for Gangen var Grandpapas to Værelser til Haven, „Trappestuen“ til Gaarden, Spisestuen, det skotske Gæstekammer (saaledes kaldet efter et tærnet Tapet) og „Brandstuen“, et Gæstekammer, der var kaldt saaledes af en ældre Slægts unge Mennesker, der havde haft for Skik at samles der om Aftenen til Tobaksrygning og Passiar. I en kort Sidefløj ved Siden af Spisestuen var Køkken og Spisekammer. Fra „Trappestuen“ gik man op til Kvistetagen, hvor Bedsteforældrenes Sovekammer laa i Midten;

adskilt derfra ved en lille Forstue var Ida og Hanne Thieles Værelse. For den ene Ende af den lange Gang var et Gæstekammer, for den anden Ende to Gæstekamre, „Tantekammeret“ og „Kusinekammeret“.

Huset var hyggeligt, men den største Herlighed ved Stedet var den uforlignelig dejlige Have. Lige udenfor Havedøren overfor Indgangsdøren fra Gaarden stod seks mægtige Lindetræer, der dannede en Højsal, som ofte paa smukke Sommerdage blev benyttet som Spisesal. Tilvenstre laa Lindehuset. Det var et lille Træhus med to Værelser, Køkken og Spisekammer; Værelserne var møblerede, det største midt i Huset som Dagligstue, det mindre som Sovekammer, 3: med en Dukkeseng. Ellers var Møblerne af en saadan Størrelse, at Børn kunde benytte dem. Lindehuset var nærmest bygget for Kusinerne Ida og Hanne Thiele. Men ogsaa vi Skuldelevs-Børn, Nicolai, Juliane og jeg, var ganske som hjemme i det lille Hus.

Midt for Havetrappen og de seks Lindetræer var en Laage ud til Alléen, der delte Haven i to Dele; tilhøjre for Hovedbygningen var Billardhuset, og forbi dette førte Gangene saa ud i de store Parkanlæg, Granebakken, Spurveskjul, Hundebakken, Dammene, Mosen osv., alt paa samme Side af Alléen som Hovedbygningen. Paa den anden Side af Alléen var Frugt- og Køkkenhaven, Drivhuse med Vindruer og Blomster, foruden et Parkanlæg, hvorfra udgik en Sti, der igennem bredere og snævrere Plantninger førte helt over til Krabbesholm.

Saaledes var de ydre Omrids af det Hjem, som mine Bedsteforældre efterhaanden dannede i Tidsrummet indtil Fyrreerne, og som jeg erindrer det fra min Barndom indtil 1869, da Grandmama døde. At Livet formede sig forskelligt i de vekslende Tider, er en Selvfølge. Den skarpeste Grænse falder ved 1850, da Grandpapa døde.“

- 3) Her paa Egnen kan det mulig have Interesse at faa Navnene paa de dygtige Gartnere, som har anlagt delvis Parken og den store Frugthave og Driverierne. Afd. Gartner Nicolai Holten Bechtolsheim har samlet nedenstaaende Oplysninger:

Carl Adolph Wulff blev Gartner hos Konferensraad Holten efter i 6 Aar at have besøgt de største Haver i Europa. 1826 blev han Slotsgartner ved Frederiksberg.

Fedor Christian Hindberg var oplært hos Slotsgartner Teisen, Frederiksberg, og i Botanisk Have. Rejste til Holland, vandrede gennem Belgien, Elsass, Schweiz, Østrig til Berlin, gjorde ogsaa en Afstikker til Italien. 1835 kom han til Lindegaarden; i Begyndelsen af 52 eller 53 flyttede han fra Lindegaarden. Senere blev han Gartner paa Enrum ved Vedbæk, hos Greve Danneskjold-Samsøe.

Gartner Møller var hans Eftermand men kom til Frydendal;

især skal det have været hans Ry som Rævefanger, der forskaffede ham denne Plads.

Efter ham rykkede den foran nævnte Anders Havekarl op og blev Chef for den store Have; Gehejmerraad Holten var da allerede død for flere Aar siden, og Forholdene ændredes lidt efter lidt, saa de bedre stemte med Ejendommens Karakter af Enkesæde.

Af Frugt og Grøntsager avledes der i store Mængder: Asperges, Artiskokker, Vindruer og Jordbær under Glas — foruden ganske daglige Grøntsager, som al Slags Kaal etc. Dengang var der jo ingen Jernbaner til at bringe disse Varer fra sydlige Lande.

- 4) Endnu bærer en Samling kønne Huse Syd for Krabbesholm Skov Navnet *H o l t e n s m i n d e*. Det var Boliger, Holten lod opføre til sine Arbejdere paa Krabbesholm, hvert Hus med et Tilliggende af mindst 4 Tdr. Land. Husene er nu gaaet over til fri Ejendom og solgt fra.
- 5) En af Ægteparret Wildes seks Børn, Ida Johanne, blev gift med Bankdirektør *S c h r a m* i Roskilde.
- 6) „Bojet“, sandsynligvis af fransk „poignet“ = Haandlinning.

Billederne af N. A. v. Holten og H. C. Holten er gengivet efter Fototypier i Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: *Patriciske Slægter*. Anden Samling. 1911.

Niels Hemmingsen, Kannik i Roskilde.

Af J. O. Arhning.

I.

Mellem de mange Gravsten, der dækker en ikke ringe Del af Gulvfladen i Roskilde Domkirke, gemmende over Støvet af mangan gejstlig og Riddersmand, er der ogsaa en, som — skjult og beskyttet under et Tæppe — nu har Plads i den østlige Ende af Hovedskibet nær Døbefonten, og som baade ved sin Billedfremstilling og sin Indskrift taler til os paa en egen levende og gribende Maade. Øverst paa Stenen¹⁾ er fremstillet et kirkelignende, hvælvet Rum. Det er en Læsesal; i en mægtig Stol, et „Katedra“, anbragt paa en Forhøjning i Baggrunden, sidder den lærde, iført en slaabroklignende Kjole og holdende en opslaaet Bog i Skødet. Paa Gulvet til højre og til venstre for Katederet sidder Tilhørerne, hvoraf der tælles en halv Snes, anbragt paa smaa Skamler og ogsaa iført ejendommelige Dragter, bl. a. korte Slag og Halskraver. Et Par af Tilhørerne er skæggede Mænd, men de fleste er unge. Er det en Forelæsning eller et Eksaminatorium i „Kollegiigaarden“ i København eller maaske en akademisk „Disputats“, der foregaar? Indskriften paa Buen, der foroven afslutter Læsesalen, er et gammeltestamentligt Bibelsprog, der i Oversættelse lyder: De, der opdrager mange til Retfærdighed, skal straale som Stjernerne (Dan. 12). Billedet skal altsaa fremstille en Lærer, en Opdrager og Vejleder af Ungdommen. Netop saaledes vilde man mindes den døde, se ham midt i hans Livsgjerning. Billedet er en levende Illustration til Indskriften paa den nederste Halvdel af Stenen. Den lyder²⁾:

¹⁾ Se Afbildn. ²⁾ Alle Citater fra latinske Texter gengives i denne Afh. paa Dansk.

„Kannik i Roskilde, Doct. Niels Hemmingsens Støv hviler her; han var den første, der ved et vellykket og flittigt Arbejde paa Universitetet i København fremmede Studiet af de filosofiske Videnskaber og Sprog til Nytte for mange. Efter at være bleven Professor i Teologi, kastede han ved sin metodiske Korthed og Klarhed et saadant Lys over de profetiske og apostoliske Skrifter, at han blev beundret ikke blot af vore, men af alle Europas lærde. Han blev mod Forventning indviklet i Teologernes skæbnesvangre Stridigheder, men bevarede sit Redelighed; efter „ved guddommelig Velvilje“ at have opnaaet et kærkomment og lykkeligt Otium efter sin langvarige Møje i Skolens Tjeneste regnede han, nu Olding og mæt af Dage, de dødeliges Bekymringer for ringe. Med fast Tro anbefalende sin Aand til Gud Frelseren dør han i Aaret 1600, den 23. Maj. Enken og Arvingerne lagde [Stenen] paa den højt fortjente Mands Grav.“¹⁾)

Naar denne af sit Fædreland højt fortjente Mand, der af samtidige Forfattere omtales som „den guddommelige Læremester“, „den guddommelige Fader til Københavns Universitet“, „Danmarks veltalende Nestor“, fandt sit sidste Hvilested i Roskilde Domkirke, er Grunden den, at han var „*canonicus Roskildensis*“, d. v. s. Medlem af Domkapitlet, og tilbragte det „Otium“, som omtales paa Gravstenen, som *residerende*, d. v. s. bosiddende, Kannik i Roskilde. Dette sidste Afsnit af hans Liv varede længere, end man skulde formode efter Gravskriften at dømmе, sikkert ogsaa længere end han selv og hans Venner havde tænkt, idet det strakte sig fra 1579 til 1600. Hans Forbindelse med Kapitlet var dog af betydelig ældre Dato, idet han var blevet Medlem af det (ikke residerende) allerede i 1557, ja man kan sige, at den gaar helt tilbage til 1532 eller 33, da han en Tid gik i den til Domkapitlet knyttede Skole.

Selv om hans egentlige Virkefelt var Universitetet, hans Lyst og Glæde videnskabelige Studier i Forbindelse med prak-

---

¹⁾ Paa et bestemt Punkt maa det siges, at Gravskriften er stærkt „pyntende“, nemlig hvor den siger, at han mod Forventning blev indviklet i teologiske Stridigheder, men bevarede sin Uskyldighed. Hans Holdning og Optræden her var nemlig angribelig. Men det er ikke Meningen med denne Afhandling at komme ind paa dette Tema.

tisk Lærergerning, hans Manddomsværk at uddanne en stor Del af Danmarks Præster, har han dog haft saa megen Forbindelse med Roskilde, at det kan have sin Interesse nærmere at belyse denne; man kan heller ikke sige, at den ikke har sat Spor.

1532—57.

Efter hvad Peder Palladius, Sjællands første Biskop efter Reformationen, fortæller, var det en fast utrolig Flok af Disciple, der i Aarene før Reformationen stimlede sammen i Roskilde Domskole. De maa sikkert være kommet langvejs fra og fra alle Kanter af Landet. Mellem dem var der i Aaret 1532 eller -33 et ungt Menneske paa nitten Aar, der ikke blot ved sit mærkelige Ydre og syngende Lollikmaal, men ogsaa ved sin Flid og Begavelse skilte sig ud fra Flokken. Han hed Niels og kom sidst fra Næstved, hvor han i tre Aar havde besøgt Skolen. Han var dog født paa Lolland, og efter Faderen Hemmings tidlige Død havde han ført en urolig Tilværelse, var vandret fra Skole til Skole. Hvert Sted havde han opholdt sig c. tre Aar; Roskilde var Nr. 5 i Rækken. Man kan nutildags undre sig derover, men dengang var den Slags Vandringer almindelige. Det gjaldt om at finde et Sted, hvor man kunde leve af gode Menneskers Almisser. (Det er bekendt nok, at Luther ogsaa sang for Godtfolks Døre.) Domkirkebyer med deres talrige Gejstlighed bød særlig gode Udsigter for fattige Peblinge. Det var en gammel Regel, at Kleresiet havde en særlig Pligt til at hjælpe Skoleungdommen. Da Niels var i Roskilde, var baade Kirken og Skolen endnu katolske. Rektor var Niels Black. Han var en dygtig Humanist og fortræffelig Lærer, og det varede ikke længe, før han „opdagede“ den stræbsomme og evnerige, men fattige unge Mand, hvem han ikke blot søgte at bibringe dygtige Kundskaber, men ogsaa hjalp økonomisk, hvilket sidste stemte godt sammen med hans gavmilde Karakter. Ved Omtalen af hans Død mange Aar senere (1562) siger Sognepræsten Morten Pedersen om N. Black, at han blev kaldt „Elemosynarius“, Almisseuddeleeren. Det varede imidlertid ikke længe, før Niels Hemmingsen hørte om M. Bent Arvidsen i Lund, at han skulde være en meget dygtig Lærer i Græsk, en Sjældenhed dengang; derfor

Niels Hemmingsens Ligsten.

modstod han ikke sin Lyst til at søge ny Lærdomskilde, men gav sig atter paa Vandring. Han glemte dog ikke Dr. Niels Black; mange Aar senere dedicerede han ham et Skrift (1560) og siger heri: „Dig, ærværdige Lærer, har jeg villet dedicere dette [Værk], for at det kunde blive staaende som et Vidnesbyrd om min Taknemmelighed imod dig. Jeg erkender nemlig, at jeg ved din Undervisning og Hjælp, medens jeg var under din Ferle, er blevet hjulpet i den Grad frem, at jeg tilskriver dig, ikke ufortjent, de Fremskridt, som fulgte efter: for du har ikke blot trofast undervist mig i Religionens Grundsætninger, men ogsaa, da mine Omstændigheder var mere end ringe, godhedsfuldt hjulpet mig med dine Midler.“¹⁾ Efter Niels Blacks Død omtaler Hemmingsen ham som „den udmærkede Lærer i gode Sæder, den saare trofaste Styre af Roskilde Skole.“²⁾

Fra Lund gik Vejen til Wittenbergs berømte Højskole, hvor de store Reformatorer virkede. Under sit femaarige Ophold her blev han nøje knyttet til Philip Melancton og tilegnede sig ganske hans Aandsretning. Da han vendte hjem fra denne Rejse, varede det ikke længe, før han blev knyttet til Universitetet i København. Han ansattes 1543, først i de filosofiske Videnskaber, men fra 1553 i Teologi.³⁾ Nu kunde det atter ske, at han kom til den gamle Domkirkeby, blot ikke som Pebling, men „i Embedsmedfør“, som Universitetsprofessor. De bevarede Universitetsregnskaber⁴⁾ fra 16de Aarh. fortæller ejendommelige Ting om, hvilke Forretninger Professorerne — i disse Universitetets unge Dage — ofte maatte paatage sig. Der kunde være Oldengield at indkræve hos Bønderne, Retssager paa Herredsting og Landsting m. m.. Og naar de — som Regel til Vogns — drog ud i Landet, kom de ofte over Roskilde, der ligger paa Alfarvej. Men ofte var ogsaa Maalet selve denne By, med hvilken Universitetet havde en ikke ringe Forbindelse. Tre Medlemmer af Domkapitlet, nemlig Dekan-

---

¹⁾ Oversat fra Lat. efter Citat i Gjessing: Jubellærere III S. 6 f. Det Værk, N. H. dedicerede N. Black, var Catechismi Quæstiones (Kbh. 1560). ²⁾ Overs. fra Lat. efter Cit. hos Rørdam: Kbh.s Universitets Hist. II, 427, Note 2. ³⁾ Jfr. Rørdams Biografier over N. H. i Biogr. Lex. og i Kbh. Univ.s Hist. II. ⁴⁾ findes i Konsistoriums Arkiv paa Universitetsbiblioteket.

nen og Domprovsten samt Besidderen af Kannikepræbendet S. Laurentii, var Konservatorer for Universitetet.¹⁾ Disse var en Slags Beskyttere for dette og skulde værne om dets Personer og Rettigheder. De skulde bl. a. være med til at afhøre dets Regnskaber, og ved Stridigheder mellem Professorerne blev deres Hjælp paakaldt.²⁾ Ogsaa paa anden Maade havde Universitetet Forbindelse med Domkapitlet. Naar en Kannik døde, havde Universitetet Ret til den halve Indtægt af Naadensaaret. Endelig havde Professorerne — navnlig fra den sidste Halvdel af 16. Aarh. — store Mængder Kapitelgoods at forvalte. Der var altsaa ofte Brug for Bud til Roskilde, og Magister Niels har vel ikke saa sjældent haft Lejlighed til at gense Byen og opfriske gamle Bekendtskaber, maaske se indenfor i Rektorresidensen. Et enkelt Eksempel paa hans Besøg i Roskilde kan anføres. I Univ.s Regnskab 1556—57 findes følgende Post: Antuorit ieg³⁾ M. Hans Albertj⁴⁾, som then tijdt vor Rector, och M. Niels⁵⁾, som thj [de] fortæride till Roskildt att forhandle mett then Tydske Candzeler⁶⁾, till 6 personer 2 næter, vognleie och anden wnderhollingh ..... 13 marck.⁷⁾ Hvad havde mon Hans Albertsen og Niels Hemmingsen at tale med Andreas v. Barby om? Hvorfor drog de seks Mand høj til Roskilde med en Bekostning, der i vore Dage vilde svare til omtr. 100 Kr.? Til Underholdning for fattige Studenter var der aarlig (i Følge Universitetets Fundats) henlagt 60 Daler af St. Laurentii Kapel. Men efter at Andr. v. Barby havde faaet Kapellet i Forlening, var Summen udeblevet. Professorerne vovede ikke at anlægge Sag imod den

---

1) Der var endnu en fjerde Konservator, Kansleren, som stod i Spidsen for de andre. Rørdam: Kbh.s Univ.s Hist. I, 407. 2) Rørdam l. c. I, 406—09. 3) Universitetets Foged Knud Pedersen. 4) Hans Albertsen, Professor paa Universitetet 1545, Superintendent i Sjællands Stift 1560, død 1569. 5) Magister Niels Hemmingsen var 1553 blevet Professor i Teologi. 6) Med den tyske Kansler menes Andreas v. Barby, der var født i Brandenburg 1508 og var blevet Kansler 1542. Aaret efter fik han Domprovstiet i Roskilde og blev forlenet med St. Laurentii Kapel smstds og blev derved en af Universitetets Konservatorer. 7) 1 Mark var i 1556—57 137 Øre værd efter Forholdet Guld til Sølv som 1 : 15,67 (Møntlovens Forhold 1873 $\frac{23}{5}$), men samtidig var dens Købeevne 5,55 Gange saa stor som 1873—75. 13 Mark i 1556 havde altsaa samme Købeværdi som 98,85 Kr. i 1874.

mægtige Mand, der havde en høj Stjerne hos Kongen, men 1556 kom det til Forlig med ham. De eftergav ham alt, hvad han stod til Rest med for de forløbne Aar, og gik ind paa, at han fremtidig blot skulde betale 30 Dlr. aarligt.¹⁾ De „6 personer“, der drog til Roskilde, kan tænkes at have været de seks Professorer fra de tre højere Fakulteter (det teologiske, juridiske og medicinske).²⁾

Niels Hemmingsen, der den 27. Sept. 1557 var blevet promoveret til Doktor i Teologien, kom dog i en langt nærmere Forbindelse med Roskilde, da han d. 7. Dec. samme Aar af Kong Kristian den Tredie blev forlenet med et Kannikedømme ved Domkirken. Fra nu af og til sin Død er han „canonicus Roskildensis“, men hans Forhold til Domkapitlet falder dog naturligt i to Afsnit, mellem hvilke hans Afsættelse som Professor i 1579 danner Skellet, idet han herefter skulde have Bopæl i Roskilde.

1557—79.

Kannikedømmet.

Kongens Forleningsbrev af 7. Dec. 1557³⁾ begynder saaledes: Wij Christian then tredie etc. Gjør alle witterliggt, att epthertij ther nu vacerer och ledigt er ett Canickedom wdj Roskilde domkiercke eptther Her Albricht, thaa haffue wij aff wor synderlige gunst och naade wntt och tilladt, och nu mett

---

1) Rørdam, l. c. I, 251 f. 2) Som Bevis for ovenstaaende om Universitetets hyppige Forbindelse med Roskilde skal nogle Poster fra et enkelt Regnskabsaar anføres:

1576—77: Rectors Thering ij Universitetis bestillinger.
 14 majj . . . war Rector ij Roskylle om Restants af thiennerne, fortherede . . . . . 4 daller 1 mark.
 1 sept. Item wor Rector ij Roskylle huos Mester Niels Kolling om Clare [Klosters] handill, therit [fortærede] . . . . . 5 mark.
 . . . . .
 Item droug Rector fra Schie och thill Roskille, therit . . . 3½ mark.
 16 Septemb. Itm Wor Rector ij Roskylle att gjøre Regnschaff med doctor Madz, therit . . . . . 6 mark.
 Dionisij. Itm ij Dionisij markit war Rector och Doctor Hans Frandzen ij Roskille att skiffte [d. v. s. fordele] Stude . . . . . 14 mark.
 11 Martij. Itm War Rector ij Roskylle att thale med Mester Niels Kolling och Lauge Bek, forterede . . . . . 6 mark.

3) Trykt: Ny kirkehist. Saml. 4. Bd., 289—91.

thette wortt opne breff wnde och tillade, att oss elsk.e hederlig och høglerde mandh Doctor Niels Hemmingsen, professor wdj wortt wniuersitet her wdj wor kiøbsted Kiøpnehaffn, maa fange same Canickedom, och then haffue, nyde, bruge och beholle, mett bønder och thienere och ald sin renthe och retthe tilliggelse, inthett wndertaget, wdj hans lifftid och saa lenge hand leffuer . . . .

Det Kannikedømme, N. H. fik, blev altsaa givet ham af kongelig Naade *paa Livstid*¹⁾. Kun i eet Tilfælde kunde han miste det, nemlig hvis han ikke holdt de Betingelser, som selve Brevet (i det følgende) opstiller for ham; thi i saa Fald skulde han have dette forbrudt, og „wij och wore ephtherkomere konninger . . . magt haffue en anden ther mett att forlenne“.

Ad en Omvej kan vi faa at vide, hvor stor en *aarlig Indtægt i Penge* dette Kannikedømme gav, dengang Niels Hemmingsen fik det. Det var en Regel, at Universitetet havde Ret til Halvdelen af Naadensaaret efter enhver afdød Kannik i alle danske Kapitler.²⁾ Fra Slutningen af 16de Aarh. haves en Række specificerede Opgørelser over Indtægten af Naadensaar³⁾, der er sendt fra Kapitlerne til Universitetet, der vel har benyttet dem som Bilag ved de aarlige sammenfattende Universitetsregnskaber. Af disse Bilag ser vi, at man har beregnet Naadensaaret alene paa Grundlag af Indtægten af den „visse Landgilde“⁴⁾, først og fremmest Rug og Byg, mens man har holdt Poster som Havre, Bolsvin, Lam, Gæs, Høns og Boghvedegryn uden for Beregningen. Men sidstnævnte Poster gav ganske vist som Regel ikke meget, Hovedindtægten kom utvivlsomt af den „visse Landgilde“. Kapitlets Statuter⁴⁾ er dog en endnu vigtigere Kilde til Bedømmelse af, hvorledes man har beregnet Naadensaaret. Her siges det udtrykkeligt, at den ene Halvdel af „Kornet“ (hvorved sikkert skal forstaaes den „visse Landgilde“) skal tilfalde den dødes Arvinger, den anden Halvdel Universitetet, men „minuta“ skal Testamen-

---

¹⁾ Man bør erindre dette ved Bedømmelsen af hans Forhold efter 1579. ²⁾ Rørdam: I. c. I, 56, 70, 90. ³⁾ En Pakke i Universitetets Arkiv paa Univ.s-Bibl.: Dokumenter angaaende Universitetets Naadens Aar af Roskilde Kapitel. Lignende Pakker fra de andre Kapitler. ⁴⁾ Udateret Afskrift af Rosk. Domkapitels Statuter paa Latin i Rigsarkivet: Danske Kanc., Diverse sagligt ordnede XII. 8. a.

tarierne have, og dette Udtryk specificeres nærmere; bl. a. er det Lam, Gæs, Høns, Bolsvin¹⁾ og Gæsteri (hvilken sidste Udgift gerne blev ydet i Havre). Hvis man altsaa kender Universitetets Indtægt af Naadensaar efter en Kannik, behøver man blot at multiplicere med 2 for at faa Kannikedømmets Indtægt af den visse Landgilde, den langt overvejende Del af den samlede Indtægt.²⁾ Hvad nu Naadens Aar efter „Her Albricht“ angaar, saa haves der ganske vist ikke mere nogen Redegørelse derfor, indsendt fra Kapitlet til Universitetet, men det er saa heldigt, at det samlede Universitetsregnskab for 1558—59³⁾, hvori Universitetets Indtægt deraf blev indført, er bevaret. Posten lyder i al sin Knaphed: Indtegt Ex annis gratiæ: Først effter Hr. Albret canich i Roskilde — 112 daler. Værdien af den visse Landgilde var da (1557—58) 224 daler. Hvad svarer det til i Nutidsmønt? En Daler var i 1558 410 Øre værd, men samtidig var dens Købeevne 5,55 Gange saa stor som i 1873—75.⁴⁾ Ved en simpel Multiplikation faas, at 224 Dlr. i 1558 havde samme Købeværdi som 5097 Kr. i 1874. Det var altid et smukt Tillæg til Professorgagen, der for Niels Hemmingsens Vedkommende paa den Tid beløb sig til 200 Daler⁵⁾ foruden en Del Naturalier. Formodentlig blev hans aarlige Indtægter noget nær fordoblede. Naar Kristian 3. ved Brevet af 7. Dec. 1557 fandt Anledning til at vise N. H. den „synderlige gunst och naade“, hænger det mulig sammen med, at N. H. d. 27. Sept. s. A. var blevet Doktor i Teologi i Overværelse af Kongen, Kurfyst August af Sachsen m. fl.⁶⁾, og den højtidelige Begivenhed har maaske gjort et stærkt Indtryk paa Kongen.

Kannikedømmets *Navn* faar vi ingen Oplysning om af Forleningsbrevet af 7. Dec. 1557. Men da det var en livsvarig

---

1) saaledes oversætter jeg „porci cum annona“, „Svin med Korn“, hvilket vel vil sige: Svin opfødt med Korn, altsaa Hjemmesvin, Bolsvin. 2) Kun bør man erindre, at Testamentarierne for at hjælpe den afdødes ofte daarligt stillede Slægtninge kunde have Tilbøjelighed til at opgive Indtægten for lavt. 3) Naadensaaret varede i Følge Statutterne fra Kannikens Dødsdag til Aarsdagen derefter. Hr. Albricht er vel død o. 1. Dec. 1557, og Naadensaaret har varet til o. 1. Dec. 1558. Det paagældende Univ.s-Regnskab gaar fra 1. Maj 1558 til 1. Maj 1559. 4) Jvf. Scharling: Pengenes synkende Værdi. 5) Universitetsregnskaberne. 6) Biogr. Lex.

Forlening, N. H. fik, og han altsaa ikke skiftede Kannikedømme, kan det oplyses af senere Dokumenter. I Brev 1571, 11. Sept., forekommer „thet Cannickedom . . . , som Doctor Niels Hemmingsen nu udj were [Væрге] haffuer, och kaldis Hadstrup Prebennde“.¹⁾ Dette Præbende bar ogsaa Navnet Vesby og var af meget gammel Oprindelse²⁾. Sammenlignet i Indtægt med de andre Kannikedømmer stod Præbende Hadstrup omtrent midtvejs.³⁾

Dets Godsbestand i 1557 kan vi ogsaa faa Oplysning om, naar vi sammenholder Kapitlets Jordebog 1568⁴⁾ med et kgl. Mageskiftebrev af 20/4 1561⁵⁾. Det var først og fremmest Bøndergods, nemlig 6 Gaarde i Hadstrup, 1 i Wedeløff, 2 i Wadtzby, 2 i Isøffue, 1 i Greffue, 1 i Thune, 2 i Salby, 1 i Brøndbyøster, 1 i Herstedøstre; endvidere Afgift af „nogle mendt ij Windinge oc ij Roskilde“; til Hadstrup var der en Bøgeskov, der „kandtt frii 200 Suiin naar olden er“. Aarsudbyttet opgives 1568 til: Biig — 3 Lester 4 pdht, Smør 1 tønne, lamb — 8, gies — 8, høns — 32, peninge — 6 marc 3 s[killing]; (Bygget svarer til 160 Td.⁶⁾), Smørret til 256 Pund, Pengene til 32,90 Kr. (Købeværdis i 1874)).

Hørte der ogsaa nogen Residens til? Ikke nogen, som hørte fast sammen med Kannikedømmet. Det fremgaar af en Liste i et Brev fra 1569, hvori der opregnes „Residentze som ere asignerede tiill wisse Prelaturer oc prebender“, og som „altiidt bliffue hoess prebenderne“; Hadstrup er ikke derimellem.⁷⁾ Men i samme Brev siges der straks efter: „the andre [nemlig Residenser] opteris iuxta senium⁸⁾ Oc huilken Residentze nogen tilfalder ephther sitt senium, Scall handt optere, oc then beholde sijnn liiffstiidt eller saa lenge handt er Canick . . .“

¹⁾ Rørdam l. c. IV, 231. ²⁾ Ny kgl. Saml. 1167⁴: Doct. Jens Bircherods Samling om Rosk. Capitels Prælaturer. Gl. kgl. Saml. 3170: Bona capituli Roeschildensis. ³⁾ Arnemagn. Saml. (forkortet: A. M.) paa Univ.s-Bibl. 876⁴. ⁴⁾ A. M. 876⁴. ⁵⁾ Kronens Skøder I, 75—77 ⁶⁾ 1 Læst Byg var paa Sjælland 48 Td., 1 Pund Byg 4 Td. 1 Td. Smør var 16 Lispund. Paa Sjælland regnedes Lispund enten til 16 eller til 14 Pund. I det sidstnævnte Tilfælde bliver en Td. Smør 224 Pund. Arent Berntsen: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed. ⁷⁾ Landsark. for Sjæll.: Sjæll.s Stiftskistes diverse Breve paa Perg. 1555—1640: Brev af 28. Apr. 1569. ⁸⁾ vælges efter Tur, efter den Tid, i hvilken man havde gjort Tjeneste i Kirken.

Der var altsaa andre Kannikeresidenser til, Residenser, der var løst fra den faste Forbindelse med noget bestemt Præbende og kunde gaa fra Indehaveren af et Præbende og over til Indehaveren af et andet. Ved Fordelingen af den Slags Residenser mellem Kannikerne blev der taget Hensyn til den Tid, disse havde tjent i Kapitlet. Jo højere Senium, des større Ret.¹⁾ Den Residens, „Her Albricht“ beboede til sin Død 1557, og som hans eventuelle Arvinger havde Lov at beholde i Naadensaaret²⁾, er efter al Sandsynlighed derefter gaaet over til et andet Kannikedømme. Paa Forhaand maa det synes lidet sandsynligt, at den nye Indehaver af Hadstrup Præbende, Dr. Niels Hemmingsen, der ikke residerede i Roskilde, skulde faa en Residens der!

Sandsynligheden taler dog for, at han har faaet det. Det betyder i denne Sammenhæng intet, at den ikke findes i Jorde-

---

1) Hele dette Spørgsmaal om de gamle Kannike- og Vikarieresidenser og deres Skæbne efter Reformationen kunde nok fortjene en særlig Undersøgelse. De mange Residenser i Roskilde har ikke blot givet Anledning til et Kannikestræde, men i det hele givet Byen et ejendommeligt Præg. Underligt, at ikke en eneste er bevaret, der kunde fortælle os lidt om deres Udstyr og Indretning. Det maa antages, at der efter Reformationen har været en Overflødighed af dem, da det blev meget almindeligt, at Kannikerne ikke residerede ved Domkirken. De bedste Residenser er vel blevet taget i Brug, men mange har været udsat for Forsømmelse og Forfald. Om dette sidste findes talrige Vidnesbyrd. Det er ingen Trøst, at den samme Skade fandtes ved de andre Domkapitler i Landet. Den 20. Dec. 1557 befalede Kristian 3. alle Kapitler at tilholde dem, der var forlenede med Præbender, at residere ved deres Domkirker, dog med Undtagelse af dem, der tjente i Kongens Kancelli eller studerede ved noget Universitet; han angiver en af Grundene til Befalingen: „staar och mange canike residentz och forfalle och icke hollis wed lige och magt“ (Rørdam, l. c. IV, 90 f.). Omtrent paa samme Tid befalede han, at der skulde holdes Synsforretninger over Lunde, Frue Kirkes og Aarhus Kapitels Residenser. Disse Synsforretninger er bevarede (Indk. Breve til Danske Kanc. ²⁶/₇ og ¹⁰/₈ 1558, ⁹/₈ 1560; Rigsark.) og giver et paalideligt Billede af Tilstanden. Der kan være Grund til at tro, at et lignende Syn er optaget ogsaa i Roskilde, men der er intet bevaret. Kongens ovenomtalte Befaling (af 20. Dec. 1557) hjalp nok ikke saa meget i Roskilde, thi d. 28. Apr. 1569 traf Kapitlet skrappe Bestemmelser om Vedligeholdelsen af Residenser, Bestemmelser, det ansaa for „storligen at were for nøden“ (Sjællands Stiftskistes div. Breve paa Perg., Ldsark. f. Sjæll.).

2) Rosk. Domkap.s Statuter.

bogen 1568. Den optager Bøndergodset, men ikke Residenser, og vilde vel aldrig have optaget nogen Residens, der ikke var assigneret sit Kannikedømme, men kun operet til det. Langt mere betyder følgende: a) I selve Forleningsbrevet 7. Dec. 1557 hedder det: Skall hand och bygge och forbedre then gaard och residentzs, som hand till same Canickedom fangendis worder. Heri ligger ganske vist ikke, at han har faaet en Residens, men at han kan gøre sig Haab om en. b) I Anledning af den besynderlige og forargelige Affære i Roskilde i 1562, da Universitetets Foged Peder Ibsen gav Universitetets Pæktor Dr. Niels Hemmingsen en Ørefigen og kaldte ham en Tyv, udtalte Kansleren ved Rettergangen bl. a.: „det er halsløs Gerning at overfalde en Mand i hans eget Hus“.¹⁾ Da Overfaldet fandt Sted i Roskilde, maa H. have haft et Hus her, og det er nærliggende at optatte „Hus“ som „Residens“. c) 1564 opholdt Niels Hemmingsen sig i Roskilde, mens Pesten rasede i København.²⁾ d) Den 19. Jan. 1569 paalagde Frederik 2. de Professorer, der havde „kirkens rentte oc indkomst udj Roschille, . . . attj tiiltencke for ethers dørre oc residentzer udj for. ne Roschille dagligen att giffue fattige peblinge Guds almøsse . . .“³⁾ e) Er det sandt, at N. H. ved sin Af-sættelse 1579 fik Ordre til „inden tre Dage“⁴⁾ at drage fra København til Roskilde „hoss hans Cannickdomme att residere“⁵⁾, maa man formode, at han dog har haft „en Lejlighed“ i denne By. — En Residens kunde heller ikke være uden Betydning for ham. Adskillige Gange om Aaret gjorde han Turen til Roskilde i Kapitelsanliggender. Saa var det godt at have et Sted at tage ind for at hvile sig; overnatte maatte han ogsaa. Stundom har han vel, naar Universitetsarbejdet ikke trykkede, tilbragt nogle Dage i den hyggelige og kønne By, hvor han havde flere gamle Venner.

Foruden Kannikedømme og Residens fik N. H. en *Pors* (portio canonica). De saakaldte „portiones canonicæ“, der bestod af Indtægt af Bøndergods, var ellers fra „domkirkens begyndelse besynderligen tillagt de kanniker, som dagligen

¹⁾ Nye kirkeh. Sml. I, 9 f. Rørd. I. c. II, 10—13. ²⁾ Rørd. I. c. IV, 201. ³⁾ Rørdam, I. c. IV, 216. ⁴⁾ „intra tres dies“. Gl. kgl. Saml. 1446' (Kgl. Bibl.). ⁵⁾ Ny kirkeh. Saml. 4. Bd., 311.

bosiddendes er og thære deres gods og rente hos domkirken, skolen til wpholdt oc andre fattige folk til help og trøst, og holde den daglige tjeneste og tyngesom falder hos domkirken".¹⁾ Det kan da undre, at Niels H. fik en Pors. Men i Følge Kapitlets Statuter²⁾ tilfaldt Portiones foruden „nærværende Kanniker“ ogsaa „de fraværende, der var privilegierede“. Naar de Pligter (der snart skal omtales), der paalaa N. H. over for Kapitlet, tages i Betragtning, kan det forstaas, at han oppebar en Pors. Den omtales første Gang i Forbindelse med Hemmingsens Kanonikat i Brev 1571³⁾, men uden at Porsens Navn nævnes. Af en senere Jordebog⁴⁾ faar vi dog dette at vide, det var Herringløse. „Portio Heringeløse“ bestod ifølge Jordebogen 1568 af 2 Gdd. i Heringeløse, 2 Gdd. i Weerup og 1 i Lundtztorp. Den gav i Udbytte: rug — 2½ pd, byg — 3½ pd, smør — ½ tønne, lam — 2, gs [gæs] — 2, høns — 8, pdhe [pendinge] — 9 sk. (2½ Pund Rug var 8½ Td. Rug, 3½ Pund Byg: 14 Td. Byg, og 9 Skilling var 3 Kr. (Købeværdi 1874)).

Ved et Kongebrev af 11. Sept. 1571⁵⁾ blev *Hadstrup Præbendes* og nogle andre Kannikedømmers *fremtidige Skæbne* bestemt. Det hedder i Brevet: Først skulle the tre Cannickedømme, som de tre Doctores theologiæ nu udj forlening haffue, med thieris portz aldtid were och bliffue til thieris Effterkomere Professorum theologiæ Besoldings forbedringe, udj saa maade att thennd offuerste och Primarius Doctor aldtid skal become och beholde thet Cannickedom med sin Portz, som Doctor Niels Hemmingsen nu udj were haffuer, och kaldis Hadstrup Prebennde . . . . N. H. var selv Doctor primarius, saa Bestemmelsen kunde ikke have nogen Indflydelse paa hans økonomiske Forhold. Men hvad vilde der ske, hvis han blev afsat som Professor eller af anden Grund ophørte med sin Virksomhed? Kunde han saa, støttende sig til Kongebrevet af 7. Dec. 1557, der forundte ham Kannikedømmet „wdj hans liffs tid och saa lenge hand leffuer“, beholde det, eller kunde

---

1) Jordebog 1568 (A. M. 876^a). 2) I Kap.s Statuter forklares Meningen med Portiones ganske klart: Portiones tilkommer de nærværende Kanniker til Skolens Opretholdelse og Almisseuddeling. 3) Rørdam l. c. IV, 231. 4) Jordebog 1614 (Danske Kanc.: Div., sagl. ordn. . . XII, 8; Rigsark.). 5) Rørdam l. c. IV, 229—36.

hans Efterfølger i Professoratet, paaberaabende sig det nye Brev af 11. Sept. 1571, gøre Krav paa det? Den eventuelle Efterfølger vilde sikkert ikke glemme at anføre følgende Ord af sidstnævnte Brev: Thisse forskreffne Cannickedomme . . . skall huer Professor, som the med rette, effter som forskreffuit staar, kunde tilfalde, selff haffue, nyde, bruge och beholde aldienne [alene], saa lennge hannd thennd Profession forestaar, som same Cannickedom . . . er tillagt.

Pligter over for Godset.

At opnaa et Kannikedømme var en betydelig økonomisk Vinding, men da det ikke gik over til Arvingerne, var det en Fristelse for Ihændehaven at udbytte og vanrøgte det. For at forhindre dette blev der derfor paalagt denne visse Pligter. Disse Pligter er nogenlunde ens i de forskellige Forleningsbreve. I Niels Hemmingsens Brev (7. Dec. 1557)¹⁾ kræves, at han skal a) „bygge och forbedre then gaard och residentzts, som hand till same Canickedom fangendis worder, och b) holde gotzitt wed heffd och magtt, och c) thierne, ther paa boendis er, wed loug, skiell och rett, och ingenn aff thenom wforrette emod lougen, eller och thenom wdfeste aff thieris gaarde, emeden och ald then stund the aarligen till gode rede yde och wdgiffue thieris landgille och anden rettighed och holle thieris gaarde wed heffd och magt. Och skall hand icke heller besuerge thenom mett nogen nye hosbonhold eller paa- legge thenom nogen anden nye besuering. d) Sameledis skall hand icke heller forhugge lade nogen the skouffue, ther tilligger, till wpligt i nogle maade.“ Da hans Kannikedømme blev knyttet til Universitetet (Brev 11. Sept. 1571), blev det dog holdt uden for dettes øvrige Regnskab, og han skulde selv oppebære Landgilde og anden Rente deraf; det blev endvidere ved samme Brev forbudt at danne Avlsgaarde af Godset (men Bønderne skulde have dette for den sædvanlige Landgilde) og at sælge, skifte eller i nogen Maade afhænde noget af det fra Universitetet; hvis nogen Bonde blev forurettet, skulde Rector og Professorer antage sig hans Sag.²⁾

¹⁾ Ny kirkeh. Saml. IV, 290. ²⁾ Rørdam, I. c., IV, 232—34.

Pligter over for Kapitlet.

Om disse oplyses vi af tre Dokumenter: Kapitlets Statuter og de to Breve af $7/_{12}$ 1557 og $11/_{9}$ 1571.

a) Den første af alle hans Pligter, efter at han var blevet Kannik, har været at give Møde i Kapitlet, paahøre Oplæsning af dets Statuter og derefter aflægge Ed paa, at han vilde overholde Kapitlets vedtagne Rettigheder og Statuter og efter Evne forsvare Kirkens og Kapitlets Friheder.¹⁾

b) Hvert Aar maatte han give Møde paa Lamberti Dag (17. Sept.) i Kapitelshuset i Roskilde for sammen med alle Prælater og Kanniker at høre Kirkeværgerne (tutores templi) og andre af Kapitlets Embedsmænd aflægge det aarlige Regnskab.²⁾

c) Men der kunde ogsaa blive Tale om andre Besøg i Kapitlet, for i hans Forleningsbrev staar der, at „nar Capitel schriffuer hanom till och fiørdrer [d. v. s. fordrer] hannom at skulle mett thenom besøge Capitelett och raade och handle wdj Capitels sager Capitell och kircken till beste, thaa skall hand thett gjøre och seg ther wdinden icke weigre“.³⁾ Skønt store Mængder af Domkirkens gamle Breve, Regnskaber o. s. v. er gaet tabt, mangler det dog ikke helt paa Vidnesbyrd om, at han er blevet taget med paa Raad og har raadet og handlet „wdj Capitels sager“. Onsdag næst for St. Michaelis Dag (d. v. s. 25. Sept.) 1566 mødte Bjørn Andersen, Befalingsmand over Sjællands Stift, Lauge Brokkenhus, Erke-degn til Roskilde Domkirke, Mester Oluf Offesen, Cantor, Claus Rosengaard og Dr. Niels Hemmingsen, Kanniker sammesteds, i Calentehuset i Roskilde og sad Dom i en Sag mellem Befalingsmanden over St. Agnethe Kloster i Roskilde Børge Trolle til Lillø og Hr. Rasmus Jensen, Sognepræst til Torup Sogn. Efter at have fældet Dommen trykkede de alle deres Segl under Brevet.⁴⁾ Et andet Eksempel paa det samme: N. H. maa sikkert have deltaget i den overmaade vigtige Forhandling i Roskilde d. 28. April 1569 (da der blev funderet en evig Almisse til Skolebørnene og forhandlet om Residen-

¹⁾ Kapitlets Statuter. ²⁾ Smstds. ³⁾ Ny kirkeh. Sml. IV, 289—91.

⁴⁾ Rosk. Agnete Klosters Arkiv (Rigsark.). Dr. Niels H. fører i sit Segl et Dyr, vistnok en Hjort. — Onsd. for St. Michaelis var iøvrigt en af de fire aarlige Tamperdage, da Kapitlet dømte i Ægteskabssager.

serne), idet han er Medunderskriver af Brevet.¹⁾ Dette har 23 Underskrifter; men det har været en Sjældenhed, at saa mange har været samlet i Kapitelshuset. Ofte har der kun været ganske faa residerende Kanniker til Stede.

d) I sit Brev af 11. Sept. 1571 siger Frederik 2.: Och effterthj titt och offte for Oss haffuer werit beclagit, att nar *Echteskaffs sager* skulle udj Roskyldde Capittel til bestimbt tiid aarligenn²⁾ forhøres, finndes icke wden fiire eller fem residerinndes Cannicker tilstede, som paa same sager skulle dømmе, enndog tiitt och offte kommer saadanne wichtige och tuilachtige Sager fore, at mannd wel behøffuede ther paa gode Raadslag.³⁾ For at hjælpe Kapitlet — og det vil i dette Tilfælde sige de residerende Kanniker — ud over denne Vanskelighed bestemte Kongen nu, at „aff the Professoribus, som haffue Cannickedom . . . . udj for.ne Roskyldde domkircke, skulle her effter aarligenn til huer Termin, som for.ne Echteskaffs Sager skulle forhøris, tuo Doctores och tre Magistri rette thennom, ther samestedtz at were tilstede, och med the anndre residerinndes Cannicker dømme paa huiss Sager tha er steffnit udj rette — — —“. Der kan ikke være Tvivl om, at N. Hemmingsen med Iver har efterkommet Kongens Opfordring til at komme Kapitlet til Hjælp. Det fremgaar af den Interesse, han viste Sagen, idet han to Aar efter udsendte en fortræffelig lille Bog om Ægteskab og Ægteskabssager, udarbejdet „til Vejledning for de Brødre, der er bestemt til Dommere i Ægteskabssager i Rigerne Danmark og Norge“.⁴⁾ Bogen var bestemt til Hjælp for alle Domkapitler.⁵⁾

e) „Ald then stund hand icke sielluff personligen residerer och boer huos domkiercken, skall hand were forpligt att *holle en god gudfrychtig person*, som paa hans wegne skal *gange udj koritt* ther samestedzs och ther *siunge och giøre thienniste*.“ Saaledes lyder en Befaling i Forleningsbrevet; men det

1) Sjæll.s Stiftskistes div. Breve paa Perg. 1555—1640 (Ldsark. f. Sjæll.). 2) Det var fire Gange om Aaret: Onsdag før Midfaste, Onsd. før Pinsedag, Onsd. før Michaelis og Onsd. før Jul. Ny kgl. Sml. 1167*: Jens Bircherods Saml. (Kgl. Bibl.). 3) Rørd., I. c., 234 f. 4) Libellus de Conjugio, Repudio & Divortio. Bogen er paa Latin og trykt i Lipsiæ [Leipzig] 1573. 5) Et enkelt Sted i denne Bog (Side 63) henvises til en Dom „in Consistorio Roschildensi“.

drejer sig vistnok om en Forpligtelse af anden Art, naar det i et Kapitelsstatut hedder: En Prælat eller Kannik, der er fra-værende, *skal have en Procurator*, der skal være en virkelig residerende Prælat eller Kannik, og som ikke blot kan tale paa hans Vegne, men ogsaa opfylde de Krav, der stilles.¹⁾

f) „Och skall hand aff hans formuge tillhielppe att *bere tyngen* mett Capitell medler tidh.“²⁾ „Tyngen“ bestod særlig i Uddeling af *Almisser*, men det skete ogsaa, at Kongen opkrævede betydelige *Skatter*. Dette gik særlig paa i Krigstider, som under Syvaarskrigen 1563—70. Hvad det første Punkt angaar, var det jo en ældgammel Regel, at Kannikerne skulde hjælpe de fattige Skolebørn. N. H. havde selv i sin Tid nydt godt heraf. Men hele denne Tradition var siden den Tid kommet i slemt Forfald. Det hang sammen med det ringe Antal residerende Kanniker. Et af Frederik 2.s Klagemaal til Kapitlerne i 1557³⁾ gik ud paa, at mange Kanniker ikke støttede fattige Peblinge. Den 19. Jan. 1569 gentog Kongen Klagen overfor de Professorer, der — som N. H. — havde Kannikedømmer i Roskilde. Han skrev, at Domskolen i Roskilde blev meget forringet, og det især fordi Peblingene ingen Almisse kunde faa. Han paalagde derfor de omtalte Professorer for deres Døre og Residenser i Roskilde daglig at give fattige Peblinge Guds Almisse, ligesom de residerende Kanniker gjorde.⁴⁾ Men Kongen nøjedes ikke med Henvendelsen til Professorerne. Han befalede Kapitlet, at det skulde fundere (stifte) en evig Almisse, og allerede d. 28. April s. A. efterkom Kapitlet Ordren. Det har været en af de store Dage i Kapitlets Historie. Alle fire Prælater havde givet Møde, og desuden var der en usædvanlig talrig og repræsentativ Forsamling af Kanniker, residerende og ikke-residerende.⁵⁾ For først at nævne Prælaterne: Der var Dekanen, den pommeranske Adelsmand og kongelige Raad Caspar Paselick, Domprovsten, øverste Sekretær i Kancelliet Hans Skougaard til Gundestorp,

---

¹⁾ Qui pro ipso non solum respondeat sed et satisfaciat. Satisfacere bruges ofte i Betydningen: betale Penge. ²⁾ Forleningsbrevet. ³⁾ Brev 20. Dec. 1557 i Rørdam, I. c., IV, 90 f. ⁴⁾ Brev 19. Jan. 1569 i Rørdam, I. c., IV, 216. ⁵⁾ Se Underskrifterne under Brevet. (Sjæll.s Stiftskistes div. B. paa Perg. 1555—1640: 1629, 28. April.)

Cantoren, den gamle Skolemand Oluf Offesen¹⁾ og Erke­degen­nen, den fremragende Dygtighed Niels Kaas²⁾). Øverst i Rækken af Kanniker sad den alderstegne Claus Rosengaard til Taagerød, der skal have været Kannik allerede 1516.³⁾ Og­­saa andre, og mere fremtrædende, Adelsmænd saas mellem disse, Mænd som Rentemesteren Jochum Beck, hans Søn Lave, der havde gjort Tjeneste i Syvaarskrigen, og Norges Riges Kansler Johan Wenstermand⁴⁾). Særlig talrigt var Universi­tetet repræsenteret. Der var baade forhenværende og nuvæ­rende Professorer, ogsaa en vordende. Claus Rosengaard, som havde været Universitetets Rektor 1526—28, har vi næynt; men „forhenværende“ var ogsaa den nuværende Sogne­præst og Lektor ved Domkirken Peder Povlsen, der 1538—42 som Professor i det græske Sprog havde været en af den unge Højskoles vigtigste Støtter, men i sidstnævnte Aar var blevet beskikket til Hans Tavsens Efterfølger som Læsemester i den hellige Skrift ved Domkirken i Roskilde⁵⁾); endvidere Dr. Matz Povelsen, der nogle Aar havde været Professor Pædagogicus, men havde maattet opgive sin Stilling, og hvis Livsløb siden havde formet sig paa en sælsom omtumlet Maade; nu var han kommet i Havn i et Kanonikat i Roskilde⁶⁾). Af nuværende Professorer saas Dr. Niels Hemmingsen og Dr. Rasmus Glad⁷⁾), begge fra det teologiske Fakultet. Der var ogsaa fremragende gejstlige, som Ribebispen Poul Madsen og Fre­derik 2.s Hofpræst Niels Colding. Da man først og fremmest skulde forhandle om Indstiftelse af en „evig Almisse“ til Peb­lingene, var det ikke til at undre sig over, at „Skolens Mænd“ havde givet rigeligt Møde som særlig sagkyndige. Der var ikke mindre end to forhenværende og en nuværende Rektor ved Doms­kolen til Stede, nemlig Oluf Offesen⁸⁾), Anders

1) O. O. var en gammel Ven af Hemmingsen. Efter at denne var kommet hjem fra Wittenberg, fra „Melanchtons Værksted“, havde han (o. 1543) daglig Omgang med O. og nogle andre Venner og maatte paa deres Opfordring gennemgaa Davids Salmer for dem. Giessing, Jubellærere III, 9—12. 2) der snart efter blev Kongens Kansler og se­nere var Medlem af Regeringsraadet under Kristian 4.s Mindreaarighed.

3) C. F. Bricka i Biogr. Lex. 4) Biogr. Lex. 5) Rørדם, I. c., I, 548. 6) Paa sin Gravskrift kaldes han „multarum rerum ac nationum experts vir“ (en Mand, erfaren i mange Ting og Folkeslag), Rørדם, I. c. II, 536—40.

7) Erasmus Lætus. 8) O. O. havde været Rektor 1544—56 (Biogr. Lex.).

Lauritsen¹⁾ og Niels Olsen. Kapitlet fattede en Beslutning, hvorved ikke mindre end 109 Skolepersoner fik tilsikret Almisse Middag og Aften, idet man paalagde hver Prælat, Kannik og Vikar „att holde eller holde lade aff theris renthe saa mange Scholepersoner till Almisse Middag oc affthen“, som det nærmere fastsattes i Brevet for hvert enkelt Prælatur, Kannikedømme og Vikariat. For Hadstrup Præbende var det kun to Personer. Det bestemtes, at „huer prelate, Canicke eller Vicarj som icke Residere eller daglige holder huss hoess Roskilde domkircke Scall giffue huer person som hannom er tiillagdt att holde en skelling danske om dagen“. ²⁾ Man vedtog Regler, der skulde tilsikre, at Almissen virkelig blev ydet. Kongen konfirmerede Kapitlets Brev d. 10. Jan. 1570, og han glemte ikke, da han 11. Sept. 1571 som ovenfor omtalt knyttede en Række Kannikedømmer (derimellem Hadstrup) til Universitetet, at indskærpe Professorerne deres Pligt til at udgive den „Pension och Affgiff“, som Kapitlet ifølge kgl. Befaling havde bevilget Skolebørnene.

Efter sit Forleningsbrev skulde N. H. „bere tyngen“ med Capitel. Hvad nu *Skatter* til Kongen angik, har Kapitlet ment, at han ogsaa skulde bidrage til dem. Da nu Kongen d. 12. Marts 1570³⁾ begærede, at Kapitlet skulde indsende Tredieparten af al dets visse og uvisse Rente til Københavns Slot til Rentemesteren inden St. Hansdag Midsommer, opstod der Strid i Kapitlet, idet nogle Kanniker paåberaapte sig at indtage en privilegeret Stilling. Sagen blev afgjort ved et kgl. Brev⁴⁾, hvori Kongen nævnte, hvem han vilde have befriet; mellem disse er Dr. N. H.; Kongen bestemte i samme Brev, at de nævnte altid i Fremtiden skulde være fri, med mindre de udtrykkelig blev nævnt i Brevene.

g) Den sidste Pligt, vi skal omtale, var Pligten til at residere

---

¹⁾ Andreas Laurentius olim ludimagister, nemlig fra 1557—66; i sidstnævnte Aar blev han adjungeret sin Svigerfader Peder Povlsen i det teol. Lektorat. ²⁾ Herfra stammer øjensynlig den morsomme Betegnelse „Skillingsdreng“, som man støder paa i en Række Dokumenter i den følgende Tid. En Skilling var i 1569 7 Øre værd, men det bør erindres, at den havde 4,66 Gange saa høj Købeværdi som i 1874.

³⁾ Regesta 2628. ⁴⁾ Kanc. Brevbøger.

i Roskilde, „nar hand icke er wdj wor dagelig thiennist eller och les her wdj uniuersithet“. Da skulde han „residere och boe huos Roskilde domkiercke och gjøre slig tyng och tienste, bode inden kiercken och wden, som andre Canicker ther samedstedz, och were wor Ordinantz, som wij om Religionen haffue ladett wdga, och Capitels statuter, aldieles wndergiuffuet“. ¹⁾)

Om de Pligter, Niels Hemmingsen som Kannik havde over for Kapitlet, kan iøvrigt det samme siges som om hans Pligter over for Godset, at det nogenlunde var de samme, som andre Kanniker havde.

Personlig Tilknytning til Medlemmer af Kapitlet.

Ved at nævne de mere fremtrædende Deltagere i et Kapitelsmøde i Aaret 1569 (jvf. Side 100 f.) har vi søgt at give Læseren et Indtryk af Milieu'et i Kapitlet paa denne Tid. Adskillige kendte og betydelige Mænd var Medlemmer af det, men om de fleste gjaldt, at de ved Siden af Kapitelsembedet havde en anden Stilling i Livet, og at de kun sjældent kom til Roskilde. Ikke faa af de nævnte Mænd hørte til Niels Hemmingsens Omgang; men naar han i det daglige mødtes med dem, var det rigtignok paa en helt anden Basis end den, det fælles Medlemsskab i Roskilde Kapitel gav. Det vides imidlertid, at han stod i Venskabsforhold til flere af de residerende Kanniker, og at dette kan have knyttet ham nærmere til Roskilde, er sandsynligt, selv om kun faa Vidnesbyrd derom foreligger. Vi har i det foregaaende nævnt hans Venskabsforhold til Niels Black, der havde undervist ham i Religionens Grundsatninger, og Oluf Offesen, hvem han endog tillægger Æren for i sin Tid (1543) afgørende at have bragt ham ind paa den teologiske Bane.²⁾ Begge disse Kanniker døde i det Afsnit af Hemmingsens Liv (1557—1579), vi her skildrer, Niels Black i 1562, Oluf Offesen 1575.

¹⁾ Brev 7. Dec. 1557.

²⁾ „Og i den Grad har du tilskyndet mig, at jeg fra den Tid har indviet mig selv helt og holdent til det teologiske Studium“ (oversat fra Latin efter Citat i Giessing: Jubellærere III, S. 11). Denne Udtalelse forekommer i Dedikationen (til Oluf Offesen) i Udgaven (fra 1571) af et Værk af N. H.: „Demonstratio indubitata veritatis de Domino Jesu...“.

Det er sandsynligt, at han ogsaa har følt sig knyttet til Sognepræsten ved Domkirken og Lektor i Teologi sammesteds, Mester Peder Povlsen. Da denne var død d. 22. Sept. 1572, holdt Hemmingsen nemlig en Ligtale over ham ved hans Begravelse i Domkirken. I et lille Skrift af N. H. fra 1577: „It vist oc fast tegen, hvor paa huer kand kiende sig self, huad heller hand er Guds barn eller ey“, siger han, at han „tracerede dette argument udi salige Mester Peder Pouelsøns begraffuelse udi Roskilde“, og giver endvidere en kort Levnedsskildring af den afdøde, som „vaar Saadan en Mand, at andre baade unge og gamle kunde haffue lærdom aff hans exempel“. Under fem Punkter („Gud, den Christne Kircke, menige mands Omgengelse, sit eget Huss oc sit embede oc kald“) tegner han et smukt Billede af Peder Povlsen.¹⁾ Om det sidste Punkt oplyser han bl. a., at han „læste den gantske Bibel tit ud for sin tilhørere, Canicker, Vicarier, Prester oc Degne oc haffuer der offuer screffuet nyttelige oc gode Commentarier som vaare vel værde at komme ud paa Prenten flere til gaffn“.

Maaske N. H. ogsaa var en Ven af den tidligere (Side 101) omtalte Lave Beck, der i 1563 blev Kannik i Roskilde. I hvert Fald skrev han et latinsk Mindedig over dennes Hustru, Kirstine Hvitfeld, der døde den 24. Juli 1563 og blev begravet i Domkirken. Mindediget, hvori den afdødes fornemme Byrd og smukke Egenskaber²⁾ prises, blev anbragt paa Epitafiet over hendes Grav. I Erik Pontoppidans „Marmora Danica“ (fra 1739) I, p. 25, gengives Indskriften; at Hemmingsen var Forfatteren, er sikkert, da der paa Epitafiet stod: scriptum a Nicolao Hemmingio Th. D. [Doktor i Teologien]. Da Søren Abildgaard i 1760'erne aftegnede Gravsten i Domkirken, skrev han under sin Tegning³⁾ af Kirstine Hvitfelds Gravsten: „Over samme Frue har og en Tavle været ophængt, hvorpaa endnu sees hendes Billed, men inscriptionen er aldeles borte, ved det at nogle Bretter ere udfaldne af Tavlen, hvorpaa inscriptionen

¹⁾ N. H.s Levnedsskildring, der er dateret Nytaarsdag 1573, stemmer godt sammen med Indskriften paa den endnu bevarede Gravsten i Domkirken. Se: Løffler: Gravstene, S. 26, Nr. 79. ²⁾ „Aldrig saas hun at ringeagte nogen, aldrig satte hun sig foran andre, mod alle var hun den samme.“ ³⁾ Nationalmuseet.

har været mahlet med forgyldt Skrift.“ Og snart forsvandt Billedet, den sidste Rest af Tavlen. I sit Værk om Domkirkenes Gravsten bemærker Løffler, at Tavlen „for længst er tilintetgjort“. ¹⁾ Tilbage er det fornemme og statelige Billede af Fru Kirstine, som Gravstenen har bevaret for os. ²⁾

For en Mand som Niels Hemmingsen, der ikke residerede i Roskilde, men havde sin Virksomhed ved Universitetet, ved hvilket han stod som den anerkendte Fører, var Forholdet til Roskilde Kapitel naturligvis af underordnet Betydning, bortset fra at det gav en klækkelig Forøgelse af de aarlige Indtægter. Hans Professorgage var iøvrigt vokset. Fra 1571 oppebar han 300 Dlr. aarlig af Universitetet foruden Naturalier som Havre, Faar, Lam, Gæs, Høns, Boelsvin, Stude m. m. ³⁾ I al denne Tid (fra 1558) boede han efter de gamle Universitetsregnskaber at dømme i Kannikestræde i den anden Residens paa venstre Haand, naar man kom fra „Kollegiigaarden“ (en af Universitetsbygningerne). Det synes at have været en ret anselig Professorgaard, der med Udlænger og Have strakte sig fra Kannikestræde til Skidenstræde (det nuv. Krystalgade); fra begge disse Stræder var der Indgang til den. I den første Residens paa samme Side boede efter al Sandsynlighed hans Ven Dr. „Anders Roskilde“ ⁴⁾, der 1574 var kaldt fra Lektoratet i Roskilde til Universitetet.

Men netop som N. H.s Anseelse var paa det højeste, begyndte hans Stilling at undergraves. Hans Syn paa den hellige Nadvere var kalvinistisk, og han fremsatte det i et Værk. Han blev 1576 nødt til offentlig at tilbagekalde sin Mening, skønt han ikke gjorde det i sit Hjærte. Han genvandt dog ikke sin gamle Position, og da Kurfyrsten af Sachsen bestandig advarede Kong Frederik 2. mod at lade N. H. være Lærer for Ungdommen, endte det med, at Kongen tabte Taalmodigheden og tilskrev Kansleren Niels Kaas et Brev. „Wiider, att wij . . . haffue for gott anseett, att Doctor Niels Hemmingsen

---

¹⁾ Løffler: Gravstene, S. 19, Nr. 62. ²⁾ Løffler, l. c., Tavle 21. ³⁾ Se f. Eks. Universitetsregnsk. 1579—80. ⁴⁾ Den før omtalte Anders Lauridsen.

. . . . paa en thiid lang bliffuer affsatt, ... Thj bede wii ether och wille, athj [at I] hannem saadantt paa wore wegne foreholder, och befaller, at hand strax begiffuer sig af byen, hoss hans Cannickedomme att residere wdj Roskilde, bestillendis, att hand kommer did heden [hen], inden wij forreigse aff Landet.¹⁾ For Kansleren var det et tungt Hverv. Fra sine Ungdomsaar, da han som Student i Kjøbenhavn boede i Niels Hemmingsens Hus, havde han været en Ven og Beundrer af denne. Men N. H. lettede ham sikkert Opgavens Vanskelighed ved med Sindsro at modtage Efterretningen. Paa Grund af den Mistænksomhed, han stadig følte sig som Genstand for, var hans Stilling blevet ham pinlig.²⁾ Han var ogsaa snart en gammel Mand og mente næppe at have mange Aar igen. Den 1. Aug. 1579 tog han da Ophold i Roskilde. (Fortsættes.)

---

¹⁾ Kongebrev 29. Juli 1579 (Ny kirkehist. Sml. 4. Bd., 311). ²⁾ Rørdam, l. c., II, 167 f.

Roskilde Stænder.

Af Mag. art. *Hans Jensen.*

I.

Stænderforfatningen og de første Stændervalg.

Er det, der skete 1848 og 1849, at regne for det store Gennembrud i vor politiske Historie i det 19. Aarhundrede, saa betegner Frederik den Sjettes Indførelse af de raadgivende Stænderforsamlinger 1834 det afgørende og betydningsfulde Vendepunkt.

Fra da af begynder nemlig straks Udviklingen hen imod det, vi i Nutiden kalder for offentligt Liv; der opstaar nu politiske Partier, en Opposition giver sig til at overfalde Regeringen med Kritik, der afholdes Folkemøder, og der dannes Foreninger med politisk Sigte, kort sagt: i Løbet af faa Aar bryder de Bevægelser frem, der helt faar Overfladen af det danske Samfundsliv til at skifte Udseende. Endnu inden Landsfaderen Frederik den Sjette er død 1839, er den politiske Idyl, der knytter sig til hans Navn, sprængt af den ny Tids Kræfter.

Det var Stænderforsamlingerne, der gav disse Kræfter Anledning til at bryde frem, og mest Betydning fik i saa Henseende Forsamlingen for Østifterne, hvis Samlingssted blev Roskilde. At skrive om Roskilde Stænder er derfor at berøre et meget vigtigt Punkt i Danmarks Historie. Det vil her blive gjort med særligt Hensyn til alt, hvad der angaar Københavns Amt og dets Repræsentanter.

De almindelige Principer for Stænderforsamlingerne blev opstillet allerede ved Forordningen af 28. Maj 1831, de blev endelig fastslaaet og i det enkelte udformet ved Forordningen af 15. Maj 1834.

Et Hovedpunkt i Stænderforfatningen blev for det første dette, at der kun var givet de ny Folkerepræsentanter raadgivende og ikke lovgivende Myndighed. Enevælden vedblev at bestaa uden noget Afslag i sit Princip, og ovenikøbet betryggedes dens Autoritet ved, at der ikke blev een Forsamling for hele Riget, men en særlig for Østifterne og en særlig for Nørrejylland (med Sæde i Viborg) foruden en for hvert af de to Hertugdømmer Slesvig og Holsten.

Valgret og Valgbarhed blev betinget af Grundbesiddelse, i Købstæderne til Værdi af henholdsvis 400 og 800 Rigsdaler, medens der paa Landet var to Klasser af Vælgere: Godsejere, det vil sige Ejere af Sædegaarde med privilegeret Hartkorn, og saa mindre Landejendomsbesiddere, hvis Valgret knyttedes til Selveje af 4 Td. Hartkorn eller Fæste af 5 Td., ogsaa her med det dobbelte Krav for Valgbarhed.

Det var jo nok et snævert Princip at lade den eneste Adkomst til Valgrettigheder være denne bestemte Form for Ejendom. Men det maa huskes, at Pengekapital uden Forbindelse med fast Ejendom spillede en langt mindre Rolle i Nationens Økonomi dengang end nu. „Kapitalismen“s Tid var i hvert Fald dengang endnu ikke kommet for Danmark. Selvfølgelig kunde en Tanke om almindelig Valgret ikke opstaa i Frederik den Sjettes Regeringskontorer, men hvad man derimod kunde have ventet, var, at „Intelligensen“s Kvalifikationer var kommet til at veje selvstændig til. I København raadede der en stærk Misfornøjelse med, at dette ikke var sket. Professorer og høje Embedsmænd, der boede til Leje, fik ingen Valgret, medens ganske almindelige Borgere med eget Hus fik det. Besiddelse paa Embeds Vegne gav ingen Ret, og derved — hvad der er særlig Grund til at fremhæve — udelukkedes Præstestanden, der jo dog ellers i hin Tid var saa skolet i Varetagelse af praktiske Samfundsopgaver. Paa Listen over valgbare i Roskilde By²⁾ ved det første Stændervalg finder man Navnene paa adskillige Embedsmænd, der altsaa maa have haft privat Grundejendom, men dog hverken Domprovsten eller Rektoren. Derimod vrimler det med Haandværkere

¹⁾ Jfr. Hist. Meddelelser for København VII, S. 244 ff.

²⁾ I Rigsarkivet (Danske Kancellis Stændersager).

af alle Slags. Det var den store Klasse af jævne Haandværksmestre, der udgjorde det overvejende Flertal af valgberettigede i Købstæderne.

En folkelig Ordning kan det imidlertid kaldes, at Valgret og Valgbarhed var givet til saa mange jævne Mennesker i By og paa Land. Bemærkelsesværdigt er især det Hensyn, der her er taget til Bondestanden saa kort Tid efter Stavnsbaandets Løsning. At ikke blot Selvejere, men tillige Fæstegaardmænd var taget med, spillede ogsaa sin Rolle for Københavns Amt. Her var, i Modsætning til de fleste Amter paa Øerne, Flertallet allerede paa denne Tid Selvejere, men $\frac{1}{3}$ dog endnu Fæstere.

Til Øernes Forsamling skulde der vælges 12 Deputerede fra København, 11 fra de øvrige Købstæder, 17 Sædegaardsejere, 20 af de mindre Landejendomsbesiddere. Endvidere forbeholdt Kongen sig selv at vælge en Professor og to Gejstlige samt indtil 4 større Grundejere, og det endte ogsaa med, at Kongen udnævnte 3 Repræsentanter for Island og Færøerne; oprindeligt skulde ogsaa disse have været folkevalgte.

Hver Klasse Vælgere skulde stemme for sig og vælge sine egne Repræsentanter. Godsejerne afgav deres Stemmer under eet for et større Omraade, f. Eks. for hele Sjælland. Ellers var baade Købstæder og Landet inddelt i Valgdistrikter, hvad vi nu vilde kalde „Kreise“. De to Byer i Københavns Amt, Roskilde og Køge, var forbundet med Hillerød og Frederikssund i Frederiksborg Amt til Østifternes andet Købstaddistrikt. Det allermeste af Landet i Københavns Amt var delt mellem Østifternes 2. og 3. Landdistrikt. 2. Landdistrikt omfattede Sokkelunds og Smørum Herreder samt noget af Tune Herred foruden en Del af Ølstykke Herred i Frederiksborg Amt. 3. Landdistrikt omfattede den øvrige Del af Tune Herred samt Sømme og Voldborg Herreder og noget af Ramsø Herred (Rorup, Gadstrup og Syv Sogne), endvidere Horns Herred i Frederiksborg Amt. De Sogne af Ramsø Herred, der ikke hørte til 3. Landdistrikt, hørte til det sjette eller til det niende, hvilke to iøvrigt omfattede Dele af de tilstødende Amter.

Allerede inden Udgangen af 1834 holdtes de første Stæn-

dervalg.¹⁾ Der har i det hele ikke fundet, hvad man kan kalde Agitation, Sted, men Valgdeltagelsen var meget stor. Man har øjensynlig anset det for en Pligt at stemme. I 2. Købstad-distrikt stemte 206 af 280 Vælgere, i 2. Landdistrikt 748 af 965, i 3. Landdistrikt 589 af 896. I Østifternes Købstæder under eet var Valgdeltagelsen 76 pCt., men for Øernes mindre Landejendomsbesiddere endog 83 pCt.; mest tilbageholdende var Godsejerne med en Valgdeltagelse i Østifterne paa 74 pCt. Det er altsaa Bønderne, der stemmer flittigst — et Fingerpeg, kan man vel sige, mod det kommende Bondeherredømme i dansk Politik.

Hver Vælger skulde i Købstads- og Landdistrikter stemme paa to valgbare. Den, der fik de fleste Stemmer, var valgt til Deputeret, den, der fik næstflest, til Suppleant. Der var ikke foreskrevet noget om Kandidaternes Bopæl, men det gennemgaaende baade for Købstads- og Landdistrikter var dog, at man valgte „Mænd fra Kresen“. Der forefandttes jo paa dette Tidspunkt, ved det politiske Livs Begyndelse, ingen egentlige „Politikere“, og saa var det mest naturligt at samle sig om lokale Folk af almindelig Tillid og Anseelse.

Der valgtes ved de første Valg to Deputerede med Bopæl i Københavns Amt, nemlig for 2. Købstad-distrikt Farver Svane i Roskilde, for 2. Landdistrikt Kammerraad *Drewsen* til Strandmøllen.

Det var for saa vidt rimeligt, at Roskilde By fik sin Repræsentant i Stænderforsamlingen, som den af alle Byerne i sit Distrikt var den største og havde langt de fleste Vælgere. I Roskilde stemte ialt 93 af 120, i Hillerød fandtes 73 Vælgere, men der stemte kun 39, hvorimod i Køge endog 53 af 60. Det kan siges at være med Rette og med Ære, at Køge Borgerskab kom til at levere Suppleanten for Svane, en Prokurator *Kuhlmann*. Iøvrigt blev der af Købstadvælgerne stemt paa flere forskellige og paa mere end een fra hver af Distriktets fire Byer. Nr. 3 i Stemmetal blev Byskriver *Fritz* i Roskilde. Han faar 45 Stemmer, men Svane 99 og Kuhlmann 54. De næringsdrivende Borgere foretrækker altsaa her langt en af deres

¹⁾ Oversigt for Østifternes Vedkommende i Kollegialtidende for 1834, S. 977 ff.

egne frem for Embedsmanden. Det blev jo ellers ikke i særlig Grad det, der i senere Tid kom til at kendetegne danske Købstadvælgere.

Farver Svane var i Forvejen „eligeret Borger“ og havde været med til at stifte Roskilde Sparekasse. Han var i 1834 47 Aar gammel.¹⁾ Prof. Kornerup der i en meget senere Tid har malet hans Portræt til Roskilde Raadhus, skriver om ham, at han var meget begavet og repræsentativ.²⁾ Han har været en rigtig god og fornuftig Mand til det Brug, hvorom her var Tale. Det lykkedes ham i Stænderforsamlingen til en vis Grad at gøre sig gældende, hvor det gjaldt Spørgsmaal vedrørende Købstædernes Interesser.

Suppleant for Drewsen i 2. Landdistrikt blev Gaardejer *Hans Larsen*, Vridsløsemagle. Han faar 286 Stemmer mod Drewsens 369, en Kancelliraad og Overretsprokurator *Paynk* derefter 241 Stemmer. Nogen Bondemand kom ikke som Deputeret til at repræsentere Københavns Amt. For 3. Landdistrikt bliver den Deputerede en større Landmand, Forligskommissær *Niels Thomsen*, Torp Ladegaard, Skuldelev i Horns Herred. Han faar 266 Stemmer. Suppleant bliver Proprietær *Kornerup* paa Østrupgaard i Kirkerup Sogn med 201 Stemmer. Først derefter har to Fæstegaardmænd henholdsvis 66 og 43 Stemmer.

Niels Thomsen var dengang ca. 60 Aar gammel.³⁾ Det kan ikke siges, at han ved sin offentlige Optræden har givet noget tydeligt Indtryk af sin Personlighed. Dog maa han have været en stærk Tilhænger af lovlig Orden, en varm Politiven. I den første Stænderforsamling fremsatte han et Forslag om Skærpelse af Politivæsenet paa Landet. Der fandt, mente han, ved Bøndernes Gilder for megen Uorden Sted, som der burde sættes en Stopper for. Han var saa forelsket i denne Tanke om mere Politi, at han mødte med det samme Forslag i 1840, da det blev henvist til Udvalget om den nye Landkommunalordning.⁴⁾ Det skal tilføjes, at *Niels Thomsen* under sin Stæn-

---

¹⁾ Folketællingsliste for Roskilde By.

²⁾ Aarbogen 1911, S. 6.

³⁾ Folketællingsliste for Skuldelev Sogn.

⁴⁾ Stændertidende 1835—36, Sp. 252, 1840 Sp. 793.

dervirksomhed dog ogsaa viste, at han virkelig følte sig som Repræsentant for Bondestanden. Men unægtelig fik han som saadan kun en yderst beskedne Plads ved Siden af den anden Landdeputerede for Københavns Amt, Drewsen.

Johan Christian Drewsen, Industrimanden og Landøkonomen, var født 1777.¹⁾ Papirfabrikation var hans Hovedfag, men Landbrug det Bifag, som han ofrede en væsentlig Del af sit Livs Kraft. og maaske sin mest brændende Interesse. Han var tidlig blevet Ejer af en Bondegaard, han eksperimenterede med Landbrug, han skrev om Landbrug. Den nordtyske Landbrugsteoretiker Albrekt Thaer er den Profet, som han ikke blot selv sværger til, men hvis Lære han af al Magt søger at udbrede mellem danske Landbrugere. Gammel Slendrian vil han for enhver Pris til Livs, han er den fødte Agitator og Fremskridtsmand, med Standpunkter om Meninger, der ikke altid er blevet til ved saa omhyggelige og langvarige Overvejelser, men altid bærer Præg af et stærkt Temperament, altid er sat virkningsfuldt op ud fra et stærkt Instinkt for, hvad der er egnet til at gøre Indtryk. Paa en Sags alsidige Undersøgelse kommer det ikke an for Drewsen, men paa dette overhovedet at have en Sag, som han kan sætte sine Evner ind paa og føre frem gennem Modstand og Hindringer. Han er i sin Færd en Politiker, ogsaa forinden han i sit 57. Aar første Gang faar Lejlighed til at drive Politik i egentlig Forstand.

Mellem Drewsens Landbrugsinteresse og den Stilling, han fik som Bondestandens Talsmand, er der naturligvis en nøje Forbindelse. Men ikke altid havde hans Holdning for Resten været, hvad man kan kalde venlig overfor Bondestanden. Hans Iver for det landøkonomiske Fremskridt havde paa et Tidspunkt gjort ham meget misfornøjet med Bondestanden. Som en af Præsidenterne i Landhusholdningsselskabet — i Aarene fra 1818 til 1830 — havde han ment at se et alt for langsomt Resultat af de Bestræbelser, der udfoldedes af dette Selskab for at oplære Bønderne til et nyt og bedre Landbrug. 1824 udkaster han da offentlig den Tanke, at der ved en Ændring i Landbolovgivningens bør indføres fuld Frihed til at sammen-

¹⁾ Se dansk biografisk Leksikon og Dansk biografisk Haandleksikon.

lægge Jord. Han betragter det som ganske givet, at der derefter vil foregaa en gennemgribende Ændring i Landbrugets Besiddelsesforhold saa let og hurtigt som Fod i Hose og saaledes, at der tilvejebringes helt andre Vilkaar for Fremskridsarbejdet: Storbedrifter i Hænderne paa velhavende og dygtige Folk vil omtrent med eet Slag komme til at opsluge og afløse de umulige Gaardmandsbrug, hvor efter Drewsens Opfattelse Besiddernes Fattigdom og Uvidenhed skaber aldeles uoverstigelige Hindringer for, at en ordentlig Drift kan naas. Dm de gamle Gaardmandsfamiliers Skæbne bekymrer Drewsen sig ikke: de tidligere Gaardmænd vil faa den Stilling, der passer bedst for alle deres Forudsætninger, som Husmænd og Arbejdere paa de nye Herregaarde, det lader sig nemt nok ordne!

Lovgivningsmagten tog lykkeligvis ikke noget Hensyn til dette Forslag. Det er utvivlsomt karakteristisk for sin Ophavsmand, forsaavidt som dets Maade at behandle et stort Samfundsspørgsmaal paa er energisk og fantasifuld, men samtidig ensidig og ikke meget dybtgaaende. Vi faar tillige her stillet i skarp Belysning, hvorledes den landøkonomiske Interesse hos Drewsen har været langt mere oprindelig end den sociale. Højest ejendommeligt virker det imidlertid at se en saadan Plan om Bondestandens Udryddelse fremsat af den samme Mand, der senere skulde vinde et saa stort Navn som Bondeven.¹⁾

En Forudsætning for, at Drewsen 1834 kan tage mod Valg som Bonderepræsentant, maa vi finde i den Omstændighed, at han paa dette Tidspunkt har faaet en helt anden Tro paa Bondestandens Fremtidsmuligheder, end han havde 10 Aar før. I et Skrift, Landøkonomiske Betragtninger, der netop skriver sig fra 1834, ser vi ham erklære, at den danske Bonde nu er en Mand, der har lært at tænke — det er jo slet ikke nogen lille Anerkendelse, og Afstanden fra den Tankegang, der bærer Drewsens Forslag fra 1824, synes meget betydelig. I denne Afstand ligger ligesom lidt af en Maalestok for den betydningsfulde Vending, der ved 1830 finder Sted i dansk Samfundsudvikling.

¹⁾ Drewsens Stilling i den omtalte Sag er udførlig behandlet i min Afhandling „Jordspørgsmaalet for 100 Aar siden“ i „Dansk Udsyn“ for 1923.

1834 er Drewsens Ry for Bondevenlighed saa udbredt, at han ikke blot faar de fleste Stemmer i sit eget Distrikt, men ogsaa et smukt Mindretal af Stemmer i 10. Landdistrikt, der bestod af det sydøstlige Sjælland samt Møen.¹⁾

Drewsen bliver dog langt fra alene Bondepolitiker. Først og fremmest tilhører han den københavnske Liberalisme, den ny Retning, der dukker op, saasomt Stænderforfatningen er traadt i Kraft, og som han følger trofast, ogsaa da den fra Tredivernes Forsigtighed og Moderation svinger over i Fyrernes stærke nationale og politiske Krav. De sociale Landbo-spørgsmaal var imidlertid en Sag, der meget vel kunde harmonere med den politiske Liberalisme, ja i høj Grad, som det skulde vise sig, udnytted til Gunst for denne.

For Drewsens politiske Tankegang er det karakteristisk, at han fra første Færd ønskede at have en saa direkte Kontakt som muligt med sine Vælgere. Han udsendte 17. Juli 1835 et Cirkulære til Sognefogderne i sit Valgdistrikt, hvori han bad dem æske deres Sognemænds Mening om, hvilke Sager vedrørende Bondestandens Tarv der burde optages til Overvejelse i Stænderforsamlingerne.

Sognefogderne besluttede i Fællesskab at holde et Møde med Adgang ogsaa for andre Vælgere, for at Sagen kunde blive drøftet mellem saa mange som muligt. Den 12. September 1835 meldte da en Notits i Københavnsposten, at nogle Bønder i Nærheden af København agtede at samles til et Møde for derigennem at sætte de Repræsentanter, de havde valgt, i Kundskab om deres Ønsker. Denne Avisnotits var skæbnesvanger. Den var mere, end Frederik VI kunde tage. Allede fra den følgende Dag foreligger der en af Kongen underskrevet Ordre til Kancelliet om at tilkendegive vedkommende Amtmænd, at de havde at forhindre en saadan Sammenkomst, saafremt den virkelig var paatænkt. Tilkendegivelsen blev straks derefter — 14. Sept. — givet til *samtlig*e sjællandske Amtmænd og gik naturligvis fra dem til de mere underordnede Embedsmænd. Endnu efter denne resolute Indgriben fra oven

---

¹⁾ J. A. Hansen beretter (i Politiske Skildringer af afdøde danske Mænd, S. 220), at i 9. Distrikt vilde Vælgere ogsaa have valgt Drewsen, men afskrækkedes derfra ved den Tanke, at han som Deputeret skulde skaffe sine landøkonomiske Grundsætninger Lovskraft!

synes der at have været gjort et Forsøg paa at afholde det planlagte Møde paa Frederiksberg. Men det lykkedes at forpurre dette, og hele Sagen sluttede officielt med, at der — ligeledes efter kongelig Beslutning — blev givet den frederiksbjergske Sognefoged en „Belæring“ for „Uopmærksomhed“ mod Øvrighedens Paalæg.¹⁾

En Gaardejer i Københavns Amt indrykkede i „Københavnsposten“ en ret frimodig Protest mod den Behandling, der saaledes var blevet hans Stand til Del. Særlig er han fortørnet paa Birkedommeren i Nordre Birk, der har medgivet Forbudet den private Begrundelse, at en Forsamling af Bønder jo dog aldrig kunde være nogen Nytte til, men blot maatte medføre Vrøvl og maaske Drik og Klammeri! Det var jo nok ikke andet, end hvad Embedsmænd i Datiden i Almindelighed tænkte om Bønder, der vilde holde et Møde. Men bebrejdende henviser „Københavnsposten“s Gaardejer til, at Fynboer, Holstenere og Jyder faar Lov til at holde den Slags Forsamlinger. Hvorfor saa ikke sjællandske Landmænd?²⁾

Dette vilde have været et Spørgsmaal at stille til en Regering, der havde lagt Vægt paa at handle konsekvent, men det var netop ikke Tilfældet med den enevældige „landsfaderlige Regering“ i den Slags Sager. Ro i Samfundet var det, som Enevælden frem for alt andet ønskede at bevare, og som den vilde tilkøbe sig for enhver Pris, ogsaa paa Bekostning af Konsekvens i Administration og Lovgivning.

Selvfølgelig var det urimeligt, set fra Nutidens Standpunkt, at man først gjorde Folk til Vælgere og saa bagefter forhindrede dem i at holde Vælgermøder. Det var lige saa ulogisk, som Kongens bekendte Svar --- af 26. Febr. 1835 — til Trykkefrihedsmændene („Vi alene vide“), var det paa Baggrund af, at Kongen netop lige havde indført Stænderforsamlingerne for at give Undersaatterne en Lejlighed til at tale med om Styrelsen.

Den ny Tids Kræfter havde Regeringen selv kaldt frem, og den stod Ansigt til Ansigt med dem, da den første Stænderforsamling traadte sammen i Roskilde 1835.

¹⁾ Bilag til Kancelliets Reskript af ¹⁴/₁₀ 1835 i Rigsarkivet.

²⁾ Københavnsposten Nr. 238, S. 950.

Det var en meget alsidig Repræsentation for Befolkningen i Østifterne, denne Forsamling rummede. Af de 20 Repræsentanter for det mindre Landbrug var de 9 ligefremme Bønder, heraf 5 Selvejere og 4 Fæstere. Iøvrigt var det lykkedes mellem Grundejerne baade paa Land og i By at finde brugbare Folk af flere forskellige Erhverv og Samfundsstillinger. Mindst af alt kan det siges, at Valgretsreglerne havde ført til Udelukkelse af Folk, der kunde staa som Udtryk for „Intelligensen“.

Det kan maaske her være paa sin Plads at bringe en fuldstændig Fortegnelse¹⁾ over de Mænd, hvis første Sammentræden i den gamle sjællandske Domkirkeby aabner Porten til et helt nyt Afsnit af Danmarks Historie.

Kongen havde udnævnt Grev Bille-Brahe, Brahesminde, Grev Holstein-Holsteinborg, Generalfiskal Treschow, Grev Carl Emil Moltke, Biskop Mynster, Provst Birch, Nørre-Aaby, Professor Joachim Frederik Schouw, endelig for Island og Færøerne Stiftamtmand over Island Krieger, Professor Finn Magnussen, Amtmand Chr. L. Tillisch.

København: Professor P. G. Bang, Kancellisekretær Algren-Ussing, Overretsprokurator Haagen, Vinhandler H. P. Hansen, Brygger A. H. Bjerre, Mekaniker Gamst, Grosserer L. N. Hvidt, Grosserer P. C. Knudtzon, Garvermester Leidstorff, Grosserer Christensen, Grosserer Hammerich, Højesteretsadvokat Salicath.

Købstæderne: Borgmester Steinfeldt, Helsingør, Farver Svane, Roskilde, Prokurator Næsted, Holbæk, Kaptajnløjtnant Recke, Slagelse, Prokurator Rye, Næstved, Bogtrykker Hempel, Odense, Købmand Bruun, Assens, Købmand Voigt, Faaborg, Købmand Sidenius, Maribo, Brændevinsbrænder Sidenius, Nykøbing F., Prokurator Marchmann, Rønne.

Sædegaardsejerne: for Sjælland: Grev Lerche-Lerchenborg, C. Neergaard til Gunderslevholm, Tutein til Marienborg, Scavenius til Gjorslev, Sandholt til Vibygaard, Grevenop-Castenskjold til Frederikslund, Grev Raben-Levetzau til Beldringe, Grev Danneskjold-Samsøe (snart paa Grund af Bortrejse erstattet med Wulff til Petersgaard), Baron Rosenørn-Lehn til Guldborgland; for Fyn: Grev Ahlefeldt-Laurvig til Langeland, Langkilde til Juelskov, Schmidt til Østergaard, Dons til Hesselagergaard, Baron Juel til Hverringe; for Laaland-Falster: Wilhjelm til Øllingsøegaard, Grev Reventlow til Christianssæde, Friis til Gedsergaard.

De mindre Landejendomsbesiddere: Staldskriver Rasmussen i Frederiksberg, Drewsen til Strandmøllen, Niels Thomsen til Torp Ladegaard, Prokurator Alsing til Falkenhøj (snart paa Grund af Sygdom erstattet

1) Efter Stændertidende.

med Proprietær Madsen til Daurupgaard), Sognefoged og Fæster Henrik Larsen i Veddinge, Amtsforvalter Wegener, Holbæk, Forvalter ved Sorø Akademi Povelsen, Sognefoged og Fæster Hans Nielsen i Øster-Bøgebjerg, Sognefoged og Fæster Mads Christian Mathiasen, Ringsbjerg, Møller Petersen, Hellevad, Selvejer Jørgen Mathiesen, Husemose, Fæstegaardmand Anders Christensen, Aborre, Birkedommer Haastrup til Liselund, Sognefoged og Selvejer Hans Christensen, Vejstrup, Birkedommer Riber til Fildstrup, Sognefoged og Selvejer Peder Jensen Vest, Nørre Ørslev, Major ved Bornholms Militis C. Rømer, Clemensker, Løjtnant ved Bornholms Militis H. P. Rasch.

II.

Stændernes første Sammentræden.

I Iyriske Udbrud hilste „Fædrelandet“ Provinsialstænderne som en Lysstraale i Folkelivets Morgendæmring, det glade Budskab om en herlig Dag.¹⁾

„Fædrelandet“ blev 1834 grundlagt som politisk liberalt Ugeblad af den unge Overlærer ved Roskilde Kathedralskole Johannes Hage i Forening med Professor C. N. Hage David. Hage²⁾ var en af de allerførste Sædemænd her i Landet for de liberale Tanker. Han forlod Roskilde i Foraaret 1835, endnu inden Stænderne var traadt sammen for første Gang.

Med Spænding og Forventning blev dette Tidspunkt naturligvis imødeset af alle, der havde „Fædrelandet“s Syn paa Stænderforsamlingerne. Hvert andet Aar skulde begge Forsamlinger indkaldes, skiftevis efter hinanden, saaledes at Begyndelsen i allerførste Omgang skulde gøres med Roskilde Stænder.

Forinden maatte der naturligvis sørges for de fornødne Lokaler, og en Dag tog derfor Statsminister Stemann og Hofbygmester Koch ned ad Landevejen til Roskilde for at tage det derværende Palæ i Øjesyn. De fandt ikke i hele Bygningen nogen Sal stor nok til at rumme Stænderforsamlingens 70 Medlemmer, men i anden Etage dog et Værelse — iøvrigt tidligere brugt til Teatersal³⁾ —, hvori der kunde blive tilstrækkelig Plads ved Nedrivning af nogle Skillerum. Andre

1) Fædrelandet 1834, Sp. 54.

2) H. Hage: Johannes Hage, jfr. de biografiske Leksika.

3) Aarbogen 1911, S. 19.

Værelser var der, som kunde indrettes til Brug for Forsamlingens Præsident og Sekretær samt til Forværelse og Entré. I Stueetagen kunde der blive en passende Bolig for Regeringens Repræsentant ved Stænderne, den kgl. Kommissarius. Udvalgsværelser fandt man det muligt at indrette — i Slotsforvalterens Lejlighed; han maatte saa finde sig i at bo under lidt indskrænkede Forhold saa længe! Det hele lod sig let ordne og vilde ikke koste ret mange Penge, kun 2500 Rigsdaler til Bygningsudgifter, 1500 til Inventar. Naturligvis approberede Kongen Ministerens og Bygmesterens Plan, og med saa faa og billige Anstalter blev altsaa den første „Rigsdagsbygning“ i Danmark indrettet.¹⁾ Senere er Kravene og Omkostningerne jo steget paa dette Omraade.

Om Morgenen den 1. Oktober 1835 samledes i det istandsatte Palæ de 69 Deputerede (en enkelt var forhindret) sammen med den Mand, som Kongen til stor og almindelig Glæde havde udnævnt til sin Kommissarius, Kancelliembedsmanden, den store Jurist Anders Sandøe Ørsted.

I de foregaaende Dage var de Deputerede indtruffet i Byen, mellem de første betegnende nok Drewsen.²⁾ Alle havde det kostet en større eller mindre Rejse at komme til Stede med Undtagelse af Farver Svane, der kunde spadsere lige til Palæet fra sit Hjem i Skomagergade.

Efter at være samlet gik de Deputerede i Procession fra Palæet til Domkirken for at overvære Danmarks første „Rigsdagsgudstjeneste“. Før denne fandt Sted, paraderede udenfor Raadhuset Roskilde Borgervæbning, og enkelte Medlemmer af Korpset sørgede for Opretholdelse af Orden i og udenfor Kirken, hvad der ikke var nogen svær Opgave. Der var en stor Tilskuermængde af Folk fra Byen og Egnen og af interesserede Københavnerne, der var rejst til Roskilde i Dagens Anledning. Men alle udviste de den mest eksemplariske Orden og Ro. Man havde fra Øvrighedens Side paa Forhaand ventet dette, og intet Politi var til Stede.³⁾

Ved Gudstjenesten blev der sunget et Par særlig for Dagen

1) Danske Kancellis Forestillingsprotokol 1835, Nr. 22.

2) Danske Magazin 6. R. II, S. 234.

3) Københavnsposten Nr. 234, S. 934 ff.

digtede Salmer af Provst, Dr. theol. Fr. Schmidt i Himmelev, der tidligere som Præst i Norge havde været Medlem af den grundlovgivende Forsamling paa Ejdsvold og da havde digtet Sange til den norske Folkefriheds Pris. Hans Sange ved denne Lejlighed, i en lidt gammeldags rationalistisk-patriotisk Aand, er der ikke stort ved. En adskillig stærkere Tone og Følelse er der dog saa over den Tale, Biskop Mynster holdt, og hvori han med Udfoldelse af hele sin formfuldendte gejstlige Talekunst tilraabte sine Kolleger mellem de Deputerede denne Formaning:

Beflitter eder paa at bevare Aandens Enhed i Fredens Baad.

Smukt filosofisk, men ganske vist uden større Indblik i Arten af politisk-parlamentariske Modsætninger udvikler Biskoppen, hvorledes af to Meninger altid den ene maa være den rigtige, den anden den urigtige. Ved en Forhandlings Begyndelse maa afvigende Opfattelser nødvendigvis gøre sig gældende, men med god Vilje maa det altid kunne lykkes at komme til Sandheds Erkendelse.

I lige Grad hjertelige og højtidelige er de Ord, hvormed Mynster hylder Kongen:

„Hvo er der iblandt os, om hvem hint Ord gælder: jeg har været ung og er blevet gammel, og som i sin Sjæl kan samle Betragtningen af det forbigangne med det nærværende, og som ikke skulde velsigne Sjette Frederiks Navn for alt det gode, som i alle disse halvhundrede Aar er fremkaldt, plejet, udviklet i Danmarks Rige. Tidligen hørtes det med Sandhedens Røst, at vor Konge forsmaaede at herske over Trælle, tidlig sendte han Friheden ud i sit Land og løste enhver uværdig Lænke, og nu sammenkalder han os i en fri Forsamling, at Folkets Røst desto bedre kan fremmes ved fælles Raad. O Gud! læg din Velsignelse til hver af Kongens Idrætter, lad ogsaa disse Forsamlinger være et Middel til, at Kongen maa høste den skønneste Løn for den lange Stræben, at han maa se sig omgivet af et enigt og trofast, et forstandigt og dueligt, et hæderligt og lykkeligt Folk, forlæng Kongens Liv indtil det største Tal, og det sildigste af dem høre, som ethvert af de tidligere, et skønsomt Folks Tak for den lange Række af Velgerninger.“

Et smukt Udtryk var her givet for de Følelser, der hos saa mange af de bedste danske Mænd gjorde sig gældende overfor Frederik VI.¹⁾

Danmarks mest stilfulde Prædikant kunde imidlertid ikke saa godt som dets største Jurist tolke, hvad denne Dag betød i Landets Historie. Efter at de Deputerede atter fra Kirken var gaaet over til Palæet og var forsamlede i Stændersalen, holdt her Ørsted en stor Indledningstale:²⁾

Højærværdige Medborgere!

Kongens og Fædrelandets tro Mænd!

Saaledes begynder hans Henvendelse til Forsamlingen. Han udmaler, hvilken stor og betydningsfuld Opgave der er givet den. Kongen har kaldt paa sit Folks Medvirkning i Styrelsen, idet han dog forbeholder sig og sine Efterkommere „den hele Fylde af Magt, som vore Forfædre nedlagde i Tredje Frederiks Hænder“. Han har ikke været knap med at bestemme Maaden for denne Medvirkning, endog Fæstebønder, skønt ikke egentlige Ejendomsmænd, har faaet Valgret. Men nu gælder det Ansvar ved at føre den nye Indretning ud i Livet, det gælder at „bekræfte Kongens og Folkets Forventning, gendrive de enkelte lidet troende, som har ment, enten at den nye Indretning kun vil blive et tomt Skyggebillede, eller at den omvendt kunde udarte til en fordærvelig, Landets rolige Lykke fortærende Kraft“.

„Fra Borgen og Hytten vender Tanken sig i dette Øjeblik hen til Roskilde. Fra mangt et fromt Hjerte stiger Bønner op mod Himlens og Jordens Herre for at anbefale dette Samfund til hans faderlige Bistand“. Og ikke blot Øjeblikket agter den Gerning, der her skal gøres: „Saga staar rede til at optegne den med sin Griffel, en fjærn Eftertid vil endnu tage disse Optegnelser for sig og spørge om den Aand, der besjælede dette Samfund, om den Virksomhed, der gik ud fra samme, og derefter vil den dømme Dem og vor Tid.“

---

1) Mynsters Tale er udgivet trykt sammen med Provst Schmidts Festsange.

2) Se Stændertidende, til hvis Referat af Aabningsmødet der i det hele henvises.

Betaget skildrer Ørsted sine Stemninger ved alt dette: „Sjælen udvider sig ved disse Betragtninger. Store og stærke Følelser bevæger sig i hvert Bryst“. Mellem disse har Taknemmelighed, Haab og Tillid Overhaand, men hertil kommer Ansvarsfølelse:

„Jeg i det mindste blev dybt grebet af hin alvorlige Tanke om Ansvar, da jeg modtog den kongelige Befaling, paa Grund af hvilken jeg er traadt frem i Deres Kreds, ædle Medborgere!“

Det bedste Indblik i Ørsteds Karakter som Menneske og Statsmand giver dog maaske den Formaning, han tilsidst retter til Forsamlingen imod at dele sig i Partier, imod at hengive sig til „en almindelig Stræben efter saa at sige paa Trods at være hinanden imod, en Afsondring, der let vil kunne berøve Institutionen den moralske Kraft, hvorpaa hele dens Virksomhed beror“. Imidlertid erklærer Ørsted her ikke at nære nogen Frygt: „Jeg kan ikke tænke mig Muligheden af en saadan Partiaand i denne Forsamling. Den har for liden Rod i Folkets Tilstand og i dets Tænkemaade til at kunne finde Plads i denne Samling af danske Mænd udsøgte i Folkets Kærne.“ Uden at lade sig lokke af forførelser og fordærveligt Blændværk, uden at ville gøre noget Forsøg paa at forstyrre Ret og Orden vil alle forene deres Bestræbelser med Kongens for at fremme Nationens rolige Udvikling. „Saaledes vil De ej alene i Øjeblikket fortjene Deres Medborgeres skønssomme Tak, men De vil nedlægge en Sæd, der under Bistand af ham, der styrer de menneskelige Idrætter og Skæbner, vil vokse en sund og kraftig Vækst til Held og Velsignelse for fjærne Efterslægter. I dette skønne Haab vil vi nu begynde den Gerning, som er os anvist.“

Saaledes sluttede den oplyste Enevældes Repræsentant sin Tale til Folkets Repræsentanter. Mere end nok saa mange Anekdoter om Frederik VI giver denne Tale et Udtryk for Idealer, der gjord sig gældende i det danske Folks Styrelse for et Aarhundrede siden.

Efter Talen brød Forsamlingen ud i det „Leve Kongen“, som derefter lige til den seneste Tid kom til at lyde ved Aabningen af alle parlamentariske Forsamlinger i Danmark, og endelig kunde den saa, indviet til sin Gerning, ved saa mange

smukke og gode Ord, skride til at konstituere sig. Ved Præsidentvalget fik Biskop Mynster 11 Stemmer, Grosserer Hvidt 18 og Professor Schouw 37 Stemmer.¹⁾ Schouw blev da Forsamlingens Præsident, Hvidt dens Vicepræsident.

Et enkelt Udvalg blev nedsat med det samme for at udarbejde en Adresse til Kongen. Kl. 4½ var man færdig med Valgene, og man samledes nu efter Indbydelse af den kgl. Kommissarius til en Diner paa Palæet. Her bænkedes kofteklædte Bønder ved Siden af kjoleklædte Herrer og den med røde Uniformer udstyrede halve Snes Kammerherrer, der fandtes i Forsamlingen. I høj Grad var de sociale Forskelligheder fremtrædende i Roskilde Stænder — langt mere end i Viborg Stænder.

Imidlertid samledes udenfor Palæet en stor Menneskemængde for at tilkendegive sin Glæde over Valgene. Roskildenserne Købmand Borch og Prokurator Valløe og Københavneren Grosserer Duntzfeldt gik i Deputation ind til Stænderforsamlingens Præsident, og denne begav sig sammen med Vicepræsidenten og den kgl. Kommissarius ud paa Stentrappen foran Palæet. Her fremtraadte af de forsamledes Midte Justitsraad og Højesteretsadvokat Guldberg og gav Udtryk for den Trang, Folket havde til at hylde sine udkaarne og særlig den nyvalgte Præsident, i hvem Regeringens Valg og Folkets Ønsker havde forenet sig (Schouw var jo kongelig udnævnt Medlem af Forsamlingen). Han udbragte et Leve for Nationens Deputerede, den kgl. Kommissarius og Stænderforsamlingens Præsident. 9 Hurraer lød, og Præsidenten og den kgl. Kommissarius takkede.²⁾ Der var en egen Stemning over denne politiske Situation: Folket, der hyldede to kongevalgte Mænd.

Angaaende Ørsted skriver Drewsen til sin Ven Jonas Collin, at der er dem, der haaber, at hans Popularitet vil finde sin Grav i Roskilde.³⁾ Dette skulde komme til at ske, ikke under de første Stænderforsamlinger, men senere, da gennem Roskilde Stænder den politiske Udvikling tog Fart, som han

¹⁾ Dansk Magasin 6. R. II, S. 235.

²⁾ Københavnsposten anf. St.

³⁾ Dansk Magasin anf. St.

havde frygtet og advaret imod, den, der var kendetegnet ved de Partidannelser, der ikke kunde forliges med en Statsmands-personlighed af hans Art, og som mindre lagde Vægt paa at være Udtryk for samvittighedsfuld juridisk Logik end for Folkets umiddelbare Ønsker og Trang.

Den 1ste Oktober 1835 raadede imidlertid Harmonien og den lyse Forventning i Roskilde. Om Aftenen tændte Byens Borgere Glædesblus. Der illumineredes til Ære for den nye Folkerepræsentations første lykkelige Dag.¹⁾

---

¹⁾ Kjøbenhavnsposten anf. St.

Smaastykker.

Iagttagelser og Fund i Roskilde og Omegn.

Af *Carl Christensen*, „Karlsbo“, Roskilde.

Saa at sige hele mit Liv har jeg tilbragt i Roskilde, hvor jeg fødtes 15de September 1870. Mine Forældre lærte mig allerede som Barn at se det skønne og smukke i Naturen, og jeg blev, hvad man kalder, en Naturelsker i Ordets fuldeste Betydning. Da jeg tillige altid har haft stærk Interesse for mit Lands ældre og nyere Historie og særlig for den arkæologiske Videnskab, har jeg under min Virksomhed som Jordarbejder, dels ved Nedlægning af Vand- og Gasledninger og dels ved Brøndgravning og almindelige Planeringsarbejder, haft rig Lejlighed til at gøre en Række Erfaringer over Jordbundsforholdene i min By, følge Spor af Forfædrenes Liv og gøre en Række Fund. Senere har jeg — særlig efter at Interessen for Fortiden og de gamle Sager var vaagnet hos Arbejderne — haft Lejlighed til ved Jordarbejder rundt i Byen at kunne fortsætte mine iagttagelser og indkøbe flere interessante Ting, hvoraf mange er kommet i Nationalmuseets Samlinger.

I det følgende vil jeg fortælle lidt om, hvad jeg har lagt Mærke til, og om nogle af de mange Fund i Byen og Omegnen, som jeg har haft med at gøre.

Byens Beliggenhed og ældre Bebyggelse. Selv om der i Aarenes Løb, særlig ved Opfyldninger, er sket store Forandringer med hele den Plads, Byen nu indtager, kan jeg dog af det nuværende Landskab og ved at huske, hvordan Forholdene var i min Barndom og Ungdom, finde ud af, hvorledes Pladsen, hvor Byen ligger, maa have set ud i de ældste Tider. Hele Pladsen skraaner oppe fra det højeste Punkt ved det nye Vandtaarn paa Køgevejen ned mod Fjorden. Desuden kan man iagttage en stor Sænkning Øst om Byen, omtrent fra den gamle Munkesø Sydøst for Jernbanestationen og ned mod Haraldsborg, og en anden stor Sænkning Vest om Byen; maaske har der i Syd været Forbindelse mellem disse Sænkninger.

Fra Munkesø og fra de meget rige Kildevæld, som man endnu den Dag i Dag kan støde paa i Byens østlige Del, er der gaaet Vand ud i Sænkningerne og har frembragt Mosedrag og Sumpe. Disse Sænkninger kom senere, da Byen blev befæstet, til at indgaa som et naturligt Led i Befæstningen paa enkelte Strækninger.

Med-Udgangspunkt fra Kildevældene ved Munkesø kan man sige, at Roskilde er blevet bygget ligesom i Deltaet mellem de to store Sænkninger, idet der inde i Midten mellem Mosedragene har raget større eller mindre Knolde op, hvorpaa Bebyggelse har kunnet finde Sted. Roskilde ligger ikke paa en stor, regelmæssig Højde, thi rundt omkring inde i Byen støder man paa store Tørvelag, der viser, at Terrænet flere Steder har været Mose og Sump. Jeg skal bl. a. nævne, at Hersegades Møllens Bageri i den søndre Ende af Gaden ligger paa Pæle, idet der er Tørvelag i 6 Alens Dybde; ved Roskilde Bryggerier i Algade er der ogsaa fundet Tørvelag. Naar jeg ved Brøndgravning i Nærheden af Domapoteket har maattet gaa igennem 18 Alen Gruslag, mener jeg, at man altsaa her har en af de omtalte Højder eller Knolde. At den østre Del af Byen er meget vandrig, og at Aarerne gaar højt op, ses af, at der ingen Steder er over 18—20 Alen dybt ned til Vandlagene igennem Blaaler, og ved denne Dybde sætter der Presvand i Brøndene paa 4—6 Alen, rent og klart Vand.

Man maa ikke tænke sig Landskabet af samme Udseende som nu; først har det jo været meget mere sumpet og med mange Moser, og alt det højere liggende Land har været dækket af Vildnis og Urskov.

Det var naturnødvendigt for Oldtidens Folk at søge Steder med Ferskvand, derfor har der ogsaa, hvor Roskilde nu ligger, i Oldtiden været Beboere til Stede i stort Tal. De har boet paa begge Sider af de store, sumpede Strækninger. Herom vidner de Flintredskaber, der er opsamlet paa de gamle Boplads. Hvor min Ejendom, Gormsvej 21, ligger, har der f. Eks. været en saadan Boplads fra Oldtiden, og jeg har hyp-pigt i min Have og paa den tilstødende Grund fundet Pilespidser og andre Flintredskaber af de ældste Typer. Ved Udgravning af Grunden til mit Hus har jeg fremgravet et Ildsted fra Oldtiden, brolagt med sortbrændte Granitsten.

I den ældre Stenalder var Vandstanden ikke saa lidt højere end nu, og selvfølgelig ogsaa her i Roskilde Fjord. Den gamle Strandlinie maa være gaaet helt op til Foden af Maglekildebakken, hvor den egentlige Stigning begynder, omtrent ud for Sct. Mortens Mølle. Her har jeg ved en Udgravning i 5 Alens Dybde fundet Tang, Muslingeskaller og Strandgrus. Sand-synligvis har den gamle Strandlinie fulgt Skrænten oven over

Fællesbageriet ved Sortesti. Ud paa den gamle Fjordbund maa der, da Vandet forlængst har trukket sig tilbage, i Tidens Løb være ført Masser af Fyld for at højne og planere de sumpede Strækninger og gøre dem egnede til Dyrkning og Byggelse.

Den gamle Voldgrav. Omkring 1150 befæstede Svend Grathe Byen. Foruden af Vold og Grav, der tildels har fulgt de store Sænkninger, har Befæstningen rimeligvis bestaaet af Træpalissader, og ud i Voldgraven har der gaaet halvcirkelformede Bastioner. Om Voldgravens Forløb har jeg gjort et Par Iagttagelser. Under et Planeringsarbejde, jeg udførte Syd for Banen, ikke langt fra den gamle Munkesø, nemlig ved Winthers Tagpapfabrik, fandt jeg den gamle Voldgrav. Herfra er den gaaet i vestlig Retning Nord om Toldboden og videre langs Jernbanegade, thi ved Udgravning af Grunden til Nr. 34 opdagede jeg igen Voldgraven og tilkaldte Nationalmuseet, og det viste sig ved Undersøgelsen, at inderste Side af Voldgraven her ligger i Jernbanegades nordre Side, og at Gaden altsaa løber en Strækning i den nu opfyldte Grav. Her i Jernbanegade kunde Gravens Dybde anslaaes til 8 Alen, og den har maaske været ca. 20 Alen bred. Paa Gravens Side saas et Udløb, der er kommet inde fra den bagved liggende Grund, hvor Frue Kirke nu ligger. Der har mange Steder maattet være lignende Udløb ned til Voldgraven, der ellers har faaet sit Hovedtilløb af rindende Vand fra de store Kildevæld i Byens søndre og østre Del, som jeg har omtalt.

Ved Planeringsarbejdet ved Winthers Tagpapfabrik, hvor jeg stødte paa Voldgraven, fandt jeg 3 Armbrøstpile af Jern samt 2 smukke, velbevarede, lødige Sølvmonter, ens prægede, med et Hoved mellem to Taarne paa den ene Side og en Mand i Rustning paa den anden Side. De findes nu i Møntkabinetet.

I Aarenes Løb har jeg selv gjort mange Fund af Sager fra Oldtid og Middelalder baade i Roskilde By og dens Omegn, ligesom jeg til Nationalmuseet har købt utallige gode Fund fra de Tider. Jeg skal her nævne nogle af de vigtigste og interessanteste.

Fund i Roskilde By. I Fruegade: 3 Broncestyler og et Hængesmykke fra Oldtiden, bestaaende af en smuk, gennebornet Bjørnetand.

I Skomagergade Nr. 12 ved Udgravning til Svaneapoteket: ca. 20 forskellige Benredskaber samt 2 Stykker ca. 1 Alen lange Redskaber af den saakaldte Bøgesten.

I Skomagergade Nr. 3 ved Udgravning til Købmand Winthers Ejendom: et Munkesignet af Bronze, en Del Broncegenstande, en guldforgylt Laas til en Dør og flere gamle Monter.

I Skomagergade Nr. 4 ved Udgravning til „Centralen“: en Broncearmring (fra Jernalderen).

Raadhusstrøvet Nr. 14, Hjørnet af Allehelgensgade, ved Udgravning til Garver Winthers Ejendom: en Træskaal af Elle-træ. Samme Sted har jeg personlig fundet en „Runestav“ af Bøgetræ med Runer paa alle fire Sider. Arkæologerne forklarer den som en Art Tryllestav; Indskriften kan ikke tydes. Der findes intet tilsvarende Stykke i vore Samlinger. Den opbevares i Guldskabet i Nationalmuseet.

I Algade Nr. 2, Købmand Parliins Ejendom; fandtes ved Udgravning til Kinografen en romersk Bronzelampe.

I Algade Nr. 13 fandtes 1922 ved Udgravning i Hotel „Prinsen“ en af fint Guld forarbejdet Troløvelsesring, prydet med en sleben Agat og to sammenlagte Hænder. Ringen stammer fra Christian II's Tid og findes nu i Nationalmuseets 2. Afdeling.

Algade Nr. 24, Tobakshandler Nielsens Ejendom: en Sølvklump indeholdende 53 Stkr. kronestore udenlandske Sølv-mønter.

Paa Domkirkepladsen: en meget stor Berlok (Hængesmykke) af fint Guld og gammelt Arbejde.

Rundt om i Byen har jeg selv og andre fundet utallige Naale, Styler, Kamme, Prene, Benskøjter, Knive, Sakse, Nøgler, Spænder, Potter, Kakler samt fra Brande stammende Metallumper. Desuden skal jeg nævne 2 Gulddukater (12-Mark Stykker) tillige med en Mængde gamle Mønter.

Et Kammagerværksted. I Historisk Samfunds Aarboeg 1923 omtaler Premierløjtnant *Otto Smith* gamle Kamme og Styler og udtaler, at det er sjældent at konstatere Kammagere i Norden. Jeg har konstateret og kan fortælle om en saadan Haandværkers Arbejdsplads i Roskilde. Under Udgravning af Grunden til Ejendommen Nr. 15 i Olsgade lige ud for Munkebro blev jeg tilkaldt. Der var fundet 3 à 4 Stkr. Benkamme af Typen med Nagler og Benskiner samt 2 lange Kamme med 5 Tænder. I Fylden, der laa oven paa et faststampet Lergulv, fandtes i et Hjørne ligesom sammenfejlet et ca. 8 Tommer tykt Lag af udskaarne fine, ganske grønne Benspidser. Ved med et Sold at sigte Jorden fra fandtes en Del korte Metalstifter af samme Slags, der brugtes til Kamme. Her har Kammageren arbejdet og boet, og vi kan altsaa konstatere Tilstedeværelsen af en Kammager i Roskilde By.

Fund fra Omegnen. Særlig ved Roskilde Fjord har jeg gjort en Mængde Fund af Oldsager. Jeg har gennemvandret store Strækninger af Kysterne af den indre Del af Fjorden Syd for Østskov—Jyllinge og gjort Fund baade i Strandkannten og ude paa Lavvandet. Jeg har besøgt de uddøde Østers-

banker ved Jyllinge, og særlig har jeg arbejdet ved Parcelgaardspynten og ved Ydinggaard; alle de nævnte Steder er mine Undersøgelser foregaaet ude i Vandet. Ved Parcelgaardspynten har jeg paa ca. 1½ Alen Vand fremdraget over 100 Stenalderredskaber, hvoraf mange findes i min egen Samling, og ved Ydinggaard, ligeledes paa ca. 1½ Alen Vand, vel nok over 200 Sager fra den ældre Stenalder, der efterhaanden indsendtes til Museet.

Særlig Glæde har jeg haft af to Fund, der af Museet er betegnet som enestaaende. De er begge gjort ved Bognæs Vesterskov paa Sydsiden af den Pynt, der ender i Agernæs. Paa en af mine Vandringer var jeg en Dag standset for at tage mig et Frokosthvil; jeg sidder og ser paa Stenene i Strandkanten, een forekommer mig at være særlig fint afrundet, jeg rejser mig for at tage den op, og til min store Glæde trækker jeg op af Vandet en ca. 10 Tommer lang, smuk, spidsovalt formet Grønstensøkse. Ikke langt fra dette Findested ser jeg en Dag ude ved Stranden et Stykke af en Hjortetak, stikke op af Sandet. Det maa være bearbejdet, siger jeg til mig selv, saadan som det er afskaaret. Jeg gaar hen og trækker det op — og faar et Stykke Hjortetak i Haanden, formet nærmest som et Stokkehaandtag. Det slaar mig øjeblikkelig, at dette maa være Skæftet til et Stemmeredskab, og ganske rigtigt, i Stokkehaandtags ene Ende er der en Indskæring; jeg bukker mig hastigt ned og finder i Hullet, hvoraf jeg fremdrog Hjortetakken, det lille Flintskærpe, der passer nøjagtigt ind i Skæftet. Jeg havde gjort et af de yderst sjældne Fund af et skæftet Stemmeredskab fra Oldtiden; man har jo i Hundredtusindvis af Stenredskaber, der alle er fundet — eller i hvert Fald opsamlet — uden Skæfte, og saa vidt jeg ved, findes der i Museet foruden mit Fund kun een skæftet Økse. Intet Under, at Direktør *Sophus Müller* var særlig glad og lykønskede mig til mit Fund, den Dag jeg afleverede det paa Museet. Jeg vil være saa ubeskedent ogsaa at fortælle, at Professor i Arkæologi *Blinkenberg* har fremhævet overfor mig selv min Evne til at se og opdage Oldsager, hvor mange gaar forbi uden at se noget. Det maa jo være en Evne, der uden min egen Fortjeneste er mig givet, saa derfor maa jeg have Lov at sige det.

Af andre Fund fra Roskilde Omegn skal her kun nævnes, at jeg under mit Arbejde med Gravning af en Brønd i en Have paa Frederiksborgvej (lidt Nord for Vejen) op til Himmelev, Glashandler Kruses daværende Ejendom) har fundet en Bealingsring fra Broncealderen af fint Guld og paa ca. 10 Gram.

Den hellige Sten. Til sidst skal jeg fortælle om, hvorledes jeg ude ved Ørnesæde ved Haudrup reddede en gammel, hel-

lig Sten med dybt indgnedne Huller fra at blive slaet i Stykker. Den var tiltænkt at skulle være Paksten ved en Grundstøbning, og Stenhuggeren havde netop begyndt at tumle med den — den var 1 Alen høj —, da jeg opdager Hullerne, der viser, at vore ældste Forfædre har benyttet Stenen ved deres Dyrkelse af Solen. Jeg byder hurtigt Stenhuggeren 10 Kr. for den smukke Sten, som jeg gerne vil have hjem til Pynt i min Have; da Ejeren kommer til, gaar Købet i Orden, og samme Dag er Stenen, vel indpakket i Halm og et Par Sække, paa Vej til Nationalmuseet. Nu staar den i den saakaldte Runehal sammen med bl. a. den berømte Runesten fra Snoldelev.

— — —
Her er kun nævnt lidt af det meget, der i Aarenes Løb er gaaet gennem mine Hænder, og alt det tilsammen er dog kun en ringe Del af den Mængde af Genstande, der endnu ligger gemt i Jordens Skød.

Fra første Færd blev mine Spørgsmaal om gamle Sager modtaget med Munterhed, da Arbejderne jo ikke forstod mit Kulturarbejde; men efterhaanden vaagnede der hos dem en Forstaaelse af, at der maatte være en Grund for min Samlervirksomhed, og nu efter 20 Aars Forløb har jeg den Glæde at se Byens Jordarbejdere som ivrige og opmærksomme Spejdere efter gamle Sager. Og efterhaanden er der jo ogsaa i hver By Landet over blevet Samlere af Fortidsminder.

Arkæologiens Hjælpere. Det er jo saadan, at Arkæologiens Videnskabsmænd har deres bedste Hjælpere i Tørvegraveren og Jordarbejderen. Sidder der mange rundt om i det danske Land, hvis Interesse er vakt for vore Forfædres gamle Minder, da reddes meget fra Undergang; raader Ligeegyldighed og Vrangvilje, gaar de gamle Sager uhjælpelig deres Ødelæggelse i Møde.

Arkæologien har sin store Betydning for den menneskelige Aands frie Udvikling og kan vanskeligt vurderes højt nok; thi denne Videnskab har gennem sine mange og dygtige Videnskabsmænd og Forkæmpere kastet Lys over Menneskeslægtens Liv og Færd i de forgangne Tider, og dertil kommer dens store folkeopdragende Betydning.

Vore Nationalskatte har ingen Mand eller Kvinde Ret til at forringe, men en hellig Pligt at samle, forøge og bevare gennem Tiderne. Danmarks Oldtidsminder er en Skat, som intet andet Land kan fremvise Mage til, og som jeg efter bedste Evne vil virke til Gavn for i min Tid.

Venderstenen paa Karlsrunder Strand.

Ved V. Mortensen.

I Aaret 1153 var en stor Skare vendiske Sørøvere landet paa Sjællands Østkyst, og det var deres Agt at overraske Roskilde. I vor Vetheman havde stiftet et Selskab af Frivillige, der gjorde Venderne megen Fortræd. Ved Spejdere havde de erfaret, at (Kong) Svend var borte fra Byen; han var i Sundbylille for at forhandle med sine Medbejlere til Regeringen,

(V. M. fot.)

Knud og Valdemar. I Virkeligheden var Svend imidlertid kommen tilbage, men laa og sov; men dette vidste Venderne ikke. Da de ankom til Roskilde, mødte de en af Kongens Mænd, den raske Rytter *Radulf*, som med sine faa Kammerater opholdt Venderne, til Svend kom til. Der udspandt sig en heftig Kamp, der vekslede med Held for Parterne, men endte med, at Venderne flygtede, ivrig forfulgt af Danskerne. Det afgørende Slag stod ved *Kalsslunde* (Karlsrunder) i Tune Herred, og her led Venderne et afgørende Nederlag. Der blev næppe saa mange tilbage, at de kunde føre deres Skibe hjem. (Se udførligere om Slaget i Annaler for Nordisk Oldkyndighed, Aargang 1836—37.)

Til Minde om denne Begivenhed, der jo er et Stykke interessant Lokalhistorie, er der i Sommer paa Initiativ af undertegnede bleven rejst en smuk Mindesten paa Karlslunde Strand i en Plantage tilhørende A/S „Karlslunde Strand“. Ved frivilligt Arbejde, væsentlig af Fiskerne H. Rasmussen og N. Pedersen samt Smed J. Andersen og Tømrer A. Rundqvist, er den ca. 3000 kg vægtige Sten bleven ført 1 km fra Klinte-gaardens Strand, hvor den rimeligvis har henligget saa længe, at den har været Vidne til ovennævnte Begivenhed. Den havde af Naturen saa smuk en Flade, at der intet er hugget paa den ud over Indskriften, der lyder saaledes: „Svend Grate og Radulf slog Venderne ved Kalfslunde 1153.“ Og forneden: 1925. — Stenhugger Hansen-Glem, Roskilde, har besørget Hugningen.

Stenen afslørede ved en Festlighed St. Hans Aften, hvor over 200 var til Stede, deriblandt mange af Taastrupens Lærerkreds. Undertegnede holdt Foredrag om Slaget og afslørede Stenen, der saa blev overgivet Selskabets Bestyrelse. Under Stenen er indmuret et Dokument, der fortæller om Arbejdet. Da den staar paa Hjørnet af Vejen ned til Stranden og den paatænkte nye Køge Strandvej, maa det siges, at den har faaet en god og smuk Plads.

Karlslunde, August 1925.

V. Mortensen.

Klokken i St. Laurentii Taarn.

I 1921 indsendte Historisk Samfunds Bestyrelse et begrundet Andragende til Roskilde Byraad om, at den da afbrudte Morgenringning med Klokken i St. Laurentii Taarn (Raadhustaaet) maatte blive genoptaget. Andragendet fik i Byraadets Møde den 15. Juni en meget velvillig Modtagelse, og siden har den gamle Klokke atter lydt hver Morgen ud over Byen. Tidligere ringede den ogsaa Byraadsvalget ind. Men et Par Gange i de senere Aar tav Klokken paa Valgdagene, og det saa ud til, at den smukke, gamle Skik med Ringning lige før Valgets Begyndelse var gaaet i Glemmebogen. Nogle Dage før Byraadsvalget i Aar henledte „Roskilde Avis“ Opmærksomheden paa dette lille Spørgsmaal. Henstillingen blev velvilligt modtaget af Byens Styrelse, og den 11. Marts mindede St. Laurentii Klokke Roskilde Borgere om, at det var Valgdag. Klokken har hermed faaet alle sine gamle Beskæftigelser igen og befinder sig sikkert godt derved! Historisk Samfund vil her takke paa dens Vegne.

A. F.

For 300 Aar siden.

Ved V. Møller.

I August 1625 skete en mærkelig Begivenhed i Landsbyen *Mørkhøj*, Gladsaxe Sogn, Sokkelund Herred. Et Pigebarn kom til Verden, forsynet bag paa Hovedet med *en høj, bred rund Bue af Kød* i Mønster som de Huer og Hatte, der da var paa Mode. Dette blev af Almuen *opfattet som et Tegn fra oven*, til Straf for de forargelige Moder. Præsten *Hans Nielsen* i Gladsaxe lod trykke et lille Skrift derom (findes i det kgl. Bibliotek, Kbhvn. 1625), og her skal gives et Uddrag af hans Beretning.

„Sørgeligt Spektakel og Vundertegn
Nu nyligen set paa et nyfødt Pigebarn

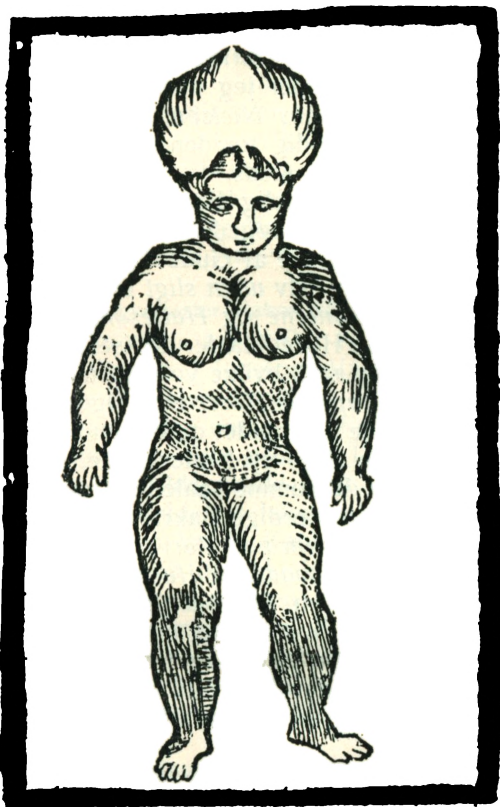
udi *Mørkhøye* liggendes i *Sokkelunds Herred* udi *Gladsaxe Sogn* til et ynkeligt Skuespil for alle dem, som genstridigen imod Guds alvorlige Trusel holde hart ved deres nye Noder, høje Toppe og forargelige Klædedragt.“

Præsten anfører derefter et Par Bibelsprog, der angaar Klæder, og slutter med:

Jo *større Straf* der er for Hand,
jo trygger leve Folk i Land.

„Nærværende Jesu Christi Aar 1625, Fredagen d. 12. August, da er en frugtsommelig Dannekvinde ved Navn *Johanne Eylersdatter*, som var ved 43 Aar gammel, en Ægtemands Hustru i *Mørkhøye*, hendes Time kommet, at hun skulde føde. Da, som det var hendes første Fødsels Nød, er det gaaet hende haardeligen, er søgt tre Jordemødre til hende, og udi fire samfulde Dage ej havde Magt til at føde. Men haver med stor Ve og været i Banghed, indtil Gud Allermægtigste underligen og naadeligen hende haver forløst Tirsdagen den 16. August imellem 6 og 7 om Morgenen, da er fremkommet et tidigt og fuldkomment Pigebarn: Paa hvilket man saa bag paa Hovedet, ikke uden Hjertens Vemodighed, en høj, bred rund Bue af Kød, noget i Højden spidsagtig, i Mønster som hine virkede Buer, eller med Staaltraad oprejste Sørgehatte og andre saadanne forargelige Huer, som nu af Kvindekønnet, Adel og U-Adel, Fattig og Rig, fast ubetænkt og modvilligen imod mange saadanne Guds Vredes Tegn og daglig Formaning bruges, Gud og hans Ord til allerstørste Foragt, andre til Forargelse, dem selv til større Skade og Fordærvelse, uden derpaa, ved sand Omvendelse og andet Sind, raades Bod i Tide. Og for at ingen skal af letfærdigt Sind tænke, forkynde eller sige: Ja, det var ikkun et Stykke Vækst-Kød, og mange-

lunde kunde hændes, da var Hovedet ellers rundt aldeles. Og udi samme Kød kunde man skinbarligen finde og føle indentil et Ben eller stærke Bruske, som i Vejret opholdt samme Hud og Kød: Lod sig og ligesom ved et Led over Panden henbøje,

og da havde Skikkelse ret som Hjælmen paa en Stormhue, der bruges i Krig.

Samme Barn blev begravet d. 17de og Moderen d. 21de August (Tekst: Jesus græd over Jerusalem).

Dette og anden deslige Guds Vredens Tegn bør ingenlunde at stikkes i Skjul, thi de sker ikke forgæves og gaa ej af uden største Skade og Ulykke.

O, saa betænk værdeligen og med Frygt af saadanne sørgelige Undertegn og Mên paa *hint uskyldige Noer*, baade Guds retfærdige Dom og overhængende Straf for hans dyre Ords genstridige Foragt, ny Noder, Hoffærdighed etc., som han truer retfærdeligen hos Esc. 3,16: Og Herren sagde: Fordi

Sions Døtre ere hovmodige og gaa med . . . . . Saa og hans Godheds, Taalmodigheds og Langmodigheds Rigdom, som leder os til Pønitense og vilde gerne spare os, om vi ellers (medens Tid er) falde til Føje og *lade Toppen falde*, før Stormen bliver for stærk, ved sand Tro og Troens sande Lydig-
hed, og saa takke ham for sin *faderlige Advarsel*. Hertil give Gud Aand og Naade i Jesu Christi Navn. Amen.

At saa er Sandhed, vidner jeg med egen Haand.

Hans Nielsøn,

Guds Ords Tjenere uværdig for den Menighed der samme-
stedes."

Sluttelig følger „en kristelig Paamindelse“.

For adskillige Aar siden spøjede Naturen med *toppede Forstre* etc. i lige Maade og det af Guds Tilladelse, Menneskene til Advarsel, som af dem selv *uden sligt* burde være mere for-
standige end nu *Huekonerne og Hattesømmersker* (foruden den anden ny modelige Hovedklæder udviser) med andre, som saaledes *vanskabe sig selv*, hvilke vore gamle, tarvelige For-
fædre fordum kaldte *toppede Horer* etc. Og blev da med høje Øvrigheds Betænkende paamindet og berammet, at alle *ærlige Kvindfolk* skulde lade slige ny Noder falde, eller *afvises fra Skriftestolen* etc., om de komme saaledes frem ubodfærdelige at ville bruge det højjærværdige Sakrament sig selv til Dom og Straf. Foruden det, som paa *Torve og Gader af kristelige Øvrighed* blev bestilt, at *saadanne Huer og Hatte med Toppe og Bøjler* ved en og anden *blev nogle aftagne og sønder-skaarne, dem til Spot*. Hvorfor det og i denne sørgelige Tid burde end bedre at agtes efter slig Lejlighed, saa at enhver udi sit Embede gjorde dertil al Flid, som kunde tjene til at *afvende Guds Vrede* og være forsvarlig med en god Samvit-
tighed.

Gud hjælpe os for Jesu Christi vor Herres Skyld!

— — Saaledes var Datidens Syn paa Moderne og de Fore-
teelser, Naturen kan frembringe.

Sagn fra Ballerup og Omegn.

Ved stud. jur. *Axel H. Pedersen*, Ballerup.

1. Store og lille Lemmehøj.

„Lemmehøjen“ i Aagerup er en gammel Troldtøjshøj. Og der staa Sagn om den. Naar Højfolket Syd fra kom til Gilde i Højen, blev de staaende et Stykke derfra og kradsede Jorden af deres Fødder. Paa den Maade fremkom den noget mindre Høj ved Siden af Lemmehøjen.

Lemmehøjen ligger i Skellet mellem Ballerup og Ledøje Kommune. Sogneskellet er i Form af en Grøft gravet midt op over Højen. Den er i Aar bleven fredet. (Efter mundtlig Meddelelse fra Gaardejer Mouritz Jensen, Raamosegaard, Aagerup.)

2. Troldfolket i Lemmehøj.

Paa Stuehøjgaard i Aagerup boede for et Hundrede Aar tilbage en Mand, hvis Børn pludselig blev sindssyge. Ingen kunde forstaa Grunden dertil, men senere forklarede man det saaledes, at det var Troldfolket i Lemmehøj, der havde hævnnet sig og derfor byttet Børnene med nogle andre om Natten.

Stuehøjgaard er beliggende et Par Hundrede Meter fra Lemmehøjen. (Efter mundtlig Meddelelse af Gaardejer Mouritz Jensen, Raamosegaard, Aagerup.)

3. Jægermester Hahns vilde Jagt.

Jægermester Hahn ejede for et Par Hundrede Aar siden et Jagtslot og nogle Gaarde i Jonstrup Vang. Hahn pinte sine Fæstere og var ilde lidt. Men Bønderne vidste dog at fortælle, at Gengældelsen ramte den onde Jægermester. Stille Aftener hørtes et stærkt sugende Sus gennem Luften; efterfulgt af hidsig Hundeglam. En ildspyende Hest fo'r gennem Luften; fra Vangen over Skovlunde og Islemark mod Frederiksberg, hvor Regimentsskriveren havde Kontor, gik den vilde Jagt. Det var Jægermester Hahn, der ikke kunde finde Ro i sin Grav. Jægermester Vincentz Joachim von Hahn fik Mageskitte og Skøde-Brev paa jus patronatus til Ballerup Kirke 1678.

Efter ham opkaldtes Vejen fra Skovlunde mod Islemark, Hanevad, Hahns Vej. (Optegnet 1924 efter mundtlig Meddelelse af Overretssagfører P. C. Tüchsen, Husum.)

4. Tingvognen fra Ballerup.

Smed Grønvold i Husum boede i et lille, lavt Hus lige ud til Frederikssundsvejen. En Nat blev han vækket af en stærk Rumlen paa Vejen. Han sprang op og saa da Tingvognen fra Ballerup komme kørende. Den var forspændt med fire Heste, og paa Vognen sad fire Mænd med store Cheniller (Kapper), paa den nærmer Forløber sad en Rytter baglænds. De fire Mænd paa Vognen var hovedløse.

Det gjorde et stærkt Indtryk paa Smeden, han raabte til sin Kone: „Kom, Mor, nu skal du se Tingvognen fra Ballerup!“

I Ballerup var Birketing for Københavns Amts Rytterdistrikt fra 1683 til 1803, hvorefter det holdtes i Blaataarn i København. Ovennævnte Smed Grønvold døde 1923, 93 Aar gammel. (Optegnet 1924 efter mundtlig Meddelelse fra Overretssagfører P. C. Tüchsen og Husmand Peder Hansen, Husum.)

5. Tingvognen fra Ballerup.

„Da jeg var ung“, fortæller Husmand Peder Hansen, Husum, „var jeg engang med mine to Søstre kørende i Besøg hos min Broder Kristen, der da ejede „Rosendal“ i Ballerup. Da vi nu om Natten paa Hjemfarten var kommet midtvejs mellem Ballerup og Herløv, mødte vi Tingvognen. Det var en almindelig Vogn, i hvilken der sad fire Mænd med meget store Kapper paa. Vognen var forspændt med fire Heste, og en Rytter sad baglænds paa den nærmer Forløber. Jeg blev noget underlig, men værre var det med mine Heste, der nær havde kørt os i Grøften; men vi slap dog helskindet fra det og hjem til Husum. (Optegnet 1924 efter Meddelelse fra Overretssagfører P. C. Tüchsen, Husum.)

6. Rakkervognen.

For et halvt Hundrede Aar tilbage kunde en gammel Kone, som boede her i Byen, hver Nat se en ildlysende Vogn, som i stærk Fart drejede fra Gadekærvej om Hjørnet ved Rakkerhuset og fortsatte ad Lindegaardsvej. Det var Rakkeren med sine Svende, som kørte forbi.

Rakkerhuset laa paa Hjørnet af Lindegaardsvej og Gadekærvej (nu Frøken Reichels Ejendom). Det brændte 1912. Ved Udgravningen af Grunden fandtes Rester af begravede Dyr, og i de tilstødende Grunde fandtes ved Opførelsen af Villa „Ebba“ en stor Kule, indeholdende Dyreskeletter. En lignende er i sin Tid fundet paa Gaardejer Jens Nielsens Ejendom, lige overfor Rakkerhuset. Rakkerens Bestilling var som bekendt bl. a. at fjerne selvdøde Dyr, som ingen maatte røre ved. (Optegnet 1924 efter mundtlig Meddelelse af Gaardejer Jens Nielsen, Lindegaard, Ballerup.)

7. Malkepladsen.

I Landsbyfællesskabets Tid, hvor Kvæget græssede paa Overdrevet, havde Bymændene i Ballerup fælles Malkeplads paa det lille Stykke Jord ved Mosen mellem Villa „Solhjem“ og Vognmand Oluf Nielsens Gaard paa Skovvejen. Og nu fortælles det, at det af den Grund er det frugtbarste Stykke Jord i vid Omkreds. (Optegnet 1924 efter Meddelelse fra Overretssagfører P. C. Tüchsen, Husum.)

8. St. Ibs Kilde i Maaløv.

Ved en af Bakkerne bag Maaløv Kirke fandtes tidligere en hellig Kilde, St. Ibs Kilde. Man havde den Overtro, at i Sommerens Tørke vilde man ikke faa Regn, hvis man ikke flittigt rensede den hellige St. Ibs Kilde. Andre fortæller, at det var en Lægedomskilde, og at den laa midt i Byen Maaløv. (Op-

tegnet 1924 efter Meddelelse af fhv. Lærer J. P. Jørgensen, Smørum. St. Ibs Kilde omtales i „Dänische Bibliothec 1738, II, Side 42.)

9. Svenskekrigen.

Svenskerne huserede stærkt her paa Egnen, bl. a. blev Kirken stærkt medtaget. Otte Mænd syner Kirken i 1662 og indberetter om Ødelæggelserne: „Messehagel og Messesærk blev borte i Svenskens Tid. Loftet i Taarnet fattes 3½ Tylt Dieller, og paa Taget fattes 2 Ruller Bly. Kirkegaardens Mur er ganske øde, i Stedet for er sat 40 Favne Risgærde. En Kirkekam er nedblæst over Koret, og mangler paa Kirke og Taarn 200 Tagsten. Den ene Klokketiste maa istandsættes og den anden fornyes. Kirkeporten fattes Stabler og et Hængsel, og 3 Kirkelaager er ganske øde. I Lydhullerne er Murværket brøstfældigt. Gradualen, en Psalmebog, en Løgte og Nøglen er borte. Kirkens to Huse er helt øde og borte, det ene var Degnestavnen.“

Karl Gustaf havde en Tid sin Lejr udenfor Byen. Derfor kaldes Mosen ved Brydehusvejen for Karl Gustafs Mose.

Svenskernes Uroligheder og Overgreb vakte Bøndernes Modstand. Det fortælles, at Byens Bønder drev dem paa Flugt ned over Krejerupgaards Jord henimod Skovlunde, og at adskillige Fund paa Markerne i denne Retning af Seletøj og Hestesko skal stamme herfra.

Enkelte Svenskere fik dog deres Bekomst paa Stedet. Saaledes blev nogle af dem druknet i Moserne ved Skoven. Siden da er de kaldt Svenskemoserne.

(Optegnet 1924 efter mundtlig Meddelelse af Købmand Lauritz Christensen, Skovlunde. Endvidere Smørum Herreds Synsprotokol 1662 og Københavns Amts Folkeblad Nr. 847, Fredag den 6. Februar 1925.)

B o g a n m e l d e l s e r .

Ved Arthur Fang.

J. P. Jørgensen:

*Historiske Optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne
fra Oldtiden til den nyere Tid.*

68 Sider.

Den tidligere Lærer i Smørum J. P. Jørgensen er godt kendt af Medlemmerne af Historisk Samfund for Københavns Amt gennem sine Bidrag til Aarbøgerne; mange kender sikkert ogsaa hans Bog fra 1892 om Ledøje Kirke før og nu. I ovennævnte Bog har han samlet Resultaterne af en lang Aarræk-

kes ihærdige og flittige Studier over sin Hjemegns Historie. Den lille Bog rummer en Mængde Stof, en Samling Fakta, det har kostet meget Arbejde at samle. Selvfølgelig vil Bogen først og fremmest være kærkommen for de to Sognes og nærmeste Omegns Beboere, men den kan læses med Interesse af alle.

De fleste udensofns Læsere vil vel nok have mest Fornøjelse af Edelgaves Historie med de mange Oplysninger om de skiftende Ejere samt Beretningerne om, hvorledes Bønderne tog sig selv til Rette overfor Mølleren i øverste Værebros Mølle, der længe havde voldt dem stor Fortræd ved at opstemme Vandet i Aaen for højt, saa baade Tørveskær, Høslet og Høst blev ødelagt. I et Antal af over hundrede Mand drog Bønderne i 1739 ned til Møllen og aabnede Dæmningen, hvorved Vandet strømmede ud, og Mølleværkerne og en Del af Bygningerne bortslylledes. Beretningen om Bonderevolten i Smørum og Slaget ved Nonnegaard læser man ogsaa med Interesse. Desuden er der mange bemærkelsesværdige Træk og Oplysninger, bl. a. om Færdselsvejene i Middelalderen og om, hvorledes Smørumovre Bymænd paa ganske hedensk Vis ofrede en Kvie og en Stud for at standse Kvægpesten. Dette skete i Aaret 1768!

En ikke indfødt, der aldrig har kunnet finde nogen særlig stor Naturskønhed i de nævnte Sogne, læser med Undren og Sorg, hvad Jørgensen fortæller om de nu forsvundne Skove. Hvem tænker nu paa, at der i den nordlige Del af Hove By-mark har ligget en smuk og ejendommelig Skov! Herom skriver Jørgensen: „Denne Skov havde en særlig smuk Beliggenhed paa en større og en mindre Holm og var begrænset af den mægtige Væraa og store Mosedrag. Bevoksningen var da navnlig Eg, Bøg, Hassel og El, og en Bakketop var kronet af en ældgammel, tophugget Eg, hvor i umindelige Tider sorte Storke havde deres Rede. Af andre Fugle, der havde slaaet sig ned i Skoven, nævnes bl. a. Aalekrager og Hejrer. I Sommer-tiden var det da almindeligt, at Ungdommen fra de omliggende Byer om Søndagen satte hinanden Stævne til Skovbal med Skalmemusik og anden uskyldig Lystighed i Lunden.“

Hvilket indtagende lille Billede af en herlig Natur og af et fordringsløst og muntert Folkeliv! Alt dette forsvandt tilsidst helt ved Udskiftningen. Hvor vilde vi ikke nu have været taknemlige, dersom et saadant Stykke Natur var blevet bevaret! Maatte den nulevende Slægt af dette Eksempel blandt mange lære at fare med Lempe mod de kummerlige Rester af Natur, der er tilbage i vort Land, og heller ikke som vore Forfædre gaa haardt frem mod Oldtidsgravene! Jørgensen fortæller ogsaa, hvor tankeløst der i de to Sogne blev ryddet ud mellem

de uerstattelige Minder — særlig ved Udskiftningen. Maatte den Erkendelse blot vaagne, medens det endnu er Tid, at et Land uden Natur og uden Mindesmærker er fattigt og aandeligt trangt! Der skal saa lidt til for at give et Landskab Relief, et smukt, enligt Træ eller en Gravhøj paa en Bakketop er nok til at gøre det levende i vor Fantasi og Erindring.

Den foreliggende Bog er dog selv et Bevis paa, at vi i mangt og meget ser anderledes paa Tingene end vore Forfædre. Der er først en Mand, der ikke har skyet det ubetalte men store Arbejde, det er at fremskaffe Stof til en saadan Bog, og dernæst en Kreds af Mænd, der har haft den fulde Forstaaelse af et saadant Arbejdes Værdi. Ledøje-Smørum Sogneraad har nemlig bekostet Udgivelsen af Bogen. Og her er intet sparet. Bogen er i stort Format, smukt trykt og med gode Billeder. Af særlig Interesse er de mange Byplaner, Forfatteren med stor Omhu har aftegnet, og som viser os Byerne og Bymarkerne før Udskiftningen. Bogen koster 2 Kr. 50 Øre og faas ved Henvendelse til Sogneraadsformand Søren Cortsen, Ledøje pr. Ballerup, og hos de øvrige Medlemmer af Sogneraadet.

Chr. Bayer:

Gamle Minder, oplevede og fortalte.

164 Sider.

En gammel Kontormand og Kunstner, Chr. Bayer, har paa Kunstbladet „Samleren“s Forlag udsendt en smuk, lille Memoirebog, der er illustreret med en Række Gengivelser efter Forfatterens egne Billeder. Bogen vil læses med Glæde af alle Yndere af Erindringer. Den er helt igennem tiltalende, ikke mindst gennem det Billede, den tegner af sin Forfatter som en beskeden, nobel og saare elskværdig Personlighed. Chr. Bayer er ved Siden af sit Levebrød og sin Kunst ogsaa Autografsamler i stor Stil og er derved kommet i Berøring med flere kendte Mænd, om hvem han ved at berette mangt et fornøjeligt Træk. For Aarbogens Læsere vil Bayers Bog have særlig Interesse, fordi han foruden et kortere Afsnit om Roskilde, hvori han bl. a. fortæller om gamle Organist H. Mathison-Hansen, har et helt lille Kapitel om Allerslev og Ledreborg.

I 1854 kom Chr. Bayer som Ferie dreng for første Gang til Allerslev, med Banen til Roskilde, hvad der var en stor Oplevelse, og derfra med Vogn til Bestemmelsesstedet. Det er fornøjelige og indtagende Skildringer, den nu 84-aarige Mand giver af sit Ophold som Dreng ude i de skønne, klassiske Egne. Han skaffede sig Venner i Allerslev, og som Voksen boede han ofte derude. Det nævnte Afsnit i Bogen er forsy-

net med fem nydelige Billeder, betitlet: Ledreborg Allé ved Blæsenborg 1866, Hans fra Allerslev, Ledreborg Have, Stenalteret i Herthadalen 1860 og Vej til Allerslev, Taarningebjerg 1866. Billederne ejer den stilfærdige Ynde, som alle de gamle Kunstnere, de være sig store eller smaa, formaaede at lægge i deres Kunst. Interessant ogsaa i topografisk-historisk Henseende er særlig Billedet af det nu ganske forsvundne Taarningebjerg, der maa have været af en fortrinlig Virkning i Landskabet.

Chr. Bayer fortæller — i Forbindelse med Jernbanens Anlæg — om den Vandalisme, der blev begaaet mod Oldtidsminderne. En betydelig Kæmpehøj blev helt sløjft blot for at skaffe Fyld til Banedæmningen. Højens Indhold af Broncesager forsvandt og kom aldrig der, hvor de — som hele Nationens Fælleseje — rettelig hørte hjemme, nemlig paa Nationalmuseet. Det er det eneste Sted i Bogen, hvor den rare, gamle Kunstner siger nogle lidt ublide Ord — og dog med saa megen Berettigelse!

Love, Bestyrelse, Aarsberetning etc.

Love for Historisk Samfund for Københavns Amt.

§ 1. Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans og Interesse for Amtets Historie. Dette søges naaet:

- 1) ved Udgivelse af en Aarbog,
- 2) ved Afholdelse af historiske Foredrag,
- 3) ved Indsamling af Arkivstof,
- 4) ved Udflugter og Møder,

samt ved paa enhver anden Maade at støtte Bestræbelserne for at fremdrage Egnens Historie og bevare dens historiske Minder.

§ 2. Samfundet ledes af en Styrelse paa mindst 11 Medlemmer, der afgaar med Halvdelen hvert Aar. Den vælges af en Generalforsamling ved almindelig Stemme flerhed paa 2 Aar.

§ 3. Til Støtte for Styrelsen vælges paa Generalforsamlingen Repræsentanter for Amtets forskellige Egne til Varetagelse af Foreningens Tarv. De samles saa vidt muligt en Gang aarlig. De afgaar med en Trediedel ved hvert Aars Generalforsamling, de to første Gange efter Lodtrækning. Repræsentanterne skal være bosatte indenfor Gl. Roskilde Amts og Københavns Amts Omraade samt i København.

§ 4. Til Bestridelse af Foreningens forskellige Formaal deler Styrelsen sig i et Forretningudvalg og 3 Sektioner, nemlig Tidsskrifts-sektionen, Foredragssektionen og Arkivsektionen; de bestaar ordinært af 3 Medlemmer hver.

§ 5. Generalforsamlingen afholdes hvert Aar i Roskilde, hvor Formand og Kasserer aflægger Beretning og Regnskab, ligesom Sektionerne aflægger Beretning om deres Virksomhed.

Generalforsamlingen vælger tillige 2 Revisorer, der vælges paa 2 Aar og afgaar skiftevis.

§ 6. Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig eller 35 Kr. en Gang for alle. Hvert Medlem modtager gratis de Skrifter, som Samfundet udgiver. Udmeldelser skal ske senest 1. Juli i Regnskabsaaret.

§ 7. Aarbogen udsendes saa vidt muligt i November Maaned. Den søges udvekslet med andre historiske Samfunds og Foreningers Publikationer, som samles i Roskilde-Arkivet.

Bestyrelsen

bestaar af følgende Medlemmer:

Civildommer P. Buch, Formand.

Direktør Bülow, Køge, Næstformand.

Boghandler A. Flensborg, Kasserer.

Direktør A. Fang.

Etatsraad Matthissen, Roskilde.

Frk. Marie Christophersen, Højelse.

Lektor Heuer, Roskilde.

Gaardejer N. L. Nielsen, Vridsløsemagle.

Institutbestyrerinde Frk. Lønholdt, Roskilde.

Overlærer H. J. Hansen, Køge.

Adjunkt Arhning, Roskilde, Sekretær.

Fabrikant Jensen-Darup.

Adjunkt Ilsøe, Roskilde.

F o r r e t n i n g s u d v a l g : Civildommer Buch, Direktør Fang og
Etatsraad Matthissen.

T i d s s k r i f t s s e k t i o n e n : Lektor Heuer, Institutbestyrerinde
Frk. Lønholdt, Direktør Fang og Adjunkt Ilsøe.

F o r e d r a g s s e k t i o n e n : Civildommer Buch og Adjunkt Arh-
ning.

A r k i v s e k t i o n e n : Civildommer Buch, Direktør Bülow, Frk.
Marie Christophersen, Fabrikant Jensen-Darup og Frk. Lønholdt.

R e v i s o r e r : Proprietær Meyn, Roskilde, og Proprietær Nielsen,
Veddelevgaard.

Repræsentanter:

1. **Ældre Repræsentanter:** Gaardejer N. Pedersen, Vitten-
bjerggaard; Forpagter H. P. Nielsen, Lejre; Lærer Petersen, Kynde-
løse; Lærer Nielsen, Vallø; Gaardejer A. P. Brobjerg, Bro-
bjerggaard pr. Hvalsø; Manufakturhandler Holm, Taastrup; Lærer
Nielsen, Gevninge; Fabrikant A. P. Andersen, Gadstrup; Gaard-
ejer H. Hansen, Bavnehøj, Sengeløse; Lærer V. Mortensen, Karlslunde;
Lærer J. P. Jørgensen, København; Gaardejer P. Hansen, Strandgaar-
den, Ishøj; Lærer K. K. Kristensen, Lyndby; Sognefoged Gyldenkærne,
Ousted; Gaardejer H. Petersen sen., Ny Glim; Overretssagfører Tüch-
sen, Husum; Fru Nielsen-Skensved, Roskilde; Etatsraad Alfr. Sør-
rensen, Køge; Provst Varming, Ørsted; Forstander Vedel, Krabbes-
lølm; Forstander Bredkjær, Tune Landboskole; Lærer Hansen, Ousted
Efterskole; Gdm. Jens Laurberg-Hansen, Svogerslev; Gaardejer H.
Frandsen, Lindeskovgaarden; Dr. Viggo Müller, Køge.

2. **G e n v a l g t e :** Magister H. E. Petersen, København F.; Forpag-
ter H. Sørensen, Angeltoft, Ramsømagle; Pastor Glahn, Snoldelev;
Gaardejer H. Christensen, Veddelev; Mejeribestyrer Vald. Hansen, Ou-
sted; Frøken Betty Müller, Gadstrup; Sognepræst Poul Vibeck, Taarn-
by, Kastrup; Gaardejer N. P. Hansen, Trellerup.

3. **N y v a l g t :** Gaardejer Willemoes-Eliassen, Jenslev.

AARSBERETNING

Generalforsamling afholdtes Onsdag d. 12. Nov. 1924 Kl. 4½ paa Hotel „Prinsen“. Efter at Etatsraad E. Matthissen var valgt til Dirigent, aflagde Formanden, Civildommer Buch, Beretning. Formanden takkede Premierløjtn. (nu Kaptajn) O. Smith, der var udtraadt af Bestyrelsen, for det initiativrige Arbejde, han havde ydet. Lektor Heuer udtalte smukke Mindeord om Fru Marie Jensen. Sekretæren, Adjunkt Arnhung, aflagde Beretning om Fællesforeningens Sommermøde i Kerteminde. Kassereren, Boghandler Flensborg, fremlagde det reviderede Regnskab for 1923—24, der enstemmigt blev godkendt.

Af Bestyrelsen afgik efter Tur Civildommer P. Buch, Frk. Marie Christophersen, Lektor Heuer, Gaardejer N. L. Nielsen, Frk. Lønholdt og Fabrikant Jensen-Darup. Disse genvalgtes alle. Desuden nyvalgtes Adjunkt IIsøe. — Revisor, Proprietær Nielsen, Veddelevgaard, afgik efter Tur, men genvalgtes.

Derefter afholdtes Repræsentantvalg. Efter Tur afgik 8 Repræsentanter, der alle genvalgtes (se ovenfor). Desuden nyvalgtes Gaardejer Willemoes-Eliassen, Jenslev.

Paa et Kl. 5¼ afholdt Bestyrelsesmøde konstituerede Bestyrelsen sig (se ovenfor).

Derefter holdt Adjunkt J. O. Arnhung Foredrag om „Dr. Niels Hemmingsen og hans Omgivelser i Roskilde“.

Paa et hos Formanden, Civildommer Buch, d. 25. Febr. 1925 afholdt Bestyrelsesmøde forelaa en Skrivelse af 14. Febr. fra Indsamlingen til Nationalmuseumsfonden med Opfordring til at lede Indsamlingen i Amtet, bilagt med en Skrivelse af samme Dato fra Nationalmuseet. Bestyrelsen vedtog at fungere som Lokalkomité for Roskilde og Omegn og at søge andre Komitéer dannet i Køge og Omegn, paa Amager og i Gentofte-Lyngby. Dels ved Bestyrelsens Virksomhed, dels ved initiativrige Mænd i de fjærnereliggende Dele af Amtet selv tog Sagen op, dannedes i den følgende Tid saadanne Komitéer; dette gjaldt ogsaa Holte-Søllerød. Paa forskellige Maader søgte Bestyrelsen, der virkede gennem et Underudvalg, i den følgende Tid at vække Indteresse for Indsamlingen. Pressen støttede Sagen ved at optage Artikler om Nationalmuseet; paa Bestyrelsens Initiativ holdt Museumsinspektør H. Kjær Foredrag paa Højskolehjemmet om Nationalmuseets Skatte; det interessante Foredrag var ledsaget af meget smukke Lysbilleder; Bidragslister fremlagdes hos Boghandlerne, og en Opfordring udsendes til Lærerne paa Landet om at overtage Indsamlingen i deres Sogne den 9. Maj, da en Husindsamling skulde finde Sted i Amtet. De fleste Lærere imødekom velvilligt Opfordringen; i Roskilde lovede Spejderne at være behjælpelige. For Roskilde og Omegn indsamledes Kr. 7835,15 Netto, for Køge og Omegn Kr. 2251,23 Netto.

Torsdag d. 2. Juli holdtes Sommerudflugt pr. Biler til Hjørlande Kirke, Slangerup og Frederikssund. Bilerne afgik fra Stændertorvet i

Roskilde Kl. 10. Der var ca. 100 Deltagere. Dagen begyndte med Graavejr, men snart kom Solen frem, og det gode Vejr holdt sig. I Hjørnlunde Kirke bød Formanden Velkommen, hvorefter Magister Hermansen holdt Foredrag om Kalkmalerierne og deres udmærkede Mester („Hjørlundemesteren“) samt om Kirken, om hvilken Foredragsholderen bl. a. oplyste, at den er restaureret af Prof. Kornerup. I Slangerup Kirke holdt Magister H. et interessant Foredrag: „Hovedtræk af Slangerup Bys og Kirkes Historie“. Derefter blev den anselige Kirke og Byen (Mindestøtten for Thomas Kingo m. m.) beset. — Kl. 4½ indtoges Middag i Kalvøpavillonen i Frederikssund. Ved 6-Tiden brød man op, og ved 7½-Tiden afsluttedes den vellykkede Tur i Roskilde.

Nye Medlemmer.

Trafikkontrollør, Kaptajn J. P. Alsbæk, Køge.
 Lærer R. E. Andersen, Køge.
 Gaardejer Vilh. Riegels Andersen, Sengeløse.
 Parcellist Lauritz Andersen, Ishøj.
 Ballerup Bibliotek.
 Dansk Folkemindesamling, København.
 Godsekspeditør Engelstoft, Køge.
 Stud. jur. Knud Gørmosen, Ballerup.
 Gaardejer Johs. Hansen, Herstedvester.
 Parcellist Carl Hansen, Karlslunde.
 Kommunalærerinde H. N. Hansen, Roskilde.
 Redaktør O. R. Hintze, Ballerup.
 Parcellist Henrik Jensen, Skovhastrop.
 Proprietær Jensen, Vridsløselille.
 Fru Olga Larsen, Sengeløse.
 Bogholder Poul Mortensen, Ballerup.
 Lærer Nielsen, Gevninge.
 Proprietær J. Nielsen, Thorslunde.
 Førstelærer H. Nielsen, Herslev.
 Gaardejer N. P. Nielsen, Taastrup.
 Dyrslæge A. Nielsen, Glostrup.
 Lærerinde Margrethe Nielsen, Herstedvester.
 Førstelærer Nøhr, Tune.
 Sognefoged P. E. Pedersen, Sengeløse.
 Gaardejer Nilas Petersen, Gundsøllille.
 Gaardejer Chr. Rasmussen, St. Karleby.
 Postkontrollør A. Rogers, Ballerup.
 Konditor Holger Schmidt, Roskilde.
 Frk. Ellen Thiesen, Roskilde.
 Bogholder Albert Thunøe, Ballerup.

Afgaaede Medlemmer.

Højskoleforstander Appel, Rødding.
Lærerinde Frk. Brock, Roskilde.
Læge Frk. Clausen, Roskilde.
Gaardejer Dyregaard, Ballerup.
Slagtermester C. Frederiksen, Roskilde.
Direktør H. Frølich, Køge.
Fru Frølich, Køge.
Frk. Gottschalk, København.
Sagfører A. Hansen, Roskilde.
Gaardejer Chr. Hansen, Hundie.
Forretningsfører Højklint, Roskilde.
Gaardejer Crilles Jensen, Dragør.
Frk. Johanne Jensen, Svogerslev.
Sagfører Juulsgaard, Køge.
Forstinspektør Jagd, Tureby.
Frk. Margrethe Kornerup, Roskilde.
Lærer R. N. Kristensen, Sæby.
Lærerinde Alexia Møller, Roskilde.
Forretningsbestyrer Max Møller, Roskilde.
Fru Karen Nielsen, Vridsløsemagle.
Professor H. Olrik, København.
Gaardejer Ove Poulsen, Hove.
Tandlæge Rømeling, Køge.
Fru Rømeling, Køge.
Gaardejer Th. Rasmussen, Svogerslev.
Gaardejer Sørensen, Herringløse.
Lærerinde K. Sundahl, Køge.
J. Chr. Svendsen, Gevninge Overdrev.
Bankbogholder Tange, Roskilde.
Pastor Vest, Jyllinge.
Redaktør Wreschner, København.

Medlemsantallet er d. 5. November 1925: 522.

Indhold.

	Side
Jacob Kornerup og hans Slægt, af Arthur Fang, Roskilde...	3— 12
Blade af en gammel Landevejskros Historie, af Kredsbibliotekar Chr. Heilskov, Hellerup.....	13— 35
Helligkilder i Københavns Amt, af Assistent i Dansk Folke-mindesamling August F. Schmidt, København.....	36— 45
Fastelavn i Hollænderbyen paa Amager, af Gaardejer Dirch Jansen, St. Magleby.....	46— 56
Lindegaarden, Erindringer af Figurmalerinde Sofie Holten, Roskilde.....	57— 83
Niels Hemmingsen, Kannik i Roskilde, af Adjunkt J. O. Arh-nung, Roskilde.....	84—106
Roskilde Stænder, af Mag. art. Hans Jensen, København...	107—123
lagttagelser og Fund i Roskilde og Omegn, af Carl Christen-sen, „Karlsbo“, Roskilde.....	124—129
Venderstenen paa Karlsrunder Strand, af Lærer V. Morten-sen, Karlsrunder.....	130—131
Klokken i St. Laurentii Taarn, af Arthur Fang, Roskilde.....	131
For 300 Aar siden, af Viceskoleinspektør V. Møller, Kbhvn.	132—134
Sagn fra Ballerup og Omegn, ved stud. jur. Axel H. Peder-sen, Ballerup.....	134—137
Boganmeldelser, af Arthur Fang, Roskilde.....	137—140
Love, Bestyrelse, Aarsberetning etc.	141—145
